

I. AGARBICEANU

OPERE

ION AGÂRBICEANU

O P E R E 13

ION AGÂRBICEANU

O P E R E 13

ROMANE

1988

EDITURA MINERVA

**LA ACEST VOLUM TEXTUL
ESTE STABILIT DE: VICTOR IOVA**

PREFAȚĂ

În 1943, Ion Agârbiceanu își publica penultimul roman antum, *Vremuri și oameni*, subintitulat *Lume nouă*: cronică a vieții unui sat ardelean în perioada interbelică reflectînd existența istorică în noul cadru statal al întregului ținut transcarpatic. Treizeci și unu de ani mai târziu, cititorii aveau să afle, din biobibliografia *Agârbiceanu* a lui D. Vatamaniuc (Editura Științifică și Enciclopedică, 1974), că masivul op e doar „parte a treia” a unei narațiuni ce nu a putut fi integral imprimată sub regimul antonescian, primele două părți fiind «oprite de cenzură». Cenzura, însă, trece; operele rămîn. Păstrată în manuscris, nu se putea să nu vină timpul dării la lumină și a tranșei inedite din *Vremuri și oameni*, și iată că a venit. Cu anumite necesare omisiuni, înțlia și a doua secțiune a romanului (din care, în cursul anilor, a apărut ceva, foarte puțin, în periodice) se editează în întregime.

Prin această editare, cu toate că se reia un titlu preexistent, literatura română dobîndește un nou roman de Agârbiceanu. Nu numai epoca reflectată aici e alta decît cea din volumul omonim din 1943, fiindu-i anterioară, dar altele sînt și toate

personajele ; altul este, deși tot un sat din Transilvania, centrul spațiului epic. Comun ambelor romane e, în afara titlului, doar caracterul de cronică. Și faptul — aproape de la sine înțeles — că, în amândouă, cronica include observație socială, pictură de mediu, elemente de monografie a lumii rurale. În ambele, trebuie adăugat, se operează intermitent incursiuni în viața interioară a unor personaje. Altfel, cum am spus, între ele nu există nici un raport necesar de continuitate.

Separat, în schimb, cele două cărți formează toturi coerente. Materia epică a celei apărute în 1943 e generată de curgerea vieții în două familii țărănești și una preotească ; în aceasta, pe care o citiți acum, un personaj central din prima secțiune, preotul Vasile Scurtu, provoacă în secțiunea următoare, ce emană organic din ea, întregul curs narativ. Personajul ne este arătat mai întâi *Acasă*, în mijlocul celorlalți intelectuali ai satului pe care îl păstorește spiritual, apoi *Pe drumuri*.

O dată cu schimbarea modului existențial al personajului, ca urmare a pornirii, cu toată familia, în pibegie, se modifică și structura scrierii. Raportată la cele mai înalte modele eterne ale creației narative, s-ar putea spune că, în prima parte, *Vremuri și oameni* are o structură iliadică, iar în a doua una odiseică. «*Acasă*», intelectualii satului nenominalizat discută, polemizează, se frământă ; „pe drumuri“, unul dintre ei traversează peripeții vrednice de Ulise. În prima parte a romanului predomină dezbaterile și «atmosfera», modul prozastic expozitiv. A doua e narativă prin excelență, cu momente de *suspense* și situații de roman de aventuri și de roman picaresc. Toate acestea — pe fond de cronică. Timpul refăcut în roman e cuprins între una din zilele din urmă ale lunii mai 1914 și o zi din decembrie 1918, și naratorul nu face decît să însăileze tot ce se petrece în acest interval cu personajele amintite, îndeosebi cu Vasile Scurtu și familia sa. Vedem, parcurgînd cartea, cum intră istoria în viața unor ardeleni din «clasa cultă» și cum aceștia participă la evenimente istorice. «Literatura» lipsește, ca în întreaga proză a lui Agârbiceanu, aproape cu totul. Nici o preocupare de compoziție și stil, nici un «procedeu». Simplă relatare, tot timpul. Orație auctorială, într-un limbaj simplu, cu aspecte vetuste, punctat adeseori de termeni, expresii și mai ales fonetisme ardelenesti, agreabil tocmai prin aceste particularități.

Asemenea zdrobitoarei majorității a scrierilor agârbicene, și în măsură mai mare decît multe altele, *Vremuri și oameni* e o

carte scoasă direct din viață, din realitatea imediată. Ion Agârbiceanu se numără printre prozatorii în deficit recunoscut de imaginație și care își asumă această condiție scriind în temeiul simțului de observație, compensator, înlocuind fantezia prin intima cunoaștere a realității. «Da, — specifică scriitorul în cunoscutele *Mărturisiri* din numărul 12 pe 1941 al *Revistei Fundațiilor* — aproape toate personagiile principale din scrierile mele au pornit de la un simbul de realitate. Creații de pură fantezie am puține, deși, evident, fantezia le-a completat, le-a depărtat uneori de realitate pe cele ridicate de aici.» În cazul concret, tot ce se relatează este, probabil, *numai* realitate. Preot, ca (în 1914—1916) Agârbiceanu însuși, într-un sat din zona sud-estică a graniței cu «Țara», Vasile Scurtu întâmpină, în august 1916, asemenea lui, ostașii români eliberatori și, drept inevitabilă consecință, la retragerea vremelnică a armatei române, trebuie să-și ia lumea în cap. Aidoma scriitorului, aflat la timpul respectiv în aceeași situație, el locuiește temporar la Rîmnicu-Vîlcea, apoi la Roman, de unde, în timpul luptelor de la Mărășești, se refugiază, cu toată familia și împreună cu numeroși alți prieri, în Rusia. Revenit în țară, servește, înainte de înapoierea în parohie, ca preot militar în corpul de voluntari ardeleni de lângă Hîrlău. Exact asta făcuse, la timpul respectiv, și creatorul său. Odiseea personajului e, după cum se vede, odiseea autorului, narată la persoana a treia. Și, totuși, identitatea celor doi rămîne parțială. Vasile Scurtu e preot, și numai preot. Preot care la Rîmnicu-Vîlcea face pe secretarul de avocat, iar la Roman pe contabilul. Spre distincție de el, Agârbiceanu a activat, în timpul refugiului, intens, și ca ziarist. A colaborat la *Gazeta ostașului*, la *Vestea nouă*, la *România*. Personajul său dă și el un articol la un ziar, *Viitorul*, și articolul apare, se bucură de largă audiență, dar acesta e un act accidental. Scriitorul nu s-a autoportretizat complet în Vasile Scurtu. Nu a pus în carte tot ce a făcut și a trăit, începînd din 1914, vreme de patru ani. Și-a dezvăluit doar o parte din experiența calvarului parcurs.

Înainte însă de a-și începe calvarul, personajul străbate, împreună cu ceilalți intelectuali ai satului, o experiență, s-ar putea zice, ghetsimanică. Experiența zbuciumului interior, a frământărilor de conștiință. Narațiunea debutează cu știrea, adusă de ziare, a eșuării tratativelor dintre o delegație a Partidului Național Român din Transilvania și premierul Tisza István. E

vorba, desigur, de tratativele începute încă în ianuarie 1913 pentru ameliorarea raporturilor guvernului budapestan cu populația românească. Unii dintre acei ce le comentează, în roman, cred, și nu fără temei, că ele fuseseră organizate la sugestia regelui Carol. Faptul istoric este că tratativele au fost preludate de întrevederi ale primului-ministru maghiar cu un emisar al guvernului de la București. Regele României și miniștrii săi doreau, pentru menținerea echilibrului european, ca stabilitatea Imperiului Habsburgic să nu fie zdruncinată. Budapestei, pe de altă parte, concilierea cu neamul românesc din Ardeal îi era necesară pentru că (așa cum spune cineva, în roman) în Europa începea „să miroase a praf de pușcă”. Era important pentru Ungaria ca, în caz de război, să aibă în România, dacă nu o aliată, măcar o vecină neutră, și să obțină liniște din partea populației românești a Transilvaniei. Pe acest considerent, și nicidecum fiindcă ar fi fost dispus în sfârșit să discute leal, acceptase Tisza negocierile. Încheierea acestora fără nici un rezultat îi bucură pe intelectualii din *Vremuri* și *oameni* nespus, întrucât urmarea înțelegerii cu primul-ministru ar fi fost neintervenția României în posibilul conflict dintre Austro-Ungaria și Rusia, adică — atitudine de negîndit — renunțarea la idealul național. Bucuria tuturor, străpunsă la unii de îngrijorare, e rostită de Ion Giurca, directorul școlii, care, mulțumind Domnului că «i-a scăpat» pe românii de ceea ce le fusese teamă că s-ar fi putut întîmpla, declară ziua în care se comunică dorita veste «o dată istorică» și propune adresarea de felicitări conducerii Partidului Național Român, printr-o telegramă. Ce trebuia însă făcut în continuare? Zilele trec, războiul bate la ușă, izbucnește chiar, și nimeni nu adresează românimii transilvane o chemare, un sfat. Comitetul de conducere al partidului ei tace. Așteaptă, probabil, ca România să-și precizeze poziția în raport cu taberele beligerante. România nu poate să se angajeze însă fără a cîntări bine șansele și riscurile unui asemenea act, fără a căuta să-și redobîndească prin sîngele vărsat pe cîmpurile de luptă toate teritoriile înstrăinate, fără, într-un cuvînt, alegerea cu maximă precauție a momentului intrării în acțiune.

În așteptarea evenimentelor și cu arzătoare dorință de a se implica în ele, oamenii noștri se antrenează, zilnic, în pasionate discuții. În discuții prin care problematica de ordin național a momentului istoric străbătut e reactualizată viu în conștiința

cititorului. Modeștii oameni cu carte din satul în care am fost introduși nu sînt cîtuși de puțin niște diletanți în politică. Abonați la principalele periodice românești din Transilvania, unii și la gazete străine, ei discută situația din țară în perfectă cunoștință de cauză, abordează în genere, problemele curente cu o competență vrednică de comentatorii specializați, de profesioniștii activității politice. Parcă am asista la dezbateri din Comitetul P.N.R., și, de altfel, divergența opiniilor avansate în popicăria crîșmei lui Binder reflectă disensiunile din interiorul aceluși comitet. După cum se știe, în conducerea partidului izbucnise, în 1910, un adevărat conflict între «tinerii oțeliți» și «bătrînii» acuzați de moliciune, aplanat în 1912, prin intervenția unor personalități politice de la București (în special a lui C. Stere), dar resuscitat în 1914, cînd Vasile Lucaci și Octavian Goga demisionează din Comitetul Executiv al P.N.R. și trec în România, spre a milita pentru imediată angajare militară în scopul înfăptuirii «unității politice». Punctul lor de vedere este susținut în roman, fără a li se pronunța numele, de către Giurca. Irevocabil convins că sosise pentru români ceasul cel mare, așteptat de veacuri, exuberantul director de școală primară speră să vadă, dintr-o clipă în alta, coborînd din munți batalioane române și să audă, noaptea, bătînd tunuri dinspre Turnu-Roșu. După el, toți românii chemați sub arme sînt datori să se adune în Carpați, la trecători, pentru a fraterniza cu frații veniți să-i dezrobească. Poziția opusă o exprimă doctorul Preda. Cumnat cu unul dintre membrii moderați ai comitetului executiv al partidului, el predică prudența, luciditatea, chibzuința, persiflează efuziunile lui Giurca. Nici un popor, zice el, nu poate trăi fără un ideal, dar o nație conștientă trebuie să fie pregătită «pentru orice eventualitate», tocmai pentru a-și putea urmări idealul și în condiții improprii proclamării lui deschise. Idealul național al românilor ardeleni este, natural, unirea cu patria-mamă, dar pentru realizarea lui e necesară dezmembrarea Austro-Ungariei, și cine garantează că imperiul se va dezmembra în cursul actualului război? E foarte posibil să învingă Puterile Centrale. «Un popor — argumentează medicul — nu-și poate pune întreaga existență pe o singură carte, nesigură.» Dacă nu se va putea altfel, românii ardeleni vor trebui, după el, să rămînă «în cadrul Monarhiei», creîndu-și însă, neapărat «alte condiții». Întîmple-se ce s-ar întîmpla — afirmă Preda, cu patos —, «nouă nu ne este permis să desperăm». Oricine ar învinge în război, românii au datoria de a continua

să existe, ca nație : «Noi trebuie să trăim. Poporul nostru trebuie să dăinuiască, să se dezvolte și să crească în puteri mai departe. [...]Din cauza nerealizării unui ideal la un moment dat, un popor nu poate renunța la el, pentru că nu poate renunța la existență.» După opinia doctorului, ideea unei confederații statale sub sceptru habsburgic, idee dezvoltată de Aurel C. Popovici, într-un tom compact, nu-i de respins. Într-o «Austrie Mare», federalizată, românii și-ar putea avea propriul lor stat, care, spre a deveni cât mai puternic, ar fi de dorit să includă și vechea Românie... O asemenea perspectivă nu surîde însă nimănui. Fără a se lăsa încinși, precum Giurca, de frenezia entuziasmului necontrolat, interlocutorii medicului refuză cu tenacitate, în pofida tuturor argumentărilor sale din care «nu puteai ieși», să admită ca posibilă, în indiferent ce condiții, continuarea existenței în cadrul statal existent. «Eu — declară Vasile Scurtu — nu pot concepe o viitoare existență a noastră în cadrele Monarhiei. Să tot voiesc, nici gândi nu mai pot la asta. Îmi pare că ar fi un lucru împotriva firii.» La fel simt toți. La fel simt nu numai toți intelectualii din înfruntarea a romanului, ci și țărani, din a căror masă nu se detașează decît două-trei figuri, episodice, însă al căror instinct național reprezintă pentru preotul Scurtu, ca și pentru romancier, chezașia justei orientări a celor ce nu mai vor să trăiască sub stăpînirea Vienei și a Budapestei. «Într-un punct [...] — menționează naratorul — masele țărănești rămăseseră neclintite pe aceeași linie cu intelectualii în aproape tot cuprinsul ținuturilor românești de la vestul Carpaților : nu dorea nimeni biruința Monarhiei.» «Măsurat în toate» — zice și Vasile Scurtu —, poporul de la țară nu se agită. Își «vede de treburi», ca înainte de război, visînd însă unirea cu cei de aceeași limbă, într-o «așteptare tăcută și încrezătoare».

Încrezător în simțul de orientare al țărănimii, părintele Vasile adoptă, în derutanta perioadă a neutralității României, linia de conduită a tuturor luptătorilor din trecut, aceea de a merge cu poporul, spre a nu rătăci, cum spunea Simion Bărnuțiu. El nu se expune gratuit represaliilor jandarmerești, ca Giurca, așteaptă în liniște momentul în care va putea întreprinde ceva în serviciul adevăratei patrii, și, cînd acel moment sosește, își îndeplinește fără ezitare îndatoririle patriotice. Pe urmele lui merge, în vîltoarea evenimentelor din august-septembrie 1916 — nu doar la figurat, ci și la propriu — și doctorul Preda. «Logica» acestuia,

crezută de fier, se frînge sub presiunea «instinctului» — nu altul decît instinctul național — și iată-l pe adeptul planului de integrare a României într-o confederație de «state unite» ale «Austriei Mari» fugind din calea oștilor germane și austriece, trecînd într-o Românie ce devenea, pentru moment, tot mai mică, activînd ca medic în cadrele armatei române. Ceilalți intelectuali ai satului de sub munți sînt aruncați de soartă, după declanșarea războiului, care încotro. Învățătorii Stoica și Leon Marele trebuie să părăsească școala, primind ordine de concentrare : Giurca, directorul, e dus în temniță, de unde se înapoiază surd și fără dinți ; notarul Danciu pornește, la retragerea trupelor române, în bejenie, dar e nevoit să se întoarcă, și este internat în lagăr. Toți vor fi din nou acasă în decembrie 1918, și vor petrece sărbătorile de iarnă laolaltă. Narațiunea evoluează circular.

Scriș fără (sau, în tot cazul, cu minime) preocupări de artă, romanul *Vremuri și oameni* prezintă interes îndeosebi prin materia sa, ca atare, prin faptele relatate, prin, lapidar vorbind, caracterul documentar. Narînd pribegia unui preot ardelean în timpul primului război mondial, scrierea integrează o experiență individuală în experiența istorică a națiunii, sporind, prin oferirea unei abundențe de date noi, cunoașterea pe cale emotiv-contemplativă a unuia dintre cele mai încordate, mai vitale momente din biografia poporului român. Cartea se parcurge ca un volum de memorii. Ca un volum ce, rememorînd evenimente și întîmplări, dezvăluie totodată starea de spirit a celor ce participă la istorie, sau doar o suferă, reface climate existențiale, reactualizează tensiunea ideologică dintr-o anume ambianță. Roman-cronică, *Vremuri și oameni* este implicit și un roman politic : nu numai pentru că forța propulsivă a tuturor desfășurărilor din spațiul său e politicul, ci și, mai ales, fiindcă personajele — în special în prima secțiune — discută aprins, și la înalt nivel intelectual, probleme de mare politică, națională și chiar europeană. Epoca resuscită, astfel, în roman cu toate dimensiunile ei.

Pentru obținerea unei asemenea reconstituiri era necesară, evident, în afară de cunoaștere, și puterea de a insufla datelor istorice viață. Posedînd-o din plin, Agârbiceanu a edificat un scenariu cuceritor. Darul său de a concretiza, de a plasticiza, de a imortaliza figuri și momente prin surprinderea detaliilor individualizante, activ în toate narațiunile, funcționează pe întreaga

suprafață a acestui roman cu notabile efecte. În întâia parte a scrierii, dezbaterile pe teme politice compun o adevărată dramă de idei. Partea a doua, eminentă epică, e o derulare de priveliști eteroclite, un caleidoscop de tablouri și situații, un panoramic asemănător celor din romanul ciclic al lui C. Stere, *În preajma revoluției*.

Traversăm, cu personajul central, peisaje diverse, unele încântător punctate etnografic, altele de un pitoresc sinistru, de un oribil pitoresc al mizeriei; poposim în gospodării prospere și în locuințe insalubre, sordide, în care se petrec scene de coșmar; descoperim tot soiul de oameni: fie de ispravă, ca tânărul avocat Vestemeanu, voluntar ardelean în armata română, ca bătrâna ospitalieră din Roman, care oferă găzduire lui Vasile Scurtu și familiei sale, ca brutarul evreu din același oraș, care îl scutește pe pribeag de statul la cozi, fie inși de nimic, precum un fost coleg de școală al preotului, reîntilnit în Râmnic, și care îi provoacă numai încurcături, sau de-a dreptul nebuni, precum „vîjul” din Roman, scandalagiu și hoț, în a cărui casă, unde i s-a repartizat o încăpere, familia Scurtu nu poate sta mai mult de câteva zile. Neșterse rămîn în memoria cititorului mai ales priveliștile de iarnă: de iarnă «scitică», trăită în gări invadate de puhoai umane, în trenuri cu vagoanele ticsite de soldați, cu grămezi de oameni pe acoperiș, cu ciorchini de călători agățați de scări. Odissea lui Vasile Scurtu e un calvar mai ales prin episoadele ei infernale.

Fără a se ridica la valoarea *Arhanghelilor*, cel mai solid dintre romanele lui Ion Agârbiceanu, *Vremuri și oameni* e o carte vrednică, totuși, de semnătura celui ce a scris *Legea trupului*, *Legea minții*, *Sectarii* și atîtea alte cărți de care, deși sînt saturate de teze și document, istoria literară nu face abstracție, și pe bună dreptate. Scrierea se alătură acelor romane românești ale perioadei interbelice care (precum *Cartea facerii* de Eugen Goga sau o seamă de volume ale ciclului *În preajma revoluției*, de exemplu) reconstituie cu incontestabilă forță evocativă momente și perioade istorice, medii, ambianțe, scene de viață socială.

NOTA EDITORULUI

Opere 13 însumează romanul «memorialist», inedit, *Vremuri și oameni — 1914—1918*, după cum îl caracterizează autorul într-o *Fișă autobiografică* în 1937, cerută de Societatea Scriitorilor Români : «Am început scrierea *Vremuri și oameni*, roman memorialist, care ar urma să facă mai multe volume : *Ardealul în vremea războiului balcanic* ; *Ardealul în vremea neutralității* ; *Intrarea României în război și retragerea* (ardelenii refugiați) ; *Ardelenii la românii transnistrieni* (evacuați din țară) ; *Ardealul și primul deceniu după Unire.*»

Tot în această *Fișă* răspunde la două întrebări : «Bucurii» și «Dureri», care au legătură directă cu structura romanului : «Bucuria supremă, când a intrat România în război, iar durerea cea mare, când a trebuit să părăsesc Moldova, cu ceilalți refugiați, pentru a fi evacuați în Rusia. Apoi când mi s-au îmbolnăvit toți patru copii de scarlatină.» (*Ceasuri de seară cu Ion Agârbiceanu. Mărturii — Comentarii — Arhivă*. O carte gândită și alcătuită de Mircea Zăciu. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982, p. 335).

Începuse să scrie despre această tragică epopee trăită de poporul nostru încă din 1922, avea însă nevoie de timp și recu-

legere, așa cum spunea în susnumita fișă : «Aș avea trebuință de 3—4 ani...»

Nu-și putea imagina în 1937, cînd se plîngea de lipsă de timp, că peste trei ani cei care i-au provocat «durerea cea mare», obligîndu-l să-și părăsească satul și locuința (era preot în comuna Orlat din jurul Sibiului) în primul război mondial, îl vor forța din nou să apuce drumul pribegiei, prin Diktatul de la Viena (după Unire se stabilise la Cluj), și să se retragă la Sibiu. În cei cinci ani cît a fost nevoit să stea în refugiu, străbătut de durerea de a vedea trupul țării sfîrtecat, a scris un număr impresionant de scrieri, toate axate pe ideea evenimentelor care au determinat Unirea cea mare, dar mai ales a consecințelor actului Unirii, răsfrînte în viața social-politică a societății transilvănene : «După 1919 — mărturisește Agârbiceanu — m-am trezit că în loc de schițe și povestiri trebuia să scriu zilnic articole politice. Ceea ce mi-a sleit inspirația literară aproape un deceniu... Cantitativ, în cei cinci ani petrecuți în refugiu la Sibiu am scris poate mai mult decît în toată activitatea mea anterioară» : *Domnișoara Ana* ; *Jandarmul* ; *În pragul vieții* ; *Frămîntări* ; *Prăbușirea* ; *Viltoarea* ; *Prăpastia* ; *Sfîntul* ; *Licean odinioară* ; *Strigoii* ; *Pe cărările înseninării* ; *Cutezări cu gîndul ale ieromonahului Visarion* și *Vremuri și oameni — 1914—1918* ; *Vremuri și oameni — Lume nouă — 1919—1940* (*Adaus la «Mărturisiri», Steaua, XIII, nr. 9, sept. 1962, p. 8—11*).

Dat spre tipărire Editurii «Gh. Mecu», romanul *Vremuri și oameni — 1914—1918* a fost respins de cenzura antonesciană, care incrimina atitudinea antigermană a autorului. Stau mărturie, pe lîngă corespondența scriitorului cu editorul și nenumăratele sublinieri și încercuiri cu roșu, existente în manuscris, ori de cîte ori Agârbiceanu se referă la rolul jucat de mașina de război germană în agravarea primului conflict mondial.

Aflînd indirect despre respingerea primului roman, îi scrie editorului : «Stimate domnule Mecu, am văzut anunțat în *Curentul* apariția volumului *Vremuri și oameni — 1919—1940*. Se va putea expedia librăriilor din țară pînă la Crăciun ?

Un cunoscut, care a fost zilele acestea pe la București și a trecut pe la cenzură, îmi spune că s-ar fi făcut raport nefavorabil pentru celelalte două volume din *Vremuri și oameni*. Ce este adevărat ? Eu sper că nu, altfel m-ați fi avizat pînă acum să intervin. E cu totul necesar să apară și cele două volume în iarna asta, ele fiind în ordinea cronologică primele.» (*Documente*

literare, vol. I, Ediție de Gh. Cardaș, București, Editura Minerva, 1971, p. 40).

Necesitatea apariției în ordinea cronologică cerută de Agârbiceanu n-a putut fi îndeplinită timp de patru decenii și jumătate, datorită multor factori.

În 1962, când Agârbiceanu împlinise venerabila vîrstă de 80 de ani, îi scrie poetului Ion Bard, care se interesa cu o atenție deosebită de editarea operei scriitorului, amintindu-i despre romanele încă nepublicate : «Aș fi foarte mulțumit ca la vîrsta de 80 de ani să văd tipărit cel puțin romanul *Strigoii* [a apărut abia în 1969], care încheia subiectele mele de la țară, și care putea fi de actualitate, dovedind izvorul multor tragedii satești în setea de pămînt a țăranilor, în simțul proprietății individuale...

În afară de aceste lucrări inedite mai am două volume mari : *Vremuri și oameni*, cu note și însemnări din primul război mondial, pe care le am la mine ; știind că lor nu le-a venit vremea să iasă în vileag, nici nu am stăruit să le tipărească vreo editură. Și lucrarea aceasta era terminată înainte de august 1944» *Ceasuri de seară cu Ion Agârbiceanu*. op. cit.)

Astăzi, la împlinirea a 25 de ani de la moartea autorului trilogia *Vremuri și oameni* vede lumina tiparului.

Textul a fost reprodus după manuscrisul existent în arhiva scriitorului, pus la dispoziția Editurii Minerva de Maria-Magdalena, fiica lui Ion Agârbiceanu. În transcrierea textului am respectat particularitățile fonetice și lexicale specifice scrierilor lui Agârbiceanu.

VICTOR IOVA

VREMURI ȘI OAMENI

PARTEA ÎNTII

ACASĂ

I

În cancelaria școalei comunale directorul Ion Giurca se plimba nervos de la ușe la ferestrele ce răspundeau în stradă și de câte ori ajungea aici își strîmba grumazul privind pe uliță în sus. Aștepta pe colegii lui, doi învățători și o învățătoare, să pună definitiv la punct clasificările elevilor de sfîrșit de an. Fixaseră ora zece, și acum trecuse de zece jumătate și nu mai soseau. Mor-măia, pufnea de necaz, plimbîndu-se cu minile la spate, și uneori gîndea destul de tare : «Nu știu nici acum ce-i punctualitatea, domnule, și-s oameni bătrîni. Pînă la amiazi credeam să terminăm, să mergem la o bere. Din coadă de cîine nu faci sită de mătase cîtu-i veacul.»

Directorul Ion Giurca — așa se scria el, deși colegii spuneau că mai corect ar fi Jurca, cu J — avea obiceiul să gîndească tare, mai ales cînd era nervos. Și el spunea că are tot dreptul să-i fie nervii uzați după treizeci de ani de slujbă. De altfel nime nu i-ar fi dat cei cincizeci de ani în pragul cărora era, nici după înfățișare, nici după vioiciunea mișcărilor, nici după liniștea din clasa lui, în

care se auzea musca zburînd, nici după sporul ce-l arătau elevii lui la examene. Colegii spuneau că-i prea iute de la fire, că-i om cu toane. Dacă era în realitate nervos nu era de acum, așa a fost totdeauna. Ba, poate, în tinerețe era și mai pornit. Vîrsta-l mai potolise puțin.

Era un bărbat înalt, nu prea vîrtos durat, subțirel și cam uscat și la trup și la față prea brunetă, pe care totuși mustața o întrecea, ca și părul prin care abea strălucea, ici și colo, cîte-un fir de argint. Se înfuria din nimica toată și își sfădea colegii, iar aceștia, după ce rămîneau singuri, îi ziceau «țiganul». «Iar s-a răscolit fiecea în țiganul nost'». Țigan n-avea de unde fi ; din viță-porodită tot plugari i-au fost înaintașii. Dar era negru rău, și mai era și bolnav de vanitos. Din fiecece i se năzărea că autoritatea lui de director nu e îndeajuns de recunoscută și respectată.

Avea și slăbiciunea asta o latură bună : colegii nu cutezau să lipsească de la ore, să vină pe la jumătate, să-i lase pe copii mai devreme la recreație. Se temeau de gura lui, de «țigănia» ce făcea în astfel de cazuri. Și, desi erau toți bine pregătiți și destul de silitori, de răul lui își dădeau silință și mai mare să facă spor bun în clasele lor, să facă întreaga materie. Îi controla în fiecare săptămînă cînd nici nu gîndeau, și examina el pe băieți din materia inclusă în registru să vadă dacă sunt la curent.

Avea o sclipire de superioritate în priviri dar în aceleași vreme și de batjocură cînd elevii dădeau răspunsuri proaste. Colegii se obicinuiseră de mulți ani cu el, și nu-i prea luau în seamă mutra ce-o făcea, dar se si-leau să nu-i prea facă astfel de plăcere.

Încolo, directorul Ion Giurca avea și destule însușiri frumoase. Apăra prestigiul școlii lui, ca și pe colegi, cu mare înverșunare împotriva orișicui, chiar și împotriva inspectorului școlar regal, care făcea observații neobrăzate după inspecții, nefiind mulțumit cu progresul elevilor în limba ungurească. Cînd se irita, vorbea repede, și-i torăia inspectorului într-o ungurească aproximativă, pe care el însă era convins că o vorbește la perfecție.

Colegii țineau la el și din motivul acesta, și pentru că, afară din școală, Ion Giurca era un om vesel, dezghețat, sincer, se însuflețea repede. Ca tovarăș de petre-

cere la un pahar de băutură, să-i cauți perechea! Și avea un glas rar, și știa o mulțime de cîntece, doine ca și romane, și nu se îmbia la cîntare. Era de-ajuns să ia puțin la cap! Îi plăcea să mănînce bine și să bea bine, și cînd se nimerea la o mîncare gustoasă și la un vin bun, toată lumea era a lui.

Știa și cîntările bisericești și era nelipsit duminica și în serbători din strană, unde-și avea locul lui pe care nu cuteza să-l ocupe nici unul dintre ceilalți cîntăreți, chiar cînd lipsea. Putea intra în biserică în toată clipa. Uneori se suia în cor cu elevii pe cari îi învăța în fiecare an liturgia pe două voci, dar îi mai plăcea să se audă cîntînd din strană, decît să dirijeze corul elevilor. Așa că pentru cor își pusese suplinitor pe învățătorul Stoica.

Directorul școlii comunale era, de asemenea, nelipsit de la oaspețe și de la pomeni. Îl invita lumea pentru frumoasele cîntări pe cari le avea gata pentru asemenea prilejuri. Cu un singur lucru nu se împăcau locuitorii satului: nici să-l fi picat cu lumînarea n-ar fi șters pe-deapsa în bani pentru părinții cari nu-și trimiteau copiii regulat la școală!

Comuna era mare — un sat frumos numai cu case de piatră coperite cu țiglă — la granița de sud-est a Transilvaniei, cu ulițele pietruite cu bolovani de rîu, cu felinare cu gaz pe străzi — cu aproape trei sute de copii de școală. Era un sat grănițăresc, militarizat din veacul al optsprezecelea, și rămas așa pînă la desființarea regimentelor de grăniță, în a doua jumătate a veacului următor. Cazarmele ridicate atunci mai durau și acum — erau magazii cu efecte militare — cuprinzînd piața și o uliță mai scurtă. La capătul de la mieznoapte al uliței acesteia era și școala, o clădire pătrată, masivă, cu patru săli mari de cursuri, cu locuința directorului, cvartir oficial din trei camere și dependențe. Ea fusese clădită o dată cu cazarmele, pe cari le păzeau și acum o mină de soldați. Clădirea se ținea încă bine, afară de padimentul de scînduri groase, cari se măcinase, se subțiasse, și era bătut de cepurile scîndurilor de brad, cari rezistaseră mai bine și de cari se împiedeca adeseori directorul Ion Giurca. Își ținea capul mereu sus, dat puțin pe spate. Stăruise

adeseori în Consiliul comunal să pună podea nouă, pentru că cea veche, uzată de ani, ținea și prea mult prav, oricît s-ar fi silit servitorul să măture de bine. Dar consiliul avea de gînd să clădească un nou local pentru școală, și spunea că nu se plătește să mai cheltuiască cu localul vechi.

A fost școală grănițarească pînă la desființarea grăniței, apoi, ca și altele de aceeași proveniență, a ajuns școală comunală, nu confesională, și avea dreptul la sprijinul fondului comun grănițaresc, ce rămase și după desființarea regimentului ce-și avea sediul aici în comună. Salarizați mai bine și mai regulat decît învățătorii de la școlile confesionale, la școala de aici ajungeau numai cei mai bine pregătiți. Concura lume multă, aveau de unde alege.

Așa că despre colegii lui de-acum numai în mare necaz putea spune directorul Giurca : «Din coadă de cîne nu faci sită de mătase cîtu-i veacul». Erau toți bine pregătiți, reușiți printre cei dintîi la examenul de capacitate.

Directorul, cînd văzu că nu mai vin, încuie cancelaria, puse cheia în buzunar, și, după ce-și luă pălăria din locuință, ieși în stradă. Erau trecute ceasurile unsprezece. Fierbea de-un ceas tot așteptîndu-i și trebuia numai decît să se răcorească cu un pahar de bere.

Cînd intră în grădina cîrciumii lui Binder — grădină nu prea mare, plină de meri, de mese cu scaunele împrejur, cu o popicărie la margine — rămase uimit și revoltat în prag. La o masă erau cei doi învățători, notarul și doctorul, cu paharele de bere încununate de spumă, încă neatinse. Erau toți în mînă cu ziare și discutau înversunat. Cînd văzu că nu-l observase nimeni intrînd, pufni de năduf. Cel puțin atîta să fi făcut, după ce se purtasera așa de scandalos : să-l observe, să-și întrerupă discuțiile și să-l privească îngrijorați, încă înainte de a se explica ! Dar ei nu luaseră cunoștință de prezența sa și continuau să agite ziarele și să arate cu degetul anume pasagii.

Ce era de făcut ? Să iasă pe poartă, cu prestigiul înfrînt ? Să rămînă ca o stană de piatră pînă-l vor observa

de la masă ? Dar nu se părea că au de gînd. De aceea porni spre ei, cu privirile injectate, pufnind pe nări.

— Să vă fie rușine, domnilor ! Asta n-aș fi crezut-o niciodată ! Asta e punctualitatea dumneavoastră ?

Se tutuiau de mult, dar cînd era furios nu-i scotea din «domnii mei».

Toți întoarseră capetele, înfruntarea lui căzu pe neașteptate.

— Se-nțelege, vorbesc domnilor colegi, pe ceilalți nu vă privește.

Notarul și doctorul erau informați. Pornind toți patru de la primărie, unde așteptaseră poșta întîrziată — întîrziase binișor trenul — din piață trimiseseră o femeie la școală să-l poftească pe directorul la Binder, pentru o veste mare. În drum avizaseră și pe învățătoare că se amîină pentru mîine ședința de clasificare.

— Nu ți-a spus Veta nimic ? — întrebă notarul.

— Ce Vetă ? N-am văzut nici o Vetă !

— Cine știe pe unde s-a oprit zăpăcita aceea — zise învățătorul Leon Marele. — Am trimis-o la zece și un sfert. Ne vei fi așteptat, desigur. Ne pare rău ! Dar prin ea te rugam să vii și tu numaidecît pînă aici. Am adus aici și ziarul tău.

— Dar bine, domnilor, noi aveam azi lucru oficial urgent. Cum v-ați luat libertatea să nu veniți ?

— E o veste importantă în gazete — zise doctorul. — Credeam că o să-ți facă și ție plăcere să o sărbătorim împreună. Mai las-o în foc școală ! Parcă numai de trei zile ați trecut peste examene. Mai răsuflați și voi !

Directorul, mai potolit, își luă un scaun.

— Credeam în toată clipa că pici și tu — zise insistent învățătorul Stoica — dar femeia aceea...

— Mi-ați făcut un afront pe care n-am să vi-l uit — îl întrerupse directorul, dar glasul lui se îmblînzise. — Ce veste ? adause el îndată.

— Au eșuat definitiv tratativele cu Tisza !

— De cîte ori nu s-a mai zvonit asta !

— Dar acum nu e zvon. Iată aici ziarul tău *Românul* de la 27 mai 1914. E o dată istorică asta. A declarat în-suși primul ministru Tisza în ședința delegațiunilor.

Directorul Giurca luă nervos ziarul din mîna doctorului și citi pasagiul indicat de degetul acestuia. Îl citi și-l reciti, și fața lui începu să se însufletească.

— Ei, mai faci pe Toma necredinciosul? — întrebă doctorul. — Eu eram sigur. Și cînd l-am văzut mai pe urmă înainte cu o lună, cumnatul mi-a spus că din tratativele acestea nu va ieși nimic. V-am spus de-atunci.

Cumnatul doctorului — fratele nevastei sale — era un membru marcant al Comitetului Executiv al Partidului Național Român.

Directorul Giurca puse ziarul pe masă, se ridică de pe scaun, își scoase pălăria, și-și făcu o cruce largă, solemnă, cu un aer teatral.

— Doamne mulțămescu-ți că ne-ai scăpat! — exclamă el oftînd, ca și cînd s-ar fi eliberat de povara unei petrii de moară.

Un băiețaș de serviciu se ivi în porțița grădinii.

— Un pahar de bere pentru domnul director — strigă notarul Danciu.

— Sunt de părere să trimitem o telegramă de felicitare președintelui Comitetului Național. E într-adevăr o dată istorică — zise directorul.

Aprobară cu toții cu însufletire.

— Păi, ce spuneam eu, cînd te așteptam să pici și tu! — zise Leon Marele. — «Să așteptăm să vină directorul. El are ideile cele mai fericite.» Vezi, noi la telegramă nu ne-am gîndit.

— Ba da, telegramă! — izbucni dezarmat cu totul Giurca. — La astfel de prilejuri telegrama e cea mai grăitoare. Aș fi fost în stare să-mi reneg originea, dacă reușeau tratativele și se făcea împăcarea între noi și unguri!

Închinară și băură în sănătatea Comitetului Executiv.

— Eu am fost mereu liniștit — zise doctorul Preda. — Știam că partidul are în fruntea lui oameni nu tufă.

— Are, nu zic ba, dar ați văzut că s-au ridicat și glasuri pentru împăcare. Dacă reușea Tisza să ne ducă pe sfoară, ar fi încetat desființarea noastră ca națiune.

— Glasurile favorabile, timide și acestea, n-au fost oficiale. Cîțiva particulari, despre cari n-avem motive

să nu credem că au fost de bună-credință — zise notarul.

— Oameni miopi, cari nu ar trebui să se amestece în trebile naționale. Oameni cari văd numai pînă înaintea nasului — zise învățătorul Stoica. — Să vezi numai celea cîteva oase de ros ce ni s-ar fi aruncat, să te gîndești numai la prezent, fără grije de viitor !

Toți intelectualii din comună fuseseră de la început împotriva tratativelor. Vorbiseră, de luni de zile, de ne-numărate ori despre ele, și tot de atîtea ori le condamnaseră. Aveau însă nădejde și încredere în cumințenia și naționalismul fruntașilor delegați de Comitetul Executiv, să trateze cu premierul ungar. Erau de părerea generală, ce stăpînea între români, că între cele două neamuri înțelegere nu va putea fi niciodată, și că ea ar fi primejdie de moarte pentru români. Suportau tratativele numai în temeiul unui zvon : că ele ar fi pornit din inițiativa regelui Carol al României. Dacă a fost dorința lui, Comitetul Partidului nu o putea respinge *a limine*. Dar Comitetul era încredințat că nu se va putea ajunge la nici un rezultat.

De cîte ori nu se opriseră și discutaseră ei, totuși îngrijorați, văzînd că tratativele se prelungesc așa de mult, iar unele ziare ungurești vorbeau, din cînd în cînd, despre desfășurarea lor favorabilă.

De cînd începuse oficial activismul, renunțîndu-se la pasivitatea politică, de cînd participau la alegerile parlamentare și aveau deputați, intelectualii din comună, ca și din întreg Ardealul și Banatul, discutau foarte des politică. În legătură cu tratativele duse de partid cu contele Ștefan Tisza, din discuții se trecuse cu mult mai departe.

Campania din Balcani din anul trecut și Pacea de la București crescuseră enorm prestigiul României în ochii ardelenilor. [...] Era pentru unii numai un simbol al marilor evenimente viitoare : creșterea țării spre nord-vest, peste Carpați. Un fanatic al acestei credințe și convingeri era și directorul Ion Giurca. De aceea cînd începuseră tratative oficiale între Partidul Național și Tisza, puțin a lipsit să nu-i facă pe conducătorii partidului trădători de neam. Era un om care se exalta ușor.

Dar și ceilalți erau aplicați să creadă că prestigiul sporit al României l-ar fi îndemnat pe contele Tisza să înceapă tratativele, pentru a asigura o alipire mai sinceră a ei de Tripla Alianță, la care aderase oficial. «Pentru toate eventualitățile», spuneau ei. În realitate se gîndeau însă la o singură eventualitate : un război între Austro-Ungaria și Rusia.

Dintre intelectualii din sat, mai ales doctorul de circumscripție, Preda, cu reședința în această comună fruntașă, vorbea mereu de mirosul de prav de pușcă ce s-ar simți în Europa. Ceilalți erau de credința că o dată cu restabilirea păcii în Balcani, prin Tratatul de la București, războiul între puterile mari va mai suferi o întîrziere. Dacă era să izbucnească acum ar fi început în decursul celui de al doilea război balcanic. Nu s-a întîmplat însă nimic, poate nici nu va izbucni pînă vor trăi ei, deși l-ar fi dorit cu toții. Doctorul însă vorbea mereu de mirosul pravului de pușcă. Dădea celorlalți să înțeleagă că avea unele informațiuni de la cumnatul său, om politic și membru în Comitetul Executiv al Partidului.

El afirmase mereu că tratativele de împăcare între români și unguri au fost începute chiar din teama izbucnirii unui război între Monarhie și Rusia, Ungaria voind să-și știe spatele asigurat. În cazul unei împăcări, România, într-un conflict armat, ar fi fost cu siguranță de partea Puterilor Centrale și contra Rusiei. Afirmația lui nu o credea nime bucuros, pentru că asta ar fi presupus că România... renunță la idealul național, ceea ce nu puteau admite. Nu admitea nici doctorul, totuși pentru el nu era exclusă izbucnirea unui conflict mare apropiat, «despre care Tisza știa ceva, cu siguranță», zicea el. «Poate e vorba de un război pe care-l pregătește însăși Monarhia», insinua, ca și cînd asupra unei asemenea posibilități ar fi făcut unele aluzii cumnatul său.

Tratativele de împăcare erau nepopulare la toți românii din Monarhia Austro-Ungară. Acesta era adevărul și ar fi fost așa și fără prestigiul nou al României. Acesta, proaspăt și viu, nu făcuse decît să crească nepopularitatea lor. Ion Giurca spunea adeseori — de cînd, mai ales, se întetșe politica de maghiarizare care apăsa îndeosebi

asupra școlilor : «Drumurile noastre au fost totdeauna despărțite și potrivnice, dar de la 1848 între noi și ei s-a deschis o prăpastie, care nu va mai putea fi umplută prin nimic, ci va crește și se va adânci din an în an».

— Nu din veac în veac sau din deceniu în deceniu, cel puțin ? — îl necăjeau uneori colegii.

— Nu, domnilor ! din an în an ! Nu mai există veacuri.

— Dar dacă peste prăpastie s-ar arunca o punte... să zicem de aur ?

— Cum s-ar putea ?

— Așa cum vorbesc unii în legătură cu tratativele de acum. Dacă de-o pildă în loc să fii directorul unei școli primare comunale, ai fi inspector județean peste toate școlile românești de stat, cu limbă de propunere românească, cu învățători români salarizați de stat, și ți-ai avea reședința în capitala județului, în loc s-o ai aici la marginea unui sat ?

Deși vanitatea-i era greu atinsă Ion Giurca pufnea mînios, după felul lui, se încrunta și începea să vorbească precipitat :

— Nu există punte între noi și ei. Istoria va cunoaște o singură soluție : care pe care !

— Ori dacă în douăzeci de comitate am avea prefecți români, judecătorii românești, prim-pretori, pretori și notari români și limba administrației românească ?

— Să ne dea marea cu sarea, și tot nu s-ar întinde o punte, ci o momeală pentru români. Ne-am demoraliza ca intelectualii bucovineni, cari în familii nu mai vorbesc decît nemțește.

— Ei, parcă la noi, în părțile ungurene n-ar fi așa, fără nici o momeală ungurească, ci numai din lipsa conștiinței naționale.

Înainte directorul mai îngăduia discuții de felul acesteia. Dar după ce România ieșise mărită ca teritoriu și prestigiu din războiul balcanic, nu mai admitea decît o singură certitudine : nu se poate discuta asupra unei împăcări : imposibilă, pentru că era împotriva firii.

Ion Giurca fusese totdeauna un om pornit împotriva ungarilor, și în pornirea lui era mereu un fel de exaltare. Cînd terminase școala normală, venise îmbrăcat într-un

superb costum național la o petrecere în oraș, încins cu un brîu tricolor lat de-o palmă. Dar — ceea ce uimise pe toată lumea — avea și ghetete tricolore — niște ghetete de pînză țesută se pare anume în acest scop. Făcuse senzație între oaspeți, și peste două ceasuri fusese luat de patru jandarmi din mijlocul petrecerii, și nime nu-l mai văzuse trei săptămîni. Fusese condamnat încă a doua zi și închis sub motiv de «agitație precugetată contra statului».

Era o adevărată minune cum se menținuse atîția ani ca director școlar. Era adevărat că școlile foste grănițarești mai aveau cîteva urme de autonomie și dascălii lor erau salariați după un sistem deosebit, dar totuși erau și ele sub controlul inspectoratelor de stat, și cu seria inspectorilor și revizorilor cari cercetau anual și școala de aici, Giurca avea mereu de furcă. Era însă un învățător bun, un director corect, și nici la alte școli nu puteau afla inspectorii spor mai mare în limba ungurească decît aici.

Cînd auzise întîia oară de tratativele de împăcare, Ion Giurca declarase categoric în fața colegilor că «e o crimă națională».

— Dar nu se va ajunge la nici un rezultat — spuneau ei.

Directorul ridicase degetul arătător și spusese demn :

— Însuși gîndul ce se poate strecura în popor că ar fi posibilă o împăcare, e o crimă împotriva națiunii.

După ce se gîndiseră mai mult asupra cuvintelor lui colegii simțiseră că avea dreptate.

— Da — zisese Leon Marele — ar fi o demoralizare a maselor populare.

Discutaseră problema la ordinea zilei de multe ori și cu doctorul, cu notarul Danciu și cu părintele Vasile Scurtu.

Preotul era abea de patru ani în comună. Mai păstorise într-alt sat patru ani, și era cel mai tînăr între toți intelectualii de aici. Unde păstorise mai înainte nu erau «domni» în sat decît el și învățătorul de la școala confesională. Îi trebuise o vreme pînă se obicinuise cu «atîta lume». Era din fire un om retras, tăcut. Dar în discuții, în polemici de ordin național, se aprindea ca o flacără. Deși-i părea directorul cam ridicol uneori în atitu-

dinile lui, prea vanitos, totuși se dăduse cu hotărîre de partea lui, de la începutul tratativelor dintre premierul Ungariei și delegația Comitetului Executiv al Partidului Național.

Tratativele erau o greșală gravă și după părerea lui...

În vremea în care Ion Giurca se retrase singur la o masă să redacteze telegrama de felicitare către președintele Partidului Național, sosi în grădină și preotul. Avusesese de lucru prin sat pînă acum, și nu desfăcuse ziarul pînă înainte cu un sfert de ceas. Citise știrea, și nu mai putuse rămînea singur acasă. Trebuia să-i întîlnească numai decît pe ceilalți.

— Asta însemnează că într-un viitor război România nu va merge alături de Monarhie — spuse părintele. — Eu cred ce-a spus mereu doctorul. Nu de dragul nostru a început Tisza tratativele.

Își ceru și el un pahar de bere, și începură să examineze rezumatul vorbirii lui Tisza din delegațiuni, așa cum îl publica *Românul*.

— Se și scuză și acuză — zise notarul Danciu. — Au fost partide ungurești, întreaga opoziție și toată presa scrisă de evrei, cari l-au atacat mereu pentru începerea tratativelor. Acum le dă peste nas, arătîndu-le că nu-i el mai puțin patriot decît alții. N-a urmărit decît desființarea Partidului Național și aderarea românilor la «ideea de stat național unitar maghiar». O spune pe față acum. De altă parte acuză. Acuză pe cei intransigenți cari au cerut recunoașterea românilor ca națiune politică separată de cea ungurească. Dar eu cred că sub raportul acesta toți cei cari au tratat cu el au fost intransigenți.

— Hm! Nu se prea știe! — insinuă doctorul Preda. — De la '48 pînă acum ne-am avut și noi mereu, la toate întorsăturile politice, pe moderații noștri. Conducătorii n-au fost mereu solidari, cum ne-ar plăcea să credem. O parte au fost doar activiști, alții pasiviști. Unii, considerați buni români, din Banat și părțile ungurene, au fost deputați o serie de ani după absolutism. Eu cred că aluzia lui Tisza la «extremiști», își are rostul ei.

Începu din nou discuția cînd directorul veni, în sfîrșit, cu textul telegramei. Ion Giurca concipia greu. Dificultățile ce le întîmpina izvorau toate din vanitatea lui : voia

să afle cuvintele, expresiunile, pe cari nimeni altul nu le-ar fi putut afla. Să redacteze un text distins. Când ținea vorbiri cu prilejuri festive școlare sau culturale, în cadrele Despărțământului Astrei, lucra câte-o săptămână la text, ștergînd mereu și transpirînd de încordare. Și acum, pînă se oprise la textul definitiv al telegramei, măzgălise o pagină întreagă de coală.

Textul era cam bombastic : prea lung pentru o telegramă. Dar îl aprobară cu toții și-l iscălră. Nu voiau să-l supere pe director.

În vremea asta învățătorul Stoica, cel mai flegmatic din grup, răsfoia mereu ziarul, oprindu-se cînd la un titlu cînd la altul. Deodată puse ziarul pe masă :

— Domnilor — zise el — în ziar mai sunt și alte știri senzaționale.

— Ce mai este ? — întrebară mai mulți.

Stoica luă ziarul.

— Iată ce mai este. În aceeași ședință a delegațiilor, în care a anunțat Tisza eșuarea tratativelor cu românii, s-a cerut de către unii membri fortificația granițelor dinspre România. Într-altă notiță se spune că mareșal-locomotivul Von Arz, în fruntea unei comisii, a fost într-o inspecție la aceeași graniță, în părțile Sibiului. Se spune chiar cuvîntul : «Din partea militară se iau măsuri față de România și un alt stat de care trebuie să se țină seamă în caz de război». V-am citit textual.

— Sunt într-adevăr știri senzaționale — zise doctorul Preda, luînd ziarul din mîna lui Stoica. Gazeta trecu apoi din mînă în mînă.

— Alt stat ! Nu poate fi decît Rusia — zise părintele Scurtu.

— Probabil, fiindcă mai este o știre care privește Rusia și România — zise sentențios Stoica, dîndu-și o importanță ca și cînd el ar fi autorul știrilor asupra cărora le-a atras atenția.

— Ce știre ? — întrebară cu toții iritați.

— Se vorbește de o probabilă vizită a țarului în România.

— Nu mai spune ! — făcu sincer uimit directorul. — Dă-mi ziarul !

Gazeta trecu iarăși din mînă în mînă.

— Ei, domnule director, ce mai spui ? — zise Leon Marele. — Mai ești supărat și acum că nu am venit pentru clasificarea elevilor ? E azi o zi pentru astfel de nimicuri ?

— Se pregătește ceva ! — spuse cu toată seriozitatea, cu glasul pătruns, Ion Giurca. — Poate se pregătește tocmai ceea ce așteptăm cu toții.

Veni și al treilea rînd de beri și se porni o convorbire aprinsă în legătură cu nouăle informațiuni. Erau date de ziar subț rezervă, nu erau confirmate, dar faptul acesta interesa prea puțin.

Era sigur pentru toți că se pregăteau evenimente mari. De altfel atmosfera politică a continentului era, de cîțiva ani, mereu încărcată. Ei citeau zilnic ziarele. Notarul avea și o gazetă de informații ungurească, care trecea zilnic pe la toți. O puneă pe birou cînd, rareori, avea inspecții mai înalte. Prim-pretorul lui era român ; în acest ținut curat românesc de graniță administrația nu era în așa măsură maghiarizată ca într-alte părți. Prefectul județului era un sas. Notarul Danciu nu se prea sinchisea de puținii controlori și inspectori unguri. Veneau și rar prin părțile acestea. Totuși avea abonată și o gazetă ungurească. Era, de altfel, un ziar democrat, mai mult socialist, scris în întregime de redactori evrei, dar era cel mai bine informat cu știri din toată lumea. Notarul, între asemenea împrejurări, nu avea pentru ce să se izoleze de ceilalți intelectuali ai satului.

Discută deci și el, aprins ca și ceilalți, nouăle știri. Vorbiră despre aderarea, de mai de mult, a României la Tripla Alianță, o dezbătură îndelungat subț toate aspectele, pînă cînd directorul Giurca izbucni :

— Nu mai face să pierdem vremea domnilor. Peste azeziunea asta istoria a trecut. Ce altă semnificație poate avea vizita țarului în România ? Ce rost are fortificarea granițelor de către Țară ? Evenimentele se pregătesc de mult și acum sunt în marș.

Vorbiră de Von Arz, despre care se spunea în informațiunea din ziar că era ardelean de naștere, de maiorul român Domășneanu, care făcea parte din comisia ce ieșise cu Von Arz la frontieră ; reveniră la dezbaterile din ședința delegațiunilor ; vorbiră de cele două grupări de

forțe europene, Tripla Alianță și Tripla Înțelegere ; își arătară părerea că alianța Italiei cu Monarhia și Germania era tot atât de nefirească cum era și aderarea României.

În vreme ce vorbeau cu aprindere învățătorul Vasile Stoica mai află o informație, într-altă parte a ziarului — primiseră deodată cu poșta de azi, două numere din *Românul*, din 26 și 27 mai, cum se mai întâmpla uneori — în legătură cu dezbaterile din ședințele delegațiunilor. (Aceste «delegațiuni» erau formate din parlamentari ai celor două parlamente din Viena și Budapesta, cari țineau ședințe comune.) Atrase atențiunea celor de față și asupra lor.

Într-una se spunea că un delegat ungur ceruse ca Bosnia și Herțegovina să fie încorporate la regatul Ungariei, pentru a li se fixa definitiv celor două provincii o situație de drept constituțională. Fusesse un fel de interpelare la care primul ministru Ștefan Tisza răspunsese în termeni vagi că e nevoie să se aibă în vedere interesul comun al Monarhiei dualiste.

Într-un răspuns la o altă interpelare, alt factor cu răspundere liniștea pe interpelant, asigurându-l că cu începerea anului școlar 1915-1916 se va introduce în toate școlile din Bosnia și Herțegovina limba ungurească drept studiu obligator.

Alt val de uimire se porni în rîndul comesenilor.

— Asta e curată nebunie ! — izbucni Leon Marele. — Ce să caute limba ungurească în Balcani ?

— Dar în Transilvania și Banat ce caută ? — se mînie Ion Giurca. — Aceași țintă se urmărește : guvernului îi trebuie unguri cu orice preț, fiindcă are prea puțini pentru idealul său politic : statul maghiar național unitar.

— Să facă unguri din bosnieci ? Din sîrbi și turci ?

— Ar face și din piatră seacă să poată.

— Cît de împotriva firii e năzuința asta a lor, și cît de criminală ! Nu mai cunosc alt popor mic din Europa care să fi luat cu atîta încăpăținare rolul broaștei din fabula *Broasca și boul* — zise doctorul.

— Iată, îmi aduc aminte — zise părintele Scurtu — că am citit, nu mai știu unde, ba da, în *Cartea de Aur* a lui Păcățanu, ce a spus un deputat român din parlamen-

tul din Budapesta cu prilejul anexiunii de către Monarhie a Bosniei și Herțegovinei. Mi se pare că deputatul Partenie Cosma.

— Ce-a spus ? — întrebară mai mulți.

— A făcut o declarație în care nu aproba anexiunea, spunînd că țările nu mai pot crește azi teritorialicește decît în temeiul principiului de naționalitate. Că, prin urmare, anexînd două provincii cu populație străină, Monarhia își pregătește un depozit cu material exploziv pentru ea însăși.

— Cuminte om !

— Cuminte, dar nebunii nu ascultă niciodată de cei cuminți. Acum că-i vorba să introducă limba ungurească în școlile din Bosnia și Herțegovina, mi-a venit în minte depozitul acela cu material exploziv. Este evident că pregătirea lui a început.

— Dar pentru ce nu introduc limba germană ?

La discuție luau parte cu toții, mai puțin învățătorul Stoica. El avea obiceiul să citească ziarul din doască-n doască, și acum se cufundase iar în citit.

— Pentru că azi Monarhia nu mai este condusă de neamț, ci de ungur — răspunse doctorul Preda. — Ce scriu ziarele noastre e trista realitate. De la dualism, Viena a tot slobozit frînele din mînă și Budapesta le-a tot prins.

— Pentru ce să fie o realitate tristă ? — se irită directorul. — Parcă Viena-i mai brează ca Budapesta ! Parcă drăguțul de împărat ne-a luat vreodată partea ! Doar știm că pe memorandiști nici nu i-a primit în audiență, iar *Memorandul* a fost trimis nedesfăcut ministrului de interne unguresc. Mult mă mir că se mai vorbește de «trista realitate» a preponderenței Budapestei asupra Vienei ! Poate e mai bine așa, poate e cursul necesar al istoriei : ungurii [...] pot dezlănțui cu o zi mai devreme catastrofa ! Să-i lăsăm domnilor să introducă limba lor și în Bosnia și Herțegovina ! Și să-i felicităm !

— Un popor nu-și poate pune întreg viitorul pe o singură carte — răspunse doctorul. — Desigur Viena de pînă acum nu ne-a fost cu mult de mai mare folos ca Budapesta. Totuși simpatia lui Iosif II pentru români nu se

poate uita, nici puținii ani ai absolutismului de după 1848. Ar putea însă fi o altă Viena, a viitorului.

— Ah, Doamne sfinte ! Dar te gîndești la poveștile ce circulă în jurul moștenitorului Francisc Ferdinand, de politica lui antimaghiară, la intențiile lui de federalizare a Monarhiei. Eu sunt convins că sunt simple povești, simple dorințe ale naționalităților.

— Dar, dragul meu, avem informații precise. Avem membri ai Comitetului Partidului Național, oameni intimi ai moștenitorului. Lucrarea lui Aurel C. Popovici *Statele unite ale Austriei mari*, se spune că-i cartea lui de căpătîi.

— Eu unul nu-l aprob nici pe Popovici. Neamul românesc n-are nevoie de nici o Austrie mare, ci de-o Românie.

— Apoi da, am spus eu, tu pui totul pe o singură carte ! Dar o națiune conștientă nu poate face așa. Să presupunem că nu se întîmplă nimic încă o sută de ani, că nu izbucnește nici un război între marile puteri. În asemenea caz n-ar fi mai favorabil pentru noi ca toți românii din Monarhie să formeze un stat federal în cadrele ei, decît să rămînem încă o sută de ani pe mîna ungu-rilor ?

— O sută de ani ! O sută de ani ! — zise gînditor directorul. — Nu mă pot gîndi la așa ceva !

— Asta nu-i un motiv suficient pentru ca nici alții să nu se gîndească. Sunt informat că și oameni politici din Țară — toți aceia care se tem de o cotropire și o anexare rusească — apreciază lucrarea lui Aurel C. Popovici. Decît să ajungă și Regatul liber sub cnut, mai bucuros s-ar împăca cu un stat al tuturor românilor încadrat în Monarhie, federalizat. Am scăpa odată pentru totdeauna de nebuniile ungu-rilor. Conducătorii unui neam trebuie să se gîndească la toate eventualitățile.

Intellectualii din comună mai vorbiseră și înainte, adeseori, de problema federalizării Monarhiei. Cititori zilnici ai ziarelor românești din Ardeal, ei erau la curent cu tot ce se discuta, cu tot ce preocupa viața națională a românilor de pretutindeni. Perspectiva unei Austrii mari nu le era simpatică decît poate în cazul cînd și România ar intra în federația statelor cari ar compune-o, și numai

pentru a contrabalansa, pînă la anihilare, primejdia ungurească.

— Speranțele sunt frumoase — zise notarul Danciu.
— Cine a dus *Memorandul* la Viena dacă nu nădejtile ce le-am legat de împărat? Dar se pare că fiecare popor se poate încrede cu adevărat numai în sine însuși. În privința aceasta dau dreptate directorului.

— Pentru un popor mic ca al nostru, așezat între împărății uriașe și calculul și prevederea politică sunt de mare importanță. Încă de pe vremea marilor domni din Moldova și Țara Românească s-a avut în vedere situația grea a țărilor românești și s-au făcut combinații în legătură cu marile puteri din jur. Atunci erau Turcia, Austria, într-o măsură oarecare și Polonia. Azi am rămas între Austria și Rusia.

După ce cei trei colegi se înțelesesă să se întâlnească mîine la zece, necondiționat, la cancelaria școlii, pentru clasificarea elevilor, societatea se ridică și porniră cu toții spre casă. Trecuse ceasul unu, și-i așteptau cu prînzul.

II

Peste trei săptămîni aceeași societate, sporită cu soțiile, era adunată, după-amiaza pe la șase, în locuința doctorului Preda. Fiica lui, Laura, își serba logodna cu tînărul avocat dr. Ion Vestemean. Erau de față și părinții tînărului, preotul dintr-o comună vecină Aron Vestemean cu soția sa Ana. Tinerii se cunoșteau de mult, de copii aproape. În vacanțele de vară, în vremea cît a fost student la drept, Ion Vestemean venea în toată săptămîna cel puțin o dată la doctorul. Era un drum de-un ceas pe jos între celea două sate mari de la graniță, amîndouă în circumscripția medicală a doctorului Preda. Diferența de vîrstă între tineri să tot fi fost de cinci-șase ani. Intelectualii din cele două comune știau de mult că drumurile tînărului se vor sfîrși cu logodna și căsătoria. Era un lucru destul de obicinuit ca tinerii din sate apropiate să ajungă la cununie. Era singurul mediu aproape, cel

rural, în care se puteau face cunoștințe. La Universitate, în orașe străine, studenții români trăiau izolați de societate. Cunoștințele lor, iubirile lor, se țeseau în mediul de acasă, din împrejurimi, în familiile intelectualilor de pe sate, la cutare petrecere din «localitatea cutare și jur», cum spuneau invitațiile. Cei ce întemeiau căsătorii se cunoșteau, de obicei, cu mult înainte, se întâlneau în cercul familial sub supravegherea părinților, aveau și ei și părinții timp de-ajuns să se cunoască împrumutat. Și poate din acest motiv căsătoriile ce se încheiau după terminarea studiilor tinerilor erau, în marea majoritate a cazurilor, căsătorii armonioase, statornice.

Doctorul Preda locuia în casă proprie, zidită de el, înainte cu vreo zece ani. Fusesse semnul că va rămîne definitiv în comună. Cîtă vreme a stat în locuință cu chirie intelectualii satului vorbeau adeseori că n-are de gînd să rămînă aici. Era un doctor bun, cu frumoasă pregătire. Dar teama intelectualilor privea mai mult pe nevestă-sa, pe doamna Geni — Eugenia — care era dintr-o familie fruntașe cunoscută, avînd un frate avocat vestit și membru în Comitetul Executiv al Partidului Național Român. Crescuse la oraș și era puțin probabil — se gîndeau ei — să rămînă pentru toată viața într-un sat. Era adevărat că satul acela era ca și un orașel dintr-alte regiuni ale Ardealului și că pînă la oraș nu făcea decît o jumătate de ceas cu trenul, și gara era în loc, la zece minute de la locuința doctorului. Însă, totuși ! Era o femeie prea distinsă pentru un sat, credeau ei, mai ales vînzîndu-o cît trăiește de izolată în primii ani.

Dar cînd se apucaseră de clădit, îngrijorarea lor se risipise. Le-ar fi părut rău să-l piardă pe doctorul. Era un om cult, cu manieri alese, și un bun medic. Se adeverise în scurtă vreme și un prieten sincer, și un om care, fără să-l supere pe directorul Giurca, îl știa potoli de cîte ori acesta, pornit cum era, era gata să spargă la un moment dat societatea.

După doi-trei ani și doctorița începuse să caute societatea doamnelor din sat. Soțiile celor trei învățători se simțiseră la început cam legate la mîni și la limbă în prezența ei, dar apoi se convinseseră că era o femeie care se ferea discret să le arunce în ochi superioritatea ei. Cu în-

vătătoarea, cu doamna Ana Lupea — rămasă văduvă de tînără cu o copilă de patru ani — se împretinise de la început, și cu doamna Danciu, soția notarului. Reușise apoi să le cîștige pe toate, cu sinceritatea, cu lipsa de pretenții, cu amabilitatea.

Locuința lor era destul de spațioasă, avea patru camere mari și dependințele, și era mobilată sobru și cu mult gust. Doctorul cumpărase intravilanul acesta mai mult pentru marea grădină de pomi — meri, peri, pruni, vișini, trei nuci — decît pentru casa mică, veche, pe care apoi o și dărimase. Îi plăcuse grădina, și numai mai tîrziu se gîndise să facă și casă.

Era un om de vro cincizeci de ani, cu trupul pătrat, cu fața pătrată, un om îndesat și care totuși avea un mers ușor, elastic. Mustața și-o tundeă scurt, iar părul și-l tundeă pînă la piele. Nimeni nu l-a văzut vrodată cu păr mai mare. Se pricepea nu numai la medicina lui, avea un bagaj de cunoștințe foarte variat. În societatea în care se afla el nu lipseau niciodată subiectele de discuție. Îi plăcea să vorbească, îi plăcea să discute politică.

Fata, Laura, semăna cu mamă-sa. O ajunsese ca înălțime. Părea delicată dacă luai în seamă numai pelița albă a obrazului, mîinile fine cu degete lungi, ochii clar-albaștri umbriți de sprîncene pronunțate, trupul subțire și mlădios. Dar dacă o vedeai lucrînd, băgai de seamă că trupul acela era viguros ca o vargă de oțel, cu mișcări întregi, iuți și hotărîte, și capul lua o ținută de mare energie. Poate avea acum douăzeci de ani. De la doisprezece la șasesprezece ani fusese într-o școală cu internat, de unde se înapoia numai în vacanțele de vară. La Crăciun și la Paști rămînea în oraș, la mătuse-sa, la sora doamnei Preda, măritată cu membrul acela din Comitetul Executiv al Partidului Național, și care adusese mult prestigiu familiei.

Era o fată destul de liniștită, de serioasă. Părea că are o fire mai mult contemplativă, ca și mamă-sa de altfel. Avu însă prilejul să-i arate că-i și o fată de mare voință și de statornicie în hotărîri. Și încă nu de mult. De vro jumătate de an.

Cumnatul său, avocatul, sosi într-o zi însoțit de un tînăr medic, băiat prezentabil, ba chiar frumos. Era din-

tr-o familie cu oarecare avere. I-l recomandă stăruitor Laurei. După ce pleacă oaspeții, făcură și părinții aluzii. Ar fi o partidă bună. Cunoșteau familia.

Dar Laura nu voi să audă.

Părinții stăruiră încă. Era, la tot cazul, o partidă mai bună ca Ion Vestemean. Aveau și părinții lui ceva avere, dar erau departe de ce moștenea doctorul.

— A venit prea târziu — zise Laura. — Sunt angajată !

— Pentru prietenia cu Ion Vestemean ? Pentru vizitele lui dese ? Păi, toți tinerii fac curte fetelor.

— Pentru că-l iubesc.

— Știi cu siguranță ? — o întrebă mamă-sa.

— Ce întrebare !

— Da ! Fiindcă fetele tinere se pot înșela adeseori.

— Nu mai sunt tânără. De altfel mă bucur.

— Pentru că nu mai ești tânără ?

— Nu ! Pentru că-l iubesc pe Ionică. Nu regret.

— De doctor nu-ți place deloc ?

— Nici de el, nici de altul. Îmi place de unul singur. Sau, doar, s-ar putea să-mi placă de mai mulți ? — întrebă c-un fel de obrăznicie pe mamă-sa.

Mai târziu reveni tatăl său. Cumnatul acela, stăruind, aștepta răspuns. Era primejdie ca acest om important să se supere, neținându-se seama de sfatul lui. Dar Laura rămasă neînduplecată.

— Să mă înțelegi bine, fata mea. Eu nu am nimic împotriva lui Vestemean. Mi-e chiar simpatic și cred că se va alege din el un bun avocat.

— Dumneata ! Dar mama ?

— Nici ea nu are nimic împotrivă. Ai putut vedea și pînă acum.

— Dacă-i așa, vă rog să nu mai stăruieți. Alegerea și hotărîrea mea e definitivă. O să-i scriu eu cumnatului, să nu se creadă ofensat. Și pentru a vă scăpa pe viitor de asemenea neplăceri, o să mă logodesc cît mai curînd cu Ionică. Îndată ce-și va lua examenul de avocat.

Părinții rămaseră uimiți de independența fetei. Nu-i cunoscuseră pînă acum această latură a caracterului. Și nu mai insistară. Spunînd adevărul, ei se obicinuiseră

de mult cu gîndul căsătoriei Laurei cu Ion Vestemean. Era un om de ispravă, un tînăr de viitor.

Totuși fuseseră bucuroși amîndoi că fata își luase ea sarcina să-i explice cumnatului pentru ce nu putea să-i urmeze sfatul.

Ion Vestemean își luase examenul de avocat numai cu două săptămîni înainte de logodnă. Primise cu bucurie propunerea fetei deși încă nu se puteau căsători. Trebuia, mai întîi, să-și deschidă un birou, să-și afle o locuință. Părinții lui începuseră de pe-acum să-și valorizeze o parte din avere pentru a-l ajuta la începutul carierii. Era și prestigiul lor ca Laura să nu-și pună la bătaie de la început zestrea sa.

Părintele Aron Vestemean era mai în vrîstă decît doctorul Preda, dar om încă în putere, cu barba abea încă-runțită. Era un preot voinic, cu obrazul roșu, fără nici o creață ; era cel mai bun gospodar în satul său, ceea ce-i sporea foarte mult autoritatea înaintea credincioșilor, și cînd era vorba de îndemnurile lui morale și de cele de ordin național.

Între ceilalți invitați la logodnă se distingea tînăra preuteasă Nastasia, o brunetică neastîmpărată, care lăsa impresia că-ți scapă printre degete. Părea foarte tînără, avea o copilă, puțintică cum era, deși avea doi copii pînă-acum.

Doamna Giurca, soția directorului nu mai ieșise de mult în lume, și se simțea foarte stîmjenită în rochia prea strîmtă. Se îngroșase binișor de cînd n-a mai purtat-o. Era o femeie voinică, cam lăbărțată acum de grăsimi și de poverile ce le purtase în spinare — crescuse cinci copii — și părea mereu terorizată de prezența directorului.

Soțiile lui Stoica și Marele erau cam de aceeași vrîstă, și semănau încît adeseori nu le puteai deosebi : erau verișoare primare. Amîndouă erau mai tinere cu vro cinci-sprezece ani decît soția directorului, totuși se bucurau înaintea acestora de mai multă considerație, le credea oarecum superioare ei pentru că umblaseră mai mulți ani la școală — ea le depășise numai cu zestrea pe care a adus-o în căsnicia lui Giurca. Ținea la ele și le stima, îndeosebi pentru că cele două verișoare se făceau că nu

observă strîmtoarea în care trăia dînsa lîngă un om cu fire de terorist, cum era directorul, și nu făceau niciodată aluzii la purtarea lui în casă. Și lucrul acesta era de mare însemnătate pentru doamna Giurca, pentru că ea, deși se obicnuise de mult cu firea bărbatului și o lăsau indiferentă ieșirile lui, pufnirile lui din fietece, nu s-ar fi bucurat să știe, să observe și alții, să presupună că era nenorocită. În realitate nici nu mai era. Fusesse cîțiva ani la începutul căsniciei, dar, apoi, i-a cunoscut firea și s-a convins că în fond nu era un om rău, nici un tiran. Totuși ea suferea de fiecare dată pentru ieșirile lui nervoase în societate, în fața altora, avînd senzația că toată lumea o compătimentește pe ea. Era timidă, de felul ei, oricît de zdravănă era, îl putea lua pe director subsuoară ca pe-o mînușe de cînepă.

Celea două verișoare se bucurau că se nimeriseră măritate în același sat și trăiau în armonie cu bărbatii lor. Mai ales nevasta lui Vasile Stoica. El era un om harnic — cînd nu era ocupat cu școala își vedea de economie, avea aici o leacă de avere. Era un om mai flegmatic, dar cu capul vecinic treaz și chibzuit. Lui Leon Marele i se cam înroșise nasul, se cam îmbulzea la un pahar de vin, și nevastă-sa îl mai certa cîteodată. El se dezvinovătea de obicei spunînd că nu-i mai rău ca alții, că a fost la Binder cu colegii, cu ceilalți intelectuali din sat, că mai mult au jucat popice decît au băut. Nu mințea, dar ce folos că lui i se urca mai repede băutura la cap decît celorlalți, și începuse să capete o fizionomie de bețiv, ceea ce o enerva îndeosebi pe nevastă-sa.

Notarul Danciu părea un țăran voinic îmbrăcat în haine nemțești. Era roșu la față, cu trupul osos, cu mîinile mari și grele. În costumul obicinuit de zi nu bătea așa tare la ochi, dar acum, la logodnă, îmbrăcat în haine negre, părea că nu i se potrivesc deloc. Soția lui purta un nume neobicinuit, o chema Vilma deși era neam de neam romîncă, era o femeie blondă, înaltă, cam prea voluminoasă pentru vîrsta ei. Dar era bunătatea întrupată. În preajma ei se liniștea, oricît de iritat era, însuși directorul Giurca. Radia parcă din ființa ei liniștea și pacea. Era o femeie prea mulțumită cu viața.

Societatea aceasta se întrunise în locuința doctorului Preda pentru logodna fiicei sale. Erau destul de intimi cu toții : mai stingherită părea soția directorului, și mai slobodă preuteasa. Era și cea mai tânără dintre toate.

Doamna Lupea, învățătoarea, venise cea din urmă. Era o femeie cam neajutorată de când rămăsese văduvă. Pînă a împăcat copila, pînă a dat instrucții servitoarei, pînă a schimbat vro trei rochii, pentru că e foarte greu să nimeriști pe cea mai potrivită dacă ești în casă numai tu și oglinda — se scuza ea în fața doctoriței.

— Lasă, draga mea ! Nu-i tîrziu. Nu suntem legați de oră fixă — răspunse aceasta.

Totuși după sosirea ei părintele Scurtu își puse numai-decît patrafirul, se apropie de măsuta pe care era crucea, evanghelia și două luminări în sfeșnice de alamă, le aprinse și începu slujba fidanțării.

O vreme bărbații mai vorbiseră prin camerele vecine pînă au luat seama că slujba începuse. De vrun ceas și mai bine se porniseră iarăși pe discuții politice. Fusesse, nu de mult, o adunare politică cu zece mii de participanți la Alba Iulia. Un deputat român din județ și unul dintre fruntașii Comitetului Executiv, convocase adunarea sub titlul dării de seamă în fața alegătorilor asupra activității lui parlamentare și a partidului. În realitate se proiecta votarea unei mari rezoluții în urma eșuării definitive a tratativelor dintre guvern și Partidul Național. Veniseră toți fruntașii partidului. În programul anunțat autorităților, cari au eliberat concesiunea ținerii adunării, erau o serie de cuvîntări. Dar după două vorbiri, autoritățile civile și militare, de perfect acord, opriseră continuarea. Proiectul de rezoluție nu mai ajunsese a fi citit și votat. Dar la 8 iunie se ținuse altă adunare la Ileanda Mare, care putuse decurge după program, și aici a fost citită și votată rezoluția politică. Era un text mult cuprinzător. Ziarul *Românul* îl adusesse pe toată pagina primă. Această rezoluție o discutaseră oaspeții îndată ce s-au întîlnit. Și încă erau departe de a epuiza materialul cînd băgaseră de seamă că începuse slujba. Era cuprinsă într-un punct al moțiunii și relatarea oficială românească asupra tratativelor cu guvernul și cauzele eșuării lor. Vor continua discuția după slujbă.

Părintele Vasile Scurtu sluja cu grije, ales, cu pătrundere. Darul era încă tânăr în el și neuzat. Avea o voce mîngăioasă, armonioasă, adîncă de bariton. Înainte de binecuvîntarea inelelor se opri din slujbă și ținu o scurtă orăție, foarte convins de ceea ce spunea : sfințenia logodnei creștine, curăția spirituală și trupească ce trebuia s-o însoțească, supunerea la povățuirea părinților. Toți ascultau în liniște, și mai pătrunși logodnicii. Numai preuteasa Nastasia era neastîmpărată și acum, și din cînd în cînd făcea semne cu degetele, cu ochii, cu capul spre celelalte femei, pîrînd foarte veselă și luînd puțin la vale, cu semnele ei, cuvîntarea soțului său. Nu reuși să atragă atenția nimănui, decît chiar a părintelui, care-i aruncă o privire cu înțeles, după care preuteasa se liniști, și își împreună și ea minile a rugăciune.

De inele se miră toată lumea. Ieșise o modă nouă. Nu mai erau subțiri ca mai înainte verighetele, ci de o lățime respectabilă. Puteai face dintr-una trei verighete obicinuite. Lumea se gîdea că vor fi fost destul de scumpe.

Slujba se termină apoi în grabă și, după ce logodiții se sărutară între ei și cu părinții, începură felicitările. Cum stăteau unul lîngă altul, erau o pereche frumoasă. Logodnicul era cu un cap mai înalt decît Laura. Era un tânăr înalt, bine legat, cu fața brunetă, cu o mustăcioară fină și deasă, cu ochii lungureți cari băteau în verziu. Semăna cu mamă-sa la ochi și la sprîncene. La fruntea liniștitoare semăna cu tatăl său. Amîndoi erau cu fețele luminoase, și cu ochii împăingeniți de emoție. Se țineau copilărește de mîna și mulțumeau, înclinîndu-se ușor, la felicitări.

— Dragii mei — zise directorul Giurca — logodna voastră e o logodnă istorică, așa să știți. S-a făcut în preajma vremurilor mari ce se pregătesc. Să dea Dumnezeu să le ajungeți să vă bucurați de ele !

Directorul pregătise fraza de acasă, o spuse, după obiceiul lui cu emfază solemnă, dar glasul îi era sincer mișcat.

— Mulțumim, domnule director. Să te-audă Dumnezeu, să ne bucurăm cu toții -- răspunse tînărul.

— Regret un singur lucru — continuă Giurca — trebuia să aduceți un fotograf să fi luat cîteva tablouri din întrunirea de azi.

— Pentru că-i o logodnă istorică? — rîse Laura.

— Da.

— O să ne întipărim în minte toate, domnule director.

— În inimă, mai ales — se amestecă în vorbă preuteasa Nastasia, care tocmai trecea pe lîngă ei.

Încă nu se așezaseră la masă, cînd li se aduse o telegramă. Sora și cumnatul doctoriței felicitau pe tineri și pe părinți. Se anunțau nași la căsătorie.

Doctorul și soția sa erau în așteptarea acestei telegrame, deși nu prea sperau să o primească. Advocatul, cumnatul lor, nu răspunsese nimic la scrisoarea de lămurire a Laurei pentru ce nu-i putea urma sfatul. Din cauza aceasta mai indispus rămăsese doctorul decît soția sa. El ținea foarte mult să nu se pună rău cu persoana aceea importantă de la care aflase în trecut informații prețioase în legătură cu politica românească.

Telegrama îi făcu pe cei doi soți să simtă toată bucuria zilei de azi. Pînă acum o ușoară umbră nu voia să se împrăștie.

Se servi bere la pahar. De la crîșma lui Binder fusese adus un butoiăș, și un băiat de serviciu priceput umplea paharele. Deși trecuse de ceasurile șapte, era încă năduf, și lumea se grăbi la paharele cu bere de la gheață.

— Dar, cum? Bem aș fără un cuvînt? — întreabă notarul Danciu pe directorul.

— Nu suntem sași să închinăm cu bere. O să vină vremea toasturilor la vin — răspunse acesta, după ce-și șterse mustața de spumă.

— Mie te rog să-mi ții un toast acum, domnule director — zise preuteasa, cu paharul de jumătate în mînă. — Eu nu beau vin și nu pot ciocni cu dumneata cu paharul gol.

— Azi nu se toastează decît pentru miri și pentru părinții lor, să nu fie cu supărare, doamnă preuteasă.

— Și pentru viitoarele soacre, nu? N-am și eu un fecior și-o fată?

— Să vă trăiască, și să ne țină Dumnezeu pînă la logodna lor.

Bărbații, cu paharele mereu în mînă — era o bere «ca la Habermann în Sibiu», cum spunea Leon Marele — reîncepură discuția asupra rezoluției votată la Ileanda Mare. Era un aspru rechizitoriu făcut guvernului unguresc, după părerea tuturor, o demascare curajoasă a intențiilor urmărite de contele Ștefan Tisza. Era o reeditare a esenței programului politic al românilor din Ungaria, concludeau unii.

— Stat unitar unguresc, cînd ei sînt în minoritate față de naționalitățile din Ungaria, nu vor vedea ei cîtu-i veacul, să mai aibă o sută ca Tisza.

— Zadarnic, gărgăunii le-au intrat în cap încă dinainte de 1848, de cînd au hotărît unirea Transilvaniei cu Ungaria lor. Revoluția i-a pus o vreme cu botul pe labe. Absolutismul le-a potolit puțin înverșunarea politică. Dar Austria, pierzînd mereu prestigiul prin războaiele nenorocite, s-a aruncat prin dualism în brațele ungarilor, iar pe naționalități în ghearăle lor.

Luau parte la discuții toți bărbații prezenți. Aici, ca și în toate locurile unde se adunau o mînă de români ardeleni, discuțiile politice erau la ordinea zilei. Încă de la procesul *Memorandului* cauza națională, intra adînc în preocupările lor. Părăsirea oficială a pasivității parlamentare; alegerile de deputați, luptele naționale date cu acele prilejuri, cari răscoleau și masele mari pînă în adîncuri; vorbirile și luptele deputaților în parlamentul din Budapesta; presa națională care, din an în an, lua un caracter tot mai ofensiv, scrisă cu tot mai mult curaj — toate acestea contribuiseră ca discuția principală între intelectualii români, și la sate și la orașe, să se învîrtă în jurul «cauzei naționale». Numărul abonaților și cititorilor de ziare crescuse îmbucurător de la un an la altul, și din presă se informa toată lumea asupra situației politice de fiecare zi. Dar în această situație politică, nu-i interesa decît știrile și evenimentele în legătură cu românii, cu românismul. Cunoștințele, informațiile, argumentările din presa națională, ajunseseră un bun comun, de care toți se foloseau în discuțiile ce se încingeau. Nu numai atît, dar chiar sentimentele, însuflețirea.

indignarea, optimismul articolelor treceau și în sufletele cititorilor. Adeseori în mijlocul discuțiilor oamenii nici nu-și mai dădeau seama că se folosesc de cunoștințe și argumente luate din presă. Și discuțiile, între asemenea împrejurări, erau aproape toate la același nivel. Advocatul, medicul, omul cu mai multă cultură, era adeseori egalat în convorbiri de preotul de la țară sau de învățător. Așa că și în discuțiile ce se urmau la logodnă între intelectualii satului, ca și în altele, nu se prea putea deosebi când vorbește unul și când altul dintre cei prezenți sub raport intelectual.

— Prin războaie nenorocite ! Dar cum s-ar fi făcut altfel unitatea Italiei de-o pildă ? Ai fi voit ca Austria să rămână mereu puternică ? Poate chiar mai mult ! Poate ți-ar fi plăcut să se valideze încă și azi dictonul medieval : «Alții poartă războaie, tu, fericită Austrie, nuntește».

Părintele Scurtu spuse dictonul pe latinește : *Alii bella gerant, tu felix Austria nube.*

— Zic războaie nenorocite întrucît le-a pierdut, și întrucît, în urma lor, politica externă a Monarhiei o face Ungaria. Fără a mai pomeni pe cea internă din Ungaria, unde puterea elementului unguresc și-a ajuns apogeul. Las' să-l ajungă, domnule ! Las' să facă ei și politica externă ! Pe cît sunt de inteligenți, vor da mai repede de ripă Monarhia.

— Optimiști e bine să fim, fără îndoială, de aceea aprob întru toate rezoluția votată la Ileanda Mare. Dar, după credința mea, nu trebuie să subestimăm primejdia libertății pe care le-a dat-o Viena ungurilor. Nebuni-nebuni, dar nebunul pînă una alta te poate și toca în cap. E sigur, și tristă realitate, că în părțile ungurene prin județele Sălaj, Satu-Mare, către frontierele lor de la apus, am început să pierdem teren de la dualism încoace. S-au maghiarizat sate întregi, în cari numai slujba bisericească se mai face românește. Sau, mai exact, se făcea pînă la înființarea Episcopiei ungurești la Hajdudorog.

Fu de-ajuns să fie pomenit numele pentru a se încinge discuția în jurul acestei nouă creații a politicii de maghiarizare, asupra bombei explodate în palatul episcopesc din Dobrițin, asupra întregii lupte date de Bise-

rică și de Partidul Național împotriva acestei episcopii, tot evenimente recente.

— Păi, chiar această întâmplare e o dovadă că e bine c-a apucat puterea pe mîna ungurilor. Numai ei puteau descoperi nebunia aceasta : unguri greco-catolici. Și la nebunia lor ați văzut cum a răspuns istoria : A explodat cu bombe ! Și așa va fi mereu.

— Nu se poate nega însă că mulți români din părțile ungurene au ajuns să-și uite limba prin școlile de stat. Presupuneți încă un veac, sau și numai cîteva decenii, în care ei și-ar putea urma fără nici un frîu politica lor de maghiarizare prin școli... Au introdus acum limba lor și în grădinițele de copii. Ei urmăresc cu o perseveranță diabolică planul lor.

— *Diabolus nunquam creat, semper destruit* — zise părintele Scurtu, care fusese un foarte bun elev la latină în liceu.

— Domnilor, să poftiți la masă — se auzi glasul doctoriței. Doamnele, afară de preuteasa Nastasia, erau de mult adunate în grup, și supravegheau, din coada ochiului, ce bunătați se aduceau la masă. Doctorița era ajutată de servitoare și de mama acesteia, o femeie vestită în sat de pricepută la bucătărie.

Trimiseră și după logodnici cari ieșiseră în grădină îndată după ce băuseră și ei cîte-un pahar de bere.

Sosiră îndată și, după ce părintele Scurtu spuse *Tatăl nostru* și dădu binecuvîntarea, toată lumea se așeză la masă.

Logodnicii veniră din grădină, aducînd multă lumină în priviri și în zîmbetele ce le înfloreau mereu pe față. Tînărul avocat rămăsese destul de surprins cînd Laura, fără să-i lămurească nimic, insistase să facă logodna atît de în grabă — abea trecuse de două săptămîni peste examen. Rămăsese surprins dar fusese încîntat, și nu se gîndise să-i ceară nici o explicație. Părinții fetei nu-i vorbiseră încă niciodată deschis și hotărît despre viitoarea căsătorie. Știau că se iubesc, se bucurau de vizitele lui dese, de scrisorile ce-i trimitea săptămînal Laurei ; era încredințat că ei nu vor pune nici o piedecă. Dar acum, la propunerea Laurei de-a face îndată logodna, el văzu și dovada că părinții lui sunt hotărîți și ei.

Sosise cu trenul numai în după-amiaza aceea și nu avuseseră vreme de nici o explicație înainte de ceremonie, așa că, după ce ieșise în grădină, Laura crezu necesar să-i vorbească.

— Da, am fost surprins puțin la propunerea ta — răspunse Ionică după ce o ascultă. — După cum ne-a fost înțelesul, mă gîndeam la ziua de Sîntă-Mărie, ziua ta de naștere !

— Și... îți pare rău că am grăbit ?

El o privi adînc în ochii plini de lumină și o îmbrățișe cu duioșie.

— Ce întrebare ! Știi bine cît te iubesc.

— Știu, dragul meu, dar nu ți-am stricat vreo combinație ?

— Ce combinație ?

— Știu eu ! Poate ai fi vrut să-ți iei un concediu, să te odihnești după ultimul examen.

— Dar n-am nevoie de nici o odihnă. Dimpotrivă ! Am o mare poftă de lucru. Sunt pe cale să-mi închiriez un birou al meu. Șeful stăruie să-i mai ajut vreo două-trei luni, dar nici nu mă gîndesc. I-am spus, și a și publicat concurs pentru alt candidat. Dacă m-a surprins puțin graba logodnei, trebuie să știi că m-am gîndit să petrecem Crăciunul căsătoriți, în locuința noastră.

— Ascultă Ionică, tu-l cunoști pe doctorul Enea Muntean ? Un băiat tînăr.

— Îl cunosc, și-a deschis cabinetul în orașul nostru de vreo jumătate de an.

— Ei bine, el e cauza pentru care am grăbit logodna. Tînărul se opri mirat.

— L-a adus într-o zi la noi cumnatul, avocatul Vlădeanu. L-a adus cu anumite intenții, bineînțelese.

Ionică păli puțin. Știa cît de mult țineau părinții ei, mai ales doctorul, la omul acela.

— Bine, dar nu mi-ai scris nimic !

— Te-nșeli. Ți-am scris. Am propus logodna noastră în timpul cel mai scurt. Era răspunsul meu.

— Părinții tăi au stăruit ?

— Da, mai ales tata. Dar să nu crezi că ar fi avut ceva împotriva ta. Numai din simplu motiv de-a nu supăra pe cumnatul. Grozav ce ține tata la prestigiul lui.

— Da, e un om cu nume, un om cunoscut, și tânărul pe care-l recomanda nu era de lapădat. Îmi pare rău că nu m-ai avizat, spuse el gînditor.

— Era nevoie ?

— Închipuie-ți că te-ar fi putut convinge...

— Ionică, ce vorbe sunt acestea ?

Tînărul știa că spune o absurditate, dar vorbe din amărăciunea ce-o simți împotriva părinților ei. Cum se putea să se agațe de alte planuri, cînd el făcea curte stăruitoare Laurei de patru ani, după ce se împrețiseră de foarte tineri.

— Iartă-mă, te rog, nu m-am îndoit de tine, ci de insistențele părinților tăi. M-au întristat fiindcă eu credeam că nici ei nu se mai pot gîndi la altă partidă pentru tine.

— Dacă nu intervenea cumnatul te asigur că nici nu s-ar fi gîndit vrodată. S-au obicinuit însă să nu-i facă nici o opoziție. O, eu nu simpatizez pe oamenii aceștia «cu prestigiu», cari așteaptă să-i asculte toată lumea și se amestecă în trebile altora ! Și în celea mai intime.

— Și... ce impresie ți-a făcut doctorul Muntean ?

— Ia, nici o impresie. E un băiat plăcut, frumușel, dar atît. Am mai văzut eu destui ca el. Ce impresie să-mi facă ? Doar eu te aveam de mult pe tine în suflet. Ba pot să-ți spun că am fost chiar revoltată.

— Cum așa ?

— Păi, atitudinea asta, de a veni să vezi mai întîi o fată cu intenția căsătoriei. E ca și cînd ai merge la o prăvălie să vezi o marfă, dacă-ți place o cumperi, dacă nu, pe-aici ți-e drumul ! E umilitor pentru o fată.

Lui Ionică îi reveni buna dispoziție.

— Și ce crezi ? Muntean ar fi fost amator ?

Laura îi astupă gura cu palma.

— Cum vorbești ! Se poate, cum s-a văzut din insistențele ulterioare ale cumnatului.

— E un lucru important de știut. Vom locui în același oraș cu doctorul Muntean.

— Ionică, am să mă supăr ! Și ce-i dacă vom locui în același oraș ? Pentru mine există alt om afară de tine ?

— Draga mea ! Te-am ofensat, dar numai în glumă am spus. Mi-ai și dat dovada și știu că mă iubești. O leacă de umbră tot mai rămîne însă pe sufletul meu. Eu credeam că voi fi primit în familie fără cea mai mică rezervă din partea familiei tale.

— Dar așa și ești primit ! Să nu te îndoiești nici o clipă ! De cîte ori nu mi te-au lăudat părinții mei. Iar acum, după telegrama primită de la mătușa și cumnatul, au scăpat și ei de-o îngrijorare : să nu se supere aceia. Iată, nu s-au supărat ! Se îmbie de nănași. Asta înseamnă că armonia s-a restabilit în familie. De altfel pentru mine e de puțină importanță această armonie. Eu n-aș putea trăi sub teroarea nimănui.

Trecînd peste această explicație cei doi logodnici începură să vorbească cu însuflețire despre viitor. Laura îi ceru să-i descrie casa în care voia să-și deschidă biroul advocațial. Fu de părerea că ar fi mai bine să închirieze o casă mai mare în care putea să aibă și locuința și biroul. Ea știa de acasă că e de mare utilitate să ai cabinetul în locuință. Are cine primi clienții și cînd omul nu-i acasă, sau li se poate spune peste cîtă vreme să vină.

Vorbiră însuflețiți de viitoarea locuință, alegeau și descriau mobila nouă. Ea ar dori ca să aibă și o grădină, el spunea că la centru, unde va trebui să aibă biroul nu sunt case cu grădini, și că, dacă-i aceasta dorința ei, tot va trebui să aibă biroul separat. De altfel biroul nu va fi niciodată pustiu sau încuiat, pentru că va trebui să aibă cel puțin un scriitor, căruia îi va da instrucțiunile necesare cum să primească pe clienți în cazul cînd el ar fi ocupat la judecătorie sau la tribunal.

Vorbeau despre aranjarea salonului lor cînd fură chemați de servitoare la masă.

III

Masa ținu pînă către unsprezece seara. La friptură directorul Ion Giurca, sub titlul că era nestorul intelectualilor din comună, își ținu toastul de felicitare pentru

miri și părinții lor. Îl compusese de alaltăieri și-l știa bine pe dinafară. Așa de bine încît nime nu se putea gîndi că-i pregătit înainte, și-l spuse cu emfaza lui solemnă, obicinuită. Stăruia asupra logodnei istorice, pentru că se făcuse în vremuri istorice. Ceea ce le spusese logodnicilor felicitîndu-i, se văzu acum că nu era decît o frază din toast.

Spuseră cîteva cuvinte și părintele Scurtu și notarul Danciu. Acesta din urmă făcu elogiul părinților, vorbi de armonia ce stăpînea între intelectualii din comună, «armonie care e o forță națională», și pe care o dorea între intelectualii tuturor satelor. La această bună înțelegere și solidaritate contribuise în mare măsură familia doctorului, spunea notarul. Doctorul și nevastă-sa nu s-au izolat de ceilalți, nu s-au ținut mai mult decît ei, deși toată lumea știa că ar fi putut afla motive, coborînd amîndoi din familii cunoscute. Ceea ce regreta el și regretau cu toții era că domnișoara Laura îi va părăsi în curînd. «Din buchetul intelectualilor din sat vor pierde floarea cea mai frumoasă.» Spera însă că din cînd în cînd va veni cu viitorul ei tovarăș de viață să-l mai vadă, să petreacă o dup'-amiază cu ei.

Vinul era vechi și bun, păharele se ridicau des spre închinare, și voia bună pusă stăpînire pe toți. Chiar doamna Giurca, soția directorului, uitînd de haina care o strîngea, vorbea destul de animat cu notărășita.

Preuteasa Nastasia ceru voie să spună și ea un cuvînt Laurei. Ședea lingă fată la masă. O aplaudară cu toții pentru curajul și noutatea gestului, singur părințele-i trimise priviri întrebătoare.

Ea se ridică, spuse cîteva cuvinte, apoi îmbrățișe deodată pe Laura și izbucni în plîns.

Toată lumea fu surprinsă. Părintele Scurtu se simți foarte strîmătorat. Va crede lumea că s-a amețit puțin de tăria vinului, deși ea nici nu-l gustase căci nu-i plăcea.

— Scuzați, vă rog. O mică emoție. Îmi pare așa de rău c-o pierdem pe Laura.

Își șterse ochii cu batista și șezu la locul ei, pentru întîia oară intimidată în seara aceea.

Și doctorița și Laura știau că Nastasiei îi era foarte dragă fata. Nu era decît cu patru ani mai mare decît ea.

Erau des împreună, și Laurei îi plăcea să se joace cu cei doi copii ai preutesei. Se înțelegeau în toate, aveau aceleași gusturi în îmbrăcăminte. Își făceau de multe ori rochii la fel.

— Dar încă n-o pierdem, draga mea. Logodna nu-i căsătorie, și Ionică are încă multe de aranjat pînă la căsătorie.

Laura o luă de mînă.

— Pînă la Crăciun mai este — zise ea mișcată. — Apoi ne vom vedea des. Voi veni și eu pe-acasă, vei veni și tu la mine.

Se trecu ușor peste incident, și Nastasia se însenină nu peste mult. În realitate ea nu se emoționează numai pentru că Laura va părăsi satul, ci, în primul rînd pentru că... Pentru că în curînd nu va mai fi ceea ce a fost pînă acum. Îi reveni emoția ei dinainte de căsătoria sa, cînd trebuise să părăsească casa părintească. Îi părea rău și acum după cuibul acela cald în care-și visase toate visurile tinereții. Anii cei mai frumoși din viață! Să n-ai nici o grijă, să te simți ocrotită de părinți și să trăiești celea mai frumoase visuri. O asemenea încîntare nu mai întîmpina în viață, deși își iubea bărbatul și copiii. Era, într-o privință, încă tot copil. Poate de aceea era așa de neastîmpărată, cu ieșiri neprevăzute în societate, ceea ce îl cam umplea de nedumeriri pe soțul său. I se părea uneori că nu era destul de serioasă.

Și la gîndul că și Laura va pierde ceea ce ea a pierdut de mai de mult, se emoționează și izbucni în plîns. Întîi se rușină de slăbiciunea sa, dar se liniști în curînd îndată ce Laura-i luă mîna într-a sa.

Și acum asculta și ea, în rînd cu celelalte doamne, conversația ce se aprinse din nou între bărbați, întîi iarăși asupra rezoluției votată la Ileanda, apoi asupra altui subiect.

Ziarul *Românul* adusese de curînd o informație, un comunicat oficial al agenției telegrafice ungare, în care se spunea că elevii de la liceul din Blaj, patru la număr, care au arborat la 3/15 mai stindarde naționale pe Piatra Libertății, pe turnurile catedralei și pe Crucea lui Iancu, de pe dealul de către comuna Sîncel, au făcut mărturisiri complete cu prilejul anchetei oficiale. An-

cheta s-a terminat. Li s-a cerut explicare asupra cuvintelor : «A sunat ora. Carpații se cutremură», și ei le-au explicat cu nerușinare că au înțeles dezrobirea românilor ardeleni. Se mai spunea în nota agenției telegrafice ungare că toți cei patru delinvenți locuiau în același cvartir, la unul dintre profesorii liceului. Într-o notiță însoțitoare redacția *Românului* trăgea la îndoială veracitatea celor comunicate oficial, și aștepta alte informații.

Faptul era cunoscut de opinia publică din Transilvania, și fusese discutat de către intelectualii din sat și pînă acum. Nici nu era un fapt nou, neobicinuit, pentru că aproape în fiecare an se arbora un steag tricolor cel puțin pe piatra comemorativă din Cîmpul Libertății. Dar și redacției ziarului și cititorilor le păru exagerată relatarea oficială asupra rezultatului anchetei. Se spunea între altele că jandarmii cari staționau în piață, în fața catedralei, în vremea anchetei, au fost huiduiți de clerici cari umpluseră fereștile Seminarului dinspre piață.

Reaua intențiune și exagerare erau vădite. Dar cu ce scop ? se întrebau bărbații de la masă.

— Pentru a înverșuna și mai mult situația, este evident — zise doctorul Preda. — Ei vor să aducă fapte concrete pentru a dovedi legitimarea eșuării tratativelor lui Tisza.

— Dar cum asta ? Toată presa ungurească a răsuflat ușurată la vestea eșuării definitive a tratativelor. Ungurii n-au voit și nu voiesc nici o înțelegere cu noi — interveni notarul Danciu.

— Ei da ! Nu pentru ei e nevoie de legitimarea nereușitei.

— Dar pentru cine ?

— Pentru alți factori. Se pare — insinuă doctorul a fi bine informat — că factori cu mult mai înalți au cerut tratativele.

— Vrei să spui de inițiativa regelui Carol ?

— Nu. Se pare că a fost o presiune a Berlinului asupra Vienei.

— A Berlinului ? — se mirară mai mulți.

— Apoi da ! Germania e prima forță în Tripla Alianță. Și Germaniei nu-i este indiferent dacă într-un vii-

tor război România va fi cu Puterile Centrale sau contra lor.

— Contra lor ? Adică cu Rusia ?

— Ați văzut că vizita țarului în care nu credea nime, s-a produs la Constanța. Ei bine, astfel de vizite nu vin dintr-o dată. Se prepară îndelungat. Și serviciul de spionaj german a putut afla din bună vreme.

— Hm ! Dar dacă într-adevăr s-ar fi amestecat și Berlinul, asta ar însemna că chestiunea românească a ajuns una europeană — zise gânditor învățătorul Vasile Stoica.

— A ajuns încă de la procesul *Memorandului* — hătări directorul Giurca.

— Platonice, poate ! Dar o problemă nu ajunge europeană decât când interesează practic Europa, zise doctorul. Când Europa are interes.

— Asta e sfânt ! — interveni părintele Aron Vestemean. — De dragul ochilor noștri nime nu o să-și strice liniștea lui. *Memorandul* a făcut o vreme zarvă și peste graniță, dar de-atunci s-au scurs ani după ani, ungurii au turbat tot mai tare, și nici o țară străină n-a mai spus un cuvânt. N-au avut nici un interes, și dacă nu vor avea, nu se vor mișca nici în viitor.

— Mie-mi pare probabilă versiunea cu Berlinul — zise Leon Marele. — Împăratul Wilhelm e un om căruia îi cam place să dea cu pumnul în masă.

— Numai ceva se opune. Dacă în realitate ar fi intervenit Germania pentru tratative — se știe că regele Carol e foarte bine apreciat în Germania — ele n-ar fi eșuat. Ungurii ar fi fost siliți să primească condițiunile Partidului Național — zise tînărul preot.

— Cine poate porunci nebunului ? — sări directorul iritat.

— O singură explicație ar fi pentru asemenea caz. Că încă nu-i iminentă nici o primejdie de război. În asemenea caz împăratul Wilhelm mai poate lăsa pe nebuni să-și facă de cap.

— Domnilor, dar e o simplă părere ! — zise notarul. — Noi credem așa de ușor tot ce ni se pare în favorul nostru. Parcă pe împăratul Wilhelm îl doare capul de noi și de celelalte naționalități ! Parcă în provinciile polo-

neze ale Germaniei nu s-ar duce o politică de germanizare, asemănătoare celei ungurești.

Doctorul se simți atins puțin în prestigiul lui de om bine informat.

— Nu din inițiativa lui. Se afirmă că regele Carol a intervenit pe lângă el în acest înțăles. Era mai demn pentru el să lucreze la Berlin decît la Viena, unde azi ungurii sunt mai tari, cîtă vreme îi va mai suferi moștenitorul tronului Francisc Ferdinand. La orice caz, cumnatul mi-a făcut asemenea aluzii.

Se întoarseră apoi din nou la diferitele versiuni cari circulau în legătură cu fapta elevilor de la Blaj de la 3/15 mai. Directorul voia să creadă în întregime comunicatul oficial unguresc. I-ar fi plăcut să fi răspuns băieții atît de cutezător ; i-ar fi plăcut să fi huiduit clericii pe jandarmii din piață. Dar ceilalți erau de părerea notiței din ziar : că relatarea oficială era tendențioasă și exagerată. Se știa, de-o pildă, cu certitudine, că nu toți cei patru elevi au locuit într-un singur cvartir. Se mai zvonea că ei n-au așteptat nici o anchetă, și au trecut, prin «Vama-Cucului», în Țară. Ancheta oficială nu i-a mai aflat acasă. Dacă i-ar fi aflat, ar fi fost deținuți imediat.

Vorbiră apoi despre unele zvonuri după cari doi-trei inși din Comitetul Executiv al partidului ar fi fost pentru primirea concesiunilor făcute de Tisza. De altfel aceste concesiuni nu erau decît vag cunoscute, oficial nu se publicaseră încă din nici o parte. În jurul celor ce se bănuiau a fi fost se încinse o discuție pur teoretică : întrucît ar fi fost primejdioase sau folositoare ? Acum puteau discuta nestingheriți întrucît tratativele eșuaseră definitiv.

Leon Marele luase binișor la cap, și avu gust să facă o teorie. Să fi primit concesiunile așa cum s-au oferit, să avem prefecți români în vreo cincisprezece județe, și o bună parte din administrație, și să ne fi pus pe o strașnică propagandă naționalistă, cu adunări, cu petreceri, cu coruri, cu tricolor. Cine ne-ar mai fi putut opri ? Jandarmii sunt la ordinele administrației. Să le tragem o păcăleală ungurilor. În sfîrșit, dacă nu putem avea toate drepturile naționale deodată, să ni le luăm pe rînd. Parcă

se vorbea că între concesiuni era și o intensificare a industriei din sud-estul Ardealului. Ar fi ajuns și populația românească la un câștig mai bun, lucrînd în fabrici. Ne-ar fi crescut o clasă muncitorească mai luminată, și poate ni s-ar fi înjghebat chiar una mijlocie.

— Nu ! Tăria noastră e în intransigență, domnule învățător — se opuse tînărul preot, care la un păhar de vin gîndea repede și pătrunzător. — Împăcarea înseamnă renunțarea la intransigență.

— Dar să presupunem că nu ni s-ar fi cerut desființarea partidului, nici lepădarea programului politic.

— Chiar și în acest caz ar fi fost o mare primejdie. Crezi dumneata că un român ajuns o dată prefect sau într-o altă slujbă importantă, ar mai rămînea intransigentul de azi ? Avem pildă în Bucovina, unde guvernarea austriacă nu i-a scos pe români din toate slujbele. Ascuțișul luptei lor naționale a fost tăiat. O slujbă de stat într-o țară străină și dușmană pune la multe ispite caracterele. Dar să nu mergem pînă în Bucovina. Să ne gîndim ce se pregătea la noi sub absolutism.

— Ce se pregătea ?

— Adormirea energiei luptătoare a naționalismului român.

— Mie mi se pare — interveni notarul — că singurul restimp în care am mai răsuflet și noi românii, a fost chiar perioada scurtă a absolutismului. În vremea lui ni s-au ridicat cîteva familii în posturi mai înalte. În vremea lui am avut și noi cîteva «domni», s-au înjghebat cîteva averi. Mai mult încă : tot în acest restimp a început o mai serioasă organizare economică și culturală a românilor de la noi.

— Da, e adevărat — răspunse preotul — dar tot din perioada aceasta ne-a rămas o dezorientare în lupta politică ce a ținut pînă de curînd. Nu am avut mereu, pînă înainte cu două decenii, oameni cari se alegeau deputați în partidele guvernamentale ? Cari credeau că pot fi folositori în parlamentul din Budapesta ? Și, apoi, cîte din familiile înălțate pe treptele sociale în diferite slujbe nu vorbeau bucuros nemțește ? Și, era numai un început. În acest restimp s-a agravat și greșala de a crede în protecția Vienei, și a deviat busola instinctului națio-

nal de la adevărata ei stea polară. Spuneți, cîți români au fost condamnați sub absolutism pentru iredentism. ce ziarist a fost închis ?

— Pentru că aveam mai multă libertate — zise notarul.

— Nu numai pentru asta, nu numai pentru că cerberii noștri erau austriecii și nu ungurii. Ci în primul rînd pentru că atitudinea noastră națională devenise foarte leșioasă, ca să zic așa. Între 1848 și dualism parcă s-ar fi pus un veac de ani. Lumea nu se mai gîndea decît la «armonia» popoarelor din Monarhie, la mijloace pacifice și constituționale de luptă. Naționalismul lor era satisfăcut printr-o negație nu printr-o afirmare. Negația era satisfacția de a vedea pentru moment pe unguri subt călcîi.

— Trebuie să dăm dreptate părintelui — zise doctorul Preda. — Se vede că cunoaște istoria mai apropiată. Revenirea la duhul din 1848 nu s-a făcut decît prin opresiunea ungurească de după dualism. Electrizarea conștiinței naționale n-a început decît prin *Memorand* și s-a accentuat prin activitatea parlamentară, prin alegeri, prin luptă. O împăcare cu ungurii ne-ar fi scăzut elanul de rezistență și de luptă. Să bem un pahar de vin pentru prăbușirea tratativelor.

— Și pentru voinicii de la Blaj.

— Mă rog, mă rog ! Pe rînd ca la moară. Fiecare eveniment cu închinarea și paharul său — zise Leon Marele. — Vorba lui Coșbuc :

„Nici pentr-un sfînt două pahare,
Nici un pahar pentru doi sfînți.“

— Eu propun să bem un pahar și în cinstea vizitei de la Constanța — zise directorul cu ochii scăpărători. — Pentru izbucnirea grabnică a marilor evenimente ce fierb în «subterenul Europei».

— Hm ! Pentru ceea ce fierbe în subterenurile Rusiei eu mă cam tem, directoare — zise doctorul. — În orice caz, istoria ne poruncește să fim precauți. În amintirea ardelenilor rușii sînt încă tot aceia cari au înecat în potopul lor revoluția ungurească din '48, chemați de Viena. Cîte-un bătrîn ne mai spune că-i întreba : «pra-

voslavnic?» Și dacă-i răspundea «pravoslavnic» și făcea cruce, trecea cazacul mai departe în goană după «păgîn», după ungur. Dar românii de dincolo îi cunosc și din 1812 și mai pe urmă, din 1877. Panslavismul de care sunt mînați acum nu ne anunță nouă românilor nici un bine. E de ajuns să privim o hartă să vedem între cine suntem așezați, și în drumul cui. Eu, drept vorbind, nu pot crede că pînă trăiește regele Carol care-i cunoaște din 1877-78, poate fi vorba de o alianță a României cu Rusia.

— Nici eu nu pot crede — zise notarul Danciu. — Regele României e german și un om loial. Dacă într-adevăr mai este în valoare aderarea României la Tripla Alianță.

— Dar nu s-a auzit nimic să nu mai fie, desigur că mai este — se miră doctorul !

— Totuși știm cu toții din ziare cîte dificultăți i-a făcut României diplomația Monarhiei în războiul balcanic și cu prilejul Păcii de la București. Nu a fost nici pe departe o atitudine de alianță sinceră.

Femeile protestară mai de multe ori împotriva acestei conversații care nu se mai isprăvea. Preuteasa, crai-nicul lor, îi înfruntă cu asprime. Nu erau deloc cu atențiune «la dame». Nu erau galanți, nici complezanți cel puțin.

— Domnule director, dumneata ești chemat să salvezi situația — sfirși ea. — De cînd așteaptă toată lumea un cîntec. Doar suntem la o logodnă nu la o ședință a Comitetului Național. Las' să mai pună și alții țara la cale !

Năcazul era că Ion Giurca încă nu ajunsese la stadiul cîntecului. Cu atenția mereu încordată la ce se vorbea, cam uitase de pahar. Iar el nu lua așa în grabă la cap ca Leon Marele. Directorul nu se lăsa îmbiat cînd era în dispoziția necesară, dar acum trebui să sufere să o ia înaintea colegul său. Doamnele insistară să audă un cîntec.

Leon Marele avea un cîntec, cu refrenul : *Măi Marine, măi Marine măi*. Avea însă o voce mediocră, și acum începuse și prea sus. Cu toată străduința colegului Stoica de a-l ajuta, secundîndu-l, cîntarea căzu. Salvară situația soțiile lor, cele două verișoare, cari cîntară frumos romanța *Pe subt fereastră curge-un rîu*, un text frumos de

poeta Maria Cunțan, cu o muzică impresionantă, nu se știa de ce compozitor. Le acompaniară și cei doi logodnici. Discuțiile între bărbați încetară deodată.

Cîntă apoi preuteasa Nastasia o doină cunoscută de pe Secaș, care-i plăcea foarte mult Laurei, și toată lumea o aplaudă.

Directorul băuse cîteva pähărele și simțea că i se apropie dispoziția. Deodată, în larma conversației care deveni generală după doina preutesei, se auzi tușind și dregîndu-și glasul. Oaspeții se făceau că nu-l observă, pentru că nu-i plăcea să i se înregistreze pregătirile. Avea datina să-și ducă degetul după gulerul tare, ca și cînd ar voi să-l mai lărgească, să-și treacă de cîteva ori mîna prin părul pieptenat în sus, să-și mîngîie amîndoi obrazii, să sucească de cîteva ori din grumaz. Îi plăcea să-și facă toate preparativele acestea neobservat, sau mai exact, ca și cînd ar fi preocupat de altceva, și să înceapă deodată prin surprindere.

Așa făcu și acum, înainte de a începe una din cîntările lui favorite :

Din Siret și pînă-n Prut

Murgul apă n-a băut,

Iarbă verde n-a păscut.

Hai, hai-hai, murgule hai !

Că de-a și păscut vrodată

A păscut iarbă uscată

Și-a băut apă din baltă.

Hai, hai-hai, murgule hai !

Vocea lui nu mai avea frăgezimea tinereții, cu care sucise pe vremuri capetele multor fete, și-i puneă pe popii cei bărboși, în familiile cărora făcea curte, să aducă din pivnițe vinul cu vadra. Dar era încă nespus de melodos și plin de răsunete.

Deșteptă un adevărat entuziasm. Cîtă vreme discutaseră bărbații nu observaseră că au băut binișor. Dar acum se simțiră cu toții înflăcărați ascultîndu-l. Și o mare veselie izbucni între oaspeți. Doamna Giurca își netezea satisfăcută părul pieptenat lins. Bărbatul său ajunsese deodată în centrul atenției generale.

Urmă un cîntec după altul, și nici paharele nu rămîneau fără treabă. În unele romane și doine era acompaniat de toată lumea, afară de nevastă-sa și doctorița. În asemenea cazuri directorul se ridica în picioare și dădea tactul, ca și cînd ar fi condus un cor. Îl dădea cu amîndouă brațele întinse. Gesturile lui nuanțau fin toate întorsăturile melodiei. Însuflețirea și voia bună creșteau mereu.

Fu una dintre convenirile tipice ardelenesti, în cari nu se putea înțelege o petrecere fără cîntece. Directorul îi puse pe rînd pe fiecare să cînte cîntarea favorită. Și-l ajuta cu rîvnă pe fiecare. Așa putu scăpa doctorița.

— Într-o zi ca asta, nu puteți avea nici o scuză — stăruia directorul.

— Scuza e una și bună, dacă n-am glas de cîntat. În locul meu te rog să cînți dumneata : *Pe lîngă plopii fără soț*. E romanța mea favorită.

El se simți măgulit și-i împlini dorința.

Numai pe nevastă-sa n-o puse să cînte. Notarul îl făcu atent c-o uitase.

— N-am uitat-o, dar ea e din neamul păunilor. O să-i cînt însă și cîntarea ei favorită.

— Care e ? — întrebă femeile.

Bărbații știau de mult. De cîte ori era în culmea dispoziției directorul zicea : acumă vă cînt cîntarea nevastei mele. Și începea *Deșteaptă-te române*. Cînd îi iniție în taina asta, crezură. Era într-adevăr cîntarea ei favorită ? Dar, pe rînd avură prilejul să se convingă că directorul nu glumea.

Intonă deci imnul național, și în curînd îl acompaniă toată lumea. Chiar și nevastă-sa mișca buzele, dar glasul nu i se auzea. Se zguduiau fereștile. Imnul a trebuit să se audă și în uliță pînă departe.

Cînd se isprăvi, oaspeții băgară de seamă că ochii doamnei Giurca jucau în lacrimi. Își luă batista și începu să-i zbracească pe îndelete, fără a se feri.

Notarul fu de părerea că au stat destul. Era tîrziu. Se ridicară cu toții. Dar nu începură să-și ia rămas bun pînă nu cîntară, sub comanda directorului *Pe-al nostru steag e scris unire*, și un imn nou pe care-l știa singur

Giurca, nu se știe de unde i-a învățat melodia, și el ținea taină mare. Era marșul pe textul lui St. O. Iosif : *Veniți viteji apărători ai țării*, cu care armatele române trecuseră Dunărea cu prilejul războiului balcanic. Chiar directorul îl cânta numai pentru a treia oară. Marșul uimi și făcu impresie adîncă. Era o puternică vibrație românească în el.

IV

În ziua de duminică, 28 iunie 1914, părintele Scurtu sluji ca de obicei vecernia și își ținu predica. Predica principală de duminică și sărbători era la liturgie, dar el, de cînd fusese trimis preot la sat, se obișnuise să cuvînteze și la vecernie. Era mai mult o scurtă cateheză, care nu trecea de zece minute, de un sfert de ceas, cel mult. În parohia de unde venise nu prea avusese credincioși la vecernie, dar el stăruia să predice chiar și pentru zece oameni, iar uneori mai puțini. Parohia de acum era mare, și biserica se umplea și la vecernie, mai mult cu femei, cam trei sferturi din ascultători. În număr mic venea tineretul, care după-amiaza mergea la pavilionul de dans, cu toate stăruințele preotului de a-l amîna pînă după vecernie.

De data asta părintele Scurtu explică încheietura din Simbolul credinței : «Și iarăși va să vină să judece viii și morții», și stăruia asupra necesității judecării, și pentru oameni și pentru neamuri. Dumnezeu a pus în sufletul omului setea de dreptate și nu a putut s-o pună în zadar, ca pe-o năzuință care nu se poate realiza niciodată, cum se întîmplă de multe ori în lume. Ar însemna că Ziditorul i-ar înșela pe oameni cu voia, ceea ce este cu neputință, fiind el adevărul însuși și dreptatea. De aceea e necesară judecata pentru ca dreptatea care nu poate triumfa totdeauna în lumea aceasta, să triumfe în viața viitoare.

Vorbind, gîndul îi zbura mereu la nedreptățirea neamului său, și era ispitit să alunece la pilde din viața re-

ală, dar se stăpînise. Ținea ceasul în mînă să nu treacă peste cele zece minute, și dacă ar fi alunecat ar fi prea lungit cuvîntarea.

După vecernia care se sluzea la ceasurile patru, mai stătu acasă vreun ceas, două, inducînd în matricole trei boteze de azi și două cununii, apoi ieși în uliță și porni către birtul lui Binder. Pe la șase se adunau la popicăria din clădirea birtului intelectualii satului și, cînd era liber, nu lipsea nici el. Preuteasa se dusesese în vizită la Laura. Vorbise prea puțin cu ea cu prilejul logodnei și avea să-i spună multe, și să-i dea o mulțime de sfaturi pentru vremea dintre logodnă și căsătorie.

Îi află pe la sfîrșitul primei ture, și fu primit cu urale.

— Încă o bere, băiete ! — strigă dîndu-și o mare importanță, directorul. Pe masă, la o parte, era o roată de pahare, atunci aduse, tivite cu spumă groasă.

— Vă rog, poftiți și închinați, eu mai aștept — zise preotul.

— Vorba e că nu poți aștepta, trebuie să închini cu noi în rînd în sănătatea directorului.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Dintr-o lovitură toate nouă — spuse cu mîndrie Leon Marele, ca și cînd el ar fi săvîrșit isprava. Era lege că cine făcea asemenea bravură să plătească un rînd de beri pentru toți jucătorii.

— Dar eu n-am nici un drept — zîmbi preotul — nu pot să-l bag în cheltuieli deajaba pe eroul zilei.

Copilul venise cu berea.

— Să fie de bun augur — zise notarul închinînd cu Giurca. Toți ceilalți ciocniră pe rînd paharele cu el.

— Să treacă și la alții cinstea — zice Stoica.

— Tu n-ai de ce te teme ! Dreapta ta îți ține parte — zise Marele. — Numai pentru mine să nu fie lovitura directorului de bun augur, pentru că azi mi-e punga sleită.

— Parcă n-ai avea credit la Binder !

Părintele picase bine. Într-o partidă erau mai puțin cu unul decît în cealaltă. Li se alăturară la joc și primarul Nicolae Roșu și țăranul fruntaș Ion Oprea, cari uneori dumineca, venea și erau cu bucurie primiți în

grupul lor. Așa că erau șapte de toți, iar acum preotul trecu în partida doctorului unde nu erau decît trei, și trebuiau să dea pe rînd cîte unul, șase lovituri în loc de trei.

Se termină prima tură și intră și părintele Scurtu în joc. Îl lăsară să înceapă el. Din două lovituri nu căzu nimic, dar la a treia bila lovi în plin și se auzi larmă mare de lemn uscat. Căzură toate. Era întâia oară cînd preotul puțin îndemînat făcuse asemenea bravură. Porniră alte urale, în vreme ce părintele se uita uimit la pionii căzuți, nevenindu-i să creadă.

— Ți-a fost gura de aur, notarule — zise cu însuflețire Leon Marele, începînd să strige pe băiatul de serviciu.

— S-au dus botezele de azi — glumi doctorul.

— De va merge cum a început, se duc și cununiile — se bucură învățătorul Stoica.

— A fost o întîmplare, vă asigur, nu-i destoinicie.

— O întîmplare fericită — zise directorul vesel. Continuară și mai jucară vrun ceas, cînd veni în grădină pîrgarul comunal Dumitru Albu, îl chemă la o parte pe primarul și-i spuse ceva în taină mare.

— Ce vorbești? Nu se poate! — se miră primarul cu fața schimbată.

Pîrgarul îi vorbi iar.

— Nu-i cu puțință, măi Dumitre!

Niculae Roșu, primarul, se întoarse spre grup care continua să fie atent la lovituri. Era foarte palid, și în ochi îi lucea un fel de spaimă.

— Domnilor — începu el, dar se opri îndată. Pîrgarul rămase nemișcat sub mărul unde vorbise cu primarul.

— Ce este? — întrebă Stoica, mai puțin curios de joc decît ceilalți.

— Uite ce spune Dumitru! — și iar i se opri vorba în grumazi. — Vino mai aproape, măi Dumitre!

Pîrgarul Dumitru Albu se apropie. Era palid și părea că pășește nesigur.

— Spune tu — zise primarul.

Fu atrasă acum atențiunea tuturor. Cu bila în mână, țăranul fruntaș Ion Oprea, care era la rînd, se apropie și el de grup.

— Dar ce s-a întîmplat ? — întrebă doctorul.

— Zice c-au omorît pe moștenitorul tronului — spuse cu greu pîrgarul, privind peste capetele lor.

Cîteva clipe fu o tăcere desăvîrșită.

— Ce prostie ! — izbucni doctorul care se reculese mai întîii. — Cine spune ?

— Vorbesc oamenii de vrun ceas pe la porțițe, pe uliță. Zice că s-ar fi auzit de la poștă. M-am dus la poștă și poștărița mi-a spus că-i adevărat. Zice că l-au omorît sîrbii și pe el și pe nevastă-sa în Sarajevo, azi înainte de amiază.

Se puse din nou o liniște de mormînt. Ion Oprea¹ se duse încet și aruncă bila în cușculia lor.

— Zgripturoaica aceea ți-a spus ? — se trezi mai întîii directorul. — Aia e o unguroaică încarnată fiind o șvăboaică maghiarizată. Nu se poate da nimic pe vorbele ei.

— Să dea Dumnezeu — zise pîrgarul. — Dar spune că au primit aviz telefonic de la poșta din Sibiu.

— Și acolo-i un cuib de năpîrci ! Ce n-ar da ei ungurii să se fi întîmplat asemenea nenorocire.

Notarul Danciu își luă pălăria.

— Domnilor, așteptați-mă aici. Mă duc să telefoniez la pretură, deși cum e duminică, nu cred să fie cineva acolo.

Pe drum pînă la primărie, îl opriră oameni să-l întrebe. Nu știa nimic. Era imposibil să fie adevărat. Va întreba acum la pretură. Dar de-acolo nu-i răspunse nimeni. Se vede că nu era pui de om. Atunci ceru prefectura.

Poștărița se încumetă să-l întrebe pentru ce chema după pretură prefectura.

— Umblă un zvon teribil prin sat. Aș vrea să liniștesc lumea.

— Cu uciderea moștenitorului ?

¹ În manuscris, greșit : Opriș (n. ed.).

— Da !

— Din nenorocire, nu e zvon, e adevărat.

— N-am primit nici o înștiințare oficială.

— Nici noi, dar ni s-a spus pe cale particulară.

— E cu neputință !

— Toată lumea crede așa. Dar din nenorocire e adevărat.

— Doamnă Weber, ești conștientă ce responsabilitate îți asumi vorbind așa ?

— N-am ce face dacă e adevărat.

— Te rog să-mi dai prefectura. Vom vorbi mai pe urmă.

— Peste un sfert de ceas avu legătura cu prefectura. Îi răspunse un funcționar pe care-l cunoștea. Oficial nu știa nici ei nimic, dar tot orașul vuia. Probabil că nenorocirea s-a întâmplat.

Notarul Danciu puse receptorul pe stativ și privi aiurit prin cameră. Unde să mai întrebe ? Dar cum ar fi cu putință ?

Își luă pălăria și veni la popicărie. Grupul tăcea întins când se apropie. Erau toți în picioare cumu-i lăsase.

— Așa-i că nu-i adevărat ? — întrebă doctorul.

Dezolat, povesti ceea ce aflase. Nu era o știre oficială, dar foarte probabil era adevărată.

— Dacă-i adevărată e o grea nenorocire — oftă doctorul.

— Dacă-i adevărată o să avem război ! — zise tînărul preot.

— Război ? Cu Sîrbia ? — întrebă Stoica.

— Război ! — se miră primarul.

— Cu Sîrbia și cu Rusia. Rusia nu va lăsa pe sîrbi singuri, asta e sigur !

— Dacă-i adevărat — se trezi directorul ca și când ar fi fost cuprins subit de-o exaltare — dacă-i adevărat începe răfuiala cea mare. Când spui Rusia, spui și Franța.

— Să sperăm că nu-i adevărat — zise notarul. — O știre ca asta e imposibil să nu primească pînă acum o confirmare oficială. E cu neputință ca ministrul de interne să nu ia măsuri administrative.

— Ar fi trebuit proclamat pînă acum noul moștenitor — mai adause doctorul Preda.

Țăranul fruntaș Ion Oprea, care nu se amestecase în vorbă pînă acum, își luă pălăria dintr-un măr și gata de plecare zise :

— Domnilor, va fi ce va vrea Dumnezeu. Seara bună.

În scurtă vreme plecară tăcuți, luați de gînduri grele cu toții. Directorul Giurca rămase în urmă. De la porțiță se întoarse înapoi. Chemă băiatul de serviciu, comandă o porție de brînză cu ceapă verde și o jumătate de kilogram de vin.

În grădină nu mai era nimeni. Se duseră și cei doi copii cari puneau popicile. Cădea înserarea și în grădină era bine și răcoare. Iarba dintre pomi fusese cosită de curînd, era abea celită. Mireasma ei umplea grădina.

Directorul mîncă cu poftă. Avea încă dantura completă și ronțăitul cepei fragede se auzea în liniștea înserării.

Beu cu sete vinul și începu să-i simtă căldura. Mai comandă o jumătate, pe care o bău pe-ndelete. De la o vreme începu să fredoneze ușor melodia imnului *La arme*.

Căzuse noaptea cînd se ivi copilul.

— Mai poștește domnul director o jumătate ? Abea atunci observă că nu mai era vin în sticlă.

— Nu, Hanț, e de-ajuns.

— Atunci vă roagă domnul Weber să plătiți. Vrea să încuie.

— Să încuie de acum, dumineca ?

— No, ie, că-i crîșma goală.

Plăți, adunînd banii de prin toate buzunarele, și ieși. La o cotitură de uliță întîlni pe plutonierul de jandarmi cu doi subalterni, luînd drumul către gară. Era post de jandarmi în sat. Erau cu armele la umăr, părea că au pornit în patrulare. Cînd îl zăriră, unul dintre jandarmi spuse ceva plutonierului. Îi păru că pe fața aceluia se deschide un zîmbet larg.

Cînd trecură pe lîngă el plutonierul îl salută în ungurește :

— Bună seara, domnule director !

Le răspunse și își văzu de drum, cu senzația că a prins în privirile lor o bucurie ascunsă.

Acasă, nu mai avea ce spune. Aflase și nevastă-sa.

— Acum, ce va mai fi ? — îl întrebă ea cu o liniște gravă.

— Ce să fie ? s-a dus dracului țara ungurească ! O să vină rușii în ajutorul sîrbilor.

— Ce ? Crezi că se face bătaie ? — întrebă cu aceeași liniște femeia.

— E ca făcută, dacă va fi adevărat.

— Tot satul vorbește.

*

Gara nu era departe de sat, totuși era destul de izolată. Un drum străjuit de tei ducea din sat pînă la ea. Era o clădire mică cu etaj, cum erau toate de pe linia aceea ferată, edificii șablon, clădite toate la acea vreme. De seara de la șapte nu mai circula nici un tren pînă dimineața la opt.

Cînd sosi plutonierul de jandarmi cu cei doi subalterni, cele trei ferestre de la etaj erau luminate, dar perdelele lăsate. Șeful gării, un omuleț mic și gras, numai cît un pociup, tuns-ras pe cap, cu o mustăcioară blondă, cu ochii albaștri spălăciți, era în birou, la parter. Îi aștepta. Cînd auzi tropăit de cizme și prundișul scîrțîind, sări de pe scaun și ieși întru întîmpinarea lor, stîngînd lumina din birou și încuind repede ușa.

Își strînseră minile cu toții.

— Poftiți sus. Poștărița și fată-sa sunt aici. Masa era așternută în camera din mijloc, cea mai spațioasă. — Le deschise ușa o femeie care o umplea în întregime cu grăsimile, ajungînd cu capul pînă în pragul de sus. Era un colos de muiere pe lîngă care șeful gării, bărbatul său, părea și mai pitic. Și ea avea ochi albaștri spălăciți. Erau, spuneau ei, unguri de dincolo de Dunăre, dar mai degrabă păreau șvabi, *bunievați*, cum le spuneau coloniștilor germani de dincolo de Dunăre, cari de vreo trei decenii se maghiarizau pe capete. Erau de cinci ani la gara asta, și deși înțălegeau cîteva vorbe românești, nu ar fi spus vruna să-i fi picat cu lumînarea. Cum îi va fi chemat vreodată nu se știa. Acum erau Majarosi.

Plutonierul de jandarmi — *strajameșterul* — purta numele de Svoboda, era de origine slovac și catolic, și nu ascundea. Dar acum era ungur curat. Spunea că mă-

nîncă pită ungurească și inspiră aer unguresc, și că toți locuitorii țării vor trebui să fie odată unguri. Numai cît nu prea avea cui spune. Intelectualii români din sat nu stăteau de vorbă cu el, nici cu ceilalți jandarmi, șase de toți, iar țărani îi încunjurau instinctiv. Era un om trecut de patruzeci de ani, cu familie, avea patru copii. Ceilalți doi jandarmi erau băieți mai tineri, către treizeci de ani, necăsătoriți.

Poștărița Weber era o femeie cu părul sur, înaltă, osoasă și slabă, cu fața zbîrcită, cu ochii galbeni ca de mîță, cu colțurile gurii strînse. Fată-sa, de vro douăzeci și opt de ani, era înaltă, subțire ca un gătej, și cu o paloare de mort în față. Poștărița, văduvă, se lăuda că-i de origine nobilă, de aceea și-a păstrat și numele de familie.

După ce le deschise ușa și-i pofti, soția șefului se dădu la o parte să poată trece oaspeții.

Se cunoșteau cu toții de mulți ani.

Erau singurii unguri în satul acela fruntaș. Ba mai era magazionerul gării, Onodi, un săcui, mijlociu de statură, cu gura largă, cu ochii mici și ascuțiți, vecinic mînios și cu gura plină de sudalme. Era și magazioner și acar și servitor și toată ziua blestema în limba lui, răs-tindu-se la oameni, zburătăcind pe copii de pe linie cu ce-i venea în mîină. Copiii cu atît mai vîrtos îi făceau în ciudă, și fugeau de le sfîrșiau călcîiele cînd Onodi se pleca după pietri.

Între cinci și șase telefoanele zbîrnîseră între poștă, cazarmă și gară. Hotărîseră să se întilnească abea pe la șapte, cînd jandarmeria fusese avizată oficial de uciderea moștenitorului, și totuși masa era plină cu toate bunătațile și cu sticle cu vin de două soiuri. Șefița ținea un popor întreg de galițe, găini, pui, rațe, giște. Era vestită de bună bucătăreasă și de mîncăcioasă.

O bucurie rea, cînească, era zugrăvită pe fețele lor, în ochii lor, și începură o conversație în care vorbeau cu toții deodată, făcînd o larmă bubuitoare, încît părea că-s adunați acolo cel puțin douăzeci de oameni cari au ajuns la punctul culminant al petrecaniei, la amestecarea lim-bilor.

Începură cu rachiu și bucățele de cîrnaț afumat, un rachiu de drojdie tare cum e cătranul. Apoi se așezară la masă și începură să mănînce și să bea în mijlocul unei mari gălăgii.

Pe la trei după miezul nopții trecu pe drumul ce o lua pe subt gară spre finațe Vasile Fătu cu coasa în spate. Avea un loc încă necosit, cu iarba îmbătrînită, și se grăbi cu noaptea în cap, pînă ținea roua și iarba se tăia mai bine. Încă de pe drumul mărgenit de tei auzi larmă mare și cîntece dinspre gară. Cînd ajunse aproape, unde se desfăcea la stînga calea ce ducea la finațe, se opri subt un tei și ascultă. Era petrecanie mare sus la etaj. Luminile erau încă aprinse, fereștile erau deschise, și de sus venea larma unui joc îndrăcit încît răsunau podelele.

Într-una din fereștile deschise desluși chipul plutonierului de jandarmi care, răzimat în coate, privea afară. Chiote, strigături, zgomot de cizme lovite de palme, pătrundeau mereu pe fereastă. Stătu și ascultă multă vreme. Plutonierul se retrase, și în fereastă veni să respire adînc șefița, pe urmă șeful, apoi fata poștăriței și cei doi jandarmi. Dar dansul și larma grea nu încetară nici o clipă. Într-un rînd îi păru lui Vasile Fătu că s-a ivit într-o fereastă și Onodi pe-o clipă.

«Trebuie să fie beți cu toții», își zise românul și își văzu de drum. Dar ce petrecanie va mai fi și asta, aici în mijlocul cîmpului, fără ceterași? se întrebă el mergînd.

Seara, la întoarcere, povesti multora ceea ce văzuse în zorii zilei.

Dar multă lume auzise pîn-atunci de petrecania ungurilor din sat.

Sluga școlii Nicodim, care ducea și aducea și poșta de la gară la doamna Weber — școala era vecină cu poșta — adusese de dimineată vestea în sat. Nicodim era un om cam neteflete, sciopa puțin de un picior. Pentru nimica toată mătura sălile de curs, ștergea de prav — vai de ștersul acela, pentru care își ieșea din țîțîni directorul Giurca în fiecare dimineată — iarna tăia lemne și făcea focul și în clase și în locuința directorului. Va fi avut șasezeci de ani, era mic și uscat și

mirosea vecinic a rachiu. Lăsa miros de butoi și în clase uneori. Și pentru asta, și pentru că nu era destoinic să șteargă de prav, directorul îl amenința cel puțin o dată pe săptămână că-l scoate din slujbă. Nicodim îl lăsa și se ducea bombănind de la fața lui, văzîndu-și liniștit de lucru. Știa că n-o să iasă nimic din asemenea amenințări. Cine ar mai face slujba lui cu plata ce-o primea ?

Sluga sau «pedelul școlii», cum îi zicea directorul, se duse, deci, în dimineața aceea de luni ca de obicei la gară după poștă, care sosea cu trenul de la opt.

Se miră cînd nu-l zări nicăiri pe Onodi. Nu coborîse încă nici șeful să dea bilete. Vro șase bărbați și femei, unii cu traistele-n mînă, alții cu dăsații în spate, așteptau îngrijorați în fața fereștruii unde se dădeau biletele. Dacă venea trenul regulat, nu mai erau decît cinci minute pînă la sosire.

— Bade Nicodime, n-ai văzut pe șeful ? — strigară călătorii cînd îl văzură.

— Nu ! Va fi încă la cafeiu.

— Cum la cafeiu, că trebuie să pice trenul dintr-o clipă într-alta, și rămînem fără bilete.

— Coboară el, n-aveți grije ! Poate a fost avizat că întîrzie trenul.

— Da' de ce să întîrzie ? — întrebă o femeie.

— Eu ce știu ! — răspunse flegmatic Nicodim. Dar în clipa aceea se auzi trenul fluierînd de departe, nu de la semnal. Fluiera totdeauna la o cotitură repede și ascunsă unde trecea un drum de hotar peste calea ferată și nu era rampă.

— Bade Nicodime, fă bine mergi sus și-l cheamă. Ce mai știi, poate a adormit. Și nu se arată nici ticălosul ăla de Onodi să meargă el.

Nicodim se considera oarecum persoană oficială și la gară, și începu să urce scara la etaj, văzînd și el că nu-i glumă, și temîndu-se să nu-l înfrunte șeful pentru că nu l-a deșteptat.

Cînd deschise ușa rămase încremenit. Nimerise din coridor chiar în camera din mijloc, nu știa în care durmea șeful. Pe jos era plin de cioburi de sticlă, de pahare și de glăji sparte, farfurii aruncate. Măsărița era alunecată într-o parte, plină de pete. Farfurii cu frip-

tură erau încă pe masă. Și mirosea greu a băutură, cu toate că fereastra era deschisă. Într-un colț, pe-un divan sforăia, cu gura căscată, șeful, palid la față ca moartea.

Îi trebui vreme pînă ce-l trezi zgîlțîindu-l mereu.

— *Ce-i moi, ce vreu ?* — întrebă omul cu ochii grei și tulburi.

— Vine trenul. Repede la bilete, domnule șef.

Slujbașul se lasă iar pe divan și închise ochii.

Nicodim nu se lasă. Se auzea duduital trenului.

Nu apucă să dea biletele cînd trenul intră în gară. Ieși, clătîindu-se, întru întîmpinarea lui, ridică ca-n batjocură mîna la chipiu pentru salut.

Călătorii îl încunjurară cu toții.

— Domnule șef, biletele !

Vro cîtiva începură a-l trage de mîneacă văzînd că nu se mișcă.

Cîne-cînește se trase pînă-n gară și le dădu biletele la toți deodată, trîntind ștampila cu zgomot pe ele. Apoi se grăbi afară căci trenul șuieră. Nu încasă de la nime nimic. Se uită la bani și nu știa ce să facă cu ei. Îi lăsă în mîna călătorilor.

— Bade Nicodime, oare ce să facem ? Să ne urcăm în tren ? Căci nu ne-a luat banii.

— Dar biletele vi le-a dat ?

— Da.

— Urcăți-vă. Veți plăti la întoarcere.

Trenul se pusese în mișcare.

Șeful rămase crăcănat pe peron, cît era de mic, picioarele-i erau strîmbe, în laturi, făcînd un O pronunțat. Boscorodea ceva ungurește.

Alt tren nu mai era decît la amiazi, unul de marfă.

Nicodim își luase sacul, gata de drum. Dar se gîndi să-l ducă pe șef sus, să se culce. Se-ndoaia că singur ar fi putut urca scările. Vrînd-nevrînd, șeful trebuia s-o rupă cu el pe românește, atît cît putea. Nicodim ascultă o vreme la boscorodeala lui, dar nu pricepu nimic.

— Domnule șef, haida cu mine sus, să te culci.

Cu ochii împăingeniți șeful se uita încoace și încolo.

Omul putu înțelege cuvîntul *Onodi*. De bună seamă întreba de magazinier ! Unde era *Onodi* ?

— Unde-i *Onodi*, domnule șef ? — întrebă *Nicodim*.

— *Diszno, kutza*, unde el ?

— Dacă nu știi dumneata, de unde să știu eu ? Dar lasă-l păcatelor, domnule șef, și vino la culcare.

— *Nu culke puna vine Onodi !*

Șeful se repezi ca și cînd *Onodi* ar fi de față și ar fi voit să-l cîrpească — văzuse *Nicodim* astfel de scene — dar își pierdu echilibrul și era să se ducă în nas, dacă nu l-ar fi prins omul de lingă el.

— *Hai, cotăm pe el.*

Se ținea greu de brațul lui *Nicodim*. Părea că abea acum se îmbată în toată legea. Îl găsiră pe *Onodi* tîrziu, după o grămadă de fier vechi, trîntit pe spate. Îl treziră cu greutate, deși șeful îi trăgea mereu cu piciorul.

Se porni o avalanșă de sudălmii în ungurește. Îl probezea rău cum poate dormi pe vremea asta cînd știe că vine trenul. Omul se deșteptă încet și începu să se uite speriat în toate părțile. Nu înțelegea dacă a trecut trenul sau vine acum.

Merseră toți trei pînă la intrarea în gară. Aici șeful se prinse de brațul lui *Onodi* și-i făcu semn lui *Nicodim* că poate pleca. El mai rămase puțin să privească. Se temea că vor cădea amîndoi pe scări. Dar, nu ! Cei doi înaintau încet, e adevărat, se opreau mereu, și acum înjurau amîndoi, făcînd larmă mare, dar tot urcau.

«Ce beție o fi fost aici azi noapte !» oftă *Nicodim*, și văzînd ușa de la birou dată în lături și cheia în ea, o închise, o încuie, și aruncă cheia pe scări în urma lor.

— Domnule șef, cheia !

Dar nu mai rămase să vadă dacă o ridică sau nu.

Încă de dimineată vestea adusă de *Nicodim* se lăți între oameni. Întîi i-o povesti directorului, la stăruința căruia trebui să-i spună tot ce-a văzut, din fir în păr. Așadar la gară, la șeful, se duseseră aseară cei trei jandarmi pe care-i întîlnise, înapoiindu-se de la crîșma lui *Binder*.

Nicodim se supără că-i cere să-i spună toate amănuntele, nu avea darul povestirii.

— Da' lasă-i dracului, domnule director, iacă s-au îmbătat și ei, ca omu' — zise el supărat.

— Spune, Nicodime, că tu nu știi ce înseamnă beția chiar în noaptea asta — îi strigă iritat la culme directorul.

Cu cât îi povestea, se închea în el certitudinea că moștenitorul fusese asasinat.

El alergă la colegi, la doctorul, la notarul, și le duse vestea.

— Ticăloșii de ei au făcut chef. Vestea e sigură ! — zicea el.

De la românul care trecu în zori pe lângă gară se află apoi cine au fost la chef. Numai atunci se știu că a luat parte și «zgripturoaica» de la poștă.

Dar pînă seara sosi și confirmarea oficială a știrii, iar în ziua următoare ziarul *Românul* aducea un articol pe pagina întâi îndoliată : «S-a dus speranța Monarhiei», iar în corpul ziarului se aduceau primele informații despre atentat.

V

Ziarul *Românul* era abonat de toți intelectualii din comună. Doctorul mai avea și *Gazeta Transilvaniei*. Foi săptămînale erau mai multe. Preotul, doctorul și directorul, aveau abonată și revista *Luceafărul*.

Mărți, după atentat, citi fiecare din doască în doască, la ei acasă, *Românul*.

Atentatul se produsese duminică, 28 iunie, la orele zece și jumătate în Sarajevo, capitala Bosniei. Se terminaseră marile manevre ținute în anul acela în Bosnia, la cari participase și moștenitorul tronului, arhiducele Francisc Ferdinand. În drumul acesta îl însoțise și soția sa. La sfîrșitul manevrelor, moștenitorul, urmat de o strălucită suită, venise în Sarajevo. Era un program oficial, stabilit pînă în cele mai mici amănunte, pentru vizită. Cînd trecea convoiul automobilelor pe-o stradă plină de spectatori, un tînăr, un culegător tipograf, cum se stabili mai tîrziu, aruncase o bombă asupra mașinii în

care era arhiducele cu soția sa. Îl chema Nedelco Cabrinovici. Bomba căzuse la spatele mașinii și sfărâmasese pe cea care venea în urmă, rănind greu pe cei dinlăuntru. Mașina moștenitorului își urmase cursul spre primărie, după program, unde avea să fie o recepție.

Primarul, unul Ciucici, alb ca varul, începuse câteva fraze de bineventare.

— Așteaptă, domnule primar — îl întrerupsese arhiducele iritat — viu aici și mă primiți cu bombe. Așa-i, cum zic ! Nu poți fi în siguranță în orașul acesta ! Acum continuă !

Primarul mai bâlbâise ceva. Toată recepția luă sfârșit în cinci minute. Suita stăruia din răspuțuri să nu se mai țină de program. Să meargă dintr-una la locuința princiară. Dar arhiducele nu se învoi. Când mașina trecu printr-o stradă plină de lume, de pe trotuar un băiat tânăr scoase revolverul și trase mai multe focuri. Primele gloanțe nimeriră pe moștenitor, următoarele pe arhiducesă, care se aplecase asupra lui, îmbrățișându-l să-l apere cu trupul său. Grav răniți amândoi fură duși la conacul unde erau găzduiți. Se stinseră în grabă.

Atentatorul era Gavriil Princip, de nouăsprezece ani, eliminat din toate școlile. Și el și Cabrinovici veniseră din Sîrbia, unde trăiseră în timpul din urmă. În buzunarul amîndurora se aflase un ziar din Belgrad, numărul ultim. Era un număr festiv. Sîrbii aniversau în acea duminică lupta din Cîmpul Mierlelor, din 1389. În el se spunea : «Sîrbia mare își va răzbuna toate umilirile».

La prima anchetă se stabili că și bomba și revolverul erau de proveniență sîrbească.

Cînd a fost anunțat împăratul, bătrînul a exclamat : «Soartea nu mă cruță de nici o lovitură !»

În Arad, întîiul drapel negru a fost arborat la redacția ziarului *Românul*. Redacția anunța informații mai amănunțite pentru numerii viitori.

Deși fiecare dintre intelectualii satului, afară de directorul, era hotărît să nu iasă din casă în ziua aceea, așa de tare-i zguduise pe toți atentatul, totuși unul cîte unul se strecurară în uliță și o luară spre birtul lui Binder. Era necesar să schimbe o vorbă.

Directorul Giurca fu cel dintîi. Pentru el nu mai era o noutate veracitatea atentatului, ci numai îngrozîtoarele lui amănunte. De cînd aflase de petrecerea de la gară, era convins că ştirea fusese adevărată. Totuşi era adînc mîhnit şi el. Băiatul de serviciu, Hans, se înfăţişă numaidecît.

— Un pahar de bere, domnule director ?

Clătină din cap, şi răzimîndu-se cu coatele pe masă, îşi prinse faţa în palme. «E o grozăvie !», îşi zicea el mereu.

Fu bucuros cînd îl văzu intrînd în grădină pe Leon Marele. Acesta aducea o faţă tăcută şi solemnă, ca şi ceilalţi, de altfel, cari veniră pe urmă.

Începură să vorbească despre amănuntele atentatului, date de ziar. Băgară de seamă că unuia i-a scăpat un detaliu, altuia altul. Se completau acum unul pe altul. Era o monstruozitate, căzură de acord cu toţii.

— A fost, din nenorocire, prooroc deputatul român care a spus în Parlamentul din Budapesta, cu prilejul anexării Bosniei şi Hertegovinei la Monarhie, că provinciile acelea străine vor fi depozitul de explozie a Monarhiei — zise învăţătorul Vasile Stoica. El părea cel mai puţin impresionat dintre toţi.

Vorbiră de ultimele nenorociri ale Casei de Habsburg. Împăratul avusese dreptate să spună că soarta nu-i cruţă nici o lovitură. Rudolf, întîiul moştenitor al lui Francisc Iosif, aflat împuşcat între împrejurări misterioase de pe cari nu se ridicase vîlul nici pînă azi. Împărăteasa, soţia sa, asasinată în Elveţia de un anarhist. Şi acum al doilea moştenitor, Francisc Ferdinand şi soţia sa. Prea mult pentru o inimă omenească. Mirare că bătrînul împărat a supravieţuit acestor tragedii !

Încet-încet se legă conversaţia. Vorbiră despre soartă, despre destin.

Leon Marele era de credinţa nezdruincată a poporului român că «ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus». Nimeni nu-şi poate evita soarta.

— Fatalismul acesta oriental mie nu-mi place şi nu-l aprob — spuse directorul. — Eu mai degrabă spun că fiecare faptă îşi are răsplata. Există o dreptate în cer

care sancționează nu numai pe omul singuratic, ci și țările și popoarele.

— În cazul dat ce ar fi sancționat ? — întrebă supărat doctorul Preda. — A fost înlăturat un om care putea aduce tocmai o mai bună dreptate pentru popoarele Monarhiei. Ați văzut ce scrie și *Românul*.

— Da. Am citit — răspunseră cîțiva.

— Ce se scrie, ce se poate tipări la catafalcul unui moștenitor al tronului, nu pot fi neadevăruri. Unii s-au îndoit de planurile de mari reforme pentru federalizarea Monarhiei, de simpatia pe care o nutrea arhiducele pentru așa numitele «naționalități». Acum se confirmă totul prin panegiricul din *Românul*, organul oficial al Comitetului Partidului Național.

— Dar prin explozia de bucurie a ungarilor nu se confirmă ? — întrebă notarul Danciu. — Dacă și nește unguri ca cei de la noi — izolați de matcă, niște bieți slujbași — au ținut să chefuiască în noaptea de după atentat, ce vor fi făcut de bucurie cei din Ungaria ? Întîrzierea cu cel puțin douăzeci și patru de ore a știrii oficiale, și a măsurilor administrative, încă nu se poate explica decît prin faptul că oficialitatea ungurească se bucură că a scăpat de moștenitor. Se știa că nu-i simpatizează pe unguri.

— Să-mi dați voie să rămîn la părerea mea, că fiecare faptă își cere răsplata. Nenorocirile venite asupra împăratului ? Eu nu afirm un lucru pe care aștept să-l credeți. Eu îmi spun părerea mea. Ei bine, ce am făcut noi în 1848 pentru împăratul, cînd ungurii îl detronaseră și se luptau împotriva armatelor imperiale ? N-am rămas numai loiali, ci am luat armele împotriva ungarilor. Sărmane! noastre arme ! Coase și furci de fier, și tunuri de lemn ! Și... răsplata Vienei a fost fluierul lui Iancu. A urmat uciderea misterioasă a lui Rudolf. Revoluționarii, detronatorii, ajung prin dualism să ne stăpînească, după bunul plac. Același împărat ne-a dat pe mîna lor, după ce am sîngerat pe toate cîmpurile de luptă pentru Monarhie... A urmat asasinarea împărătesei, care, se știe, era idolul ungarilor. A venit apoi politica sîngeroasă de maghiarizare, în vreme ce un om, viitorul împărat, se gîndea — hai să credem ! — să le

dea la cap prin federalizarea Monarhiei, formă în care fiecare popor rămânea redus la propria lui forță și număr, ca elemente componente ale statului. Dar, un asemenea proiect, dacă reușea, ar fi însemnat zdrobirea idealului național al românilor, al slovacilor, al croaților și al sîrbilor, pe cine știe cîte sute de ani. Și atunci a venit revolverul lui Princip să deschidă porțile istoriei în evoluția ei firească.

— Pentru Dumnezeu, directore, cum poți vorbi așa ? — făcu indignat doctorul. Se indignară și ceilalți.

— Asta ar aduce cu preamărirea crimei — zise preotul strîngînd din buze.

— Vă rog să mă înțelegeți. Detest din tot sufletul crima și pe criminali. Eu încerc să prind din evenimente sancțiunile care urmează faptelor. Atîta tot, și nimic mai mult. Eu nu preamăresc nimic. Eu cerc a constata, după capul meu, că există o logică a evenimentelor, o logică morală, ca să zic așa.

— Dar închipuie-ți, directore — zise supărat încă doctorul — închipuie-ți că n-a bătut încă ceasul Monarhiei nici acum și că nu va bate sute de ani încă. În toată această vreme noi vom trăi sub hegemonie ungurească, dacă vom mai trăi, dacă maghiarizarea sistematică nu ne va desființa ca popor. Unde mai poate fi aici vorba de o logică a evenimentelor, de o faptă și răsplată, de sancțiuni ? Sau cari sunt sancțiunile ce i-au ajuns pe unguri pentru faptul că ne-au ținut veacuri în iobăgie ?

— După convingerea mea, o să vină. Dumnezeu nu bate cu bîta, zice o vorbă românească. Dar, domnilor, vă spun din nou, eu nu am pretenția să dau sentințe. Eu v-am spus simple păreri ale mele ! cari, dacă au ajuns să fie și convingerile mele, nu nedreptățesc pe nimeni. Liber e fiecare om să-și aibă convingerile lui. Sau, nu ?

— Este evident — vorbi notarul — totuși nu-i orice prilej potrivit pentru a ne spune convingerile. De-o pildă acum. Întreaga națiune română e în doliu.

— Și toți ungurii jubilează — zise preotul. — Să-i lăsăm pe ei [...] să fie lipsiți de orice bun-simț. Românul are o fire mai nobilă. Chiar dacă răposatul moș-

tenitor n-ar fi avut simpatie pentru noi, totuși zilele acestea ar fi zile de doliu pentru noi.

— N-am nimic împotrivă, domnilor. Iată sunt de-un ceas aici și n-am băut nici un pahar de bere — răspunse directorul.

Începură să vorbească despre cei doi atentatori. După puținele detalii din ziare nu se putea ști cu siguranță dacă au fost anarhiști sau iredentiști, revoluționari sîrbi.

— Poate și una și alta — opină părintele Scurtu. — Producîndu-se atentatul în ziua aniversării bătăliei istorice, de pe Cîmpul Mierlelor, și aflîndu-se la ei un ziar din Belgrad care preamărea viitorul Sîrbiei mari, s-ar putea spune că au fost revoluționari sîrbi. Dar au trebuit să fie și îndoctrinați în anarhism. Altfel, și cel mai mare naționalist cunoaște porunca : «Să nu ucizi». E nevoie de ateism pentru a ridica viața aproapelui tău.

— După știrile ziarului amîndoi sunt din drojdia societății, zise notarul. Desigur oameni fără nici o morală.

— Și în slujba panslavismului, întregi Leon Marele. E de neînchipuit la sîrbi să cuteze a pune la cale un asemenea atentat, dacă nu ar fi știut că au la spate Rusia. Poate a fost o provocare indirectă a Rusiei. Poate s-a temut de o eventuală federalizare a Monarhiei, ca o piedică în drumul năzuințelor ei panslave, și a pătrunderii în Balcani și la Constantinopol.

— Tot ce se poate — zise doctorul Preda. — [...] Iată la ce nu se gîndesc cei ce s-ar bucura de prăbușirea Monarhiei.

— Și cei cari ar dori o alianță o României cu Rusia într-un viitor război — adause notarul.

Zguduirea produsă în sufletul lor de asasinarea moștenitorului îi făcea parcă în mod instinctiv, mai dinastici și mai monarhiști de cum erau. Erau, de mai de mult, încredințați cu toții, că de la Viena nu pot aștepta românii nici o îmbunătățire radicală a sorții. Ultimul veac era mărturie grea. Afară de doctorul, care stătea sub influința cumnatului său, membru în Comitetul Executiv al Partidului, nu prea credea nime în federalizarea Monarhiei după planul din lucrarea lui Aurel C. Popovici. Ba, mai mult, în întimitatea cea mai adîncă a

sufletului, nici nu o doreau. Totuși acum, subț impresia atentatului, păreau mai monarhiști de cum erau. Nu era decît reacțiunea unui fond sufleteșc sănătos, care nu admitea crima, ori în ce scop ar fi săvîrșită. Aceeași experiență sufletească s-a făcut și cu puțin mai înainte, cu prilejul bombeii de la Dobrițin, deși atunci, atentatul era împotriva unei nelegiuri ungurești, înființarea Episcopiei maghiare de Hajdudorog. Și atunci au condamnat cu toată sinceritatea atentatul, nu numai intelectualii de aici, ci toți. Presa ungurească n-a putut crede în ruptul capului în această sinceritate, și s-a agitat multă vreme să arunce bomba de la Dobrițin în cîrca românilor ardeleni.

Hans, băiatul de serviciu, se apropie de masa lor și întrebă pentru a treia oară dacă nu trebuia să aducă bere. Încă nu băuse nici unul nimic. Se apropia ceasul unu, vremea la care, de obicei se duceau la prînz,

— Mie să-mi aduci o halbă — zise Leon Marele. — Acum nîme nu mai poate ajuta nimic. Și mi-e grozav de sete.

— Și mie — porunci directorul.

Ceilalți comandară paharul obicinuit.

Nu erau cunoscători în legile succesiunii la tron în dinastia de Habsburg. Nu cunoșteau sumedenia de ramificații a ei. Ziarele nu aduseseră încă nici o știre cine e viitorul moștenitor. Și ar fi dorit să știe. Nu-și aduceau aminte să se fi vorbit ori scris niciodată despre el. Vrunul dintre copiii lui Francisc Ferdinand nu puteau fi, deoarece erau născuți dintr-o căsătorie morgatică. Arhiducesa ucisă, Sofia, fusese o contesă.

— Oricine va fi, ca cel dispărut, în ce ne privește pe noi pe români, nu va putea fi — zise doctorul Preda. — Poate va fi vrul filomaghiar, cum sunt atîția dintre arhiduci. La tot cazul pînă va ajunge și viitorul moștenitor să cunoască problema naționalităților cum a cunoscut-o Francisc Ferdinand, va mai trece multă apă pe Dunăre. Și ar fi foarte posibil să nu mai ajungă s-o cunoască. Împăratul fiind așa de bătrîn poate muri în orice zi, sau ar putea renunța la tron, zdrobit de această ultimă nenorocire.

Veni în grădină și se apropie de masa lor să le dea bună ziua proprietarul, domnul Binder, un sas bătrîn de vro șasezeci și cinci de ani, foarte gras, astmatic, cu obrazii mari și roșii, cari păreau încă tineri, înțepoșați de barba albă, nerasă de zile. Ochii lui albaștri spălăciți aproape nu se mai vedeau din grăsime. Umbla crăcănăt, cu mîinile departe de trup. Mai vorbise și ieri cu ei despre nenorocire. Știa destul de bine românește.

Îi salută și se opri în fața lor.

— *Am tet ghindit* să nu fie adevărat pînă a venit *Tageblatt*. Ce grozăvie, domnilor ! Acum se face bătaie.

— Scrie la gazeta dumneavoastră ? — întrebă învățătorul Stoica. — Poate e mai bine informată ca ale noastre. Într-ale noastre încă nu se scrie nimic.

— Pe față nu scrie nici *Tageblatt*, dar lasă a se înțelege. Omorul a fost pus la cale de Sîrbia. O țară de tîlhari ca asta trebuie *pedepsit*.

— Dar cum ? În război desigur va fi bătută, dar pe urmă ce va face cu ea ? — întrebă preotul.

— Va fi lipită la Monarhie, alta nu-i de făcut. [...] Nu și-au omorît și pe regele lor Alisandru și pe regina Draga ? Un neam de *comitegi* ; cum se spune asta ?

— De comitagii — zise notarul.

— Un neam de *elea* mereu cu revolvărul în mînă, ca toți balcanicii. Și acum, după războiul din Balcani, le-a crescut pofta de *muncare*.

— Dar dacă ar anexa-o Monarhia după ce ar fi înfrîntă, ar fi și mai rău, zise doctorul. Ar trebui ținută vecinic sub o ocupație militară.

— *No ie*, pînă se moaie grumazul lor ! Are împăratul cătane destule.

— Poate să fie dată pe mîna ungarilor — vorbi Leon Marele. — Ei se pricep la muierarea grumazilor.

— La unguri ? La ăștia ? N-ai auzit ce au făcut dumneacă noaptea ? — se aprinse deodată bătrînul.

— Am auzit, domnule Binder. Tot satul a vorbit.

— Oameni de nimica ! Toată țara în jele și ei se bucură și benchetuiesc.

— Se spune că se temeau de viitoarea domnie a lui Francisc Ferdinand.

— Poate se temeau, dar așa nerușinați ! Ar trebui băgați toți în temniță.

— Dar cine să-i bage ? Poate prefectul dumneavoastră.

— Numai Ministeru de Interne ar putea lua dispoziții, fiind vorba de-o manifestare politică a unor slujbași de stat. Prefectul n-ar îndrăzni.

— Poate nu — oftă Binder.

— Dumneavoastră sunteți de vină. Ați lăsat să le crească coarne la unguri.

— Noi ?

— Păi, dumneavoastră, Viena ! Nu ne-a dat prin dualism pe mîna lor ? Nu era mai bine cu marele Principat al Ardealului ? Chiar cu absolutismul ! Cîți unguri erau pe vremea aceea în Sibiu ? Și cîți erau în slujbe ? — întrebă doctorul.

Sasul ridică brațul și-l lăasă să-i cadă neputincios. Apoi se depărtă fără nici o altă vorbă.

Plătiră și ei și plecară.

În zilele următoare urmăriră cu înfrigurare ziarele *Românul*, *Gazeta Transilvaniei* și *Gazeta ungurească de informații* abonată de notar. Aducerea celor două victime la Viena, anchetele în continuare, nouăle ascultări a celor doi atentatori, funeraliile, răsunetul în lumea întreagă a atentatului, combinații în legătură cu situația europeană, consilii de coroană, proclamarea noului moștenitor, zvonuri de grave complicații pe continent și, în sfîrșit, nota oficială a Monarhiei trimisă Sîrbiei, cu un caracter de ultimatum, cuprinzînd condiții apreciate ca umilitoare pentru Sîrbia de Cercul internațional. Tot mai multe erau vocile de presă străine cari spuneau că condițiile notei nu puteau fi acceptate în prealabil de un stat independent, care nu putuse fi dovedit prin nimic pînă la trimiterea notei că ar fi pregătit atentatul.

Așa trecu, într-o neliniște generală, luna iulie aproape întreagă, cînd în 27 ale lunii se ordonă mobilizarea parțială a armatei, la 28 apărură *Manifestul* împăratului către popoarele Monarhiei ; în noaptea de 30 spre 31 iulie începu războiul contra Sîrbiei, iar la 1 august se decretă mobilizarea generală.

Încordarea care ținuse în decursul lunii, cu știrile grave și evenimentele ce se precipitau, ajunsese la punctul culminant cînd se decretă mobilizarea. Urmă acum o destindere a nervilor, dar numai pentru scurtă vreme. Războiul aduse o depresiune adîncă în sufletele oamenilor, și îngrijorări grele se întipăriră pe toate fețele. Simțul siguranței, temeiul solid al existenței omenești, dispăru de azi pe mâine, și oamenii păreau că și-au pierdut terenul de sub picioare. Nedeslușit simțea fiecare că nu-i mai stăpîn pe soarta sa, și evenimentele ce se ridicau din neguri trimiteau senzații de constrîngerii, ridicîndu-se deasupra oamenilor. Schimbarea ce sărea mai întîi în ochi după decretarea mobilizării și declarația de război, era tăcerea gravă în care intrase fiecare. Se părea că deodată are orice om enorm de gîndit, și că nu-i mai ajunge vremea să istovească gîndul. În sat rămăsese un singur om vesel, Petrică Gruia, un teleleu de fecior cam de douăzeci de ani, un fel de semiidiot, care spunea de ani că-i «cătana împăratului», saluta stropșit militărește pe jandarmi, unde-i întîlnea, și adeseori se ținea după ei în pas milităresc cîtu-i ulița de lungă. Se pare că pricipuse și el ceva din nouăle evenimente pentru că își cioplise o sabie de lemn, și-o legase cu o sfoară de mijloc, și se oprea în fața oricărui drumet, bărbat sau femeie, bătea din călcîiele desculțe, pune stînga pe mînerul sabiei, ducea dreapta la pălăria spartă și spunea cu fața plină de un zîmbet larg :

— Cătana-mpălatului ! Mergem la bătaie.

Oamenii treceau pe lîngă el fără să-l ia în seamă. Numai copiii mici se țineau după el cu ziuă de cap, rîzînd și strigînd :

— Căta-mpălatului !

Între intelectualii din sat mai fură discuții în jurul informațiilor din ziare că, îndată după decretarea mobilizării parțiale, granița de către România fusese închisă și circulația trenurilor suspendată.

Ce semnificație puteau avea asemenea măsuri, după ce țara vecină era legată printr-un tratat de alianță cu Monarhia și cu Puterile Centrale ? Întîi nu crezuseră știrea, dar apoi ea fusese confirmată prin oameni cari se întorseseră de la frontieră.

Părerea susținută și pînă atunci cu încăpăținare de directorul școalei, se impunea acum și celorlalți : Ungaria nu era sigură de atitudinea României, mai ales după vizita țarului la Constanța.

După decretarea mobilizării generale situația politică europeană se clarifică în cîteva zile. Rusia și Franța declarară război Puterilor Centrale. Italia nu luă nici o atitudine ca și România.

Țăranul fruntaș Ion Oprea întîlnind pe părintele Scurtu, îi zise :

— Ai fost prooroc, părinte !

— Cum așa ?

— Cînd ai spus, îndată ce s-a auzit de atentat, că va începe război european.

— Mai bine n-aș fi fost !

— Sfinția-ta, ce vei face ?

— Aștept și eu vreun ordin, fie de la episcopie, fie de la regiment. Sunt preot militar în rezervă.

— Mie-mi pleacă feciorul și doi gineri. Ce crezi ? O să țină mult ?

— Dacă ar fi fost numai răfuiala cu Sîrbia, dar așa, cum s-au încins, numai Dumnezeu știe !

Omul se apropie mai tare de preot.

— Ce crezi sfinția-ta de România ?

— Pînă acum vedem că n-a intrat, nici cu unii nici cu alții. Poate va intra mai tîrziu. Ori, poate, să rămîină neutră, ceea ce însă ar fi greu de crezut.

— Dar dacă va intra, va ținea cu ungurii ?

Preotul tăcu o clipă, privi în jur iscoditor :

— După convingerea mea, niciodată.

— Uite ce este : M-am gîndit că feciorul meu și ginerii ar putea trece dincolo. Suntem doar la graniță, cunoaștem cărările. Ce zice sfinția-ta ?

Preotul rămase gînditor. După un restimp zise :

— Cred că trebuie să se prezinte la unitățile lor cu ceilalți.

— Dar vro cîțiva au și luat-o peste munte !

— Poate-s vorbe. Nime nu știe ce va urma. Cred însă că între toate împrejurările e mai bine ca omul să-și facă datoria.

— Aşa crezi sfinția-ta ?

— Aşa cred. Altceva ar fi dacă România ar fi și intrat în război împotriva Puterilor Centrale.

— Da, vezi că ar fi altceva — oftă Ion Oprea. — De gîndit m-am gîndit, dar o dată cu gîndul mi s-a pus o povară grea pe suflet. Drept ai spus sfinția-ta ! Dacă România ar fi intrat în război împotriva ungurilor, o hotărîre ca aceasta ar fi mai ușoară.

— Dar feciorul și ginerii ce zic ?

— Ei nici nu vreau să audă, vezi bine. Sunt oameni tineri, ce știu ei.

— Lasă-i să facă așa cum le poruncește conștiința. Ea e glasul lui Dumnezeu în om.

— Și, apoi, au jurămîntul ! — sfîrși țăranul luîndu-și ziua bună, și văzîndu-și de drum, căzut pe gînduri.

VI

Tînărul avocat dr. Ion Vestemean era sublocotenent de rezervă de doi ani, de la sfîrșitul primelor manevre ce le făcuse. Anul de armată și-l făcuse îndată după terminarea liceului. Primise ordinul de chemare încă la mobilizarea parțială. Nu putuse decît să trimită o telegramă Laurei și să alerge la garnizoană. Cum nu mai fusese de mult război lumea și uitase cum trebuiesc executate ordinele de chemare, iar în ele nu era nici o lămurire decît prezentarea la garnizoană în termen de douăzeci și patru de ore. Toată lumea se grăbi astfel la centrele respective și la mobilizarea parțială, și la cea generală. Se adună astfel lume peste lume, încît încadrările se lovîră de greutatea enorme.

Avocatul primi o amîinare de șapte zile. Nu apucase să iscălească contractul de închiriere a biroului său advocațional, și acum aviză pe proprietar, un comerciant sas, că deocamdată e silit să renunțe la el, deși îi părea rău. Erau două odăi spațioase la vad bun, într-una din piețile orașului. Dacă le va mai afla libere cînd se va înapoia, vor iscăli contractul atunci.

— *No, ie!* — zise sasul, un bătrîn gras, cu capul chel. — Cine poate ținea pînă atunci casele goale !

— Parcă-i vorba să se termine totul în două-trei luni.

Se știa încă numai de războiul cu Sîrbia.

— Casele *este nu stat* goale nici două săptămîni. E loc căutat.

Era adevărat. Și el le arvunise la o săptămînă după ce se mutase de-aici o agenție comercială.

— Cine știe dacă va mai fi aceeași îmbulzeală — zise avocatul. — Văd că pleacă toată lumea.

— Pleacă *tinerele dar român batrinele* — zise proprietarul. — Io zic să facem contract și să plătești dumeata pe trei luni. Io încuie la ele, și cînd vîi ai cancelaria.

— Nu pot, domnul meu, n-am atîția bani. Și acum cu mobilizarea ne trebuie o mulțime de lucruri.

— Dacă nu, nu pot ține casele.

— Nici o supărare, nici nu putem cere asta. Spuneam numai că dacă vor fi încă libere la înapoierea mea, vom face atunci contractul.

Nu-i mai ceru nici restituirea avansului dat ca arvună.

Își adună lucrurile de la locuință și le trimise acasă cu o căruță din satul lui natal venită anume pentru asta. Cu trenul nu se puteau trimite acum. De altfel nu era decît o distanță de douăzeci și cinci de kilometri. Gara ultimă era cea din satul Laurei și pentru comuna lor.

După ce-și aranjă în grabă unele lucruri, între altele dădu unui avocat bătrîn cele cinci procese care-i veniseră pînă acum — se grăbi acasă. Era un lucru cinstit că-i dăduseră concediu de o săptămînă. Altfel ar fi trebuit să plece fără să-și ia rămas bun de la părinți și de la logodnică.

De la primirea ordinului de mobilizare, agitat și cuprins mereu de treburi, nici nu avusese vreme să se gîndească mai temeinic asupra realității. Dar acum în drum spre casă, fu cuprins de îngrijorare și de frămîntare. Războiul ! Ce era războiul ? Presimțea că-i ceva grav și-i

păru că și pînă acum de la primirea ordinului, a trecut printr-o experiență care-i îmbătrînise gîndul, fără să bage de seamă. Instinctiv simțea că nu-i numai vorba de serviciul militar, nici chiar de manevre, ci de ceva întunecat și primejdios. Și, cum i s-a pus cruciș în calea vieții sale ! Mai mult la asta se gîndea deocamdată. Logodit abea de cîteva zile, cu închirierea biroului aproape terminată, își pusese ochii și pe-o locuință, și-acum rămîneau toate baltă. Două-trei luni ! Dacă ar fi numai atîta ! Dacă s-ar isprăvi în toamna asta ! Și Laura ! Ce va zice Laura ? Totuși a fost un noroc că se logodiseră ! Nu era cu neputință ca părinții ei să fi stăruit și mai mult pentru doctorul acela. A, dar și el va fi mobilizat. Nici nu l-a mai văzut în ultimele zile prin oraș. Totuși, putea fi altul, pentru care să fi stăruit părinții fetei. Acum, logodiți, era asigurat din partea aceasta. Laura avea cu un temei mai mult să reziste dacă părinții ar mai stăruia pentru altul. Pentru cine ? Nu putea ști, dar nu era cu neputință. Era evident că nu avea să plece tot tinerețu-l la război !

Părinții îl primiră foarte îngrijorați. Mamă-sa nu-și putu stăpîni lacrimile. Tătăl său, părintele Aron, începu să-l descoase numaidecît. Cum fusese la garnizoană, ce se vorbea acolo ? Se va mărgini războiul numai la cel cu Sîrbia ? Nu va începe și Rusia ? Dar Germania mobilizase ? Și nu se știa încă nimic precis de România ? Ce va face România ?

Advocatul îi spuse ce se vorbea, ce zvonuri umblau. Erau aproape aceleași ce se scriau și la ziare. Dar tatăl său află totuși cîteva noutăți, căci el nu avea decît o gazetă bisericească săptămînală. De altfel chiar noutăți nu erau. Oamenii din sat vorbeau despre ele. Cum au ajuns să le cunoască ?

— Toată Europa face eforturi extraordinare pentru localizarea conflictului — zise tînărul. — Mobilizarea din Rusia și Germania se spune că nu urmărește decît această țintă.

— Să dea Dumnezeu, dar e greu de crezut — zise bătrînul. — Dacă ai noștri nu s-ar fi grăbit cu declarația de război contra Sîrbiei poate ar mai fi vro nădejde.

— De altfel nici nu putem ști ce se întâmplă. Cenzura presei a început să funcționeze, și nu sunt lăsate să apară decât unele știri. Din faptul că s-a decretat și mobilizarea generală, ar urma că evenimentele se precipitează și sunt grave.

Convorbirea avea loc înainte de a fi cunoscute declarațiile de război ale Rusiei, Germaniei și Franței.

Mai avea trei zile de concediu. Două le petrecu acasă, pe cea din urmă în comuna vecină la Laura.

Vremea cât stătu acasă fu cuprins de sentimente varii. Simți necesitatea să umble prin tot satul, să vadă toate ulițele, ceea ce nu mai făcuse de pe vremea vacanțelor din liceu. Ieși și la hotar, la sesiunea parohială, apoi se duse la moșia lor, pe cari iar nu le mai văzuse din copilărie. O după-amiază întreagă a stat în cancelaria parohială, unde, pe câteva etajere, erau cărțile lui de licean, frunzărindu-le cu mare băgare de seamă. O dulce înseninare îi mîngîie sufletul cât ținu îndeletnicirea asta. Dintre paginile manualelor, din unele însemnări de pe margine, îi veneau în minte întâmplări hazlii din anii aceia. Pe câteva pagini găsi, schițat cu creionul, de mîna lui, capul profesorului de greacă, un bătrîn mușcat cu care nu se învăța nimic. Într-un manual din clasa a șaptea află o însemnare care-i înduioșe sufletul : «Laura și Ionică, 15 august». Da. Era data cînd a sărutat-o mai întîi pe fată, de ziua ei de naștere.

Se opri apoi la fraze subliniate în text cu creionul, cu mîna lui, pe margini cu semnul exclamării. Își aducea aminte de fiecare pentru ce subliniase. Sublinierile punctate pe margini cu semnul exclamării cuprindeau sentințe sau fapte pe care le aproba, pentru care se însuflețise pe vremuri. Unde pe margine era semnul întrebării, erau afirmații cu cari nu se putea împăca. Își aducea aminte de toate, ca și cînd numai ieri le-ar fi făcut.

Într-un manual de istoria literaturii române, din clasa a opta, află pe o pagină însemnarea : «Nu-i ca Laura !» Își aduse aminte la ce se referea. Un coleg îi prezentase într-o zi, cu prilejul unei plimbări prin parc, pe o verișoară a lui. Era o copilă de vro șasesprezece ani, gingașe, cu fața albă și fragedă, cu ochii albaștri.

Cînd rămăseseră singuri colegul lui susținea că n-a mai văzut o fată așa de frumoasă ca ea, și regreta că îi era rudă. Altfel s-ar fi îndrăgostit de ea. Atunci făcuse însemnarea aceea.

Pe altă pagină, într-un manual de algebră, citi pe margine : «Întîia secundă în viață, 15 XI».

Era o dată importantă, și își aduse numaidecît aminte. Un coleg al cărui tată era diac la biserică, îl invitasese pe el și încă pe unul, în preseară, să-i omenească. Îi aduseseră de acasă — era într-o luni — prescură proaspătă, slănină afumată, și o sticlă cu rachiou de prune, fiert în toamna aceea. Au băut toți trei, mîncînd, tot cîte un păhărel, pînă a început să se învîrtă lumea cu dîșii. Nici unul nu era învățat cu băutura, și mai ales cu rachiul. A trebuit să doarmă acolo peste noapte. Dimineața se sculase cu capul greu ca de plumb, care-l durea amarnic. O durere nouă, necunoscută încă, o durere care-i răscolea măruntaiele și-i făcea greață. În clasă fusese ascultat la algebră și nu putuse rezolva la tablă o singură problemă. Se uita prost la tablă. Profesorul se mîniase și-i trîntise în catalog nota cea mai rea. Da, atunci a fost nenorocit ! Ce prostie ! Ce importanță avusese nota aceea ?

Se opri apoi la altă însemnare : «Iar s-a tulburat veninul». Era vorba de profesorul de ungurește care își ieșea foarte des din sărite. În clasa a opta se propunea istoria literaturii ungurești, și elevii trebuiau să răspundă întreaga lecție numai în ungurește, date biografice, caracterizările cutărei scrieri, sau a unei perioade literare. Și elevii asudau din greu în limba lui Tuhutum, și o maltratau îngrozitor. Profesorul, un tinerel cam tuberculos, se irita îngrozitor. «Domnilor, cum o să vă prezentați la examenul de maturitate cu asemenea limbă ?» exclama el desperat. Nu putea înțelege greutățile de exprimare în limba străină, accentul prost, greșelile gramaticale, el care făcuse întreg liceul la unguri, și era originar dintr-un ținut în care intelectualii români se chiar mîndreau cu știința lor de ungurește.

Într-o carte de română, o antologie, lângă sonetul lui Eminescu : «S-a stins viața falnicei Veneții», află însemnarea : «Anatemă absurdă». Își aduse aminte în-

dată că profesorul protestase împotriva autorului antologiei, care adusesse sonetul acesta de model. «E anticreștin, domnilor ! Ce este asta : „Nu-nvie morții, e-n zadar, copile !“ Se face prin el propagandă anticreștină. Pentru ce a ales ca model chiar sonetul acesta ?»

El, și aproape toți colegii, după ce ieșise profesorul, constataseră că-i un timpit. Pentru ce să fie anticreștin sonetul ? Sau, doar, profesorul, a văzut pe cineva înviat din morți ? De altfel, era limpede : Poetul nu avea nimic cu dogma creștină a învierii morților. El evoca numai cum toate ale lumii sunt trecătoare și nu se mai întorc, după ce-au apus odată.

Pe ultima pagină din manualul de istorie află însemnarea : «Sfârșitul sau începutul ? 23 VI». Era data zilei în care a dat examenul de maturitate (bacalaureatul). Își aduse îndată aminte pentru ce făcuse însemnarea aceea. Ca toți elevii de liceu dăduse o importanță extraordinară acelui examen și, cu toate că era elev bun, se temuse destul de el. Îi părea că mulțumirea și bucuria lui nu vor mai avea margini, când se va vedea trecut peste el. Dar când se văzuse aici, îl cuprinsese mai degrabă o reverie melancolică decît o mare bucurie. Crezuse, ani în șir, că ținta supremă a strădaniilor lui, era să termine liceul. Ca și când, cu asta, rolul lui în viață și-ar fi atins punctul culminant. Dar, după examen simțise întîi vag, apoi tot mai deslușit că nu știa unde ajunsese : era la sfârșit sau numai la început ? Își aduse acum aminte, citind însemnarea, și răspunsul ce și l-a dat atunci la întrebare : «E mai mult un început decît un sfârșit». Își aduse aminte și de senzația ce-l cuprinsese atunci, răspîndindu-i în întreaga ființă o neliniște și un fel de gust amar : pînă atunci mersese pe un drum înainte croit : de-acum care va fi drumul ? Se-nțelege că era mai mult începutul decît sfârșitul !

Tatăl său, părintele Aron, ar fi voit să-l facă preot. Era singurul copil, și, în parohia asta, familia avea un trecut preoțesc de peste un veac. Ionică la început fusese nedecis, apoi se hotărîse pentru drept. Nu avea încă nici o aplicare hotărîtă pentru o anumită carieră. Dar gîndul că Laurei poate nu i-ar plăcea să se mărite după un preot — gînd care-i venise mai tîrziu — îl de-

terminase numaidecît să se hotărască pentru altă carieră. Și fiindcă-și amintise că cei mai mulți colegi declaraseră că se vor înscrie la drept, se hotărîse și el.

Părinții îl desmîntaseră o vreme. Nu numai că atîția înaintași fuseseră preoți în parohia asta bună, cu sesiune frumoasă, dar aveau aici și moșia lor particulară. Ce se va alege de ea? Apoi, văzînd hotărîrea lui, nu mai insistaseră. Era singurul lor copil, și-apoi, aveau cu ce-l purta la universitate.

Ionică Vestemean rămase în după-amiaza aceea pînă căzu înserarea și nu mai văzu să citească, răsfoind cărțile de pe poliță. Amintirile îl învăluiră ca-n nește pînzeturi fine, țesute din neguri, o aromă dulce îi pătrunse sufletul, și uită cu desăvîrșire realitatea, uită în ce drum se află el acum, uită de mobilizare și de război, toată vremea cît frunzări prin manuale și privi diferite desene sau citi însemnări enigmatice pentru alții, pe care le făcuse el pe vremuri.

Avea pe trei etajere colecția tuturor manualelor din cele opt clase de liceu. Ținuse la ele și nu voise să le vîndă, cum făceau cei mai mulți elevi la începutul noului an școlar. El își cumpăra în toate clasele cărți nouă de la librărie, și le păstra cu grije, așa că manualele din colecție erau toate în bună stare. Începuse a le frunzări din clasa primă de liceu, dar la celea patru dintîi nu se opri mult. Nu află însemnări, nici desene. Celea patru clase au fost trecut oarecum mecanic, nu se simți legat sufletește de ele, nu avea amintiri de pe atunci.

Cînd, în înserarea ce căzu, puse la loc pe etajeră ultimul manual pe care-l frunzărise, mai rămase o vreme cufundat în atmosfera de odinioară. Cînd îl chemară la cină tresări buimăcit, și cîteva clipe nici nu-și dădu seama unde se află.

Apoi, revenindu-și la realitate, simți un greu pustiul în jurul său, și apoi o teamă vagă dar puternică îi strînse inima. Încătrău mergea? ce-l aștepta în viitor? Și nu putea desluși decît pustiul, o grea singurătate, în care căzuse ca într-o fîntînă adîncă.

Se sili totuși să-și ascundă la cină, în fața părinților, neliniștea și tristețea. În sfîrșit, mai avea încă și ziua de

mîne. Dimineată se va duce la Laura, își zicea el, silindu-se să dea o căldură vocii pe care o simțea rece cînd vorbea la cină cu părinții.

Mamă-sa îi făcuse toate pregătirile. Îi umpluse un cufăr mare cu albituri, cu batiste, cu tricouri groase de iarnă. Îi pusese și pieptarul de oaie pe care nu-l mai purta din anul al doilea de drept, și căciula. Apoi toate celea necesare pentru spălat, și cîteva ruzi de săpun de rufe. Îi pusese și ată și ace. Se gîndise de cîte lucruri avusese nevoie la manevre și acum îi prinse bine.

La cină ea începuse să-i descrie inventarul lucrurilor pachetate. Ionică asculta distras.

— I-ai făcut pregătiri ca pentru un an — zise părintele Aron. — Se poate însă ca războiul să se termine în cîteva luni. Păi, ce nevoie era de căciulă ? Doar și așa nu va putea-o purta, în uniformă fiind.

— Să dea Dumnezeu să se isprăvească, doar nu strică nici căciula, nici pieptarul. Poate-i apucă iarna pe-acolo.

Preuteasa de cînd începuse să-i facă pregătirile se mai înzdrăvenise din dezolarea ce-o cuprinsese cînd îl văzuse intrînd pe porțița curții. Vocea-i era acum mai sigură. Tot adunîndu-i lucrurile și pachetîndu-le, avea o senzație nedeslușită că, oarecum, se îndepărtează primejdia, și că la îndepărtarea ei contribuie chiar ea. Faptul că-i mai pregătise de atîtea ori bagajele cînd mergea la școală, parcă o familiarizase și cu gîndul acestei plecări. Cel puțin acum, pînă cînd era încă acasă.

Părintele Aron păru, astfel, în vremea cinii mai în-gîndurat decît soția sa. Fu mai tăcut.

Către sfîrșitul mesei spuse :

— De bună seama toate lucrurile sunt rînduite de la Dumnezeu, și el poartă grije de toți. Totuși nu pot să nu mă gîndesc cît de alta ar fi situația noastră, dacă te-ai fi făcut preot. Nu intrai și tu în vîltoarea asta. Nu te-ai gîndit ?

— Ce mai vorbă ! — zise preuteasa supărată. — La ce s-ar mai gîndi acum cînd e prea tîrziu ?

Ionică nici nu se gîndise pînă la vorbele tatălui său.

Și, ciudat, chiar acum nu se gîndise la el, ci la Laura : cît de liniștită ar fi Laura acum, dacă el ar fi preot !

— Nimeni nu poate prevedea viitorul, dragă tată — zise el. — De altfel cariera ce mi-am ales-o, îmi place, cum bine știi.

— Știu, e adevărat, dar nu mă pot opri să nu mă gîndesc că tragedia asta românească nu se mai sfîrșește ! În definitiv, ce avem noi cu războiul Austro-Ungariei ? Să-i bată pe sîrbi ? Să mai anexeze o țară cu alte neamuri ? Ce folos am avut noi românii de toate luptele și cuceririle Monarhiei ? Dacă am ști cel puțin ce va face România !

— Eu cred că e mai bine că nu știm, tată !

— Cum așa ?

— Dacă ar intra în război alături de Monarhie, am spune că ne trădează pe noi. Dacă ar merge cu Rusia ar fi posibil să ne întîlnim în război români contra românilor. N-ar fi și aceasta o tragedie ? Pentru noi, românii ardeleni, dar și pentru neamul întreg situația oricum am combina-o, rămîne dramatică. Îți închipui dumneata că Monarhia, drept preț al participării României la război i-ar da Ardealul ? Ar fi singurul caz cînd participarea neamului românesc la război ar fi un lucru firesc, și chiar moral. Altfel — mai bine să rămîină în neutralitate.

— Nu-mi închipui, firește. Ungurii nu s-ar învoi nici morți.

— Dar ar putea să-i silească Germania. Acum nu mai e situația de pe vremea tratativelor cu Tisza. Acum e război.

— Nu știu ce să spun, dar e greu de crezut. Germania e mai aproape de Monarhie și de unguri decît de România.

— Totuși România rămîne un factor important în cazul că izbucnește războiul între Puterile Centrale și ale Înțelegerii Ruso-Franceze.

— Azi se vorbea prin sat că s-ar fi și trimis declarațiile de război.

— Tot ce-i posibil. Evident că panslavismul rusesc nu va lăsa să fie zdrobită o mică țară slavă, ieșită tocmai acum victorioasă din două războaie.

Ionică adormi tîrziu în acea ultimă seară petrecută acasă. Fără să vrea se gîndea mereu la vorbele tatălui său : Dacă războiul l-ar fi apucat preot ! Și nu se mai gîndea numai la liniștea Laurei, ci și la el însuși. Instinctiv se temea de pustiul ce-i stătea înaintea, de singurătatea în care se simți recăzut din nou... Toți vor rămînea aici : părinții, Laura, doctorul și nevastă-sa, satul, casa părintească. El însă va pleca singur. Unde ?...

Dimineața se sculă devreme, se îmbracă în uniforma de sublocotenent dintr-un regiment din infanterie, dejunară toți trei și se urcară în căruța care-i ducea și bagajul. Voiau să petreacă ziua împreună și, deseară, să-l petreacă la gară.

În uniformă Ionică părea cu mult mai înalt și mai tînr. Abea un copil, își zicea înduioșată preuteasa, care nu-și mai putea lua ochii de la el. Cînd s-a îmbrăcat azi dimineață i-a dat o cruciuliță de argint c-un lăntșor, pe care o purta ea pînă la cununie. Stăruise cu lacrimi în ochi, și Ionică, înfiorat, și-o pusese după grumazi, subt cămașe.

Ai doctorului Preda, avizați dinainte, îi așteptau. Erau îngrijorați cu toții, totuși cînd coborî Ionică din căruță, exclamară plăcut uimiți de noua lui înfățișare. Îi stătea bine uniforma și o știa purta.

Laura se agătă numai decît de brațul lui și-l duse în grădină. Întîia însuflețire de admirație, cînd îl văzu în uniformă, se risipi ca luată de vînt, și el simți căldura dulce a brațului ei care-l strîngea pe al său. Se răzima ușor de umărul lui, și nu putea spune un cuvînt la multele întrebări ce i le punea Ionică, unele fără nici un rost, își dădea și el seama.

Deodată fata izbucni în plîns, cutremurîndu-se toată. Se opriră în mijlocul cărării. El nu-i putea spune nimic. Un sentiment de amărăciune grea îi umplu sufletul, o durere ascuțită pătrunzătoare i se înfipse, apoi, ca o lance în inimă. Plîngînd, Laura se lipi tare de el, răzimîndu-se de trupul lui. Îi simțea povara scumpă și-i venea și lui să plîngă.

— Ce nenorocire, Ionică ! Ce nenorocire, și numai la cîteva zile după logodna noastră ! — reuși în sfîrșit, să spună Laura, oprindu-se din plîns și ștergîndu-și ochii cu batista.

Își reluară mersul pe cărare.

— Adevărat ! Numai cîteva zile ! Dar e pentru toată lumea, nu numai pentru noi. Poate se încinge războiul peste tot continentul.

— Ionică, scumpul meu ! Trebuie să pleci chiar de-seară ?

— Da ! Dimineată trebuie să fiu la regiment.

— Baremi cîteva zile să mai fi putut rămînea la noi ! Să-l ardă focul război și pe cei ce l-au pornit ! Dac-am avea și noi vrun interes, vrun folos, să știm pentru ce îndurăm nenorocirea.

— Cine știe, Laura ! Poate vor avea la urmă și românii vreun folos ! Tainele viitorului sunt nepătrunse. Cine știe ce întorsături pot lua evenimentele.

— Numai dacă ar intra și România ! Dar trebuie să intre de-acum, dacă avea de gînd să ocupe Ardealul înainte de-a fi mobilizați românii. Directorul Giurca nu mai doarme noaptea, se urcă pe toate dealurile și ascultă să audă bătaia tunurilor românești. El ține morțiș că România-i înțeleasă cu Serbia și Rusia, și începe războiul deodată cu ele. Dar pînă acum nu s-o întîmplat nimic, decît că granițele de către România sunt închise.

— E într-o situație grea și România, draga mea. Cred că ea singură e chemată să judece și să hotărască. Ea va ști mai bine ce poate face și ce nu.

— Dar dacă intră în război numai după ce vor fi duși toți românii de la noi — căci pleacă parcă satele întregi, să vezi ce-a fost la gară la noi, zile în șir — ce se va întîmpla ? Să se lupte soldați români cu soldați români ?

— Da, ar fi o tragedie, se-nțelege. Dar România trebuie să cumpănească bine lucrurile. Ea a experiat primejdiile unei alianțe cu Rusia.

Deodată Laura se depărtă un pas de el și începu să-l privească cu admirație.

— Dar știi că-ți șade foarte bine uniforma ? Pari mai înalt și mai subțire în ea !

— Mama spune că și mai tânăr.

— Doamne, dar mai tânăr de cum ești, cum să fii ? Dragul meu, adause, luîndu-l iar de braț, cum ai aranjat cu biroul ?

— N-am mai iscălit contractul. Dacă va mai fi liber la întoarcere, îl voi iscăli atunci. Altfel ar fi însemnat să plătesc în zădar chiria înainte pe trei luni.

— Dar cu mobila lui ce-ai făcut ?

— Încă nu o adusesem din magazia prăvăliei.

— Și poate rămînea acolo ?

— Poate. Am vorbit cu proprietarul. Mobila e plătită, și el spune că nu-i va face îmbulzeală. Presupune că atelierele vor lucra cu mult mai puțin. I-au fost mobilizați aproape toți.

— Am putea s-o aducem la noi.

— Deocamdată nu e nevoie. E în siguranță, încă mai bine decît dacă o lăsam încuiată în birou. Dacă mai trîziu ar zice ceva proprietarul, o puteți aduce. I-am lăsat adresa ta.

— De locuință o să mă interesez eu cînd voi merge la oraș. N-ai angajat-o pe aceea de care vorbeai ?

— Nu, și nici nu cred că-i nevoie să te deranjezi două-trei luni pentru ea. O să vedem noi cum se dezvoaltă lucrurile.

— Doamne, Dumnezeu, dacă s-ar termina în toamna ce vine, să fii pe Crăciun acasă. Cred că, în cazul acesta, nu mai schimbăm data cununiei ?

— Draga mea, m-am hotărît să o schimbăm !

— Cum așa ? — se miră fata.

— Dacă se termină în două-trei luni, nu mai așteptăm pînă la Crăciun. Ne căsătorim cît ce mă voi întoarce. Ce bine era dacă o făceam o dată cu logodna !

— Da ! Ar fi fost mai bine — răspunse încet Laura, răsămîndu-se de umărul lui.

Ionică îi duse mîna pe după cap și o sărută.

— Aș fi fost mai în siguranță, nu ? — rîse tînărul.

— A, nu pentru asta ! Ce stai să vorbești. — Și Laura se roși toată.

— Draga mea ! Să sperăm că nu va trece mult, că cel puțin la termenul fixat, vom fi căsătoriți.

Pînă la amiazi, pînă-i chemară la masă, trăiră trei ceasuri pe cari nu le mai uitară niciodată. Apropierea despărțirii, necunoscutul ce-i pîdea din viitor, deschiseră toate profunzimile iubirii din sufletele lor, strălucind în fețe nouă, de cari se minunau, trezind arome nouă, necunoscute, ca și cînd ar adia spre ei parfumuri tot din alte straturi de flori. Se priveau adînc în ochi, cu un neșat care-i cutremura. Ca și cînd ar fi voit să se pătrundă unul pe altul. Atingerile trupurilor lor păreau că schimbă senzațiile în lumină și în armonie. Tot mai mult și mai deslușit simțeau că unul pentru celălalt era o comoară și atunci se îmbrățișau puternic, ca și cînd s-ar teme să nu se piardă. Li se părea că nici nu s-au cunoscut bine pînă acum, deși au copilărit aproape împreună, deși se iubeau de mult, deși erau logodiți.

Și cu cît sentimentele lor creșteau, se maturizau oarecum, gîndul despărțirii devenea tot mai greu. Ultimul ceas se ținură mereu îmbrățișați, cufundați într-un vis din care n-ar mai fi voit să se trezească.

După masă — la care pîrură veseli amîndoi — ieșiră iar în grădină și continuară extazul apropierei, al înțelegerii depline, și chinul despărțirii.

Seara îl însoțiră cu toții la gară. Veni și părintele Scurtu cu preuteasa, veniră și cei trei învățători cu soțiile. Cel din urmă sosi la gară notarul singur. Nevastă-sa cam suferea de inimă, și în vreme ce se îmbrăca să-l însoțească, avu un atac destul de serios.

Nastasia se apropie de Laura într-o clipă în care rămăsese singură.

— În locul tău nu l-aș lăsa să plece !

— Doamne sfinte, dar cum să-l rețiu ?

— L-aș fi silit să treacă dincolo ! — și ea arătă cu capul spre munții la poalele cărora era satul.

Directorul se apropia de ele.

— Ce nenorocire că nu mai are două-trei zile de concediu ! În două-trei zile trec ai noștri munții.

Laura nu se gîndise o singură dată la posibilitatea de care-i vorbi preuteasa. Nici Ionică nu făcuse nici o aluzie. Gîndul era nou, dar îl respinse îndată. Cum să treacă ? Adică să dezerteze ?

La urcarea în tren se ținură toți bine. Numai preuteasa plînse pe umărul lui. Numai obrazii Laurei se făcură albi ca hîrtia. Numai directorul Giurca murmură o sudalmă la adresa ungarilor cu războiul lor.

VII

Încă înainte de plecarea avocatului Ion Vestemean, începînd cu mobilizarea parțială și mai ales cu cea generală, trenurile abea răzbeau să poarte mulțimea oamenilor. La gara din comună, zile întregi, parcă ieșiseră satele cu totul. Numai de-aici au plecat în două-trei zile peste două sute de inși. Satul prinsese un aspect nou. După letargia din primele ceasuri urmasse o forfoteală nervoasă în celea mai multe case, pe uliți. Unii se grăbeau să-și isprăvească în grabă lucrări începute. Rudenii se duceau pe la cei ce trebuiau să plece. Soțiile se purtau de ici-colo, părăind îmbătrînite deodată cu ani. Nu se auziseră plînsuri și tînguiri totuși. Acelea erau rezervate pentru ceasul despărțirii în gară, pentru clipa urcării în tren. Veneau aici în primele zile nu numai familiile și rudeniile celor ce plecau, ci satul întreg. Totuși nu se ridica nici o larmă deasupra gării. Lumea vorbea încet, cum vorbesc oamenii noaptea, deși era abea pe înserate cînd trecea prin gară trenul cu care plecau cei mai mulți.

Onodi, magazionerul și servitorul gării, pufnea mereu de mînie. Nu mai putea fi vorba să nu-i lase pe oameni printre șini. Lumea inunda, din toate părțile, ca potopul, spațiul din fața gării.

Între cei cari plecau, între cei necăsătoriți, mai ales se aflau destui cari îl necăjau acum pe slujbaş.

— Hai cu noi, Onodi ! — striga vruncul dintr-un geam. — Grăbește-te că pleacă trenul.

— Hai, că ți-am ținut și ție un loc — striga altul de pe acoperișul vagonului, bătucit cu oameni.

— Ce mai fecior ! Vitejii pleacă la război, iar el rămîne să măture gara.

— Lasă cheile și ia sabia, Onodi !

Slujbaşul răbufnea mînios, cu ochi împungaci ca de bivol. Înţelegea că-şi bat joc de el.

Dar din mulţimea de pe peron, nime nu-şi bătea acum capul cu Onodi, deşi după purtarea lui urită cu oamenii şi mai ales cu copiii, mulţi ar fi avut o satisfacţie dacă ar fi fost cu urechea la ce strigau feciorii. Fiecare era însă cu ochii după al lor, cel urcat în tren. Multe femei plîngeau şi mulţi copii ţipau speriaţi parcă.

Directorul Giurca — aşa se scria el, deşi colegii susţineau că mai corect ar fi Jurca, cu J — venea de fiecare dată la gară. Dintre ceilalţi intelectuali mai lipsea vrurul la unele trenuri, dar el era nelipsit. Era într-o continuă agitaţie. Voia să facă o statistică despre cîţi se îmbarcau numai de la gara locală pentru a face un calcul aproximativ cîţi vor pleca din întreg judeţul, ba din toată Transilvania. De fiecare dată se întorcea tot mai iritat acasă. Se goleau satele ! Se golea Ardealul ! Şi România nu mai intra ! Dar dacă va trece graniţa prea tîrziu cînd Ardealul va fi gol de bărbaţi ?

Într-o zi cu prilejul plecării, un fecior, Ion Dinu, începu să chiuie de pe acoperişul trenului :

— Acum să vie frunţaşii neamului, să se pună în fruntea noastră şi să ne dea arme ! Da' nu s-arată nicăiri !

Ion Dinu fusese la vremea sa elevul lui. Un băiat deştept, care a rămas mereu un bun cititor de gazete şi chiar de cărţi.

Cînd îl auzi strigînd aşa, lui Ion Giurca îi sări inima de la loc ! «Iată ce trebuia făcut ! Iată cum se puteau ţine oamenii acasă pînă intra România ! Iată mijlocul de-a nu lăsa să fie golit Ardealul ! Dar cum nu i-a trecut şi lui prin cap gîndul pe care-l spusese fostul său elev ? Cum nu s-au gîndit la asta frunţaşii partidului ?»

Aşa începu să se întrebe şi să se zbuciume directorul, atins, pare-se grav, în prestigiul lui. Să nu-i vină lui în minte ceea ce-i venise unui simplu fecior din sat, fostului său elev ! Totuşi impresia lui fu mai puternică decît vanitatea rănită. Îşi făcu loc prin mulţime, se apropie de tren, şi strigă :

— Să trăieşti, Ionu Dinului ! Ți-a ieşit un sfînt din gură ! Să te-aducă Dumnezeu sănătos.

— Rămîneți cu sănătate, domnule director ! Dar nu-i așa ? Cît vezi cu ochii, numai o mare de români !

— Așa este Ioane !

— Și mergem să ne batem la dracu-n lobodă ! — Trenul șuieră, trenul porni. Ion Dinu începu să chiuie iar, agitîndu-și pălăria-n vînt.

Directorul Giurca se întoarse demoralizat acasă. Cum nu-i venise lui gîndul ! Cum nu le venise nici celor din Comitetul Național ? Lui ca lui, că-n sfîrșit nu era decît un dascăl de pe sate, dar domnilor, a celor cuminți din Comitetul Național ? Cum ? Ar fi fost să se pună în revoluție ? Și, apoi, dacă s-ar fi pus în revoluție pînă venea România, ce se putea întîmpla ? În cîteva zile ce rău s-ar fi putut întîmpla ? Pînă s-ar fi trezit ungurii, pînă să aducă armată de-a lor în Ardeal, ai noștri s-ar fi unit cu armatele române ! Cum s-ar fi făcut rezistența ? Cum s-ar fi organizat ? Foarte ușor ! În toate garnizoanele din Ardeal să-și fi trimis Comitetul cîte-un om, care, după ce oamenii ar fi fost înarmați, echipați din magaziiile armatei, să fi dat ordinul :

«Români ! Stați pe loc ! Nici un pas către front că vin ai noștri !»

Se încălzi și se închipui pe el însuși ca delegat al Comitetului dînd un astfel de ordin. Cum l-ar mai fi ascultat feciorii ! Dar ofițerii ? Și ofițeri români de rezervă erau acum destui. S-ar fi pus ei în frunte ! Ce-ar mai fi putut face ofițerii străini ? Nimic ! Și, apoi, ar fi văzut și ei că e revoluție ! Ce mai puteau să facă ?

Cît l-a nenorocit pe el faptul că vedea golindu-se satele și România întîrzia ! Iată, era la îndemînă un mijloc ușor să nu se golească, ori să rămînă trupele în garnizoane, așteptînd înarmate. Da, așa ar fi fost mai potrivit, să rămînă înarmate în garnizoane. Satele erau și așa românești, dar să nu se poată mișca orașele. Să țină orașele asediate, și dacă ar fi trimis ungurii armată, să-i iasă înainte în capătul orașelor să nu le lase să intre în orașe !

Dar ce folos ! Iși zicea el aprins de combinațiile și planurile ce le făcea. Gîndul acesta mîntuitor a trebuit să treacă numai prin fostul său elev, Ion Dinu. Ce umilintă și ce deziluzie. Ce conducători avem ! Mai potu-se numi conducători ? Acum înțelegea și mai bine strigătul lui

Ion Dinu. Înfrunța pe conducători pentru că nu se arătau nicăiri. Ca și cînd ar fi zis : «La adunări și la alegeri ne-ați tot arătat ce ne face varvarul de ungur, dar atunci eram cu minile goale. Acum ajungem la arme, puneți-vă în fruntea noastră să isprăvim o dată cu ei !»

A fiert în seara aceea două ceasuri fără să se poată liniști nici o clipă. Cînd părea că se potolește focul, iar se aprindea, sărea cîte-o flacără nouă. «Am fi putut sta și noi, făcînd așa, cu capul sus, cînd ar fi sosit armatele române, își zicea el. Am fi putut spune : iată contribuția noastră la eliberarea noastră ! Dar așa, le vom primi cu satele goale ! Ce nenorocire ! Și ce rușine !»

Fu atît de zguduit încît nu-și putu afla locul acasă. Își luă pălăria și ieși. Dar unde să se ducă ? La Binder, de la mobilizarea generală nu mai mergeau. El își aducea cîte-o sticlă de bere acasă.

Mai aproape locuia doctorul Preda. Hm ! Păi chiar el era rudenie cu un membru din Comitetul Executiv al Partidului Național ! Cel puțin lui să-i spună buchile !

Doctorul nu fusese la gară în seara aceea, deși mergea și el aproape la toate trenurile. Dar acum avusese un bolnav greu chiar în capul satului din sus, sub munte, și pînă se înapoiasse, trenul trecuse.

Era încă înainte de plecarea avocatului Ion Vestemean.

Pe doctor îl află singur în cabinetul lui. Își aranja nește lucruri. Directorul începu să-i povestească foarte agitat întîmplarea de la gară.

— Cum nu s-a gîndit nime din Comitetul Partidului că acum era timpul de a face ceva ! Am rămas de rușine și de ocară înaintea fraților. Așteptăm totul de la alții ! — sfîrși el.

— Dar, directoare, asta ar fi însemnat să facem revoluție !

— Și dacă am fi făcut ? Nu era un moment care nu se va mai întoarce ?

— E un lucru grav ce-ți închipui tu directoare. Ar fi însemnat să-i dăm noi un anumit curs istoriei românești.

— Și, dacă i-am fi dat ?

— Cunoști maxima lui Slavici : «Soarele tuturor românilor la București răsare !» Ei bine, nu noi suntem

chemați să dăm curs istoriei românești, și nici nu am fi în stare. Ea e în mîna fraților liberi. De soarta noastră și a lor numai România poate hotărî! Aceasta este și părerea Comitetului.

— Dar hotărîrea României e sigură. Numai cît nu s-aude bubuitul tunului la graniță. Ar fi vorba numai să o ajutăm și noi cu ce putem.

— Nu se cunoaște nici hotărîrea României. La orice caz, dacă o revoluție la noi, acum, ar fi aflat-o de folositoare, ar fi avut mijloace pînă acum să ne dea de știre. Nu ne-ar fi lăsat cu satele goale. Dar nici o informație în acest înțeles n-a sosit pînă acum la Comitetul Național. L-am întilnit și alaltăieri pe cumnatul meu, pe avocatul.

— Dar se poate ca România să aștepte semnalul nostru.

— Nu, directoare, rolurile nu pot fi inversate. Eu te înțeleg foarte bine, căci și mie mi se rupe inima de cîte ori vād pornind din gară un nou tren încărcat cu români. Dar dacă nu ni s-a dat nici un aviz...

— Dacă-s închise granițele!

— Ei, parcă astfel de ștafete se trimit pe drumul obicinuit! Nu mai fi copil! Ești un temperament aprins și nerăbdător, asta este! Dar trăim vremuri în cari trebuie să rămînem stăpîni pe nervii noștri... Așadar, dacă nu ni s-a dat nici un aviz pînă acum, însemnează că situația României e grea, din motive pe cari numai ea le poate cunoaște. Se pare că n-are toate elementele cari o pot lăsa să ia o hotărîre. Să fim reali. România e o țară mică față de puterile în luptă. Întîia grije va trebui să fie să nu iasă însăși strivită de evenimente. Pînă trăiește ea, respirăm și noi.

Directorul îl asculta cu neplăcere. Tot ce spunea era împotriva convingerilor sale.

— Pentru mine, doctore, e un fapt cert că România e hotărîtă. Dacă ar fi fost să meargă cu Puterile Centrale, cum avea pactul, ar fi mobilizat pînă acum, s-ar fi declarat cel puțin pînă acum. Dacă ar fi de partea lor, nu s-ar fi închis granițele de către ea. Crezi că la Budapesta și la Viena s-ar uita vreodată că România nu s-a declarat îndată pentru ele sau dacă ar rămînea neutră?

— Nu cred.

— Și România să nu știe atîta lucru ? Ce ar aștepta-o rămînînd neutrală, în caz de învingere a Puterilor Centrale ?

— Cred că-și dă bine seama !

— Dar asta însemnează că și-a tras de pe acum toate consecințele și că, prin urmare, ea trebuie să intre în război, și anume împotriva Ungariei. După logica lucrurilor, România și-a și luat hotărîrea ei istorică, așa că noi ar fi trebuit s-o secundăm !

— Chiar dacă ar sta așa lucrurile, momentul acțiunii, momentul istoric, nu-l putem alege noi, ci numai ei. Ori cît s-a vorbit în anii din urmă de război, s-ar putea ca armata română să nu fie încă pregătită, și să mai aibă nevoie de timp.

— Nepregătită cînd a adus decizia în Balcani !

— Acum începe ceva ce nu se poate asemăna cu războiul balcanic. Acum se vor măsura forțe uriașe.

Directorul nu se putea lăsa bătut.

— Ungaria nu se mai îndoiește de atitudinea României. Că o consideră de pe acum dușmană, sunt dovezi proaspete, afară de închiderea granițelor. Ai citit în *Românul* ce s-a întîmplat la Cluj.

— Nu ! Ce s-a întîmplat ?

— Au fost deținuți în prima zi a mobilizării generale șase țărani români, în frunte cu un om de serviciu al primăriei, unul Simion Pop. Deținuții, bătuți și închiși, după calapodul unguresc. Dacă ar mai nădăjdui colaborarea României, ar cuteza să se poarte astfel cu noi ?

— Dar pentru ce i-a deținut ?

— *Românul* aduce știrea după un ziar unguresc din Cluj. Cică, Simion Pop, întîlnindu-se cu niște țărani din satele din jur — era zi de tîrg — ar fi declarat înaintea acestora : «S-a isprăvit cu Țara ungurească ! Vine România !» Ziarul unguresc îl înjura greu pe Simion Pop, care «mînca de ani pîne ungurească» de la primăria Clujului. Dacă un om incult ca el, și încă un bețivan, poate face astfel de declarații în piață, în gura mare, ce trebuie să fiarbă în sufletul agitatorilor valahi ? se întreba ziarul unguresc din Cluj. S-au mai făcut dețineri și în alte re-

giuni, cum scrie *Românul*... Ei bine, o asemenea purtare în primele zile de război, ar fi cu neputință oricât de ne-bun e șovinismul lor, dacă ar mai spera în colaborarea militară a României. Nu ești de aceeași părere?

— Sunt, se-nțelege, deși s-ar putea explica și altfel.

— Cum?

— Prin [...] temperamentul unguresc. N-au răbdare! Vor fi așteptat ca România să se declare din prima zi. Prin nerăbdarea lor, și prin temperamentul lor violent poate le va reuși să legitimizeze o hotărîre a României.

Directorul ieși nemulțumit de la doctorul. Era convins că nu făcuse decît să apere Comitetul Partidului, pentru că era și cumnatul său membru. Se duse acasă supărat, cină mai nimic, își luă bîta și ieși. Laura-i spusese adevărul logodnicului său: de la decretarea mobilizării generale Ion Giurca ieșea în toată noaptea pe un deal din preajma satului, și asculta în noapte. Dar nu auzise tunul spre graniță nici de data aceasta.

Nevastă-sa era mereu neliniștită. Se vorbea prin sat că jandarmii ar fi primit ordin să urmărească de aproape pe intelectualii din comună. Nu se mai putu stăpîni și-i spuse temerea ei.

— Nu mă poate opri nimeni să ies la plimbare.

— Te-ai putea întîlni cu jandarmii. Patrulează mereu prin sat și prin împrejurimi. Așa se spune.

— Și dacă m-aș întîlni?

— Să nu creadă că ești un spion!

Vorba asta căzu în exaltarea și vanitatea lui ca o mîngîiere. Da! I-ar plăcea să-l creadă spion! Aruncă o privire de recunoștință nevestei sale. Dar ea nu o prinse.

VIII

Părintele Scurtu așteaptă o săptămînă după mobilizarea generală să primească și el vreun aviz, fie de la regiment, fie de la episcopie. Dar nu sîsî nimic. Nici chiar numărul ultim al ziarului săptămînal¹ bisericesc, sosit acum, nu aducea nici o informație în legătură cu ce

aveau de făcut preoții militari de rezervă. Nici alte ză-are nu aduseră nici o știre. La jandarmeria din sat nu sosi nici un ordin. Întrebat telefonic, nici prim-preto-
rul nu știa ce era de făcut, decît doar să aștepte. Dacă-l vor mobiliza va primi și ordin de chemare. Dacă nu, să rămînă liniștit acasă.

Totuși părintele Scurtu era neliniștit. La mobilizarea generală nu mai primi nimeni ordine speciale. Fiecare, pînă la contingentul stabilit, trebuia să se prezinte la garnizoană. Neprezentîndu-se, ar putea s-o pătească. Cu organele armatei nu era de glumit nici în vremuri de pace, dar încă acum, în timp de război. În afară de aceasta începu să aibă o senzație ciudată. Cu cît ple-
cau mai mulți și satul rămînea mai pustiu cu atît sim-
țea mai pronunțat un fel de muștrare de conștiință : se duceau toți, numai el rămînea. Era un fel de jignire a amorului propriu, a demnității sale de om. Ca și cînd s-ar sustrage cu voia să nu-și facă datoria.

Dup-o săptămînă, într-o dimineață îi zise preutesei :

— Nu mai pot aștepta. Cred că-s obligat să mă prezint la regiment și să mă informez personal.

— Nu mai vorbi prostii ! — se supără Nastasia. — Dacă vor avea lipsă de tine, fii sigur că nu te vor cruța. Îți va veni ordin, doar ți se știe adresa.

— Cred că totuși e mai bine să mă informez perso-nal. Sunt încă destule lucruri nelămurite acum la înce-
putul războiului.

— Și vrei să le lămurești tu ?

— Mai bine decît să mă trezesc cu cine știe ce.

Preuteasa ridică din umeri.

— Mare lucru nu-i să te arunci pînă la regiment. Dacă te duci, am să-ți dau și eu să-mi cumperi nește lucruri. De mult aveam lipsă de ele. Așa o să mă împac și eu mai ușor cu drumul tău.

Cînd să plece la gară, Nastasia se albi deodată.

— Dar dacă au nevoie de preot militar și te rețin acolo ?

— Va trebui să rămîn.

— Și eu ?... Și noi ?... Cum ? Iai așa de ușor o ase-menea eventualitate ? Apoi nu-i prostie să intri de bună
voie în gura lupului ?

Nu se gîndise încă nici unul în mod serios la o asemenea posibilitate. Aproape toți preoții, cum nu făceau serviciu militar obligator, erau trecuți în rîndul confesorilor militari de rezervă. Nici de trei procente nu va fi nevoie.

La întrebarea preutesei simți un junghi. Dacă s-ar întîmpla să-l rețină ? Nu aranjase încă nimic nici în legătură cu familia, nici cu parohia pentru un asemenea caz. Și, pentru întîia oară, simți gravitatea situației și teama de război. Dar convingerea intimă că nu avea să fie reținut, că nu făcea decît să se informeze, și să scape de senzația aceea umilitoare, ca și cînd ar fugi de la datorie, îi aduse inima la loc.

— E o pură formalitate, Nastasie. N-avea nici o teamă ! Dacă era să mă mobilizeze aș fi fost avizat pînă acum.

Femeia își reveni.

— Ți-am însemnat pe biletul acela tot ce ai să-mi aduci. Vezi și nu uita. Ai bani destui la tine ?

— Cred că da.

— Cu trenul de seară te aștept — zise ea neliniștită din nou cînd îl văzu ieșind pe porțiță. — Și în cazul că ai fi mobilizat trebuie să-ți dea timp să-ți faci pregătirile.

— N-avea nici o grije, Nastasio. Voi veni cu trenul de seară, așa cum plec, nemobilizat.

Cazarma era la o margine a orașului. Îi dispăcea profund că fusese repartizat ca preot de rezervă, la un regiment de honvezi. Încercase încă de la recrutare să fie trecut la un regiment românesc, dar nu-i reușise. De-a-tunci trecuseră zece ani, și nu se mai interesase.

Cînd ajunsese în gară, trebuia s-o ia în partea opusă a orașului, unde era cazarma de honvezi. Dar o repulsiune instinctivă îl opri, și apucă spre piață, spre centrul orașului.

Avu impresia că umblă pe străzile unui oraș strein. Era puțină lume, puțină circulație, și oamenii parcă purtau nește fețe foarte grave. Trecu pe străzi cunoscute, unde altădată, la vremea asta, era înghesuială destulă, și era cu neputință să nu se întîlnească cu vreun român cunoscut. Dar acum se plimbă vreun ceas uitînd și

de cazarmă și de cumpărături. Avea senzația neplăcută că era o excepție, și că nu are nici un rost să umble pe-aici unde nu mai întâlnea nici un cunoscut. Se simțea singur, într-un loc strein. Neliniștea de-acasă care-l adusese în oraș, se pronunță și mai agravată... Numai el mai rămăsese... Toți cunoscuții plecaseră. Părea că s-a desfăcut dintr-o solidaritate fără de care nu mai avea singur, nici un preț.

Deodată i se păru că de către capătul străzii în care ajunsese se apropia, în sfârșit, un cunoscut. Era un avocat de vreo treizeci și cinci de ani, un om însuflețit care cobora în satele din jur cu echipele Astrei, pentru propaganda culturală și națională... Dar, uitându-se mai bine își zise că nu putea fi el. Venea aplecat de spate, nu se uita nici în dreapta nici în stînga. Totuși, de aproape, văzu că-i el. Venea cu capul plecat, cu gura puțin deschisă, cu fața suptă și îngîndurată.

Părintele îl salută, dar omul trecu înainte. După doi pași se opri și se întoarse.

— Dumneata ești, părinte Scurtu. Scuză, te rog, nu te-am observat.

Venind lingă preot îi întinse mîna.

— Bună ziua ! Ce mai faci ?

Îi spuse pentru ce venise.

— Cred că dacă n-ai ordin anume, nu trebuie să te prezinți. Eu plec cu trenul de amiază.

Vorbea cu o voce gravă, care-i trecu un fior adînc în suflet.

— A început o dandana mare, cine știe cînd se va isprăvi !

— Sunteți la infanterie ?

— Nu. La artilerie, locotenent de rezervă. Am cam întîrziat și eu. Să auzim de bine părinte !

Îi strînse mîna și plecă. Avea o mîină care ardea ca jarul.

Părintele Scurtu rămase privind după el. Mergea frînt de spate, părea îmbătrînit. Un frig și o teamă nedeslușită îi umplu ființa. Omul acela... pleca în război !

Și deodată se simți și mai singur, și mai pustiu în jurul său. Coti pe-o stradă laterală și o luă spre cazarmă. Parcă biruise repulsiunea instinctivă de mai înainte.

Îi fu totuși penibil să intre în cazarmă, să se informeze de biroul la care trebuia să meargă. Intrînd în larma aspră și răsunătoare a vorbelor ungurești dinlăuntru, avu senzația respingătoare și astringentă că intră într-o închisoare.

Rămase mai mult de un ceas înlăuntru. Venise îmbrăcat în reverendă. Multă vreme nimeni nu-l luă în seamă. Subofițeri, ofițeri, soldați, treceau nepăsători pe lîngă el, unii îi aruncau priviri împungace.

Abea într-un tîrziu îl conduse un caporal la biroul ce căuta.

Vorbea rău ungurește, și la început voi să explice românește pentru ce venise. Dar de la întîiele cuvinte, căpitanul, din față, ridică spre el o privire încruntată.

— Vorbește ungurește — porunci el.

Începu să îndruge cum putu pentru ce venise.

Căpitanul păru că-și iasă din fire și slobozi o înjurătură urită, de cele sfinte.

— Țasta-i azi al zecelea popă valah care mă întreabă același lucru, adause căpitanul după triviala sudalmă. Dar ce credeți voi că eu n-am altceva de lucru decît să vă dau explicări? Du-te acasă și așteaptă. Vei fi chemat dacă va fi nevoie!

Părintele Scurtu părăsi cazarma avînd senzația că poartă în trup o rană sîngeroasă. Cazarma asta întreagă îi păru o insulă nenaturală, barbară, în marea românească a regiunii. Îi păru de neînchipuit ca și acum, la începutul războiului, să poată vorbi cineva cu un român, cu un preot așa cum vorbise căpitanul acela. Să-l întîmpine cu o sudalmă de cele sfinte! Păi, cum? se întreba el. Să fim noi cel din urmă popor din lume? Față de noi să-și permită orice?

Regreta adînc că venise, și deodată i se împrăstie cu desăvîrșire sentimentul acela de reproș și un fel de umilire, că toți plecaseră, și numai el a rămas, și nu-i mai reveni tot timpul cît a ținut războiul. Se plătea să mai aibă muștrări de conștiință că nu-și face datoria? Merita un popor ca ăsta?

Începu să respire ușurat după ce se depărtă de cazarmă. Își aduse aminte de însemnarea dată de Nastasia și începu să intre prin prăvălii să târguiască. Se apropia ceasul închiderii.

Trecuse de ceasurile unu cînd ajunse la restaurantul obicinuit unde prînzea și el și cei mai mulți intelectuali din jur cînd veneau la oraș. Intră cu mîinile pline de pachete și pachetele.

Între altă lume — cu mult mai puțină ca de obicei, de altfel — văzu la o masă patru preoți cunoscuți, din jur, din același protopopiat.

— Iată-l și pe părintele Scurtu! — zise unul dintre ei. — Poftește cu noi, părinte Scurtu. Este loc destul.

— Părintele Scurtu cel puțin a fost mai cuminte ca noi. Uite ce de târguieli a făcut. Dumnezeu! a venit cu treburi la oraș, nu ca noi să căutăm potcoave de cai morți — spuse altul. Toți patru erau preoți tineri, cam de aceeași vîrstă cu Scurtu.

Părintele Scurtu își așază pachetele în fereastra de după masă, strînse mîna colegilor și își luă un scaun.

— Mi se pare c-am făcut același drum — zise el. — Tot după potcoave de cai morți am umblat și eu.

— Da? Ai fost la cazarmă?

— Fost! Al zecelea popă valah care s-a interesat azi de același lucru, cum mi-a spus căpitanul.

— Mirare că ți-a vorbit omenește.

— Da, după o înjurătură de Dumnezeu. Ungurii ăștia-s turbați de tot.

— Adică, n-ai pățit-o mai bine ca noi. Ne-am interesat pe rînd, căci n-am știut unul de altul. Și asta l-a scos din fire pe căpitanul de la biroul mobilizării.

— Dar e datoria lui să dea informații zise altul.

— Am fost proști noi că am venit.

— Ce era să faci, dacă nu ni s-a dat nici o lămurire oficială de nicăieri?

— Ba pe mine m-au îndrumat chiar jandarmii din sat să mă prezint.

— Și pe mine! — zise altul.

— Nu-i nimic! Va trece și asta! Se uită la noi ca niște bivoli împungaci și pentru că România n-a intrat în război alături de ei.

Își continuară prînzul. Își ceru și Scurtu un pahar de bere și de mîncare.

— Eu nu puteam să nu viu — începu părintele Crișan — un preot zvelt, cu o frumoasă barbă blondă, cu o voce armonioasă. Postul de jandarmi de la noi mi-a fost luat un interogatoriu la un ceas după ce-am sosit din Țară.

— Ai fost în România ? — îl întrebă Scurtu cu mult interes.

— Da, tocmai începusem să le povestesc fraților. A fost o coincidență, se-nțelege, dar la post am fost descusut din fir în păr. Ce-am căutat în Țară ? Cînd am plecat ? Ce pașaport am avut ? Cu cine m-am întîlnit acolo ? Ce am vorbit ? Cum m-am înapoiat ? Și-mi era teamă că m-au luat la ochi, așa că la îndrumarea lor să mă prezint la regiment, n-am avut încătrău.

— Dar ce-ai făcut în România ? Ce-i acolo — se interesară cu toții, apropiindu-și bărbile peste masă.

— Nevastă-mea plecase cu o lună înainte la Techirghiol. Sufere de reumă și doctorul i-a recomandat băi. Cum ea are o mătuse la Techirghiol, a întreat pe doctor dacă băile de acolo sunt bune ? «Foarte bune — îi răspunsese el — dacă poți merge acolo.» Se apropia vremea să se reîntoarcă și mi-a scris că mătuse-sa tare dorește să mă duc și eu pe-o săptămînă, pe două. Mi-am făcut pașaport de plecare pe zece zile. N-o mers chiar ușor. Era la 25 iulie. Le-am spus că mă duc să-mi aduc soția de la băi. «Poate veni și singură», îmi răspunse căpitanul de poliție de graniță. Am adăugat că am și o invitație de la o rudenie. El făcu un gest enigmatic și zise : «Invitații pe vremea asta !» A trebuit să intervieu un avocat cunoscut din oraș pentru a-mi elibera, în sfîrșit, biletul de trecere pe zece zile. Am auzit că după întoarcerea mea a fost interogată și el.

— Dar nu se ordonase încă mobilizarea generală ?

— Nu. Era la 25 iulie și mobilizarea a venit peste două zile, la 27.

— Da, așa este — zise părintele Scurtu, cu senzația că evenimentul acesta fusese foarte de mult. Întîmplările ce s-au precipitat dădeau impresia unei durate îndelungate între ele.

— Astfel m-au apucat în Țară și mobilizarea parțială și cea generală.

— Interesant ! Când ai aflat ?

— Știrea celei generale m-a apucat în tren, între Constanța și București. După mobilizarea parțială nevas-tă-mea s-a neliniștit tare și a stăruit să plecăm. Rudeniile stăruiau să rămînem. N-are să fie nimic ziceau ei. Iată se iau măsuri de prevedere. Totuși oaspeții din stațiune au început a se neliniști. Și unii dintre ei au început să plece. Aș fi rămas bucuros ! Marea Neagră, lacul — o minune ! Le vedeam înțîia oară. Dar în ziua de 31 iulie, cum stăteam pe țărmul lacului dinspre sat — sunt două stațiuni, Techirghiol-Sat și Techirghiol-Eforie — văd pe drumul ce duce printre lac și mare ridicîndu-se nori grei de prav alb, cari nu mai conteneau. Treceau șiruri nesfir-șite de căruțe. Ce să fie ? Se adună lumea să privească. Sunt căruțe militare, zise cineva din mulțime.

Un domn își luă binoclul de la grumazi și se uită.

— Da, e un convoi militar. Sunt pline de soldați, cu arma-n spate, cu întreg echipamentul — zise el.

Convoiul nu se mai sfîrșă. Norii de prav se ridicau mereu grei, albi, în văzduhul limpede dintre lac și mare cît vedeai cu ochii.

— Tot mai vin.

— Vor fi manevre — zise cineva.

— Nu ! E armata care se duce la frontiera Bulgariei, zise un domn cu ochelari, care se apropie în clipa aceea de grupul nostru.

— La frontiera Bulgariei ? — se mirară cîtiva. — Dar pentru ce ?

— La tot cazul pentru a preîntîmpina orice surpriză. [...]

Lumea se privi năucită.

— Dar acum ? Ar cuteza Bulgaria să ne atace ? Parcă abea a mîncat papara ! — se miră cineva.

— A mîncat-o dar nu i-a plăcut. A fost rea al dracu-lui — răspunse altul. — Parcă nu se spune că-i gata să sară în spatele sîrbilor, cînd îi vor ataca austriacii ? De ce n-ar încerca să sară și asupra noastră ?

— Cu cîtă minte au !

— Nu cu cîtă minte au, ci bizuindu-se pe Rusia — răspunse domnul cel cu ochelari. — Dacă intrăm în război alături de Austria e cert că rușii vor ataca la Prut și în Dobrogea.

— Dar cine spune că mergem cu austriecii ?

— Încă nu s-a luat nici o hotărîre. Dar să nu uităm că avem un neamț pe tron — răspunse altul din grup.

Tăcură toți deodată, și după ce mai priviră o vreme trecerea armatei, începură a se împrăști. Eu am luat-o grăbit la picior pe cărarea de pe malul lacului spre mare. Voiam să văd de-aproape armata ce trecea. Se auzea, în liniștea zilei, durăitul căruțelor, și mare larmă de sunete seci, de lemn. De mai aproape se auzea și un cîntec. Un marș nou. Am putut desluși cuvintele : «*Veniți viteji apărători ai țării*». Era o melodie războinică, părea potrivită mai mult pentru fanfară.

— Da, e un marș nou. Un imn al cărui text l-a scris poetul Iosif — zise părintele Scurtu.

— Da ? De unde știi ? Eu nu-l mai auzisem pînă atunci.

— Îl știe directorul nostru școlar, Ion Giurca. Spune că cu el a trecut armata română Dunărea în războiul balcanic.

— Așa va fi ! E un marș care te pătrunde ! — zise părintele Crișan. Am stat vro două ceasuri, continuă el, privind căruțele pline de soldați, caii, ascultînd imnul acela. Soldații erau albi de prav, căruțele sunau să te asurzască, caii mergeau mereu în trap. Niște cai mărunți, dar vîrtoși. Din cînd în cînd feciorii chiuiau. Mă uitam și-mi creștea inima. Dacă ar porni așa și către noi, ziceam în mine... Dar dup-o vreme mă cuprinsese un simțămînt de îngrijorare adîncă. Desigur nu erau manevre ! Desigur se duceau la frontiera Bulgariei. Așadar e război ?

Am venit la gazdă și i-am spus nevastei să pacheteze. Dimineața cu o trăsură la Constanța, și de-acolo spre București cu primul tren. A, cum aș mai fi rămas ! Marea abea o văzusem. Dar toată lumea pleca și era o înghesuială în tren ! Și toți vorbeau, agitați la culme, de război. La o încrucișare de trenuri, la o stație, văd fluturînd în mîinile călătorilor cari coborîseră ediții speciale

ale ziarelor din București. Erau tipărite pe-o singură pagină. Putui citi din geam titlurile principale : «Mobilizarea generală în Austro-Ungaria. Războiul împotriva Sîrbiei a început. Mobilizare generală în Rusia și Germania !» Mi s-a făcut inima cît un ghem. Așadar începuse războiul ! Într-altă ediție văzui : «Frontiera spre Ungaria închisă. Trenurile circulă numai pînă la...» Călătorul cu ziarul se urcă în tren și nu putui ceti numele gării. Dar bine cum mai ajungem noi acasă ? Nevastă-mea se îngrijoră și mai tare.

— Ce ne facem ? — mă întrebă dînsa.

— Știu eu ! Vom vedea ! Va trebui să aflăm vrun mijloc.

— Și ați aflat ? — întrebă părintele Scurtu.

— Păi cum nu ! De ce a dat Dumnezeu picioare omului. Am făcut cincisprezece kilometri pe jos. Dar stați puțin, altceva a fost mai greu !

— Îmbulzeala în tren ?

— Nu ! Ni s-a spus la gară că nu putem trece decît cu o aprobare specială a consulatului austro-ungar.

— Va fi fost acolo mare aglomerare. Cîți ardeleni obligați la serviciul militar au fost aflați în Țară la mobilizarea generală ! — zise unul dintre preoți.

— Nu prea era aglomerare. Vro cinci-șase dacă am văzut. Dar am fost supus și acolo unui interogator amănunțit și a trebuit să duc și pe nevastă-mea să ne confruntăm, să-i examineze pașaportul. Ahea după cîteva ceasuri am isprăvit.

— În locul tău aș fi rămas acolo — zise un preot.

— Cum să rămîn ? Copiii ne erau acasă cu soacra. Au rămas însă cei mai mulți, deși prin consulat au fost avizați în ziare în cîtă vreme trebuie să se întoarcă. De la graniță, de la Turnu-Roșu am călătorit într-un tren aproape gol. După ce am așteptat și aici o jumătate de zi. Ni se isprăvisse merindea și nu aveam de unde cumpăra nimic. La gara Turnu-Roșu restaurantul era încuiat.

— Și n-ai observat mișcări de trupe la graniță ?

— Nu ! Nici de către România, nici aici. Era o liniște și o pustietate...

Preoții fură curioși cu toții să afle ce se vorbește în Țară. Îl năpădiră cu întrebările.

— Nu ştiu decît ce-am auzit vorbindu-se în tren. Lumea e într-o mare agitaţie, dar nime nu ştie ce va face România. Oamenii sunt îngrijoraţi. Unii spun că Ţara va rămînea în neutralitate, alţii că regele o va duce alături de Puterile Centrale cu care e în alianţă. Cei mai mulţi sunt convinşi că vor porni împotriva ungurilor.

Preoţii rămaseră deziluzionaţi. Aşteptau noutăţi mai sigure, aşteptau să le vorbească despre aceeaşi înfrigurare care cuprinsese pe intelectualii de dincoace. Părintele Scurtu zise amărît :

— Nu-i, deci, nici un semn de pregătire, şi bietul directorul nostru Giurca urcă în fiecare noapte culmea Cetăţuiei şi aşteaptă să audă tunul bătînd spre Turnu-Roşu. Mă mir atunci pentru ce s-au închis frontierele ?

— Ce se poate şti ! Pregătirile de război nu se fac sub ochii lumii.

— Dar n-a văzut el armata română în Dobrogea mergînd spre graniţa bulgară ?

Urmă un restimp de tăcere.

— Numai să nu fie altceva ! Să nu fie o ameninţare de trecere a ruşilor prin Dobrogea să ţină în şah Bulgaria, ori trecînd peste ea, să ajute pe sîrbi. Să atace Austria de pe două fronturi.

— Dar trecerea prin Dobrogea ar însemna violarea teritoriului României.

Nu mai rămaseră mult, plătiră şi plecară. Împrejurarea că părintele Crişan nu le putu spune nimic hotărît despre atitudinea României, îi demobiliză pe toţi. Dar mai ales faptul că la frontieră el nu văzuse armată română. Părerea spusă de unul că mobilizarea nu se face sub ochii lumii nu convinse pe nici unul.

Părintele Scurtu sosi cu trenul de seara. Preuteasa Nastasia îl aştepta la gară. Cînd îl văzu coborînd cu faţa întunecată, îi trecu un junghi prin inimă.

— Vestea rea ? — întrebă ea palidă.

— Să n-ai nici o grije. Ți-am spus că e mai mult o formalitate. N-au nevoie de noi.

— Cum, de noi ?

— Au mai fost şi alţi preoţi să se intereseze. Şi el începu să-i povestească cum a fost primit la regiment.

— A, zică... Adică de aceea te întorci tu așa de supărat ! În loc să le pară bine că omul își cunoaște datoria, ei insultă ! Dar las' numai ! Va da Dumnezeu...

— Nu-i pentru asta ! M-am revoltat și eu, se-nțelege, dar apoi mi-a trecut.

— Dar alta ce-i ?

El începu să-i povestească întâlnirea de la restaurant cu părintele Crișan, și ceilalți preoți, și ce le-a istorisit colegul lor, care s-a nimerit în Țară cu prilejul mobilitării.

— Nu par să fie semne despre intrarea României în război sau nu așa de în grabă — își sfârși el povestirea.

— Va ști ea ce să facă, mai bine decît noi — răspunse veselă preuteasa. Bucuria ei că bărbatul său se întorcea acasă, că nu era nici o primejdie să fie chemat ca preot militar, o făcu insensibilă la povestirea părintelui și la îndoiala sa referitoare la România. Cîte gînduri nu și-a făcut azi ! Credea că nu mai trece ziua pînă-i lumea.

Acasă desfăcu pachetele și pachetelele, din cari adusesese ea jumătate de la gară, și constată cu bucurie că nu uitase nimic. Așa va trebui să facă totdeauna : să-i dea o însemnare cu tot ce-i trebuia. Cînd îi spusese numai cu gura, totdeauna uitase cîte ceva.

În ziua următoare fu asaltat de intelectualii din sat.

— Ei, în sfîrșit te-ai liniștit ? — îl întrebă doctorul Preda.

— Și încă cum !

— Trebuia să-l înhațe, dacă s-a dus de bunăvoie — spuse directorul.

— Deocamdată n-au nevoie de noi. Ne-am întîlnit mai mulți preoți la oraș, cari au venit tot așa de neliniștiți ca și mine.

— Și n-a reținut nici unul ? — întrebă notarul. — De altfel era limpede că trebuia să fie cineva chemat prin ordin anume. Totuși cum nime nu putea ști cu siguranță formele cred că e bine că te-ai dus.

— Să fi știut cum mă primesc, nu m-aș fi dus ! Și el le povesti întîmplarea.

Se indignară cu toții. Să-l primească cu o sudalmă de cele sfinte.

— Nu vă mirați de nimic, domnii mei, vorbi directorul. Vor fi din zi în zi mai obraznici, pe măsură ce ni se vor goli satele. Așa ne trebuie, cînd am fi putut zădărnici întreaga mobilizare. Își vor da tot mai mult arama pe față, pînă cînd va intra România. Atunci, să știți, ne putem întîlni și cu spînzurătoarea. De altfel poate de atîta suntem vrednici. Ne-am dovedit lași, domnii mei, cu toți conducătorii, cu întreg Comitetul Partidului Național.

Și fiindcă nu apucase încă să spună decît doctorului planul lui cu revoluția, cu ocuparea orașelor de garnizoană de către soldații români înarmați, și-l spuse acum.

Părintele Scurtu văzu exaltarea lui și i se amări inima. Să mai povestească ce le-a spus la restaurant părintele Crișan ? Că nici urmă de armată română la graniță ? Mai bine să tacă. Iată directorul era convins și azi că în două-trei zile va bate tunul românesc la Turnu-Roșu ! Pentru ce i-ar împrăștia iluziile ?

Și ascultîndu-l cu cîtă convingere vorbea îi veni deodată o îndoială copleșitoare : dar dacă tot ce credeau și așteptau ei nu era decît o dorință proprie, o iluzie ? Dar dacă România nu va intra în război, ori va intra alături de Puterile Centrale ? Iată cît de sigur era directorul și acum că armata română așteaptă numai ordinul să treacă Carpații, deși un om venit de-acolo numai de cîteva zile spunea că nu-i nici urmă de armată română, și n-a văzut nici trenuri pline cu mobilizați ca aici. Nu s-ar putea să se înșele și ei cu toții tot așa în credința lor ?

Mai bine să nu povestească nimic din ce le-a spus părintele Crișan ! Da, e mai bine și mai ușor să trăiești cu o iluzie...

Dar era o simplă credință, o iluzie, se întrebă el seara după ce se puse în pat ? Nu era ceva mai mult ? Nu era un instinct mai puternic decît combinațiile raționale ? Iată el auzise povestirea lui Crișan, și totuși și-acum, după ce se mai liniștise, simțea același glas lăuntric care-i spunea că va bate în curînd ceasul !

Totuși se hotărî să nu mai spună la alții că la graniță nu-i nici o mișcare, că trupe în marș sunt numai către frontiera dinspre Bulgaria... Un gînd nou îi veni acum,

ca o lovitură din senin : dar dacă România avea o înțelegere cu Rusia și avea deocamdată numai rolul să țină pe bulgari pe loc, să nu sară în spatele sîrbilor ?

IX

Abia se potolise mișcarea învălmășită din sat în urma celor două mobilizări și abea satul începuse să-și revie la viața normală, cînd la vechile cazarme grănițarești — schimbate de mult în magazine și depozite militare — începu o nouă mișcare. Numărul soldaților crescuse din zi în zi, ușile depozitelor fură deschise, curțile largi, continuate în grădini cu pomi bătrîni și rari, se umplură de hamuri, de șei, de chesoane, de căruțe, de tunuri mici și de cai.

Locuitorii cînd treceau pe-acolo se uitau mirați : n-au avut nici idee ca în vechile cazarme să fie atîtea efecte militare. De cînd erau aici ? Cînd și cum le vor fi adus, căci nimeni nu-și aducea aminte să fi văzut umplîndu-se magazinele. Adevărat că strada cu cazarmele era la o margine a satului, totuși oamenii își dădeau cu socoteala că numai noaptea le-au putut înmagazina.

Vro săptămînă forfotiră în magazine și în jurul lor numai soldați veniți din oraș, cu cîțiva ofițeri. În curînd însă începură să curgă mobilizații, cu zecile, cu sutele, cu miile. Și, aproape toți erau unguri. Se forma aici un regiment sau două de artilerie de honvezi. Rezerviștii mobilizați, aduși aici erau vărsați cu toții de la regimente ungurești de honvezi din Ungaria, dintre Tisa și Dunăre, de dincolo de Dunăre. Erau în marea lor majoritate oameni mărunți, cu fruntea îngustă, cu umerii obrajilor proeminenți, cu mustața blondă sau chiar roșcată. Veniseră cu toții îmbrăcați civil, cum plecaseră de acasă la unitățile lor, cu haine rele, unii chiar zdrențoși. Aveau să fie echipați aici, ceea ce ținu mai mult de o săptămînă. Zăcură cu zilele prin grădinile cazarmelor pe pajiște, fumînd din pipe, scuipe și suduind. Cei echipați semănau foarte mult unii cu alții,

mărunței și puțin crăcănați de picioare. Din fețele lor roșcate, osoase, din ochii mici, se desprindea ceva ce semăna a șobolan.

— Ptiu ! Ucigă-i crucea ! — zicea cîte-o femeie cînd trecea pe lîngă un grup în marș.

Căci începură să facă marșuri și instrucție. Întîi singuri, apoi ieșiră cu tunurile la cîmp.

Cînd îi văzu, umplînd curțile și grădinile cazarmelor, directorului Giurca i se făcu rău și nu mai ieși cîteva zile din casă. Școala cu locuința lui era pe aceeași stradă, spre capătul de jos, peste drum de o cazarmă mare, cu etaj. Dar și prin geamurile închise ale locuinței pătrundea uneori larma ungurească din vecini.

Așadar se împlinise ceea ce n-ar fi crezut pentru toată lumea, deși încerca să-și susțină părerile înaintea altora, cu o asemenea eventualitate. Satele românești se goliseră de feciori și de bărbații tineri, și în locul lor venise armată ungurească, înainte de a apuca România să treacă granița ! Dacă cineva ar fi luat în mîină conducerea, dacă românii, înarmați o dată, s-ar fi opus să pornească la front, nu s-ar fi putut întîmpla așa ceva !

Acum, în locul românilor înarmați o să iasă în calea oștirilor românești, regimentele de honvezi ! Căci directorul nu putuse afla nici o altă explicare concentrării și echipării aici a ungurilor trimiși aici de departe. S-a isprăvit ! Românii de baștină nu vor mai putea da nici un ajutor celor ce vor veni de peste munți !

De altfel demoralizat a rămas întreg satul, în cap cu toți intelectualii, cînd văzuse puzderia ungurească adunîndu-se aici. Nimeni n-a avut cunoștință că în cazarmele din satul lor ar fi efecte militare și armament destinate chiar regimentelor de honvezi. Directorul nu-și putea ierta această lipsă de informație, vecin cum era cu cazarmele. Dar lumea nu le mai luase în seamă de cîteva decenii. Nu erau mai mulți de șasesprezece soldați cari făcuseră pînă acum paza magaziiilor.

«Dac-aș fi intrat cel puțin în vorbă cu ei», își zicea nemîngîiat directorul, deși nu știa ce ar fi făcut dacă avea cunoștință ce este în magazine.

După cîteva zile nu mai suportă reclusia benevolă în casă. Ziarul *Românul* nu-l mai satisfăcea cu știrile ce le

aducea. Redacția anunțase din vreme că se introdusese cenzura. «De-acum s-a isprăvit ! Nu mai pot sufla nici cei de la gazetă», își spuse directorul. Începuseră luptele și pe frontul sîrbesc și în Galiția, dar ce crezămînt mai putea da știrilor cenzurate ? Poate afară, în sat, se știau mai multe !

Își frunzărea repede ziarul, ale cărui pagini se tot împuținau de altfel — redacția lămurea că din cauza mobilizării celor mai mulți din personalul de redacție și dintre culegătorii tipografiei. Dar Ion Giurca nu era satisfăcut de această explicare. Nu mai aveau ce scrie, nu mai puteau scrie ce ar fi voit, ăsta trebuia să fie motivul, își zicea el.

Ce să mai citească ? O singură rubrică, aceea cu informații din România. Dar le mai putea da acestora vro importanță ? Nici una nu aducea vro știre așteptată de el. Din cititul lor i se făcuse un haos în cap, de care voia să scape. România, după informațiile acelea, trebuia să fie pregătită pentru toate eventualitățile. Ce eventualități ? Căci după convingerea lui numai una era cu putință !

După cîteva zile începu să se înăbușe în locuință, și se hotărî să iasă, să se întâlnească cu colegii, cu oamenii.

La birtul lui Binder nu mai era chip să se întâlnească. Pe acela, cu grădină cu tot, îl luaseră în stăpînire honvezii. Bubuia de larmă, de vorbe răpezite, de cîntece urlate. N-ai fi găsit un loc liber, nicăiri.

Deschizînd mai întîi ușa birtului îl sufocă fumul tare de pipă în care puteai tăia cu cuțitul. Își retrase capul scîrbit.

[...]

Se grăbi să iasă. Prinse două versuri din cîntecul ce se urla la toate mesele :

*Meg áij, meg áij, Kutya Szerbia
Nem lesz tiéd Hertzegovina.*

pe românește :

*Așteaptă numai, așteaptă Sirbie cățea,
Herțegovina nu va fi a ta !*

«Poftim !» își zise și mai scîrbit directorul, luînd-o pe uliță în sus. «Poftim ! Asta se cheamă marș de răz-

boi la ei». Și îi veni în minte textul și melodia din imnul *La arme*. Ce deosebire, ca cerul de pământ. Ce superioritate în marșul românesc ! Dar, ciudat, deși îi veni în minte, nu-i mai simți, ca de obicei, căldura. Melodia îi păru oarecum diluată și fără răsunet.

Îi află pe colegi la doctorul Preda, în grădină. Era și părintele Scurtu aici. Își aduseseră câteva sticle de bere de la birtul lui Binder.

— Se vede că vorbele au fost adevărate — zise Leon Marele, uitîndu-se la fața suptă a directorului, la ochii lui arzători. — Ai fost bolnav, nu-i așa ?

— Nu mi-ai dat nici un aviz — vorbi doctorul.

— Bolnav ! Păi nu-i bolnav tot românul în zilele de azi ? Nu vedeți ce-i în sat ?

— Da ! E o nenorocire — zise învățătorul Stoica. — Nu mai poți ieși nicăiri de ei !

— Să fim cu răbdare, în curînd ne vom scăpa de ei — fu de părere doctorul.

— Cum să te scapi ? Aștia au venit să nu se mai ducă de aici. Nu suntem sat de graniță ? Au venit în calea României — spuse directorul acru.

— Nu ! Nu vor rămîne aici. Am informații precise, Au venit numai pentru echipare, pentru puțină instrucție, și vor porni pe front. E un regiment de marș, zise doctorul. Puțină răbdare, și ne scăpăm de ei !

— De unde știi ? — întrebă avid directorul.

— Mi-a spus un căpitan, unul pe care-l cunosc de mai de mult. Era dezolat. Cei mai mulți rezerviști, cînd au sosit în sat, au crezut că-s în România, și jubilau că România merge în război alături de Ungaria. Era dezolat pentru că nici idee nu aveau de geografia țării. Cum să mergi în luptă cu astfel de oameni ? Ba, ce e mai mult, unii spuneau că veneau de trei zile cu trenul tot prin *Oláhország* !

— Tîmpit era căpitanul, nu ei — zise înviorat puțin, directorul.

Cum nu mai vorbiseră de câteva zile împreună, începură să discute pastoralele date de episcopii români în legătură cu starea de război. Fură de părere că nu putuseră face altceva. Erau cuvinte și îndemnuri con-

venționale, totuși. Flacăra sentimentului nu țîșnea din nici o frază. La *Manifestul* împăratului ei nu puteau să nu spună un cuvînt.

— Ceea ce e inadmisibil — încep preotul — e că Partidul Național, oficialitatea politică, nu a spus răspicat ce pretind românii în urma jertfelor pe cari le vor aduce, că am trecut peste condițiile tratativelor cu Tisza. Dacă din nici o parte nu s-a deschis fereastra spre alte orizonturi românești, cel puțin Comitetul Național trebuia să spună un cuvînt răspicat. Cu ce nădejdi au plecat oamenii noștri pe front? E o adevărată jale! Vlădicii, ce? sunt fețe bisericești. Ei trebuiau să vorbească în duhul *Evangeliei*! Dar oamenii politici, conducătorii, unde sunt?

— Poate se va publica un manifest — zise, cam strîmător doctorul Preda. — Poate așteaptă și ei să se cristalizeze atitudinea României mai întîi.

Părerile li se împărțiră. Unii admiteau presupunerea doctorului, alții erau de părerea părintelui. Aceștia căzură de acord chiar asupra punctelor pe care un astfel de manifest ar fi trebuit să le cuprindă. La *Manifestul* împăratului trebuia să se arate că singură credința și loialitatea și apelul la ele, nu mai sunt de ajuns să ducă în luptă și la jertfe popoarele Monarhiei. Că e nevoie de o perfectă îndreptățire la viață națională și politică a tuturor naționalităților. *Manifestul* bătrînului împărat «către popoarele sale» e după un șablon învechit, care azi nu mai poate avea nici un efect. Trebuie să dea asigurări legale înainte de a trimite pe oameni pe front.

— Ce asigurări? — întrebă doctorul.

— Știu eu! Poate autonomia națională a tuturor popoarelor din Monarhie. Poate trebuia realizat prin decret imperial planul fostului moștenitor.

— Statele federate ale Monarhiei?

— Chiar așa! Să fi știut fiecare popor pentru ce luptă, pentru ce sunt gata să moară fiii lor. Altfel întreg *Manifestul* e întemeiat pe imoralitate. Nu mai poți duce azi la moarte pe nimeni pentru interesul altui popor, și pentru agravarea subjugării proprii.

— Așa este — ziseră cei mai mulți.

— Nici eu nu spun că este altfel — vorbi doctorul. — Cu moartea năprasnică a lui Francisc Ferdinand nu trebuia abandonat proiectul lui, singur în stare să salveze și să consolideze Monarhia. Dar, închipuiți-vă, ce ar fi urmat dacă împăratul ar fi decretat federalizarea Monarhiei acum la izbucnirea războiului, suspendînd *Constituția*. Desigur ar fi fost un act revoluționar, o lovitură de stat, dar cari i-ar fi fost urmările? Ar fi mers popoarele Monarhiei mai însuflețite în război? Eu cred că... nu s-ar mai fi grăbit nimeni la ordinul de mobilizare. Popoarele ajunse autonome nu s-ar mai fi bătut pentru Austria, ci și-ar fi văzut fiecare de interesele sale. Federalizarea nu se putea și nu se poate face decît în timp de pace.

— Bine c-a dat Dumnezeu să recunoști și tu că planul federalizării e o himeră, zise agitîndu-se pe scaun directorul Giurca. Bine că recunoști că toate neamurile din Ungaria, autonome printr-o lovitură a împăratului, ar fi gravitat imediat către matca lor națională: și noi și sîrbii, și slovacii și rutenii! Se vede de-aici limpede că planul federalizării era imoral: să continue existența Monarhiei împotriva înclinării firești a popoarelor ci spre matcele naționale. Imoral a două oară, pentru că dacă ar fi reușit, s-ar fi pus în calea evoluției firești a istoriei. Ar fi păstrat frînturi de neamuri la care nu are nici un drept. Ar fi oprit unitatea politică ce-i scrisă în cartea viitorului.

Doctorul ridică din umeri, supărat puțin.

— Nu putem fi cu toții așa de vizionari ca tine, directore. Idealul îl avem cu toții, dar vedem unii și realitatea. Iată, de-o pildă, de vro trei săptămîni tu colinzi toate nopțile pe cetățuie să auzi tunul dinspre Turnu-Roșu. Noi ceilalți suntem mai realiști, chiar și părintele, căruia tinerețele-i dau multe circumstanțe atenuante. Eu am susținut ideea federalizării pentru cazul cînd vor stăpîni încă multă vreme timpuri de pace, și în Monarhie ar rămînea încă decenii preponderat elementul unguresc, cu politica lui de distrugere a naționalităților. Eu știu și acum că altă valoare pentru noi nu era în acest caz decît federalizarea, pe bază de autonomii naționale.

— Era o nădejde solidă, desigur.

— Era la tot cazul ceva mai favorabil pentru noi decât dualismul austro-ungar — răspunseră cei doi învățători.

— Dar și acum am rămas la aceeași convingere pentru cazul că Puterile Centrale vor ieși biruitoare din război. Numai o federalizare a Monarhiei ne mai poate scăpa. Dar, evident, aceasta nu se poate face prin suspendarea *Constituției* și decret imperial, acum la începutul războiului. Ar urma inevitabil dizmembrarea ei chiar acum. Ar însemna ca Monarhia să-și facă harakiri. Ce altă așteaptă Rusia ?

— Dar noi ce-am aștepta ? Dar România ce-ar aștepta ? — se înverșună directorul.

— Nu e sigur ce-ar aștepta România. [...] Ceva așteaptă, desigur, va ști ea mai bine decât noi. Altfel nu mai așteptai tu zadarnic pînă acum să auzi tunul la graniță. Ce așteaptă ? Poate garanții internaționale ! [...]

Părerea aceasta uimi pe toată lumea, chiar și pe directorul. Doctorul Preda era crezut mereu ca bine informat prin cumnatul său, membru în Comitetul Partidului. Bine informat cel puțin referitor la părerile ce dominau în Comitet... Să fie asta cauza întârzierii intrării României în război ?

— O astfel de presupunere nu putea împiedica totuși pe conducătorii partidului să răspundă *Manifestului* împărătesc cu un program politic național complet, pentru a se ști de pe acum ce așteaptă românii de la război, și pentru a spera cel puțin și oamenii noștri că luptă pentru ceva — interveni părintele Surtu.

— Și... cine poate afirma că cenzura ungurească nu a putut opri un astfel de manifest să apară ? — întrebă doctorul cu un aer misterios. Nu-l informase cumnatul său despre așa ceva, dar el încă așteptase un astfel de manifest, și simțea nevoia de a scuza conducerea partidului.

— Nu știu ! — răspunse preotul. — Ceea ce știu este că de la panegiricul publicat în *Românul* cu prilejul asasinării moștenitorului, n-am mai citit nici un articol ori comunicat care să-ți meargă la inimă.

Veni, mai înspre seară, și notarul Danciu. Directorul îl asaltă numaidecît.

— Știi ceva Danciule în legătură cu honvezii ăștia ? Rămîn la noi, ori se pregătesc de front ?

— Ce să caute aici ? Se-nțelege că pleacă la front. Aici s-a făcut numai echiparea și se mai face puțină instrucție.

— Știi sigur ?

— Cum să nu știu ? Doar ni s-au făcut comunicări oficiale.

Ion Giurca se revoltă acum împotriva sa însuși. Dacă nu se înmormînta în casă, ar fi cunoscut de mult adevărul, și nu s-ar fi frămîntat în zadar.

Notarul, coborînd glasul, le spuse că la granița sîrbească trupele austro-ungare ar fi fost înfrînte, și, în unele locuri au trebuit să se retragă. Așa a desprins el dintr-o convorbire cu plutonierul Svoboda.

— Doar nu va fi așa de prost — se miră doctorul.

— Ba, de prost, dă în gropi — spuse directorul Giurca. — E tîmpit din naștere.

— L-am luat pe departe — zise notarul. — Cred că tuturora v-a fost bătător la ochi că după întîiele comunicate oficiale, în cari se vesteau izbînzile inițiale, cîteva zile nu s-a mai spus nimic în ele. Am început a-i vorbi de zvonurile cari umblă, despre marile victorii ale armatei noastre, despre ocuparea Belgradului. El m-a ascultat privindu-mă țintă, apoi a zis : «Nu-i bine să fim așa de optimiști, e primejdios. Dimpotrivă situația e destul de grea. În unele sectoare a trebuit să ne retragem».

Zvonuri circulau, într-adevăr, dar nu despre biruința trupelor Monarhiei, ci a sîrbilor. Lumea credea bucuros astfel de zvonuri, dar nu se spuneau decît în șoaptă. Se publicase la primărie că vor fi aspru pedepsiți toți aceia cari vor purta știri false și alarmante în legătură cu războiul.

Directorul, cum stătuse în casă cîteva zile, nu auzise nimic.

Acum îi străluceau ochii :

— Sîrbii sunt oameni nu tufă ! Un popor cu demnitate națională, o țară de eroi.

— De, aș fi vrut să-i văd dacă n-ar fi intrat Rusia să le ajute ! Așa nu li-e tocmai greu. Grosul armatelor austro-ungare e la miazănoapte, în Galiția. Toate batalioanele și

regimentele de marș sunt trimise și de-aici în calea rușilor — își dădu părerea Leon Marele.

— În Galiția înaintarea rușilor e sigură. Localitățile pomenite în comunicate sunt destul de departe de graniță. Am o hartă bună și mi le notez pe toate — zise învățătorul Stoica.

— Se spune că planul rusesc e să treacă Carpații nordici, să coboare în șesul Ungariei și să facă legătura cu armata sirbească — spuse notarul.

— Și despre asta se vorbea? — se întrebă amărît directorul. Și el nu știa nimic! Va ieși între oameni! Se pare că acum veștile importante și adevărate nu se mai publicau în ziare, ci circulau în stradă. Căci el nu se îndoi de nici una din știrile aduse de notarul Danciu. Așa trebuia să fie! Nu-și punea întrebarea de ce trebuia să fie așa, asta nu-l mai interesa.

— Închipuiți-vă — zise el înfrigurat — ce ar fi dacă ar ataca acum și România!

— Nu-i exclus să atace cînd rușii vor fi ajuns în Carpații nordici — opină părintele Scurtu.

— Domnilor, să nu fim prea optimiști, spun iarăși. Situația României pare a fi foarte grea. Tot mai mult se vorbește că ea va decreta în curînd oficial neutralitatea.

— Cine vorbește? — sări cu gura directorul.

— În cercurile cari tot mai pot avea o informație. Eu cred, de altfel, că și decretarea neutralității ar fi un punct cîștigat în ce ne privește pe noi, zise doctorul Preda. Ar fi limpede că nu se alătură Puterilor Centrale.

Din după-amiaza aceea directorul nu mai avu astîmpăr acasă. Siguranța că honvezii vor pleca în curînd spre front, îl ajuta să-i suporte mai ușor. Adeseori se oprea în fața curților mari ale cazarmelor, sau afară, la marginea satului, unde grupuri-grupuri de honvezi făceau instrucție, unde ieșeau și cu tunurile, ascultînd comenzile repezite și înjurăturile cumplite ale ofițerilor și gradelor inferioare.

Cu așa instrucție și astfel de cunoștințe, he-he-he! vor trece rușii prin ei ca prin mămligă! Ceea ce-l irita și indispucea era faptul că toate tunurile erau nouă-no-ute, asemenea harnașamentul cailor. De cînd le aveau

și de cînd le aduseseră în magazinele de aici ? Nu se pricepea la armament, n-a făcut niciodată armată, dar cum le vedea strălucind de curate era convins că-s nouă de tot, și de modelul cel mai nou.

Afară de părintele Scurtu toți intelectualii din sat erau trecuți de cincizeci de ani. Cei doi învățători făcuseră la vremea lor armata, vara cîte două luni, cum erau dispozițiile pentru ei, fără a avea vrun grad de subofițeri. Deocamdată mobilizarea nu-i privea, și erau destul de liniștiți că nu vor ajunge și ei la rînd.

Doctorul, pe lângă circumscripție, mai era angajat și de Căile Ferate pentru o porțiune de linie. Nici el nu era mobilizabil. Mai mult se temea notarul Danciu, deși era trecut și el de cincizeci de ani. Începuse a se vorbi că pe notarii români din ținuturile românești de la graniță îi vor schimba cu alții. Adevărat că avea un sprijin în prim-pretorul român. Dar ar fi putut să zboare și acesta din partea locului.

Sentimentul siguranței personale îi făcea pe toți să nu înțeleagă decît în parte grozăvia, amenințarea războiului, și cum nu avea nici unul pe nimeni pe cîmpurile de luptă, nu-și puteau da seama de adîncă îngrijorare ce pusesese o pecete străină pe fețele celor mai mulți săteni, femei ca și bărbați. Ei erau oarecum în afara umbrei pe care o întinsese războiul, și puteau discuta lucruri de caracter general, național. Mai ales atitudinea României era ceea ce-i preocupa în gradul cel mai înalt. Erau într-o stare sufletească străină de aceea a celorlalți locuitori cari așteptau încă să fie chemați, sau cari aveau pe cineva în război. Aceștia reveniseră cu toții, la cîteva zile după mobilizare, la viața și interesele lor proprii. Se izolaseră oarecum în ei înșiși, și știrile ce umblau prin sat despre război nu-i mai interesau decît în măsura în care puteau să scoată din ele durata războiului. O înaintare repede a rușilor, o vitejească rezistență a sîrbilor puteau grăbi sfîrșitul războiului. Subt această lature îi interesau numai veștile ce circulau.

Adevărat că la începutul mobilizării, și pînă cînd ai lor, cei plecați, se aflaseră încă în garnizoane, îi cuprinsese pe toți un val de speranță, de încredere în intrarea repede a României în Transilvania. Cîteva zile se vor-

bise în tot satul, ca și în toate regiunile românești, despre posibilitatea aceasta. Nu s-ar fi putut preciza dacă nădejdea privea posibilitatea dezrobirii de subț unguri, sau mai mult punerea în siguranță a celor chemați subț arme. Se părea, din unele semne și atitudini, că instinctul conservării vieții era cu mult mai puternic decât cel național. Doreau cu toții să vină România în primul rând dintr-un sentiment nedeslușit, că, în asemenea caz, cei plecați n-ar mai fi în nici o primejdie.

Combinații, păreri și teorii în legătură cu idealul național puteau face intelectualii din sat, a căror viață deocamdată nu era amenințată, și nici a altora din familia lor. Masa mare a țăranimii însă, după două-trei săptămîni, părea că nu se mai interesează de posibilitatea intrării României în război. O interesau veștile de pe fronturi numai întrucît puteau da o indicație asupra sfîrsitului războiului.

Într-un punct însă și masele țăărănești rămăseseră, neclintite, pe aceeași linie cu intelectualii în aproape tot cuprinsul ținuturilor românești de la vestul Carpaților : nu dorea nimeni biruința Monarhiei, care pentru ei însemna biruința ungarilor. Nu putea fi nici o urmă de îndoială, ori prin ce județ românesc ar fi trecut : toată lumea se bucura de zvonurile ce umblau despre înfrîngerea armatelor austro-ungare.

Dintre intelectualii din sat numai doi luaseră într-o măsură oarecare contact cu primejdia războiului. Era doctorul Preda, de cînd logodnicul fiicei sale, avocatul Vestemeanu pornise pe front, și părintele Scurtu.

Doctorul începuse să se îngrijoreze mai ales văzînd tristețea în care căzuse fiică-sa Laura, după ce se dusesese avocatul. Îi trecuse toată pofta de mîncare, încît mamă-sa trebuia aproape s-o silească să guste cîte ceva. Rămînea, cu gîndul dus, cu lucrul în poală, fără să-l mai vadă. Adeseori a surprins-o ștergîndu-și cîte-o lacrimă. Ofta așa din bun senin. Își petrecea ziua mai mult singură prin grădină. Încunjura discuțiile între oaspeții tatălui său. Se făcea din zi în zi mai palidă, și cearcăne viorii i se arătau, tot mai pronunțate, subț ochi. Era limpede că noaptea dormea rău. Se scula ostenită. Devenise tăcută.

Doctorul își zicea că dacă nu s-ar fi logodit nu ar fi fost atît de îngrijorată, și-și făcea muștrări că s-a învoit la logodna asta pripită. Vorbise și cu nevastă-sa despre asta.

— Cred că și nelogodită, tot așa ar suferi. Doar îl iubește pe Ionică.

— Știu că-l iubește, dar totuși cred că nu s-ar simți așa legată de el.

— Vorbă goală ! Doar nu logodna, nici căsătoria chiar, pot lega pe doi inși dacă nu se iubesc. E firesc să sufere. Cine n-o înțelege ? Mi-e năcaz numai că abea vrea să mănînce cîte ceva. Asta ar putea să-i strice sănătății.

Laura stătea mai bucuros de vorbă cu mamă-sa decît cu tatăl său. Instinctiv simțea că ea era mai îngrijorată decît doctorul. El, uneori, mai încerca să spună și cîte-o glumă în legătură cu războiul, pentru a-i împrăstia îngrijorarea. Dar încetă cînd văzu că Laurei nu-i place. Încercă apoi să aducă argumente de altă natură. Într-un rînd spuse :

— Artileria este arma cea mai puțin primejduită. Ea trage din spatele frontului, de la depărtare de kilometri. Mai în primejdie e infanteria.

— Parcă dumneata ai fost în război să știi — zise indispusă Laura.

Dar după trei săptămîni fata primi o ilustrată dintr-un oraș din nordul Ungariei. Din garnizoană plecase la zece zile după ce și-a luat rămas bun de la ei. De-atunci nu mai știau nimic de el. Acum o aviza că va mai rămîne o lună în orașul acela, unde s-au oprit pentru o regrupare și instrucție. Îi trimitea adresa la care-i putea scrie. Încă nu se fixase numărul poștei de campanie a regimentului.

Din ziua aceea Laura își revenise repede. Îngrijorarea i se risipise. Mai rămînea o lună departe de front ! Ei îi părea că asta însemna un veac întreg !

Așa că în familia doctorului Preda se făcuse din nou senin. Laura începuse să-i scrie aproape în fiecare zi. Primea de la el două epistole la săptămîină. A, dacă în vremea asta de-o lună s-ar termina războiul ! Se cunoștea vorba împăratului Wilhelm al doilea, că pînă la

îngălbenitul frunzelor, războiul va lua sfîrșit cu biruința Puterilor Centrale.

Părintele Scurtu luase pe altă cale contactul cu umbra grea a războiului. Cînd plecase să se intereseze la cazarma honvezilor de situația lui ca preot militar de rezervă, își zicea, cum îi spusese și preutesei că e vorba mai mult de o formalitate. Totuși cînd părăsise cazarma avusese un sentiment de mare ușurare. Pricepuse că scăpase de o teamă. Deși, se spunea, că preoții militari nu sunt în primejdie pe front, totuși, instinctiv, se temuse. Numai la ieșire din cazarmă fusese conștient de asta.

Apoi, cîteva zile, cu prilejul celor două mobilizări, spovedise peste o sută de oameni cari plecaseră la armată. A, ce deosebire era între cei cari se spovedeau în postul Paștilor, și între aceștia ! Cu cîtă gravitate își plecau capul sub patrafir, și cum le devenise glasul de adînc. Și toți se apropiau de patrafir, și se depărtau, sărutîndu-l, cu vorbele : «Dumnezeu să ne ajute !»

Înfiorat, părintele simțea că oamenii aceștia sunt grozav de serioși, păreau hotărîți la toate. Și din înfățișarea și vocea lor, părea că începe să presimtă, ca în depărtări mari, grozăvia războiului.

Apoi, în săptămînile ce urmaseră după mobilizare, avusese de slujit liturgia în fiecare zi. Mame, soții, fete mari, plăteau slujbe pentru cei plecați. Pentru ca Dumnezeu să-i păzească și să-i apere și să-i aducă sănătoși și întregi acasă.

Toate erau cu privirile, cu fețele, cu glasul parcă altele. Preotul avea senzația ca și cînd ele s-ar fi rupt din mari depărtări, din singurătăți, și se apropiau cu încredere, cu nădejde de el. Își simțise sufletul întii înduioșat, apoi zguduit de lumea aceasta femeiască îngrijorată și parcă totuși neînduplecată în credința ei.

Da, peste ele bătuse aripa războiului, a nesiguranței, își zicea părintele, și își simțea și el sufletul pătruns de necunoscutul ce pîndea în neguri.

— Niciodată însă nenorocirea de-aproapelui nu te răpune pînă cînd scumpa ta persoană e în siguranță ! — spuse sentențios Leon Marele cînd părintele le povesti mai întii ce impresie puternică au făcut și făceau asupra

lui femeile cari îi cereau rugăciuni și slujbe pentru cei dragi.

Preotul se miră de observarea lui. Nu-l crezuse să pătrundă așa de adânc pe omul care, și acum, mai lua câteodată la cap.

Avea dreptate. Era chiar experiența lui sufletească. Iată el, în aceeași zi în care făcea rugăciuni și slujbe pentru cei duși, putea să discute veștile războiului, putea învinovăți pe conducătorii politici pentru că, în vremuri așa de grele, lăsaseră poporul fără nici o orientare. Putea să facă combinații, alătura de ceilalți, în legătură cu atitudinea României ! Cît de departe erau preocupările lor de cele așa de uitate ale fiecărei lele Ana sau Măriuța cari veneau la el cu obrazul schimbat !

★

Directorul Ion Giurca începuse să intre uneori din nou în birtul lui Binder, cu toată mulțimea honvezilor dinlăuntru. Și-ar fi putut aduce el și acasă câte-o jumătate de vin, cum făcea de cele mai multe ori, dar de la o vreme îi păruse că soldații aceia străini se uită la el prea încruntat, ca și când ar fi voit să-l îngrozească. A, dar nu-i păsa de ei ! Voia să-i sfideze ! Să meargă între ei acolo unde erau mai gălăgioși. O să le arate că nu-i pasă de privirile lor împungace !

Așa se întâmplă că la 30 august, când se vorbea că regimentul pleacă peste două zile, intră iar în crîșma lui Binder, într-o seară. Odaia cea mare, cu mese lungi și lavițe, era ticsită de soldați. Își făcu loc printre ei, și prin fumul gros și pișcător, și trecu în camera cea mică dinainte, rezervată de obicei pentru intelectuali. Acum era plin și acolo în jurul tuturor meselor. Numai cea mai mică, de lângă fereastră, era încă liberă.

Sezu acolo și își ceru un sfert de vin. Soldații, mai mult gradați, îl priveră cruciș. Dar el își aprinse țigara, și începu a privi peste capetele lor. Vorbeau tare cu toții. Făceau politică. Blestemau pe sîrbi și pe muscali. Lăudau pe împăratul Wilhelm. Ajunsese pînă la ei proorocia lui că nu vor cădea frunzele toamnei și vor înfrînge pe dușman.

Deodată unul, după ce-i aruncă directorului o privire selbatică, izbucni într-o înjurătură grea la adresa României, după care adause :

— Ar trebui să se grăbească și nenorocita ceea de *Oláhország* ! Nu știe că dacă nu se mișcă pînă mai este vreme, vom zdrobi-o la sfîrșit ?

— Să se miște, numai alătura de noi ! Să nu meargă cu Rusia ! — zise alt gradat.

Iar o sudalmă din aceeași gură, și altă amenințare :

— Slăbănoaga aia ! Să dea dracu să meargă cu rușii. Să vadă și ea ce însemnează să fie turtită de ungur !

Directorul, cînd începu conversația asta, își isprăvise vinul. Părea că tot i se scursese deodată în cap. Obrajii lui roșii învinețiseră, și ochii-i ieșiseră bulbucăți din cap.

— Pe cine turtiți voi, mă ! — strigă el sărind în picioare. — De la '48 n-ați mai mîncat păpară românească ! Dacă vi-i dor de ea, o să căpătați !

Și ieși furios din sală, lăsîndu-i pe gradații de la masă cu gura căscată.

Abea într-un tîrziu începură să curgă sudălmile asupra «sălbatecului dascăl valah».

A doua zi directorul fu chemat la postul de jandarmi. Erau prezenți și trei dintre soldații cari vorbiseră la masa vecină. Trebuia luat un proces-verbal cu amîndouă părțile. Fusesse insultată și amenințată națiunea maghiară.

Ion Giurca recunoscuse vorbele ce le spusese. Le repetă cu sete să le audă și plutonierul și ceilalți jandarmi din cazarmă.

Dar el afirma că nu jignise pe nime prin ele. N-a făcut decît să ia apărarea României. Fusesse numită «nenorocită» și «slăbănoagă», și — amenința unul dintre ei cu gura — îl arată cu degetul care — că va fi «turtită». Nu era aceasta o ofensă, și încă una gravă ?

Plutonierul, cît era de tîmpit de altfel, știu întreba :

— Ofensă a putut fi, dar ce ai dumneata cu România să-i iei apărarea ?

— Cum ? Ce am ? — întrebă directorul prostit. — Dar România... — Cum se aprinsese ca focul era gata să-i spună ce are. Dar fulgerător îi veni gîndul că s-ar

arunca singur în gura lupului, și continuă : — România e o țară aliată cu Austro-Ungaria, cum să nu am nimic cu ea ? Face parte din Puterile Centrale, cum să spună asta că va fi zdrobită ? Și dacă-i o țară prietenă cum vine asta să o facă «slăbănoagă» și «nenorocită» și să spună că va fi «turtită» ? Asta-i atitudine loială față de o țară aliată și prietenă ? Am avut tot dreptul să mă revolt și să-i răspund !

Vorbi repede, în culmea iritației, și profitînd de faptul că plutonierul îl privea prostit, neștiind ce să răspundă, continuă :

— Soldatul, fie ungur, fie ce-o fi, după ce a îmbrăcat o dată haina militară, nu mai are dreptul să facă politică. În război, parcă ni s-au dat porunci că nici civilii nu mai pot să discute politică și dumnealui vine și batjocorește o țară întreagă.

Vorbea destul de rău și de greu ungurește, iar acum, vorbind și repede, înfuriat cum era, i se încurca greu limba.

Plutonierul părea că se simțea silit să-i dea dreptate. Dar atunci începu gradatul ungur să se răstească la plutonier.

— A pomenit de '48, a spus că ungurii au mîncat atunci păpară românească, și că vor mai mîncă.

— Da, vor mai mîncă dacă le trebuie, izbucni directorul furios. Dar cine te-a pus pe dumneata să spui că românii vor fi turțiți.

— Nu rumânii, ci România !

— Parcă nu-i totuna ! — îl scăpă gura pe directorul, dar adăugă la repezeală să nu se observe :

— Cine te-a pus pe dumneata să ameninți și să faci politică ? Politica să o lași dumneata pe mîna contelui Tisza ! Dumneata nu știi că însuși prim-ministrul a urmărit împăcarea dintre români și unguri ! Și vii acum să o strici cu amenințări prostești și cu batjocuri ?

Argumentul păru că intimidează puțin pe gradat. Se uită întrebător la ceilalți doi honvezi.

Încurcat, plutonierul întrebă :

— No, ce-i cu păpara aceea ?

Dar honvedul gradat — se află pe urmă că era ajutor într-o cancelarie notarială — își reveni repede și

ceru să iscălească procesul-verbal, pentru a fi înaintat la forul competent de la oraș.

Directorul iscăli și ieși. Din curte auzi cum îl petrec sudalmele de cele sfinte ale gradatului.

Peste trei zile fu chemat la Tribunalul militar și condamnat la o lună închisoare. Nici nu-l mai lăsară după sentință să mai meargă acasă.

Condamnarea lui făcu mare vîlvă în sat și în comunele învecinate. Cunoștea toată lumea cum l-a înfruntat pe honved la crîșma lui Binder, și apoi cum a repetat tot la procesul-verbal ce s-a luat.

Nevastă-sa se înfrică la început, dar, apoi își zise că poate e mai bine așa. Poate e mai bine să rămînă la răcoare pînă mai rămîneau soldații în sat. Altfel, cum se amesteca mereu printre ei, și chiar în crîsmă, Doamne ferește! putea să se înfurie cum îi era obiceiul și să ajungă la bătaie cu honvezii; ori, Doamne apără, un nebun de-aceia să sloboadă revorverul.

Ion Giurca se simți c-un cap mai înalt decît pînă acum. Făcea patru săptămîni de temniță, da-nalte le-a spus buchile! Nu se gîndise nici pe-o clipă la consecințele acestei condamnări, că ar putea să fie suspendat, de-o pildă, din învățămînt!

X

Cînd, după o lună, se întoarse în sat își ținea capul foarte sus. I se împărea că în jurul frunții îl încunjura ca o cunună nevăzută. Un singur lucru îl întrista greu: nu fusese în sat cînd plecase regimentul de honvezi.

La un pahar de vin, în grădina lui Binder, Leon Marele trebuise să-i povestească din fir în păr ce se petrecuse.

Regimentul plecase a patra zi după citarea directorului la tribunalul militar. Era o zi de duminică. Se făcuse paradă mare în curtea cea mai spațioasă de cazarmă. Trupa, cu arma la umăr, era așezată în grupuri aliniate, de jur-împrejur, cu drumuri printre ele. În curte, la

mijloc, erau înșirate tunurile, cari sclipeau în soare. O companie, cu stindardul, era în mijlocul curții, în fața altarului improvizat. Printre grupuri, prin curte, treceau subofițeri și ofițeri cu pasul grăbit. Ieșiseră dintr-o cazarmă și ofițeri superiori, între cari un general — fețe cari n-au mai fost văzute pe aici. Un preot catolic tânăr, ras nap, în ornate se apropiase de masă. Colonelul ordonase «drepti, pentru rugăciune». Toată curtea răsunase de izbitul călcâielor, de zornetul pintenilor de la cizme.

Preotul începuse slujba — ce slujbă nu știa Leon Marele, dar trebuia să fi fost un fel de sfeștanie căci avea un vas cu apă, din care la sfîrșit stropise steagul, tunurile și trupa.

Slujba fusese scurtă, dar se ținuseră cuvîntări. Întîi vorbise preotul acela tânăr. Leon Marele încercă, la insistențele directorului, să-i redea cît mai pe larg cuvîntarea. Fusese, nu-i vorbă, și el și ceilalți intelectuali ai satului, ca și primarul și notarul, în curte, aproape de preot, căci fuseseră invitați cu toții la paradă, totuși nu-i putu spune mare lucru. Vorbise de uciderea moștenitorului tronului, de ticăloșia sîrbilor cari au pus la cale atentatul, de dreapta răsplată a lui Dumnezeu care venea acum pe capul lor, prin sabia vitează ungurească. Vorbise de dușmănia rușilor care vreau să cotopească Monarhia, dar asigurase că niciodată nu va bea calul cazacului apă din Tisa, căci honvedul maghiar îi va alunga și din Galiția. Pomenise apoi de *Had-Ur*, de Dumnezeu unguirilor care va proteja țara ungurească, țara sfinților Ștefan și Ladislau și Emeric, și de Preacurata Fecioară căreia îi era închinat regatul Ungariei. Să plece neînfricați în luptă, căci toate puterile ceriurilor erau cu neamul unguresc.

— Poate puterile iadului — zise directorul nemaiputîndu-se stăpîni. Ce nerușinare și păgînatate să amestece numele lui Dumnezeu în cotopirea unui popor mic — adause el.

Leon Marele supse păhărelul pe care i-l umplu directorul, și continuă :

— A stropit steagul, dar nu cu busuioc ca la noi, ci cu un fel de globurel găurit fixat într-un mîner, steagul,

tunurile și trupa. Tunurile erau frumos împodobite cu ramuri de stejar. Apoi vorbise colonelul, comandantul regimentului. Acesta zbiera îngrozitor, ca și cînd ar fi cuvîntat înaintea surzilor. Pomenise de străvechea vitejie ungurească, nedezmîntită pe nici un cîmp de luptă, de la Árpád și Tuhutum pînă azi; vorbise și el de *Had-Ur*-ul unguresc, de nemernicia sîrbilor și de lașitatea rușilor. Să pornească cu încredere la drum: cele două mai puternice, mai bine și mai modern înzestrate armate din Europa, cea austro-ungară și cea germană, o să pună pe fugă și o să zdrobească hordele rusești, și o să-i facă pe sîrbi să se tîrască în coate și genunchi și să se roage de iertare. Apoi le luase jurămîntul. A fost o clipă mai solemnă, mai emoționantă. Pe urmă a vorbit generalul cel străin, foarte scurt. Le-a dat în seamă armele «dumnezeiești», nouă-nouțe și aștepta să nu piardă nici una din ele. Să meargă cu vitejie la luptă și să se întoarcă biruitori în patrie, în frunte cu bravul lor comandant, și cu toți ofițerii.

— A mai vorbit cineva? — întrebă directorul privind-l țintă.

— Nu!

— Mi-a părut rău că n-am fost prezent, dar acum îmi pare bine. Cred că nu m-aș fi putut răbda să nu-i spun colonelului cum mințea! Auzi dumneata, armata mereu biruitoare de la Árpád și Tuhutum pînă azi? Dar el n-a auzit nimic de *Hety maghiar*, de cei șapte unguri cari singuri s-au mai întors din țările nemțești, din oștirea ungurească păgînă ce-a năvălit la Apus? Dar el n-a auzit nimic de Mohaci, unde i-au zdrobit turcii și-au făcut din țara ungurească pašalic turcesc? N-a auzit nimic de ce-a pățit Hatvani și alții în Munții Apuseni la '48? Hordele rusești? Dar în revoluția din '48/'49 n-au fost siliți să capituleze la Șiria în fața acestor horde? Ce nerușinare!

— Cum era duminica, se adunase lume multă în uliță în fața curții, femei, bărbați, copii. Cînd s-a isprăvit parada și-am început să ne risipim, vedeam că lumea de pe stradă povestea, grupuri-grupuri, foarte aprinsă. Ne-am apropiat și noi să vedem ce era. Se vorbea că armata sîrbească i-a respins pe unguri și a trecut ea pe

teritoriu unguresc, înaintînd adînc peste graniță. După parada aceea parcă ne-am mai răcorit și noi.

— De România n-a pomenit nimeni în cuvîntările ținute ?

— Nimeni !

— Nici de Italia ?

— Nici.

— Și nici de românii cari se bat alături de unguri și în Sîrbia și în Galiția ?

— Nu ! Ca și cînd noi n-am exista în lumea asta — răspunse consternat Leon Marele, care pînă acum, nici nu se gîndise la asta.

— Da ! Pretutîndeni, e așa ! Azi nu mai există în lume decît ungurul și neamțul. Alte neamuri și de sîngerează alături de ei, ba chiar în primele rînduri, nu mai contează. I-a orbit Dumnezeu de tot cu trufia ! Dar las' că-i bine așa, măi frate Leoane ! Este un proverb latinesc care spune că pe cine vreau zăii să-l bată, întîi îl orbesc. Bine că n-am fost aici ! și spui că chiar în aceleași zi se vorbea de biruința sîrbilor ? Potrivit lucru ! Și să știi că va fi fost adevărat. Încep să cred că tot ce se vorbește în popor, fără să știi cum e informat, e adevărat.

— Da, mai pe urmă, după vro zece zile am citit și în comunicatul oficial publicat în *Românul* că trupele sîrbești au fost aruncate peste graniță de pe teritoriul unguresc.

— Nu mai spune ? — zise înflăcărat directorul.

— Adecă a fost adevărat ?

— În ziare nu s-a scris nimic cînd au trecut, numai cînd au fost alungați peste graniță.

— Cît am stat închis n-am citit nici un ziar. Ticăloșii aceia nu ne dădeau ziare.

— Dar cum ? Erați mai mulți ?

— Se-nțelege ! Mai erau doi mărgineni, un primar și trei preoți.

— Cu ce erau acuzați ?

— Cu mai nimic ! Cică au lătit vești rele de pe fronturile de luptă, și i-a pîrît cineva. Cel mai mare chin al meu a fost gîndindu-mă că în toată clipa ar fi putut intra România și eu nu eram acasă !

Convorbirea avusese loc în prima zi a eliberării directorului. Încă nu era informat că România decretase în mod oficial neutralitatea. Știrea dată de ziare în august că România a hotărît să-și apere frontierele, el nu o socotise neutralitate.

Cînd îi spusese Leon Marele se demoralizase deodată. Părea că și obrazii îi căzuseră înlăuntru.

— E sigur ? — întrebă el într-un tîrziu.

— Cum nu ! A apărut știrea la gazetă. Dacă a lăsat-o cenzura, trebuie să fie adevărată. — Urmă un restimp de tăcere grea. Apoi directorul începu să bată cu putere în masă. Voia să plătească și să plece. Dar cînd veni băiatul de serviciu, îi trecu o idee mîntuitoare prin cap, și în loc să plătească, mai comandă o jumătate.

— Dragul meu, eu n-am azi nici un ban la mine — zise Leon Marele. — M-ai luat, ca să zic așa, de pe stradă.

— Dar cine zice să plătești ? Nu te-am chemat eu ? Ascultă frate Leoane, ce gînd mi-a venit mie în legătură cu hotărîrea de neutralitate !

— Ce gînd ?

— Eu cred că-i numai un paravan hotărîrea aceea. În prima jumătate a lui august nu s-a luat aceeași hotărîre ? Se știe despre Brătianu că-i un om foarte cuminte și prevăzător. La spatele neutralității România își poate face mai bine pregătirile de război.

— Știu eu !

— Să crezi că-i așa ! De-acum n-o mai bruschează nimeni, nici Austria nici Germania, nici Rusia. Nu mai au dreptul. «Sunt neutrală domnilor», le poate răspunde la fiecare. Și, în vremea asta, se pregătește, se întărește.

— Nu știu — repetă colegul său. — S-a vorbit că regele Carol n-a fost la începutul Consiliului de coroană pentru neutralitate, ci pentru a intra în război alături de Puterile Centrale. Dar n-a răzbit.

— Neamțul e neamț, ce să-i faci ! Dar a fost acolo Brătianu și...

— Au luat parte la Consiliu și foști miniștri.

— Cu atît mai bine ! Dar ascultă-mă pe mine : Brătianu știe ce face. E mare vulpoi. Regele Carol n-ar merge niciodată împotriva Germaniei, și Brătianu a ri-

dicat paravanul : neutralitatea ! Dar după paravan războiul se pregătește.

— Numai cît, decretată o dată oficial, zadarnic am mai aștepta vro mișcare în curînd !

Directorul înțelese deodată că colegul său avea dreptate, și iar se slăbănogi parcă în toate încheieturile.

— Poate o jumătate de an poate un an ! Cine știe — oftă Leon Marele.

Directorul ridică capul :

— Nu ! Cînd or fi rușii în Carpați, pornesc și ai noștri se învioră el din nou.

— Hm ! știu eu ! Poate să fie și așa cum spui. Cînd mă gîndesc că de două luni de război mereu se vorbește în presă și se fac combinații asupra atitudinii României, deși încă la 7 august un Consiliu de coroană hotărîse că România își va păzi frontierele, și multă lume luase această hotărîre drept neutralitate.

— Dar eu pentru ce am stat închis ? Știa honvedul meu ce va face România ? Se temea și amenința. Așa e și acum, și așa va rămînea : Brătianu vrea să-și aleagă el momentul.

— Un lucru e cert. Eu văd din ziare, din știrile externe că nici azi nu este nimeni sigur ce va face România. De cînd a trecut principele Carol prin Ardeal, cînd s-a oprit și la Arad, venind din Germania, pe la zece august, niciodată nu s-a mai auzit ungur strigînd : „*Eljen Románia !*“ (*Trăiască România !*) Presa ungurească n-o mai slăbește din *Oláhország*. Atunci au fost și unii de-ai noștri cari crezuseră că va merge cu Pute-
rile Centrale.

— Eu n-am crezut nici o clipă. Ungurii jubilau, vezi bine, că prințul a trecut prin Ungaria. Dar pe unde să fi venit din Germania ?

Cîteva zile după aceea directorul Ion Giurca citi colecția *Românului* din vremea cît a stat închis. Citi ziarele în sala de curs a clasei a patra, unde pe un perete era o hartă mare a Austro-Ungariei. Căuta mereu localitățile pomenite în comunicatele oficiale, și pînă la urmă rămase prostit de mirare cînd văzu că rușii se apropie de Carpații nordici, de Maramureș. Hei ! dacă spune

atita chiar comunicatul oficial, cine știe unde vor fi acum armatele rusești, își zicea el.

În primele zile după eliberare umblînd prin sat, întîlnindu-se cu bărbați și cu femei, avu o surprindere foarte neplăcută. Oamenii îi dădeau binețe ca și mai înainte și își vedeau de drumul lor. Nimeni nu se mira că-l vede, parcă nimeni nu știa că el lipsise din sat, și încă unde ! Se amări gîndindu-se cît sunt oamenii de nepăsători față de actele de demnitate națională.

Dar se înșela. Oamenii, luați de îngrijorările și necazurile cele nouă nici nu aflaseră, cei mai mulți, că fusese închis. Știau numai despre incidentul lui din birtul lui Binder, și că a fost ascultat la postul de jandarmi. Alții, mai puțini, aflaseră că fusese chemat și la Tribunalul militar, cițiva, dintre fruntași, pe lîngă intelectualii din sat, erau informați. Aceștia cînd îl întîlneau îl întrebau cum a fost și ce a pătimit în vremea cît a stat închis.

Nu dădu să înțaleagă nimănui dintre intelectuali că ar fi dorit, dar vreme de-o săptămînă, de cîte ori se întîlnea cu ei, aștepta să spună careva :

— Trebuie să sărbătorim pe directorul la un pahar de vin ! E primul care a suferit pentru visul nostru milenar !

Dar nimeni nu făcu propunerea și Ion Giurca rămase destul de nemîngîiat. Uneori îi veneau chiar gînduri meschine : « Merită un astfel de popor să te jertfești pentru el ? » Dar tot el se rușina și alunga asemenea ispite.

Nu avu nici multă vreme să mediteze asupra ingratitudinii omenești, pentru că la cîteva zile după eliberarea lui două nouă evenimente veniră să agite opinia publică, și pe el îndeosebi : moartea regelui Carol al României, și intrarea armatelor rusești în nordul Ungariei.

Moartea regelui Carol, la 10 octombrie veni cu totul pe neașteptate. Ziarele nu anunțară că ar fi fost bolnav. Intelectualii din sat aflaseră din ziare, și rămăseseră consternați și adînc impresionați. Îl cunoscuseră cu toții din vedere din 1906, cînd au fost la București, la expoziția jubiliară. Îl văzuseră în castelul din Sinaia, unde ieșise pe balcon să răspundă la aclamațiile unui mare grup de români transilvăneni. Îi cunoșteau domnia de patruzeci de ani, îi cunoșteau realizările.

Fură cu toții înțeleși că moartea lui neașteptată era o pierdere grea pentru românismul întreg. Între împrejurările de azi un om cuminte, cu experiența și cu legăturile lui, era de neînlocuit. Despre viitorul rege, principele moștenitor Ferdinand, nu știau prea multe. Mai însuflețiți erau ardelenii pentru fiii perechei moștenitoare, și pentru mama lor, principesa Maria.

La vro cîteva zile după proclamarea noului rege, la o convenire a intelectualilor din sat, în grădina lui Binder, la popicărie, directorul cuteza să spună :

— Domnilor, să nu ne mai tînguim. Istoria merge înainte și înlătură piedicile ce i se pun în drum.

— Ce vrei să spui ? — întreabă doctorul Preda.

— Fie-iertatul rege Carol era neamț din creștet pînă în tălpi. Nu ni se pare un semn al destinului că regele Carol moare în clipa în care rușii străbat Carpații nordici și ajung în Ungaria ?

— Iarăși te întreb și-ți spun : vorbește deslușit, repetă doctorul care era încă subț impresia morții marelui rege, ca și mulți din Comitetul Național.

— Vreau să spun — ridică vocea directorul, sărindu-i țandăra — vreau să spun că e aici clipa în care România va intra în război. E cel mai potrivit moment de la începutul luptelor, și eu sunt sigur că Brătianu numai aceasta a așteptat-o !

— Pe siguranța ta nu mai dă nimeni de mult nici o ceapă degerată — zise supărat doctorul. — Ar fi bine să mai încetezi cu halucinațiile tale. Știi bine că România e neutrală.

— Faci prinsoare cu mine ? Pe-un butoi de bere ?

— Ia lasă-mă-n pace, și nu mai încerca să protestezi lumea. E chiar de ajuns.

Directorul tresări din pleoape, se învineți, își luă pălăria și plecă fără nici un cuvînt.

— Prea ai fost aspru cu el — zise Leon Marele. — Directorul e cam trăsnit de felul lui, dar vă asigur că nime nu-i mai mare român decît el.

— Poate tot fi. Dar acum nu avem nevoie de oameni exaltați. Altceva e să ai o credință și o nădejde, și altceva să ajungi la o idee fixă. Nu vedeți că el a ajuns la una ? Noi trebuie să fim foarte cuminiți și foarte circumspecți.

Situația României, ca țară mică așezată între două mari monarhii în luptă, ne dă ea însăși pilda. Și, repet, noi după ea trebuie să ne orientăm.

— După ea și după popor — zise părintele Scurtu. — Nu vedem cât de măsurat în toate e poporul nostru ? Cine ar spune că țărănimea nu ar dori unirea ? Și iat-o că s-a pus întins la lucru, își vede de treburile ei, după agitația din primele zile ale războiului. Dacă ar fi să proorocești atitudinea viitoare a României nu te-ai putea lua după sentimentele directorului, ci după așteptarea tăcută și încrezătoare a maselor mari.

— Ei, s-a supărat el acum, dar n-o să țină mult — zise notarul Danciu. — Socot că doctorul n-a greșit. Țiu chiar să vă spun un lucru pe care pînă azi nu vi l-am spus.

— De bine ori de rău ? — întreabă învățătorul Stoica. — Dacă-i de rău, mai bine să nu ni-l spui !

— Totuși, cred că e necesar ! de cînd cu cazul directorului am cam ajuns cu toții subț supraveghere. Jandarmii, agenții secreți.

— Cum ? Agenții secreți ?

— Da, din poliția secretă sau din siguranță, cum se mai spune, se cam interesează de noi.

— De unde știi ? — întrebară mai mulți.

— Unul mi-a făcut chiar mie de două ori vizite pînă acum. E un pasionat turist, un sas maghiarizat. Eu știu de mai mulți ani ce slujbă are, el n-a aflat despre aceasta. A venit pe-aici pentru o excursie în munți, spunea. Dar m-a avizat și prim-pretorul să fim cu ochii în patru pentru că de la incidentul din crîsmă al directorului, ni s-a dus vestea de oameni suspecti.

— Ați văzut ? Și să nu-i fi spus nimic directorului ? — zise doctorul, satisfăcut că află o legitimare.

— Și ce rău ar putea urma ? — întreabă Stoica.

— L-am întîlnit pe prim-pretorele alaltăieri. În Banat, în jurul Aradului sunt lagăre întregi cu sîrbi deținuți, ca suspecti că ar fi colaborat ori ar fi gata să colaboreze cu cei din Sîrbia. Alții numai pentru că au vorbit că sîrbii vor fi învingători. Șeful mi-a spus că pînă acum nu este încă un lagăr și pentru români, dar că nu-i departe. Mi-a spus că serviciul de spionaj unguresc e în mare activitate

de la începutul războiului, ceea ce, de altfel, nici nu poate fi de mirare.

— Poftim ! Şi directorul ne toacă toată ziua cu halucinaţiile lui. Eu mă mir că nu l-au închis pe mai multă vreme. Ce va fi să se întâmple, se va întâmpla la vremea sa.

— Hm ! Numai să nu fie paza prea târziu — zise Stoica, mai timid din fire. — De câte ori nu ne-au surprins jandarmii din sat, discutînd aici cu înflăcărare.

— Poporul tace şi-şi vede de lucrurile lui. Se pare că-l conduce un instinct sănătos. Eu m-am mirat de multe ori văzînd pe unul sau pe altul, înainte de a mă întreba între patru ochi ce mai este cu România, cum aruncă întîi ochii împrejur. Îmi pare că el simte mai just decît noi că suntem încunjuraţi de duşmani. Iată, nici eu nu m-am prea gîndit la lucrul acesta, într-un sat şi într-un ținut curat românesc ! — zise preotul căzut pe gînduri.

— Un lucru e sigur de pe acum — zise notarul. — Cînd va fi să bată ceasul cel mare, noi nu-l vom apuca aici. Se va purcede cu noi ca şi cu sîrbii. Zadarnic se pregăteşte directorul mereu pentru clipa asta, nu va ajunge să-şi țină discursul de bun sosit. El va fi mai întîi ridicat.

— Cum ? Ai aflat ceva ? — întrebă speriat Stoica.

— N-am aflat nimic, dar e la mintea omului. El îşi are dosarul lui cunoscut. Are o sentinţă de condamnare. Nu-i imposibil să ne avem şi noi dosarele noastre.

— Numai cît în lagăr n-am să ajung — spuse cu energie preotul. — Nu-s munţii aici ?

— Ei dac-am şti înainte ceasul !

Rămaseră cu toţii pe gînduri, şi un răstimp nu mai vorbiră nici unul nimic. Adevărul e că pînă acum nici unul nu se gîndise că intrarea României în război împotriva Ungariei ar veni cu primejdii pentru persoana lor. Ce primejdii ? Erau la graniţa Transilvaniei, trecători erau chiar şi prin munţii comunei, şi desigur ele sînt cunoscute şi de armata română. Peste ei vor trece repede. Într-o zi aveau să fie în România ! Ce li se putea întîmpla ? Ei nu văzuseră, în închipuirea lor, decît o intrare fulgerătoare şi triumfală a României. Făcuseră, de două luni, o mulţime de planuri strategice : pe unde vor pătrunde trupele româneşti în Transilvania, pe la răsărit,

miazănoapte și miazăzi, cum vor prinde în clește armatele dușmane. În felul lor, afară de doctorul Preda, erau cu toții destul de exaltați, cînd venea vorba de asta.

Acum mai întîi se gîndiră mai serios, și văzură că evenimentul așteptat nu era fără primejdie pentru persoana lor.

Totuși, la urmă, dădură dreptate părintelui Scurtu : nu se vor lăsa duși în lagăr, cînd munții erau aici la marginea satului ! Vor prinde ei de veste la vreme ! Da, era adevărat. Primejdia cea mare era că aveau post de jandarmi în sat. Un ordin la telefon și i-ar putea aduna pe toți !

XI

Îngrijorarea cea mare la începutul războiului privea, pe lîngă teama de viața celor plecați, lucrările de acasă, economia. La întîi august cositul fînului la munte nici nu începuse. Săpatul de al doilea al cucuruzului, secerișul, cositul la șes erau isprăvite, și împrejurarea aceasta ușurase într-o măsură inima celor cari au plecat în război. Se gîndeau că pînă la cules, pînă la tăierea delnițelor din pădure pentru lemne de iarnă, poate vor fi acasă.

Dar cei rămași la vatră, foarte multe familii fără cap de bărbat în curte, intraseră, la început într-o adîncă îngrijorare. Se începuse treieratul, muncă la care femeile nu aveau decît să facă aria și de mîncare în ziua îmblătitului. Acordurile cu proprietarii de mașini, vama ce o luau aceștia, măsurarea grîului cernut, ducerea lui în coșuri, în cameri și poduri, cădeau toate în sarcina bărbaților. Acum femeile rămase singure trebuiau să poarte ele grija de toate. Unele se dovediseră de la început pricepute putînd calcula cu ușurință de cîți bani vor trebui să se îngrijească pentru muncitori cu prilejul treieratului, cît grîu trebuiau să dea pentru mașină. Altele, mai puține, e adevărat, erau mai neîndemînatice, trebuind să ceară ajutorul vreunui bărbat rudenie, sau a băiatului mai mare, dacă aveau, care umblase la școală.

Totuși treieratul se terminase cu bine, și nu în vreme mai lungă decît în anii trecuți. Feciorași de la șasesprezece ani în sus, în lipsa părintelui sau a fratelui mai mare, se încumetau ei să ducă sacii în coșuri. Unii se opinteau și duceau sacul plin, deși legea era că se cheamă fecior mare, bun de însurat, cînd putea duce un sac de cinci ferdele, iar ei nu atingeau încă nici unul pragul celui de-al douăzecilea an. Alții, la stăruințele mamelor, umpleau sacul numai de jumătate. Se treziseră, astfel, cu isprava făcută, mulțumiți cu toții ca și cînd ar fi fost cei mari acasă.

Îngrijorarea fusese tot așa de mare la cositul finului la munte, în jumătatea a doua a lui august. De obicei pentru munca aceasta care ținea vro două săptămîni, veneau cosași «de la țară» din sate mai depărtate de la șes, unde se termina cositul finului cu o lună înainte. Acum însă nu veniseră decît vreo zece-cincisprezece inși, oameni mai în vîrstă, mai slăbănogi. Cînd văzuseră că nu-i încătrău flăcăiașii luaseră coasele tătînilor și bătrîni cari nu mai urcaseră la fînațele din munte de ani de zile, porniseră și ei la drum. Dacă n-or face altă ispravă, ziceau ei, cel puțin vor bate coasele flăcăiașilor, căci la aceasta se pricepeau într-adevăr încă foarte puțini.

Se isprăvise cu bine și munca asta ; apoi, cu mult mai ușor, cositul otăvilor de lîngă sat, aratul de toamnă, culeșul cucuruzului. Numai de semănat semănaseră bătrîni din sat și bărbații mai în vîrstă. Femeile nu îndrăzniseră nici una, deși de coarneau plugului ținuseră destule, și încărcaseră destule carul cu fin sau cu otavă, ba făcuseră chiar clăile în ogrăzi. Numai feciorașii urmăriseră cu băgare de seamă cum trebuie semănat.

Mai greu fusese tăiatul lemnului din delnițele pădurilor comunale, ce reveneau fiecărei familii. Se ajunsese, anul trecut, cu tăiatul la niște coaste prăpăstioase. Pînă se împărțiseră delnițele se ajunsese către sfîrșitul lui noiembrie, și ploile multe desfundaseră toate drumurile de hotar. Lucrul cel mai neobicinuit a fost să se vadă femei tăind și răsturnînd trunchiuri de fagi și de carpin în pădure. Acum, erau destule ! Era greu și coborîtul pe coastele prăpăstioase. Cînd se înapoiau seara și ele și băieții

mai tineri picau de oboseală, și hainele lor erau pline de tină.

Cînd fusese la cărat dăduse Dumnezeu un îngheț care ținuse vro zece zile, vreme în care fuseseră cărate în sat aproape toate lemnele tăiate. Apoi iar se dezghețase.

Munca întinsă, într-o continuă ruptoare, fusese cel mai bun mijloc pentru a face trecerea de la răscolirea sufletească produsă de mobilizare, de război, la viața normală, de toate zilele.

Observînd de aproape binefacerile sufletești ale lucrului, preotul, căruia îi plăcea să observe de aproape starea spirituală a păstoriților săi, zise într-o zi către doctorul :

— În *Biblie* se spune că munca a fost dată omului ca o pedeapsă, la izgonirea din rai pentru călcarea poruncii dumnezeiești. Cu cît observ mai mult viața satului, cu atît mă conving mai tare că munca e o binecuvîntare. Cum ar fi suportat toate familiile acestea, cari au duși pe ai lor în război, îngrijorarea și frica pentru viața lor, dacă lucrul zilnic, așa de greu și de încordat, nu le-ar mai face să uite ?

— Spunînd adevărul, nu credeam să se cunoască atît de puțin lipsa din sat a peste două sute de bărbați și feciori, cari erau puterea. Au făcut eforturi mari bieteale femei și copilandrii mai răsăriți. Pe ei mai puțin, dar pe multe femei se cunoaște. Sunt mai uscate, mai pîrlite, săracile !

— Da, e adevărat. Parcă s-au făcut mai mult una cu pămîntul. Dar au ajuns la o așezare sufletească, la un fel de sănătate morală care nu era așa de pronunțată mai înainte. Vorbă să fie ! Sunt și acum cu gîndul la cei duși. Vin și acum mereu pentru rugăciuni și slujbe. Dar sunt cu mult mai liniștite, cu mult mai împăcate cu soarta. Nu mai e zbuciumul acela mistuitor din primele săptămîni de după mobilizare.

— Vai, dragă părinte ! Omul se obicinuiește cu toate ! E vietatea care suportă mai mult.

— Dar sunt sigur că, fără munca intensă ce o fac, n-ar putea suporta, nu s-ar putea obicinuia atît de repede. Tot mai mult cred că blestemul originar l-a dat Dumnezeu ca o binecuvîntare pentru om. Durerile, și ce este mai dureros, decît nesiguranța de fiecare clipă a celor

din război, durerile mari nu pot fi micșorate și suportate decît în muncă cruntă. Și mi se pare că din două motive.

— Anume ? — întrebă cu interes doctorul Preda.

— Munca absoarbe gîndurile, fixează atențiunea la ceea ce faci, și, în al doilea rînd, aduce satisfacție, mulțumire pentru lucrul săvîrșit, crescînd astfel puterile omului. Mi se pare că pentru un echilibru sufletesc, pentru o dreaptă judecată, munca este indispensabilă.

— Elementul necesar vieții omenești ar fi munca, după sfinția-ta !

— Chiar așa ! Nu vezi că pînă și directorul nostru, de cînd a început școala și are de lucru, a mai scăpat de exaltarea lui ?

— Și totuși cîtă lume nu fuge de lucru ! oftă doctorul. Cîți leneși nu sunt în lume, și cîtă muncă superficială nu se face ! Mie mi se pare că dacă munca ar fi o binecuvîntare cum spui, nime nu s-ar feri de ea.

— Ba da, se ferește fiindcă nu-i cunoaște prețul. De-o pildă dumneata sau eu, am știut vrodată ce este urîtul, plictiseala, de care suferă cei ce nu se ocupă cu nimic ? Oamenii de bani gata, femeile mai ales, despre care citim că pornesc din Anglia sau alte țări ca păтури sociale foarte avute, și fac călătorii nesfîrșite pentru a scăpa de urît și plictiseală ? Noi muncim fiecare în felul nostru, în slujba noastră. Și tot așa fac și țăranii și țărancele noastre, oamenii pămîntului. Ei nu știu ce este plictiseala. Se înțelege, pe ei îi constrîng la lucru înseși împrejurările : dacă nu seamănă, nu seceră. Dar eu aflu constrîngerea aceasta ca o binecuvîntare, nu ca un blestem sau osîndă. Cum ar suporta ei mai ales vremile de acum, dacă n-ar fi siliți să muncească întins ?

— Și... ești de părerea că și directorul s-a mai potolit de cînd a început școala ?

— Sunt convins. Îl văd aproape zilnic la orele de cateheză. Rar se mai lasă dus de ideea lui fixă !

— Hm ! E destul să observi cum îi ard ochii pentru a vedea că nu-i decît o impunere silită, o stăpînire voluntară. De cînd i-am făcut observația aceea în grădina lui Binder, cred că mă disprețuiește cumplit. Și nu numai pe mine. Pe noi toți. De aceea pare mai potolit. Se reține. Cred că în vanitatea lui ofensată el își spune mereu, cînd

e cu noi : «Nu e orzul pentru găște». Cred că-i mai orgolios decît înainte. Sunt oameni plini de ei înșiși, cari, în fața unui adevăr care i-ar micșora, se suie cu cîteva trepte și mai sus.

— Se poate să ai dreptate, deși nu-mi face impresia. Dimpotrivă, eu îl văd foarte preocupat de școală, de lecțiile lui, și îmi pare cu mult mai liniștit. Același lucru se petrece și cu sătenii, mai ales femeile. Ajung să cred că omul nu poate suporta viața decît muncind, și cred că de aceea l-a osîndit Dumnezeu pe Adam să-și cîștige pînea în sudoarea frunții. În rai putea trăi fără lucru : acolo nu erau suferințe, nici boale, nici alte nenorociri, și nici teama de moarte. Scos din rai, l-a urmat întreg acest convoi. Pentru a-l putea birui, pentru a asigura existența neamului omenesc, i s-a dat munca. Ea singură aduce, pe de-o parte uitarea, pe de alta bucuria și mulțămirea lucrului săvîrșit. Bucuria creației, ca să zic așa.

— Din parte-mi sunt nemîngăiat că i-am făcut directorului observația aceea. Am impresia că nu mă va ierta niciodată. Și, în fond, e un om bun și cinstit — zise doctorul Preda.

— Dimpotrivă, cred că și observarea ce i-ai făcut, pe lîngă școală, a contribuit să se schimbe, să-și păzească mai bine gura. I-ai atras atențiunea asupra unei primejdii reale.

— Eram și furios pe el. Abea se întorsese din închisoare și-și dăduse din nou drumul. Nu-și dădea seama că putea fi scos din învățămînt și rămînea pe drumuri cu familia. Nu pot suporta pe oamenii excentrici care nu se gîndesc nici la propriile lor interese. Am fost mereu cu frica-n sîn, pînă la începerea cursurilor la școală. N-am spus la nimeni, dar mă temeam că va fi scos din învățămînt, ori silit să-și ceară alt post, undeva mai departe de graniță.

— Adevărat că n-ar fi fost cu neputință. Dar de-acum cred că nu mai este nici o primejdie. Omul s-a potolit.

— Să dea Dumnezeu.

Nu trecu o săptămînă după convorbirea aceasta și sosi în inspecție la școală revizorul județean. Rămase două zile. Era același din anii trecuți, și nici de data aceasta nu se declară mulțumit cu sporul în limba ungurească.

La şedinţa de la sfîrşitul inspecţiei — era de faţă, pe lîngă învăţători, şi părintele Scurtu — revizorul începu să le facă observări foarte aspre, pe un ton ridicat. Pe lîngă sporul slab în limba ungurească, ceea ce-l înfurie pe revizor în mod deosebit fu că, cercetînd matricolele înscrierilor pe anul şcolar în curs, află în toate rubricile pe elevi trecuţi cu numele de botez în româneşte. De vreo trei ani venise ordin ministerial că în şcolile comunale — cum era cea de aici — să se treacă numele de botez al copiilor numai în traducere ungurească, după cum se făcea în şcolile de stat.

După ce-şi revărsă veninul şi furia vreo jumătate de ceas, porunci să fie rupte matricolele anului în curs, şi să fie induşi elevii în alt registru nou după ordinul ministerial. Peste două săptămîni se va prezenta directorul la revizorat cu nouăle matricule. Totodată anunţa cercetare disciplinară împotriva întregului corp didactic.

De mult colegii erau cu ochii ţintă la directorul. Ochii-i păreau injectaţi cu sulfur, obraji i se învîneţiseră. Aşteptau din clipă în clipă să izbucnească.

— Nu e nevoie împotriva tuturor, ci numai împotriva mea — începu el cu glas şuierător, după ce isprăvi revizorul. Colegii au stăruit să fie induşi ca şi în anii trecuţi. Dar m-am opus eu ! De altfel în fiecare an eu am indus în matricole pe fiecare elev. Pofţiţi şi cercetaţi, e aceeaşi scrisoare în toate. Scrisul meu. Astfel colegii nu au nici o vină.

— E adevărat ? — întrebă revizorul.

— Da, e adevărat ! — răspunse directorul.

— Las' să se declare dumnealor. Pe dumneata te-am auzit o dată.

— E adevărat — răspunse Stoica în numele celorlalţi. — Eu am fost de părerea că înainte de a umplea matricolele, să fie întrebat revizoratul şi să se aştepte răspunsul lui.

— Adevărat, domnule director ?

— Adevărat.

— Şi pentru ce n-ai procedat aşa ? Ştiai că ordinul ministerial dat încă nu a fost revocat pînă acum ?

Colegii aşteptară iarăşi explozia, dar ea nu urmă. Părintele Scurtu urmărea de aproape pe Giurca şi se bu-

cura că teoria lui se adevăra și acum, că munca în școală îl liniștise, îl schimbase și pe directorul.

Și într-adevăr omul nu-și ieși din fire, ci păru că începe chiar a se liniști. Fața i se mai limpezi, numai privirile îi ardeau și mai tare. Se așeză mai bine în scaun, își duse degetele la gulerul tare ca și când ar fi voit să-l lărgască.

— N-am procedat așa, domnule revizor, pentru că ar fi fost zadarnic. Chiar dacă mi s-ar fi răspuns negativ eu tot românește aș fi introdus numele elevilor. Nu se putea altfel !

— Dar cum s-a putut pînă acum ? Ce fel de vorbă e asta ? — începu să se înfurie din nou revizorul.

— Acum împrejurările sunt complet schimbate, domnule revizor !

Vorbea cu un glas tot mai liniștit, tot mai sigur. Dar liniștea aceasta începu să tulbure pe preot.

— Sunt complet schimbate ! — zise cu dispreț revizorul. — Le-ai schimbat dumneata se pare !

— Ba le-au schimbat evenimentele, domnule revizor. A fost o mare nedreptate și o grea ofensă pentru noi și mai înainte ordinul acela ministerial. Noi nu suntem școală de stat — dar ce să mai insist ! Sunt lucruri cari aparțin trecutului. Dar acum ordinul a devenit, prin forța evenimentelor, suspendat.

— Nu te înțeleg ! — se încruntă revizorul.

— Nu-i greu de înțeles, domnule revizor ! Crezi dumneata că după războiul ăsta vom mai scrie în matricole numele elevilor în ungurește ? Că, peste tot, se va mai învăța ungurește în școlile noastre ? Dar pentru aceea sîngerează sutele de mii de români pe cîmpurile de luptă ale Monarhiei, ca după război să continue maghiarizarea ? Cum poate un om cu minte ca dumneata să mai creadă așa ceva ?

— Cum ? Cum ? Cum ? Ce spui ? — strigă revizorul sărind de pe scaun. Dar șezu iar numaidecît.

— Cred că putem discuta lucrul acesta în liniște — zise Giurca, în vreme ce un zîmbet fugar îi trecu pe față. Colegii îl priveau uimiți, pînă și părintele Scurtu. Directorul lua tot mai mult o înfățișare solemnă și părea tot mai liniștit. Nime nu știa ce avea să-i spună.

— Dumneata vei ști că încă înainte de izbucnirea războiului contele Ștefan Tisza, primul-ministru țării, a purtat tratative serioase de împăcare cu românii. Dacă reușeau, am fi avut pretutindenea școli românești întretinute de stat, și nu numai primare, ci și secundare. Poate și o universitate românească. Desigur că nime nu ar mai fi indus în matricole numele elevilor în ungurește, într-o școală națională românească. Ceea ce-i părea posibil contelui Tisza, primului-ministru, pe dumneata te înfurie? Crezi că-i o ilegalitate, pentru care poți porni proces disciplinar? Ești mai mare patriot dumneata decât primul-ministru?

— Auzi domnule! Auziți domnilor! Dar sunt acestea vorbe de om cu minte? — întrebă scos din fire revizorul.

— Cred că da — continuă directorul. — N-ai citit gazetele ungurești? Nu vezi cum laudă toate bravurile românilor pe cîmpurile de bătaie? Nu spun că celea două neamuri s-au înfrățit pe cîmpurile de luptă? N-ai citit scrisoarea publică de mulțumită a contelui Ștefan Tisza către fruntașul nostru Alexandru Vaida-Voivod? N-ai citit în ziare că e vorba să se reia tratativele de împăcare?

— Nemaiauzit! Dar ce au de-a face toate acestea cu faptul că dumneata ai călcat un ordin al Ministerului Instrucțiunii Publice? Vrei să scapi prin tangență? Dar îți jur că nu vei scăpa!

— Au de-a face toate acestea cu fapta mea. Împrejurările sunt radical schimbate față de celea din anii trecuți. Azi se scrie istoria de mine, și mai trebuie să-i ajutăm evoluția, nu să-i punem bețe în roate. Nu-i aceasta menirea slujbei duminale.

— Dar astea sunt vorbe de om nebun, domnilor! Îl auziți? Ce spuneți la toate acestea? — strigă revizorul.

Dar colegii și părintele Scurtu nu răspunseră nimic. Ascultau cu încordare.

— Cine e nebun se va vedea la urmă, domnule revizor. Am intrat în istorie nouă, am intrat în epoca libertății popoarelor, a naționalităților. Eu nu am făcut decât să țin pas cu istoria. Dumneata, după părerea mea, ar trebui să te bucuri, nu să te înfurii. Vor ajunge, în

sfârșit, și amărății de ruteni la școli rutenești, în limba maicii lor.

La auzul acestor cuvinte colegii schimbă fețe. Revizorul se învineți. Îl chema Kanjursky Istvan, și era de notorietate publică originea lui : era un rutean maghiarizat.

Se ridică vinăt de pe scaun, își luă repede hîrțile și procesele-verbale în geantă, își luă pălăria, și zise tremurînd din toate membrele :

— Peste două săptămîni te aștept cu matricolele cele nouă. Vom vedea pe urmă de procesul disciplinar.

— Îl poți porni de pe-acum. Nu fac alte matricole. Nu mă supun ! Sunt în dreptul meu !

— În dreptul dumnitale ! rînji revizorul cu mîna pe clanța ușii.

— În dreptul și în demnitatea mea de român !

Apoi, sculîndu-se în picioare, și aruncîndu-i o privire de ură nepotolită :

— Ai vrea să-mi afle matricolele scrise în ungurește cînd va veni România ?

Înlemniră cu toții.

Revizorul avu un rînjet drăcesc :

— Ah ! Asta e ! — și ieși izbind ușa.

Cîteva clipe se făcu o tăcere de mormînt în urma lui.

— A pornit bine și a ieșit prost — zise într-un tîrziu Leon Marele. Numai cuvîntul din urmă să nu-l fi spus !

Doamna Lupea, învățătoarea, era albă ca peretele.

— O să ne suspendeze pe toți — șopti ea.

— Bine de-aici nu poate ieși — vorbi părintele. — Totuși...

El făcu doi pași, îmbrățișe deodată pe directorul și-l sărută pe frunte.

— Las' c-a făcut bine ! Fie ce-o fi ! Să trăiești directorule.

Ion Giurca, cu ochi arzători, ieși fără să spună un cuvînt, din sala de ședințe. Buza de dedesubt îi tremura ușor.

Încunoștințați de întîmplare, doctorul Preda și notarul Danciu se neliniștiră adînc.

— Părcă le face anume ! — zise notarul.

— Ce ți-am spus eu părinte ? — întrebă doctorul. S-a liniștit prin munca din școală ?

Directorul nu mai vorbi de întîmplarea asta în zilele următoare. Își vedea de școală ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. De altfel, se întîlnea cît mai rar cu intelectualii din sat, afară de colegi. Chiar cu aceștia nu mai discuta politică. Comenta cu ei împreună numai știrile mai importante ale comunicatelor oficiale, în fața hărții de perete a Europei.

Colegii erau încîntați că directorul îi pomenise revizorului originea lui rutenească. Era un renegat scîrbos, ca de altfel aproape toți rutenii cari își părăseau definitiv neamul. Și, în timpul din urmă, slujbele publice ungurești erau pline de ei. Dar, pe de altă parte, așteptau cu groază urmările.

Din precauțiune, notarul anunță și pe prim-pretorul român despre celea întîmplate. Să se gîndească din bună vreme cum le-ar putea veni în ajutor învățătorilor din comună. Avea el oamenii lui la județ. Cîțiva funcționari înalți sași.

Colegii lui Giurca așteptau ca pe spini urmările. Dar trecu o săptămînă, trecură două și nu se văzu nici o urmă. Erau mirați la culme. Intervenise din bună vreme prim-pretorul care nu voia să aibă neplăceri de asemenea natură în pretura lui ? Va fi intrat în joc chiar prefectul sas, care nu dorea un proces cu răsunset pe chestiunea națională în județul său ? Se vor fi gîndit forurile școlare, superioare revizorului, că nu-i timpul să se învenineze acum o problemă care încă nu era dezlegată și rămînea mereu amenințătoare : atitudinea României ?

Făceau tot felul de combinații cei trei învățători cari își temeau și pielea proprie, cînd, la o lună, auziră că revizorul și-a cerut transferarea. Și, la o săptămînă după veste, direcțiunea fu avizată oficial despre schimbarea în revizorat, și se dădea numele noului revizor.

Ceea ce le păru mai de neînchipuit tuturor era vestea ce le-o aduse, la vreo două săptămîni după incident, notarul. Prim-pretorul fusese pe la județ, se interesase pe departe să vadă ce impresie a lăsat întîmplarea, și văzuse mirat că ea nu era cunoscută. Nici o aluzie, din nici o parte. Ceea ce ar fi fost cu neputință dacă revi-

zorul ar fi pornit vreo acțiune. Se părea că nici nu pomenise de întîmplare, ceea ce părea într-adevăr de necrezut.

Acum, după ce revizorul plecase la cererea lui — lucrul era recunoscut oficial — se părea că părintele Scurtu a găsit enigma.

— Să știți că n-a cutezat să spună nimic ! Să știți că l-a muștrăat conștiința la înfruntarea directorului. Rutenii ăștia renegați sunt niște lași.

Rămaseră cu toții uimiți la presupunerea părintelui.

— Să știți că așa trebuie să fie. N-a cutezat să dea urmări întîmplării, și n-a mai cutezat să dea față cu directorul și cu noi. Iată secretul cererii de transferare !

— Cam cutezătoare părere, părinte — zise doctorul. — Era o bună ocaziune pentru el să ajungă din revizor inspector general. Mai degrabă cred că a fost pașaportat în ținutul acesta de prevederea autorităților săsești de la județ. Sașii, acum mai mult ca oricînd, pînă nu se știe ce va face România, vor să fie bine și cu noi și cu ungurii. Oportunismul lor de totdeauna nu era folosit de un proces răsunător de felul celui ce ar fi urmat.

Preotul rămase la părerea lui.

— Ascultați-mă pe mine, domnilor — zise el. — Cum v-am spus, eu am făcut doi ani de teologie într-un seminar catolic. Erau acolo și vreo zece clerici ruteni, de rit oriental, toți maghiarizați. Să nu le fi pomenit că nu puteau fi unguri, avînd religia greco-orientală ! Erau gata să scuipe după tine, atît erau de ticăloșiți. Se jurau că nu știu o boabă rutenește, că n-au vorbit limba asta în viața lor. Dar într-o noapte, unul care era cu patul al treilea de la mine în dormitor, a început a vorbi în vis rutenește. Am trezit pe-un vecin, pe-un ungur, și l-am ascultat amîndoi. Dimineța am așteptat să fiu cu el între patru ochi și i-am spus : «Să-ți fie rușine ! Ai spus mereu că nu știi limba maternă ?» M-a privit uimit, înfricat. «Ce vrei să spui ?» — întrebă el. Azi noapte ai vorbit rutenește, cel puțin zece minute, fluent, ca-n limba maternă. «Absurditate !» zise el pîlînd. Da ? Nu crezi ? Mă temeam eu de asta ! Stai să-l aduc pe Szabo Ferencz. L-am trezit și pe el și te-am ascultat împreună. S-a fă-

cut ca varul și a început să mă roage să nu-l fac de rușine.

— Ei bine — zise doctorul — și ce legătură are asta cu cererea de transferare a revizorului ?

— Cred că apelul directorului la originea lui, acum cînd rușii sunt în ținutul rutenesc din nordul Ungariei, a trezit și în el glasul conștiinței. Cît de slab, dar destul de tare pentru a nu mai porni procesul. Dar fără proces, nu mai putea rămînea aici să dea față cu noi.

Mai vesel era învățătorul Stoica :

— Dracul să-l ia ! Nu mă interesează din ce motive a plecat. Bine c-am scăpat de el.

Directorul Ion Giurca părea că puțin îi pasă de toată schimbarea. El era din zi în zi mai tăcut, părea mai retras, îndată ce venea din clasă. La birtul lui Binder mergea mai mult singur. Mergea însă mai drept și-și ținea capul mai sus ca de obicei. Părea că crescuse în importanță în ochii proprii, fără a-i mai păsa de alții.

XII

Iarna-i apucă pe ruși în porțiuni însemnate din Carpații Nordici. Din comunicatele oficiale nu se putea ști dacă mai erau forțe rusești și pe teritor unguresc sau numai pe cel galițian. Orașele din nordul și vestul Transilvaniei erau pline de evreii fugiți din Galiția și Bucovina. Unii dintre ei, mai puțini, ajunseră pînă prin orașele de la sud. Oamenii ziceau că pînă-s ei aici, nu era nici o nădejde de să fie recucerită Galiția, părțile ocupate de ruși.

Ion Vestemean, logodnicul Laurei, după ce nu dădu nici un semn de viață două luni, începu deodată să-i scrie destul de des, semn că bateria lui se fixase pe undeva. Îi trimisese Laurei numărul poștei de campanie, îi scria și ea des, și din poștalele lui înțelese că le primea pe toate. Se părea că deocamdată, cel puțin pînă ținea iarna, nu va mai fi nici o primejdie.

Pe la mijlocul lui ianuarie, într-o seară doctorul se reîntoarise de la oraș, aducînd o veste.

— Închipuiți-vă — zise el soției și fetei — vom avea și noi răniți în comună.

— Răniți ? De unde ? — se miră doctorița.

— Din alte spitale. S-ar putea spune că vor fi mai mult convalescenți. Răniți nevindecați complet, pe care trebuie să-i evacueze din spitalele mai apropiate de front, pentru a face loc altora. Deși lupte mari nu sunt deocamdată, totuși hărțuiri în munți, ciocniri mai mici, sunt mereu. Se spune că, în special, sunt foarte mulți degerați.

— Spital într-un sat ? Și unde ?

— În cazarma cea mare din piață.

— Cum ? E și hotărît ?

— Da. E vorba de vro cincizeci-șasezeci de paturi. Eu voi fi un fel de director al spitalului.

— Și răniții vor fi români ?

— Poate vor fi și români. Nu mi s-a precizat nimic. Vor trimite paturi, lingerie și tot ce este necesar din depozitele armatei. Mai greu va fi cu alimentarea. Poate va trebui să iei tu conducerea bucătăriei.

Doctorița fu așa de mirată de noutatea aceasta încît nici nu știu ce să răspundă. Fata însă, se învioră deodată și începu a cere lămuriri de la tatăl său.

Sosi în curînd și o doamnă de la Crucea Roșie, și o adresă oficială de la prim-pretorul. În adresa prim-pretorului către primărie se spunea că se adresează cu toată încrederea unei comune fruntașe și sperează că toți locuitorii vor contribui la susținerea spitalului să reușească. Alimentele vor trebui adunate din sat, desigur că vor fi plătite, dar se aștepta ca cine era în stare să dea și gratuit : lapte, ouă, brînză, untură, făină, și mai ales să nu ceară prețuri exagerate. Oamenii să dea și să vîndă de bunăvoie din ce aveau, pentru a nu fi silite autoritățile să facă rechiziții.

Doamna de la Crucea Roșie trase direct la doctorul Preda.

În două săptămîni totul fu aranjat și sosi întîiul transport de răniți, vro douăzeci și cinci. Cei mai mulți erau încă bandajați, doi aveau cîte-o mîină în gips, trei nu-și

puteau pune încă un picior în pământ, și veniră de la gară sprijiniți în câte două cîrji.

Deși pentru sat nu mai era o noutate, căci se întorseseră vro trei români răniți din localitate, cari șchio-pătau ușor, totuși ieși foarte multă lume în ulițe să vadă convoiul ce venea de la gară. Soldații nu erau din contingentele mai tinere. Păreau slăbiți și nerași, mai bătrîni chiar de cum erau în realitate. Alții păreau bolnavi, cu fețele supte, cu ochii arzători.

Jumătate din ei erau români, restul sași și unguri. La poarta cazarmei din piață unde se opri convoiul, sătenii adunați acolo intrară în vorbă cu răniții români.

Unul dintre ei, cu mîna stîngă în gips, întrebă :

— Satul ăsta e la graniță ?

— Da, sat de graniță — i se răspunse.

— Munții ăștia despart de România ?

— Da.

— Nu mai este nici un sat pînă dincolo ?

— Nu, nu mai este. Sunt vara stînilor, și mai sunt căsuțe răzlețite pentru adăpost în vremea cositului și strînsului finului. Dar pentru ce întrebi ?

— Numai așa, ca să știu.

Ostașul rămase cu ochii la munții din miazăzi și o undă ușoară de lumină îi trecu peste față.

— Cîți români sunteți ? — întrebă o bătrînă.

— Patrusprezece. Dar o să mai vină. De toți vom fi aici vreo cincizeci de răniți și bolnavi.

— Dar de unde ești, maică, din ce parte ?

— De pe Sălaj.

Alți săteni intrară în vorbă cu alții. Nici un rănit nu era din partea locului. Cei patru sași erau din părțile Bistriței și știau toți românește. Ungurii nu se știa din ce regiuni erau. Nu cunoșteau decît limba lor. Erau niște oameni mărunți, îndesați, cu fața roșie. Vor fi din regimentul de honvezi care s-a format aici ? Nu era probabil. Ei nu dădeau nici un semn că ar cunoaște satul.

Peste două zile veni un nou transport de douăzeci și cinci. Vro patru păreau mai serios răniți sau bolnavi. Îi aduseră de la gară în două care pe fin. Nu erau români. Dar în noul transport mai erau șase.

Vro săptămînă nu fu îngăduit nici unui străin să intre în spital. Paturile de fier, albe toate, fură așezate în celea două săli mari de la etaj. La parter de-o parte era bucătăria, de cealaltă camera cu proviziuni și alimente și locuința celor trei soldați de gardă. Erau niște rezervaști honvezi, cu mustața îmburzoiată, păreau destul de bătrîni. Nu știau o iotă românește.

Doctorița și doamna Giurca luară conducerea bucătăriei. Erau și celea mai pricepute, și ele declarară de la început că li-e frică să vadă răni și să le lege. Aveau ajutoare vreo trei femei din sat. Avură de lucru în prima săptămînă nu numai cu bucătăria, ci și cu primirea și inventarierea alimentelor din magazie. Toată lumea se grăbi să aducă pentru spital, gratuit, ce putea.

Preuteasa Nastasia, domnișcara Laura, soțiile celor doi învățători și învățătoarea Lupea, se angajaseră pentru îngrijirea răniților și a bolnavilor. De la sosirea știrii și pînă la venirea răniților doctorul Preda le dăduse cîteva noțiuni generale în legătură cu aceasta. N-o să fie mare lucru, le spunea, fiindcă nu vor avea de îngrijit răni proaspete, ci unele pornite spre vindecare. De altfel vor învăța mai bine din experiență. Le va arăta în spital mai amănunțit.

În realitate erau numai trei pe care se putea sprijini doctorul. Cele două soții de învățător și fiica sa Laura. Învățătoarea Lupea avea slujbă la școală, iar preuteasa Nastasia era în luna a șaptea. Doctorul o sfătuisese să rămînă de-o parte, erau de ajuns celelalte, dar ea era o femeie curajoasă, nu se speria de nimic.

Uitară cu totul de fiica poștăriței și de nevasta șefului de gară. Cînd îi veniră în minte doctorului și socoti să le invite, le află bosumflăte pe amîndouă. Nu mai voiră să primească. De altfel era evident că soția șefului n-ar fi putut fi de nici un folos. Nu se putea pleca să ridice un gătej de jos, colosală cum era. Iar fata poștăriței era o ființă anemică, nu i-ar fi priit aerul dintr-un spital.

Pînă nu o împiedecă cu totul sarcina, preuteasa Nastasia se dovedi cea mai curajoasă dintre toate, apoi rămase în locul ei Laura. Aveau de pansat și răni grele încă, și uneori era nevoie și de cîte-o intervenție chirurgicală mai mică. Doctorul Preda avusese și mai înainte, pentru cabinetul său, cîteva instrumente chirurgicale, pentru

mici operații. Acum avea însă la dispoziție un arsenal întreg, precum și o mică farmacie, instalată într-o cameră de la etaj.

Băgă de seamă că Laura se interesează de aproape, și prinde foarte repede ce trebuia să facă, cum trebuia să ajute. Fata ceru tatălui său să-i dea cărți potrivite din cari să se poată iniția și mai bine. Își luă slujba în serios, ba chiar cu gravitate. În două-trei săptămîni se schimbase cu totul.

De cînd putuse corespunda cu logodnicul se însenînase, îi revenise pofta de mîncare, dar îi treceau zilele îngrozitor de greu. Nu avea răbdare să ducă un lucru pînă la sfîrșit. Lăsa cusătura pe masă și se apuca să-i scrie lui Ionică. Întrerupea scrisoarea și ieșea în grădină să audă cîntîndu-i zăpada sub picioare, intra în casă, se învîrtea puțin în bucătărie, în jurul plitei de fiert, și iar trecea în camera ei și se apuca de cusut. Avea sentimentul că nici un lucru nu mai avea rost, cîtă vreme Ionică era în nesiguranță.

Dar cu înființarea spitalului, ea căpătase deodată poftă de lucru. Cucernică, de copilă, ca și mamă-sa, ea se ruga zilnic pentru viața logodnicului, dar avea senzația că nu făcea destul. Acum îi venise gîndul că tot ce va lucra în spital, o va face pentru Ionică. Dumnezeu îi va vedea suflul și-l va apăra pe cel în primejdie. Da, de la rugăciune la faptă, e o distanță bună, își zicea Laura, și fusese luată de o sîrguință și o hărnicie care-l umpluse de mîndrie pe tatăl său.

Dar și de bucurie. Laura avea acum paciință la lucru, și-l făcea cu toată seriozitatea. Doctorul își zicea că abea acum se făcea o așezare, un echilibru în sufletul ei, potrivit pentru a suporta vreme îndelungată nesiguranța că se înarmează pentru eventualitățile viitorului. Și faptul acesta îl bucura, pentru că, după cum s-a pornit, nime nu mai putea ști cît va mai ținea războiul, și ce s-ar mai putea întîmpla. Cu toată părerea contrară a soției sale, el rămăsese la convingerea că dacă nu se făcea logodna ar fi fost mai ușor pentru Laura.

După cîteva săptămîni de lucru în spital — de cele mai multe ori Laura-i era ajutorul principal, după ce nu mai putuse veni preuteasa, cele două soții de învățător

veneau adeseori cu întârziere, nu puteau rămînea prea mult, avînd să-și vadă și de gospodăria lor, servitoare nu avea nici una — doctorul observase un fel de maturizare a liniilor feței la fiică-sa, uneori chiar o expresie de gravitate. Era miloasă, sensibilă din fire, și uneori avea nevoie de eforturi ale voinței pentru a nu se arăta emoționată. Nu numai cu prilejul pansării rănilor mai grele și a micilor intervenții chirurgicale — acestea erau mai rare — ci și stînd de vorbă cu răniții și cu bolnavii.

Cîte nu-i povesteau oamenii cu fața pămîntie de pe cîmpurile de luptă ! Fiecare își avea nu o poveste pentru vremea cît au stat pe front și în alte spitale, ci cîte-o poveste aproape pentru fiecare zi petrecută acolo. Da ! Se coborîse iadul pe pămînt, și concluzia tuturor povestirilor era una singură : *Dacă ai noroc, scapi, dacă nu te curăți*. Și norocul în convingerea acestor țărani era același lucru cu soarta și cu voința lui Dumnezeu. În sfîrșit la aceasta se reduceau toate celelalte : voința lui Dumnezeu.

Ceea ce auzea de la ei întrecea orice închipuire de groază a ei, după ce Ionică plecase pe front.

Lucru curios : înainte de a se apropia de răniți, înainte de a cunoaște din povestirile lor mediul din care veniseră, ea nu simțise decît zbuciumul și chinurile proprii, știindu-l pe Ionică în primejdia morții. La propria lui stare sufletească nu se gîndise mai înainte. Nu se gîndise la spaima lui în fața morții, la ce va gîndi el, la zbuciumul lui, nici chiar la privațiunile și greutățile între cari trebuia să trăiască. În tranșee pline de glod, în lipsa de hrană cu zilele, în drumuri de sute de kilometri, ziua și noaptea, în primejdie de a fi încercuit și luat prinsonier, în ploaia de gloanțe și obuze — prin cîte nu va fi trecut și Ionică pînă acum. Adevărat că el nu-i scrisese niciodată despre asemenea lucruri. Poate nici nu putea, din cauza cenzurii militare a scrisorilor. Mai era adevărat că cei ce-i descopereau grozăviile acestea spuneau cu toții că mai feriți de primejdie erau artileriștii. Dar ea simțea că toate acestea i se putuseră întîmpla, sau i se puteau întîmpla acum și în viitor.

Încetul cu încetul Laura ajunsese la știința că suferința ei nu însemna nimic, pe lîngă a celora din război, pe lîngă a lui Ionică. Și de aceea, cînd îi venea să se în-

duioșeze de ea însăși — cum a plecat Ionică la cîteva zile după logodnă, ce nenorocire a căzut pe capul ei, cine știe cînd se va putea face căsătoria — alunga cu voință tot mai hotărîtă gîndurile negre. Ea ! Dar ea era în siguranță ! Ea dormea în patul ei, mîncă ce-i plăcea, făcea ce voia, în vreme ce el ! Da, era un egoism urît să se gîndească la ea ! Își zicea Laura.

Începu să simtă acum pe lîngă dragostea ei și un fel de înduioșare nouă, maternă, și sentimentul acesta — parcă mai larg și mai adînc decît iubirea — o făcea să-și pună tot sufletul în munca ei la spital. Avea sentimentul și convingerea simplistă, dar oarecum instinctivă a tuturor femeilor, că, luînd sub grija sa pe alții, lucrează pentru cel iubit, și-i crește prin lucrul de aici protecția cerească în jurul celui dus departe, acolo unde era în primejdia morții.

Ea îi și spusese o dată tatălui său convingerea aceasta.

Doctorul era o fire sceptică. Îi dăduse totuși dreptate și o încurajase în drumul de jertfă pe care a pornit, dar simțise cum i se adună în suflet un strat de amărăciune. Cum le este dat oamenilor să se înșele ! Își zisese el. Cum cred de ușor în supranatural, cînd sunt încolțiți de nesiguranță și de groază ! Ce copii rămîn pînă la moarte ! Ce legătură putea fi între rugăciunea sau milostenia de aici, cu glontelevă nevăzut de pe cîmpul de luptă !

Gîndindu-se mai bine vedea copilăria, naivitatea, mai ales în intimitatea asta pe care omul în primejdie, sau chiar în gura morții, credea că o are cu Dumnezeu ! Ca și cînd Dumnezeu nu ar avea altceva de lucru decît să fie mereu cu ochii la fiecare muritor ! Deșertăciunea acestei credințe copilărești nu o pipăi el mai întîi acum, în mărturisirea Laurei, ci de mult. De cîte ori nu i se întîmplase în cariera lui medicală să vadă muribunzi cari nădăjduiau încă cu tărie că Dumnezeu îi va scăpa și peste cîteva minute mureau ! De cîte ori nu-i păruseră liniștiți, după ce-i cumineca preotul, făcînd planuri pentru viitor, pînă în clipa din urmă ! Admitea că magia aceasta, autofermecarea aceasta, era folositoare celor ce erau în pragul morții. Nu-și mai dădeau seama de realitate. Dar ce se alegea de atîta lume care se autosugestiona, și pe urmă dădea nenorocirea peste el, rămînînd în viață ?

Se gîndea, se-nțelege, la Laura. Se bucura din tot sufletul văzînd că din zi în zi era tot mai plină de energie, mai bărbată. Pentru acum era desigur folositoare credința și încrederea ei. Dar dacă — ferească Dumnezeu ! — s-ar întîmpla nenorocirea, nu va fi atunci de-o sută de ori mai nenorocită ? N-a auzit el destui, cu prilejul unei morți pe care sperau să o înlăture cu rugăciuni și slujbe, blestemînd pe Dumnezeu ? Nu ! Prea amestecă oamenii în dorințele și nevoile lor pe Dumnezeu !

Iată el, nu-l amesteca ! Dar nici n-a ajuns vreodată să-l blesteme. Nu era ateu, credea în existența unei ființe supreme. Dar nu putea crede în amestecul ei efectiv în lume, o viață omenească. Aici, în creația o dată terminată, toate se întîmplă după legi fizice, fiziologice, spirituale, și nimic nu le poate răsturna ! Acesta era scepticismul doctorului Preda.

Totuși era bucuros că Laura, în noua ei ocupație, se înzdrăvenise cu totul. Începuse să poată discuta cu ea lucruri în legătură cu îmbunătățirea situației din spital, o putea lăsa să facă singură cele mai multe pansamente.

Fetei îi trecea acum vremea foarte repede. Îi scria mereu o dată pe săptămînă lui Ionică, pînă pe la sfîrșitul lui martie, cînd logodnicul o avizase că unitatea lui a fost re-grupată, și că-i va trimite în curînd noul număr al poștei de campanie.

Regreta acum că, deși voise mai de multe ori, nu s-a încumătat să-i scrie pînă acum îngrijorările ei pentru condițiile în care trăia. Ar fi voit să-i arate ceea ce simțea acum : că nu-i mai păsa nimic de ea, ci numai de el, că suferințele ei, de cari făcuse mai de mult atîta caz, nu sunt nimic pe lîngă acelea ce le îndura el. ,

Dar avea sentimentul că l-ar întrista și nu cuteza să-i scrie. Acum, la întreruperea corespondenței, îi părea totuși rău. Nu-și dădea bine seama din ce motiv. Un instinct nebulos, părea că-i spunea, dar nu voia să ia cunoștință de el. Acela parcă-i spunea : «Să știe ce-i în inima ta, să te cunoască mai bine, pentru orice eventualitate». Da ! Însă chiar această «eventualitate» nu o putea admite ! Ea nu va veni ! Dumnezeu o să-l aibă subț paza lui, ori încătrău ar porni prin acea nouă regrupare !

După o săptămână de la instalarea spitalului doctorul lăsă notarului ca, în prima duminică, să aducă oamenilor mulțumitele spitalului, ale Crucii Roșii și ale răniților, pentru darurile făcute, și să le comunice că, de-aici încolo, vizitarea răniților era liberă de două ori pe săptămână, marțea și joia, între trei și patru. În sat era obiceiul ca duminica, după biserică, oamenii să vină înaintea primăriei, de unde li se spuneau «poruncile», adică li se făceau comunicările în legătură cu treburile publice cari priveau comuna.

În primele săptămâni se aflaseră mulți cari aduceau aproape zilnic mai ales lapte și ouă la spital, apoi numărul donatorilor începu să scadă.

În primele zile și femeile cele mai sărace ținuseră să-și aducă darul lor, din ce aveau. Se apropiiau cuviincioase și sfioase de doctorița care le lua în seamă și despăturau din merindări curate, din traiste, un brusch de brînză, o bucată de slănină, o costiță afumată, ouă, mere, prune uscate. Cele mai multe aveau pe cineva dus în război, dar aduseseră alimente și familii cari nu aveau pe nimeni. Își lăsau cu toatele darul și se întorceau mulțumite, mai pline de nădejde.

Vezi bine că cincizeci de oameni nu se puteau alimenta din ce aduceau femeile. Carne se aducea zilnic, cu trenul, de la spitalul central militar din oraș, asemenea făina de grâu și de cucuruz, untura, o mare parte din legumărie — în sat se puteau afla mai cu seamă cartofi. După vreo lună începuseră să cumpere alimente de prin sat. N-au rămas decît șase familii cari aduceau lapte gratuit cît a ființat spitalul. Se plăteau prețuri bune și la ouă și la lapte, și femeile, după ce trecuse întâia emoție cu venirea răniților, lăcomiseră la bani, legitimîndu-se în conștiință că țara are cu ce plăti și cu datoria ei de a se îngriji de cei răniți.

Dar, în afară de legitimarea aceasta mai era și repede obicinuință a satului cu spitalul și cu răniții. Părintele Scurtu explica mai ales cu aceasta scăderea în-suflețirii și a dărniceii de la început ; și spunea că el urmărește de mult fenomenul acesta nou : cît de repede

se obicinuiesc oamenii de cînd a început războiul cu orice schimbare și noutate. Cei trei răniți din sat cari veniseră pe la mijlocul lui octombrie și erau declarați reformați din armată — zicea părintele — au stîrnit la sosirea lor o adevărată vîlfă : tot satul vrusese să-i vadă, și fusese un adevărat pelerinaj la locuințele lor, zile în șir. Azi, nu-i mai lua nimeni în seamă cînd treceau, șoltic-șoltic, pe ulițele satului. Iar alții, cari mai sosiseră pe urmă, definitiv sau în concediu, nu mai deșteptaseră interes decît pînă se adeverea că nu știau nimic despre alții, ori ce știau erau informații vagi, lucruri nesigure.

Vor fi fost amîndouă motivele la mijloc. Apoi, oamenii din sat nu erau prea înstăriți, era un sat de la poalele munților, cu puțin pămînt arabil. Își cîștigau existența și din comerțul cu lemnul de brad, pe care-l tăiau cu joagărele de la munte, sau la cîteva aici în sat. Pe lîngă asta erau obicinuți cu hrană bună. Nu prea vindeau la oraș nici pui, nici ouă și lapte. Erau obicinuți cu un trai mai bun încă de pe vremea cînd făceau parte din regimentul de grănițeri.

Tot așa se întîmplase și cu răniții. Cînd li se vestise că pot vizita spitalul, fusese o năvală a femeilor mai ales. Nu atît din curiozitate de a-i vedea, ci mai ales pentru a știrici despre ai lor. Își zicea fiecare că era cu neputință ca între cincizeci de inși să nu se afle unul care să le poată da unele informațiuni.

Dar în vro două săptămîni se convinseseră cu toatele că oamenii nu știau nimic, și atunci interesul față de spital scăzuse deodată. Nu mai rămăseseră decît vro cinci-șase bătrîne cari veneau destul de regulat, și aduceau totdeauna cîte ceva și de mîncare, mai ales mere și prune uscate, pe care le împărțeau la toți fără să-i aleagă pe români dintre străini.

Așa că, în scurtă vreme, spitalul rămase în raza interesului «personalului oficial», pentru a spune așa : doctorul, Laura, cele două soții de învățători, iar la bucătărie doctorița, cu doamna Giurca și celea trei femei.

Preuteasa Nastasia născuse o fetiță, și în locul ei venea tot mai des părintele Scurtu. El stătea bucuros de vorbă cu răniții, cu bolnavii, și cu românii și cu ungurii.

Știa bine ungurește, și regreta că nu le poate aduce și lor câte-o carte, vrun ziar, cum făcea pentru români. Uneori le citea el din *Scriptură*, din cărți de povești. Le plăceau îndeosebi *Anecdotele* lui Speranță și *Isprăvile lui Păcală*, pe care părintele le citea cu mult haz.

Se mai descrețeau frunțile. Cei mai mulți erau îngrijorați că, îndată ce se vor vindeca de tot îi vor trimite iar pe front. Pe la sfârșitul lui martie erau vro zece din categoria asta și așteptau, din zi în zi, să le vină ordinul de părăsire a spitalului. Între ei erau șapte români. Peste zi stăteau adeseori la fereastră și priveau îngîndurați spre munți. Într-o zi unul se apropie de preot și-l întrebă încet :

— Nu s-aude nimic ?

— Ce să se audă ? De pace ?

— Ei, pacea aceea cînd va veni !... Da' noi ăștia cari vom pleca în curînd ne tot uităm spre munți, să vedem nu mai vin ai noștri ! Nu s-aude nimic ?

— Pîn-acum, nu ! Țara trebuie să fie cu mare băgare de seamă, vezi ce întorsături neașteptate ia războiul acesta.

— Am tot crezut că pînă în primăvară se vor mișca, și ne vor prinde aici. Prin Galiția s-a întîmplat să cadă câte-un spital în mîinile rușilor.

— Dar în cazul că v-ar afla România aici tot n-ați scăpa de război dacă vă faceți sănătoși. Nu v-ar lua drept prinsonieri, ci v-ar pune armă românească în mînă.

— Ajută-le Doamne ! — oftă soldatul.

Pe la mijlocul lui april îi duseră pe cei vindecați complet, deși doctorul constată că mai aveau febră — probabil din înfrigurarea cu care așteptaseră în ultimele zile privind spre munți. În locul lor fură aduși alții, între cari numai un român.

Pe la mijlocul postului Paștilor unul dintre bolnavi muri, un tuberculos. Era un ungur de dincolo de Tisa. Veni un preot catolic din oraș — se spunea că-i preot militar — să-l îngroape. Nu-i sosisi nici o rudenie, dar îl însoți satul întreg la mormînt.

«Poate — își zicea părintele Scurtu — dacă ar mai muri și al doilea și al treilea, nu l-ar mai petrece nime»,

și se gîndi cu tristețe la neputința omenească. «Desigur — își zicea el — au venit atîția pentru că se vor fi gîndit la ai lor, cari de asemenea ar putea fi îngropați în străini, fără nici o rudenie la căpătîi. Dar pe urmă omul se obicinuiește și cu asta.»

Care-i fu mirarea însă cînd, în dimineața următoare, se trezi cu una din bătrînele cari mai veneau pe la spital, că-i pune o coroană în mîină și-l roagă să slujască o liturgie pentru cel mort. Dăduse ea, adunase de la celelalte, și făcuse rost de o coroană.

— N-a fost român, da' tot suflet de creștin se cheamă că a fost și el, săracul.

— Bine, mătușe, o să-i facem slujba.

— Îl chema Pișta, oare poți spune nume unguresc în biserică, la ieșitul cu darurile la pomeniri?

— Îi voi zice Ștefan, că acesta e pe românește numele.

— Apoi vei face cum vei ști că-i bine, sfinția-ta. Dumnezeu să-l ierte și să-l hodinească. Se temea de moarte. Tot arăta cu mîina la piept și la grumazi că se înădușe ! Săracul ! Și cum mai fierbea boala în pieptul lui, și nu putea să spuie, că nu știa o boabă românește.

— Știe doctorul ungurește. A vorbit cu el adeseori și i-a dat nădejde.

— De, maică, mă gîndesc ce bătaia lui Dumnezeu pe lume ! Cîți vor pieri acum în străini, și n-or avea nici o lumîinare la cap.

— Cei cari mor în spitale mai au o îngrijire. Ai văzut ce de lume a fost la înmormîntare. Dar cari cad trăsniți pe cîmpurile de luptă !

— Ne rugăm pentru toți, păcatele noastre ! Că-s vremuri ca cele de apoi cînd va fi coada veacului și sfîrșitul pămîntului... Apoi, vei pomeni pe Pișta sau Ștefan, cum vei crede sfinția-ta mai bine. Săru' mîina părinte.

— Să dea Dumnezeu sănătate !

Intervenția bătrînei îl puse pe gînduri pe tînărul preot. După scena de la școală cu revizorul, cînd se entuziasmasă de purtarea directorului, părea că s-a săpat o prăpastie mai adîncă decît pînă acum între el și slujbașul străin și toți cei din neamul lui. Aprobăse pur-

tarea cutezătoare a directorului, spunîndu-și că așa ar trebui să se poarte toți românii, că așa ar fi trebuit să se poarte și pînă acum. N-ar fi cutezat guvernele ungu-rești să se poarte cum s-au purtat cu noi.

Da, se săpase o prăpastie mai adîncă. Se hotărîse să nu se mai gîndească nici el atîta la urmările unei atitudini naționale, ci să cuteze, să-și țină capul sus, să spună adevărul pe față.

Nici umbră de gînd nu se abătuse în rugăciunile sale, în slujbele de la biserică, și asupra celor de alt neam. Hm ! El se ruga în primul rînd numai pentru aceia pentru cari se dădea slujba, și numai vag îi mergea gîndul la toți cei mobilizați, la toți cari erau în fața morții. Și iată femeia aceasta bătrînă îi plătise o liturgie pentru un străin, pentru un dușman. Și-i mărturisise că se roagă pentru toți cei din primejdie. Și ea nu învățase teologia, nu tîlcuia *Scriptura*, cum făcea el. Și totuși era mai creștină în sufletul ei decît el. Simțea mai adînc legea creștinească a iubirii și a milei !

Se simți rușinat și umilit. Ca preot, cum putea să lase să se sape prăpastia aceea tot mai adîncă în sufletul său ? Era desigur ura care creștea în el, cu cît se prelungea războiul și românii aduceau tot mai multe jertfe pe cîmpurile de luptă, fără nici un folos pentru ei. Cu cît se prelungea blestemul. Și iată o femeie simplă, o țarancă ce nu știa să citească și să scrie i-a spus : «Ne rugăm pentru toți». Dar cum s-ar ruga el așa ? Își dădu seama deodată cît era de absent și cu sufletul sec cînd pomenea acum în ectenii, după ritual, pe «împăratul și regele nostru apostolic». Greșea ? Era păcat ? Trebuia să te rogi și în război pentru toată lumea ? «N-a fost român, dar tot suflet de creștin se cheamă că a fost și el, săracul», spusese bătrîna !

Hm ! Era o mare problemă care nu se putea rezolva așa de ușor ! Se va mai gîndi el la toate acestea ! Dar o muștrare îi rămase limpede de pe acum în conștiință : la rugăciunile din biserică el era dator să îmbrățișeze în gînd toată lumea românească de pe cîmpurile de luptă, și nu numai aceia pentru cari familiile dădeau pomeniri sau slujbe. Poate ar trebui chiar să adauge la o ectenie : «și pentru cei răniți și bolnavi de pe cîm-

purile de luptă». Deodată își aminti că deși se interesa aproape zilnic de spital, el nu făcuse nici o rugăciune pentru însănătoșirea lor, nici chiar pentru români. Și se înroși de rușine.

Cîteodată veneau pe la spital și cei doi învățători, Leon Marele și Stoica. Dăscălița Lupea ajuta mai ales la servirea cinei, cînd era și ea mai liberă.

Directorul Giurca însă nu venise nici o singură dată. A privit și el, în rînd cu alți oameni din uliță trecerea răniților, și atît. Nu era bucurios nici pentru faptul că soția sa ajuta la bucătărie. Dar nu cuteza s-o oprească. Ceva din fundul conștiinței îi spunea că nu se cade.

Directorul vedea în spital o concretizare a nenorocului românesc. Iată soldați români răniți, și cîți vor mai fi, fiindcă se zvonea, și se făceau chiar precizări, că românii sunt puși pretutindenea în liniile prime. Dovada de căpetenie erau listele oficiale cu morți, răniți și dispăruți, cari veneau la cancelaria comunală. Pînă știuse numai din ziare și din listele acelea încă nu se întristase atît de tare. Dar cînd văzuse cu ochii lui pe răniți, simțise adînc gravitatea tragediei românești. Și acestea toate numai pentru că românii n-au avut curaj, la începutul mobilizării, n-au avut conducători cari să se opună la măcelărirea lor ! Ar fi intrat atunci și România de la început. Ar fi intrat, orice greutate și combinații ar fi avut, cel puțin din motivul că nu i-ar fi putut lăsa pe ardeleni singuri, în plină revoluție.

Și acum, iată, curg răniții ! Acum, iată, se instalează un spital aici la graniță, ca și cînd aici n-ar mai putea fi niciodată cîmp de bătaie !

Cîte complicații și întîrzieri puteau urma din greșeala inițială fatală !

Ce să caute la spital ? Să vadă victimele prostiei și a lipsei de curaj românesc ? Dar n-are nici o plăcere să-i vadă pe acești nenorociți, îi spunea el lui Leon Marele și lui Stoica, dacă aceștia îl invitau să-i însoțească și el cînd mergeau după-amiezile la spital.

De altfel, de prin april, directorul revenise iar la întîlnirile cu intelectualii din sat, tot așa de des ca și înainte de înfruntarea doctorului. Juca și acum popici și bea bere și vin în rînd cu ei, dar nu mai discuta po-

litică decît rar de tot. Mai ales nu-și mai spunea convingerea sa intimă, în legătură cu România. Nu pentru că s-ar fi temut de cineva, ci nu-i mai socotea vrednici să-și pună inima în palmă înaintea lor. Odată... odată va triumfa asupra tuturor și atunci își va bate joc pînă la sînge de neîncrederea lor.

Noul revizor trecu pe la școală în inspecție de primăvară. Nu cercetă matricolele, nici nu ceru să le vadă. Se mulțumi cu cîteva cîntece ungurești la limba maghiară. Era un om mai în vrîstă. Avea un fiu pe front, și de trei luni nu mai știa nimic de el. Se temea să nu fi degerat prin Carpați în iarna trecută. Spunea că au degerat mulți, și-i întrebă pe ei ce cred, cînd are să se sfîrșească nenorocirea asta ?

XIII

Ziarul *Românul* din Arad luase de vro trei ani și locul cotidianului *Tribuna* din aceeași localitate. După ce prin mijlocirea lui C. Stere, cunoscutul om politic din România, se restabilise înțelegerea între «tinerii» și «bătrînii» din Comitetul Național, punîndu-se capăt luptei așa porecliților «oțeliți» din coloanele *Tribunei*, colaboratorii ei principali trecuseră la *Românul*, precum și o parte a corespondenței pe care *Tribuna* o avea din România. Așa că *Românul* ajunsese la începutul războiului principalul organ de publicitate din Transilvania, deși nu mai era scris cu verva și nervii din coloanele *Tribunei* și nici nu mai avea tirajul la care se ridicase ziarul, jertfit pentru restabilirea «armoniei și solidarității», în Comitetul Național. El era și organul oficial al partidului.

La începutul războiului, vro jumătate de an, avea dese corespondențe din București, reprelucrări din ziarele de acolo, și mai ales pentru ele era așteptat cu înfrigurare de numeroșii lui abonați, atît la orașe cît mai ales la sate. *Românul* mai publica scrisori de pe fronturile de luptă, trimise de români, unele de foștii săi colaboratori, în care se încrestau fapte de vitejie ale regimen-

telor românești. Redacția urmărea de aproape și ce scriau gazetele ungurești despre vitejia trupelor române. Mai avea o rubrică în care se publica tabloul mobilizațiilor din diferite comune românești, ca titlu de jertfele aduse de români în război.

Oficial se anunțase că Partidul Național își suspendează activitatea politică pentru durata războiului — era desigur și o măsură a guvernului unguresc. Cititorii ziarului se străduiau să afle mai ales dintre rînduri lucrurile cari îi interesau în gradul cel mai înalt. Cu deosebire din corespondența și reproducerile din ziarele din București, pe cari le mai lăsa cenzura. Dar reproducele, ca și corespondența aceasta de la o vreme nu mai apăruseră în *Românul*.

Nu se știa dacă era o îndrumare oficială ori numai un act redacțional să se publice cît mai multe date și fapte din eroismul trupelor române. Fapt e că aceste dovezi erau primite de o parte a opiniei publice, de cea mai mare, cu strîngere de inimă, și de puțini cu însuflețire. Poate nici redacția nu urmărea altceva decît să adune probe de vrednicia românească pentru timpul de după război, cînd se vor pune din nou revendicările românești pe primul plan al preocupărilor partidului.

Directorul Giurcă nu mai citea de mult aceste fapte de vitejie. În conștiința lui ele erau tot atîtea acte de sinucidere. Dar ceilalți doi învățători le urmăreau de aproape, mai ales Stoica. Oamenii timizi, fricoși sunt cei mai gata să preamărească astfel de fapte.

Pe la sfîrșitul lui april într-o zi, după terminarea orelor de școală, el rămase în cancelarie să-și citească *Românul*. Poșta sosi cu întîrziere în ziua aceea, după ce începuseră cursurile, și nu avusese timp. Era numai singur în cancelarie. Ca de obicei, începu să citească ziarul de la coadă, de la informațiuni. Mai ales că numărul anterior nici nu sosise.

În fruntea informațiunilor află această notiță a redacției : «Numărul nostru de azi, marți, (7/20) aprilie nu a apărut din cauza neatîrnătoare de noi».

— A fost desigur suprimat ori confiscat de cenzură — își zise Stoica. — Apăreau mereu coloane albe în gazetă, iar uneori în loc de prim articol se publica *Catalogul*

cărților de la librăria Concordia. Știa toată lumea ce însemna asta. «Așadar au ajuns să suprima un număr întreg» — își zise învățătorul căzut pe gânduri.

Imediat după notița aceasta, venea titlul *Locot. colonelul Dănilă Popp*. I se făcea elogiul acestui ofițer român, avansat pe cîmpul de luptă de la maior la gradul de locotenent-colonel. «Acest viteaz ofițer român, se spunea în notiță, îmbolnăvinduse colonelul Fischer, a luat asupra-și comanda, și începînd de la 6 ianuarie a.c. a condus cu o rară energie și pricepere evacuarea Bucovinei de trupele rusești și urmărirea lor peste Prut.»

Se spunea apoi că ziarul *Neue Freie Presse* din Viena, descria pe mai multe coloane activitatea lui Dănilă Popp, care «asemenea sublocotenentului Rusu, a devenit o figură legendară în ochii soldaților noștri din Bucovina». *Românul* cita apoi textual din ce scria ziarul vienez. Între altele scria : «Din octombrie începînd, maiorul Dănilă Popp a fost detașat armatei Pflanze în calitate de șef de stat major al unei divizii, care a operat pe linia Cîmpulung — Seletin. Cum îl judecă oamenii pe acest ofițer ? Un militar înalt al armatei Pflanze mi-a spus : „Într-o armată iregulieră maiorul Popp ar fi deja de mult general“. Îl întîlnești în Bucovina, dacă te apropii de tranșeele extreme, în focul șrapnelor, sau într-o căruță țărănească, în care șade o figură uriașă cu profil ascuțit, cu o carabină pe spate. Glotașii salută pe uriaș cu strigăte puternice, și el le răspunde rîzînd. Acesta e legendarul locot. colonel Dănilă Popp.»

Stoica, citind notița, căzu într-o astfel de însuflețire, încît uită cu desăvîrșire știrea premergătoare, suprimarea unui număr, care-l pusese pe gânduri. Sări de pe scaun cu ziarul în mînă și începu să dea din brațe fluturîndu-l și strigînd : «Bravo ! Vivat».

Trebuia să afle numaidecît pe cineva cu care să-și împărtășească bucuria. Trecu printr-o sală de învățămînt, deschise ușa locuinței directorului, strigîndu-l fără a-i răspunde, și ieși în curte. Îl află în grădină plimbîndu-se, cu mîinile la spate.

Stoica se repezi cu gazeta în mînă.

— Ai văzut ? Ai citit ? — și el ținea degetul pe informația aceea.

— Idiot ! răspunse directorul fără să se uite la notiță, și neoprindu-se din plimbare.

— Ce spui ?

— Idiot !

— Cine-i idiot ? Eu ? se zăpăci Stoica.

— Idiot «eroul acela legendar» care te-a scos din sărite. Dar cred că nici tu nu ești mai bun.

Colegul rămase prostît locului. Directorul înaintase cu cîțiva pași. Se luă după el.

— Te rog, explică-te !

— Citit-ai articolul prim ?

— Încă nu. Numai informația aceasta.

— Citește-l, și vom vorbi pe urmă ! — zise Ion Giurca, continuîndu-și plimbarea gravă, cu mîinile la spate.

Stoica desfăcu ziarul la pagina primă — era redus de mai de mult la patru pagini, cînd mai înainte apărea în douăsprezece și mai multe. Citi titlul : *Viitorul maghiarilor*, și subtitlul : *O conferință a publicistului Rákosi Jenő*. Redacția nu comenta nimic, decît reproducea din ea «pasajele mai interesante».

Era aproape de filigoria din grădină, intră, șezu pe-o bancă și începu să citească. Citi celea două coloane cu o înfrigurare, cu o revoltă crescîndă, apoi mai reciti cîteva pasagii, ca și cînd ar voi să vadă dacă nu s-a înșelat.

«Aruncați o privire asupra hărții Ungariei» — spunea conferențiarul, unul dintre cei mai vestiți publiciști maghiari — se reproducea textul din nr. 76 al ziarului *Budapesti Hirlap*. «Un colosal bazin e această țară, adăpată de riuri puternice, și împrejmuită de munți minunați. Bazinul, centrul, inima acestui teritoriu sunt maghiarii. La periferii sunt elementele străine. Cine a văzut cîndva evoluția popoarelor pornind din șesuri spre munți ? Dimpotrivă ! Ea se scurge din munți întocmai ca și pîraiele. Masa de oameni de la periferii, fie aceștia slovaci, valahi, ruteni, sau orice se scurge jos în Alföld-ul maghiar (pusta ungurească) în șesurile maghiare, în populația maghiară și dispăre aci...»

Conferențiarul spunea apoi că-i vine în minte căldarea vrăjitoarelor lui *Machbeth*, în care se aruncă tot

felul de materii disparate, și din fierătură iasă o băutură vrăjită, miraculoasă. Stoica, sărind peste pasajul acesta, citi continuarea :

«Această mare căldare e bazinul maghiar... Providența, soarta stă de pază lângă această căldare și de veacuri aruncă în ea tătari, turci, germani, sîrbi, valahi, evrei... Iar ceea ce se aruncă în această căldare fierbe, clocotește, evaporează, și își smulge materia proprie : maghiarismul. Fiindcă toate acestea au devenit maghiare.» (Urmează un rînd cenzurat, dar din context se vede ce era). Trebuia să fie : Nu sunt toți aceștia, se-nțelege, sau așa ceva pentru că se continua :

«Maghiari de rasă, curați, genuini.

Nu au emigrat cu Árpád, dar s-au amestecat cu sîngele lui Árpád, și din această mare mixtură, din aceea că, de veacuri, providența aici face să se scurgă sîngele tuturor raselor, și-l inoculează în rasa maghiară, iată de unde provine specialul talent al rasei maghiare. Această mixtură face ca femeile maghiare să fie cele mai frumoase din lume, pe mamele maghiare le face cele mai maiestose, pe fete cele mai frumoase, pe bărbați cei mai robuști în corp, pe soldați cei mai viteji — deoarece prin fierbere s-au evaporat toate scăderile fiecărei rase, iar toate virtuțile acestora s-au unit într-un singur mănunchi maghiar...»

Și, mai departe, rețeti :

«Oricari ar fi urmările războiului... miraculoasa noastră căldare va fierbe, va clocoti și se va umfla, iar în restimpuri ea va libera în drumul lor lent cuceritor surplusurile noastre, cari ca și avanposturi ale națiunii și ale regelui vor ocupa teren și sol. Iar dacă nu le-ar mai fi încăpătoare hotarele patriei noastre, se vor strecura și peste hotare... Pe această generație care poartă războiul european a ajuns-o norocul să aibă un rege maghiar de Habsburg, care a înțales loialitatea și înțelepciunea maghiarilor, și printr-un nou aranjament a sistat vechile neînțelegeri și a făcut Monarhia capabilă de activitate. Și prin aceasta s-a deschis marea poartă aurită a viitorului pe seama națiunii maghiare.»

Vasile Stoica, după ce rețeti pasajele, împături ziarul și-l puse în buzunar. Redacția spusese că reproduce păr-

țile «mai interesante». Nu trebuia să spună mai mult. Oricare român va simți cât erau de «interesante».

Directorul se opri în dreptul filigoriei.

— Ei, ai isprăvit ?

— Da ! E o rușine și o obrăznicie nemaipomenită.

— Înțelegi acum pentru ce am numit idiot pe ofițerul acela «legendar» și pe tine, care ți-ai ieșit din fire pentru vitejia lui ?

— E îngrozitor !

— Da, dragul meu ! Luptă pentru a rămînea neatinsă «căldarea ungurească», și pentru a nu se stinge focul sub ea. Și tu te-ai însuflețit ca în fața unui erou al neamului tău ! Citit-ai ? Înțeles-ai ? Oricare ar fi soarta războiului, «căldarea ungurească», va fierbe, va clocoti mai departe, topind naționalitățile în națiunea maghiară, și cînd pasta maghiară astfel formată nu va mai încape în căldare, se va revărsa peste granițe ! Înțales-ai în sfîrșit pentru ce-și varsă românii singele pe cîmpurile de luptă ? Pentru ca după război să fie mai departe material de topit în căldarea ungurească ! Să fabrice mai departe unguri din valahi, din slovaci, din ruteni, din sirbi. Căldarea fermecată ! Dar sunt nebuni, nebuni, nebuni ! — începu să țipe deodată directorul cuprins de un rîs isteric.

— Nebuni de legat ! oftă și Stoica. La ce face aluzie cînd proslăvește pe regele maghiar de Habsburg, care a deschis poartă de aur națiunii maghiare ? La dualism ?

— La dualism, desigur ! răspunse Giurca după ce scăpă de valurile rîsului isteric. Prin dualism ne-au dat Habsburgii pe mîna lor. Căldarea ! Noi o păzim, noi o apărăm ! Suntem niște imbecili, niște trădători de neam ! Eroul legendar ! Și tu care te-ai entuziasmat de eroismul lui !

— Oamenii ăștia, neamul ăsta, nu se va schimba niciodată, începu să se agite Stoica. Nici nu le este baremi rușine ! Spun pe față în conferință publică din ce se face poporul unguresc. Dintr-o căldare în care fierb alte neamuri ! Pfui ! Să le fie rușine ! Și învățătorul scuipă în laturi.

— Cum să le fie rușine dacă sunt nebuni ? Cum n-ar fi nebuni dacă-s numai o mîna de oameni, meniți peirii între popoarele Europei ? Nu se vor schimba niciodată,

zici tu. Dar nu se pot schimba ! Dacă s-ar schimba, dacă n-ar mai avea căldarea vrăjitoarelor lui Machbeth, ar dispăre.

— Conferința asta ar trebui publicată în presa din lumea întreagă. Să vadă omenirea cine sunt ungurii, așa cum se recunosc ei înșiși.

— Să se publice ? Ce folos ? Căldarea trebuie spartă, iată ce este de făcut. Să-i stângem focul de sub ea. Austria trebuie spartă ! Nu puterea ungurească, ci Habsburgii ne-au aruncat, prin dualism, în căldare. Austro-Ungaria trebuie să piardă războiul — iată singura scăpare a naționalităților. Și eroul acela legendar alungă pe ruși din Bucovina ! În Carpații Păduroși, unde nu-i nici un erou legendar, rușii se mențin încă. Dar românii îi alungă departe de căldare ! Ce idioție !

— Păi, românii sunt un popor cinstit și viteaz. Ei, odată pe front, nu pot decît să lupte după firea lor — îndrăzni Stoica.

Directorul îl măsură din creștet pînă în tălpi.

— Ești un idiot ! Un mare idiot ! N-ai înțeles nici dintr-asta nimic ! Iată de ce mi-e scîrbă să mai stau cu voi de vorbă, să mai discut cu voi politică.

Și directorul căzu iar în muțenia sa gravă, și începu să se plimbe pe cărare, cu minile la spate. Dar capul i se aplecă mai greu spre piept decît înainte.

Conferința aceea fu discutată cu scîrbă și cu pasiune și de către ceilalți intelectuali din sat, încă în după-amiaza acelei zile. Ea indignă adînc pe toată lumea, și lăsă în suflete o drojdie amară.

Trecuseră luni de cînd nu mai vorbiseră politică decît în treacăt, cînd se producea vreun eveniment mai însemnat pe fronturi. Cît privește România înțeleseseră că n-au ce face decît să aștepte. Se încredeau cu toții în conducerea cuminte a țării. Vor ști ei cînd e momentul, deși se zvonea că în București a început o mare acțiune pentru intrarea cît mai grabnică în război contra Ungariei.

Părintele Scurtu, cită vreme săpase în grădina casei parohiale, în primăvara aceea, ridica adeseori ochii spre munții vecini. Era tot mai încredințat că, deși semne nu erau, s-ar putea să se trezească într-o bună zi cu trupe române coborînd de pe munte. După citirea pasajelor

reproduse de *Românul* din conferința lui Rákosi Jenő, era și mai sigur — Dumnezeu știe de ce — de intervenția grabnică a României.

Erau convinși cu toții că *Românul* a dat cu un scop bine calculat în același număr în care explica neapariția lui dintr-o zi și informația despre locotenent-colonelul Dănilă Popp — pașagiile din conferință. Era cu neputință ca cititorul să nu tragă toate concluziile. Da, așa era ! În vreme ce românii își vărsau sîngele vitejește pe fronturi, căldarea ungurească fierbea mai departe. Era proclamată ca singurul ideal unguresc și după război, «oricare ar fi sfîrșitul lui».

După ce se mai liniștiră din revoltă și indignare, doctorul Preda zise :

— Rákosi ăsta e socotit ca unul dintre cei mai mari publiciști ai lor.

— Publicist și scriitor, completă notarul Danciu.

— Așa este, deși eu n-am citit nimic din scrierile lui. Dacă citești însă cu atențiune pașagiile din conferința aceasta, trebuie să constați însă că trebuie să fie un timpit.

— Cum așa ? întrebă Leon Marele.

— Eu cred că iar s-a dat o lovitură mai grea așa-zisului stat unitar național maghiar. Taie maghiarismului toate crengile de subț picior. Băgați numai de seamă ! Declară și recunoaște că istoria nu cunoaște nici un caz în care un popor să «fi evoluat», să se fi extins de la șes la munte, ci totdeauna de la munte la șes. Dar acest adevăr e la temeiul istoriei neamului românesc. E punctul nostru de vedere. Din cetatea Transilvaniei au roit românii în toate părțile, au întemeiat țările românești libere. Poporul de la munte cucerește șesurile, și nu invers. Dar Rákosi recunoaște că ungurii au stat mereu în fundul căldării, pe marele «șes unguresc». Recunoaște deci că ei n-au avut putere de expansiune către periferii, n-au cucerit nordul, sudul, răsăritul căldării niciodată. Ei așteaptă în căldarea lor pe slovaci cari coboară de la nord, pe sîrbii de la sud, pe românii de la nord, de la sud și de la răsărit să se scurgă în căldarea lor și să se topească acolo. Recunoaște că n-au ajuns prin expansiune firească nici în Transilvania, nici în Slovacia sau Rutenia, nici în

Bacica sau Bănat. Ce testimoniu de paupertate mai categoric poate da cineva ?

— Da, e adevărat — zise părintele Scurtu. — Prin aceasta se recunoaște și faptul istoric că ungurii pripășiți printre noi, sau în celelalte ținuturi cu mari majorități neungurești, sunt infiltrații artificiale, sunt urmarea unor măsuri de stat — cum și sunt în realitate — și nicidecît rodul expansiunii firești. «Inima căldării» ungurească n-are putere de expansiune firească, ci numai de «topire», de asimilare a celor ce se apropiau de Alföldul lor. Dar mulțumită lui Dumnezeu, românii n-au prea roit spre pusta ungurească, ci spre șesurile de la răsăritul Carpaților.

— Altă creangă puternică ce și-o taie de subț picior e cînd spune că providența i-a păstrat pe unguri în mijlocul Europei, numai cu ajutorul căldării aceleia. Adică rasa ungurească pură n-ar fi avut puteri de a-și păstra existența. Numai din căldarea ce a fiert în scurgerea veacurilor și-a scos ungurimea puterea de dăinuire. Am rămas încremenit de îngenunchierea mîndriei ungurești prin această mărturisire, care totuși cuprinde un adevăr istoric. Așadar numai prin această amestecătură din toate rasele — închipuiți-vă, pînă și pe evrei îi pomeneste — s-a născut «națiunea alcătuitoare de stat național unitar maghiar». Dar în cazul acesta, neamul, rasa ungurească nici nu mai există.

— Da, așa este ! E adevărat ! E o sîngeroasă recunoștere — se însufleți Leon Marele.

— Tot ce au bun ungurii, recunoaște conferențiarul, femeii frumoase, soldați viteji — se-nțelege toate la superlativ după temperamentul lor — se datorește amalgamului din căldare, însușirilor altor neamuri. Atunci, unde e justificarea supremației rasei ungurești în jumătatea Monarhiei ?

— Și chiar expansiunea lor viitoare, peste granițe, o vede posibilă iarăși numai prin «umflarea căldării», a amalgamului din căldare — rîse părintele Scurtu. — Ai avut dreptate doctore ! Conferențiarul e un mare idiot !

— Conferința asta ar trebui tradusă în toate limbile lumii și publicată — opină la sfîrșit doctorul Preda.

Învățătorul Vasile Stoica, prezent și el la discuție, nu spusese nimic pînă acum. El nu povesti nimănui scena pe care o avusese cu directorul în grădină. Dar acum izbucni deodată cu cuvintele lui Giurca :

— Nu-i de nici un folos publicarea ei ! Trebuie spartă căldarea, asta e !

Cu toții se uitară surprinși la fața lui încruntată. Nu avea obiceiul ieșirilor vehemente, iar în chestiunea națională se pronunța destul de moderat.

— Ce vă mirați ? În vreme ce căldarea fierbe românii fac vitejii, apărînd-o.

Nu-și dădea seama că vorbea cu cuvintele directorului.

— Cam așa este — zise Leon Marele. — În același număr de ziar se anunță că un număr al lui a fost suprimat și vitejiile colonelului Popp, după *Neue Frei Presse*. Ce a putut scrie să se suprima un număr întreg ? Pînă acum a avut numai coloane albe.

— Ceva potrivit fierturii din căldare, desigur — zise notarul. — Feciorii noștri se bat pentru împăratul și gazetele noastre sunt suprimate. De, conferința lui Rákosi e în nota ungurească, n-am ce zice !

— Domnilor, începu doctorul Preda, eu cred că un neam nu se poate purta fie în pace, fie în război, decît așa cumu-i este firea. Un popor nu se poate schimba de la o zi la alta. Românii au fost în toate timpurile soldați buni și viteji. Nu pot fi altfel nici în războiul acesta. Dovezile lor de vitejie să nu ne indispună. Cred că nici ziarele nu le încrestează în zadar. Vor rămîne un titlu de mărturie pentru noi, oricari ar fi împrejurările. Și cine poate cunoaște viitorul — poate un titlu de-a sfărîma căldarea, cum zice prietenul Stoica.

— Eu ?... se trezi învățătorul din elanul lui. Dar se opri la întrebare. Își aminti deodată că plagiase pe directorul și se înroși tot.

— Nu mai cred în nici o răsplată ! Nu mai aștept nici o răsplată de la Viena, începu să se enerveze acum părintele Scurtu. Nu mai putem rămîne în rolul de cerșetori ai Monarhiei. Și numai de la *Suplex Libellus* am avut atîtea ocazii să rămînem în marginea drumului cu traista goală, sau chiar la porțile burgului din Viena. Nu

mai putem avea nevoie de răsplată, ci de drepturi. Iar drepturile unui popor — pare-mi-se s-a spus încă în procesul *Memorandului* — nu se cer, ci se afirmă. Afirmarea românismului în actualul război e o piatră unghiulară în istoria lui viitoare. E cu neputință să nu se producă...

— De, se mai răriseră discuțiile pe tema asta de cînd directorul vine mai rar între noi. Dar iată că începe să-ia locul părintele, și chiar Stoica. Să fie semne bune? — întreabă doctorul.

— Domnilor — se agită preotul — suntem ca și la patruzeci și opt: acum ori niciodată! De-o jumătate de veac se frămîntă principiul naționalităților, și nu numai în Monarhie. El trebuie să iasă sau biruitor sau zdrobit din războiul acesta. Dar cred că el e pus de istorie și dacă a ajuns la maturizare deplină va birui, dacă n-a ajuns, va cădea. Aduceți-vă aminte de luptele religioase, confesionale mai exact, cari au sfîșiat atîta vreme Europa. Era vorba de necesitatea libertății de cult, a libertății de conștiință. Principiul pus odată n-a încetat să frămînte popoarele pînă n-a ajuns la biruință. Cîta vreme n-a ajuns la maturizare a ieșit înfrînt din războaiele stîrnite de el, cînd a crescut peste capetele oamenilor, a biruit, și de-atunci nu-l mai discută nime.

Se încinse o polemică între doctorul și preotul. Ceilalți ascultau, mirîndu-se de ușurința cu care părintele Scurtu își aduna argumentele.

— De unde putem ști — zise doctorul — că principiul libertății naționale a ajuns la maturizare și va birui acum? ori e numai începutul însîngerărilor Europei pentru biruința lui? Spun așa pentru a face o plăcere părintelui. Pentru că, după părerea mea, actualul război n-a început deloc pentru libertatea națională, ci pentru mari interese economice potrivnice între cele două tabere. Pentru hegemonia în Europa, pentru rivalitatea dintre Rusia și Austria, dintre Franța și Germania. Iar rivalitatea asta urmărește cuceriri și interese materiale.

— Am spus — zise părintele — că dacă principiul naționalităților nu a ajuns la pragul biruinței, va ieși înfrînt.

— Întocmai ca la patruzeci și opt la noi ? De aceea ai spus că și azi e lozinca de atunci ? Acum ori niciodată ?

— De aceea !

— Și dacă va ieși înfrînt ca și atunci ? Mai crezi necesară și firească intervenția românismului ?

— Da, o cred, chiar cu prețul unei nouă înfrîngerii. Și în cazul unei înfrîngerii principiul național va face pași înainte, și încă pași mari. În vreme ce dacă românismul n-ar interveni în război, om da înapoi cu veacuri.

— Ciudată concepție !

— Dar nu-i ciudată deloc ! Închipuiți-vă că România stă pe loc — împotriva așteptărilor și aproape a certitudinii instinctive a neamului întreg. Închipuiți-vă că Puterile Centrale înving ! Încă n-ar fi nimic că noi am rămînea tot în «căldarea ungurească», dacă am rămînea cu sufletul de acum. Dar îl vom pierde ! Deziluzia că nu s-a făcut încercarea cea mare ar paraliza toate energiile, și nu numai la noi, ci și dincolo de Carpați. În vreme ce în cazul unei încercări curajoase, chiar și înfrînți, idealul ar rămînea, însîngerat, e adevărat, dar cu atît mai plin de putere magnetică pentru neamul românesc. Energiile noastre ar crește. Le-am biciui în toate chipurile să crească. O primejdie înfruntată o dată, pierde din gravitate.

— Sunt aplicat să cred chiar contrarul. Deziluzia cea mare ar veni abea în cazul unei înfrîngerii.

— Se-nțelege că eu nu intenționez să impietez asupra convingerilor nimănui, nici nu se poate. Eu îmi mărturisesc numai convingerea mea. Aș spune că principiul libertății naționale a ajuns la maturizare și va birui. Desigur, e o convingere individuală, și nu un adevăr matematic.

— Ar fi extraordinar ca un război început pentru interese materiale și de hegemonie a Europei să sfîrșească prin biruința unui principiu la care nu s-a gîndit nime !

— Să vedem dacă nu s-a gîndit ! Alsacia-Lorena nu este o chestiune națională între Germania și Franța ? Și încă, de cînd ? Cîte războaie s-au dus pentru cele două provincii ? Polonia, între Germania, Rusia și Austria,

nu-i și o problemă națională ? [...] Cît ne privește pe noi, ce să mai spun ? Noi sîngerăm de multe veacuri pentru idealul unirii, de la Mihai Viteazul. Ideea națională, după cît se vede, nu-i la întîiul ei război de afirmare. E foarte posibil să se fi apropiat de maturizarea izbînzii.

— Doamne sfinte ! Dar una e lozinca, unul e paravanul unui război, și altul e motorul lui adevărat ! Este evident că în 1877 rușii voiau să ajungă la Constantinopol ! Toată lumea știa interesul lor la strîmtori.

— Bine ! Fie cum zici ! Dar ce a constituit butoiul de praf de pușcă din Balcani, cum i se zice îndeobște, dacă nu conflictele de ordin național între popoarele așa de amestecate de acolo ? Și războiul balcanic abea încheiat, nu pe chestia națională s-a purtat ?

— Da, desigur, așa da ! — răspunse doctorul.

— Dar războiul actual nu a izbucnit din revolverul lui Princip ? Și lui cine i-a pus gloanțele în revolver ? Nu iredentismul național al sîrbilor ? Nu răzbunarea lor criminală pentru anexiunea Bosniei și Hertegovinei la Austria ? Dar rușii ar fi intrat în război fără primejdia Sîrbiei de a fi distrusă, fără primejduirea ideii panslave ? Că vor fi în joc interese materiale, rivalități pentru hegemonie, că poate războaiele nu pornesc numai pentru «paravanele» ce le afișează, e foarte probabil. Dar aproape de-un veac mi se pare că fitilul l-a pus mereu problema libertății naționale. Așa că agentul viu, scînteia care aprinde, care e simpatică în postura de paravan, a fost mereu ideea națională. Și ce însemnează asta ? Însemnează că ea e *legitimată* de opinia publică a neamurilor. Și cînd, o idee e legitimată, însemnează că ea se și apropie de biruință, că a ajuns în stadiul maturizării.

— Hm ! N-aș putea spune că e slabă argumentarea — zise doctorul indispus. — Totuși mi se pare că te prea înflăcărezi, că ai cam apucat pe urmele directorului.

— Țin să vă spun că de la scena cu revizorul eu nu mai văd în Giurca un exaltat, ci un român convins de necesitatea istorică de azi. Și țin să mai spun că-l apreciez foarte mult.

— Oricum ar fi, eu țin să te felicit, părinte. Încă n-am auzit o pledoarie atît de frumoasă din gura dumnitale — zise doctorul Preda.

— Dacă nu calci pragul bisericii în veci — răspunse Leon Marele. — Dacă l-ai fi auzind predicînd nu te-ai mai mira.

Cei cari au ascultat polemica rămăseseră de partea preotului. Doctorul Preda simțea aceasta, și nu avusese decît o singură mîngăiere : toți oamenii aceștia erau conduși numai de instincte, n-aveau nici idee de «politica mare», de conflictele de interese între state, de motorul economic, cel adevărat, al războaielor. Erau instinctivi, trăiau din credință ca și masele mari ale poporului. Pentru ce s-ar supăra pe părintele ? Pentru ce s-ar supăra pe ceilalți pentru că-i simțea de partea preotului ?

Însă nemulțumirea îi stăruise o vreme în suflet și fără voia lui.

XIV

Satul de graniță în care trăiau și se frămîntau intelectualii despre cari e vorba, nu era o excepție în regiunile sud-estice ale Transilvaniei în ce privește starea sufletească a românilor, începînd cu izbucnirea războiului. Deosebirea era numai în împrejurarea că aici erau mai mulți intelectuali — trei învățători și o învățătoare, medic de circumscripție, pe lîngă preot și notarul român. Prin legăturile doctorului Preda cu cumnatul său, membru în Comitetul Partidului Național, vestitul avocat Vlădeanu, ei erau mai repede și mai bine informați și asupra conducerii generale politice a românilor din Transilvania. Prin notarul, prieten bun cu prim-petorele român, luau cunoștință de măsurile guvernului, de atitudinea lui în aceste vremuri excepționale. Desigur nici prim-petorul nu era informat asupra măsurilor administrative și polițienești luate în special referitor la români, decît asupra celor mai inofensive. Se vorbea chiar că va fi transferat în curînd în interes de serviciu. În țara ungurească.

Intelectualii din sat se mai nimerise să fie tot oameni bine pregătiți pentru slujba lor, și toți născuți și crescuți

în ținuturi curat românești. Trecuseră cu toții prin școli secundare românești, și însuși notarul învățase ungurește mai ales la cursul de notari. Afară de aceasta, funcționând într-un județ în care «națiunea alcătuitoare de stat» nu făcea nici cinci procente din populație — slujbașii din câteva orașe, jandarmeria, funcționarii de la căile ferate și poștă — ei nu prea cunoșteau șicanele unei administrații ungurești. Erau mai independenți, mai liberi pe mișcările și opiniile lor, le manifestau mai pe față decât intelectualii mai puțini de-o pildă, dintr-un sat românesc din Sălaj, Bihor sau Maramureș. Trăiau într-un mediu, într-o lume mai românească. Aici și în întreaga Transilvanie — cea propriu-zisă, fără așa numitele «părți adnexe» de la granițele de vest ale românismului — țara ungurească a fost socotită totdeauna ca existând undeva departe în Apus. Pătura mare țărănească — cu toate sistemele constituționale, care se perindaseră în ultimul veac, nu avea conștiința că trăiește «în Ungaria», cum se străduia de decenii s-o convingă politica de stat.

Aici, deci, se discuta și înainte de război, și după izbucnirea lui, mai des problemele românești, problemele naționale și culturale decât în alte ținuturi de la nordul și vestul Ardealului. Înfrigurarea era mai mare în legătură cu intrarea României în război.

Totuși interesul pentru această problemă era mare pînă și în satele de la granița de vest a românismului, între intelectualii de acolo, mai cu seamă. Era destul să aibă cineva de lucru în acelea regiuni, să se știe despre el că a venit dintr-un ținut din vecinătatea României, pentru a nu mai scăpa de întrebările intelectualilor din partea locului. Țăranii din satele mixte, ei înșiși vorbind mai mult ungurește decât românește — de vreo trei-patru decenii — nu păreau preocupați de atitudinea României. Ei nu întrebau anume, dar dacă românul străin aducea el vorba despre asta, erau cuprinși și ei de un mare interes.

Cu astfel de experiențe se întoarse, prin iulie, doctorul Preda, pe care niște afaceri particulare îl duseseră prin părțile Sătmărilor, unde avea o rudenie îndepărtată. Se nimerise să vadă și un sat curat românesc, poate numai la vreo douăzeci de kilometri spre răsărit de la Do-

britin, și rămăsese uimit de interesul ce-l purtau țăranii de acolo față de atitudinea României.

De altfel, de-o vreme, începuse prin toate satele românești, la un an după război, o neliniște și o frământare, care deși nu se putea compara cu cea de la izbucnirea conflictului armat între cele două grupuri de țări, era totuși destul de mare. Intrarea Italiei în război, alături de Puterile Aliate, contra puterilor care formaseră Tripla Alianță, deschiderea unui nou front de luptă, pierderile din Sîrbia și Galiția de pînă acum, determinaseră guvernul și conducerea armată să cheme mereu noi contingente, tot mai bătrîne, și să se ordone revizuirea, pe contingente, a celor aflați neapți, la vremea sa, pentru serviciul militar.

Lumea satelor ieși din toropeala ce căzuse asupra ei la două-trei luni după război, prin obicinuința omului cu toate și prin continua încordare a muncii. Nouă și nouă serii de familii căzură în frământarea și îngrijorarea prin care altele trecuseră de mult. Revizuirile adunau fără cruțare aproape pe toți cei aflați neapți pentru armată mai înainte. Adeseori lumea satelor se scandaliza și se revolta. După fiecare asentare, pe ulițele satului, aici, ca și în alte părți, se puteau auzi vorbe ca acestea :

- Ai fi crezut ? L-au luat și pe cutare !
- Curată batjocură ! Ce vor face cu el ?
- Vreau să ne curețe pe toți, asta e !

Aici în sat ajunsese iarăși în treabă feciorul acela idiot «Cătana-mpălatului», care-și pusese din nou hîrtie roșie în pălărie, își încinsese sabia de lemn, și se ținea pe urmele noilor recruți, sau ale noilor mobilizați, făcînd «salutir», bătîndu-și călcîiele :

«Cătana-mpălatului !»

Părintele Scurtu începuse iar să spovedească și să cuminice pe cei cari plecau acum la unitățile lor. Era o plecare, o despărțire de sat cu mult mai săracă, mai jalnică, îi părea lui decît aceea de la mobilizarea generală. Acum plecau în grupuri mici, și afară de familiile lor, nime nu se interesa de ei, nu-i petrecea la gară. Cei cu membrii din familie, deși de-un an, rămîneau indiferenți. Preotul îi compătimea. Îi păruse că a fost cu mult mai

ușoară plecarea celor duși de mobilizarea generală, cînd satul întreg îi petrecea la gară, decît a celor de acum. Pustiul indiferenței satului îl apăsa pe suflet ca o povară.

Și cam același sentiment, dublat de un fel de umilire deprimătoare, îl avea și cînd plecau la recrutare cei aflați mai înainte neapți pentru armată.

Obiceiul era, ca în toate satele românești de altfel, ca recruții, cu două-trei zile, ori și cu o săptămîină înainte de termenul prezentării la sorti, să umble serile grupuri-grupuri, ținîndu-se pe după cap, și cîntînd pe ulițele satului sau prin crîșme. Cei ce mergeau la revizie s-ar fi simțit rușinați să nu se țină de obicei. Făceau și ei așa, dar «demonstrația» lor era jalnică, se îneca de obicei în ridicol, cum erau puțini, cum erau dintre cei mai slab înzestrați trupește, și pe cari satul nu-i mai lua în seamă. După trecerea prin două-trei ulițe laterale, îngînînd un cîntec, se înfundau în vro crîsmă. Parcă își dădeau și ei seama de situația lor jalnică.

Totuși, nouăle recrutări și chemarea sub arme de nouă contingente, cari apoi nu mai luară sfîrșit cît ținu războiul, neliniștiră iar satele, și, pînă la intrarea României în război, deșteptară iarăși și în masele mari interesul față de atitudinea ei.

După un restimp de tăcere, ziarele românești începură să aducă iarăși reproduceri din presa străină, germană mai ales, din corespondențe și articole referitoare la atitudinea României.

Cu prilejul intrării Italiei în război fu o neliniște generală în Transilvania, și o nouă înfrigurare. Cei mai mulți intelectuali fură de părerea că îndată după Italia, va intra și România.

Între intelectualii din sat fu o mare discuție cu prilejul acela. De-o parte erau directorul Giurca și părințele Scurtu, de partea cealaltă toți ceilalți. Directorul nu mai participase de multă vreme la discuțiile lor, dar acum el însuși o porni.

Era sigur că de data aceasta România nu va mai înțîrzia. Asemenea și preotul. Toți ceilalți erau însă sceptici. Doctorul Preda susținea că România nu se poate

orienta după Italia. Leon Marele era de părerea că ce «va fi să se întîmple se va întîmpla», dar că n-are nici un rost «să se înflăcăreze iar» și pe urmă să rămînă «niște tăciuni care fumegă». Asta ar putea — repetat mereu procedeul — «să-l și îmbolnăvească pe om.»

Cu prilejul intrării Italiei în război avu mare trecere ziarul unguresc abonat de notarul Danciu. Din el aflară intelectualii din sat cu cîtă ură scria presa ungurească împotriva Italiei și cît de josnic ataca poporul italian, dezbrăcîndu-l de orice calități. Scria, cum zicea învățătorul Stoica, «de la ușa cortului» amenințînd cu honvedul și husarul ungar, care își va suna în grabă pîntenii pe străzile Romei.

Ei vedeau în aceste ieșiri veninoase teama ungurilor de noul dușman, și citeau cu plăcere articolele ziarului unguresc, deși se batjocorea aici întreaga rasă latină.

— Ce vor scrie ăștia cînd va intra România ! — se bucura părintele Scurtu.

Dar trecură săptămîni și luni, și țara nu se mișca. Directorul Giurca mai rămăsese o dată de minciună, și iar începu să încunjure întrunirile celorlalți intelectuali din sat. Și cînd juca cu ei popice în grădina lui Binder, nu se mai amesteca în discuțiile lor, decît arareori. Dintre toți el părea c-a îmbătrînit mai mult în scurgerea unui an de război. Se plîngea uneori de dureri reumatice, și se interesa de la doctorul Preda ce ar putea face să le mai aline. Fața lui uscată era acum și mai brăzdată, și ochii îi mai căzuseră în cap.

Se plîngea uneori și de scumpete. Se ajungea tot mai greu cu salariul, afară de care nu mai avea nici un venit. Scumpetea, ce creștea mereu, îi supăra și pe colegii lui, și pe notarul. Doctorul și preotul aveau și puțină economie, o duceau mai ușor.

În schimb țaranii începuseră să ajungă la bani. Prețul cerealelor, al vitelor, al porcilor, se urca mereu, și familiile mai harnice începuseră să-și plătească din datoriile ce le aveau la bănci.

Pe la mijlocul lui august directorul încă nu avea în coteț porc de Crăciun, ceea ce nu i se întîmplase încă niciodată. Îl cumpăra, de obicei prin martie sau cel mult

în aprilie. Tot aşteptase să mai scadă preţurile, tot strîngea bani, dar cînd mergea în tîrg porcii erau şi mai scumpi, şi se întorcea deprimat acasă.

Cînd citi în ziare că în Arad s-a vîndut un porc gras cu o mie de coroane, îi păru o aberaţie, şi făcu mult caz din ştirea aceea. Dar pe urmă se convinse că nu era o poveste.

Nu mai putu să-şi cumpere. Cu cît se cerea acum pe-un mascur de opt luni, ar fi putut cumpăra unul trecut cinci.

În sat erau bani destui. Se cunoşteau şi ajutoarele ce se împărteau familiilor celor mobilizaţi, şi vînzările ce se făceau pentru spital, şi mai ales preţul ridicat al vitelor.

Într-o seară la Binder, cînd se vorbea ca despre o minune cu cît a fost vîndută o pereche de boi la tîrgul de ţară, Leon Marele, ameţit o leacă de vin, zise :

— De-acum nu-i încătrău ! Va trebui să ne ducem şi noi, corpul profesoral, cîinii la tîrg !

Directorul se simţi ofensat, îşi luă pălăria şi plecă.

— Poftim ! Iar s-a supărat ! Parcă l-am numit pe el — se necăji Leon Marele.

— E tot mai susceptibil — zise doctorul. — Ar trebui să-l menajem. E necăjit destul.

Prin septembrie nu mai veniră alţi răniţi şi bolnavi în locul celor plecaţi. Rămaseră tot mai puţini, pînă cînd, pe la sfîrşitul lui noiembrie, spitalul se desfiinţă. Mai pe urmă plecară şapte inşi, între cari nu mai era nici un român.

Laura rămase deodată fără nici o ocupaţiune. Şi păru cîteva zile, că a rămas suspendată în văzduh. Se obiinuise cu spitalul, şi-i plăcea munca acolo. Se introdusese bine în lucrurile unei surori de caritate, şi se pricepea la toate. Cu cît se împuţina lucrul prin scăderea numărului răniţilor şi bolnavilor, stătea tot mai mult de vorbă cu ei, îi punea să-i povestească de la ei de-acasă sau din război, le scria scrisori lungi familiilor. Avea o adevărată teamă să rămînă fără nici o treabă.

Şi acum, la începutul lui decembrie rămase deodată fără nici o ocupaţie. Şi, cît ar fi fost de bine, dacă chiar acum ar fi avut mai mult de lucru, îşi zicea fata !

De două luni nu mai știa nimic de logodnic. Zadarnice fură toate scrisorile ei la adresa nouă trimisă de Ionică, după noua regrupare, de care-i amintise. Parcă l-ar fi înghițit pământul !

Rămasă iar cu gândurile ei, Laura începu iar să doarmă puțin nopțile și să nu mai aibă poftă de mîncare, cînd într-o zi, cu puțin înainte de Crăciun, doctorul primi o carte poștală de pe front. Nu era nimeni acasă cînd i-o aduse împărțitorul poștei din sat. Era destul de spălăcit scrisul cu creionul. Părea că a umblat prin multe mîni. Nu cunoștea scrisul. Așa că se uită mai înțîi după iscălitură. I-o trimitea doctorul Enea Munteanu. Dar cine era el ? se gîndi un restimp medicul. Își aduse apoi aminte că era tînărul pe care-l adusesese odată în vizită la ei, cumnatul său, avocatul Vlădeanu. Da, era tînărul acela de care fusese vorba în legătură cu Laura.

Îi trimitea vestea că avocatul Ion Vestemean a căzut prinsonier la ruși dimpreună cu întreaga baterie la care fusese mai pe urmă împărțit. Să nu aibă nici o teamă. A fost o învăluire, într-o noapte, fără nici un fel de armă. A căzut prinsonier întreg și sănătos. El se grăbea să-i avizeze știind că de la avocat nu vor putea primi nici o veste, cine știe pînă cînd. Știrea e cu totul sigură, dată și în ordin de zi către regiment, așa că pot fi cu totul liniștiți. Cît îl privește pe el, pe Munteanu, scria de la un spital mobil, de campanie.

Doctorul Preda pusese cartea poștală pe masă. Se miră că nu simți nici o bucurie deosebită. Știa că pentru Laura vestea era de cea mai mare importanță. Însemna că logodnicul fetei scăpase din gura morții. Prinsonier, însemna a fi terminat războiul. Și totuși nu simțea nici o bucurie deosebită. Se simți mai liniștit, e adevărat. De-acum îngrijorarea Laurei nu mai putea avea nici un rost. Nici acum, nici mai tîrziu, pînă va ține războiul. Nu se vorbea ca rușii să se poarte rău cu prinsonierii. Lucru ce-i păru și lui ciudat. După citirea cărții poștale, se gîndea mai mult la doctorul Enea Munteanu decît la logodnicul Laurei. Scria că-i într-un spital mobil, de campanie. Se vede că de la începutul războiului a fost

În același serviciu, destul de primejdios. Și-l aminti pe tânărul doctor, și se gândi la el cu simpatie. Deși a văzut că vizita lui nu a avut nici o urmare, iată s-a grăbit să le trimită vestea cea bună ! S-ar părea că are un suflet nobil.

«Curios — își zise Preda — mă interesează mai mult decît logodnicul fetei : Pentru ce ? Regret și acum că nu-l voi avea pe el ginere ! Mi-a plăcut de la început mai mult de el decît de avocatul Vestemean ? E cumva simțămîntul de colegialitate ?»

Abea peste cîteva zile se limpezi nedumerirea lui. Citise un articol reprodus din presa străină în care se spunea că nimeni nu poate prevedea durata actualului război nefiind nici un precedent în trecut. Era de temut totuși, se spunea în articol că nu s-ar fi ajuns nici la jumătatea lui. Da, își zise doctorul, cine știe pînă cînd se va amîna căsătoria Laurei ! Era același motiv care îl predispunea să creadă că logodna a fost pripită, că a fost un rău că fata lui s-a legat de o anumită persoană după care trebuia să aștepte cine știe cît. Poate va îmbătrîni așteptîndu-l. Dacă nu s-ar fi logodit, poate-i venea mai devreme un noroc. Poate chiar doctorul Munteanu ar fi scăpat mai repede de pe front. Ar fi putut fi repartizat la spital de zonă interioară, și nimic n-ar fi putut împiedica căsătoria, chiar prelungindu-se războiul.

Apoi el își dădu seama că la rădăcina tuturor sentimentelor lui în legătură cu aceasta, era că el, în sinea lui, apreciasse de la început mai mult pe Munteanu și ar fi dorit ca fata lui să se căsătorească cu el. Nu numai pentru că i-l recomandase cumnatul său, avocatul Vlădean, ci și pentru că era mai bine situat materialicește.

Laura primise însă vestea cu mare bucurie și însuflețire, ca și mamă-sa. Instinctul sigur îi spunea că scăpase din primejdia morții în care și-l închipuia zilnic.

Siguranța aceasta copleșea cu totul grija că de-aici încolo nu se mai putea aștepta la vești de la el. Și-l va închipui mereu dus undeva departe-depart. Dar acolo nu va mai bate tunul, nu vor mai exploda granatele. Răniții din spital aduseseră vestea că rușii se purtau bine cu prinsonierii, mai ales cu românii și cu slavii din Mo-

narhie. Îndată ce ştiau că ești «pravoslavnic», cînd vedeau că faci crucea ca și ei nu te mai amenința, în prinsoare, nici o primejdie. Ba crescuse pe front zvonul că slavii și românii ajunși în captivitate se bucurau de un tratament special. Ceea ce era și logic — își zicea Laura — dacă urmăresc destrămarea Monarhiei.

Mamă-sa se bucură, în primul rînd, pentru Laura. De aici încolo nu va mai avea pentru ce să nu doarmă nopțile. Da, era adevărat — își zicea dînsa — că viața omului e pretutindenea în mîna lui Dumnezeu — totuși în captivitate Ionică avea neasemănat mai multe șanse de a se întoarce sănătos, decît de pe front. Se mai cunoștea, și din ce spusese răniții și din vorbele celor ce veneau pentru scurte concedii de pe front, că rușii sunt foarte bine echipați și aprovizionați, că bogățiile alimentare ale Rusiei erau nesfîrșite. Desigur, nu va răbda Ionică de foame într-o țară ca aceea !

În aceeași zi aflară vestea toți intelectualii din comună cînd se întîlniră seara la un pahar de vin în biroul lui Binder, unde, de obicei învățătorul Stoica juca șah cu notarul Danciu, iar ceilalți chibițau de la o masă vecină, pe lîngă sferturile de vin.

Toți se bucurară și se arătară încîntați.

— Dacă ar fi cineva să ne audă, ne-ar putea denunța ca trădători de patrie — glumi notarul.

— Ei, parcă ei nu se bucură cînd vrul de-ai lor cade prizonier, sau vine, rănit reformat, de pe front. Parcă ungurii dacă se laudă mereu cu vitejia și patriotismul lor nu-s și ei oameni — răspunse Leon Marele. — Hm ! Pentru sănătatea avocatului propun ca viitorul socru mic să avanseze o pereche de vin cu sifon !

Propunerea fu primită cu însuflețire, și chiar doctorul se miră cînd văzu cît de sincer sunt legați de familia lui.

Directorul Giurca era și el de față. După ce-și văzu paharul plin — refuză sifonul — se ridică de pe scaun și spuse cu solemnitate :

— Să ne trăiască și să treacă o dată cu armatele rușesti și românești Carpații !

Presa străină, din toamnă începînd, se ocupa mult cu România. *Românul* reproducea mereu din coloanele

ei, ca și din ziarele filogermane din București, singurele cari mai veneau la redacție. Știau și ei că în România era tot mai mare agitație pentru intrarea în război împotriva Puterilor Centrale. Presa străină aducea știri contradictorii : cînd afirma că va merge contra Rusiei, cînd cu Rusia. O dovadă că informațiile ce afirmau că aveau, erau numai propuneri. Acum, de cîrînd, presa străină scrisese despre un înțăles pe care l-ar avea România cu Rusia. Despre niște declarații ale lui Brătianu că România nu poate ataca Rusia, ci se va ține într-o «neutralitate armată».

Românul publica iarăși, mai des, ecourile frămîntării internaționale în legătură cu atitudinea României. Din ele se putea vedea că în România, în afară de atitudinea oficială, se prinsese un curent, care creștea mereu și care cerea ieșirea din neutralitate.

Directorul Giurca spunea că-i un fel de «hocus-pocus», o înscenare pusă la cale tot de înțelepciunea lui Brătianu, pentru a induce în rătăcire străinătatea și pentru a putea stoarce cît mai multe beneficii pentru țară. Pentru el era sigur că Brătianu lucra pe două fronturi.

Urarea lui nu miră pe nimeni. Îi cunoșteau neschimbata lui credință, care nu se îndoia cu toate evenimentele potrivnice. Închinară cu toții cu doctorul Preda.

— Prinsonierii rămîn prinsonieri în orice eventualitate — zise el serios. — Pentru ei s-a isprăvit războiul.

— Așa crezi ? Dar cehii din captivitatea rusească ce așteaptă ? Se spune că s-au predat regimente întregi.

— Dreptul internațional al războiului nu permite ca prinsonierii dintr-o armată dușmană să fie înrolați în armata potrivnică. E și o lege naturală și la mintea omului — stăruie doctorul.

— Vor fi așa legile războiului, cîtă vreme cei prinși vor fi considerați ca dușmani. Dar cînd se vor declara aliați ? Cehii au un comitet național în străinătate, despre care se spune că organizează în Rusia din prinsonieri un corp de voluntari. Crezi că românii din captivitatea rusească la intrarea României în război, nu le vor urma pilda ? Să-mi dai voie să spun că eu nu spun nici un lucru negîndit.

— Cred că spui, directoare, mai mult ceea ce dorești, și ce, de altfel dorește oricare român. Totuși mie-mi vine greu să crezi că un om, scăpat o dată din iadul de pe front, s-ar mai duce o dată acolo de bună voie. Așa că și veștile despre corpul voluntar cehesc trebuiesc primite, după părerea mea, *cum grano salis*».

— Eu te cred în întregime. Cehii sunt un popor cult și conștient. Și sunt și oameni cutezători. Când e vorba de posibilitatea reînvierii Bohemiei, a legatului bohem, cum n-ar fi în stare să aducă orice jertfă ?

— Nici rușii nu cred că ar primi. Apoi ei nici nu au nevoie de soldați străini. Mai degrabă de armament și comandanți buni. Trupe au cită frunză și iarbă !

Cum apucase puțin la cap directorul Giurca, la al patrulea pahar, făcu aceeași urare. Nu răspunse nime, numai proprietarul Binder care intrase în odăiță, și nu înțălesese bine despre ce este vorba, zise :

— *No, ie !* Rușii au fost scoși din Carpați.

XV

— Întîi se vorbi, apoi se știu cu siguranță că unul dintre fruntașii Partidului Național se află la o unitate de artilerie de la ultima mobilizare. Ieșise și zvonul că s-ar fi cerut el însuși la regiment, deși contingentul lui n-ar fi fost încă mobilizat. S-ar fi cerut pentru că în viața civilă era spionat de aproape de organele siguranței. Erau mereu pe urmele lui. Nu putea face un pas în toată libertatea. Se mai vorbea că un cancelist din biroul lui advocațial a fost arestat, bănuît de spionaj pentru România, deși nu a putut fi dovedit cu nimic, decît că se află la el textul bătut la mașină al unei poezii iredentiste, intitulată : *Vrem Ardealul*.

Pentru a scăpa de șicanele poliției și ale siguranței, fruntașul pomenit ar fi intrat de bună voie în armată. Se spunea că între împrejurările de acum nu se putea face nici un fel de politică, și se aproba de către unii gestul lui de a intra volutar în armată.

Alții erau mai aplecați să creadă că a fost mobilizat și el, ca orice om, cu contingentul lui. Nu ar fi aprobat voluntariatul din simplul motiv pentru a scăpa de șicanele siguranței. Un astfel de act ar fi avut o semnificație potrivnică sentimentului public românesc. A intra benevol în armată în plin război însemna — ziceau ei — să aprobi războiul Monarhiei și scopurile lui. Ar fi un fel de demonstrație semioficială a Partidului Național pe lângă Monarhie, deci și pentru Ungaria! Și aceasta nu numai în vreme de război, ci și în situația neschimbată a românilor transilvăneni. Pentru că guvernul unguresc de la izbucnirea războiului de-un an și jumătate, nu a adus nici o îmbunătățire situației politice în problema naționalităților. Ar fi — spuneau cei mai mulți — o mărturisire tacită că oficialitatea conducerii politice a românilor, e solidară cu Monarhia, indiferent de modul cum era tratat poporul și chiar unii frunțași.

Chestiunea rămasă nelimepezită și opiniile împărțite : majoritatea n-a știut, cât a ținut războiul, dacă a fost vorba de o mobilizare obicinuită, ori de voluntariat.

Între intelectualii din comună nu știa nici doctorul Preda care era adevărul, deși înclina să creadă că-i vorba de o mobilizare obicinuită, cu contingentul respectiv. Așa le spunea celorlalți, dar lui i-ar mai fi plăcut să fie vorba de o intrare benevolă. Pentru că de curînd avu o serie de informații primite de la cumnatul său, cu cari, s-ar fi potrivit mai bine voluntariatul aceluiași frunțaș.

Într-adevăr pe la mijlocul lui decembrie el primi un aviz de la cumnatul său, cunoscutul avocat Vlădeanu, membru în Comitetul Partidului. Era invitat să meargă într-una din zile la el.

Se duse a doua zi.

— Te-am chemat pentru că am să-ți dau informații prețioase, pe care te rog să le utilizezi cu cea mai mare precauțiune. La tot cazul să nu se afle că le știi de la mine. Cred că e necesar să se cunoască aceste informații pentru că înfrigurarea aceasta a opiniei noastre publice nu mai poate dura. Ar fi și zadarnică și ar putea fi și primejdioasă pentru noi.

— Dar despre ce e vorba ? întreabă neliniștit doctorul.

— Am fost în București.

— Nu mai spune ! făcu uimit cumnatul său. Cum ai trecut ? Cu pașaport ?

— Da, se-nțelege !

— Și ți-au dat ?

— Am putut dovedi că am afaceri de interes economic care privesc și populația de aici. Să stăruim pentru câteva vagoane de cucuruz.

— Și cînd ai fost ? Cred că te-ai folosit de un pretext.

— Nu chiar. Mi-am luat într-adevăr angajamentul să exoperez câteva vagoane pentru populația din munți. Am cunoscuți prin ministere. M-am înapoiat numai de câteva zile.

— Ei bine, și ce-i acolo ? Cît ai stat ?

— O săptămînă. La vremea asta cred că m-am putut informa destul de temeinic. Iată ce este : România nu va intra în război împotriva Puterilor Centrale.

Doctorul se făcu palid. Deși nu era dintre cei «exaltați», — ca directorul Giurca și, în timpul din urmă, și ca părintele Scurtu — cum îi socotea el — deși era în stare să se gîndească și la o neutralitate definitivă a României, sau la participarea ei în război alături de Puterile Centrale, simți un junghi la vorbele celui ce venea cu o asemenea informație din Țară.

— Oricît ar fi de dureroasă pentru noi realitatea, aceasta este.

— Dar este un curent puternic pentru război. Se face o tot mai intensă propagandă. Ziare importante, personalități politice valoroase, sunt în fruntea acțiunii. Ecourile presei străine cari pot pătrunde pînă la noi ne vorbesc mereu de acțiunea aceasta războinică. Țărani veniți acasă de dincolo, spun și ei că se țin adunări, se rostesc cuvîntări înflăcărâte împotriva Ungariei. Cum și de unde o informație așa de diametral opusă ?

— Agitația pentru război o face opoziția, dragul meu. Într-o măsură e o metodă politică uzitată dincolo de a veni la putere, de a schimba guvernul. Pe de altă parte e și o acțiune susținută financiar de puterile Înțelegerii. Recunosc că e și o mișcare națională, poruncită de «instinctul național», cum a declarat la o adunare un frun-

taș al opoziției. Ardelenii refugiați acolo și amestecați în acțiune, lucrează cu toată sinceritatea, se-nțelege. Totuși mișcarea are în vedere și considerațiile de mai sus. Și cred că încă una !

— Ce mai poate fi ?

— Un mijloc de presiune a guvernului față de Austro-Ungaria, de a stoarce cît mai multe drepturi naționale pentru noi în schimbul neutralității României.

— Adică vechea poveste a împăcării. Ce s-a încercat prin tratativele cu Tisza, se continuă acum prin alte mijloace !

— Aproape așa !

— Dar cum ai ajuns la asemenea convingere ?

— În toate cercurile oficiale se crede în biruința Puterilor Centrale, și în primul rînd, în biruința Germaniei. Am vorbit cu mulți oameni din apropierea guvernului. Toți sunt de părerea aceasta. Ce părere ? Pentru ei nu mai este o părere, este o certitudine după cele petrecute pînă acum. Ei spun că un război al României contra Puterilor Centrale ar fi o sinucidere. În cel mai bun caz, Regatul și-ar pierde independența.

— Bine, frate, dar ce spui e grav de tot. Cu cine ai vorbit ? De la cine știi părerea oficială a guvernului ?

— De la unul care e în situația să cunoască nu numai părerea guvernului, ci și a cercurilor superioare militare. Și Marele Stat Major al armatei e sigur de biruința Puterilor Centrale.

— Mai era de înțeles o astfel de certitudine cîtă vreme a trăit regele Carol. El era un om care își impunea părerile. Dar acum ! E dezastruos ! Cine e persoana respectivă ?

— Regret, dar n-am dezlegare să-i spun numele decît la trei persoane din Comitetul Național. Îți pot spune numai atîta că este un militar.

(Mai tîrziu se cunosc numele militarului. Îl divulgă unul din cei trei fruntași din Comitet. Numele nu spunea nu știu ce ! În Ardeal nu era cunoscut. Se spunea că-l cheamă maiorul Verzea.)

— Un militar ! Dar să-mi dai voie, diplomația, politica externă a unei țări nu o fac militarii. Adeseori nici nu o cunosc !

— Omul meu are mari legături politice. E intim cu mulți conducători.

— Și informația o ai numai de la el ?

— Ți-am spus că părerea e curentă în toate cercurile cu răspundere. Pretutindenea se știe, deși nu se spune, că România nu va intra în război împotriva Puterilor Centrale. Toți cei bine informați sunt siguri de biruința Germaniei.

Doctorul rămase pe gânduri cu capul în piept.

— Iată pentru ce m-am gândit că e nevoie să se poarte și înfrigurarea de la noi. Ar putea ajunge primejdioasă. E și pînă acum îngrijorătoare. O seamă de români au și ajuns în lagăre și în închisori din cauza acestei agitații continue, care-i face neprevăzători, cari nu-și mai cumpănesc vorbele și atitudinile. Cîțiva sunt deținuți, chiar bănuți de spionaj, ceea ce de altfel e absurd. Căci o țară hotărîtă să rămînă în relațiuni prietenești nu susține spionajul.

— E grav ! E grav de tot ce spui ! Afară de cazul că nu e decît o părere și nu o certitudine ! Ar urma o deziluzie... E-hei ! Nici nu-i bine să ne gîndim la așa ceva !

— Da. Lovitura va fi puternică, e adevărat ! Dar nu-i încătrău. Trebuie să ne oprim din visuri și să vedem realitatea. Desigur că România nu se poate sinucide pentru noi. Ar fi pierdută și cauza noastră pentru totdeauna.

— Să se trezească la realitate opinia publică ! Dar asta va fi nespun de greu. Cred chiar că e o imposibilitate. Lumea nu va crede ! Nu va vrea să creadă și nu va crede. Îmi pare că nici eu nu voi putea crede, deși nu-s dintre cei prea înfierbîntați. Am făcut și eu toate combinațiile posibile. Dar lumea cea mare n-are decît o singură combinație.

— E nevoie să se dezmeticească intelectualii noștri mai întii. Desigur e greu și oarecum nefiresc să te ridici împotriva unui instinct, a unei dorințe care ne-a crescut peste cap, dar n-avem încătrău. Poate nu e vremea să bată încă ceasul nostru.

Doctorul își aduse aminte de polemica lui cu părintele Scurtu, cînd putea aduce argumente asemănătoare. Dar acum se simți străin de ele. Pus în fața unei știri sigure,

se revolta instinctiv împotriva ei. Era gata să combată pe cumnatul său cu argumentele preotului, pe cari acum le acceptă deodată, dar o silă grea, un fel de apatie pusă stăpînire pe sufletul său.

Advocatul Vlădeanu încercă să-i arate cum a rezistat el la o lovitură primită. Îi făcu o teorie asupra superiorității rasei germane ca putere organizatoare, pe teren economic mai ales, și conchidea că poate este în interesul Europei să ajungă sub un fel de hegemonie, de îndrumare germană. Numai sub disciplina germană s-ar putea organiza economicește și civilizat, și popoarele mai mici, din Balcani, din bazenul dunărean. Poate principiul statelor naționale e menit să triumfe numai după această organizare, cînd toate popoarele ar fi nu numai conștiente de drepturile lor, ci și destul de întărite și disciplinate pentru a și le realiza cu arma în mînă.

Doctorul îi urmări un restimp argumentarea, apoi începu a se gîndi la altceva...

— Iată — sfîrși cumnatul său — cum am încercat eu să mă liniștesc. Rămîn încredințat că e nevoie să revenim cu toții cît mai în grabă la realitate. Altfel am putea săvîrși greșeli ireparabile. Pentru aceea am ținut să te avizez și pe tine...

Iată la ce se gîndi doctorul Preda cînd se împărțiră părerile asupra situației militare a celui fruntaș din Comitetul Național. Deși cumnatul său nu-i spusese numele celor trei membri din Comitet cărora era autorizat să comunice numele informatorului său, era sigur că unul dintre ei trebuia să fie chiar cumnatul său.

Doctorul Preda se frămîntă atunci zile întregi să dea mai departe vestea adusă din țară sau nu. La sfîrșit se hotărî să o păstreze pentru el. Nu era el chemat, nu avea nici o calitate oficială, să răspîndească o știre ca aceasta. Și cum ar face-o ? Ce mijloace avea el ? Dacă era adevărat, cumnatul său și ceilalți trei din Comitet, n-aveau decît să dea instrucțiunii ziarului *Românul* să pregătească opinia publică pentru neutralitatea definitivă a României. Dacă era certitudine, ce putea împiedica Comitetul să se întrunească în ședință, să dea un comunicat oficial lămurind opinia publică ? Guvernul desigur că nu i-ar fi împiedicat ! Ar fi primit cu brațele deschise o asemenea

acțiune... Desigur, cumnatul său, care era un om cu scaun la cap, s-a purtat de data aceasta copilărește ! Cum a crezut el că doctorul va putea contribui la dezmeticirea opiniei publice ? Desigur vestea a zăpăcit și pe avocatul Vlădeanu, și l-a chemat la sine mai mult din necesitatea de a se descărca de ea, decît din convingerea că doctorul i-ar putea fi de ajutor. Poate a făcut-o și din obicinuință, pentru că adeseori îl informa despre cele ce se discutau în Comitetul Național.

Întors acasă, doctorul nu suflă nici un cuvînt despre întîlnirea lui cu cumnatul său. Dar în legătură cu situația nedeslușită militară a celui fruntaș, se gîndi că voluntariatul lui s-ar potrivi cu ceea ce i-a spus cumnatul său. Dacă e sigur că România nu va ataca Puterile Centrale, atunci și Comitetul Național trebuie să dea dovezi de loialitate față de Monarhie.

Într-o dimineată, pe la mijlocul lui ianuarie, doctorul Preda se întîlni în tren cu părintele Scurtu. Mergeau amîndoi la oraș și povestiră tot drumul într-un colț de vagon de clasa a doua. Cînd coborîră în gară se înțeleseră să pînzească împreună la restaurantul Fischer.

— Dacă nu te va reține avocatul la masă, bineînțeles — zise preotul. (În vremea din urmă se tutuia, se făcuseră «per-tu», cum se spunea în Ardeal.)

— Nu mă va reține. Mi-e dor de berea de la Fischer. Cînd am fost mai pe urmă în oraș n-am putut trece pe la el.

Restaurantul era pe-o stradă principală, dar destul de mic și modest ca înfățișare. Era vestit însă și pentru mîncarea bună ce pregătea, pentru vinurile vechi, și pentru berea Pilsen pe care o servea oaspeților. Pe lîngă o cameră mai mare în care se aduna lume amestecată, mai erau două pentru publicul mai ales. Într-una din ele luă loc părintele Scurtu, care sosi cel dintîi. Cunoștea localul pentru că trăgea aici, de obicei, ca și alți intelectuali români din jur. Nu mai erau decît vreo patru inși la mese, și singur la una într-un colț un militar, un ofițer, cu paharul de bere abea atins înainte, eufundat în citirea ziarului german din localitate.

Fața smeadă, brăzdată de cîteva linii îi păru părintelui oarecum cunoscută din ziare, dar nu-și aducea bine

aminte. Își comandă și el o bere, și începu să se uite pe lista de bucate. Cînd isprăvi întîiul pahar, sosi și doctorul Preda.

— Nu m-ai așteptat — zise doctorul zîmbind — dar să nu crezi că mă vei întrece. Bună ? întrebă el făcînd semn spre pahar.

— Foarte bună, ca de obicei.

Ofițerul ridică ochii din ziar auzind pe doctorul, zîmbi plăcut surprins și se ridică de pe scaun, apropiindu-se de masa lor.

— Ce plăcere, domnule doctor ! De cînd nu te-am mai văzut !

Doctorul, surprins întîi, îl recunoscuse numaidecît.

— Dumneata ? făcu el mirat.

— Nu te așteptai să mă vezi militar, nu-i așa ?

— Ba da ! am auzit ! Dar nu v-am văzut niciodată în haine militare. Nu v-am recunoscut la masă. Vă rog să mă scuzați !

— Vai de mine ! Ce scuză ! Ce face doamna, domnișoara ? Sănătoase ?

— Mulțumesc, bine. Sănătoase. Poate se mai plictisesc de cînd s-a desființat spitalul de la noi.

— Ați avut spital ?

— Da. Vro cincizeci de paturi.

— Răniți ? Bolnavi ?

— Mai mult convalescenți.

Băgînd de seamă încurcătura părintelui, adăugă :

— Să-mi dați voie să vă prezint pe preotul de la noi, părintele Scurtu.

— Îmi pare bine, răspunse ofițerul, strîngîndu-i mîna. Dar poftiți la masa mea. E mai comod acolo. Vom putea vorbi în liniște.

Deși nu-i spusese numele, părintele Scurtu văzu că nu se înșelase, bănuind o față cunoscută din fotografiile apărute prin ziare. Era fruntașul din Comitet despre care se vorbise atîta în legătură cu înrolarea lui.

Cum avea obiceiul, fruntașul se interesă de aproape și de familia doctorului și a părintelui. Află astfel că domnișoara Laura era logodită, că logodnicul ei ajunsese în captivitate la ruși. Ceru lămuriri amănunțite asupra spitalului, a bolnavilor, a răniților. Se bucură că domni-

șoara i-a putut fi de atîta folos doctorului. Se interesă de familia preotului pe care pînă acum nu-l cunoscuse — cunoscuse pe preotul antemergător, pe părintele Pascu, ce om de omenie a fost, bun român — și-l felicită pe Scurtu pentru cei doi băieți și fetiță. Arată un interes cald pentru toate aceste detalii, ca și cînd le-ar fi fost rudenie, ceea ce surprinse pe preot.

Vorbiră apoi despre război, despre situația de pe fronturile de luptă, și tîrziu, la sfîrșitul mesei, cînd cei doi gustau un vin vechi, iar el un șvarț, ajunseră la situația României, și la starea de spirit a românilor transilvăneni. Cei doi avură senzația că ajungînd aici frunțașul păru deodată mai rezervat. Îi lăsa mai mult pe ei să vorbească, în special pe preot, care se încălzi și începu să vorbească despre «ceasul istoric» care se apropia. Doctorul văzu că ofițerul încrețește din frunte, și că liniile feței arată o gravă seriozitate. Încet-încet, tot ascultînd pe preot, fața lui se părea că se schimbă într-o față nepătrunsă de sfinx.

Doctorului îi venise de mult în minte convorbirea ce o avusese cu cumnatul său. Și ardea de curiozitate să vadă ce va spune frunțașul la însuflețirea cu care vorbea părintele Scurtu.

— Fără credință și fără un ideal național nu poate trăi nici un popor — începu el. — Dar socot că noi trebuie să fim pregătiți pentru orice eventualitate. Noi trebuie să fim cu ochii mereu în viitor, să nu ne lăsăm orbiți de prezent. Pentru că numai individul trăiește un număr de ani, dar poporul e vecinic. Poporul nostru trebuie să aibă un ideal în viitor, oricare ar fi eventualitățile, oricare ar fi sfîrșitul războiului. Premizele viitorului nostru pretind ca România să nu iasă micșorată din actualul război, iar noi, românii de dincoace de Carpați, să ieșim întăriți.

— Dumneavoastră mai puteți concepe că vom putea să trăim și după război în cadrele Monarhiei și în situația de acum ? — întrebă palid părintele Scurtu.

— În cadrele Monarhiei, da ; în situația de acum însă nu.

— În cadrele Monarhiei ! — spuse cu glasul stins, deziluzionat preotul.

— Desigur, nu e idealul ! Dar în cazul că înving Puterile Centrale, va fi realitatea. Nouă nu ne este permis să desperăm nici într-un asemenea caz. Noi trebuie să trăim. Poporul nostru trebuie să dăinuiască, să se dezvolte, și să crească în puteri mai departe. Un popor nu-și poate pune întreaga existență pe o singură carte nesigură. Din cauza nerealizării unui ideal la un moment dat un popor nu poate renunța la el, pentru că nu poate renunța la existență. Iată la ce ar trebui să medităm cu toții !

— Da, e adevărat — zise doctorul — dar aproape imposibil în situația de acum.

— Eu nu pot concepe o viitoare existență a noastră în cadrele Monarhiei. Să tot voiesc, nici gând nu mai pot la asta. Îmi pare că ar fi un lucru împotriva firii — zise preotul agitându-se din nou.

— Da ! E nevoie de o judecată solidă, și de o mare putere de voință pentru a putea judeca toate eventualitățile. Dar un neam nu se poate condamna singur. Și când nu s-ar mai ști adapta la deciziunile istoriei — cari nu atîrnă de el — ar însemna să-și scrie testamentul.

E o argumentare din care nu puteai ieși. «Logicii nu-i poți opune instinctul», își zicea doctorul ascultîndu-l. Vezi bine că ar fi posibil ca Puterile Centrale să iasă biruitoare, și că în acest caz, românii din Ardeal vor trebui să trăiască mai departe.

— Ați spus — începu el — în cadrele Monarhiei, da ; în condițiile de acum, nu ! Credeți că în caz de biruință a Monarhiei, ni s-ar da alte condiții ? Dacă rămîne dualismul și noi pe mîna unguirilor mai departe, este de sperat o îmbunătățire a sortii noastre ?

— Nu cred, sunt sigur !

— Dar ungurii nu se vor învoi o dată cu capul. S-a văzut și din tratativele cu Tisza. Dar acum sunt și mai nebuni. Îmi vine în minte conferența lui Rákosi Jenő despre viitorul maghiarismului, din care s-au publicat fragmente în *Românul*.

— Da, o cunosc. Eu am lăsat să se publice fragmentele acelea. E vechea lor nebunie, potențată încă. Nici nu aștept de la ei alte condiții de viață pentru noi.

— Poate de la Viena ?

— Nici de la Viena. Le aștept de la noi înșine. De aceea avem nevoie de-un ideal pentru toate eventualitățile. Noi să fim mai tari după război decât am fost înainte. Să începem a ne pregăti de pe acum, să ne organizăm mai puternic pe toate terenele de viață, pe cel economic ca și pe cel cultural și național. Conștiința cu care se vor întoarce românii din război, că am fost un factor important în lupte, ne va face să ne ținem capul mai sus. Vom fi mai dîrzi și cutezători decât pînă acum. Energia noastră luptătoare va crește. Avem nenumărate dovezi oficiale despre vrednicia noastră în război. Vom face din ele temeiul noii noastre lupte.

El tăcu, băgă mîna în buzunar, scoase un portofel dol-dora, și dintre diferite hîrtii, luă o tăietură dintr-un ziar.

— Iată, am aici, între altele, comunicatul locot. mareșalului Höfer de la 2 august, anul trecut. Ce spune ? — Și el începu a citi : — «La apus de Ivangorod regimentele ardelene, prin atacuri cu baioneta, au luat dușmanului opt puncte de razim betonate, construite treptat, iar din acestea patru le-a luat singur regimentul de infanterie nr. 90, compus din români. Trupele noastre probate din Ardeal pot scrie cu drept această zi între cele mai frumoase zile ale istoriei lui glorioase.»

— Da ! Am citit și eu comunicatul la vremea sa. Îmi aduc aminte — zise doctorul. — Dar, să-mi dați voie, s-au mai bătut vitejește regimentele românești și în trecut, și cei cari au profitat au fost ungurii nu noi.

Părintele Scurtu nu mai zicea nimic. Era cenușiu la față.

— Noi n-o să mai așteptăm pomană. Drepturile nu se dau de pomană. O să ni le luăm cu forțele și conștiința noastră sporită. Nu vrem să murim și nu vom muri în orice eventualitate. De aceasta trebuie să fim siguri, și pentru aceasta trebuie să ne pregătim de luptă.

Puțin mai vorbiră apoi după aceea, și se despărțiră.

— Grozavă deziluzie ! — oftă părintele.

— Hm ! Mi s-a părut și mie la început. Dar s-ar putea să fie și altceva.

— Ce anume ?

— O forță superioară pe care noi nu o avem. O credință nezguduită în viitorul neamului. Nu-ți pare că a vorbit prin el însăși puterea, vitalitatea românească ?

— Nu-mi pare deloc ! E un om care nu e sigur că acum bate ceasul românismului.

— Dar tu ești sigur ? Credeam că numai directorul are acest talisman ! Și pe ce te întemeiezi ?

— Nu știu ! Dar simt ! — răspunse părintele Scurtu. Nu peste mult plecară și ei.

XVI

În tot dulcele Crăciunului și în postul Paștilor din 1916 fu mare frământare între români din cauza alegerii de mitropolit la Sibiu. Murise bătrînul mitropolit Mețianu, și se știa că guvernul, în special contele Tisza, își avea candidatul său, pe Vasile Mangra. Acesta avea un trecut oneros și nu era nici un român care să-l dorească în fruntea bisericii ortodoxe. Avea cu el numai cîțiva prieteni personali, și cîțiva interesați.

Prin aprilie ziarul *Românul* își încetă apariția. Se spunea că guvernul l-a suspendat pentru a nu mai avea nici un organ de publicitate în care românii să poată lupta împotriva lui Mangra, pentru a curma orice propagandă politică. Din cercurile redacționale se zvonise că guvernul de la o vreme socotea atitudinea ziarului defetistă. Era acuzată conducerea, nu de cenzura locală, ci de Ministerul de Interne, de Tisza însuși, că seamănă neîncredere în biruința finală, și cum ziarul se trimețea și în spitale cu răniți, îi demoraliza. În special ar fi contribuit la suprimarea lui ultimul articol prim, intitulat *Aceeași moarte — aceeași soarte* — articol trimis dinafară, de unul dintre colaboratorii externi, fost mai înainte colaborator și la *Tribuna*. Așa se auzise din redacție, dar lumea era sigură că ziarul fusese suprimat din cauza viitoarei alegeri de mitropolit, și pentru ca să nu mai fie nici un organ scris mai cu nerv, și care, mai ales, se îngrija să adune și să publice tot ce putea

trece prin cenzură în legătură cu România. Lucrul era de crezut pentru că aproape în același timp fusese interzisă și apariția revistei *Pagini literare*, ce începuse să apară tot la Arad, abea la începutul anului, după ce din august 1914, de la încetarea *Luceafărului*, nu mai apăruse în Transilvania nici o revistă literară românească. Era evident că se urmărea suprimarea scrisului românesc peste tot.

Sistarea apariției *Românului* produsese peste tot între români o mare vîlfă. Lumea a discutat agitată zile de-a rîndul.

Directorul Giurca văzuse și în măsura asta un indiciu pentru apropiata intrare a României în război. Mai erau ele și alte semne : chemarea de contingente tot mai în vîrstă, «revizuirea revizuirilor» celor neapți de armată. În decurs de-un an, pînă în primăvara anului 1916 unii au fost chemați înaintea comisiilor de asen-tare, și de cîte trei ori.

— Vreau să ne curețe satele cu desăvîrșire de bărbați, este limpede ca lumina soarelui — zicea directorul.

— Ce dovezi mai voiți !

Dacă mai era nevoie de «dovezi» se îmbiară în cu-rînd. Pe la începutul lui mai, fără să se mai aștepte sfîrșitul anului școlar, fură concentrați și Leon Marele și Vasile Stoica, ca și alți învățători de vrîsta lor. Ordinul veni pe neașteptate, nu se zvonise nimic înainte. Căzu ca un trăsnet.

Ordinul îi lovi cumplit pe amîndoi învățătorii. Peste trei zile trebuiau să se prezinte undeva « pe la dracu-n lobodă» cum zicea Leon Marele, într-o garnizoană din Ungaria. Ce-o să facă cu ei ? Ce militărie știau ei ? De douăzeci de ani nu mai fuseseră chemați nici la deprînderile de arme de peste vară.

— O să intervin eu la revizorat — spuse în prima clipă directorul — să vă dea o amîinare. Nu-i cu puțință să plecați înainte de încheierea anului școlar, înainte de examene. Ce mă fac eu cu două clase ? Nu se poate, trebuie să vă dea amîinare.

Stoica se legă de vorba asta, ca un naufragiat de scîndura de scăpare. Îl rugă pe directorul să redacteze

imediat adresa către revizorat. O va duce el încă azi. Va lua o căruță din sat și se va duce.

— Pentru ce nu un cal ? Ți-ar sta bine călare — zise Leon Marele.

Stoica îl privi prost.

— Mă duc și călare !

— Fugi încolo, măi caraghiosule ! Credeți voi că o asemenea intervenție are vrun rost ? Parcă revizoratul ne-a mobilizat ! Dar se poate foarte bine să ni se fi trimis ordinul după informațiile revizoratului.

— Ce vrei să spui ? — întrebă directorul.

— Că e o prostie să umbli cu adrese acum. Și că-i posibil ca chiar cei de la revizorat, cerându-li-se informații despre noi, să ne fi descris în culori negre, să arate ce poame suntem. Da, da, nu e de glumit ! Cît ești de bătrîn, te poți trezi și tu cu o patalama de asta.

— Dar eu n-am făcut nici o instrucție militară — răspunse directorul pâlind.

— Hei ! Acum ajunge pentru toți, «sura la măsură» — spuse Marele. — De-acum cred și eu că se apropie ceasul.

Stoica se legă însă cu toate puterile de ideea directorului și duse în aceeași zi adresa la revizorat.

Se dusesse cu căruța, și se înapoiase seara târziu. Leon Marele se îmbătase în după-amiaza aceea și se culcase devreme. Nu-l mai află treaz decît pe directorul.

Deși, după înfățișarea lui, nu mai era nevoie să-l întrebe de rezultat, totuși îl întîmpină cu întrebarea :

— Ei, fin ori paie ?

— Paie — răspunse dezolat Stoica. — Leon a avut dreptate. Spun că ei nu pot interveni la un ordin pe care nu ei l-au dat ; că revizoratul n-are nici o legătură cu direcțiunea mobilizării, și că, de altfel, pentru unii va fi mai bine acolo, vor trăi mai liniștiți acolo decît acasă. Știi, subrevizorul a făcut aluzii foarte străvezii. Te trezești că ne-au pîrît ei ca elemente nesigure.

— Dar de anul școlar, de examenul, nu le pasă ? — se încruntă Giurca.

— Nu le pasă ! Să dăm notele de-acum și să plecăm. Patria e azi înaintea școlii !

— Așa a spus ?

- Așa !
- Niște mișei ! Niște renegați cu toții !
- Vor fi, dar ce ne facem noi acum ?
- Care noi ?
- Eu și cu Leon.

Directorul mormăi ceva din ce nu se înțelegea nimic. Probabil o cascadă repezită de sudalme, cum avea uneori obiceiul cînd era în culmea indignării.

Stoica se lăsă pe-un scaun. Obrajii mari și grași i se buhăiră, păreau umflați ca după un chef îndelungat.

— Nu știu ! Nu știu ce să fac ! — oftă el.

— La ordine de chemare personale nu-i nimic de făcut decît să fie executate — intră în vorbă doamna Giurca, deoarece directorul părea că-l uitase pe colegul său.

— Da ! Vezi bine că-i așa ! Dar nu știu, nu s-ar mai putea face ceva ?

— Ba se poate — răspunse pe neașteptate directorul. Stoica tresări și-și încordă urechile.

— Dacă știi... începu el.

— Știu, dar nu ce crezi tu. Însă ce știu eu trebuie să știi și tu.

Colegul îl privi năucit.

— Tălpășița ! — zise directorul. — Mai aveți trei zile.

— Să trecem munții ?

— E la mintea omului. Nu-i om în sat care să nu știe cărările peste «Vama Cucului».

— A, dac-aș fi mai tînăr !

— Ba chiar fiindcă ești bătrîn ! Nu da prilej căpcă-unului să-și bată joc de bătrînețele tale.

— Nu cred să pot face drumul pe jos. Sunt foarte slab de picioare. De cincisprezece ani n-am mai fost nici pînă la fînațele satului. Pînă la graniță n-am fost niciodată.

— Mă rog, angajază-ți o caleașcă, dacă nu poți merge pe jos. Ia-ți și o tobă la grumaji și bate-o la fiecare sfert de ceas. Dar ce vrei ? Poate merge călare pe drum obicinuit un mobilizat, cu patrulele de jandarmi pe munte ?

— Crezi că sunt și patrule ?

— Ce întrebare ! Mi se pare că te-ai timpit de tot ! Cum n-or fi în vreme de război ? Erau pe graniță și în timp de pace. Ce-ar fi să te întâlnești cu românii venind ? Ai ?

Ideea largi într-un suris toată fața lui Stoica.

— Oare ar fi posibil ?

Directorul fi întoarse deodată spatele.

— Ce să mai pierdem vremea ? Și așa nu te vei duce. N-ai fost om curajos în toată viața.

Stoica tăcu un restimp, învîrtindu-se pe scaun :

— Dar dacă reușesc să trec dincolo, ce voi face ? Din ce voi trăi ?

Ion Giurca se plimba prin odaie cu minile la spate fără să-i răspundă.

— De asta n-ar trebui să porți grije — zise doamna Giurca. — Ce fac alți ardeleni trecuți acolo, ai face și dumneata, din ce trăiesc alții, ai trăi și dumneata. Pîn' acolo e mai greu, dar nu-i imposibil. Mai ales de-aici de la noi, sat de graniță. Într-o zi și-o noapte, cel mult ești trecut.

— Să țină atîta ? — întrebă dezolat Stoica.

— Păi va trebui mers mai cu grije ca în vremuri de pace.

— Dar dacă întîlnim vro patrulă, am pus-o de mămăligă. Vom fi socotiți drept dezertori.

— Nu ! Veți spune că ați plecat după zmeură — se auzi rîsul rău al directorului. — Lasă-l în pace tu femeie ! Nu vezi că numai de frică lungește vorba ? Nu va trece așa munții în veci !

Cine-cînește Stoica se ridică de pe scaun și își luă pălăria.

— Ție ți-e ușor să-ți bați joc de oameni ! Tu n-ai ordin de chemare ! Ție nu ți se pune problema să treci clandestin granița.

— E adevărat, și nici nu mi s-ar pune — izbucni cu violență directorul. — Eu nu m-aș gîndi decît să-mi fac imediat datoria către sfînta patrie maghiară ! Eu... Eu poate... Adică nu poate. Eu aș fi fost pînă acum la unitate, m-aș fi proptit în poarta regimentului și aș fi urlat din răsputeri ; *Isten áld meg a magyart.* (Doamne binecuvîntează pe ungur — imnul național maghiar.)

Stoica dădu seara bună dăscăliței și ieși.

Pe drum se gîndi să se ducă la Leon Marele să-i spună rezultatul cu care s-a înapoiat, și să discute împreună ce-i de făcut. Ajunse pînă înaintea porții unde se opri cu mîna pe clanță. «Dar dacă nebunul ăsta va zice să trecem împreună granița?» îi veni gîndul care-l opri cu mîna pe clanța porții. Se retrase doi pași în uliță și examină casa. Nu se vedea nicăieri nici o zare de lumină. Era trecut de unsprezece.

«Nu-l mai scol, își zise Stoica. Vom vorbi dimineată.»

În pat se zvîrcoli pînă dimineata. Nu putu închide un ochi. Închipuirile pe cari și le făcu în veacul acesta, îl puse în febră. Examină singur — avu vreme destulă — toate eventualitățile. Se văzu îmbrăcat soldat făcînd exerciții cu compania, căci o instrucție prealabilă îi era necesară. Se văzu apoi imbarcat în tren, pentru Galiția, Sîrbia sau Italia? Luă pe rînd toate trei alternativele. Apoi văzu tranșeele pline de glod în cari trebuia să păzască cu arma la umăr. Tot ce auzise de la răniții din spital, din povestirile reformaților trimiși la vatră, îi trecură prin minte. Era learcă de sudoare! A, trebuia să încunjure asta, cu orice preț! Să treacă dincolo! Iată salvarea!

Apoi se văzu cînd singur, el și călăuza, cînd însoțit și de Leon Marele, strecurîndu-se prin tufișuri, noaptea, trecînd prăpastii — nici urmă de cărare! De cîte ori stăruia să iasă din țăncurile acelea pe cari nu le mai putea trece, să iasă într-o cărare, călăuza spunea: «Doar n-am înnebunit! Ne putem întîlni c-o patrulă! Ce vom spune?» «Vom spune că am venit după zmeură!» răspundea el și se trezea în hohotele de rîs ale lui Leon Marele.

Apoi se văzu scăpat de orice primejdie, trecut peste graniță cu Leon la dreapta lui, ajungînd la poalele muntelui la cel dintîi sat. Un om le întinde o bucată de pîne. Pe urmă ce vor face? Din ce vor trăi?

A fiert așa pînă dimineata. S-a sculat, s-a spălat cu apă rece pe obraji umflați, și s-a grăbit la Leon.

Abea se sculase și el. Era mahmur. Îl durea capul. Se îmbătase rău ieri după-amiazi. Își mai adusese un kilogram de vin și acasă și-l băuse după ce se pusese în pat.

Stoica începu să-i spună drumul lui la revizorat. Abea începu, și-l opri.

— A fost o prostie și o lașitate ! N-aș fi crezut ca directorul să scrie adresa. Era doar o copilărie. Nu mai spune ! Știu tot ! Patria mai presus de toate, nu ?

— Da ! Așa a spus.

— De data asta avea dreptate revizorul.

— Am vorbit cu subrevizorul. Șeful lipsea din oraș.

— Tot un drac ! Avea dreptate ! Nu e nimic de obiecționat. În război ca-n război. Eu m-am îmbătat ieri nu de frică, ci de ridicol. Pentru că-și bate dracul joc de noi, doi oameni bătrâni. Ce să facem noi în luptă ? Nu-i de rîs ? Nu-i sîngeros de ridicol ? Cînd de zece ani cel puțin nu-mi mai răsucesc mustața, cum voi arăta cu pușca în spate ? Nu ! Vom fi doi caraghioși, asta e !

Stoica abea cuteză să pună chestia.

— Ascultă Leon, avem încă trei zile. Ce zici ? Să nu trecem dincolo ?

Marele se dădu un pas înapoi :

— Eu dezertor ? Cu cine vorbești ? Dacă vrea împăratu să aibă ostași ridicoli, fie ! Împărăția și așa nu-i vom mîntui-o ! Dar dezertor, niciodată ! Cum ți-a venit în minte chiar ție ?

— Zicea directorul că poate prin munți ne-om întîlni cu soldații români coborînd către noi.

Leon Marele începu să rîdă. Un rîs uscat nervos.

— Să meargă el să-i întîlnească, el nu-i mobilizat. Dacă ar fi fost să vină, de cînd tot dă el asigurări, românii ar fi ajuns azi pînă la Canalul Mîneicii, numai marea i-ar mai fi oprit. Dar eu nu pot fi dezertor. Neam de neamul meu n-a fost ! România a avut destulă vreme să vină, să ne afle baremi pe noi, pe boșorogi acasă. Monarhia putea isprăvi războiul pînă acum, cerînd pace ! Dar nu ! a așteptat să-l vadă și pe Leon Marele și pe Vasile Stoica cu pușca-n spate ! Cu atît mai rău pentru ea, dacă se mai reazimă și în noi !

La școală nu mai ținură nici o lecție. Directorul se mînie. Dacă pleacă numai mîne seară, azi și mîne trebuiau să-și facă încă datoria.

— Ești un om într-o ureche, director, n-am ce zice ! — se cruci Leon Marele. — Noi facem clasificările

pentru clasele noastre azi, după îndrumările date de revizorat.

— Dar eu, ce mă fac eu cu două clase în plus ? Avem încă două săptămîni de școală.

— De pe partea mea te poți pune cu picioarele în sus, să umbli în mîni, ori să te dai de-a roata. Nu vezi cît ești de ridicol ? Cui dracu-i mai arde acum de școală ? Trebuie să ne facem și noi pregătirile noastre. Mergem la plimbare, în excursie sau ce ?

Învățătoarea Lupea care avea numai clasa întâia, se obligă să suplinească și pe cei doi, așa cum se va putea. Ori, eventual, să dea examenele mai de grabă. Dar directorul nici nu voi să audă de alt termen de examene. Totuși se mai liniști cînd o auzi pe doamna Lupea. În sfîrșit, își zise el, aș putea îngriji și eu de o clasă două săptămîni.

O dată cu Leon Marele și Vasile Stoica mai plecară și alți învățători. Se întîlniră în drum, se întîlniră la diferite unități.

Peste trei săptămîni directorul Giurca primi de la Leon Marele o cartă poștală.

«Am ajuns, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe un front care mi se șade. Fac pază la un pod, peste un amărit de rîu, cu alți doi bătrîni. Stoica ține rînduială la o gară. Să-l vezi cum se plimbă de țănoș cu pușca-n spate ! Dar nici eu nu mă dau bătut ! Cînd bat în pîneni înaintea bălții de subt pod, să-i vezi cum sar în apă și se ascund japonezii cei ochioși, cum i-am botezat eu pe broscoi. Fiecare face războiul pe care-l poate. Mă simt acum, la postul meu, mai puțin caraghios !»

Directorul crezu că-și bate joc de el. Dar, într-o zi, două, primiră vești de la cei doi învățători și soțiile lor, și ceilalți intelectuali din sat. Era adevărat. Așa fuseseră împărțiți.

— Este evident că i-au curățat din sat numai pentru a nu fi aici cînd va veni România — spuse sentențios directorul.

Părintele Scurtu și doctorul Preda nu afluă potrivit să povestească în sat întîlnirea aceea cu fruntașul din Comitetul Național. Preotul credea că povestirea ar avea

un efect adînc demoralizator. Doctorul, pe lîngă asta, mai credea că și de ar reproduce cuvintele lui, lumea nu l-ar înțelege. Dacă nu le-a înțeles nici părintele Scurtu ! De altfel nici el n-ar fi luat foc că le-a înțeles bine. Se putea să aibă dreptate părintele Scurtu : frunțașul să nu fie sigur de intrarea României. Poate în temeiul informațiilor aduse de avocatul Vlădean. E posibil ca «celor trei» el să le fi dat și alte informații, alte detalii și dovezi.

Se bucurară cu toții de repartizarea celor doi învățători la servicii auxiliare în spatele fronturilor, ori poate chiar în țară. Nici un nume de localitate nu era în scrisorile cenzurate, ci numai numărul poștei militare. Probabil erau peste graniță.

*

După suprimarea, în primăvară, a ziarului *Românul*, principalul izvor de informație pentru intelectualii din sat rămase ziarul unguresc abonat de notarul Danciu. Directorul Giurca își abonase *Gazeta Transilvaniei*, dar ea nu aducea atîtea informații în legătură cu atitudinea României după vocile de presă străine. Începuse să-i cuprindă o mare îndoială în ce privește comunicatele oficiale asupra mersului războiului. Le urmăreau cu tot mai multă neîncredere.

Părintele Scurtu își cumpărase o hartă mare dintre cele ce se vindeau în librării cu teatrele operațiunilor militare. Sublinia mereu localitățile pomenite în comunicate și încerca să-și facă o idee despre mersul operațiunilor.

Îndeosebi ce privea frontul din Franța se putea ști puțin lucru din comunicate. De luni de zile se părea că războiul se împotmolise în tranșee, în poziții fortificate. Înaintările ori retragerile se numărau cu metrii. Ce război va mai fi și acela, își zicea plictisit preotul ! Dacă merge așa, poate să țină în infinit. În comunicatele de pe frontul din vest se pomenea de multă vreme *Verdunul*. Se părea că-i o poziție foarte întărită pe care germanii nu o puteau lua.

În sat erau acum vro șapte invalizi de război. Doi cu cîte un picior tăiat de la genunchi, alții șchiopătau numai, sprijiniți pe cîte-o cîrje. Unuia îi lipsea brațul

drept. Treceau ca niște arătări pe ulițele satului, dar lumea se obicinuisese cu ei. Erau destule femei cari, așa schilozi cum erau, ar fi dorit să fie bărbații lor în locul acestora. Cel puțin i-ar ști în viață. De mulți nu se mai știa de luni de zile nimic. Se spunea că rușii au făcut mulți prinsonieri. Cel puțin dacă i-ar ști în captivitate ! Dar de-acolo nu venea nici o scrisoare.

De la o vreme, de prin iarna anului 1916 părintele Scurtu începuse să țină în biserică niște predici cari produceau vîlvă în sat. Se ridica împotriva scăderii moralității între parohienii lui. Spunea că-i un lucru de neînchipuit și un păcat strigător la cer că în vreme ce bărbații lor stăteau în fața morții, să se afle cîteva femei cari să se gîndească la petreceri și nelegiuiri. În vreme ce femei cu frica lui Dumnezeu veneau în toată vinerea la slujba paraclisului ce se făcea în biserică pentru cei duși în război, altele nu mai călcau pragul bisericii nici duminica și în sărbători. Trebuia să știe fiecare creștin că Dumnezeu vede și știe toate, și că pedeapsa lui nu poate întîrzia. Pentru fărădelegile cîtorva poate să fie pedepsit satul întreg.

Nu spunea, se-nțelege, nume, dar tot satul știa la cine face aluzii. Erau vro cinci-șase femei cari își făceau de cap.

Predicile părintelui nu avuseseră nici o urmare bună. Dimpotrivă, blestematele ajunseseră și mai obraznice, și numărul lor sporea. Erau femei singure, fără copii, unele cari erau stricate și înainte de război, dar atunci, fiindu-le bărbații acasă, se mai fereau de lume. Acum perdeaua era dată la o parte.

Preotul stăruise asupra pildei rea ce se dădea tinerețului mai răsărit, băiețandrilor de la șaptesprezece ani în sus. Începuseră să se arate și între aceștia destui ne-rușinați. Unele mame nu mai răzbeau cu ei.

Era o experiență care răsturnase toate convingerile părintelui. Cînd, la începutul războiului și în primele luni după aceea, văzuse îngrijorarea grea ce căzuse peste sat, era convins că în atmosfera ce se crease, moravurile oamenilor se vor îndrepta. Cine are un membru din familie dus, știindu-l în fața morții, nu putea să nu ducă o viață creștinească și evlavioasă, dacă nu de alta,

dar cel puțin la gândul să nu se întîmple o nenorocire celor de departe, pentru păcatele celor de-acasă. Primejdia trebuia să apropie pe oameni mai tare de Dumnezeu. Credea că-i cu neputință și o singură excepție. Și, vro jumătate de an credea că așa a și fost. Nu se zvonise nici un rău prin sat. Erau zăci de femei cari plătiseră de la început slujbe pentru cei duși ; prescurile se dublaseră, și în cîte-o duminică sau praznic, se întreisera. Aproape nu era zi să nu slujească liturgia pentru cineva. Vro șasezeci de femei veneau în fiecare vinere la paraclis.

Dar cu trecerea vremii lumea începuse să recadă în făgășia obicinuită, rămînînd totuși în permanență paraclisul de vinerea. Nu se putea plînge ! Marea majoritate a femeilor, fetele toate, bătrînii, bărbații mai în vrîstă se spovediră și după război regulat în postul Paștilor. Dar cîteva femei, cîțiva bărbați, cîțiva feciorași nu-și mai plecară capul sub patrafir, ba nici la biserică nu mai veneau. Și chiar despre ei și ele începură să umble zvonurile cele rele. Și, dacă ar fi fost numai zvonuri ! Dar erau fapte de care satul începu să se scandalizeze.

Părintele Scurtu fu nevoit să mediteze asupra firii omenești, încărcată cu atîtea slăbiciuni, să vadă cum omul se obicinuieste cu toate, și nu poate fi scos din ritmul normal, șchiopătat, al vieții de toate zilele.

Să fie așa și pe front ?

La începutul războiului avusese o discuție aprinsă cu doctorul Preda. Condamnau împreună tragedia omenească de a nu putea rezolva nici în «veacul luminilor», conflictele dintre popoare pe cale pacinică. Părintele Scurtu afirma că lumea încă nu-i încreștinată decît cu numele, că *Evangelia* nu admite războaiele, ca peste tot orice ucidere, și avea o oarecare nădejde că popoarele culte din apus nu se vor lăsa să mai fie duse la măcelărie. Dacă totuși se va încinge războiul, poate că neamurile cari se bat, vor avea un singur profit : se vor întoarce mai încreștinate de pe front. Pentru că, după el, era posibil ca un om care are moartea în față să nu se schimbe fundamental, să nu-și dea seama care e adevăratul rost al omului în lume, să nu se obicinuiască cu rugăciunea,

cu închinarea la Dumnezeu care-i apără viața, chiar dacă mai înainte nu era un credincios.

Doctorul îl combătuse, sceptic. Omul e făcut să se înșele în toate cîte credea, zicea el. [...] Popoarele culte se vor supune ordinelor de mobilizare ca și cele sălbatice. «Rezistența» nu se va observa nicăiri. «Cum să nu te supui, cînd fiecare guvern îți poate pune prin organele polițienești, revolverul în piept?» Și aceasta așa va fi cît va fi lumea!... Niciodată țările nu se vor înțălege pe cale pacinică. În istoria omenească nu rațiunea conduce — cu atît mai puțin *Evangelia*, ci forța, voința celui mai tare. Iar în cît privește moralizarea prin război a oamenilor, e o himeră tot așa de goală. Da, în teorie, în combinațiile spiritului, putea să aibă dreptate părintele. Numai cît în război nu spiritul se bate, ci forțele instinctuale. Acestea se vor dezlănțui cu mult mai cumplit decît în vremuri de pace. Cine varsă sînge, pentru a nu fi vărsat al lui, cine flămînzește, cine putrezește în noroiul tranșeelor, cine fură și pradă înaintînd pe teritoriu dușman, nu se spiritualizează, ci se schimbă în animal, spunea doctorul.

Părintele Scurtu se supăraseră atunci serios pe medic. Era un necredincios, ca cei mai mulți doctori, își zicea el. Nici idee nu are de puterile spiritului, de mijloacele regenerării interne a omului!

Dar acum, era silit să recunoască. Ar fi posibil ca și de pe fronturi să se întoarcă oamenii mai răi, dacă aici acasă primejdia în care se află cei duși nu a schimbat satul după cum se așteptase el. Faptul acesta îl întrîstă adînc, și îi clătina oarecum încrederea în ceea ce învățase în seminar.

*

Către sfîrșitul lui iulie Laura primi o cartă poștală din București, care o uimi și o sperie. Cine-i putea scrie din România? Ținea poștala în mîină, și nu cuteza să se uite la iscălitură. Scrisoarea trecea prin cenzură. Se vedea și ștampila românească și cea ungurească. Era singură acasă cînd o primi. Cine? Cine-i putea scrie? Se gîndi ce cunoștințe avea dincolo? De la ei din sat erau destule femei și bărbați trecuți din vremea de pace în Țară, și cari

nu se înapoiaseră la izbucnirea războiului. Între alte femei și o fată, care fusese servitoarea¹ ei vreo trei ani. Între bărbații rămași dincolo erau doi fini de-ai doctorului, cari își deschiseseră birturi la periferii și le mergea foarte bine. Unul dintre aceștia felicita de ziua numelui în fiecare an pe doctorul, la Sîngeorgiu.

Oprindu-se la acesta, cuteză, în sfîrșit să se uite la iscălitură. Da, era de la el, de la Petru Suci, «restaurator» într-o mahala a Bucureștilor. Dar pentru ce-i era adresată ei poștala «finului Petre»? Așa era iscălit «finul Petre».

Scrisoarea era destul de caligrafică, dar cu multe greșeli de ortografie. Era destul de scurtă :

«Stimată domnișoară Laura !

Azi am avut o nespusă bucurie pe care mă grăbesc să ți-o comunic și duminică, și prin dumneata onor. familiei. A luat la amiază masa în restaurantul meu domnul avocat Ionică, pe care nu-l mai văzusem de patru ani, de la niște Paști cînd am fost acasă, și am avut onoarea să fiu invitat de onorații mei nași. Era și domnul Ionică la dumneavoastră. S-a schimbat mult de-atunci. E voinic și sănătos, și s-a arătat încîntat că a dat de mine. M-am grăbit să vă trimit vestea aceasta știind că veți fi bucu-roși cu toții. Respectele mele nașului, și săru' mîna nașei. Toate cele bune duminică.»

Nu mai încăpea nici o îndoială că era vorba de logodnicul său. Transfigurată, Laura începu să danseze prin casă, cu poștala în mînă. Așa o află doctorița care se întorsese din sat chiar atunci.

— Dar ce-i cu tine, draga mea ? — întrebă mirată mamă-sa. — Ce s-a întîmplat ? Apoi, zărindu-i poștala în mînă : A, o scrisoare ! De la cine ?

Fata alergă la ea, o îmbrățișe, o sărută pe amîndoi obraji.

— Poftim ! Citește ! Nici prin vis nu te-ai fi putut aștepta la asta.

— A, de la finul ! Și ce-ți poate scrie să te facă să dansezi ?

¹ În manuscris : servitoarele (n. ed.).

— Citește, te rog !

În vreme ce doctorița citea, Laura o privea țintă cu fața plină de soare.

— A ! — exclamă deodată mamă-sa — dar e posibil ? Cum a putut ajunge în România ? Știi că e minunat ! Ceva cum nu ne puteam dori !

— Ai văzut ?

— Mulțumim lui Dumnezeu pentru purtarea lui de grije ! De-acum poți fi liniștită ! Nu-i vorbă, nici în captivitate nu mai era primejdia de pe front, totuși nu se poate compara cu siguranța de acum !

— Nu-i așa ? Acum e ca și acasă !

Laura se înduioșe deodată, și sufletul i se înălță recunoscător către Dumnezeu. Și-a plecat urechea la rugăciunile ei, a văzut munca ei din spital, a luat în seamă multele liturgii pe cari le-a dat părintele Scurtu pentru paza de rău și sănătatea lui Ionică.

Doctorul fu tot atât de încântat. Știa că fără vești de la el Laura n-ar fi putut rămînea multă vreme liniștită cu el în prinsoare, prin pustietățile Rusiei. De-acum finul lor le va trimite mereu știri de la el. Examină textul din carta poștală și recunoscă că știa să fie foarte precaut.

— Dar cum l-o fi aflat pe finul Petru ? — întrebă Laura.

— Cred că o știa încă de la Paștile acelea cînd finul a fost la noi. Atunci finul și-a descris pe larg «restaurantul». Îmi aduc aminte că ne spusese și ce firmă are : «La ardeleanul. Proprietar Petre Suciuc».

— Adevărat — zise doctorița zîmbind. — Îmi aduc și eu aminte.

— A fost un noroc că l-a aflat. Altfel cum ne-ar fi dat de veste ?

— A, se aflau ele mijloace ! În sfîrșit, nu e un dezerter din armată, ci unul căruia i-a reușit să scape din captivitate. Mă mir însă cum i-a reușit să scape ! Trebuie să fi trecut prin multe peripeții.

— Ori, poate, a căzut prinsonier pe undeva pe aproape de granița României ! — zise fata.

— Nu cred. În asemenea caz nu era nevoie de mai mult de-o jumătate de an să ajungă în țară.

Hotărîră să nu spună ştirea decît părintelui Scurtu, de discreţia căruia erau convinşi.

Peste vrun ceas doctorul zise, continuîndu-şi gîndurile :

— Poate să fie şi vrun semn mai mare.

— Ce semn ?

— Venirea lui în Țară. Poate în Rusia se ştie că România intră în război alături de ea. În cazul acesta cred că şi trecerea lui în România va fi fost mai uşoară.¹

XVII

În după-amiaza duminicii de la 20 august 1916, intelectualii din comună discutau în grădina doctorului Preda, lîngă un pahar de vin, un articol reprodus de *Gazeta Transilvaniei* din *Noua revistă română* ce apărea la Bucureşti. Un publicist din Țară, cunoscut lor din articole de critică literară publicate mai înainte în revista *Luceafărul*, scrisese, sub forma unui interviu cu o personalitate «străină de partidele politice», un articol intitulat *Politica domnului Brătianu*. Acest interviu, foarte lung, îl reprodusesese *Gazeta* de la Braşov, singurul ziar zilnic ce mai apărea acum, şi pe care, afară de directorul Giurca, îl abonaseră de curînd şi doctorul Preda şi părintele Scurtu.

Erau numai trei în jurul măsuţei din filigoria din grădina doctorului : acesta, părintele Scurtu şi directorul şcolii. Notarul Danciu fusese chemat, dimpreună cu toţi notarii din pretură, la prim-pretorul în chestii oficiale. Învăţătorii Leon Marele şi Vasile Stoica erau mobilizaţi din mai.

Era o după-amiază senină, cu cerul înalt. Fusese căldură dogoritoare peste zi. Acum, spre seară, adia o boare uşoară. Doctorul îşi ceru scuze şi rămase numai în cămaşe, așa cum îl aflară cei doi cînd intrară în grădină.

¹ În manuscris urmează indicaţia greşită : *Partea a doua* (n. ed.).

Fusesse la doi bolnavi în după-amiaza aceea și nu se mai putea răcori.

În starea sufletească a directorului Giurca se produsese o schimbare de la mobilizarea celor doi colegi. O îngrijorare ascunsă, un fel de presimțire nedeslușită îl neliniștea. Nu s-ar putea ca într-o bună zi să-și bată joc și de el, și, cu toată vârsta înaintată, să se trezească și el mobilizat? Între împrejurările de acum, în vecinica lui preocupare de intrarea României în război, o asemenea eventualitate îi părea un lucru împotriva firii, care îl revolta. Își aducea toate argumentele posibile împotriva unei astfel de eventualități — între altele faptul că școala cu patru puteri didactice, nu putea rămînea cu o femeie, și mai ales «fără director». Totuși nu-și putea risipi îngrijorarea. Avea senzația că o primejdie îl pîndește. Nu putea preciza dacă mobilizarea sau altceva.

La indispoziția lui mai contribuia și împrejurarea că rămăsese la școală numai el și doamna Lupea. Dacă pînă la începutul noului an școlar colegii lui nu vor fi demobilizați — și era sigur că nu vor fi — cum va aranja cursurile și, mai ales, ce spor va mai putea arăta în anul următor? Va ajunge să se compromită acum către sfîrșitul carierei de dascăl.

Exaltarea de mai înainte nu o mai arăta, încă de mai înainte, între intelectualii satului — de cînd îl ofensase greu doctorul cu observarea ce-i făcuse, dar acum părea chiar deprimat, și numai cîteva păhărele de vin bun îl mai înviorau. Îmbătrînise mult în timpul din urmă.

Ei citiseră toți trei articolul reprodus de *Gazeta Transilvaniei* încă înainte de amiazi, și acum erau toți trei de acord că cuprinsul lui era de o mare importanță, mirîndu-se că cenzura a lăsat să fie reprodus.

Părintele Scurtu ținea morțiș că nu-i vorba de nici un interviu cu «o personalitate străină de partidele politice», ci că articolul e scris de însuși Brătianu sub această formă pentru a-și legitima politica sa de la începutul războiului pînă acum, după trecere de doi ani.

Doctorul Preda era convins că Brătianu nu scrie articole sub nici o formă, dar acesta ar putea fi inspirat într-adevăr de el. Nimeni, în decurs de doi ani, n-a

legitimat mai strălucit politica lui decît argumentarea atît de logică și temeinică din articolul reproduș.

Directorul Giurca se mărgini să spună că-l socotea de mare importanță. Dar se vedea că nu era însuflețit de el.

La un moment al discuției părintele Scurtu scoase ziarul împăturit din buzunar.

— Să-mi dați voie, domnii mei, cine altul decît însuși prim-ministrul României a putut răspunde atît de categoric și cu atîta mîndrie la întrebarea pe care însuși și-a formulat-o, anume că ce a urmărit pînă azi d-l Brătianu cu politica sa externă ? E o întrebare pe care, trebuie să recunoaștem, și-a pus-o toată lumea, și în Țară, și la noi, și în străinătate.

El citi răspunsul : «A urmărit ceea ce a împlinit : să rămînem mai întîi de toate spectatori, spre a vedea ce este acest conflict european, cum se aleg părțile și cu ce preț, ce interese sunt în joc și unde se tinde».

— Numai Brătianu putea răspunde în astfel de termeni — spuse apoi părintele Scurtu.

— Tot aici ajungem și dacă presupunem că articolul nu e scris, ci numai inspirat de el — vorbi doctorul.

— Să-mi dai voie ! Lucrurile cuprinse aici sunt de atîta importanță încît nu le-a putut lăsa să le redacteze o persoană străină. Și, întreg articolul, dezvăluie omul : nici după citirea lui cît de atentă și repetată nu se poate ști ce va face România în viitor. E o diplomatie perfectă cuprinsă aici. Cred că din motivul acesta l-a și lăsat cenzura să apară. Și, apoi, iată precizări pe care nu le poate ști oricine, ori, dacă le știe, nu oricine cutează să le facă !

— Ce precizări ? — întrebă directorul.

— Asupra pactului cu Tripla Alianță, cu Puterile Centrale. Iată cum lămurește el ceea ce a fost discutat adeseori în acești doi ani și mai ales la începutul războiului, ce s-a întîmplat cu pactul, în ce a consistat : «Nu cred că aveți pînă azi știrea că el (pactul) s-ar fi denunțat oficial. Faptul însă că erau în alianță, nu implica și imediata noastră intrare, *atîta timp cît hoărîrea de război se luase fără consultarea noastră*. Neluînd parte nici la gruparea centrală nici la cea cuadruplă,

la consfătuirea atît pentru necesitatea începerii războiului, cît și pentru scopul ce urmărește, noi *trebuia* să rămînem spectatori. Fiindcă *am putut* să rămînem spectatori, că suntem *realmente* liberi.»

— Ei, cine putea face asemenea precizări și îndreptățit să tragă asemenea concluzii decît cel mai bine informat bărbat politic al țării, care știe ce știe ! — se înflăcăra părintele.

— Cum : știe ce știe ? — întrebă doctorul.

— Că ni s-a recunoscut de către amîndouă taberile că «suntem realmente liberi». Cine putea face asemenea declarație decît omul perfect informat ? Cine poate spune că «*am putut* să rămînem spectatori», decît unul care știe că s-ar fi putut întîmpla și altfel ? Să fie silită România dintr-o parte sau alta să intre imediat în război ?

— Cum să fie silită ? — întrebă enervat directorul.

— Să fi intrat pe teritoriu românesc fie armate rusești, fie austriace !

Directorul se roși pe-o clipă.

— Să fi intrat, numai să fi putut ! — zise el cu pasiune.

— Adevărul e — spuse doctorul — că lumea n-a cunoscut pactul secret al României cu Puterile Centrale. Că trebuia să fie și ea consultată înainte de declararea războiului. Așa se explică mai ușor neutralitatea României.

— Pentru mine nu-i mai ușor defel. Cu pact sau fără pact, România trebuia să intre în mersul istoriei — zise directorul.

— Domnilor, din întreg articolul se vede limpede că a ieșit din însuși capul lui Brătianu. Ascultați ce spune după ce recunoaște că avînd un pact cu Puterile Centrale România trebuia să aibă o înțelegere și cu Rusia, pentru a cîștiga echilibrul necesar neutralității. S-a spus că o astfel de atitudine ar fi imorală. Și ce răspunde Brătianu ? «*E singura, național, adevărat morală, față de revendicările noastre de ambele părți !*» Domnilor, pentru ce n-a publicat articolul acesta la începutul războiului ? S-ar fi lămurit toată lumea de-atunci. Nu ne-am fi agitat nici noi atîta. Pentru că noi nu ne-am

prea gîndit la «revendicări de ambele părți». Și iată, România le are, și cutează să spună în fața lumii întregi. A, și cum precizează mai la vale, să vedeți !

— Dar am citit și noi articolul — zise indispus directorul.

— Știu. L-am citit și eu de două ori pînă acum, dar nu strică să ne mai oprim la unele pasagii. E cel mai important articol ce s-a scris asupra atitudinii României de la izbucnirea războiului. Nu știu, dar am mereu sentimentul că, publicîndu-se chiar acum, trebuie să fie cu un anumit înțeles. Îmi pare o clarificare oficială de importanță istorică. Parcă ar face o punte între ce a fost și ce va veni. Pare un fel de legitimare pentru trecut și pentru viitor.

— Mi-a făcut și mie o impresie asămănătoare — zise doctorul.

— E o diplomație savantă, și atîta tot, fu de părere directorul.

— Vă rog să vă concentrați asupra pasagiului acesta, ce urmează după obiecția presupusă că România — cu revendicări de ambele părți ar fi în situația măgarului lui Buridan. Iată ce spune : «*Neapărat (am fi în situația măgarului) dacă am muri din pricina indeciziei. Indecizia noastră de pînă azi a fost însă tocmai ca să nu murim ; pentru salvarea existenței noastre în primul rînd, și în al doilea rînd, pentru statornicirea în fața lumii a pretențiilor noastre de a revendica ce este românesc de ambele părți fără deosebire. Am stat la mijloc tocmai ca să se știe că tindem la ce este românesc de pretutindeni ; iar prin faptul că am putut sta neutri timp de doi ani, revendicările noastre față de toate ținuturile locuite de români au primit o confirmare europeană !*» Ați auzit, domnilor ? E nemapomenit ! Îndrăzneala aceasta numai Brătianu o putea avea ! Trebuie să fie foarte mărgeniți cenzorii unguri cari au lăsat să se strecoare întreg pasajul acesta, care, după mine, e echivalent cu o declarație de război. Revendică toate ținuturile locuite de români ! — se entuziasmă părintele Scurtu.

— Declarație de război pe două fronturi ? — zîmbi doctorul.

— Pe două fronturi, nu ! Dar lămurește mai jos. Eu aş tăia şi aş pune în cadre în casa fiecărui român articolul acesta. E tare ! E superb ! E bărbătesc. E un crez naţional ! Iată ce spune mai departe în legătură cu cele două fronturi : «Tocmai aici e încă avantajul neutralității noastre de pînă acum. Numai astfel, *prin greutatea deciziunii noastre*, am impus că nu renunțăm la românii noștri, *nici la cei subjugati* de puterile cu care vom merge. Față de o astfel de politică precum e aceea pe care o duce azi România, nici un ținut românesc subjugat nu va putea să deznădăjduiască că a fost părăsit de patria mamă. Vor fi reintegrați țării aceia pe care împrejurările îi vor favoriza, putem căpăta însă și pentru ceilalți libertăți naționale — ca să binevoim să ne aliem — sau în cel mai rău caz : *rămîne istoric* că nu i-am uitat. Rămîne istoric și pentru prima oară *valabil mondial* că îi revindecăm pentru mai departe !»

Părintele Scurtu puse gazeta pe masă.

— E extraordinar cum a lăsat cenzura ungurească să fie reprodus acest articol, strigă el cu entuziasm. E o precizare istorică în fața lumii asupra voinței din viitor a României. Cum vor mai putea crede vreodată ungurii că noi nu suntem și nu vom fi iredentiști ! Brătianu spune limpede : «vor fi încorporați la patria mamă !» S-a isprăvit cu orice politică de duplicitate pentru românism ! Ne-am îndușmănit pe veci și cu ungurii și cu rușii ! Dar e limpede că așa trebuie să fie.

Cînd isprăvi, avea lacrimi în ochi. Sorbi din pahar, și luîndu-și batista și pîrînd a se șterge de sudoare, își zbici ochii.

— Îmi pare că ceva asemănător era și în cuvintele fruntașului nostru înrolat în armată, cînd a spus că noi va trebui să trăim și în viitor, și să ne întărim de pe acum pentru acest scop. Asta ar fi în cazul că România ar merge cu Puterile Centrale [...]

— Nu cred ! Fruntașul nostru părea convins că România rămîne neutră și că noi trebuie să ne impunem drepturile naționale cu tragerea în cumpănă a faptelor de vitejie a soldaților noștri, și prin propria noastră putere. El pare a nu se fi gîndit la rolul «patriei mame», cum numește Brătianu România, în cîștigarea de către

noi a drepturilor naționale. El părea convins că România va rămîne simplă spectatoare pînă la sfîrșit, în vreme ce eu din articolul lui Brătianu văd cu siguranță că nu va rămînea.

— Parcă eram de acord cu toții că nu se poate ști din el.

— Nu se poate ști cu cine va merge, dar că va intra în război este cert după acest articol. A spus limpede că România nu va muri de inaniție ca măgarul lui Buridan. Orice s-ar întîmpla, eu aș pune articolul acesta în toate cărțile de citire din toate școlile românești, și la noi și în Țară. Nu ești de aceeași părere, director ?

— Nu sunt — spuse cu tristeță Giurca. Eu nu pot să cred în două lucruri deodată. Asta e diplomatie savantă, am mai spus ! Cum să pui articolul în cărțile de citire ? Te-ar lăsa cineva ? Dar și să mă lase nu l-aș pune ! Duplicitatea nu-i un element de educație.

Se isprăvise vinul din sticlă și doctorul se ridică să mai aducă.

— Nu ! Îți mulțumim, doctore. Am băut destul. Ar fi și timpul să plecăm — zise preotul.

Directorul îl privi supărat.

— Dacă vrea doctorul ! Dacă mai are plăcere de un pahar de vin ! — zise el.

— Mai am. Socot și eu că-i un eveniment interviul acesta. Nu știu cum am face să-l citească și Leon Marele.

— A, pe el nu-l mai interesează acum nimic — zise părintele Scurtu. Mi-a scris că-i o fericire să se mărginească a privi cum sar «japonezii» lui în baltă subț pod, și să nu se mai gîndească la nimic.

— Hm ! Asta seamănă a desperare — răspunse doctorul pornind cu sticla goală. — Se pare că izolat cum va fi la postul lui, nu are nici o crîsmă prin apropiere. Dar cred că i-l putem trimite cu poșta. Ce a apărut cenzurat într-un ziar poate ajunge și la el.

Rămăși singuri în grădină tăcură un restimp. Preotul luă ziarul de pe masă, îl împături și-l puse în buzunar.

— Se aude că în curînd vor mai chema un contingent — zise el deodată.

— Cum să mai cheme ? Pînă la cîți ani au de gînd să meargă ? — întrebă neliniștit directorul.

— Se spune că pînă la șasezeci. Glotași, vezi bine, la servicii auxiliare, la trenurile de aprovizionare, la săpat de tranșee.

Directorului îi mai lipsea un an din șasezeci.

— Îi strînge rău catarama — zise el. Dacă în anul al treilea de război intră sexagenarii, în al patrulea nu vor mai avea pe cine duce.

— Ce ? Crezi că va mai ținea și în al patrulea ? E absurd ! Se macină cu toții.

— Va ținea pînă nu va intra România. Nu se poate isprăvi și noi să rămînem cum am fost. Ar fi contra naturii !

— Da, numai cît după precizările din articolul acesta nu mai putem fi așa de siguri încătrău va porni România.

— Spre Carpați. După credința mea, e sigur.

— Să dea Dumnezeu ! [...]

Sosi doctorul cu vinul din pivniță. Sticla se aburise pîn-a venit cu ea.

— Domnilor, dacă nu e cu supărare, să lăsăm acum discuțiile. Ne aduce Laura ceva de îmbucat și să nu lăsăm vinul acesta să se încălzească. Și, să sperăm cele mai bune ca și pînă acum. Dealtfel Laura a primit o scrisoare de la niște fini din București — sfîrși doctorul privind cu înțales la părintele.

Laura sosi îndată aducînd friptură rece, slănină, brînză, pine și ceapă. Era veselă, cu fața luminoasă, cu ochii plini de rîs.

— Să mă iertați — zise ea — venind cu brațele încărcate cu farfurii, cu tacîmuri. Sunt singură și tata mi-a spus că aici lumea moare de foame.

— De foame și de sete ! — se învioră directorul odihnindu-și ochii pe chipul frumos al fetei.

Laura era într-o ușoară haină de casă, de-o culoare bătînd în albastru, cu brațele goale, cu părul blond împletit în plete grele, lăsat pe spate. Deși era destul de voinică la trup, după fața delicată și fragedă, părea aproape o copilă.

Puse înaintea fiecăruia cîte două rînduri de farfurii, tacîmuri.

— Ce trist e că nu-i aici și domnul Leon și Stoica !
Îmi lipsesc mereu ! Vă stătea mai bine cînd erați mai mulți împrejurul mesei — zise fata isprăvind.

— Numai să nu rămînem și mai puțini — zise directorul.

— Cum așa ? Pe cine să mai mobilizeze ?

— Poate pe mine ! Se vorbește că în curînd o să-i cheme pe oameni pînă la șasezeci de ani.

Laura rîse.

— Poate se pune în fruntea lor însuși împăratul — zise ea.

— Așa spune părintele că se vorbește între oameni.

— Și să știți că ce se aude se și întîmplă. Se pare că masele mari de cînd a început războiul au o agenție secretă de știri. Dar bine că veni vorba ! Ce ne mai scriu finii din București. Laura ? Trebuie să știi că de-o vreme ei scriu mereu Laurei, nu nouă.

— Din precauțiune — zise părintele. — A corespunda cu o fată nu-i așa de primejdios în vremuri ca cele de azi.

Directorul nu știa nimic, ca și notarul, despre sosirea în România a logodnicului Laurei, numai preotul știa. Întrebă de ce finii e vorba, și-i aminti numaidecît, și fu deodată foarte curios să vadă o scrisoare venită din București, din Țară. Îi spuseră cuprinsul și Laura și doctorul, era un scris cu tîlc, evident, și care se interpreta în legătură cu intrarea României în război.

— A, asemenea lucruri am mai auzit eu — zise doctorul. — Nime nu are curajul să spună pe față, toți recurg la metafore și la simboluri.

— Dar altfel nu le-ar lăsa cenzura, zise preotul.

— Dacă nu le lasă, mai bine să nu mai scrie ! De altfel e aproape același cîntec în toate. Mi-au spus cîțiva colegi cari au primit scrisori de dincolo. De la începutul războiului, aceeași poveste : «Unchiul a fost bolnav, dar acum s-a ridicat din pat ! » «Mătușa Mărie își face pregătirile să vie acasă». «Verișoara e cuprinsă încă cu treabă aici, dar în curînd va veni să vă vadă». Și așa pe rînd. Dar în definitiv nu spun nimic. Nimic ce să nu știm și noi ! Eu însă n-am văzut de cînd a început războiul nici o scrisoare din Țară, și asta aș vrea să văd !

Doctorul schimbă o privire cu fată-sa . Se pare că se înțeleseseră, căci el zise :

— Adu-o Laura.

Fata veni cu ea. Era o scrisoare închisă. Directorul — destul de amețit la vremea aceea de vinul bun al doctorului — o luă din mîna fetei, o privi cu atențiune și pe-o parte și pe alta, examinează îndelungat marca roșie cu chipul regelui Ferdinand, apoi o apropie ușor de buze și o sărută. O lacrimă i se ivi în ochi, dînd plicul Laurei.

— Dar nu ești curios să vezi ce scrie ? — întrebă emoționat doctorul.

Giurca clătină din cap că nu.

Totuși Preda scoase hîrtia din plic, și trecînd peste primele rînduri în care era vorba de avocatul M. — care-și aflate o slujbă — începu a citi «Veți mai ști, iubiți nași că în curînd o să avem o nuntă în familie, la care ne vom lua îndrăzneala să vă invităm și pe dumneavoastră».

— Numai să mai putem veni — întrerupse deodată directorul spre marea surprindere a doctorului — care credea că pe Giurca nu-l mai interesează ce era în scrisoare. De altfel — continuă directorul — am mai auzit și povestea asta cu nunta. Nunta va fi de bună seamă ! Întrebarea este numai cine va lua parte la ea ?

Presimțirea aceea întunecată care-l urmărea de cîtva timp, i se trezi din nou.

— Ce vorbe sunt acestea, directore ? — se miră Preda. — Te gîndești la mobilizările pînă la șasezeci de ani ?

Giurca nu răspunse îndată. Bău un pahar de vin, și zise :

— Mă gîndesc... La toți cei plecați de doi ani în război. Da, mă gîndesc că pînă va veni România puțini va mai afla acasă. Nu e vorba numai de mine, ci și de tine și de părintele și de alții...

Doctorul nu mai continuă cititul scrisorii, ci i-o dădu Laurei.

— Dintr-o dată așa de pesimist, domnule director ? — zise fata.

— Pesimist nu, nenorocit însă, poate !

— Ei, comedie ca asta — făcu părintele. Îl privi ră cu toții pe director. Glasul îi era schimbat, foarte grav.

— Nu-i nimic — zise el — simțind toate privirile ațintite asupra lui. Iac-așa, mi-a venit și mie o slăbiciune.

Își umplu paharul, închină cu toții urînd :

— Să trăiască nunta și nuntașii, domnii mei !

Apoi se rezimă deodată de speteaza scaunului și începu să cînte imnul *La arme* a cărui melodie numai el o știa în tot satul. Nu-l mai cîntase între alții de vreun an și jumătate, cînd se întîmpla să fie în chef mare. Dar acum, deși amețit, nu era beat.

În înserarea care se lăsase cîntecul se înălță puternic în grădină, se putu auzi pe uliță pînă departe. Îl cîntă cu o pasiune necunoscută încă de cei prezenți. Părea că-și varsă tot sufletul în el. Era cu ochii închiși, cu capul zvîrlit pe spate. La ultimele versuri sări în picioare și începu să dea tactul ca și cînd ar fi avut un cor în față. Pe urmă se lăsă frînt pe scaun.

Părintele Scurtu și Laura aveau lacrimi în ochi. Doctorul păru de nepătruns. Multă vreme nu mai zise nime nimic.

Într-un tîrziu directorul deschise ochii, izbi cu pumnul în masă :

— Doctore, să mai vină o litră ! — strigă el.

Către miezul nopții Preda îl duse de subsuoară pînă acasă. Părintele Scurtu plecase de mult. Laura adormi abea înspre zori în noaptea aceea. În vis asculta mereu fragmente din imnul *La arme*. Se trezi și dimineața cu melodia în urechi, și o urmări încă zile în șir.

XVIII

Peste o săptămînă, luna, era Sfîntă Măria Mare și zi de tîrg de vite anual în comună. Dumineca la liturgie, părintele Scurtu vesti poporului că în ziua următoare va începe slujba la șase dimineața, ca de obicei în ziua tîrgului. De vro zece ani satul cîștigase drept

de târg de țară, de două ori pe an, la Sfântă Măria Mare și la Bunavestire. Pentru economia de vite era un centru bun. Satele de la poalele munților, înzestrate cu pământ arabil mai puțin și mai sărac, creșteau multe vite. Aveau pășuni și fânețe întinse în munți, și chiar hotarul satului îl formau, cel puțin în jumătate, fânețele. Mai de mult sătenii țineau și oi multe, dar de când se împuținaseră pășunile în Țară și greutatea transumanței ajunseseră tot mai mari, țineau mai multe vite cornute.

Se țineau aici, de două ori pe an, târguri tot mai bune, începuseră a veni negustori și din depărtări. Se ținea, în aceeași zi, și târg de mărfuri, acesta însă nu ajunsesese la o oarecare însemnătate pînă acum. Ahea se desfăceau în piața din centrul comunei, înaintea cazar-mei în care fusese instalat spitalul, cinci-șase șetri cu mărfuri, și vro două-trei cu turte și cu mărunțișuri.

Deși părintele Scurtu începu slujba de dimineată, veniră puțini bărbați la biserică, femei însă veniră aproape în numărul obicinuit. În schimb nu era nici un copil. Se sculaseră cu toții cu noaptea în cap, o dată cu părinții. Tîrgul era o zi mare pentru ei, și n-ar fi lipsit unul. Ajutau părinților cari duceau vitele la târg, și adeseori puteai vedea prin curți, de dimineată, copii cu ochii umflați de plîns. Se despărțeau cu greu de avutul lor, fiecare avea o vită favorită, un vițel. Alții, ai căror părinți nu duceau nimic la târg, umblau în grupuri mici printre vite, pe drumul larg de lîngă locul din marginea satului unde se adunau vitele, și admirau boii frumoși sau vacile lăptoase, ori se opreau cu ochii plini de bucurie în fața unui vițeluș. Unii, cu doi-trei bani în buzunar, zgăurau în jurul șetrelor cu turte și cu mărunțișuri sclipitoare.

Slujba în biserică se isprăvi pe la șapte jumătate. Se grăbea și diacul din strănă, avînd să iasă în târg cu o pereche de juncani. Părintele Scurtu vorbi vro cinci minute numai despre sărbătoarea zilei. Știa că oamenii abea așteaptă să iasă. Fără predică tot nu-i lăsa, fiind obicinuit să cuvînteze în toată duminica și serbătoarea, și la liturgie și la vecernie. Pentru el predica ajunsesese parte întregitoare a slujbei, și nu se simțea bine fără ea.

Cînd ieși din biserică, afară, în cimitirul cel vechi dimprejur, plin de pruni bistriți, era încă răcoare. Otava, cosită în ajun, se celise puțin în căldura de ieri și umplea văzduhul de mireasmă. Prunii erau încărcăți, cu crengile plecate. În două-trei săptămîni le puteai culege. O să faci, pe lîngă lictar, vro patruzeci-cincizeci de litri de rachiu, își zicea părintele, privind mulțumit prunii încărcăți de roadă.

Era numai singur între pruni. Lumea se mistuise repede. De altfel ieșea totdeauna cel din urmă din biserică. Avea obiceiul să rămînă să se roage, după slujbă, zece minute. Obiceiul îi rămăsese încă din seminar, unde era obligatorie adorația de după sfînta cuminecătură. Dar pe pe lîngă obicei, simțea și o datorie și o plăcere să se cufunde într-o scurtă meditație sau rugăciune. Avea mereu senzația în cursul liturgiei că nu-i destul de atent, destul de pătruns de ceea ce săvîrșea, că i se prea împrăștie gîndurile, că-i prea fură atenția cînd cîntările din strană, cînd propriul său glas, cînd actele rituale ce le săvîrșea — forma lor externă, nu esența lor — cînd credincioșii din biserică. Era adeseori «distras», fără voia lui, și își descărca necazul adeseori asupra neputinței omenești care nu-l lăsa să rămînă concentrat nici vremea cît ținea liturgia.

Așa că rugăciunea și adorarea de un sfert de ceas de după liturgie avea să-l reabiliteze puțin în ochii proprii. Acum era singur în biserică, nu-i mai era legată atențiunea de nici o formă rituală.

Totuși adeseori se scula de pe treapta altarului unde ingenunchea, cu sufletul destul de uscat. Emoția religioasă, simțirea pătrunsă, nu se apropiiau de el după voia lui. Se convinsese că contemplația adîncă, contactul mistic cu divinitatea, nu era în puterea omului, ci în darul Domnului, își zicea el. Ceea ce nu-l descuraja însă, și își făcuse lege să încerce mereu aceasta apropiere de ceea ce — după el — era inima misiunii și a vieții preoțești. Cîteodată i se da să simtă contactul mistic după care rămînea, și se mulțumea cu atît. Își spunea, cu toată sinceritatea că nu-i vrednic de mai mult, că nu se poate pregăti cum se cuvine pentru primirea darului.

Și cîntăreții de strană și crîznicul și clopotarul se obicinuiseră cu întîrzierea lui în biserică. La începutul păstoririi lui le-a părut ciudat, pentru că înaintașul său abea apuca să iasă din biserică să aprindă o țigară. Fusesse un fumător pătimaș.

În dimineața aceasta de Sîntă Mărie se opri și în pruniștea din jurul bisericii mai mult decît de obicei. Mormintele vechi nu se mai cunoșteau de mult. Mai străjuiau vro zece pietre funerare strimbe, cu inscripțiile măcinate.

Numai în dreapta altarului se cunoșteau încă bine mormintele alor doi preoți localnici, pe crucile de piatră ale cărora scrisoare se putea descifra încă. De jur împrejur vechiul cimitir, pruniștea de acum, era încunjurată cu un zid înalt de peste doi metri, din bolovani de piatră.

Era o răcoare plăcută sub pruni, deși soarele începea să ardă în seninul înalt. Părintele Scurtu cercetă prunii pe rînd în jurul bisericii. Da, va avea o bună recoltă. Se opri și șezu pe o laviță, lîngă biserică. Iși dădu seama că nu numai răcoarea îl reținea aici mai mult decît de obicei, ci și mireasma îmbătătoare de otavă celită. Văzu că încălțămîntea îi era udă de rouă — în jurul bisericii mai era și otavă bătucită de copii care nu putuse fi cosită.

Pereții bisericii luminau tare, albi în razele soarelui. Regreta din nou, ca de atîtea ori, că în firidele mici, de subt strașină, de jur împrejurul bisericii fuseseră văruite și chipurile colorate de sfinți, abea se mai putea distinge cîteva, în apropierea turnului. După zugrăveala din bolta de subt turn care era încă bine păstrată, trebuia să fie și în firidele celelalte pictură tot așa de frumoasă. Cea de pe pereții interiori ai bisericii era ștearsă, mîzgălită pînă la nerecunoaștere la înălțimea omului. Cea de pe boltitura de piatră era rău afumată. Se cunoștea încă destul de bine numai pe la mijlocul pereților.

Era pictată la sfîrșitul veacului al oșprezecelea, pe cînd se punea încă mare preț pe zugrăveala bisericilor, și era mult superioară picturii din bisericile ce se clădeau acum.

Părintele Scurtu se gîndise adeseori cum ar putea restaura pictura interioară și zugrăvi firidele exterioare.

Vorbise cu vro cîțiva zugravi de la oraș, dar nici unul nu voise să-și ia sarcina. I-ar fi plăcut să poată afla un zugrav din Țară, despre cari auzise că sunt încă meșteri buni.

Acum se gîndi din nou că trebuie să facă ceva. Auzise, în timpul din urmă, vorbindu-se de un pictor român care lucrează și la biserici. De vro doi ani puseseră și ceva bani de-o parte. Poate n-ar trebui să aștepte pînă vor aduna toți banii. Ar putea face, în sfîrșit, o repartitie pe popor. Se ridică de pe laviță cu gîndul să-i scrie acelui pictor, a cărui adresă o avea de vro lună.

Cînd se apropie de porțița din zid, deasupra căreia străjuia crucea, văzu intrînd pe servitorul școlii, pe Nicodim. Era cu capul gol, încins peste cămașă cu ștergarul lat, și desculț. Venea cu pași largi, uitîndu-se în pămînt, adus de spate. Cînd îl văzu pe preot, ridică spre el o față speriată, cu fruntea îngustă îmbrobonată de sudoare. El începu de departe încă să facă semne cu brațele și să boscorodească ceva de neînțeles.

— Ce-i Nicodime? Ce este? — întrebă părintele apropiindu-se de el.

Omul începu să vorbească iar, dar preotul nu putu înțelege decît numele «domnu' director». Cînd era emoționat Nicodim repezea vorbele una într-alta, mîncîndu-le silabele.

— Ei bine, ce-i cu domnul director?

Nicodim, lîngă preot acum, ridică ochii speriați spre el.

— L-au dus! — reuși el să spună dînd desperat din mîni.

— Cine l-au dus?

— Jindarii!

Părintele Scurtu simți străbătîndu-l un fior.

— Ce vorbești, măi Nicodime? Cînd l-au dus?

— După miezul nopții! Am trecut mai înainte, așa într-o doară pe la școală, că nu aveam treabă, și am găsit-o pe doamna plîngînd.

— Ce tot spui, omule! De ce să-l ducă jandarmii? L-au chemat poate la armată.

— Nu! Doamna zice că l-au dus în temniță. Cînd au venit la școală mai aduceau cu ei legați și pe judele și

pe Ion Oprea. L-au legat de mâini și pe domnu' director și au plecat, suduind mereu, cu toți trei.

— Ți-a spus așa doamna Giurca ?

— Vezi bine ! cine să-mi spună ! zice că abea trecuse de miezul nopții cînd au venit. Și nu l-au lăsat să-și ieie nici haine, nici de mîncare. Cei doi încă nu aveau nici o traistă în spate. I-au ridicat din așternut !

— Ei, asta-i bună ! Și unde-i vor fi dus !

— N-au spus nimic. Doamna zice că i-au dus în temniță.

— Tu vii de la școală de-a una aici ?

— Da ! M-a trimis doamna să-ți spun, să vezi ce-i de făcut.

— N-ai trecut pe la mine ?

— Nu !

Preotul se mai liniște. Se temuse că Nicodim îl va fi căutat acasă și-i va fi spus și preutesei.

— Mare comedie, măi Nicodime !

— Mare, dar este una și mai mare !

— Ce mai este ?

— La școală am venit din tîrg. Am fost și eu să văd cum se pornește. Dar tîrgul stă pe loc. Nu se poate face nici o vînzare.

— E prea de dimineață încă !

— Nu ! Tot tîrgul vorbește că azi-noapte România a trecut munții.

Părintelui Scurtu i se opri răsufierea. Se făcu palid și cîteva clipe nu putu scoate o vorbă.

— Așa vorbește tot satul ! — adause Nicodim — părăindu-i-se că preotul nu-l crede. I-am spus și doamnei directorului și a început să plîngă și mai rău, după ce i-am spus.

Preotul tăcea mereu. Apoi, își ridică pălăria, se întoarse spre biserică, și se închină. Se închină după el și Nicodim, neștiind ce să creadă.

— Doamne mulțumescu-ți, Sfîntule și Bunule — oftă preotul cu lacrimi în ochi, făcîndu-și cruce.

— Da' bine, cu domnu' director cum rămîne ? — întrebă Nicodim încurcat.

— Dacă l-au ridicat jandarmii, e semn că vestea cea de a doua e adevărată.

— Vezi bine că-i adevărată ! Toată lumea vorbește numai de asta. Și, în târg, nime nu vinde, nime nu cumpără. E un târg din care nu se va alege nimic. Au venit oamenii în zadar cu vitele.

— Atîta pagubă ! — oftă părintele Scurtu.

Și porni sprinten spre casa parohială, după ce încuie porțița din zid. Nicodim abea se ținea după el.

— Da' ce să-i spun doamnei directorului ? — strigă Nicodim în urma lui.

— Spune-i că trec eu numaidecît pe acolo !

— Atunci e bine ! Așa am să-i spun. Că eu mă grăbesc din nou la târg.

Părintele nu-și dădu seama cum a ajuns pînă acasă.

Nastasia îl aștepta cu cafeaua cu lapte pe masa din verandă. Toată vara mînceau acolo.

— Mult ai mai întîrziat azi, dragul meu ! Nu ești curios și tu să vezi ce-i prin târg ?

Dar preotul o luă în brațe și începu s-o învîrtă pe sus de cîteva ori.

— Vai de mine ! dar ce-ai pățit ? — întrebă ea uimită.

— A intrat România, Nastasia ! — strigă el și iar începu s-o învîrtă pe sus.

— Doamne sfinte ! Astîmpără-te. Te vede slujnica. Dar de unde știi ?

— Tot satul vorbește.

— Tu nu vii de la biserică ?

— Ba de la biserică.

— Atunci de unde știi că vorbește satul ?

— A venit la mine Nicodim și mi-a spus.

— Ei, pe vorbele lui Nicodim !

— A fost în târg. Nu se face nici o vînzare, nici o cumpărare.

— Va fi un zvon ! Cîte zvonuri n-au mai umblat de doi ani !

— Nu ! De data asta a intrat ! Vin Nastasia, vin ! — Și el începu să se învîrtă acum singur prin verandă.

— Griji că răstorni masa ! Astîmpără-te omule ! Ce-o să creadă slujnica ?

— Ea n-a auzit nimic ? Voi n-ați auzit nimic ?

— De unde să auzim ? N-am ieșit din curte, și n-a venit nime la noi. Tot satul s-a scurs spre târg de dimineață. Tu chiar crezi ?

— Cum să nu cred ! Azi-noapte a intrat ! Azi-noapte, puțin după miezul nopții, au ridicat jandarmii pe directorul și încă pe doi, pe primarul Roșu și pe Ion Oprea.

Fața Nastasiei, albă și fragedă, se făcu ca pământul.

— Tot Nicodim ți-a spus ?

— El. L-a trimis la mine doamna Giurca. Spune că femeia plînge mereu.

— Hm ! Poate-i adevărată vestea cu România — zise încet preuteasa.

Părintele Scurtu își dezbracă repede reverenda și se îmbracă în haina obicinuită, în «civil canonic», vestă închisă la grumazi, și o redingotă sură. Își luă pălăria și bastonul.

— Trebuie să văd și eu ce-i. Și mai întâi trebuie să trec pe la doamna Giurca. I-am trimis vorbă cu Nicodim.

— Știu eu ! Poate ar fi mai bine să rămii acasă. Dacă l-au ridicat pe directorul și pe cei doi...

— N-avea frică ! Pe mine n-o să mă ridice nimeni ! Și el porni ca o furtună.

Nastasia rămase o vreme stîlp în mijlocul verandei. Privea în gol. Părea că i-au fugit toate gîndurile. Un scîncet de copil mic se auzi într-o odaie. Tresări, își făcu cruce, și intră în casă.

Cafeaua cu lapte, cu o prescură, rămaseră neatinse pe masă.

Doamna Giurca nu auzise ciocănitul preotului. Cînd îl văzu intrînd, izbucni în plîns. I se schimonosi urît fața. Avea o fizionomie pentru care plînsul părea ceva împotriva firii.

— Doamne, Dumnezeuule ! Doamne-Dumnezeule ! — se văicărea femeia.

— Nu-i vreme de plîns, domnă Giurca ! Întărește-ți inima ! De doi ani tot așteptăm ceasul ăsta mare ! Și cine l-a așteptat mai arzător decît directorul ?

— Și nu i-a fost dat să-l vadă ! Au venit blestemații în puterea nopții ! Doamne-Dumnezeule ! Ca pe-un tîlhar l-au legat la mîni și l-au lovit cu patul puștii. Că nu voia să iasă din casă. Dragul meu, drag ! Să-și bată joc de el,

om bătrîn ! Şi chiar acum ! Să nu apuce să vadă şi el minunea ! Chiar el, cum spui sfinţia-ta !

— Fii sigură că a văzut-o ! Fii sigură că a ştiut de ce-l ridică !

— Apoi da ! Le-a şi spus-o !

Încetînd din plîns doamna Giurca începu să-i povestească cum s-a întîmplat.

Se culcaseră destul de tîrziu aseară. Au stat mult de vorbă cu o rudenie de-a ei, care venise la tîrg cu o pereche de boi. Vărul şi cu directorul au băut şi o sticlă de vin, şi au povestit mult despre război. L-au rugat să doarmă la ei, dar n-a voit. Boii erau afară pe locul tîrgului, cu alte vite din sat, şi cu oamenii cari le aduseseră la tîrg. Zicea că cu prilejuri de acestea vita trebuie păzită, căci se învîrt destui hoţi prin tîrguri. Directorul i-a dat dreptate, dar tot el l-a mai ţinut pînă au băut o litră. Era foarte bucuros de întîlnire. Ținea mult la vărul acela al ei şi nu-l mai văzuse de vro doi ani.

Aşa s-au culcat tîrziu.

— Directorul a adormit înaintea mea — continuă ea — aşa era el, cînd era muiat de vin, adormea îndată. Pe urmă am aţipit şi eu, dar îndată am auzit bătînd în fereastră. Amîndoi cîinii lătrau, şi se auzeau zurăind lanţurile cu cari erau legaţi. Am vrut de cu seară să-i dezleg, ca de obicei, dar directorul nu m-a lăsat. «Sunt cîini răi — zise el — şi în noaptea asta trec mulţi oameni pe drum pe lîngă şcoală, să nu muşte pe cineva.» Am ascultat o vreme, şi am lăsat să bată la fereastră. Cine ştie — mi-am zis — poate e vrun drumeţ care cere sălaş peste noapte. Să aud vorbind mai întîi, să ştiu cine este. De la fereastră au trecut însă la uşe şi au început să bată cu putere şi să strige. Vorbeau ungureşte. Erau mînioşi şi şi suduiau. Mi-a fost frică şi l-am trezit pe directorul. S-a trezit cu greu, săracul de el. A auzit în sfîrşit şi el bătăile în uşe, a sărit din pat şi s-a apropiat.

Aceia băteau în uşe şi suduiau.

— Cine-i acolo ? — întrebă bărbatul meu.

— În numele legii, deschide.

— Ce lege ? Acum în puterea nopţii umblaţi cu legea ? Cine-i acolo ?

— Jandarmii ! Avem ordin ! Deschide ! Ionică descuie uşa. Intră mai întâi unul, apoi cei doi români legați la mâini, și apoi al treilea jandarm. Aprinsesem lampa.

— Îmbracă-te repede, domnule director, căci avem ordin să te ducem cu noi — zise cel dintâi. — Era caporalul Ferenczi, l-am cunoscut numaidecît.

— Ce ordin ? De unde ordin ? Să-l vedem ! — începu să strige bărbatul meu.

Celălalt jandarm, l-am cunoscut și pe el, era spînul acela urît, Ghiuri, se repezi :

— Ce ordin mai vrei dacă ne vezi pe noi aici ?

— Nu ! Fără ordin scris nu plec nicăiri. Trăim într-o țară liberă și nu știu să se fi suspendat încă constituția ! — Așa a zis.

Ghiuri sudui de cele sfinte, toate constituțiile din lume, dar Ferenczi băgă mîna în buzunar, scoase o hîrtie cu pecetă și i-o dădu directorului.

— Dar ăsta e un ordin vechi, de mai bine de-un an. Nu-i valabil.

— E valabil, domnule director. Era să fii deținut atunci, dar mai pe urmă s-a revenit, ni s-a dat nouă în grije cu porunca să nu-l folosim pînă nu vom primi ordin telefonic. Așa e cazul și cu ceștialalți doi — zise el arătînd spre cei legați.

— Și ați primit ordinul ?

— Pe la unsprezece !

— Așadar... a intrat ? — întrebă bărbatul meu și ochii îi ardeau ca doi tăciuni.

Jandarmul se codi o clipă, tăcu.

— Noi nu știm nimic ! Noi am primit numai ordinul telefonic și trebuie să-l executăm. Sunteți trecuți toți trei pe lista celor pe cari trebuie să-i ridicăm din sat. Au mai fost și ceilalți doi învățători, dar ei sunt acum mobilizați.

— Așadar a intrat România — strigă bărbatul meu. — Atunci nu vă urmez ! Nu plec nicăiri ! Nu mai aveți nici o putere asupra mea.

Jandarmul celălalt începu să suduie iar.

— Dumnule caporal, să-l luăm și să nu mai pierdem vremea !

— Te rog să te îmbraci și să ne urmezi, domnule director, altfel va trebui să te ducem cu forța. N-am încă-trău.

Ferenczi ăsta a stat uneori la crîșma lui Binder la un pahar de vin cu directorul, căci omul meu era prietenos cu toată lumea dacă apuca puțin la cap.

— O să mă îmbrac că nu pot sta dezbrăcat cu oameni străini în casă, dar de urmat nu vă urmez. Eu trebuie să aștept pe cei ce vin, să le ies întru întîmpinare.

Nu știu, era încă amețit de vin sau ce, dar îmbrăcîndu-se începuse să cînte *La arme*, încît răsuna casa. Începuse să se înfurie și Ferenczi.

— Lasă gluma la o parte, domnule director, și urmează-ne ! — zise el.

— Nu mă supun decît forței majore ! — zise el. — Sunt directorul acestei școli, om onorabil, nu țîlhar.

Atunci se năpustiră amîndoi asupra lui, îi puseră mîinile în lanțuri, și cum se opintea încă să reziste cînd îl împingeau spre ușe, începură să-l lovească în spate cu patul puștii.

— Rămas bun Anuța ! Nu-ți fie frică ! — strigă el din prag. — Încă în drum ne vom întîlni cu dorobanțul !

— Iată, părinte, așa a fost ! Nici o haină, nici de mîncare, nimic n-au lăsat să-i dau țîlharii... Oare se vor întîlni în drum cu dorobanții ? Că tare a mai dorit, săracul de el, să-i vadă venind.

— Dar unde spuneau că-l duc ?

— La închisoarea din cazarma honvezilor. Oare se vor întîlni cu armata română ?

Preotul o privi zăpăcit.

— E posibil. Noi suntem la graniță.

— Dacă i-ar aduce Dumnezeu ! L-ar scoate ei și din închisoare, nu-i așa ?

— Se-nțelege că l-ar scoate !

— Cît a mai dorit săracul să-i vadă venind ! Își făcuse și o cuvîntare de bun-sosit. O spunea adeseori înainte de-a se culca. Dacă ar fi putut fugi ! N-o să-mi iert nici moartă că nu m-am dus să văd cine-i pînă băteau la fereastră. Ar fi putut scăpa prin grădină la munte. În vremea din urmă, de cînd s-a zvonit că-i duc pînă la șase-

zeci de ani, spunea adeseori că pe el nu vor pune mîna, că ştie cărările din munte !

— Apoi da ! Totul a venit pe neaşteptate — oftă preotul îngîndurat.

— Şi, dacă vor întirzia, ce se va alege de el ? Nu-l vor împuşca ?

— Nu ! Asta nu ! — zise preotul căzut pe gînduri. — Vom vorbi cu prim-preotul. Pote îl vom putea scoate din închisoare. N-a omorît doar pe nimeni.

— Şi acuşi se începe şcoala. Ce va face însă învăţătoarea singură cu atîta puzderie de copil ?

— Vezi bine ! Vom face tot posibilul să-l lase acasă.

— De aceea te-am rugat să vii pînă aici. Doamne-Dumnezeule ! Ce-a fost să se mai întîmple !

— Dar pe primarul şi pe Ion Oprea pentru ce-i vor fi ridicat ?

— Cine poate şti ! Au mai fost ei închişi o dată.

— Cînd ?

— Cu vrun an înainte de-a veni dumneata la noi.

— Şi pentru ce ?

— Au avut o serbare la cîmp cu pompierii comunali şi acolo, ca la petrecere, au cîntat *Deşteaptă-te române*. O patrulă de jandarmi şi-a făcut de lucru prin partea locului, şi auzindu-i, au voit să-i oprească. Dar pompierii la îndemnul celor doi au sărit la ei şi le-au luat puştile şi săbiile. Au stat atunci patru săptămîni în temniţă. Poate de-atunci i-au pus la răboj.

— Se poate — zise preotul.

Îşi luă ziua bună de la doamna Giurca. Femeia, cît a stat de vorbă cu el, mai prinsese inimă.

Părintele Scurtu în loc să apuce spre tîrg, se întoarse la primărie. Trebuia să vorbească cu notarul. Uliţele erau destul de pustii. Nici o mişcare deosebită nu se vedea în sat. Să nu se trezească, Doamne-fereste, că nu-i decît un zvon, şi că directorul a fost ridicat de graba prea mare a jandarmilor. Ceea ce spusese jandarmul Ferenczi credea că-i adevărat. Auzise de mult, în vremea celor doi ani de război că mulţi nu vor vedea armatele române intrînd în satele lor fiindcă vor fi ridicaţi din bună vreme. Auzise de «listele negre» cu fruntaşii satelor. Era sigur, că şi numele lui se afla pe un asemenea tablou, ca şi doctorul

Preda, ca și notarul chiar. Pentru ce nu-i vor fi ridicat și pe ei ? Poate totuși să fie numai un zvon !

Notarul chiar ieșea din birou cînd ajunsese preotul. I se puteau citi gîndurile grele pe față. Totuși cînd îl zări pe preot, se lumină și venind repede spre el, îl îmbrățișe cu putere.

— În sfîrșit ! Domnul fie lăudat — oftă el.

— Am vrut să aflu de la tine, să nu fie numai un zvon, să ne bucurăm în zadar.

— De data asta e adevărul-adevărat.

— Te-a înștiințat și prim-pretorul.

— Da. A sosit ordin ca, deocamdată, fiecare să stea la locul lui.

— Dar pe directorul l-au și ridicat.

— Da, săracul ! I-am adus prim-pretorului la cunoștință. El a confirmat că e de mult pregătit un tablou cu naționaliști mai deocheați și că, de bună seamă, Giurca a fost trecut pe el. Au ridicat oameni și din alte sate.

— Ți-a spus el ?

— Da.

— Pentru ce nu-i va fi avizat să se păzească dacă au știut de lista neagră.

— A știut de existența ei, dar n-a văzut-o niciodată. N-a știut și nu știe cine au fost trecuți pe ea.

— Hm ! Poate vom fi și noi !

— Cu neputință nu-i — răspunse îngrijorat notarul, deși parcă n-aș crede. Ne-ar fi luat și pe noi acum.

— Poate ne ridică în serii.

— Tot ce-i posibil. M-am și gîndit că de la noapte începînd n-o să mă mai culc acasă pînă vor sosi la noi.

— Dar unde ?

— Prin capul satului din sus, aproape de munte.

— Știi că e o idee ?

— Vezi bine că este ! Dacă nu-l aflau acasă pe directorul și cei doi, ar fi scăpat.

Părintele Scurtu simți o oarecare ușurare. Văzu că teama lui era și a notarului. Plecară amîndoi spre tîrgul de vite. În drum îl întîlniră și pe doctorul. Cu notarul se mai văzuse azi.

— Ei, părinte dragă, ce mai spui acum ? — întrebă pe Scurtu, dîndu-i mîna.

— Ce să mai spun ! Mulțumesc lui Dumnezeu ! De doi ani parcă tot ziua aceasta o așteptăm.

— Mergeți la târg ? Vă însoțesc și eu. Și așa n-am ce face. De altfel se spune că nimeni nu vinde, nimeni nu cumpără. A înghețat târgul întreg, cît ce s-a lătit vestea.

Porniră tustrei pe drum în jos, tăcuți. Tot atît de tăcuți și îngrijorați păreau și oamenii pe cari îi întâlneau pe uliță. Unii nici nu-i observară. Trecură pe lângă ei fără să le dea binețe.

Cît ce trecură podul de peste rîu văzură târgul cu vitele albe cari luminau în soarele tare. Era să fie un târg mare, se adunaseră multe capete. Dar acum, la sosirea lor, începea să se spargă. Pe pajiște, la o parte, stăteau românii trîntiți grupuri-grupuri și vorbeau încet, îngîndurați și ei. Volbura dinții a veștii trecuse, și se părea că toată lumea stă acum în fața necunoscutului, ca și cei trei intelectuali din sat.

Cei dinții plecară cu vitele din târg sașii din vro două sate vecine, apoi, unul după altul, se rupea din grupuri cîte-un român, intra în marea albă de vite, și le alegea pe ale lui, le scotea la drum, și începea să le mîne din urmă.

Era curios că deși mulți cunoșteau cei trei intelectuali din sat, dintre streinii cari veniseră la târg, nici unul nu se apropie de ei să-i întrebe dacă vestea era adevărată. Toți erau siguri, deși nu se publicase oficial nimic.

Era o liniște mare jur-împrejur. Numai din cînd în cînd se ridica în văzduh zbierătul unui vițel sau mugetul unei vaci. Nici urmă de larma glasurilor ce fierbea altădată deasupra târgului. Abea se mai zăreau unde și unde copii din sat, deși de dimineată curseseră cu droaia. Deși cei mai mici nu putuseră înțelege nimic din vorbele ce fluturaseră dimineata de la om la om, dar se părea că neliniștea din cei mari trecuse și în copii și-i umpluse de frică. Deodată păru că nu mai au ce căuta în târg și se grăbiră acasă. Cei mai marișori, cei de școală, se repeziră și mai în grabă să ducă vestea acasă.

Era adevărat ce se vorbea : nu se făcea nici un târg. Oamenii parcă uitaseră pentru ce veniseră aici cu vitele. Numai la marginea turmei albe de vite erau vreo zece țigani cu cai slabi ca scoabele, cari lărmuiau și se certau,

punîndu-și caii la încercare, fie la căruță, fie la călărie. Numai ei păreau că vreau să vîndă și să cumpere.

Cei trei ajunseseră pînă aici și se opriseră. Părea că le face bine larma și cearta țiganilor, parcă le-ar fi dat un punct fix, un razim.

Părintele Scurtu încerca mereu să fie vesel, să se bucure. Zadarnic ! Parcă i se încuiase inima și-i ologiseră toate simțurile. Hei ! Altfel își închipuise el ziua aceasta ! Dar, își zicea se vede că-s un om fricos. Am și început să mă tem de ceea ce va fi. Nu-și putuse da seama decît după vro cîteva zile că ceea ce-l amuțea pe el acum nu era frica. Și poate trei-patru zile se putuse teme că-l vor ridica și pe el, totuși nu mai simțise povara de acum.

Mai știa — și de cîte ori nu și-a spus și în gînd, și a vorbit cu ceilalți intelectuali despre asta — știa că peste ei războiul va trece ușor, la repezeală, cum erau la graniță. De cîte ori nu făcuse planuri cu harta în față, pe unde avea să atace România de la răsărit și de la sud. Totdeauna-i păruse limpede că regiunea lor va fi cuprinsă pe departe în clește, că de-aici vor trebui să se retragă din bună vreme trupele austriace. Nici nu s-au făcut în părțile locului nici o pregătire de război, nu s-au săpat tranșee, de ce s-ar teme ? Ei vor ajunge într-o zi-două în România !

Și-a spus așa de multe ori în cei doi ani de război ! Și acum dacă ceea ce-l încremenise și pe el și pe alții, nu era spaima, ce putea fi ? Pentru ce nu se putea bucura, cum își închipuise în ceasul cel mare ? Pentru ce n-ar fi fost în stare s-o învîrtă pe Nastasia pe sus, cum făcuse cînd venise de la biserică ?

Se întreba acum în zadar, și tot zadarnic încerca să fie vesel, expansiv. Mai tîrziu înțelese că ceea ce-l apuca acum nu era frica, ci greutatea evenimentului. Văzută de departe, dorită în visuri arzătoare, intrarea României în război îi păruse mai mult un fel de praznic pentru ei decît un eveniment istoric, decît însuși pasul greu și hotărîtor al istoriei.

Înlemnirea simțurilor lui năștea din lumea nouă ce-și deschidea porțile, necunoscutul care, de-aproape, îl strivea. Mai tîrziu își dădu seama că omul nu se poate mă-

sura cu vremile, că ele-i depășesc pînă la anihilare facultățile de a le cuprinde.

Povara aceasta o ducea acum în spate, umblînd prin tîrg, și probabil și ceilalți. Toată lumea era de-o seriozitate gravă. Parcă nu-l văzuse niciodată pe doctorul și pe notarul atît de îngîndurați.

Mai umblară puțin printre oameni și vite. Notarul se interesă la casa de bilete. Era adevărat : nu se făcuse nici o vînzare. Drumul era acum plin de vite. Toată lumea pleca acasă.

Se înapoiară și ei, pe același drum, spre sat. Era trecut cu ceva de amiază, și căldură mare.

Cînd trecură prin fața crîșmei lui Binder, doctorul zise :

— Haideți să bem o bere !

Și intrară tustrei în grădina sasului.

XIX

Alte dăți, la alte tîrguri de la Sîntă Măria Mare lumea nu mai încăpea, pe vremea asta, nici în birt, nici în grădină. Mesele, scaunele nu erau destule, și mulți stăteau în picioare cu paharele de bere în mînă. Domnul Binder își lua cinci-șase ajutoare pentru o zi ca aceea. Și cei cari vindeau, și cumpărătorii trebuiau să dea cîntea cuvenită tîrgului, iar cei cari nu aveau nici o treabă în tîrg, nu se lăsau mai prejos. E adevărat că de cele mai multe ori la Sînta Măria Mare era vremea secetoasă, cu călduri mari, ca o ultimă răbufnire a verii.

Acum se auzea numai în crîsmă puțină larmă, în grădină nu erau ocupate decît vro patru mese. Chiar în fund, lîngă popicărie, la o masă, cei trei văzură cu uimire pe șeful postului de jandarmi din comună, Svoboda, cu încă un jandarm. Beau și ei bere.

Cei trei intelectuali fură neplăcut surprinși, și se opriră instinctiv.

— Poate e mai bine să ieșim — zise notarul.

— Ar însemna că ne temem de ei, le-am da de bănuț. Nu se poate ! Dacă-am intrat o dată trebuie să rămânem — fu de părere doctorul.

— Da, însă nu ar fi posibil ca oia să intre de bunăvoie în gura lupului ? — întrebă părintele Scurtu.

— Să luăm loc, domnilor, doar nu suntem copii — încheie doctorul.

Cînd să șadă, văzură cu mirare că plutonierul se ridică de pe scaun și-i salută. Întoarse puțin capul peste umăr și celălalt jandarm care stătea cu spatele spre cei trei, dar nu se mișcă de pe scaun.

Răspunseră la salut și șezură. Îndată se înfățișă Hans, băiatul de serviciu, cu trei pahare de bere și li le puse înaintea. Îi văzuse pe fereastră cînd intraseră în grădină.

— Puțină lume, Hans — zise notarul. — E cam puțin azi pe la voi.

— *No ie, dacă nu s-a ținut tîrg !*

— Și ce crezi tu, pentru ce nu s-a fi vîndut nimic ? — întrebă doctorul.

— Cum să *vîndă*, dacă-a început bătaia ?

— Ce are a face războiul cu tîrgul ?

— *Noa*, cum să nu ! Domnu' zice că nu mai știe nime prețurile.

— Auzi-auzi ! La asta nici nu m-am gîndit. Poate să aibă dreptate domnul Binder.

În realitate nici nu se gîndiseră la acest motiv al înghetării tîrgului. Putea fi adevărat, își dădură cu părerea cei trei.

— Asta ar însemna — zise notarul — că oamenii își dau seama de necunoscutul în fața căruia se află. Cine știe, dacă ajunge România aici poate scad ori poate cresc prețurile.

— Sau poate vor umbla leii românești în loc de coroane — spuse părintele Scurtu.

— În orice caz e de mirare instinctul acesta de prevedere al poporului.

— Cine știe dacă e prevedere sau teamă.

— Poate și una și alta.

— Un lucru e cert : un cap de vită e o realitate care reprezintă o avere. Banul gata, cine știe ce mai valo-

rează. Deprecierea lui am văzut-o crescînd din lună în lună în cei doi ani de război.

Cei trei prieteni se agăţară de subiectul acesta de convorbire cu un fel de îndărătnicie şi-l scărmanară vrun sfert de ceas. În realitate nu-i interesa deloc, dar se legară de el pentru a nu fi siliţi să-şi pună întrebările cari stăruiau în conştiinţa lor şi o tulburau. Întrebări de felul acestora : «Pe unde vor fi intrat ? Pînă unde vor fi ajuns ? Se dau lupte grele, ori paza austriacă de la graniţă s-a retras ? Vor ajunge curînd pe la noi ?»

Întrebările erau tot atîtea fragmente din necunoscutul ce-i apăsă, din faptul epocal ce le sta în faţă şi pe care, deodată nu-l mai puteau cuprinde, şi de care nu se puteau bucura şi entuziasma cum o făcuseră de-atîtea ori gîndindu-se la el.

Băgară de seamă că pînă băură ei două beri, Hans duse de patru ori cîte două pahare la masa celor doi jandarmi. Cînd se ridicase plutonierul să-i salute, notarului i se păruse că se cam clatină şi stă strîmb. Îi observase şi faţa buhăită. Avusese numaidecît impresia că plutonierul e beat, îl văzuse adeseori în această ipostază. Svoboda, cînd începea să bea, nu ştia ţine măsura. Avea noroc că nu se apuca de băut prea des. Nu spuse însă nimic celorlalţi, dar urmărea de cîte ori le mai duce Hans bere. De altfel jandarmii beau în completă muţenie. Măsuţa lor nu era prea departe, aşa că s-ar fi auzit.

În grădină, subt meri, începu să pătrundă dogoreala miezului zilei, şi îşi mai cerură şi ei cîte-un pahar.

Cînd aduse berile, notarul întrebă pe băiatul de serviciu :

- Jandarmii sunt de mult aici ?
- De azi-dimineaţă.
- Şi beau mereu ?
- Îs beţi amîndoi.

Cei trei observaseră şi pînă acum că Svoboda îşi razimă uneori capul în mîni cu coatele pe masă şi moţăie.

— Poate nu-s beţi, ci n-au durmit azi-noapte — zise părintele Scurtu. — Vor fi ridicat şi ei oameni de prin alte sate.

- Şeful de post e cu siguranţă beat — zise notarul.

Și, din bun senin, în loc să se bucure de paza rea pe care o avea statul aici, cei trei începură să-i critice pe jandarmi. Ce mai oameni ! Să se îmbete într-o zi ca asta ! Nu-i interesa nici beția lor, dar fură bucuroși că au mai aflat un subiect de convorbire. Altfel ar fi rămas și ei muți.

Deodată văzură că Svoboda își ridică din palme capul, și-l scutură, se ridică cu mare greutate de pe scaun, și, clătînindu-se îngrozitor, porni spre masa lor cu paharul de bere plin în mână. Pînă ajunsese și-l vărsă de jumătate. Celalalt jandarm rămase pironit la locul lui.

Svoboda o rupea rău pe românește și cu domnii din sat nici nu prea vorbea decît ungurește. Dar acum, cu frînturi de vorbe românești, își ceru voie să șadă la masa lor. Din ce începu să spună cu ochii împăingeniți, putură totuși înțelege că el cu subalternul său avură de slujbă pe azi să țină buna rînduială tîrgului, dar cum nu s-a făcut nici un tîrg, au venit să bea o bere și să se odihnească. Toată noaptea n-au închis un ochi.

Tăcu apoi, privind mirat în jur, pîrînd că nu știe unde se află. Apoi, văzînd paharul cu bere înainte, îl luă și-l bău pînă la fund.

Deodată cei trei văzură că-i curg lacrimile, și în aceleași vreme se întoarse cu fața spre părintele Scurtu, și începu a scînci strîmbîndu-și fața mustăcioasă într-un chip ridicol.

— De noi *reu parinte draga*, de noi foarte reu acum — începu el. Vorbea greu, înecat mereu de sughițuri și de ignituri de plîns răspîndind o duhoare acră de băutură.

— Rău e de toată lumea — zise preotul. — Nu se mai gată războiul ăsta.

— *De noi reu ! Noi trebuie merge* în patrulare la munte. Ce fac *io* ? Am cinci copii mici, *fomeie*. Dacă ajung rumunii îi omoară pe toți !

Acum izbucni într-un plîns spart care-l cutremură tot.

Celor trei începură să le fie scîrbă de el. Totuși părintele zise :

— Cum te poți gîndi la așa ceva, domnule Svoboda ? Armata română doar nu vine să se bată cu femeile și cu copiii ? Cum poți crede așa ceva ? Doar nu-s sălbatici !

— *Io mă teme, domnu parinte. Io catolic, om cu frica lu Dumnezeu, și mă teme.*

— N-ai pentru ce să te temi ! Iau eu garanție că nu li se va întâmpla nimic.

Plutonierul luă mîna preotului.

— Asta vrut io să rog. Iei la dumneata nevasta și copchiii mei !

— Îi iau și la mine dacă dorești, pentru a fi liniștit. Dar nu-i nevoie. Cîtă vreme voi fi eu în sat, îți garantez că nu li se va întâmpla nimic. Nu știu însă cîtă vreme voi mai fi în sat.

Plutonierul îl privi prost.

— Pentru ce *nu fi dumneata în sat* ?

— Aș putea fi ridicat și eu ca directorul Giurca — cuteză să spună preotul profitînd de beția și demoralizarea lui Svoboda.

— Pe dumneata nu duce nime, știu io ! Nici pe domnu doctor și domnu notar.

— Dar pe directorul, pe primarul și pe Ion Oprea, cum i-ați dus ?

— *No ie !* Ei fost de mult pe listă. Căpătat poruncă. Trebuia.

— Și cine mai e pe listă ? — întrebă preotul, spre mirarea celor doi. Nu-l știuseră așa de îndrăzneț pe părintele.

— *No ie ! Beat io*, tot nu poate spune tot. Din sat nu mai este nime. De dumneata întreat la mine de multe ori, și *io spus dumneata popă scump, bun la Dumnezeu. Io catolic și crede !*

Cei trei schimbă priviri luminoase.

— Ei bine, domnule plutonier, dacă va fi așa, te asigur și eu că nu li se va clinti nici un fir de păr din cap, nici nevastei, nici copiilor dumnitale.

Svoboda îi strînse mîna, se ridică și se duse la masa lui pe două cărări. Părea că nici nu luase în seamă pe doctorul și pe notarul. Nu le adresă nici un cuvînt.

— Ce mizerie ! — zise doctorul după ce rămaseră singuri.

— De, om e și el ! — spuse notarul.

— Dar cine dracu' i-a băgat în cap că ostașii români îi vor omorî nevasta și copiii ?

— Poate că i-au speriat anume comandamentul lor. Poate nu-i decît teama unui om beat — zise preotul.

— Beat și laș ! N-aș fi crezut niciodată să asist la o asemenea scenă — zise doctorul. — Dacă vor fi așa toți «tigrii unguri», cum au fost numiți honvezii în parlament, halal de ei !

— Dar Svoboda nu-i ungur, e slovac, amărîtul de el — zise preotul. — Totuși din becisnicia lui ne-am ales și noi cu un folos. Știu că nu suntem pe lista neagră !

— Hm ! Ce poți da pe vorbele unui om beat — vorbi notarul. — Oamenii lași sunt de obicei și vicleni. Eu zic să nu ne prea încredem — fu de părere notarul.

— Ne-ar fi ridicat azi-noapte, o dată cu ceilalți — vorbi părintele. El fusese impresionat de frica plutonierului și era înclinat să creadă că spusese adevărul.

În clipa aceea se apropie de masa lor, cu minile la spate, proprietarul Binder. Era cu capul gol, cu fața mare dăhălată și posomorîtă. Veni să le dea bună ziua. Sus, în crîsmă, nu mai era nimeni.

— Vestea asta a stricat tot — zise el supărat. — N-am vîndut decît două butoiașe de bere. Putea sta pe loc și România aia !

— Vor fi silit-o rușii — răspunse părintele, care deveni îndrăzneț.

Își dădeau seama toți trei că sașii se temeau de noul război.

— Rușii, *aheia* de ruși ! Da' pînă acum de ce n-au silit-o ? Aici Brătianu *moachăm* ! *Hulpe* mare dumnea-lui !

— Dar, în sfîrșit, dumneavoastră sașii pentru ce v-ați teme ? N-o să vi se întîmple nimic ! Doar dumneavoastră tot printre rumâni ați trăit. Tot cu noi și cu ungurii — zise părintele.

Fruntea lui Binder se încreți de neplăcere.

— *No ie ! O să dea Rumânia de dracu' !* Kaiser Wilhelm o să trimită aici armată. Soldați germani. Poate o să vie Hindenburg.

— Ei, parcă Austro-Ungaria n-ar avea armată destulă — zise doctorul.

— Are, da-i dusă la dracu' prin Sîrbia, prin Galiția și Polonia, la Italia. Vine el degrabă neamțu' ! O să vadă

ea Rumânia pe dracu'. A sărit ca *hoafele* ! Asta nu-i frumos !

— Dar noi nu știm încă nimic, domnule Binder, cum a început războiul. Va fi fost o declarație de război, ce știm noi ! — vorbi notarul.

— În *Tageblatt* de ieri nu scria nimic. Nici un semn de bătaie și azi-noapte și începe ! Nu ! Asta nu-i frumos. O să vină el Hindenburg !

— Cum să fie în *Tageblatt* ! Declarațiile de război nu se publică de-a una în ziare ! Să vedem întâi cum s-a întâmplat, și dup-aceea să judecăm, domnule Binder — zise părintele Scurtu.

— Judecata-i făcută, *domnu' parinte*. Rumânia avut alianță cu noi, și a călcat-o în picioare — răspunse sasul, și se întoarse să plece.

— Poate-i opresc la graniță — zise doctorul.

— Opresc ! Cine să oprească pînă vine neamțu ? — se supără crișmarul, întorcîndu-și capul.

Cei trei mai stătură puțin, apoi se ridicară și plecară. Știau și pînă acum, știuseră totdeauna, că numai românii se vor bucura de intrarea României în război. Dar acum întâlnește înțuia oară ostilitatea vădită a sașilor, și-i indispușe greu.

— Zadarnic ! N-avem nici un prieten în Ardeal — zise doctorul după ce ieșiră în uliță. — Sașii ar putea să fie cel puțin indiferenți. Nu le va merge mai rău subt români decît subt unguri, și iată-i ! S-au burzuluiuit din prima zi !

— E un popor invidios ! Cum să se simtă bine cu românii stăpîni, cînd pînă și azi în multe sate mixte români noștri le zic «stăpîne» ? E un neam egoist, strîmt la la inimă — zise notarul.

Apoi căzură iar pe gînduri toți trei și merseră o bucată de drum în tăcere.

Deodată părintele Scurtu se trezi :

— Dar știți că cu Brătianu a avut dreptate Binder ? Numai ieri a fost săptămîna, am citit articolul reprodus în *Gazeta Transilvaniei* ! Vulpoi, nu, ci un mare diplomat. Deși România, apăsarea din articol, hotărîită să nu «moară de inaniție» ca măgarul lui Buridan, nime n-a

putut ști din articolul acela nici cînd intră în război, nici împotriva cui !

— Da ! S-a dovedit un om de-o superioară inteligență. Un mare om de stat, zise doctorul.

Și iar tăcură cu toții, cu gîndurile risipite, cu necunoscutul în față. A ! Cît de altfel își închipuiseră ei ziua intrării României în război ! Neputința în care se simțeau îi apăsa pe suflet ca o piatră de moară. Părintelui Scurtu i se părea că nu-i vrednic de clipa asta ! Iată înaintează pe drum ca o bucată de lemn ! Și, poate, în urma acestei senzații, își aduse aminte de directorul, și-și spuse tare gîndul :

— Dacă-ăr fi aici Giurca să ne cînte *La arme* ! Nu vă pare că noi parc-am fi ologit în toate simțurile ?

— Este ceva în ce spune părintele — zise doctorul. — Eu cred că izbitura ne-a venit prea pe neașteptate !

— Pe neașteptate, și noi o așteptăm de doi ani ! -- făcu notarul dîndu-i dreptate părintelui.

— Dar bine, ce-ar trebui să facem ! — întrebă scuzîndu-se parcă, doctorul.

— Ce ar trebui ? Să strigăm, să urlăm, să jucăm, sau cel puțin să ne îmbrățișăm ! — răspunse părintele Scurtu. — A, dacă-ăr fi aici directorul ! Nu l-am putea scăpa cumva, notarule ? Ce zice prim-pretorul ? Nu l-ar putea scăpa ?

— O să vedem cum se vor dezvolta lucrurile, deocamdată toată lumea oficială și-a pierdut capul — răspunse îngîndurat notarul.

— A, și Svoboda ăsta ! Mi-a făcut rău, m-a revoltat. Deși mi-a fost milă de el !

— Numai să nu-ți prea fie. A fost beat. Să capete numai ordin să te ridice ! Să-l vezi cum te-ar ridica chiar dintre copiii lui și te-ar duce între baionete — zise notarul. Apoi după cîteva clipe adăugă — : Ce faci la noapte, părinte ? Unde te culci ?

Preotul tresări.

— Crezi că ne-ar fi putut înșela ?

— Cred un singur lucru : mulți intelectuali de-ai satelor au fost adunați și pînă acum — doar ți-am spus că m-a avertizat prim-pretorul — pentru ce am face chiar noi o excepție ? Mai e sigur un lucru : la ordin, Svoboda

nu ne-ar cruța. Cel mult n-ar veni el personal să ne ridice.

— Pînă deseară mai este vreme, vom mai vorbi. — zise preotul.

— Eu unul dorm acasă — vorbi doctorul. — Îmi pare comic să întîmpinăm astfel intrarea României în război, să nu mai cutezăm a dormi la noi. Nu vă pare ?

— Dar nu e decît o măsură de precauțiune, dragul meu — zise notarul. — N-ar fi rușinos să ne lăsăm prinși ca șoarecele în capcană, cînd e vorba cel mult de cîteva zile pînă ajung trupele românești la noi ? N-ar fi mai dureros să nu le vedem intrînd ? Și apoi mai este ceva. E posibil ca pe cei deținuți nici să nu-i fi dus în oraș, ci să-i fi pornit către Ungaria, să-i pună în lagăre, ca pe sîrbi. De-acolo n-am mai putea scăpa cu una cu două. Poate pînă la sfîrșitul războiului.

— Hm ! Este ceva în ce spui — zise doctorul căzut pe gînduri.

Ajunseră la locuința lui și se despărțiră. În curînd îl lăsă pe preot și notarul. Părintele Scurtu locuia mai departe.

Piața era pustie. Cele trei-patru șetre cari mai erau aici cînd trecuse spre școală, plecaseră și ele, adunate pe căruțele acele lungi, cu coviltir, cu care negustorii cutreierau tîrgurile din Ardeal.

Află pe Nastasia destul de îngrijorată.

— Gîndeam că nu mai vii ! Unde ai stat pînă acum ? La un pahar de bere și acum ? Arz-o focul bere, dar și azi a trebuit să mergeți ?

— Și am făcut bine că ne-am dus. Și părintele-i povesti pățania cu Svoboda.

— Ce ? Ai de gînd să-mi aduci pe cap pe nevastă-sa și pe copii ? Dar nici nu vreau să mă gîndesc ! Pentru ce o astfel de mărinimie ? Și încă după ce l-au ridicat pe directorul și pe cei doi frunțași din sat ?

— Am spus așa, să-l liniștesc, era prostit și de băutură și de groază. Nu-i nici o nevoie să-i aduc la noi, fiind în aceeași siguranță la ei acasă.

— Și tu ai încredere în el, spunîndu-ți că nu ești pe lista neagră ? Eu, de azi, nu mai pot avea încredere în nici un străin. Mă gîndesc și la sasul acela de Binder.

Vorbiți în fața lui fără nici o grijă, și sunt sigură că își însemnează tot ce spuneți pentru a vă putea pîrî la vreme potrivită. Crezi că sașii sunt mai buni ca ungurii, că ni-s mai prieteni ?

— Nu cred deloc.

— Atunci ce mai căutați la birtul lui ?

— Poate ai dreptate — răspunse preotul căzut pe gînduri. — Numai cît îmi pare — continuă el — că nu va mai avea cui să ne pîrască.

— Haida de ! Toți bărbații sunteți niște copii. De unde știți voi cînd vor ajunge armatele românești aici ? Cine-i cunoaște planurile în ce direcții înaintează ? Vezi bine tu ai făcut destule semne de doi ani înaintea hărții din verandă, dar cred că nu ești copil să te iei după ele.

— Totuși, cred că Brașovul și Turnu-Roșu sunt ocupate pînă acum !

— Și de la Turnu-Roșu pîn-aici ? Nici nu mai vorbesc de Brașov ! Trebuie să te gîndești că nu vin la plimbare. După cum văd eu, tu crezi că în două-trei zile sunt aici.

— Adevărat. Așa mă gîndesc. Pot coborî direct aici și pe la Piatra-Albă, pe la Duși.

Șezură la masă. Supa se răcise, și preuteasa se supără. Era o supă de găină, cum făcea totdeauna de Sfîntă Măria Mare, obicinuită de acasă. Era ziua onomastică a mamei sale.

— Dacă ar fi vorba de o înaintare atît de repede — zise într-un tîrziu Nastasia — eu cred că s-ar fi luat unele măsuri. Cred că jandarmii ar fi fost porniți de-aici, nu trimiși, cum spune Svoboda, să patruleze prin munți. Poate și poșta ar fi fost evacuată.

— Notarul spune că toate autoritățile și-au pierdut capul.

— Și l-or fi pierdut în primele clipe, că sunt aproape de graniță. Dar Budapesta e departe de primejdie și cei de-acolo nu și l-or fi pierdut.

Părintele Scurtu văzu că trebuia să-i dea dreptate. Se putea foarte bine să fie așa cum raționa nevastă-sa. El cum nu s-a gîndit pînă acum la evacuarea autorităților și a jandarmeriei dacă a crezut iminentă sosirea armatei române ? Iată că Nastasia judeca mai temeinic decît el !

Avu prilejul în cursul după-amiezii să se convingă și mai mult de simțul practic al preutesei, de prevederea ei. Rămase surprins cînd îi spuse că ar trebui să afle un loc sigur unde să-și adune lucrurile mai de preț de prin casă. Spunea că războiul ar putea să vină chiar și peste satul lor. Îi atrase atențiunea să nu mai stea de vorbă cu nici un străin, nici cu jandarmii, nici cu Binder, cu poștărița și cu cei de la gară. Îi numi pe toți, alți străini nici nu mai erau în sat. Se gîndea că chiar n-ar fi rău dacă, apropiindu-se frontul, s-ar muta în vro casă, la vrun român, în capul satului din sus, la poalele muntelui, lîngă pădurile ce începeau de acolo.

La cîte nu se gîndise nevastă-sa în vreme ce el a umblat prin tîrg și a stat la un pahar de bere în grădina lui Binder!... Păi, asta să însemneze și pentru ea intrarea României în război? Un roi de gînduri și nici o țîșnire a bucuriei, nici o însuflețire, ci numai îngrijorare? Cum s-a făcut că doi ani cît au așteptat, nici prin minte nu le-a trecut astfel de gînduri? Asta să însemneze războiul văzut sau simțit de aproape? Chiar și războiul României?

După-amiaza umblînd prin sat i se păru că intră într-o atmosferă cunoscută mai de mult. Cînd anume? A, da! Așa este! Erau aceleași uliți pustii și aceeași liniște ca înainte cu doi ani la mobilizarea generală, aceiași rari oameni îngîndurați. Cît de departe e închipuirea de realitate! Își zicea părintele Scurtu. El crezuse că într-un astfel de ceas va pune să tragă clopotele, se va aduna tot satul în piață, el și directorul vor ținea cuvîntări înflăcărâte, apoi va cînta toată lumea *Deșteaptă-te române, Pe-al nostru steag* și alte cîntece naționale. Va încinge apoi întreg satul o horă să umplă întreaga piață și apoi se vor așeza pe-o petrecanie strașnică. De cîte ori n-a văzut spectacolul acesta în visurile sale arzătoare?

Și iată că satul, după agitația surdă de azi-dimineață cînd s-a lățit mai întîi vestea, s-a liniștit de parcă-i gol! Iată că el, directorul și notarul, abea au închinat cu întîile pahare de bere în sănătatea armatei române; iată că nu se arată nimic din strălucirea închipuirii! Iată că nevastă-sa se gîndea de pe acum să-și pună în siguranță lucrurile...

Nu-și putea explica nicicum uscăciunea aceasta de suflet și îngrijorările de natură practică, și-și făcu amare recriminări, cum mergea singur pe ulițele satului. Mai înțălegea pe notarul și pe doctorul cari, oricum, erau funcționari publici, puteau primi în orice clipă ordine să plece într-alte localități, evacuînd aici. Dar ce ! Pe el cine l-ar putea evacua ? El trebuia să rămînă lîngă turmă. El nu avea de primit nici o poruncă de la stat, el s-ar fi putut bucura din toată inima.

Și totuși se simțea uscat pe dinlăuntru ! Crezuse mereu, din liceu, în triumful ideilor de dreptate și libertate, crezuse în principiile superioare, în valorile spirituale din viața individului și a popoarelor. Era convins că nu-i o trădare de patrie, nu-i un păcat, că nu-i atinge cu nimic conștiința dacă a dorit atîta să între România în război. Că, dimpotrivă, e o datorie de conștiință să dorească, nedorind decît biruința dreptății ! Și iată acum dreptatea istorică era în marș, și lui i se părea că este strivit, uscat, că nu se poate bucura, că nu simte nimic !

Se gîndi că erau mai firești, mai oameni, mai vrednici de stimat țăranii aceștia din sat, cari vreme de doi ani și-au văzut de lucrurile lor, cari au intrat în jug, după mobilizarea generală, după întîiele friguri ale așteptării intrării *atunci* în război a României, cari nu s-au exaltat ca ei, intelectualii, mai ales ca directorul și ca el, așteptînd mereu marele ceas. Aceștia erau și acum pe linia conduitei lor de totdeauna. Priveau grav și liniștiți evenimentele.

Se întrebă apoi, nu cumva așteptarea îndelungată, fantazia mereu aprinsă, i-au epuizat și lui și altora sensibilitatea, puterea entuziasmului ? Pe-o clipă își aduse aminte de ceea ce făcuse de dimineață cînd venise de la biserică. Cel puțin dacă ar fi ținut starea lui sufletească de atunci ! Nu s-ar simți așa de vinovat. Ar fi primit faptul istoric cu sufletul îmbrăcat de sărbătoare.

Dar entuziasmul acela n-a ținut mult, s-a risipit repede, și, ce era mai rău, nici nu știa cum ! Iar prietenii lui erau preocupați ca și el, ca și nevastă-sa, ca și directoreasa, cu totul de alte griji acum.

Mergea la notarul să se înțăleagă unde vor dormi peste noapte. Hotărîrea lui era luată, căci Nastasia nici

nu voise să audă că el ar mai putea dormi acasă pînă la sosirea armatei române, sau cel puțin, pînă la plecarea definitivă a jandarmilor din sat.

O întrebare îi veni în gînd intrînd pe porțiță în curtea notarului, o întrebare care-l opri locului : Nu cumva evenimentele mari sunt, în esența lor, mai mult triste decît vesele ? Adică nici nu triste, ci foarte serioase, grave chiar ?

Era numai o atingere prin tangență a adevărului, reflexia subiectivă a spiritului în atingerea cu evenimentul istoric, cu vremurile mari. Mai mult o senzație instinctivă, nebuloasă încă. Parcă era întîiul contact al lui cu războiul și cu primejdiile lui... Un lucru era sigur : războiul de pînă acum nu-l interesase decît ca un lucru străin, pe un străin...

Scutură din cap, și intră la notarul Danciu.

*

Numai în locuința doctorului Preda de azi-dimineață Laura umplea odăile cu rîs răsunător, cu cîntece, cu pianul. Cînd nu cînta din gură, cînta la pian toate marșurile și imnurile naționale pe care le știa. Cînd le isprăvea, începea din nou. Prinsese, de la directorul, o bună parte din melodia imnului *La arme* și-l exersa mereu. Cînd o dureau mîinile, începea să danseze singură prin casă, sau să cînte din gură. O asurzișe pe mamă-sa. Nu avusese astîmpăr decît pînă șezuseră la prînz. Apoi începuse din nou. Și nu ostenea repetînd :

— Cît sunt de fericită, mamă dragă ! Cît sunt de fericită !

Își vedea logodnicul venind ca azi, ca mîine. Cînd vor fi trupele românești în sat, va fi și el aici. Poate ofițer în armata română ! Poate civil încă, neavînd vreme să intre pînă acum în armată. Dar va veni ! Ce-l mai putea reține ? Cît a fost de bun Dumnezeu cu ea ! Cum i-a ascultat rugăciunile și i-a răsplătit mila față de răniții din spital ! L-a păzit neatins pe cîmpurile de luptă, i-a ajutat să scape din prinsoarea rusească, și iată că i-l aduce acum acasă !

Pentru Laura cam atîta însemna ziua întîie a intrării României în război.

Cînd, pe-nserate, mamă-sa îi spusese să mai lase pianul și imnurile naționale căci cine știe cine poate trece pe uliță să le audă, Laura o privise prostită :

— Dar dacă aud ? Oricine-o fi, lasă-i să audă ! Ce ne mai pasă nouă de ei ! Las' s-audă ! Și de-acum vor auzi mereu ! Ba nu vor auzi că vor fugi cu toții de unde i-au adus Arpad și Tuhutum ! A, o să-i vedem fugind, mamă dragă. O să-i vedem fugind cît de în grabă, dacă n-or fi luat-o la sănătoasa pînă acum ! Las' că-i bine ! Las' că așa le trebuie !

Și, după ce ținuse o clipă brațele ridicate deasupra clapelor, izbise cu putere și reîncepuse *Marșul lui Iancu*.

XX

A treia zi după Sîntă Măria Mare începură a trece prin sat, coborînd de la munte — poate de pe graniță — grupuri de soldați, coloane întregi echipate complet. Cînd se iviră cei dintii în capul satului dinspre munte copiii începură să alerge și să strige :

— Vin ! Vin ! Vin !

Auziră vorbindu-se prin case, pe uliță, că armata română ar putea veni și din partea aceea, și zgăurară toată ziua cu ochii la pădurile care cădeau peste cele din urmă case.

La strigătele și chiotele lor începură să iasă de prin case femei, bătrîni și să privească grupurile de soldați. Cunoscură îndată că era armată austriacă. Dar vestea purtată din copii în copii, trecu repede prin sat la vale, și pînă nu văzură pe soldați toată lumea crezu că vine armata română. Pe la porțițe se putură vedea coșuri acoperite cu măsărițe albe în fața caselor locuitorilor mai avuți. Le ieșiră în cale cu pîne proaspătă, cu brînză, cu slănină. Unele bătrîne ieșiră la porțițe cu ulcioarele cu apă în mînă. Altele aveau în site, în blide cufundoase, în traiste prune bistrîțe, mere parmene aurii. Unde și unde așteptau bătrîni cu plosca cu vin sau cu rachiu. Toate capetele erau întoarse pe ulițe la deal, către munte,

dincătrău venise vestea. În ulița lungă, în strada principală a satului începu a năvăli și lumea din ulițele laterale. În grabă marginile uliței lungi erau bătucite de bărbați, femei, copii, cari așteptau într-o mare încordare, într-o tăcere apăsătoare, solemnă.

Pe măsură ce grupurile și coloanele coborau mai adînc în sat, deziluzia creștea. Pe unde trecură soldații, lumea începu să se împrăștie. De aproape nu se putură înșela : era armată austriacă !

Uniformele soldaților erau uzate, boțite, pătate, ca și cînd s-ar fi culcat îmbrăcați noapți de-a rîndul. Erau nerași și păreau obosiți. Unii abea își tirau picioarele. Treceau de-a valma, fără ordine, în grupuri sau frînturi de coloane, indiferenți, pe ulița tivită cu oameni. Mergeau tăcuți, cu armele la umăr, cu sacii în spate.

Nu veneau continuu, ci la intervale mari, adunîndu-se la marginea satului pe șes, și trîntindu-se pe paște.

Dimineața viitoare nu mai erau acolo. În ziua următoare trecură mai mulți prin sat, în a treia se părea că se scurseră ultimele resturi. Pe la amiază nu mai trecu nici unul.

Erau toți infanteriști. Sătenii cari făcuseră armata și mai erau pe acasă se străduiră să cunoască din ce regiamente erau. Dar nu se putură dumiri. În cele trei zile cît au trecut prin sat vreo cîțiva cerură apă. Erau români. La întrebarea femeilor de unde vin, spuseră că vin de pe graniță.

— S-au ivit cei de dincolo ?

— Nu ! Nu s-au ivit.

Nimeni din sat nu bănuise că la granița munților lor, de unde se trecea în România, ar fi atîta armată. În realitate nu trecură prin sat mai mult de vro două mii de oameni. Dar sătenilor le părură foarte mulți. De cînd erau la graniță ? Pe unde vor fi urcat ? Pe la ei nu, nici ziua, nici noaptea, pentru că s-ar fi aflat.

Nu se putu ști dacă erau mulți români între ei. Știau de la femei despre cei ce ceruseră apă. Nu aveau voie să stea de vorbă cu oamenii. Subofițerii supravegheau. Iar din locul unde poposiseră fuseseră alungați și copiii, cari se țineau droaie după ei.

Plecau din locul de odihnă o dată cu căderea nopții și se știa direcția pe care o luau, dar atîta tot. Unde trebuiau să ajungă și să se oprească nu știa nimeni.

Deziluzia fu nu numai a țăranilor, ci și a intelectualilor din sat. Crezuseră și ei, ca toată lumea, că vin românii. Norocul părintelui Scurtu că nu-l află la rezezeală pe clopotarul, căci voia să-i primească în sunetul clopotelor. El se și îmbrăcase în odăjdii, patru oameni scosese răporii din biserică. Așteptau ca pe spini în ușa bisericii să vie clopotarul, cînd preuteasa rezezi pe slujnică să-i spună că e armată austriacă. Ca și alții, cunoscuse de departe uniforme.

Nici intelectualii din sat nu aflaseră nimic că ar fi armată austriacă pe granița de la Duși și Piatra-Albă. Poate era acolo de doi ani, de la începutul războiului, credea părintele, și se învinui greu că nu aflate nimic pînă atunci! Ce slabe informații aveau ei! Dar notarul Danciu fu de părere că nu puteau fi de mult la graniță. Ar fi aflat ceva oamenii cari au lucrat toată luna august la fin, la munte, pădurarii sau păstorii de la turma de vite mărunte care pășuna toată vara în munți. Stîni de oi nu erau în partea locului. Notarul fu de părerea că mai degrabă vor fi urcat acum de curînd, poate din părțile Sebeșului, și că poate au fost mai mult patrulare întărite decît părți din trupe care să apere granița. Obo-seala ce se citea pe fețele soldaților vorbea de marșuri îndelungate. Apoi nu aveau nici un tun de munte, nici tren de aprovizionare cu ei.

Doctorul Preda fu de părerea că, oricum ar fi, e un semn bun. Dacă se retrag însemnează sau că nu pot rezista, sau că pe aici nu vor fi lupte, că românii nu vor trece pe la acest punct.

Toți trei se simțeau scăzuți în proprii lor ochi.

— Dacă ar fi intrat patrurile românești în sat, venind pe șes de către Turnu-Roșu, și ne-ar fi întrebat dacă este armată dușmană în partea asta, am fi răspuns liniștiți că nu-i nici urmă, afară de patrurile de jandarmi — zise grav doctorul Preda. — Iată cît știm noi din ceea ce se petrece în jurul nostru. Ar fi putut să fie atacați de la spate pe cuvîntul nostru.

— Se vede că de aceea întârzie. Pipăie terenul. Se informează ei. De pe partea informațiilor pe care le-am fi putut da noi !...

— Și nu știm cel puțin unde s-au oprit — zise notarul. — Se spune că ar fi apucat spre Ocna-Sibiului, dar după vorbe și zvonuri nu poți da informații în caz de război.

— De ! Prea am crezut noi că armata română vine în plimbare în Ardeal — vorbi doctorul Preda.

Părintele Scurtu era cel mai înfrînt. Ce s-ar fi întîmplat dacă sosea la timp clopotarul și el ar fi ieșit în odăjdii, cu crucea și *Evangelia* în mînă, cu praporii, în sunetul clopotelor, întru întîmpinarea soldaților austriaci ?

— Hm ! Trebuie să fii mai precaut, părinte, zise notarul. O asemenea faptă, în vreme de război, te poate duce și la spînzurătoare.

Totuși, după ce se scurseră trupele, părintele Scurtu simți o ușurare. Nu pentru că scăpase el din primejdie, ci pentru că îi părea că, oarecum, totuși România se apropie. Nici prin gînd nu-i trecu că la graniță ar fi putut rămîne alte trupe. În realitate, cum se dovedi mai tîrziu, acum nici nu rămaseră, ci urcară altele, de departe, după trei săptămîni.

Nu se gîndi, de altfel, la o asemenea eventualitate, nici notarul, nici doctorul. Nici oameni din sat nu vorbiră despre așa ceva. Preotul simțea o ușurare de cîte ori își arunca ochii spre munții de la miazăzi, dincătrău coboriseră soldații. Gîndul că aici nu mai era graniță, că hotarul comunei lor era acum ca și în România, părea că lărgeste orizontul. Putea respira mai liber și mai adînc cînd privea în partea aceea. Uneori avea senzația că dintr-acolo venea alt aer, deosebit de cel din sat, mai subțire și mai imaterial. Îi părea oarecum că inspiră nu aer, ci adierea libertății.

În prima săptămîină după intrarea României în război, deși erau la graniță, auziră foarte puține vești. Circulația era suspendată. Dar trecea cîte un tren cu vagoane de marfă. Căruțele erau oprite în drumi de jandarmi și întoarse înapoi. Nu se știa pînă unde a înaintat armata română. Poșta nu mai funcționa. Nici o ga-

zetă nu mai sosea. Nici *Az Est* de la Budapesta, abonată de notar, nici *Tageblatt*-ul cârciumarului Binder.

Se vorbea totuși că armata de la Turnu-Roșu ar fi ajuns în părțile Tâlmaciului.

Două zile de la sfârșitul săptămânii nu mai trecu pe linie nici un fel de tren. Se vorbea că podurile vor fi aruncate în aer.

Vineri dimineța nu mai erau în sat nici poștărița cu fată-sa, clădirea poștei era încuiată cu lacăt, obloanele trase. Plecaseră peste noapte, nu se știa cu ce, și șeful gării cu nevastă-sa, și magazionerul Onodi cu familia. Era încuiat tot și aici și zăvorât. Simbătă se zvoni că se cărăbănesc și jandarmii, și într-adevăr dimineța nu mai era nimeni la cazarma încuiată. Plecase și familia lui Svoboda. Din ziua de Sfântă Măria Mare părintele Scurtu nu mai dase ochi cu șeful postului. Parcă-l înghițise pământul.

Duminecă dimineța, înainte de a merge la biserică, preotul trecu pe la cazarma jandarmilor să vadă dacă-i adevărat. Era acolo un du-te vino continuu. Se perindă aproape întreg satul să se convingă. Dar era pustiu. Era încuiat peste tot. Pe peretele de către uliță se vedea o elipsă mare mai albă decât restul zidului. Acolo fusese «pajura», emblema Ungariei. O luaseră și o duseseră cu ei.

Satul întreg părea că abea acum răsuflă ușurat. Nu mai rămăsese nici urmă de putere ungurească în comună: poșta, gara, cu slujbașii lor, și acum cazarma goală. «Au dus și pajura cu ei. Aștia nu se mai întorc cîtu-i veacul», vorbeau oamenii.

Părintele Scurtu porni de la cazarmă spre biserică avînd senzația că-i ușor ca un fulg, și că nu mai atinge pământul. Era lumină și senin cît vedeai cu ochii. Dar lui i se păru că niciodată n-a mai văzut un cer atît de imens, un senin atît de înalt și nemărginit. Inima-i bătea cu putere și cînd intră în biserică își simți ochii umezi. «Da — și își zise el — pentru întîia oară respir libertatea întreagă.»

Biserica fu ticsită de lume. Fețele, privirile, erau mai luminoase. O bună parte din îngrijorare parcă se

scuturase de pe oameni. Fuga jandarmilor fu pentru ei o dovadă hotărîtoare că vine România.

După-amiază cînd notarul auzi că părintele a pomenit în biserică pe regele Ferdinand în locul lui Francis Iosif, îl învinui din nou de lipsă de precauțiune. Dar încă dacă preotul și-ar fi putut ținea și predica începută ! Dar n-a putut ! A fost prea emoționat și a încheiat-o după cîteva propozițiuni.

— Nime nu poate ști, dragă părinte, sortile bătăliilor. Să zicem că România vine și ocupă satul, ceea ce de altfel e cert. Dar mai pot veni dup-aceea schimbări, mișcări de retrageri strategice. Ar fi destul ca satul să mai fie ocupat o zi de trupele dușmane, pentru ca să ajungă la glonț sau la spînzurătoare. N-ai citit ori ți-ai uitat, de atîtea cazuri asemănătoare, de atîtea tragedii, ale preoților de la granița sîrbească sau din Galiția ? Cîți preoți ruteni n-au fost spînzurați după retragerea rușilor ? Nu zău ! Ești prea copil încă ! Fii mai precaut !

Îl muștra așa plimbîndu-se în după-amiază zilei de duminică prin piață. O tot încunjurau povestind. Într-un tîrziu veni și doctorul. Fu și el de părerea notarului.

— Nu s-or mai întoarce ungurii aici în veci — spuse preotul cu înflăcărare.

— Bag de seamă că sameni tot mai mult cu directorul — zise doctorul Preda. — Ai pornit pe drumul exaltării, și aceasta poate fi primejdios. Peripețiile războiului cine le poate ști înainte ? Deocamdată văd că armata română întîrzie încă.

— Totuși, eu mă simt de-acum trăind în România. S-a isprăvit cu durmitul pe la casele oamenilor, prin șuri, notarule. De la noapte am să dorm liniștit în patul meu.

— Da, asta se poate ! Cred și eu că se poate de-acum.

— Iată eu nu m-am temut ca voi — zise doctorul. — După părintele Scurtu, ar însemna că eu trăiesc de-o săptămînă în România.

— Precauțiunea noastră n-a fost rea, pe vorba unui om beat nu se putea da nimic — zise notarul.

— Dar nici eu n-am dat. Însă, vă spun, nu m-am temut deloc că aș putea fi ridicat. Am avut, ca să spun așa, un sentiment de certitudine.

— Eu nu — zise notarul.

Deodată, cînd ajunseră, încunjurînd mereu piața, în fața uliții care ducea către locul de tîrg, către răsărit, se opriră toți trei și priviră în lungul drumului.

Era o uliță largă și dreaptă pe care se vedea pînă la capătul satului dinspre răsărit. Departe, afară din sat, se vedea plutind deasupra drumului ca un nor greu. Trebuia să fie un nor de prav. De două săptămîni nu mai plouase.

— Ce să fie ? întrebă înfiorat părintele. În capătul uliții dinspre piață începură să se adune și alți oameni și să privească norul din depărtare.

— Trebuie să fie care multe — zise cineva din grupul ce se adună.

— Care ? Acum dumineca ?

— Poate fi și o coloană în marș — zise altul.

— Dacă-s care nu pot fi decît tunuri ori tren cu provizii — crezu un invalid de război.

— Cum să vină tunurile ori aprovizionarea trupelor ? — întrebă un soldat în concediu de boală, pe care-l apucară vremurile acasă.

Cei trei intelectuali ascultau părerile oamenilor din grup.

— Dacă ar fi armată, n-ar putea fi decît din garnizoană din oraș — zise notarul. — La tot cazul nu pot fi ai noștri. Ar fi trebuit să vină din vreme înaintea lor cel puțin cîteva patrule, avangărzi.

Avea și părintele Scurtu sentimentul că nu putea fi armata română. Dacă l-ar fi întreat pe ce se întemeia, n-ar fi știut spune.

Norul se tot apropia de sat.

— Sunt care, oameni buni. Și multe ! Uite norul se ține pînă în zări ! — zise un român din grup. — Sunt care, de bună seamă.

Cei trei frunțași ai satului își continuară plimbarea : vor vedea ei, după ce vor ajunge în sat, de ce este vorba. Drumul pe-aici trecea. Merseră o vreme tăcuți. Apoi doctorul îi întrebă la cine au dormit în noaptea trecută.

În fiecare noapte se culcaseră la altă gazdă, și nu împreună. Doctorul simțea mereu superioritatea lui, și avea o plăcere să-i întrebe.

— Să știți că nu pot fi decît evacuați — zise deodată notarul.

— Cine ?

— Aștia cu carele. Vor fi din satele de către Tur-nu-Roșu. Vor fi primit ordin de evacuare.

— Tot ce se poate — zise doctorul.

— Da, însă aceasta ar însemna că satele acelea încă nu-s ocupate de români, și că pînă vor sosi la noi, mai este ! Și mai însemnează ceva !

— Ce ? — întrebă preotul.

— Că pe-acolo vor fi cu siguranță lupte. Altfel nu i-ar scoate pe oameni din sate.

— Să vedem întîi cine sunt.

Peste vro jumătate de ceas, se iviră în josul străzii cele dintîi care, iar capătul lor nu se vedea încă. Norul de prav stăruia mereu asupra drumului, afară de sat, pînă departe. Lumea începu să iasă pe la porțițe. Da ! Erau care mari, largi, trase de boi grei sau de cai vojnici, cîte doi, cîte patru. Care încărcate cu saci, cu lăzi, cu mobilă, cu haine, pînă sus deasupra loitrelor. În unele măsurile albe dezvăliră cîte-un colț sau margine de slănină întregi. Cucuiate în vîrf, deasupra calabalicului, ședeau sâsoaice, *frîue* cum le spuneau rumânii din sat, în rochiile lor mohorîte, aspre, arătînd din năfrâmi legate subt barbă, fețe lungurețe, uscate, pline de crețe. Mai erau cocoțați acolo în unele care și cîte-un copil, cîte doi, cu ochii de-un albastru spălăcit, cu pălăriuțe de postav în cap, în pantalonași negri. Pe lîngă care veneau sași înalți, roșcovani, legănîndu-se încet, apatici pe picioarele lungi. În unele care erau și coșăr-ci, cote-cioare de lați, cu găini, cu pui, cu rațe. Unde și unde cîte-un cîine venea în umbra carului, sau era legat subt car.

Treceau car după car și nu se mai sfîrșeau. Nu se auzea decît scîrțîitul lor pe pardoseala de bolovani de rîu. Sașii din fruntea convoiului, care mînau cărele, mai dădură binețe românilor cari zgăurau la convoiul nesfîrșit. Cei cari veneau după ei păreau că nu mai văd pe nimeni, ca și cînd ar trece printr-un pustiu.

Toți erau posomorîți, și păreau că le era greu de toată lumea asta care se uita la ei. Ochii lor, cînd îi ridicau

uneori la oameni, erau tulburi. Nu știai dacă era durere, ură sau pizmă, ori toate împreună de îngreunau privirile. Se auzea câte-un oftat. Câte-un strigăt de femeie, în limba aceea de oală spartă, la vreun copil în primejdie să alunece din vârful carului. Câte-un vițel, legat la urmă, zbiera din când în când.

Românii de pe stradă priveau tăcuți, convoiul. Aflară că-s din satele de către Turnu-Roșu și că se duc dincolo de Murăș. Așa au primit poruncă. Oamenii se uitau la care, la vite, la încărcături, și rar făceau câte-o observație cu glasul scăzut. Îi compătimeau cu toții.

— Săracii de ei !

— Și-au luat casa-n spate și-au plecat !

— Ce casă soro ? Iaca, ce-a putut încape pe un car. Vai de zilele lor. Și-au lăsat vraște tot avutul. Ce se poate duce pe-un car ?

— Aștia-s din sate mari și avute. Uite câți saci ! Uite slăninile !

— Spun că merg dincolo de Murăș, unde-o mai fi și aia ?

— D-apoi acolo ce vor face ? Unde vor locui, cu vite, cu cățel, cu purcel. Amar de capul lor !

Rar se puteau auzi și observații ca acestea :

— Și-s numai sași. Tot sași ! Cine i-o fi pus la drum ?

— Zice că li s-a dat poruncă.

— Poruncă ! Dar de ce nu vezi nici un român printre ei ? Parcă sunt numai sași înspre Turnu-Roșu ? Sunt și sate românești destule. Cine i-a pus la drum ?

— Românii ! D-apoi românii unde să plece ? Unde să se mute ? Le-au putut tot porunci ! Că cum să plece de-acasă ?

— Unde să se ducă acum când vine România ? Noi ne-am duce dacă ar veni poruncă ?

— Se vede că sașilor li-e frică ? Nu-i numai poruncă.

— Și pentru ce să le fie frică ? Îi mănîncă românii ? Doar tot cu românii au trăit și nu i-a mai mîncat nimeni.

— Treaba lor dacă și-au luat lumea în cap !

— Se vede că nu le place că vine România. Ei îs cu împăratul lor din Viena și cu celălalt împărat din Germania.

— Țin mai mult cu ungurii decît cu noi, ascultați-mă pe mine. De-aceea se duc.

— Dacă-i așa, ducă-se tot învîrtindu-se. Cu rumîinii ar fi putut ei să tot trăiască !

Carele treceau mereu scîrțîind în pasul domol al boilor sau al cailor. Erau pline de prav cu toată încărcătura. Femeile și copiii cocoțați în vîrfurile lor păreau și mai colbăiți decît cei ce mergeau pe jos.

Părintele Scurtu, între doctorul și notarul, privea și el convoiul. Auzeau observațiile făcute de oameni, cu glasurile scăzute. De ce vorbeau așa de încet ? Să nu-i audă pribegii ? Dar în larma carelor, și cum păreau toți și cu gîndurile împrăștiate, aceia nu-i puteau auzi. Apoi mai băgă de seamă că și el cînd schimba o vorbă cu cei doi, tot încet vorbea. Care să fie cauza ? se întreba el.

Tot privind convoiul îi păru că începe să priceapă ceva din necunoscutul ce le stătea în față, din noua realitate : războiul. Drumeții, oamenii aceștia ce porniseră în pribegie, părăsindu-și vetrele, erau desigur avangarde ale războiului, ale necunoscutului. Erau nește avangarde triste și grave. Părea că aduc cu ei aerul depărtat al primejdiilor, nesiguranța vremurilor.

Zadarnic aproba din toată inima pe cei ce spusese că nu i-a silit nimeni să-și ia lumea în cap, că puteau rămînea acasă ca și românii din partea locului, nu putea împrăștia atmosfera ce o aduceau cu ei pribegii. Fără să-și dea seama îi compătimea și el, îi părea rău că au pornit în lume și și-au lăsat mai tot ce au avut acasă. Primejdia, greutatea și nesiguranța vremilor părea că se strecoară și în sufletul lui. Oare pentru aceea vorbea cu glas scăzut și el și oamenii din sat, privitori ca și el la marginea drumului ?

Zadarnic își spunea : «Jandarmii au fugit, cei de la poștă și de la gară și-au luat tălpășița, acum se cărăbănesc și sașii, și rămînem numai noi românii». Zadarnic făcea raționamente și trăgea concluzii : «E destul să vină acum un străin în Ardeal să vadă ce se petrece pentru a înțelega că numai noi suntem acasă aici», nu-și putea ridica greutatea ce i se pusese pe suflet privind convoiul acesta cu refugiați. Nici chiar sentimentul ce-l avea că văzduhul se lărgește și mai mult în jurul lui cu trecerea

convoiuului săsesc, că respira parcă și mai liber, nu-i putea mișca din suflet greutatea aceea, care părea și compătimire omenească, și durere, dar tot mai mult era nesiguranță și îngrijorare grea. Pentru ce simțea și el îngrijorare, când aștepta din ceas în ceas să ajungă trupele românești în satul lor ?

Observa mereu în jurul lui. Nu vedea nici un zîmbet pe fețele oamenilor, nici o vorbă de batjocură nu se auzea la adresa fugarilor, deși, între alte împrejurări, știa că n-ar fi lipsit glumele și spiritele în fața unei asemenea priveliști. Nu putu descoperi chiar nici un semn de bucurie, deși oamenii din sat, avînd la munte păduri vecine cu ale unei comune săsești, avură destule certe, ba și bătaî cu cei din neamul drumeților.

«De bună seamă — își zicea părintele — simt și oamenii greutatea vremurilor, cum trebuie să fie cazul și cu mine.»

Poate era adevărat. Oamenii luaseră contact cu războiul înainte cu doi ani, la mobilizarea generală. Și atunci erau tăcuți, și cînd se întâlneau, vorbeau încet. Dar legătura cu războiul o luaseră numai prin neliniștea și temerea de viața celor dragi ai lor, cari porneau în luptă. Mai țineau o oarecare legătură cu războiul prin scrisorile ce le veneau de la cei duși, dar aceasta încă nu era un contact propriu-zis cu monstrul ce urla în depărtări de unde pînă la ei nu se auzea nimic, ci o apropiere personală de cel dus în primejdie necunoscută. Apoi, cînd veniră primii schilozi și bolnavi din război, și cînd se înființă spitalul de răniți în comună.

Acum, însă, putea avea dreptate părintele Scurtu, acum *pipăiau* cu toții, privind fugarii ceva din însuși războiul, adus sub ochii lor, prin acest convoi, avangardă a lui.

Carele nu încetară să se scurgă prin sat decît seara tîrziu. Nu mai rămase aproape nimeni pe uliță.

Mai trecură și a doua, și a treia zi, convoaie nesfîrșite. Oamenii își văzură acum de lucrurile lor. Numai bătrîne cari torceu lînă și copii mai erau pe la porțițe. Dintre intelectualii satului, numai părintele Scurtu venea în res-timpuri pînă în piață să vadă dacă mai trec.

El se ținuse de cuvînt : de duminică se culca acasă, de altfel și notarul. Se culcau însă destul de tîrziu. Stătea mult în verandă sau în grădină să asculte dacă nu se aude tunul bătînd în depărtări. În liniștea nopții l-ar fi putut auzi.

Ori se plimba cu notarul pînă tîrziu pe uliță, sau urcau amîndoi, după ce cădea liniștea nopții pe un deal de la marginea satului și ascultau cu urechea întinsă. Nu putea desluși nimic sigur. Uneori, pe unul sau pe altul, din încordarea întinsă, îi înșela auzul și li se părea cîte ceva. Dar cînd auzea unul, nu auzea celălalt.

De cînd fugiseră jandarmii și începuseră să treacă convoaiele cu refugiați — între cari nu văzuse un singur român — pentru părintele Scurtu era o plăcere nemai-gustată încă, de-a se plimba seara pe ulițele satului. Nu se mai temea de nimeni și de nimic. Avea sentimentul puternic că, în sfîrșit, ei singuri, românii sunt stăpîni. Conștiința că nu mai era nici urmă de putere și de stăpînire ungurească în sat, că nu mai este nimeni care să pîndească ce face, ce spune, îl umplu de o simțire din plin a libertății cum nu mai gustase niciodată. Avea senzația că totul s-a schimbat în jurul lui, îmbrăcîndu-se într-o atmosferă nouă : ulițele, casele, oamenii, cerul înstelat. A, cerul ! Niciodată nu i-a părut așa de nemărginit și strălucit ca acum !

Vedea un prieten parcă în fiecare casă pe lîngă care trecea și chiar pietrele padoselii îi păreau mai cunoscute, mai aproape oarecum de el. Îi venea uneori să chiuie de bucurie, acolo în mijlocul uliții, ca și sus pe dealul de unde asculta depărtările.

Entuziasmul și bucuria din dimineața de Sîntă Mărie, cînd o învărtise pe sus pe Nastasia, se apropia din nou de el abea acum cînd nu mai rămăsese nici urmă de străin în sat, cînd nu mai era prezentă nici o autoritate a statului unguresc, cînd putea zburda în deplină libertate.

Uneori se emoționa adînc și își zicea : «Cît de negrăită trebuie să fie bucuria deplinei libertăți naționale, și cît de scumpă România asta dacă numai apropierea lor e așa de negrăit de dulce ! Și cît de puternică armata ei dacă încă de departe a adus peste țară o altă atmosferă».

Lucru interesant însă pe care-l observa : deşi îi venise să chiuie şi să se bucure zgomotos, cum se învinuise că nu putuse face în ziua intrării României în război, toată bucuria lui rămânea numai interioară şi acum. Părea că e un fel de fericire contemplativă, mistică oarecum, de o natură religioasă, care nu se dorea, ori nu putea să izbucnească în afară. În ziua de Sîntă Mărie, după ce-i trecuse întâia emoţie, i se păruse că nu mai poate simţi nici o fericire, nici interioară.

Acum o gusta din plin, ceea ce se vedea şi în privirile lui şi în faţa lui transfigurată în clipele de mare emoţie. Totuşi umbla liniştit pe uliţele satului, iar ziua îşi putea vedea de lucrurile lui.

Nu înţelegea decît în parte ceea ce se năştea, agita şi-i umplea sufletul. Uneori avea senzaţia vagă, trecătoare că s-ar afla în faţa unei creaţii, la începuturile unei lumi nouă.

Şi ceea ce nu putea pătrunde era mai ales faptul că acum simţea acea bucurie adîncă, contemplativă, în vreme ce nu-i dispărea nici senzaţia greutateii vremurilor. Se simţea fericit cum nu-şi putuse închipui, şi totuşi era liniştit, ba era chiar grav. Nu-şi putea explica cum pot exista aceste două deodată : bucuria şi gravitatea, un fel de seriozitate sumbră.

Mai avea şi alte două sentimente contrarii pe care şi le analiza — om obicinuit din seminar cu analiza interioară — şi nu le putea înţelege. Se simţea crescut în puterile spirituale, cu valoarea sa interioară — uneori avea senzaţia puternică de a fi crescut chiar trupeşte : se apleca intrînd pe uşile caselor parohiale, deşi era departe de a ajunge cu capul în pragul de sus — şi în aceeaşi vreme parcă îşi dădea seama că în universul acesta nou nu era mai mult decît un fir de nisip.

Trecea printr-o stare sufletească ciudată, extraordinară, care uneori îl obosea, îl sleia de puteri. Norocul lui că momentele lucidităţii de conştiinţă, în care îşi făcea asemenea examen, nu erau prea dese. Şi mai ales că, încă de marţi din a doua săptămîină de la intrarea României în război, începură alte griji pentru el, depărtate de contemplaţie ca cerul de pămînt.

XXI

Între intelectualii cari observau de aproape viața satului și înainte de începerea războiului părintele Scurtu era cel mai neobosit. El năzuia să fie informat în toate, știind că numai așa putea fi rodnică și păstoria sa. Nu se mulțumea cu ceea ce putea afla de la cei ce, în urma slujbei lor, puteau avea toate informațiile — de-o pildă de la directorul, asupra felului cum e cercetată școala, de la notarul asupra situației administrative, a încasării contribuției, de la doctorul asupra stării sanitare — ci în toate aceste domenii voia să aibă și informația sa particulară.

Nu-i de mirare, deci, că el fu cel dintîi care observă un fenomen curios în sat, începînd încă de marțea săptămînei a doua de război, cît ce încetă scurgerea convoaielor săsești prin comună. Băgă de seamă că dis de dimineață din tot mai multe curți, începînd cu partea de jos, de pe șes, a satului, iasă cai încărcăți cu poveri, cu desagi plini, cu saci, cu pături de lînă, cu legături mari în cari trebuiau să fie haine. Din unele curți ieșeau chiar care încărcate, acoperite cu un strat de fîn. Ieșeau vite mărunte, viței, porci, mînați de femei sau copii. Și toate apucau prin sat la deal, luînd drumul muntelui.

Observă că această mișcare se produce în zorii zilei, sau seara tîrziu, și avu impresia că oamenii ar fi voit să lucreze cît mai în taină. O zi, două, pînă fu mai neînsemnată noua mișcare, nu-i atrase în chip stăruiitor atențiunea. Părea să fie îndeletniciri obișnuite. Dar de a treia zi, de joi, mișcarea crescă prin curți, pe ulițele satului. La un moment dat îi păru că jumătate din sat cel puțin, se mută la munte. Numărul oamenilor, al copiilor, scădea mereu în comună.

Întrebînd pe un epitrop al bisericii ce însemnează mișcarea aceasta în sat, el îi răspunse că oamenii își duc cîte ceva la munte, sau în capul satului din sus. La munte aveau mulți cîte-o colibă, cîte-un șopron de scînduri pentru fîn, pentru adăpostul lor cînd începea cositul finului la munte.

— Dar pentru ce ? — întrebă mirat preotul.

— Oamenii se tem ; cine știe ce se mai poate întîmpla.

— Ce să se întîmple ?

— Păi, doar suntem în război și pe aici. Poate să fie lupte prin apropiere, ori și în sat. Oamenii vor să-și pună la adăpost cîte ceva.

— Au aflat ei ceva ?

— Nu cred să știe mai mult decît noi cu toții. Dar... necunoscutul ce ne stă înaintea. Și eu mi-am trimis toate vitele și bucatele la munte. Poate n-ar fi rău să duci și sfinția-ta cîte ceva.

Părintele Scurtu își aminti deodată ce știa din istorie, cum românii, în vremuri grele de primejdie, se adăposteau în munți cu avutul lor.

— Doar nu încep iar năvălirile barbare — zise el. — Parcă așteptăm armata română ! De ce se tem oamenii ?

— Războiu-i război, părinte ! Pot trece armate străine prin sat și să jefuiască. Din lupte poate să se aprindă satul.

— Dar de unde știu oamenii toate acestea ?

Epitropul ridică din umeri.

— Paza bună trece primejdia rea, părinte ! E o vorbă din bătrîni.

Nici unul dintre intelectualii cari mai rămăseseră în sat nu erau din partea locului, ci de prin județe din centrul Transilvaniei. Nevasta directorului era însă din apropiere, și părintele înțalese că și ea își adunase toate albi-turile, pînzeturile, covoarele, perinele și le trimesese în capul satului din sus la o fină a lor. Dusesese acolo și doi saci de făină ce-i avea și găinile.

Întîlnind pe notarul și pe doctorul le vorbi despre această îngrijorare nouă a satului. Observaseră și ei în timpul din urmă.

— Eu cred că ceea ce fac, fac din instinct sau din tradiție. Trebuie să fie o moștenire foarte veche, un impuls căruia i se supun irațional — zise doctorul.

— Ce lucru interesant ! Ce dovadă puternică pentru autohtonismul și continua permanență a elementului românesc în Carpați ! — se însufleți preotul.

— Cum așa ? întrebă notarul.

— E limpede ! Ați văzut : ungurii, cu autorități cu tot fug, sașii fug, toți iau drumul către apus, pe șesuri. Numai românii noștri se trag la munte, rămânînd tot acasă. E o dovadă că așa au făcut în toată scurgerea timpului. Noi n-avem unde ne refugia decît tot la noi. Totuși mi se pare că azi nu mai sunt vremile de demult, și cred că-și fac de lucru în zadar.

— Numai să nu-ți pară, dragă părinte — zise notarul. — Eu chiar am voit să vă spun — am vorbit și cu nevestă-mea — că ar trebui să ne adunăm și noi lucrurile mai de preț și să ni le punem la adăpost.

Preotul bătu din palmi de mirare :

— Te-ai molipsit și tu ?

— Se poate, deși nu cred că-i molipsire. Satul care-i mai vechi decît noi, ne dă o pildă, o învățătură, pe care cred că e bine s-o urmăm.

— Cred că ai dreptate — zise doctorul. — Paza bună trece primejdia rea.

Părintele Scurtu rămase la părerea lui : nu-i nici un motiv să-și facă vraște casa. Pe-aici nici nu vor fi lupte. Și apoi, nu-și va ascunde lucrurile dinaintea armatei române ! Să-i primească cu casa goală ?

— Cred că nu-i nici o nevoie să ne ducem și noi lucrurile la munte. Nici nu am prea avea unde. Apoi acolo încă ar trebui să avem pe cineva lingă ele.

— Poate la vrun român din capul satului din sus ? — întrebă doctorul.

— Cred că putem să le punem mai aproape la adăpost. M-am gîndit cu nevasta. Este aici în spatele primăriei vechi a pivniță a berăriei. Nu mai e folosită de zeci de ani, de cînd s-a desființat fabrica de bere. Cum nu e în calea nimănui, oamenii mai tineri din sat nici nu știu de existența ei. De altfel eu nu mă tem nici de furtul oamenilor, nici de jaful soldaților, ci mă tem de foc. Ar putea să cadă o bombă să-mi aprindă locuința. Iar pivnița asta e cel mai bun adăpost contra bombelor și a focului.

— Ce pivniță ? — întrebă preotul.

— Ei, vedeți că nici părintele n-o știe.

— Eu știu de existența ei — spuse doctorul — dar n-am fost niciodată în ea. Poate e umedă și plină de mucegai.

— Se poate să nu fi fost încă în ea ? Cum umedă ? Nici strop de umezeală. E adîncă subt pămînt, într-un teren vecinic uscat. Are boltituri de cărămidă. Dar ce mai stăm de vorbă ! Veniți cu mine să v-o arăt. Cheile sunt la cancelarie.

Porniră toți trei, preotul mai mult din curiozitate.

La spatele primăriei începea un deal, o coastă. Era un loc larg, pajiște întinsă. Cosiseră otava. Din grădina de altădată mai rămăseseră numai cîțiva pruni și meri bătrîni, unde și unde. Nime nu ar fi bănuiră că în coasta aceea era o pivniță. Ușa era aproape astupată de tufe și bălării.

Notarul descuie cu greu lacătul mare și zarul ruginit, aprinsă o lumînare și porni înainte. Numai la intrare era întunerec. Mai încolo mijeau zări de lumină. Erau aerisitoarele din boltitură, cari deși se surpaseră de vreme și se umpluseră cu pajiște, tot mai aveau unele crepături.

Pivnița era enormă, boltiturile înalte, putea să treacă pe subt ele care încărcate cu fîn.

Și doctorul și preotul nu se putură mira destul. Era uscată și destul de aerisită. Numai subt fostele aerisitoare stăruia cîte-un cerc mai negru, din ploaia ce se scurgea prin ele.

— Dar aici e un adăpost minunat, notarule. Și nu numai pentru lucrurile noastre, ci și pentru noi, în cazul că ar începe un bombardament de artilerie peste sat.

— Ați văzut ? Adăpost mai bun nici că se poate !

Notarul și doctorul hotărîră că încă după-amiaza acelei zile vor începe să pacheteze.

Părintele Scurtu nu promise nimic. Simțea o descurajare, o umilire. Să-ți ascunzi lucrurile acum cînd așteptau să intre armata română în sat !

Acasă nu spuse preutesei nimic. Dar încă în după-amiaza aceleiași zile Nastasia află de la doctorița, și fără să-l mai întrebe, începu și ea să-și adune lucrurile. De altfel ea era mereu neliniștită de cînd văzuse exodul satului către munte. O îngrijorare adîncă n-o mai părăsea.

Preotul avu de lucru prin sat în după-amiaza aceea. Făcu vro patru feștanii, un maslu unei bătrîne greu bolnave de multă vreme. Cînd se înapoie, o află pe Nastasia pachetînd.

— Aşadar şi tu ! zise el cu mirare.

— Şi eu ! Nici nu-mi pot închipui pentru ce nu mi-ai spus nimic.

— Dar nu e lucru serios ce facem, Nastasia !

— Ba să-mi dai voie, e foarte serios ! Numai tu umbli mereu cu capul în nori !

Băgă de seamă că glasul ei era schimbat, îngrijorat.

Şezu pe un scaun de-o parte şi începu să privească la nevestă-sa cum adună lucruri de prin casă. În mijlocul camerei erau două lăzi mari de scînduri. De la o vreme începu să simtă şi el o îngrijorare tot mai mare. Îi părea un lucru nefiresc să începi să-ţi desfaci gospodăria, cînd nu te muţi nicăieri. Dar însuşi actul acesta parcă-i surpa încrederea, parcă-i aducea mai aproape necunoscutul. Începu să întăleagă de ce era schimbat glasul Nastasiei, deşi prin cuvinte n-ar fi putut spune. Începu să se întristeze şi el. Părea că începe să se distrame un temei al siguranţei în care au trăit pînă acum, cu cît Nastasia aduna şi pacheta mai multe lucruri din casă.

— Să ştii că ducem şi grîul şi cucuruzul.

— De, dacă vrei tu !

— Pînă mîne la amiază totul trebuie să fie gata. Aşa m-am înţeles cu doctoriţa şi cu notărăşiţa.

— Păi grîul şi cucuruzul sunt în saci.

— Trebuie să punem în saci şi făina pe care o mai avem în coş. N-o să las în dulapuri nici o haină, decît ce se poate pune într-un cufăr, şi din hainele de pat cu ce să ne acoperim noi şi copiii. Dar ce te uiţi aşa de speriat ? — adause preuteasa întîlnindu-i din întîmplare privirile. — Doar nu-i vorba să ne luăm lumea în cap ca saşii, ci să ne punem lucrurile la adăpost pentru cîteva zile.

— Nu ştiu ! Pînă acum nu m-am temut de nimic, dar acum încep să mă tem. Parcă anume cobim a rău.

— Doamne, ce om ciudat mai eşti ! Asta vine de-acolo că umbli mereu cu capul în nori, şi nu vezi ce-i pe pămînt ! Cum să cobim a rău ? E o măsură de precauţiune, cum nu înţălegi atîta ?

Părintele Scurtu îşi luă pălăria şi un baston şi ieşi în uliţă.

Soarele se apropia de asfințit. Era mereu senin de la Sfântă Mărie. Se pusese o secetă mare. Vuzduhul era împinzit de musculițe sclipitoare. Pe drum se întâlneau în curînd cu notarul. Ieșise și el atunci de la cancelarie.

— Nu-i ajuți doamnei Nastasia ? — îl întrebă prietenul. — Să știi că femeile au totdeauna mai viu simțul realității decît noi bărbații.

— Ei, ce-i de făcut ! A fost pe la doctorița, pe la nevastă-ta și cine ar mai putea-o opri acum ? Ce să-i ajut ? Nici nu m-ar lăsa. I-e mereu frică că să nu sparg ceva.

— Știi că m-am gîndit să așezăm lucrurile chiar în fund. Este un coridor a cărui intrare ușor am putea-o astupa cu un zid. Uite ce este — adause, văzînd mirarea preotului — ne vom duce lucrurile seara tîrziu sau chiar noaptea. Nu e bine în văzul lumii. Totuși avem nevoie de cîțiva oameni pentru saci, pentru lucrurile mai grele. Apoi cei cu carul. Se va ști, se va afla. Cel puțin cei cari ne vor ajuta și zidarul. Cred că e mai bine să le punem în coridorul acela și să le zidim. Totuși un zid se sparge mai greu decît o ușe, și încă destul de putredă. Am ceretat-o azi-dimineață. Ce zici ?

— De, cum crezi ! — răspunse preotul care nu prea pricepea ce-i spune.

— A, era să uit ! Am vorbit cu notarul din vecini. S-a putut strecura în oraș. S-a interesat de tatăl său, de părintele Bucur. Știi că-l ridicaseră și pe el.

— Ei, ce-i cu bătrînul ? Ce-i cu directorul nostru ? Ne-am și uitat de el !

— De vinerea trecută de cînd e închisă poșta, nu mai avem legături telefonice. Nu ne-am putut interesa la pretură. Pînă atunci, ți-am fost spus, era tot în închisoarea din oraș.

— Și acum ? Ce ți-a spus notarul Bucur ?

— I-au ridicat și i-au dus pe toți cîți au fost închiși acolo. Și armata s-a retras.

— Se știe unde ?

— Nu ! Bucur zice că, după cît s-a putut informa, i-au pornit spre Ungaria, și că vor fi puși într-un lagăr.

— Dacă va fi așa nu mai vede bietul director armata română intrînd în sat.

— Asta desigur nu, dar dacă va avea zile, va vedea-o mai târziu.

Cum vorbeau plimbându-se pe dinaintea primăriei, auziră deodată la spatele lor :

— *Adjon Isten joestét !* (Bună seara !)

Se întoarseră ca mușcați de-o viespe.

— Bună seara ! — răspunse în ungurește notarul.

În fața lor stătea un plutonier din honvezi, cu fața arsă și tăbăcită de soare și vânturi, cu mustața rasă, cu ochi galbeni înfundați sub niște sprâncene stufoase. Uniforma, bocancii, îi erau plini de prav.

Mai la vale, în piață, mai erau patru soldați cu arma la umăr. Trebuia să fi coborât prin cimitirul de lângă piață, căci nu-i zăriseră pînă acum, deși de vrun sfert de ceas se plimbau mereu pe același loc.

— Caut pe notarul comunal — zise plutonierul, uitîndu-se chiorîș la preot.

— Eu sunt — zise notarul.

— Dumneata ?

Notarul își spuse numele.

— Ce mai este pe-aici ? Ce-i mai nou ? N-au trecut patrulă dușmane prin sat ?

— Nu ! Pîn-acum nu ! Nu s-a arătat nici un semn.

— Știi sigur ?

— Cum să nu știu ! Doar nu m-am mișcat nicăiri de-aici.

Plutonierul ridică capul, privi spre munții de la miazăzi.

— D...lor ! Dar de ce nu mai vin odată ? — zise el începînd cu o sudalmă groaznică.

Notarul rămase năuc. Ce să creadă ? I se păru că-i potrivit să facă pe slujbașul de stat. Se temea să nu fie o cursă ce i se întindea.

Revoltat, îi răspunse :

— Cum poți vorbi așa, dumneata soldat și încă gradat ?

— Bine pot vorbi ! Să vină odată — și iar sudui ca mai înainte — să se isprăvească odată !

— Domnule plutonier, îmi pare foarte rău că vorbești așa, dumneata un apărător al patriei !

— Îți poate părea dumnitale care stai la masă și scrii, și n-ai auzit încă nici tunul, începu cu glasul ridicat plutonierul. Dar eu care de doi ani am fost pe toate fronturile și n-am avut nici o zi de concediu, pot vorbi așa ! Ridică și mai mult glasul : Nu înaintea dumnitale, dar și în fața lui Tisza Pista aş spune tot așa : să vină odată și să se isprăvească ! E destul cu războiul ! Toată lumea ne-a sărit în cap !

Își scoase tabachera și începu să răsucescă o țigară.

— Da' ăsta cine-i ? — întrebă el deodată arătînd pe părintele Scurtu.

— E popa din sat.

— Popă valah, nu ?

— Se-nțelege ! Satu-i românesc.

Iar urmă sudalma grea.

— Și ăsta-i valah ! Toate satele valahe ! Și spui că nu s-a arătat nimic pînă acum ?

— Nimic. Au trecut prin sat numai sașii evacuați de către Turnu-Roșu.

Plutonierul făcu un gest neînțeles, și trase adînc din țigară.

— Vor vedea ei pe dracu' !

— Cine ?

— Aștia cari au pornit la drum. I-am văzut și eu. Ehei ! Cîte convoaie de acestea nu am văzut eu în Galiția și în Ungaria de miazănoapte ! Nu le are nimeni grija, vai de capul lor ! Da'... popa ăsta valah e om de încredere ? — întrebă deodată.

— Da, e un bun patriot !

— Atunci de ce nu vorbește nimic ? De ce se uită așa de împietrit la mine ?

— Nu înțeleg ungurește. Nu știe ce vorbim.

Iar sudalma cea groaznică.

— Nu știe ! Da' să-nvețe fiecare — urmă sudalma — dacă trăiește în țara ungurească. De altfel, după cîte văd eu, dracu' mai știe ce țară ungurească mai este și pe-aici și ce mai apărăm noi ! Așadar nici urmă de dușman ?

— Nici urmă !

Strînse mîna notarului, aruncă o privire strîmbă preotului și se înapoie înjurînd. Ajuns la cei patru, patrula o luă iar spre cimitir și dispăru după zîdul lui.

Cei doi rămaseră o vreme tăcuți. Ivirea neașteptată a unei patrule honvezești — când ei așteptau pe români, fu ca un trăsnet. La surprindere se mai adăugă și un puternic fior de frică. Întîiul lor gînd fu : «N-au venit după noi ? Să ne ridice ?» Notarul își reveni mai repede și din mirare și din spaima inițială. Oricum, era o persoană oficială, un exponent al administrației, al statului. Cu el, credea, nu se poate proceda așa ușor. Părintelui Scurtu îi păruse însă multă vreme cu desăvîrșire imposibil să se trezească la ei în sat cu o patrulă ungurească. De aceea încremenise așa. Știa ungurește, dar nu putuse scoate un singur cuvînt. Apoi îi fusese și foarte frică să nu fi venit anume după el, pînă nu auzise cum vorbește soldatul.

În sfîrșit notarul Danciu rupse tăcerea :

— Nu știu cum mi-a venit să spun că nu înțelegi ungurește. Ce ne faceam dacă ai fi spus mai tîrziu și tu un cuvînt ?

— Drept să-ți spun, nici nu m-am gîndit că nu puteam vorbi după declarația ta. Noroc că n-am putut zice nimic, atît m-a impresionat apariția lui.

— Impresionat ! Haida spune-i pe nume ! Mie, cel puțin, știu că mi-a fost frică. Credeam că vine după noi.

— Da ! Și eu ! Dar mai mult m-a înspăimîntat prezența unei patrule ungurești, cînd noi așteptam... Știi, mi se pare de rău augur !

— Ei, pentru ce rău augur ? E lucru firesc să vină patrule. Numai cît nu ne-am gîndit la asta. Nu avem informații ce gol s-a făcut între trupele românești cari înaintază și între cele austro-ungare care se retrag. Cum n-am fost informați nici ce armată e la graniță, pînă nu a început să coboare și să treacă prin sat.

— Eu unul nu mă mai așteptam, îți spun drept. Dacă-i așa e destul de primejdios pentru noi. Ar trebui să cam stăm nevăzuți pînă vor veni ai noștri.

— Pentru mine e mai greu. Dacă-au început o dată, vor mai veni și alte patrule, și tot mai des. Vor căuta notarul și nu-l vor afla la post. Ar fi și mai primejdios pentru mine... Dar ai auzit ? Ce spui de vorbele honvedului ?

— A fost extraordinar ! Dacă le-ai tipări într-un ziar ca dovadă de starea sufletească a armatei austro-ungare, ar spune lumea că-i calomnie. Mai ales... mai ales presa

ungurească ! Ar face trădător de patrie pe cel ce le-ar tipări. Se poate ca tocmai «tigrii unguri», să se fi săturat în halul acesta de război ?

Se opri cînd fu să amintească presa ungurească părăindu-i ceva împotriva firii să mai vorbească despre ea. Era ceva cu care avusese sentimentul că nu se va mai întîlni niciodată.

— Așa se pare că-i posibil. La început am crezut și eu că putea fi o capcană pentru mine, dar pe urmă m-am convins că vorbea foarte convins.

— Da, era sincer revoltat. Cu astfel de soldați cum vor mai duce războiul ? Ceea ce m-a uimit mai mult în vorbele lui, e că nu s-a gîndit decît la sfîrșitul războiului, indiferent dacă vor birui sau vor fi bătuți. Asta înseamnă o grea demoralizare.

— Hei ! Să nu ne prea grăbim cu concluziile. Acesta n-a fost decît unul singur. Poate își avea și motivele sale personale. A pomenit că a fost pe toate fronturile, și că n-a avut nici o zi de concediu.

— Dar cîți vor mai fi ca el ? Știi cîți au venit din sat în concediu în curs de doi ani ? Se-nțelege că vei ști, doar voi purtați registrele.

— Așa la repezeală, nu știu.

— Cu concediile de boală cu tot, douăzeci în cap. În alte sate nu vor fi fost mai favorizați, desigur ! — Apoi, după o pauză, continuă — : Un lucru e cert : cu cît se va prelungi războiul, cu atît va scădea moralul armatei. Cred că asta-i o lege naturală, un fenomen natural. Nu-ți mai aduci aminte și de interviul acela reprodus de *Gazeta Transilvaniei* ? Se vorbea de armate obosite. Se spunea că prețul unei armate intacte ca aceea a României, va trage greu în cumpănă cînd ar participa la război la un moment cînd toate armatele în luptă vor fi obosite. Se pare că la noi s-a ivit oboseala.

— De posibil, este, se-nțelege ! Nu-i lucru ușor să stai de doi ani cu moartea în față.

Începu să se însereze și se despărțiră. După cină părintele Scurtu nu mai ieși să se plimbe pe ulițele satului, nici să urce creasta de la marginea lui. Avu senzația că după trecerea patrului aceleia ungurești prin sat, orizontul s-a strîmtat din nou și că atmosfera e viciată. Nu mai

avea sentimentul deplinei libertăți. Ba, ce e mai mult, se gîndi să doarmă iar pe la vrun creștin din capătul de sus al satului.

Nastasia se sperie și ea auzind de patrula ungurească, dar concluzia ei fu de ordin practic : trebuia necondiționat să-și așeze mîne lucrurile în pivnița aceea. După ea, războiul s-ar fi apropiat de sat.

Preotul se culcă totuși acasă, dar, cu urechea mereu la pîndă la cel mai mic zgomot, nu putu adormi pînă tîrziu.

Pentru întîia oară în cei doi ani de război se gîndi în noaptea asta că România ar putea fi bătută. Cum i-a venit gîndul acesta pe care-l socotea împotriva firii ? Poate din ivirea acelei patrule. Dacă armata austriacă era încă pe undeva pe aproape, încît putea trimite patrule pînă aici, era semn că va lua în serios lupta cu cea românească. Și nu undeva către granița Ardealului — cum își făcuse tot el planurile strategice stînd în fața hărții din verandă — ci chiar aici la graniță.

Încercînd să alunge gîndul, în care de altfel nu credea și-l batjocorea, recapitulîndu-și argumentele de ordin ideologic, cu care se înarmase și biruise vreme de doi ani. Își zicea că a sosit plinirea timpului pentru biruința ideii naționale ; că evoluția firească a vieții omenești, a istoriei, trebuie să ducă la înfrîngerea Austro-Ungariei, la dizmembrarea ei în state naționale. Însăși intrarea României în război împotriva ei, era dovada cea mai hotărîtoare că acesta e cursul istoriei. Chiar dacă armata austro-ungară ar fi luat poziție de apărare undeva pe-aici, aproape de graniță, va fi înfrîntă ! A văzut ce moral scăzut au soldații ei.

Reuși să alunge gîndul cel nefiresc și adormi tîrziu...

În noaptea aceasta părintele Scurtu avu un vis, care nu era decît deschiderea unei serii de visuri simbolice pe cari le avu după aceea și pe cari le povesti multora. Le povesti la cît mai mulți după ce evenimentele descifrară pe cel dintîi și pe cel de-al doilea, pentru a avea dovezi între cunoscuții lui, spunînd înainte cîteva evenimente ce s-au și întîmplat.

În noaptea asta visă pe doamna Majarosi, nevasta șefului de gară, care fugise de vro săptămînă din sat. Era,

cum se știe, o femeie mai mult decît voinică, abea intra pe ușa locuinței de la gară. Acum îi apăru în proporții monstruoase. Era înaltă de trei metri și jumătate, bătea cu capul în plafonul locuinței parohiale, care avea exact această înălțime. Era goală-goluță, cu un trup uriaș, mai mult de bărbat decît de femeie. Părea că e o statuie de piatră colosală, cu picioarele enorm de groase, cu un piept lat, pe care sîinii abea erau schițați. Șefița i se prezentă în vis cu fața întoarsă spre el, fără a-l privi însă. Apoi, tot mută, se întoarse cu spatele către el, și după ce stătu așa cîteva clipe, dispăru, se mistui ca și cînd ar fi fost din negură. Ce spate lat, ce umeri puternici avea !

Încă în vis părintele Scurtu se scîrbi așa de cumplit de arătare încît se trezi. (Și visul acesta și cele următoare i se săpară în amintire atît de puternic încît spunea, cui voia să-l asculte, cele mai mici detalii.)

Trezindu-se, simțea încă dezgustul din vis și i se năzărea statuia aceea. Își spuse numaidecît că trebuia să fie un vis simbolic.

Cu toate că învăța pe credincioși să nu creadă în visuri, fiindcă e credință deșartă, ca orice om ridicat din popor, nu se putea elibera niciodată de neliniștea ce i-o aduceau unele visuri, deși rațional nu credea în ele. «Da — își zise el — este cu certitudine un vis simbolic, dar ce putea să însemne ?»

Îi trecu somnul și începu a se chinui să dezlege simbolul. Desigur statuia aceea colosală reprezenta forța. Cum nu văzuse altă femeie mai voinică decît șefița, era oarecum de înțeles ca forța să i se prezinte sub chipul ei, mai mult de bărbat decît de femeie. Dar ce rost avea să i se înfățișeze forța ? Și ce putea însemna împrejurarea că i s-a prezentat și din spate ?

Era de nedezechilibrat.

Tîrziu căzu într-un somn greu. Dimineața îl trezi Nastasia.

— Scoală-te că trebuie să începem a duce lucrurile. Ne-am hotărît cu doctorița și cu notărășița să nu mai așteptăm pînă după-amiază. Mă și mir cum poți dormi la vremea asta, între astfel de împrejurări.

— Dar cît e ceasul ?

— Nouă !

Preotul sări din pat.

— Imposibil ! Cum am putut dormi pînă acum ? — se miră el.

Apoi deodată își aduse aminte de vis. Vedea statuia aceea uriașe ca și în vis.

Îmbrăcîndu-se îi povesti Nastasiei ce-a visat.

— Nemaiauzit ! zise femeia indispusă. Cine-a mai pomenit ca preot să viseze femeii goale ? Și încă în vremuri îngrijorate ca cele de acum.

Părintele Scurtu nu înțelese în grabă ce supăra pe nevastă-sa.

— Dar nici nu era femeie, nu m-ai înțales ?

— Nu, că șefița va fi bărbat ! N-ai visat-o pe șefița ?

— Ba da, ea era, însă în proporții uriașe.

— Parcă nu-i așa și în realitate !

Nastasiei, cît era de îngrijorată, nu-i mai ieșea din cap că soțul său, fiind și față sfințită, a putut visa o femeie goală. Îi și spuse, cu toată graba ce o avea de a se apuca de lucru :

— N-aș fi crezut niciodată că tu ai putea avea o fantazie așa de lascivă, fie și în vis !

Preotul bătu mirat din palme.

— Dar n-a fost nimic lasciv. Îți spun că a fost monstruoasă, și nici nu semăna a femeie. A fost un vis simbolic, nu ce crezi tu !

— Ei, asta e acum ! Vis simbolic ! Vezi și te-mbracă odată !

— Simbolic, e sigur. O statuie care reprezenta forța. Numai cît nu știu ce poate simboliza.

— De asta-ți arde ție acum, să dezlegi simboluri, om în toată firea ! Îți spun eu că tu ești mereu cu capul în nori.

Preotul nu mai zise nimic. Se îmbracă, dejună în grabă, și începu să-i ajute Nastasiei la pachetat.

Pînă se înseră cele trei familii își duseră lucrurile în pivniță, și fu și zidită intrarea coridorului.

Nu prea avură de cine să se ferească. Locuiau toți trei aproape de pivniță. Pe uliți trecea rar cîte-o femeie, cî-

te-un copil. Satul părea mai mult pustiu. Cei mai mulți își duseseră din lucrurile mai de preț la munte. Nici rarii trecători nu se mai mirau văzînd că de la casele celor trei frunțași se cară saci, lăzi, pachete, legături mari. Toată lumea făcuse așa.

În ziua aceea nu se mai ivi în sat nici o patrulă ungurească. Sau, poate, n-au văzut-o ei, își zicea notarul și preotul. Auziră că doctorul a fost chemat de dimineață într-o comună vecină, la vreo doi bolnavi. Se informară la căderea serii dacă nu sosise.

Încă nu. Îl așteptau și doctorița cu Laura, destul de îngrijorate. Era curios cum se întrerupsese circulația și între satele vecine, fără nici o poruncă de la nimeni. Nu se mai putea ști ce se-ntîmplă într-un sat la șase-șapte kilometri.

Doctorul sosi tîrziu. Ei îl așteptară însă. Poate aducea vești. Satul, tot de graniță, era mai aproape de locul pe unde trebuia să fie frontul.

Da, aduse vești. Înainte cu o zi a trecut prin capul satului de sus o patrulă românească. Se spunea că în pădurile orașului ar fi intrat trupe românești și că se dau lupte. El a stat de vorbă cu intelectualii din sat. Aceia sunt de părere că într-o zi, două vor fi și ocupați de armata română. Mai spunea că lumea e îngrijorată și acolo, și că de cîteva zile, ca și aici, a început un adevărat exod la munte. Vite aproape nu mai sunt în sat...

Vreme de cîteva zile, pînă luna în care se împlineau două săptămîni de la intrarea României în război, veniră prin sat tot mai des patrule ungurești, în fiecare zi. Treceau toate și pe la primărie, pe la notarul. Părintele nu mai prea ieșea din casă. Notarul îl informa de toate. Începuse să se teamă și el mai tare.

— Să vezi că nu-s ca plutonierul dintîi. Sunt feciori mai tineri, și suduie îngrozitor România și pe români. M-am temut eu că plutonierul acela era o excepție. De ! Om trecut de patruzeci de ani, cum mi s-a părut. Aștia sunt furioși rău. Spun că România și-a călcat jurămîntul și va fi strivită. Cred că nu știu că eu sunt român. Au o gură spurcată. Și ar bea mereu. Mereu întreabă de băutură, deși miros ca buțile. Știu eu ! Poate sunt beți !

În ziua de luni, cînd se împlineau două săptămîni de la Sfîntă Mărie se iviră în sat vro patru patrulă ungureşti. Părintele Scurtu nu ieşi toată ziua din curte. Cum era curios totuşi să le vadă, stătu mai mult în podul casei parohiale, privind prin fereastra podului ce dădea spre piaţă. Pe la ojină văzu apărînd în piaţă trei *husari* călări. Unul dintre ei descălecă, legă calul de un tei şi porni spre primărie. Nu ajunsese la mijlocul pieţii cînd chiar de lîngă casa parohială răsună o salvă de puşti. În aceeaşi clipă calul legat de tei, speriat, rupse friul şi porni în galop pe stradă la vale, dîncătrău au venit; fugeau şi cei doi *husari* călări. Cel ce ajunsese către mijlocul pieţii, o luă şi el la goană. Înaintea caselor parohiale se opri o clipă, pînă trase salva de foc o patrulă de soldaţi români, vro doisprezece inşi. În clipa următoare coti la dreapta pe lîngă casa parohială, pe uliţa care ducea spre satul în care fusese doctorul în ziua premergătoare.

Toate acestea se petrecură atît de repede încît părintele Scurtu nici nu avu vreme să vadă bine pe soldaţii români. Coborî ca o furtună din pod, alergă în curte să vadă mai bine patrula, dar ea dispăruse.

Inima-i bătea înăbuşindu-l. Era palid şi fruntea i se îmbrobodise de sudoare. Era sigur că fusese românească patrula, deşi din pod nu-i auzise pe soldaţi spunînd nici un cuvînt. Îi cunoscuse după chipiu — capela aceea cu două ţuguiuri înainte şi înapoi. De bună seamă salva de foc o trăsese în aer, altfel cum ar mai fi fugit cei trei *husari* şi caii lor?

Nastasia ieşi palidă din casă.

— Ce-a fost? Au fost români?

Din geam, unde alergase la salvă, ea văzuse patrula, dar de acolo nu se vedea în piaţă.

— Da, români! — răspunse părintele, şi-i spuse ce s-a petrecut.

Tăcură un răstimp amîndoi.

— Aşadar încep luptele în sat — zise preuteasa într-un tîrziu.

— Aşa se pare. Patrurilele s-au întâlnit întâia oară. Dar e posibil să se mărginească la atât !

— Nu-nţeleg !

— E probabil ca ungurii să se retragă, şi să fie ocupat satul fără lupte.

— Nu ştiu, dar cu copiii nu mai putem rămînea aici.

Preotul îşi simţi inima strînsă. Nici nu se putuse bucura de vederea întîilor ostaşi români şi trebuiau să-şi părăsească locuinţa ! Era limpede că începîndu-se luptele în sat, nu mai puteau rămînea aici cu copiii. Preuteasa înţelesese situaţia din prima clipă. El nu s-a gîndit nicio dată că s-ar fi putut întîmpla aşa la venirea României. Gîndul că trebuiau să se mute din casa parohială îl strîvea. Nesiguranţa vremilor îşi împlînta mai întîi gheara în inima lui.

— Unde să mergem ? — întrebă el.

— Trebuie să ne mutăm cel puţin în capul satului din sus. E un loc mai ferit.

Preuteasa era greu îngrijorată.

— Tu n-ai băgat de seamă că satul e aproape pustiu ? Toţi oamenii s-au retras spre munte.

— Ba da, am văzut şi văd.

— Ei sunt mai cumînţi decît noi.

Hotărîră ca dimineaţa să se mute şi ei. Locuiau în capul satului din sus, într-o casă bună de lemn, nişte fini ai lor, cari îi invitaseră şi pînă acum. Peste noapte îşi făcură patul în pivniţă. Dacă ar mai fi lupte de patrule, ar fi mai adăpostiţi acolo.

Dar peste noapte nu se petrecu nimic. Pivniţa însă era umedă şi aproape se sufocară. Ziua următoare fu însă liniştită. Nu se mutară. Nici Nastasia nu mai insistă. Îi era greu, mai ales pentru copii, să-şi părăsească locuinţa. Cum ar dormi în altă parte ? Şi apoi, poate avea dreptate părintele : poate nu vor fi lupte peste sat.

A doua zi şi a treia zi stătură însă mai mult în pivniţă şi în cămara care n-avea decît o singură fereastră către curte : puştile au pocnit mereu peste sat. Urme de gloanţe văzură chiar pe pereţii caselor parohiale. Pe de altă parte în pivniţă era cu neputinţă să mai doarmă. S-ar fi putut îmbolnăvi copiii.

Aşa că se mutară la finii aceia. Spre mirarea lor aflară aici şi familia notarului. În cele din urmă trei zile nu se mai văzuseră. Nimeni nu mai îndrăzni să iasă în stradă. Când nici nu te aşteptai, începeau să şuiere gloantele, deşi soldaţi nu se vedeau pe nicăiri.

De la notărăşiţa aflară că doctorul Preda cu familia au trecut în satul vecin în care intrase armata română. Constatară cu mirare că, abia începuse primejdia, şi nu mai ştiau unii de alţii. Fiecare se gîndea numai la sine. Sentimente nouă, egoiste, îşi făceau apariţia. Cele două femei se necăjeau că doctorul nu i-a avizat şi pe ei. Acolo ar fi mai în siguranţă decît aici.

Luptele de patrulare se întetiră peste sat, şi se tot urcau către capul din sus al satului. Soldaţi la pîndă se iveau din tufişuri. Nici nu se mai putea şti dacă erau români sau austriaci.

După două zile părintele Scurtu hotărî să treacă şi el în satul vecin. Pentru a putea face trecerea mai în siguranţă, urcară mai adînc în pădure, pe culmi ţepişe, pe cărările pe cari coborau vitele cari păşunau prin apropiere. Deşi era de şase ani în comună, nu mai umblase niciodată pe aici.

Porniră dup-amiază, pe la ojină, cu popasuri dese pentru cei doi copii. Pe fetiţă, pe cea mai mică, o ducea părintele în braţe. De pe culmi, nu se mai auzeau decît împuşcături rare jos în sat. Se gîndi să mai aştepte. Le era aşa de greu să treacă într-alt sat! Aveau acolo pe părintele Crişan, la care ar fi putut trage. Dar cum să-şi lase totul vraiste? Aduseră haine de pat în capul satului, la finii aceia. Casa parohială rămase fără nici o pază. Aveau doi porci în coteţ o mulţime de găini, pui, raţe, în curte. Din capul satului tot mai putea merge servitoarea să le dea de mîncare. Dacă vor trece în satul vecin, ce se va alege de ele? Dar alt sentiment cu mult mai puternic decît îngrijorarea aceasta, îi făcu să se oprească pe-o multe de unde se vedea satul, pînă căzu înserarea: teama de necunoscut. Părea că începe să le fugă pămîntul de sub picioare.

O dată cu înserarea însă începură să urce grăbiţi spre munte bărbaţi şi femei. Se auziră, sunînd seci, şi bătăi mai dese de arme. Veştile pe care le aduceau ei se bă-

teau în cap .Unii spuneau că în sat au intrat ungurii, alții că au intrat românii. Toți erau înfricați și grăbeau spre munte. Cei mai mulți spuneau că au venit jandarmi și vor să evacueze satul.

Părintele Scurtu crezu că tot e mai bine să treacă în satul vecin. Acolo erau cu siguranță trupe românești. Asta o afirmau cu toții. Dar, cînd se înțelese cu preuteasa să plece, văzu că nu știe drumul pe unde să apuce. Fără să-și dea seama, urcaseră destul de sus.

Rugă pe vro zece dintre oamenii cari treceau grăbiți pe lîngă ei să le arate drumul. Dar nici unul nu voi. Toți erau grăbiți. În sfîrșit trecu pe lîngă ei o fată bătrînă, cam tîntîită, Floarea Bumbu, care lucra adeseori pe la părintele. Ea se învoi să le arate pe unde să coboare în satul vecin.

— Îl știi ?

Fata rîse.

— Cum să nu-l știu, părinte ?

Dar se adevăra în curînd că nu-l știa. Îi purtă vreme îndelungată prin tufișuri, și cînd ajunseră în sfîrșit la povîrnișul, la poalele căruia, jos în vale, se auzea venind rîul de munte care trecea prin comuna vecină, răsărise luna. O lună plină, o rotulă de aramă roșie care părea înnegurată.

Nu era nici un drum, nici o cărare pentru coboriș. Floarea se lăudase că-i duce la o astfel de cărare. După ce șezură și se odihniră puțin ea îi îndemnă să o urmeze : pe aici, prin apropiere trebuie să fie !

Dar nici preotul nici Nastasia nu fură de părerea să mai caute cărarea. Era prea tîrziu. Copila cea mică începuse să scîncească. Cei doi băieți tăceau, cu ochii mereu la părinți, foarte îngrijorați.

Fata își luă noapte bună și dispăru în tufișurile prin cari veniseră. Ei mai rămaseră o vreme să se odihnească. Luna se înălța pe cer, și se limpezea, albindu-se mereu pînă se făcu aproape transparentă ca o foiță de argint. Lumina tare codrii, întinderile, pustietățile căzute în pace adîncă. Numai larma clară a rîulețului de munte se ridica mereu în văzduh ca o fierbere nepotolită.

Pe cîteva clipe părintele Scurtu parcă și uitase de ce era aici cu nevasta și copiii. Nu văzuse niciodată o pri-

veliște mai pătrunzătoare. Își făcu chiar imputări că, de șase ani aici, nu s-a gîndit niciodată să urce într-o seară la munte, să doarmă o noapte aici, să vadă minunile unei nopți cu lună plină. Un scîncet al copilei îl trezi și în lumina lunii văzu o lacrimă în genele Nastasiei.

— Să coborîm — zise ea. — Înnoptăm aici, și copiii nu mai pot. Le va fi și foame, săracii.

— Nu mi-e foame, mamă — zise Ionică, cel mai mare.

— Nici mie, se grăbi să spună al doilea.

Ei stăteau amîndoi strînși lîngă tatăl lor. Copila era la Nastasia.

Începură să coboare, dar coasta era foarte țepișe. Nu puteau înainta decît încet, ținîndu-se cu mîinile de arbori și tufe. Părintele ducea copila în brațe, dar de la o vreme coborișul deveni atît de prăpăstios încît îi fu frică să nu alunece și să cadă cu ea. O luă în spate, și copilița înțelese ce-i spunea, să se țină cu brațele strîns de după grumazul lui. El se lăsă pe vine, și de-aici încolo cobora, tîrîndu-se pe costișa pietroasă, ținîndu-se cu mîinile de tufele de margini. Știîndu-se în siguranță acum, era mereu cu ochii la copii și la soție, atrăgîndu-le atențiunea asupra locurilor mai primejdioase.

Tăceau cu toții. Din cînd în cînd cîte-o piatră mișcată de ei de la loc, pornea la vale în salturi mari. Cu toții, nu mai aveau acum decît un singur gînd : să nu alunece. Cei doi băieți păru că au ajuns în grabă la o mare dexteritate : ei coborau mai ușor. Nastasia dădea, din cînd în cînd, cîte-un țipăt scurt, și atunci toți își întorceau capul spre ea.

Coborișul ținu mult, și cînd ajunseră în vale, lîngă rîu, se lăsară pe pajiște, morți de oboseală. Drumul alb, îngust, lumina în lună dincolo de riulețul, care, de-a-proape, părea că nu mai face așa larmă mare.

După ce se odihniră, părintele Scurtu se desculță, își suflcă pantalonii și trecu copiii în cîrcă de cealaltă parte. Apa nu-i trecea de genunchi. Cu seceta îndelungată, rîul scăzuse. Dar era plin de bolovani lucii, lunecoși, și trebuia să pipăie la fiecare pas. Se desculțase și Nastasia și trecu. Apa era destul de rece, dar îi făcu bine. O mai înviorase.

— Cred că Floarea ne-a adus la locul cel mai greu de coborît — zise preotul privind coasta din faţă.

— Şi departe ! Unde suntem acum ?

— Cu siguranţă cu mult deasupra satului.

— Pînă la vremea asta părintele Crişan se va fi culcat. Cum să mai mergem la el ? Dar unde ţi-e pelerina ?

— A, am uitat-o dincolo !

Se desculţă iar şi trecu riul.

Preuteasa văzu că pantalonii lui nu mai aveau fund. Se rupseseră în timpul coborîrii cu copila în spate, cum venise tirîndu-se mereu.

— O să-ţi prindă chiar bine pelerina ! — zise Nastasia cînd se întoarse. Nu mai ai fund la pantaloni.

El se pipăi şi izbucni în rîs.

— Uite cum trebuie să aştept armata română — spuse el.

Zîmbiră şi cei doi copii.

— Năcazul e că nu mai ai alţii nici acasă. Sunt pachetate toate hainele şi sunt puse în pivniţă. De-acolo cum să le mai iei acum ? Aţi pus de-au mai făcut şi zîd, după alt necaz !

— Pînă una alta, acopere pelerina — răspunse el vesel.

Se sculară şi plecară pe drum spre sat. Merseră vro jumătate de ceas pînă ajunseră la cea dintîi casă.

— Copiii nu mai pot. Trebuie să rămînem aici— zise Nastasia. În casă era încă lumină. Erau adunate aici vro zece femei, copii şi vro doi bătrîni. În curte, pe coridorul străşenit, în cele două odăi, erau grămădite lucruri peste lucruri, pînă în grindă. Desagi, saci, toale, covoare, perini, valuri de pînză, căldări, vase — toată casa, şopronul, şura, erau ticsite de lucruri aduse de oameni cari locuiau mai la vale în sat.

Gazda casei, o femeie uscăţivă cu părul sur, începu numaidecît să vaicăre copiii, să-i mîngăie, tot înghiţindu-şi plînsul.

— Sărăcuţii de ei ! Sărăcuţii de ei !

Le dădu cîte-o ulcică de lapte şi pîne.

— Nu-ţi pofti şi dumneavoastră să îmbucaţi ceva ? — întrebă pe preot şi pe preuteasă.

—Nu ! Mulțămim ! Nu mi-e foame. Dar ce te-am ruga e să faci undeva un pat copiilor să se culce. Sunt rupți de oboseală — zise Nastasia.

Cei doi băieți mîncau încet și priveau cu ochi mari împrejur.

— Cum să nu le facem ? Și lor și dumneavoastră ? Dar e drept că la dumneavoastră au intrat ungurii ?

— Așa spuneau unii. Noi n-am mai fost în sat de vro două zile.

— Dumnezeu să-i trăsnească ! N-au putut veni și ai noștri mai iute ?

— N-au intrat ungurii — zise o femeie care ședea moțaind pe-un sac. Sunt vorbe ! Dimpotrivă în noaptea asta intră românii. Așa se spune aici printre soldați.

— De cînd au venit ? — întrebă preotul.

— De-alaltă seară.

— Au fost lupte peste sat ?

— N-au fost — răspunseră mai multe glasuri. — Au fost niște patrule, dar au fugit.

— Așa va fi și la noi cu siguranță — se luminează preotul.

Gazda chemă vro trei fêmei și descărcară lucrurile cari erau pe patul din fundul odăii. Dăsași, țoale, perini. Făcu un așternut pentru copii, cari se lăsară ca morți în el. Femeia micșoră fitilul lămpii și începură a vorbi în șoaptă despre evenimentele zilei. Cele mai multe femei așa auziseră de la soldați că în noaptea asta merg mai departe.

Nu se vedea nici o bucurie pe nici o față. Ascultîndu-le povestind, părintele își dădu seama că, nici el nu simțea nici o bucurie, și iată ajunsese sub stăpînie românească ! Era de-acum în România, și mine poate va fi și satul lui, și totuși își simțea inima grea și sufletul întristat. «Cît de neînțeleși suntem noi oamenii», își zise el cu reproș.

Abea ațipiră și copiii începură să se zvîrcole în pat ca pe jar. Nici o clipă nu aveau pace. Preuteasa se sperie, îi coperi, le așeză perina, dar zvîrcolirea lor nu înceta. Deodată se duse la lampă și-i făcu flacăra mai mare. Cînd se uită în pat, dădu un țipăt : roiau și să-

reau purecii în toate părțile. Straiul cu care erau acoperiți părea bătucit cu gămlii negre.

— Îngrozitor ! N-am mai văzut așa ceva ! — zise ea.

Se apropie și părintele și gazda de pat.

— Vai, bată-i puterile ! Toți purecii din sat s-au adunat aici ! — zise femeia. Nu-i mirare, câte țoale s-au adunat aici. Și câte le vedeți sunt nimica toată ! De-o săptămână mereu și-au cărat oamenii lucrurile aici pînă le-au putut duce mai departe.

Nastasei îi veni rău. Luă copiii, unul după altul din pat, și-i puse pe niște lavițe. Se mai zvîrcoliră o vreme, apoi se liniștiră.

Părintele Scurtu se uită la ceas. Erau zece.

— Poate nu s-a culcat încă părintele Crișan ; mă răped pînă la el. Tot ar fi mai bine să ducem copiii acolo — zise el.

Nastasia-l lăsă să se ducă. Pe scîndura goală cum să doarmă copiii pînă dimineața ? Erau cu hăinuțele pe ei, așa acum au venit și începură iar să se frămînte. Vor fi plini de pureci.

Se simți nenorocită ca niciodată în viața ei. Sentimentul că-i fugise pămîntul de sub picioare, că a ajuns deodată neputincioasă între streini, o umplu cu o amărăciune care-i aducea mereu lacrimi în ochi. Nici nu mai auzea ce povesteau femeile. De altfel fiecare vorbea numai despre necazul ei, din îngrijorarea ei. Trebuia să fie mereu cu ochii la copii să nu cadă de pe lavițe, cum începură iar a se zvîrcoli.

Într-o jumătate de ceas părintele fu înapoi. Treziră pe cei doi mai marișori, luă în brațe copila adormită, mulțămîră gazdei și plecară. Părintele Crișan îi aștepta cu însuflețire. Nu se culcaseră. Era cu diacul și beau vin. Vorbeau și ei că în noaptea asta armata avea să înainteze.

Fură primiți cu bucurie și cu compătimire pentru bieții copilași de către preuteasa părintelui Crișan. Sărării ! Să umble și ei pe drumuri.

— Ei, nu face nimic ! — strigă părintele Crișan. — O să-și aducă aminte că au pătimit și ei în copilărie pentru România mare. Vor avea o amintire dulce, nu-i așa Ionică ? — întrebă el pe cel mai mare.

Dar copilul era cu ochii împăingeniți.

Fură duși în altă cameră, li se dădură cămășuțe de noapte, și adormiră îndată.

Deși nu aveau nici o poftă de mîncare, trebuiră să ospăteze niște pîne cu brînză și slănină, să bea un pahar de vin. Apoi femeile se duseră la culcare, amărîte amîndouă. Ce de necazuri aducea și războiul acesta, și cîte îngrijorări !

— Necazuri ! — protestă în urma lor părintele Crișan. — Ce necazuri ? Asta-i floare la ureche ! Dacă scăpăm cu atîta, să mulțămim lui Dumnezeu, frate Scurtule, nu-i așa ?

Părintele Crișan de alaltă seară, de cînd intraseră trupele române, a fost mereu *in floribus*, cum zicea el. Deși, vorbind adevărul, abea putuse schimba cîteva vorbe cu doi-trei ofițeri. Erau mereu în treabă și trupa și ofițerii, și păreau mereu la pîndă și îngrijorați.

Stătură de vorbă lîngă un pahar de vin. Diacul, după sosirea oaspeților, plecă.

— Adică doctorul e aici !

— Da ! Mi-a spus că a trebuit să vină auzind că la noi a intrat România. N-au mai avut ce face cu fata.

— Cu domnișoara Laura ?

— Da. A ținut morțiș să vină numaidecît. Nu mai putea aștepta. A crezut să-și afle aici logodnicul, între ofițeri. Era destul de primejdios să treacă peste cîmp — umblau patrule — totuși n-au avut ce face. Amenința că altfel vine singură.

— Săraca fată ! Cum a putut crede că logodnicul ei va fi cu primele trupe cari înaintează în părțile noastre ? Acum e grozav de nemîngăiată. A plîns ieri toată ziua.

— Unde stau ?

— Păi nu știi ? Au aici o grădină cu pomi cu o căsuță.

— Adevărat ? Îmi uitasem.

— Doctorul nu era bucuros că a venit. Spune că n-a pachetat nimic din rechizitele sale medicale, și n-a rămas acasă decît servitoarea. Se teme să nu i le fure cineva. Sunt lucruri scumpe. Cu doctorița în schimb, poți prinde iepuri. Ea-i spune mereu Laurei, fără ca fata să pară a înțelege ceva, că-i mai bine că logodnicul ei nu

s-a arătat, că trupele acestea ce merg în frunte sunt încununate de multe primejdii, că Ion VestemEAN a fost o dată în război și nu trebuia să se grăbească să ajungă a doua oară.

— Dar ce spun ? Pînă unde au ajuns ?

— E curios că nu se grăbesc să ne spună prea multe, ori nici nu știu decît aproape numai ceea ce se petrece la regimentul acesta. Ei sunt o aripă, care înaintează pe sub poalele munților spre apus. Afirmă că greul trupelor ar fi putut intra de mult în oraș, dar nu știu din ce combinații strategice încă n-au intrat. Spun că Brașovul și Făgărașul sunt ocupate, asemenea și o parte din săcuime, dar că nu sunt sigure veștile decît în ce privește Brașovul.

— Bine, dar Turnu-Roșu ?

— Se-nțelege, granița de-aici, cu toate satele de pe lîngă munți pînă la noi, sunt în mîinile noastre. De asta nu mai poate fi vorba ! Dar nu știu nimic ce se petrece pe celelalte fronturi, mai ales pe frontul de la miazăzi. De altfel n-am vorbit cu colonelul, numai cu locotenenți și sublocotenenți. Colonelul nu e de văzut nicăieri. Poate ei nu sunt informați. Un singur lucru îl afirmă cu toții.

— Ce anume ? — întreabă curios părintele Scurtu.

— Că în urma lor vin rușii, cită frunză și iarbă.

— Așadar au intrat trupele rusești în Țară ? — se bucură Scurtu.

— Ce să între ! Sunt pe urmele lor. Numai cît nu se vād ! Altfel, ce crezi, ar avea un front prea lung : din munții Bucovinei pînă la Orșova.

— Dar au intrat oare din toate părțile ?

— Așa se pare !

— Și aripa de-aici a avut lupte pînă acum ?

— Mai nimic ! Mai mult hărțuieli de patrulare ; chiar la început au avut cîteva ciocniri, apoi austrieii s-au retras, și numai acum par a fi luat din nou contactul cu dușmanul. Spunea un sublocotenent că e posibil ca la voi să întîmpine prima rezistență mai serioasă. Spun că e o bună poziție strategică de apărare. De altfel, vom vedea ! Se pare că noaptea asta e hotărîtoare pentru comuna noastră.

Părintele Scurtu ieși de cîteva ori în curte. Nu se auzea nimic. Satul era cufundat în liniște grea. Nici o bătaie de pușcă, din nici o parte. Soldații, ofițerii inferiori poate nu știu, nimic, își zise el. Cînd să mai meargă asupra satului. Era trîziu, era unu după miezul nopții. Dacă ar fi lupte într-acolo, de la cîteva kilometri s-ar auzi ceva! Dar numai, din cînd în cînd, lătra cîte-un cîne, sau necheza vrîun cal.

Se lăsă pe-un divan nemaivoidînd să bea. Băutura începuse să-l amețească și nu voia. Părintele Crișan mai bău cîteva pîhărele, apoi se culcă și el. În curînd se cutremurară fereștile de horcăitul lui. Dar părintele Scurtu nu-l mai auzea. Căzu în somn greu, rupt de oboseală cum era.

Se trezi dimineața subț zgîlțîiturile colegului și în acordurile lui *Deșteaptă-te române*. Era pe la cinci jumătate.

— Ce este? — făcu el buimăcit, privind speriat în jur, neștiind unde se află.

— A venit un soldat și-ți aduce vestea cea mare. În zorii zilei au intrat trupele la noi.

Un soldat trecuse într-adevăr pe la preot, însă nu pentru a-l anunța pe Scurtu — nici nu știa de existența lui —, ci pentru a-și lua un pachet pe care-l lăsase după-amiază acolo. El îi spusese vestea, și vestea era adevărată. Grosul regimentului era în drum spre satul vecin. Soldatul era de la aprovizionare, nu luase parte la ocuparea satului, dar știa de la alții că dușmanul a încercat o rezistență mai serioasă, dar că în zori s-a retras.

Părintele Crișan îi puse un pahar plin cu vin în mînă.

— Așa de dimineață? — întrebă mirat Scurtu.

— E cea mai însemnată dimineață din viața ta. Să trăiască armata română! Trăiască România!

Beu și el un pahar întreg. Îi era rușine. La vestea auzită el nici nu se gîndi că era așa cum spusese colegul său: cea mai sfîntă dimineață din viața lui! Cum s-a putut zăpăci într-atîta de cînd a părăsit casa parohială? Cum se gîndea numai la soție și la copii, la ei și la casă? Iată și acum, în loc să se bucure, se gîndea să caute o căruță în sat să-și aducă familia. Ce nebunie a făcut că n-a rămas acasă, cum voise de la început!

Iată că prevederile lui s-au împlinit : scăpaseră ușor, nu fuseseră lupte peste sat !

Totuși trebuia să se bucure, cel puțin pentru colegul său. Să nu-l creadă că era o bucată de lemn !

Bău vro două-trei pahare dup-olaltă, pe inima goală, și vinul începu într-adevăr să-i împrăstie stupida îngrijorare ce nu-l mai părăsise de când și-a părăsit casa. Începu să se potrivească la vorbe cu părintele Crișan, și după alte două, hotărî să plece numai decît cu familia acasă. Îi veni în minte că trupele românești au intrat în sat și el lipsea. Ce vor fi gîndit ? Ce rușine pe capul lui după ce le așteptase atîta. Dar cine-l va mai crede că le-a așteptat după ce fugise ca un fricos din sat.

— Cum să pleci, dragul meu ! Doar nu vei trezi copiii și pe preuteasa din somn ?

În clipa aceea intrară cele două femei. Nastasia era cu ochii plini de lumină. Auzise și ea vestea.

Cînd înțeleseră ce vrea Scurtu, soția părintelui Crișan zise :

— Dar nici nu mă gîndesc să vă las. Trebuie să mai stați o zi, două aici pînă se va vedea cum se desfășură lucrurile. Spun că au fost lupte la marginea satului, dinspre cazarmă. Cine știe, poate vor mai fi. Să se stabilizeze întîi frontul. Sau doar voiți să mai treceți o dată noaptea peste munte cu copiii în cîrcă ?

Nastasia îi dădu dreptate. Părintele Scurtu însă nu mai putea fi oprit.

— Cum să lipsesc cu trupele românești în sat ? Vreți să vă bateți joc de mine ? Și așa mi-e grozav de rușine că nu m-am aflat acasă !

— Dar ce, tu gîndești că în puterea nopții ai fi putut trage clopotele și să le ieși cu praporii înainte ? Aici nu-i paradă, dragul meu, aici e război ! Dacă erai acasă tot așa nu te-ar fi văzut, ci ar fi mers în treaba lor.

La insistențele lui tot mai aprinse Nastasia se învoi să meargă singur. Să vadă și de slujnică dacă le-a dat de mîncare la porci și la găini.

— Dar e primejdie acum să treci peste cîmp — zise părintele Crișan. — Cine știe de unde poate veni un glonte rătăcit ! Și apoi civilii trebuie să stea acasă pe-o vreme ca asta. Toți soldații au atras atențiunea oame-

nilor de la noi să nu iasă pe cîmp cîteva zile, nici cu vitele, nici la lucru. Zic că numai oamenii suspecti umblă acum printre fronturi. Spionii !

— Asta e acum ! — Eu spion ! rîse părintele Scurtu.

— Ei, parcă ei te cunosc ! Parcă de departe pot vedea că ești preot !

Nu-l putură însă opri. Își luă un baston de la părintele Crișan și porni cu vorba că de către seară se va înapoia. Nastasia nu părea îngrijorată. Copiii dormeau încă.

Pe cărările pe cari le știa drumul nu ținu nici un ceas. Nu întilni pui de om. Erau cărări cari duceau prin tufișuri de-a lungul riulețului. Nu văzu trecînd pe drum carele cu provizii. Cine știe, să nu fi fost bine informat soldatul acela, îi trecu lui prin gînd cînd ajunsese la marginea satului dinspre răsărit, și văzu același pustiu pe care-l lăsase.

Dar prin sat văzu cîțiva soldați români, iar în piață, în curtea cazarmelor, erau mai mulți. Nu era nimic din ce-și închipuise el în cei doi ani de neutralitate a României. Nici cîntece, nici paradă, nici bucurie, ci aceeași grea îngrijorare ce se așezase din nou și în sufletul său.

Un soldat pe care-l întilni la intrarea în sat și cu care veni pînă în piață, îi povesti cum a fost ocupat satul azi-noapte. Părintele ascultase muzica dulce a graiului de dincolo, și se mirase de frumoasele descrieri. Fuseseră lupte în toată regula. Dealul de la marginea din jos a satului, au trebuit să-l ia cu asalt. Dușmanul își săpase tranșee pe multe. Aveau mitraliere. Au căzut trei ostași, și au fost răniți vro cincisprezece. Cum ? din satul vecin nu s-a auzit nimic ? Adevărat că tunurile n-au intrat în bătaie. Ar fi voit să-i tot povestească. Dar ajunseră în piață și aici era un grup de vreo cinci ofițeri.

— Cine e dumnealui ? — întrebă un căpitan pe soldatul care veni cu părintele.

— Zice că-i preotul de aici.

— Da, părinte ?

Preotul se recomandă.

— Îmi pare bine ! Dar de unde vii dumneata ? N-am găsit în sat nici un domn.

— Doi învățători au fost mobilizați în primăvară, directorul școlii a fost ridicat de jandarmi din noaptea spre Sfântă-Măria. Am mai rămas eu, notarul și doctorul.

— Dar primarul ? Nici n-ai de la cine să întrebi ceva. Satul pare pustiu. Femeile acestea pe care le-am întrebat nu știu nimic.

Vro patru bătrîne stăteau de-o parte mirîndu-se mereu.

— Primarul încă a fost ridicat o dată cu directorul, și încă un țăran fruntaș. Notarul trebuie să fie în capul satului din sus, ori la munte. Ieri după-amiază familia lui a fost acolo cu a mea.

— Dar dumneata de unde vii ?

— Din comuna vecină pe care ați ocupat-o. Am trecut aseară târziu, cu soția și copiii.

— Și pentru ce ai trecut ?

Părintele începu să se mire văzîndu-se supus unui interogatoriu.

— De către seară a început să treacă multă lume spre munte și...

— Ce lume ? trupe ?

— Nu ! Oameni din sat. Unii spuneau că au intrat ungurii în sat, alții că au intrat românii. Dar cei mai mulți spuneau că au venit jandarmii și au poruncit să evacueze satul. N-au aflat pe dobașul satului și nu s-a prea auzit porunca. Dar cîți mai erau prin sat și au auzit despre ce este vorba au luat-o spre munte.

— Ce spuneau ? Au dus vitele din sat cu ei jandarmii aceia ?

— De unde să le ducă. Vitele-s toate la munte încă de vro săptămînă.

— Și oameni au dus ?

— Spuneau unii că au dus pe amăriții de ȝigani din capul din jos al satului, cari nu și-au părăsit bordeiele.

— Vasăzică, ei știau că noi venim în noaptea asta ?

— Nu pot spune, dar probabil, dacă au dat poruncă de evacuare.

— Hm ! Și doctorul unde e ?

— Tot în satul vecin. La noi au fost cîteva zile împușcături peste sat, și ne-am temut să mai rămînem în locuințele noastre.

— Desigur, mai bine au făcut oamenii cari au urcat la munte. Dar acum ar putea veni. Am avea lipsă de câteva iscoade pricepute, de câțiva inși cari să cunoască bine cărările către satele de sub munte ce ne stau în față. Ce se știe pe-aici ? Are dușmanul trupe multe ? S-a văzut făcându-se concentrări ?

— Spre rușinea noastră, domnule căpitan, nu vă pot spune nimic precis. De două săptămîni nu mai există nici o circulație între sate, nici cu căruța, nici pe jos. Iată ce vă pot spune.

Și părintele Scurtu povesti despre patrurile cari veniseră prin sat, și spuse amănunțit convorbirea notarului cu plutonierul acela de honvezi.

— Așa a spus ! «De-ar veni mai repede, să se sfîrșească odată ?»

— Așa, domnule căpitan.

— Hm ! Da ! — făcu grav ofițerul. Apoi adause : Atîta tot ?

— S-au mai văzut în zilele din urmă și câteva aeroplan, la înălțimi mari. Nici n-am știut dacă sunt românești sau dușmane. Și n-am cutezat să facem nici un semn.

— Ce semn ?

— De bucurie, se-nțelege !

— Nu-i mare lucru ce ne poți spune sfinția-ta. Poate știe mai mult notarul dacă spui că-i român.

— Român, cum nu, domnule căpitan. Îl cheamă Danciu. În părțile noastre, în satele românești, toți notarii sunt români. Trebuie să pice și el îndată, dacă va fi mers aseară departe în munte.

— De ce să meargă ?

— Era în capul satului din sus cu familia și de bună seamă a auzit și el vorbindu-se de evacuare. Dacă ar fi pus mîna jandarmii pe el...

Era încă de dimineață, pe la șapte. Pe ulița lungă începură să se vadă oamenii coborînd către piață. Întîi cîte unul, apoi în pîlcuri, tot mai dese.

— Iată că încep să vină și oamenii de la munte — zise c-un fel de ușurare părintele Scurtu.

— Populație străină nu aveți în sat ?

— Nu. Au fost șeful gării, poștărița și jandarmii, dar au fugit cu toții, încă înainte c-o săptămână. Adică ar mai fi unul, crișmarul Binder.

— E neamț ?

— Sas. După câte știu, el ar trebui să fie încă aici. Când m-am mutat eu în capătul din sus al satului era încă aici. Am putea trimite pe cineva să vadă.

— Unul gros, cu părul alb ? Nu mai trebuie să meargă nimeni. E aici. L-am văzut.

— Și ar mai fi unul, un măsar cu un picior de lemn. Îl cheamă Theil. Un bețivan, care nu-și vede decît de băutura lui.

— Garantezi sfînția-ta pentru el ?

Părintele Scurtu rămase nedumerit :

— Cum să garantez ?

— N-ar putea fi spion ?

— Știu eu ! Cine ar putea să-i dea vro misiune unui bețivan ?

Între timp sosiră de pe ulița lungă vro treizeci de români, cari după ce salutară se opriră înaintea grupului de ofițeri, examinîndu-i de aproape.

Căpitanul lăsă pe preot și apropiindu-se de oameni îi întrebă de unde vin, și dacă în pădurile din capul satului, pe munte, n-au văzut soldați străini. Nu văzuseră, nici străini nici români.

— Care dintre voi cunoașteți bine drumul și cărările spre apus, pe sub poalele muntelui, pînă la cotul vecin. Aș avea lipsă de trei cari să călăuzească patrulele.

Ieșiră din grup vro zece inși.

— Numai de trei am nevoie, oameni de toată încrederea. Părinte, alege dumneata.

Preotul spuse trei nume.

La un ordin al căpitanului din curtea cazarmei care slujise de spital ieșiră patrulele cu conducătorii lor. Cei trei români fură împărțiți, și plecară îndată.

— Vrei să vezi, părinte, tranșeele de pe culmea dealului ? Poftim cu noi. Am avut pierderi în satul dumnitale !

Căpitanul, cu trei ofițeri, însoțiți de părintele Scurtu, porniră prin sat la vale, către dealul luat cu asalt azi noapte.

XXIII

Era o dimineață senină și soarele începea să ardă. Urcușul pe deal ținu mult. Ofițerii mergeau tăcuți înainte, preotul după ei. Avea o senzație stranie. Interogatoriul ce i-l luase căpitanul îl surprinsese și-l făcuse să uite cu desăvîrșire să-i spună un cuvînt de bun venit. Cel puțin să-și fi arătat bucuria că i-a adus Dumnezeu. Încă și-a uitat de tot, luat la întrebări cît ce a sosit. Apoi nu vedea trupa nicăiri. Unde era armata română? Nu era nimic din ce-și închipuise el în cei doi ani de așteptare. Așa era războiul? Acesta era războiul?

Și el, ce mai prețuia acum? Interogatoriul luat părea că-l redusese la un om fără nici o importanță. Era evident că ofițerii aceia nici nu se gîndiseră că el ar fi trebuit să le spună un cuvînt de binevenit. Părea că înaintea lor nu era decît un om, un număr, un cineva care avea un rol în sat. Și, ar fi cu putință nici să nu aibă încredere în el? Pentru aceea a fost supus unui interogatoriu? Dacă au aflat o dată că era preotul român din sat, pentru ce i-au pus atîtea întrebări?

Dar, totuși, nu se putea să nu aibă încredere în el. El a ales pe cei trei oameni. Singur pe el l-au chemat să vadă tranșeele și teatrul de luptă de azi-noapte... Totuși s-ar fi putut să-l ducă cu ei anume pentru a nu-l scăpa din vedere.

Gîndurile acestea tulburi îi lăsau o impresie stranie. Știa că ofițerii aceștia sunt români, din armata română, totuși parcă aveau un aer străin, care-l ținea la o oarecare distanță de ei. Aveau ceva străin care nu l-ar fi lăsat răpit de entuziasm să-i îmbrățișeze, și parcă nu-i lăsa nici pe ei să se apropie de el cu toată intimitatea. Ce putea fi? Poate seriozitatea și îngrijorarea grea ce nu le mai dispărea din priviri, din față? Poate primejdia în care erau, în care intraseră de la începutul războiului? Aceasta se pusese ca un zîd între ei și el? Nu văzuse un singur zîmbet pe fața lor pînă acum. Nu auzise un cuvînt cald din gura lor.

«Da» — își spuse preotul, la sfârșitul meditării lui — «asta trebuie să fie : primejdia. Însuși aerul cel nou, al războiului. Asta schimbă, se vede, pe oameni.»

Nici nu sfârși bine concluzia la care ajunsese, și după un bubuit înăbușit, departe la spatele lor, după dealurile cu vii ale unui sat dinspre miazănoapte, începu un șuier care creștea mereu, un fel de vuiet subțire.

— La pământ, părinte — strigă un ofițer.

Cînd se uită, nu-i mai văzu pe nici unul, și șuierul trecu peste capul lui, și vîjeitul lui se pierdea acum în depărtări. Nu mai apucase să se lase la pământ. În clipa aceea ofițerii se ridicară dintr-o groapă a coastei dealului pe care îl urcau.

— Te-ai speriat, părinte ? — îl întrebă căpitanul, cu întîiul zîmbet ce i-l văzu pe față.

— Dar ce-a fost ? O bombă ?

— Da ! N-ai auzit tunul ? Ce sat e colo sub coastele acelea ?

Preotul îi spuse numele satului.

— Pe seninul ăsta e o vizibilitate primejdioasă — zise căpitanul.

Apoi se opri și vorbi cu ceilalți ofițeri.

— Începe a se contura linia pe care s-a oprit retragera lor — zise un locotenent.

O altă răbufnire în depărtare și un nou șuier prin văzduh.

De data asta ofițerii nu se mai culcară la pământ. Priviră pe deasupra capetelor.

— Asta-i sus de tot — zise unul dintre ei. Îi păru și lui Scurtu că șuierul făcu o curbă mai mare.

Pînă ajunseră pe creastă, pe o cărare șerpuitoare, mai trecură pe deasupra lor zece ghiulele. Scurtu le numără cu exactitate. De trei ori se mai zvîrliră încă cu toții la pământ.

— Este evident că vizează nouăle noastre poziții — vorbi căpitanul. Cercetă văzduhul, întîi cu ochii liberi, apoi cu un binoclu.

— Da, este ! — zise el într-un tîrziu.

— Aeroplan ?

— Da. Un aeroplan. E foarte sus. Totuși va fi mai bine să nu mai mișcăm pînă se zărește. Doi dintre ofițeri

îl putură vedea cu ochii liberi. Părintele nu-l putu zări nici cu ocheanul.

De pe creastă se făcea o șa, apoi se ridica alt deal. Tranșeele noastre erau pe celălalt. Aici erau câteva șanțuri puțin adânci, totuși apărare destulă pentru cei ce așteptau cu arma la ochi pe ostașii români cari luară culmea cu asalt.

Răsări îndată — părintele nici nu-și putu da seama de unde — un plutonier. Căpitanul îi ordonă că pe muchea cealaltă și pe revărsarea ei să rămână oamenii la adăposturi, să stea nemișcați, pentru că este un aeroplan în cercetare. După zborul lui se orientează bătaia tunului.

Păru că plutonierul lunecă pe coastă la vale și într-o clipă dispăru cum a și venit.

— E limpede că ne cercetează efectivele. Cred că și rezistența de aici au opus-o numai pentru a ne pipăi forțele — zise căpitanul.

Vrun ceas aeroplanul se învîrți mereu pe-acolo, și tunul mai trase de vro douăzeci de ori. Uneori obuzele treceau șuierînd așa de jos încît instinctiv oamenii își îndesau mai tare capul în pămînt. Părea așa de jos, dar ghiuleaua trecea la câteva zeci de metri, cel puțin, înălțime deasupra muchii. Cîteva explozii se produsera pe feția dealului din față.

Uneori zărea și părintele ca o dungă de argint pe cer, cînd aeroplanul făcea vrun viraj. Pe la unsprezece dispăru și în curînd încetă și bătaia tunului.

— Se pare că nu prea au nici ei muniții de prădat — zise un sublocotenent.

Ieșiră din tranșeele în care stătuseră pînă acum. Părintele Scurtu, după povestirile celor întorși invalizi sau în concediu de pe front, își dădu seama că șanțurile acestea erau abea niște zgîrieturi în comparație cu adevăratele tranșee. Își și spuse convingerea căpitanului.

— Mi se pare că noi vom trebui să le adîncim — răspunse căpitanul. — După toate semnele de-aici încolo vom avea de furcă cu ei. Mare lucru ar fi să-mi afli părinte un om care să se strecoare vro douăzeci de kilometri spre apus și miazănoapte. Cam ce sate ar cădea în adîncimea asta ?

Preotul se gîndi și începu să-i enumere satele. Harta pe care o avea căpitanul nu dădea decît cîteva nume de localități. Nu le știu nici preotul pe toate. Nu umblase în partea locului și-l înștiință că ce-i spune el este numai cu o oarecare aproximație.

— Om vom găsi, domnule căpitan, dacă ne întoarcem în sat. Numai dac-ar fi coborît de la munte. E un pădurar, unu Ionică Tunsu. Un om isteț și curajos.

— Om de încredere ?

— De toată încrederea. Și om cu carte.

— Bănuiesc — zise grav căpitanul — că în adîncimea asta — și el arătă pe hartă — se adună forțe dușmane.

— Și noi suntem încă tot numai la regimentul nostru, domnule căpitan ? — întrebă cel mai tînăr sublocotenent, abea un copil.

— Ei, cum să fim ! N-avem rezerve în spate ? Nu vin și trupele rusești ? — și răspunzînd căpitanul privi iscoditor la preot.

Părintele Scurtu se înroși tot.

— În fața mea puteți vorbi orice, dragă domnule căpitan. De cînd vă așteptăm noi ca pe Hristos.

— Da, părinte, îți mulțumesc ! Așa ar trebui să fie.

— Și așa este !

— Iată ce nu înțeleg eu, părinte. Am trecut prin destule sate românești și informații precise nu ne-a putut da nimeni. Nici preoți, nici notari, nici țărani. Dac-ar fi cum spui sfinția-ta — și recunosc că n-ar trebui să ne îndoim — ar fi trebuit să vă gîndiți să adunați cîteva informații precise pentru cînd era să ajungem noi. A fost destulă vreme, două săptămîni. Și era mai ușor în acest restimp decît acum.

Era tocmai cu ce se acuzase și el încă din sat, vorbind cu notarul.

— Aveți dreptate — răspunse el rușinat — așa trebuia. Dar parcă nici nu știam ce să facem. Și mai era ceva : nu mi-am închipuit niciodată că, aici la graniță, vor fi lupte. Să-mi dați voie — și el luă harta și-i arătă prin ce direcții era convins el că vor pătrunde armatele române și vor fi lupte. Apoi continuă : Dacă ar fi fost un singur om care să ne spună ce trebuie să facem, cum

să procedăm, ce date să adunăm, cred că nu v-am fi primit cu mîna goală.

— De, poate ai dreptate și sfinția-ta. Organizarea spionajului la noi a lăsat și lasă de dorit. Așadar, spui, Ionică Tunsu, pădurarul ? E om de ispravă ?

— Este, domnule căpitan. Numai de-ar fi coborît de la munte. Nu-i pădurar de-al statului, ci al comunei noastre. Noi îl plătim.

— Hm ! Da ! Asta e bine.

Tunul nu mai bătea de mult. Aeroplanul nu mai revenise. Se ridicară și porniră spre dealul de dincolo de șa.

Mergînd, părintele văzu cioburi de sticlă pe pajiște, cînd ici, cînd colo. Erau mîzgălite cu dulceață. Văzu și cîte-o jumătate de borcan, cu dulceața încă în el.

Sublocotenentul începu să rîdă :

— S-au ospătat cum au putut feciorii azi-noapte.

— Mare prostie ! Să pornească la asalt cu baioneta cu sticlele cu dulceață în raniță — vorbi locotenentul.

— Dacă vor fi avut vreme să le pună în raniță — rîse iar sublocotenentul cel tînăr.

Părintele Scurtu simți un junghi. Ar fi jurat că borcanele cu dulceață erau ale lor. Era dulceață de vișine și zmeură, tocmai de care făcuse preuteasa. Cînd au pachetat ce-au avut prin casă, pe cele vro treizeci de borcane nu le mișcaseră de la locul lor, de pe două dulapuri. Preuteasa fusese de părerea că e primejdios să le pacheteze, să le care în pivniță, s-ar fi putut sparge ușor.

O clipă simți violent părerea de rău și paguba, dar în clipa următoare, izbucni în rîs :

— Te trezești că-i dulceața preutesei !

— Tot ce se poate — zise unul dintre ofițeri. — A trebuit să cercetăm fiecare casă în care nu era nime. Nu se putea trece la asaltul colinei pînă nu aveam asigurat spatele. Putea să fie ascuns dușmanul. Și în vro trei case de la poalele colinei, s-au și aflat.

Văzînd cioburile de sticlă părintele Scurtu își aduse pentru întîia oară aminte însărcinarea pe care i-ă dat-o preuteasa cînd a plecat. Încă nici nu dăduse pe acasă !

În liniștea grea ce urmă după voia bună ce o stîrniseră cioburile cu dulceață, preotul se gîndi la zilele ce urmaseră după fuga jandarmilor. Pe colina asta venise

și el în citeva seri să asculte în depărtări vuietul războiului. Cît de liber, cît de ușor se simțea atunci ! Ce aer imaterial, dumnezeiesc inspira ! Ce nemărginit îi părea cerul ! Iar acum, pe același loc, încadrat de ofițeri români, cu satul subț stăpînire românească, cu soldați români înaintea lor, subț același cer senin, nu mai era nimic din vraja zilelor trecute. Îngrijorarea din ofițeri păru că trece și în el. Era, oarecum, și el în război, își zicea. Și omul în război era cu totul deosebit de omul în vreme de pace ? Aerul acela strein, care-l despărțea de ofițeri, era aerul războiului ? Și acum se lipea și de el ? Șuierul acela prin văzduh, primejdia, îl schimbase și pe el ?

Nu se întrebă multă vreme că ajunseră la tranșeele de după culmea cealaltă. Soldații săpau vîrtos. Erau mulți, erau puțini ? Nici nu-și putu da seama. În strîmtoarca dintre coline și începutul dealurilor împădurite ce duceau la munte, văzu pe drumul îngust șerpuint un șir de care, cu coviltir, trase de cai mici.

Desigur erau carele cu aprovizionarea, își zise el. Unde se duceau ? Poate erau și trupe mai înaintate ?

Nu îndrăzni să mai întrebe pe ofițeri, dar din vorbele lor află, nu peste mult, că și satul vecin, dinspre șes, era ocupat de trupe românești.

În sat nu se mai întoarse decît căpitanul. Începu îndată să știricească dacă l-a văzut cineva pe pădurarul, pe Ionică Tunsu. Îl văzuseră mai mulți. Coborîse de la munte. Trimiseră după el și îndată se înfățișa. Era un om uscat și înalt, c-un obraz ascuțit, cu priviri tari. Cît ce-l prezentă, căpitanul îl luă cu dînsul și dispăru în curtea cazarmei.

Notarul încă nu venise.

Părintele Scurtu se repezi pîn-acasă. Ușile erau toate descuiate. N-ar fi jurat că le-au lăsat ei descuiate cînd au plecat în capul satului, sau nu știa precis, că masa lui de scris o încuiase, și un credenț, deși nu mai lăsaseră nimic de valoare în ele. Celelalte dulapuri, goale toate, le-au lăsat anume descuiate. Dacă ar intra cineva să nu creadă că e nu știu ce înlăuntru și să spargă zarurile. De ușile casei nu-și mai aducea aminte, cum le-a lăsat. Se duse ață în prînzitor unde erau borcanele cu dulceață.

Nu mai erau decît trei. Simţi iar un junghi, dar îi trecu repede. Se gîndi numai la supărarea ce va avea-o preuteasa.

În toată casa cu uşile deschise, era pustiu-pustiu-pustiu ! Nu mai rămăsese decît mobila mare : paturile goale, dulapurile, mesele, scaunele mari, divanurile, trei la număr. Toate păreau încremenite şi speriate în părăsirea lor. Pe jos mai erau cărţi cocoloşite, gazete. Pe un stălaj, cărţile din biblioteca lui, neatînse. Părea că se uită la el cu înfruntare, din inscripţiile aurite de pe călcîi. Casa Wertheimiană a parohiei, încuiată, stătea încremenită la locul ei. Tot ce fusese de valoare, bani gata, un libel de depuneri la o bancă, hîrtii de stat, le dusesese din bună vreme în casa de fier a primăriei. Într-alta, mai mare, îşi dusesese şi matricolele parohiale. Le crezuse şi el şi notarul, mai în siguranţă acolo decît în dulapul oficial al parohiei.

Cînd se uită la masa lui de scris văzu că toate puiucurile i-au fost forţate şi deschise. Alergă şi la singurul dulap pe care nu ştia de ce l-a încuiat, şi-l află forţat şi pe acesta. Ce prostie că le-a încuiat ! Celelalte mobile erau neatînse.

De stricăciunile de la masa lui de scris îi păru rău. Era mobilă nouă, cumpărată numai înainte cu trei ani. Ce vor fi căutat ? Bani ? Şi, cum în casă n-au putut intra alţi soldaţi decît cei români, aşa s-au purtat ei într-o casă parohială ?

Dar revolta-i trecu repede. Noaptea, de unde să fi ştiut ei că aceasta era locuinţa preotului din sat ? Şi, apoi, nu s-ar fi putut să fie vrun om rău din sat, de cari se află pretutindenea ? Da, dacă n-ar fi aflat cioburile acelea de sticlă, cu dulceaţă în ele, pe coastele dealului !

Deodată îi veni în minte că încă n-a dat cu ochii de slujnică. Începu s-o strige, s-o caute prin bucătărie, prin pivniţă, prin grădină. Nu era nicăieri.

Părinţii ei locuiau a patra casă de la cea parohială. Mama fetei, una Salomia, se jurase că ea nu merge nicăiri de-acasă «orice se va întîmpla», şi că va griji ea de porci şi de găini, dacă «fata asta ar fugi şi ea de frică ca alţii !»

Dar porcii grohoteau în coteț auzind mișcare prin curte. Găinile, puii, rațele, nu se vedeau nicăiri.

Preotul se duse la mama servitoarei, unde lăsaseră și grăunțe pentru porci și găini. Femeia era acasă.

— Bala asta de fată, dracu' știe unde-i ! Vin toți de prin sat la deal, de la munte, numai ea nu mai vine. De ieri dup-amiazi n-am mai văzut-o. Cînd au venit jindarii să golească satul, a fugit prin fundul grădinii, și de-atunci dusă a fost !

— Dar dumneata ce-ai făcut ?

— Ce să fac ? M-am suit în pod și m-am uitat prin fereastra podului. N-au putut aduna nici șase oameni și trei vaci. S-au mîniat groaznic și au început să împuște în văzduh.

— Erau jandarmii de la noi ?

— Da' de unde ! Nu i-am mai văzut pînă atunci.

— Ascultă lele Salomie, ai dat de mîncare la porci și la găini ?

— Le-am dat, cum să nu le dau, și apă. Dar ascultă, părinte, încuiat-ați dumneavoastră cînd ați plecat ? Că am găsit toate ușile descuiate.

— Cred că nu le-am încuiat. Dar nu știu cum spui că ai dat de mîncare și la găini, că eu n-am văzut nici una.

— Cum să le vezi că-s ascunse toate prin buruieni. Sunt înfricate de împușcăturile de azi-noapte. Și cînd a început să bată azi cu tunul, au fugit toate în buruieni. Da', oare, de ce vor mai bate cu tunul dacă i-au bătut pe unguri și-au luat satul ?

— Știu și eu ! — răspunse preotul, nevrînd să-i spună că nu românii bat cu tunurile.

Lelea Salomia luă un pumn de cucuruz în poală și veni cu preotul în curtea parohială. Trecură în grădina surii, la spatele grajdului, și femeia începu să cheme găinile. Ele începură să iasă din buruienile de pe lîngă gard pînă se adunară toate cu pui, cu rațe. Apoi le zvîrli grăunțele din poală. Trecură apoi în grădina cu legume și Salomia adună repede buruieni și napi și umplu troaca porcilor cari făceau larmă mare. Luă o găleată din pivniță și le turnă și apă.

Părintele Scurtu îi mai spuse o dată să poarte grijă de tot, și voi să plece.

— Păi nu încuiați nici acum ? — întrebă femeia.

— Ce să mai încui ? Doar nu va duce nimeni mobila mare din casă, alta nu mai este de luat. Dacă vine fata să te mai uiți după ea.

— Tot mai bine să încui.

Preotul se căută prin toate buzunarele dar nu află nici o cheie.

— Ei, nu-i nimic. Mine ne vom întoarce și noi.

— Doamna cu copiii unde sunt acum ? Tot la finii de din sus ?

— Nu, sunt la părintele Crișan.

— La părintele Crișan ! Da' cum au ajuns acolo ?

— Am trecut aseară.

— Cu copiii pe coastele acelea ? Vai, săracii de ei !

Părintele Scurtu, deși era o căldură înăbușitoare era tot cu pelerina pe el, din pricina pantalonilor sfîrtecați. Se gîndi să-și schimbe pantalonii, dar căută zadarnic prin toată casa să afle alții. Preuteasa pachetase toate vestimentele și erau acum zidite în coridorul din pivniță.

Cercetînd prin casă simți deodată o foame mare. Află în cămară un colț de prescură și începu să mănînce, cu un sentiment de adîncă amărăciune. Se gîndi că înainte cu cîteva zile în casa lui era belșug, și acum nu avea decît cornul acela de prescură. Își luă ziua bună de la lelea Salomia, și ieși în drum. Înaintea cazarmei în care fusese spitalul, era adunată multă lume. Erau ceasurile trei după-amiazi.

În mijlocul mulțimii era colonelul comandant al regimentului și mai mulți ofițeri. Căpitanul nu mai era între ei. Înaintea colonelului văzu pe notarul Danciu și pe cîteva membri din consiliul comunal.

— A, dumneata ești părintele din sat, mă bucur. Mi-a vorbit căpitanul despre dumneata.

De-o clipă preotul se gîndi că ar fi momentul să spună cel puțin acum cîteva cuvinte de bun venit. Erau adunați acolo cel puțin o sută de bărbați și de femei. Era și notarul, și fruntașii satului. De bună seamă nu mai putea fi cum își închipuise el, să întîmpine armata

în odăjdii, în sunetul clopotelor, totuși era mai bine decît nimic.

Dar cînd să-și înceapă cuvîntarea, cînd era în culmea emoției, trecu pe deasupra lor, la o mică înălțime, o vîjeitură puternică, și apoi îndată alta și alta. O ghiulea căzu în cimitirul din față și răscoli pămîntul.

Toată lumea se risipi într-o clipă.

Colonelul cu ofițerii, cu preotul și notarul se traseră sub boltitura porții cazarmei. Urmară, vreme de-o jumătate de ceas, și alte şuierături, dar mai pe sus, mai îndepărtate. Se trăgea tot din coasta de deasupra satului dinspre nord, ca și înainte de amiazi.

Fu întâia zi în care bătură tunurile pe această aripă sudică a frontului. Părintele asculta convorbirea ofițerilor cu colonelul. Din ce putea prinde cu urechea — căci vorbeau încet — păreau îngrijorați fiindcă se părea că ei nu aveau tunuri de cîmp. Nu sosiseră încă. Le așteptau, de-o vreme, în fiecare zi. Mai înțelese că nu aveau decît două tunuri mici de munte. Nu puteau trage cu ele la distanța de unde băteau tunurile inamice.

După vrun ceas bătaia artileriei încetă. Lumea începu să se strîngă din nou înaintea cazarmei. Ieșiră și ofițerii de sub boltitura intrării în curtea cazarmei.

Colonelul începu vorba cu oamenii. Îi întreba ce păsuri au, cu ce nu sunt mulțumiți în sat, cîți oameni erau duși în război, dacă nu erau soldați aflați în concediu.

Vro trei țărani începură să-l pîrască pe notarul Danciu. Că de român, ar fi el român, dar e prea aspru cu oamenii. Și nu se știe bine nici cum împarte ajutorul pentru familiile celor mobilizați. Că n-ar fi rău să li-l schimbe, să le dea alt notar.

Părintele Scurtu rămase trăsnit. Știa că cei trei fuseseră pedepsiți pentru că vînduseră grîul rechiziționat de primărie pentru armată, din ordin mai înalt. Încolo notarul Danciu nu avea nici o vină. Era un slujbaş foarte corect.

— Să vă fie rușine — izbucni el — după ce oamenii isprăviră cu pîra, asta însemnează pentru voi România mare ?

Notarul explică supărarea celor trei, și părintele confirmă. Întăriră și alți oameni buna purtare a notarului, și începură a ocări pe cei trei.

Colonelul se răsti la pîrîtori și declară că oricine va veni cu acuze nedrepte va fi pedepsit. Notarul va rămînea și mai departe în funcțiune. Dacă pe primarul l-au ridicat ungurii, trebuie să le numească un primar nou. Cine ar fi mai bun ? — întrebă el, privind pe notarul și pe preotul.

— Să spună ei ! — zise amărît notarul. Era palid de indignare. Să-l rușineze în felul acesta, la întîiul contact cu armata română. Iată ce nu i-ar fi trecut niciodată prin gînd !

Oamenii din grup se priviră, neștiind ce să spună.

— Ei, vorbiți odată ! — porunci colonelul.

Dar oamenii tăcură.

— Cred că sunt dintre membrii consiliului comunal. Sunt dintre fruntașii satului, și se pricep mai bine decît alții la trebile comunei. Cred că badea Ion Diacu ar fi potrivit — zise preotul.

— E bun ? — întrebă colonelul.

— Bun — răspunseră cu toții. Cei trei se trăsese răsuși spre coada mulțimii.

— Dacă e bun, cu ziua de azi numesc primar pe Ion Diacu — zise colonelul. — Să-l ascultați și pe el și pe notarul. Trebuie să fie ordine și liniște în sat. Mi s-au plîns niște femei că li s-au furat lucruri de prin casă. Să știe toată lumea : orice furt se pedepsește cu glonț.

Ofițerii se întoarseră în cazarmă. Oamenii începură să se împrăstie. Cei doi fruntași ai satului, cu noul primar, se duseră în cancelarie.

Notarul fugise și el seara din capul satului din sus cînd auzise că-i ordin să se evacueze satul. Durmise într-o căpiță de fîn, într-o poiană. Fusesse destul de departe, de-aceia a sosit în sat așa de tîrziu. N-a știut nimic că părintele trecuse cu familia în satul vecin. Finii lui spusese că trebuia să fie mai la deal, în munte.

— Ce ți-e și cu oamenii ăștia ! — zise amărît notarul.

— Lasă-i în plata Domnului, nu te mai necăji ! iată ce-a însemnat pentru ei România mare ! vorbi scandalizat preotul.

După vrun ceas părintele Scurtu porni spre satul vecin, cu promisiunea că mîne se va înapoia cu familia.

O luă pe aceeași cărare, pe marginea rîului pe unde venise, printre tufișuri pe sub arinii de pe mal. Rar, tunul începu să bată din nou. Șuierăturile, vuietul acela ce spinteca aerul, trecea pe sus. Se auzi și după ce intră în sat, tot mai departe la spatele lui.

Nu se putu înapoia cu familia decît a treia zi. Ziua următoare tunurile bătură mereu. Cum să plece cu copiii? Dar a treia zi se puse o liniște grea încă de dimineața. Ea ținu pînă către zece ceasuri, și părintele hotărî să plece. Stăruia și Nastasia. Cum să mai rămînă pe capul părintelui Crișan cu trei copii, și n-au adus cu ei nimic de mîncare? Părintele Crișan și preuteasa protestară, că nici vorbă nu poate fi de așa ceva, dar nu-i putură opri.

Trebuiră să meargă tot pe jos. Pe drum, cu căruța, nu se putea, era primejdios. Mulțumiră gazdelor, și luînd copila în brațe, părintele Scurtu ieși pe porțiță. Ceilalți îl urmară.

Cînd ajunseră în sat soarele ardea tare. Erau cu toții osteniți de drum. Prin sat era mișcare mai multă, totuși ulițele păreau pustii. La multe case obloanele erau trase și porțițele încuiate.

Cînd ajunseră înaintea caselor parohiale văzură o spărtură în zidul de la miazănoapte. Înaintea fereștilor, spre apus, în uliță era o groapă mare și pămînt răscolit aruncat în toate părțile. În verandă, în peretele ce privea spre răsărit, era un mare cerc afumat, căzuse în cuprinsul lui, tencuiala pînă la cărămidă. Pe jos, pe asfaltul veranzii, bucățile de schije risipite. Copiii începură să le adune.

— Nu puneți mîna! — strigă îngrozită preuteasa.

— Acum nu mai sunt primejdioase, numai să nu se taie în ele — vorbi aiurit părintele. Dar copiii le aruncaseră la strigătul mamei lor. Masa din mijlocul veranzii era ciuruită de schije, și cîteva scaune.

Părintele Scurtu privi lovitura din zid, se uită spre răsărit și zise:

— Aici n-a putut lovi decît un tun românesc. Dușmanul trage de la miazănoapte. Va fi o amintire istorică, o

pecete istorică pentru casa parohială. Să știi Nastasio că nu voi lăsa s-o astupe. Asta trebuie să rămână mărturie în zid !

— Doamne sfinte ! La ce stai să te gîndești acum ! — răspunse supărată preuteasa.

Cei doi băieți, între timp, intrară în grădină. Merele parmene din doi meri începuseră să se coacă. Deodată auziră țipetele lor în grădină :

— Mamă ! Mamă !

Alergară amîndoi să vadă ce-i. Unul din merii parmeni zăcea la pămînt cu rădăcinile în aer. Lîngă el o groapă adîncă. Copiii plîngeau.

— Nu-i nimic. Nu-i nimic — spunea părintele. — Îl vom pune iar în pămînt. Nu-i nimic !

— Da' se mai prinde ? — întrebă cel mai mărișor.

— Cum să nu ! Vezi doară cîte rădăcini are.

Copiii, dup-o clipă, începură să culeagă merele mai aurii din coroana de pe pămînt.

— Ce pagubă ! — zise preotul în vreme ce se întorcea cu preuteasa în curte. Ea nu răspunse nimic. O paloare grea i se așezase pe față.

Încă nu intraseră pînă acum în casă. Intrară întîi preuteasa și îndată se auzi un țipăt.

— Ce este ? întrebă — preotul năvălind înlăuntru.

— Nu mai avem ferești !

— Cum nu mai avem ? Nu le văd eu ?

Preuteasa întinse brațul și-i arăta pe jos. Erau, sub ferești, grămezi de sticlă. Toate ochiurile curseseră. Nici un singur geam nu mai rămăsese întreg.

— Ce ne facem acum ? — întrebă Nastasia. Buzele îi tremurau.

— O să punem geamuri nouă, se-nțelege.

Abea acum observă lipsa sticlelor cu dulceață. Părintele uitase cu desăvîrșire să-i vorbească de ele.

— Numai trei mai sunt ! Cine le-o fi luat ? — Îi povesti ceea ce bănuia el. A fost descuiat și un dulap și masa lui de scris. Nastasia se uită, și începu a plînge. Dar își șterse în grabă ochii.

— Ce s-ar fi întîmplat dacă nu ne puneam lucrurile la adăpost ! — oftă ea.

— Adevărat !

Nastasia își aduse aminte de găini. Nu văzuse nici una. Poate că le-au furat și pe ele !

— Trebuie să fie ascunse prin buruieni, și alaltăieri erau ascunse.

Preuteasa trecu în grădina șurii și începu să le cheme. La glasul cunoscut păsările începură să se arate îndată.

În vremea asta veni și servitoarea.

— Adă niște cucuruz, Mărie ! și dă-le la găini — zise preuteasa. Apoi luă o mătură și începu să adune către grămezile cele mari sfărîmăturile de sticlă de prin casă.

— Știi ce ? tu să mergi cu copiii la fini. Aici n-avem nimic de mîncare și le va fi foame.

— Dar tu ce vrei să faci ?

— Nu pot lăsa casa așa. Trebuie să adun cu slujnica cioburile să le aruncăm.

— Dar pentru asta mai este vreme ! Vino și tu, și tu vei fi flămîndă !

— Nu mi-e foame. Ia copiii și du-te. Voi veni și eu cît ce vom curăța.

— Dar aici e lucru nu glumă, lasă-le focului cioburi, că nu s-au isprăvit zilele. Și așa va trebui să dormim la fini pînă voi pune geamurile. Și, apoi cine știe ce se mai poate întîmpla.

— Ce să se mai întîmple ?

— Poate va mai fi luptă de artilerie peste sat. Adevărat că azi nu s-a auzit nimic pînă acum, dar nu-i imposibil să înceapă mai tîrziu.

Preotul ieși puțin prin sat, dar nu mai întîlni nici un ofițer, doar cîțiva soldați. Notarul nu era nicăiri. De bună seama, din cauza bombardamentului de ieri, s-a refugiat iar în capul satului din sus. Văzu cîteva acoperișe de case stricate, desigur au fost atinse de ghiulele.

Se întoarse și la stăruințele Nastasiei porni cu copiii în capul satului. Acolo își duseseră alimente pentru vreo zece zile. Mergînd prin sat la deal nu mai văzu nici o stricăciune.

După ce mîncară copiii, obosiți, adormiră. Cei doi mai mărișori protestară că nu li somn, dar cît ce puseră capul pe perină ațipiră.

Se întinsă și el pe o laviță lîngă perete, și, nu peste mult adormi și el.

XXIV

Doauă lucruri începu să observe părintele Scurtu de la intrarea României în război : un egoism tot mai accentuat al fiecăruia, cu cît primejdiile creșteau, și o molipsitoare pornire de imitație. Fiecare familie se înmormîntase în interesele și îngrijorările sale ca într-un sicriu, și, cu toate acestea, se lua unul după celălalt, ce făcea unul făcea și altul, și mișcarea generală ajunsese irezistibilă pentru singuratici.

El, care de ani, nu trecea o zi să nu convină cu ceilalți intelectuali din sat, să nu știe cel puțin ce fac, acum nu se mai interesa de doctorul și de notarul, și, după toate semnele, nici ei de el. De cîteva zile nu mai știură unul de altul, și aceasta nu-i spunea nimic. Băgă de seamă că întîlnindu-se două femei nu mai vorbeau de a treia, ci fiecare de ea însăși, ce a făcut ea, unde și-a dus lucruri din casă, ce a cărat la munte. Povestea înainte deși era evident că pe cealaltă nu o interesa deloc, și că abea aștepta să isprăvească pentru a începe să-și înșire isprăvile ei. Atitudinea aceasta o observă pînă la sfîrșitul războiului : fiecare om avea gura plină numai de cele prin cari a trecut el și familia lui.

Pe de altă parte o molipsitoare nevoie de imitație, un fel de teroare a atitudinii și a faptelor altora, a celor mai mulți. După intrarea României în război în primele zile numai cîțiva își duseră lucrurile la munte, apoi, din zi în zi tot mai mulți, pînă cînd nici cei mai tari și mai încăpățînați nu putură rezista să nu facă ceea ce făceau alții. De asemenea în ziua cînd se hotărî evacuarea satului, lumea care mai rămăsese pe la vetre, se luă, fără a se mai gîndi după primul om care alerga prin sat la deal strigînd că vin jandarmii, fără a ști precis de ce este vorba. După ocuparea comunei de către trupele române coborîră în sat cîte unul, cîte doi, pînă cînd veniră cete-cete și de la depărtările cele mai mari.

Părintele Scurtu își zicea că se deșteptase în ei instinctul de conservare și instinctul de turmă, și-i păru că amîndouă îl micșorează pe om, îi strîmtează viața și-l apropie tot mai mult de animal.

Dar dacă acesta era rezultatul primejdiei inividuale, cum crezuse el că războiul îi va face mai buni pe oameni, mai morali fiindcă vor fi puși în fața primejdiei celei mai mari, în fața morții ? Nu-i va fi dat să se înșele o dată în rezultatul, în concluziile lui de natură psihologică ? Nu crezuse odată că războiul nu va mai putea izbucni în mijlocul civilizației actuale, că principiile sunt mai tari ca instinctele, că mulțimile îmbibate de idei umanitare nu se vor mai supune ordinelor de mobilizare ?

Avu vreme să se gîndească două zile cît mai stătură în capul satului, la fini. Peste partea de jos a satului reîncepu lupta de artilerie. Își zicea că pînă acum a trebuit să sosească și artileria de cîmp românească despre care-i vorbiseră ofițerii că vine în urma lor. Ghiulele băteau tot mai sus satul, spre munte, și peste o zi părintele și preuteasa ieșeau cu copiii pe valea îngustă a riulețului de munte, destul de departe de ultima casă din sat. Acolo nu se auzea decît bubuitul tunurilor, nici un vîjeit prin aer. Oamenii cari coborîseră în prima zi după ocupație, urcară cei mai mulți iarăși la munte. Mai rămaseră în sat mai ales femeii din casa cărora se furaseră lucruri. Cu orice primejdie, se hotărîseră să rămînă de pază, ori poate pentru a se despăgubi de la altele care se refugiară în munte. Mai tîrziu se adevăra că se furaseră destule una pe alta, amestecîndu-se lucrurile vecinilor, și chiar dintr-alte uliți.

Nu rămaseră însă în sat decît, pînă a doua zi după-amiaza, cînd bombardamentul artileriei deveni violent și cuprinse întreg satul.

În cele două zile părintele Scurtu și nevastă-sa vorbiră foarte puțin. Ședeau tăcuți pe pajiște și se gîdeau.

Vremea era mereu senină, cu văzduhul clar și înalt. Cînd tăceau tunurile îi înfășura din toate părțile o liniște grea. Se auzea murmurul riulețului și susurul frunzelor mestecenilor. Preotul avea tot mai pronunțat sentimentul nimicniciei. Nu mai însemna decît un punct, și nici atît, în desfășurarea evenimentelor. Nu mai știa ce se petrece în sat, în jurul satului. Oamenii cari grăbeau din cînd în cînd pe lîngă ei, pe vale în sus, nu știau mare lucru și spusele lor se contraziceau. Un fapt îl confirmară cu toții : bătrîna care mătura biserica, mătușa Safta, a fost lovită de-un glonț pe cînd trecea pe dinaintea primăriei, căzînd

moartă pe loc. Nime nu ştia ce căutase pe drum, pe dinaintea primăriei. Soarta ! Ceasul rău, spuneau trecătorii îngroziți.

În prima noapte după ce se înapoiaseră din satul vecin, dormind la finii, părintele Scurtu avusese un vis ciudat, care-l tulburase adînc. Se făcea că el, în fruntea popoului, îmbrăcat de sărbătoare, ieşise în odăjdii, cu crucea şi *Evangelia* în mînă în capătul uliţei pe care se scurseră carăile saşilor. Toţi şase praporii erau purtaţi în frunte de şase ţărani bătrîni, cu capetele goale. Trăgeau toate patru clopotele în turn, deşi ştia că nu mai sunt decît două, „cele mai mici. Cele două mari fuseseră luate încă înainte cu vreo jumătate de an. În capul satului se opriră. Aşteptau intrarea armatei române în sat. Deodată, în capul satului, se opri un automobil mare, vopsit negru, nou-nouţ. Erau mai mulţi domni îmbrăcaţi în negru, cu cilindre înalte în cap. Unul dintre ei se ridică în picioare în maşină, şi luă cilindrul din cap şi începu să vorbească. Fără să-i fi spus cineva preotul ştia că este un ministru român. Nu asculta ce vorbeşte. Ceea ce-l răpi cu totul fu frumuseţea şi dulceaţa graiului, muzica lui îi cînta în urechi, învîluind orice înţăles. Nu mai auzise pe cineva vorbind aşa de frumos româneşte, şi părintele era înduioşat pînă la lacrimi. Dar, deodată, acelaşi domn continuă cuvîntarea în ungureşte. Vorbea uşor, fluent, ca cel mai bun ungur şi limba asta. Cînd îl auzi părintele simţi ca şi cînd l-ar fi lovit cineva cu o măciucă în cap, şi se trezi. Îşi dădu seama că visase, şi că ceea ce văzuse şi auzise nu putea fi decît un simbol, ca şi visul cu nevasta şefului de gară.

Nu mai putu adormi. Îşi zicea mereu : a început româneşte şi a continuat ungureşte ! Dulcele grai din ţară îi suna şi acum în urechi, cu rezonanţă adîncă în suflet. Ce putea însemna visul ?

Dimineaţa i-l spuse posomorît şi preutesei. Ea se mulţumi să ridice din umeri. Părintele şi-l explica pînă la un punct : fusese mereu nemulţumit că nu a putut face armatei române primirea la care se gîndise aşa de mult în cei doi ani de neutralitate a României. Încercase să-i primească pe români după cum se cuvenea, cel puţin în vis. Pînă aici era explicabil visul, nu era, în sfîrşit, decît evi-

dențierea unei stări sufletești. Dar cuvîntarea începută în românește și continuată ungurește ? Era ceva asemănător cu visul cel dintîi, cu statuia uriașă de piatră în care o văzuse pe nevasta șefului : și aceea se întorsese întîi cu fața apoi cu spatele către el.

Subconștientul lui rămase tulburat în cele două zile cît mai rămaseră în capul satului din sus. Era acolo și familia notarului. Îi povesti și lui Danciu visul, cum făcuse și cu cel dintîi.

— Dacă înseamnă ceva, bine nu poate fi, zise notarul care era și acum indispus din cauza purtării celor trei români.

Părintele Scurtu, deși nu se mai bucura acum de nimic, nu se îndoia de înaintarea armatei române. Dar nu se mai gîdea nici la România mare, nici nu mai simțea vro adiere a entuziasmului din vremea așteptării. Se simțea risipit, anihilat oarecum, și era mereu trist. Și sentimentul acesta creștea senzația nimicniciei lui. Uneori îi părea că nu-l mai interesează nimic.

A doua zi după-amiaza se potoli un restimp bătaia tunurilor și Nastasia nu mai putu fi oprită ; trebuia să vadă ce mai este pe acasă, ce-i cu porcii, cu găinile. Pe servitoare nu mai puteau pune nici o nădejde, dar era posibil ca și mamă-sa să fi fugit de-acasă de groaza tunurilor.

Zadarnic protestă părintele spunînd că poate reîncepe în orice clipă lupta artileriei. Nu voi să-l asculte. Nu trecu un ceas de la plecare și tunurile începură din nou, cu o violență ce creștea mereu. Ghiulele vijîiau mereu și peste marginea din sus a satului. Preotul își luă copiii și, cu familia notarului, merseră tot mai departe de rîu în sus. Preuteasa nu mai venea. Și părintele și cei doi băieți mai mărișori întorceau mereu capul.

— Pînă ține bombardamentul acesta este imposibil să vină — zise notarul. — E primejdie de moarte să umble acum cineva pe uliță.

Urcară tot mai departe pe rîu în sus. Tunul bătea acum tot mai aproape. În sfîrșit intrară într-o strîmtoare după care se hotărîră să poposească.

— Dacă vine nici nu știe unde să ne caute — se îngrijora preotul. Cred că și finii vor fi fugit de acasă.

Așteptară tăcuți. Bombardamentul peste sat se auzea tot mai puternic.

— A sosit, desigur, și artileria românească — zise părintele Scurtu.

— Posibil, deși nime nu mai știe ce se întâmplă.

— Ei, o luptă de artilerie, și atît !

— Nu ne-am așteptat la așa ceva.

— Adevărat ! Noi nici nu ne-am închipuit ce este un război.

— Cine știe ! Poate-i mai bine de Giurca și de ceilalți doi învățători !

— Cum să fie mai bine ?

— Nu mai trec prin ce trecem noi. E grozavă nesiguranța asta — încheie notarul Danciu.

Nesiguranța ? Era numai nesiguranța ? Parcă era o amărăciune și o nimicnicie în toate ! își zise părintele Scurtu.

Cădea înserarea, și tunurile bubuiau mereu. Ajunseră la gîndul să facă un adăpost din tufe și crengi, să culce copiii. Avea și notarul doi copii mici. Nu aveau la ei decît două pături, și ceva de mîncare. Făcură culcușul pentru copii, și cei mai mici adormiră îndată. Pe urmă, tăcuți și îngrijați, și cei mai marișori. Notarul porni pe rîu în jos. Voia să ajungă pînă în capul satului la gazdă, să mai aducă ceva de acoperit, vro perină, ceva de mîncare. Peste noapte era destul de rece.

Nu peste mult, tunurile băteau încă, deși mai rar, începură să treacă săteni, bărbați și femei, în grabă mare, pe rîu în sus. Erau înspăimîntați și spuneau că românii s-au retras și în sat a intrat armată străină.

— Unguri ? — întrebă părintele aiurit.

— Nu. Au uniforme străine. Spun că-s nemți.

După cei dintîi fugari, veniră alții, în cete, alergînd. Nici n-ai fi crezut că în sat mai rămăseseră atîția oameni. Aceștia spuneau din fugă că înaintează mereu prin sat în sus și se apropie de ultimele case.

Cu părintele Scurtu se petrecu atunci un lucru pe care nu și-l putu ierta niciodată mai tîrziu. Panica din cei ce alergau trecu și în el, ca un vînt : să nu ajungă pîn-aici să pună mîna pe el. Preuteasa nu sosise, copiii dormeau, și el se trezi gata de fugă cu ceilalți.

— N-ar fi rău să fugi și dumneata — zise notărășița citindu-i în față.

El făcu un semn spre copii.

— Rămîn eu cu ei, n-avea grije. Notarul trebuie c-a apucat și el pe vro cărare spre munte. Mie și copiilor n-au să ne facă nimic.

În vale era în drum ! Cel puțin să se urce mai sus pe coastă ! Își zise preotul. Porni cu valul cel mai nou de fugari, dar nu se opri pe coastă, ci merse mai departe cu ei pînă la o poiană, în mijlocul căreia era o căsuță.

Se înnoptase.. Tunul încetase. Rar se mai descărca o armă.

Erau vro paisprezece fugari bărbați și femei adunați lîngă coliba aceea. Scoteau din cînd în cînd cîte-o vorbă. Toți spuneau că românii au fugit și a intrat armata nemțească în sat. Apoi, de la o vreme părea că împietriseră cu toții și părintele Scurtu în rînd cu ei.

Nu se putea gîndi la nimic. Nu-și putea concentra atențiunea. Îi părea că el s-a schimbat într-o prăpastie în care huieste mereu pustiul.

Într-un tîrziu sosi și notarul dintr-altă parte la colibă. Îl auzi vorbind cu nește oameni. În poiană erau doi cai priponiți. Îndemna pe cineva să ia caii și să coboare în vale să aducă pe notărășița și copiii.

Atunci se trezi și preotul. Ieși de după colibă și rugă pe cei doi cu caii să aducă și pe preuteasa cu copiii. Părea că vorbește un străin cu gura lui. Apoi căzu ca-n hău și nu-și mai dădu seama dacă a adormit ori a rămas treaz, fără gînduri, fără înțelegere, pînă cînd românii se întoarseră cu cele două familii. Era unsprezece noaptea.

Se confirmară știrile de pînă acum. Nemții intraseră în comună, dar nu înaintaseră mai departe de capul satului dinspre munte. Valea rîului, cărările, erau libere. Mai veneau și acum fugari.

După ce culcară din nou copiii în fînul din colibă, Nastasia aiurită povesti ce s-a întîmplat cu ea. N-a ajuns bine la casa parohială cînd a început bombardamentul. A fugit de-a una în pivniță, cu încă vro patru femei. Acolo au rămas pînă a început a se rări bătaia tunului. Ce a fost nu se poate spune. Cădeau ghiulele de jur împrejur, și în fiecare clipă puteau nimeri casa. Înlemniseră cu

toatele în pivniță. O șură din vecini se aprinsese. Putea lua foc și a lor. Explozii groaznice se auzeau în toate părțile. Pîrîiau puștile și mitralierele. Mitraliere trebuiau să fie, căci ele pîrîiau așa, cum spusese soldații întorși de pe front. Din pivniță nu puteau vedea nimic, decît cînd se iluminau ferestrele la flacărele incendiilor. Nu știa dacă au fost lupte pe ulițele satului. Probabil că au fost mai departe, spre apus, între satul lor și cel vecin. Pe uliți, după ce a ieșit din pivniță, n-a văzut nici un mort, nici un rănit. Numai păreții caselor parohiale și ai altora pe lîngă care s-a furișat erau bătuti ca de gheață. N-a văzut prin sat nici un soldat român. Ulițele erau pustii, numai fugari cari alergau pe lîngă cele două rînduri de case.

Părintele Scurtu asculta cutremurat și umilit. Prin ce primejdie a trecut biata Nastasia ! Și el... el a luat-o din vreme la sănătoasă, cînd, poate, nu era încă nici o primejdie.

Abea acum se gîndi că plecase pe cîlnic ca și cînd n-ar fi avut pe nimeni. Atît de feroce să fie egoismul omului în primejdie ? Sau n-a fost decît spaima, spaima aceea ce se desprinde din fețele tuturor fugarilor ? Să fie el un om așa de fricos ? Se umilea și se disprețuia gîndindu-se că Nastasia putea fi ucisă în pivnița caselor parohiale, și el a lăsat copilașii singuri și a fugit. Ce laș bărbat mai era și el ! Nu-și cunoscuse încă această latură a sufletului !

Dar spaimă, lașitate a fost, ori puterea molipsitoare a turmei ? Ar fi fugit dacă nu-i vedea pe alții alergînd ? Se simți mai puțin ca o zdreanță lepădată, și nu mai voi să se împace, nu se putea împăca cu nici o explicare. Pornirea lui de autoanaliză îl ținu treaz toată noaptea. Pentru el nu mai exista acum decît o singură problemă. Păru că-și uitase și de retragerea armatei române, și de intrarea germanilor în sat, și de România mare. Nu-l mai interesa decît problema lui personală. Cît se simțise de mic, părea că el e centrul lumii și că existența sau neexistența atîrna de concluzia dacă era sau nu responsabil de lașitatea lui ?

În realitate vestea retragerii armatei române i se puse ca o piatră grea în fundul conștiinței și-l anihilă cu desăvîrșire. Problema lui de conștiință se pusese atît de

violent poate chiar pentru a-i mai da senzația că trăiește.

În mijlocul frământărilor conștiinței dacă era așa de greu vinovat sau nu, se trezi că se mișcă ceva greu în el, ca și când s-ar fi urnit piatra aceea de la locul ei, și înțelese deodată semnificația celor două visuri, a simbolurilor din ele ! Da, puterea, forța, biruise credința, biruise idealul. Forța reprezentată de șefița schimbată în statuie uriașă de piatră. Forța își bătea joc de dreptate, de împlinirea ei, în care crezuse cu atîta tărie. De aceea se întorsese statuia cu spatele către el, în semn de cumplit dispreț al credinței lui în biruința idealului național. Și visul al doilea ! A început românește și a continuat ungurește ! E limpede acum ! Românii au ocupat satul, și l-au pierdut. A intrat armată străină !

Se îngrozi de claritatea cu care văzu acum semnificația celor două simboluri. Așa va fi mereu ? Forța va birui mereu dreptatea ? În cursul întregului război pînă la sfîrșit ? Sau se refereau visurile numai la satul lui ? Ori numai la războiul României ? Da, armata germană era puternică ! Doi ani i-a urmărit faptele de arme pe toate cîmpurile de luptă ! Dar cine a adus-o aici ? Cine s-a gîndit că vor veni armate germane împotriva României ? România nu a declarat război Germaniei, ci Austro-Ungariei !

Da ! Nevasta șefului era o șvăboaică maghiarizată. O nemțoaică pusă în slujba Ungariei. Și domnul din automobil nu vorbise nemțeste, ci ungurește. Este evident că armata germană nu luptă aici pentru ea, ci pentru unguri !

Fu cuprins de-o scîrbă adîncă, nu pentru concluzia aceasta, ci pentru că nu mai înțelegea nimic. Cel puțin o mîngăiere tot mai rămînea : că nu ungurii, ci germanii i-au scos pe români din sat !

Apoi uită de tot, și iar se frămîntă din cauza lașității lui. Nu mai exista iar nimic decît problema lui de conștiință. Era izbit, rănit adînc în amorul propriu. Așa om era el ? Dacă era așa, ce avea acum de gînd să facă ? Unde se va duce cu soția și copiii ? Cine se mai poate încrede în el ? Nastasia ? Ce va fi crezut Nastasia cînd a ajuns la copii și i-a aflat singuri, numai cu notărășița ?

Ce preț mai poate pune pe el, pe viitor ? Dacă se va dovedi mereu așa de laș, mai bine să nu se mai miște de aici, să se lase prins de nemți sau de unguri.

Ceva necunoscut și neînduplecat din adîncul ființei lui îi spunea că nu se poate, că nu vor rămînea aici, că va fi destul de tare să se arunce cu familie cu tot în necunoscut. Dar atunci de unde lașitatea din noaptea aceasta ?

Se frămîntă zadarnic pînă dimineța. Nu putea să admită, nici nu înțelegea că omul nu-i decît un fir de păr pe care-l bat vînturile, că pînă nu se obicinuiește cu primejdia, e ființa cea mai neputincioasă din lume, și că numai trăind primejdia în serie, poate ajunge mai tare ca moartea. Viitorul avea să-i dovedească pe încetul că simțurile, senzațiile ce ne înspăimîntă la început, pierd din intensitate, că spiritul scapă din robia lor, și poate judeca, hotărî și acționa tot mai liber, că abea atunci se revine la sentimentul identității între tine cel normal, cel din vremuri de pace, și între tine cel din mijlocul primejdiilor războiului. Că abea atunci începi să te cunoști din nou să te recunoști.

El era umilit și scîrbit acum de omul cel nou din el, de omul primitiv al instinctului, care fuge să-și scape viața, ca un animal în rînd cu turma ce aleargă, cuprins de panică. Nici o putere spirituală din el nu reacționase nici cînd coborîse cu copila în spate coasta, spre satul vecin, nici acum cînd își părăsise copiii adurmiți și fugise. Doar o singură mijire de gînd : că ei nu sunt în nici o primejdie, numai el !

Dar de toate acestea își dădu seama numai mai tîrziu, după alte experiențe. Acum rămase cu un singur sentiment care-l întărea și-l mîngăia întrucîtvă ; simțea că pînă va trăi, ai lui se puteau încrede încă în el, se puteau răzina pe el, cu toată purtarea lui de acum.

Aștepta totuși desconcentrat să se trezească Nastasia. Aseară nu avusese vreme să-i facă nici o învinuire. Dar era cu neputință să nu-i facă ! Ar fi nefiresc, își zicea el.

Preuteasa se mărgini însă să-l întrebe :

— Nu te-ai temut că se vor deștepta copiii și le va fi frică văzîndu-se singuri ?

Oare nu bănuia adevăratul motiv al plecării lui sau ținuse să fie discretă ? Nu cumva s-ar fi simțit ea însăși dezonorată pomenind de lașitatea lui ?

Încă în ziua aceea urcară mai sus muntele, o înainte de amiază întreagă. Un român care avea carul cu boi prin apropiere luă copiii și pe cele două femei, bărbații meraseră pe jos. Alți doi țărani fură rugați să coboare pînă la gazdele din capul satului, cu un cal, să le aducă proviziile ce le mai aveau acolo, și albituri de pat, cîteva perini. Cine știe cît va trebui să rămînă la munte pînă vor putea coborî în sat, pînă va fi respins dușmanul din comună. Părintele era sigur că se va întimpla așa, notarul Danciu era mai sceptic.

— Dacă n-ar fi germanii ! Dacă ar avea de respins unguri sau austriaci ! — zicea el.

Urcînd înălțimi tot mai mari, șesul de la poalele munților se lărgea, și la picioarele lor se dezvăleau tot mai limpede grămezile împădurite, dealuri și coline, cari se ținneau lanț. Din cînd în cînd se opreau și priveau în urmă. Seninul, vremea bună, se ținea mereu. Notarul mai umblase pe-aici, făcînd excursii la munte. Era și pescar, și urcase adeseori pe valea rîulețului pînă departe. Părintele Scurtu nu mai fusese.

— Ce privești încîntătoare, zise el. Cît de rău îmi pare că nu mi-am luat niciodată răgazul să urc pe-aici ! O să mă răzbun după război !

Preuteasa îl auzi și avu un zîmbet trist. După război ! Cine știe ce va mai fi după război ! Și cînd va fi acel «după». Poate bărbatul său se gîndea «după recucerirea satului». Încrederea lui începu să-i pară copilărească. Se pare că nimic nu avea să-l deziluzioneze ! Începu să facă planuri vorbind cu notarul, despre ceea ce aveau să facă din satul lor în România mare !

Seninătatea văzduhului, pacea împrejurimilor, îndepărtarea de primejdie, începură să-l spele de coșmarul din noaptea trecută. Părea că-și revine la simțirea și judecata lui obicinuită.

Notarul Danciu era adînc îngrijorat. Reocuparea satului de trupele străine dacă rămînea definitivă, dacă ro-

mânii nu le mai puteau respinge, însemna și reînceperea administrației de mai înainte ? Dacă el, în loc să fie la postul lui cel puțin acum — după ce la ordinul de evacuare nu putuse fi aflat nicăieri — după cum i-au spus oamenii, jandarmii pe el îl căutaseră mai întâi — era fugă în munți, cum se va mai putea întoarce în sat ? Îl vor deține îndată, îl vor trimite într-un lagăr, în cazul cel mai bun, dacă nu-l vor implica într-un proces de trădare de patrie. La tot cazul își primejduise grav postul. Poate nu i-ar mai rămânea decît să treacă granița în România, dar așa, gol pușcă, și el și familia, cum s-ar putea duce ? Și fără nici un ban !

Mergînd în urma carului și povestind cu preotul, își mărturisea acestea îngrijorări.

— Satul va fi reocupat, nu-ți mai bate capul în zadar — zicea părintele Scurtu. — În războiul acesta n-ai văzut cum se schimbă fronturile și de cîte ori ?

— Dar dacă nu va fi ? Ce ne facem ?

— La imposibilități nu mă gîndesc. România abea a intrat în război. Armatele rusești încă nici n-au ajuns aici. Știi cum le așteptau !

— Numai să nu le aștepte în zadar ! [...]

— Dar azi rușii nu atîrnă numai de la ei. Au o alianță cu Franța, cu Anglia. Ei sunt nevoiți să-și îndeplinească angajamentele luate în tratate. Vin cu siguranță. Spuneau ofițerii că aduc și multă artilerie de cîmp, și artilerie grea. După cît pare aripa ce-a înaintat aici n-are tunuri grele.

— Mi se pare că nu are chiar nici un fel de tun.

— Ba da, cu siguranță au două de munte.

— De, cu astfel de canoniere nu se bate decît la patru cinci kilometri. Ploaia de obuze ce-a căzut peste sat a trebuit să fie însă trimisă de la cincisprezece, douăzeci. — Și Danciu pomeni satele din hotarul cărora ar fi putut să tragă.

Părintele Scurtu rămase mirat auzind de astfel de distanțe.

— În războiul acesta sunt tunuri cu bătaie și mai lungă. N-ai citit de doi ani reportajele de pe front ?

— N-am citit decît comunicatele oficiale și corespondențele din ziarele românești. Dar dacă sunt, cu siguranță că și rușii au astfel de tunuri.

Cît privea planurile părintelui în legătură cu satul în România mare, notarul nu le dădea nici o importanță. Îi era și greu gîndindu-se că ar mai lucra într-un sat unde oamenii l-au pîrît în prima zi de stăpînire românească. Se chiar gîndi să-și ceară alt post de notar, după ce se vor liniști lucrurile. Va fi grea despărțirea de prieteni așa de buni cum fuseseră intelectualii din comună ! Dar cu ce inimă să mai lucreze în mijlocul unei populații atît de nerecunoscătoare ? Așa se gîndise pînă la retragerea armatei române din sat. Acum totul atîrna de un singur lucru : mai revin românii sau nu ? Dacă nu, era absurd să-și mai facă planuri că va cere alt post, și cel de aici atîrna numai de-un fir de păr, și cu siguranță că — cel puțin pe-un restimp, cît vor ținea cercetările asupra lui care și-a părăsit postul și nu s-a supus ordinului de evacuare — va fi internat sau suspendat din oficiu. Dar putea să urmeze ceva cu mult mai grav, cum se gîndise mai înainte. Soluția era una singură totuși ; să se întoarcă românii, să rămîna satul sub stăpînire românească. Altfel nici nu știa ce-ar avea de făcut — termină notarul cu îngrijorările lui.

— Ceea ce aș face și eu în asemenea caz nenorocit.

— Ce anume ?

— Să trecem în Țară ! Pe mine unul aici m-ar aștepta de-acum furcile. Am ales oameni pentru călăuzirea patrulelor, am dat om priceput să se strecoare în spatele inamicului, am umblat cu ofițeri pe la tranșee.

— Da eu cum știi am fost pîrît din prima zi. Atîta parte am avut pînă acum din România mare.

— Nu-ți mai iasă asta din cap !

— Nu-i adevărat ?

— Ba-i adevărat. Și eu am fost supus unui interogatoriu din partea căpitanului. Dar chiar dacă m-ar fi bătut și m-ar fi legat ca pe-un spion, în sat subț unguni tot nu m-aș mai întoarce. Nu numai pentru că știu ce mă așteaptă, dar pentru că n-aș mai putea trăi subț regim ungunesc. Asta e ! N-aș mai putea trăi ! Să fie să mă țină

cu miere și cu sîmbure de nucă, n-aș mai putea exista aici. Înfrîngerea ar fi peste puterile mele.

— Ei, da ! Mă gîndesc și eu așa de multe ori ! Dar ce să faci dincolo, într-un caz că România ar fi bătută ? Cum să-ți întemeiezi o nouă existență într-o țară înfrîntă, răpusă din cauza noastră ?

— Din cauza noastră ?

— Nu veneau să ne dezrobească pe noi ?

— Veneau, adevărat, dar era și idealul lor, dorința lor, aspirațiile lor. Îmi vine să cred că idealul lor era chiar mai arzător ca al nostru. Ei au fost hotărîți să aducă jertfa cea mare. În vreme ce noi nu ne-am mișcat nici un un deget pentru a ajuta la realizarea idealului. Mereu mă gîndesc că directorul avea o mare dreptate !

— Ce dreptate ?

— Avea mare dreptate cînd afirma la începutul războiului mondial că transilvănenii trebuiau atunci să facă revoluție. După ce au fost echipați la mobilizarea generală, să se fi pus conducătorii naționali în fruntea lor, să fi ocupat garnizoanele, orașele. România intrînd atunci n-ar mai fi trebuit să se retragă. Ori s-ar fi retras cel mult din șesul dinspre Tisa, nu din sate de graniță cum e al nostru.

— Combinații zadarnice de oameni exaltați ! Ai văzut doar din interviul reprodus de *Gazeta Transilvaniei* că România voia să-și păstreze vreme cît mai îndelungată armata intactă, să tragă greu în cumpănă cînd va intra.

— Și va trage, te asigur ! Retragerea asta ce-i ? Poate, în fine, să fie numai o manevră strategică. S-ar putea ca pînă acum să fi și recucerit satul. Ce mai știm noi de-aici ?

— Asta e grozăvia cea mai mare, să nu mai știi nimic din ce se întîmplă !

— Vom afla noi mijloace să ne informăm, n-avea frică. Oamenii nu pot trăi cu zilele în munte să nu știe ce se întîmplă în sat. O să coboare cînd unul, cînd altul, te asigur.

Ajunseră într-o poiană largă în care se afla pe lîngă o căsuță de birne și un șopron mai mare pentru fîn. Îi invită și-i aduse aici însuși proprietarul, bădicul Niculae Perța. În apropiere, în coasta muntelui, era un izvor. În

căsuță era și un mic cuptoraș pe care se putea găti. Uscături prin pădure erau destule. Badea Niculae își avea toate vitele aici, între cari și două vaci cu lapte.

Către ojină sosiră și cei doi români cu calul încărcat. Pe lângă provizii — între cari cinci pîni mari — aduceau pe cal haine de pat, perini. O parte numai din ce aduseseră la gazdele din capul satului.

Oamenii erau tăcuți ca mormîntul. Abea răspundeau la întrebările ce plouau asupra lor. Da, satul era și acum ocupat de armată nemțească. Se vorbea că soldații s-au pus pe junghiat la porci, și pe ospețe. De altfel și ei au auzit din capul satului guițat de porci de părea că-i ziua de Ignat. Vîntul adia dinspre sat și aducea pînă la ei miros de friptură. Nește muieri spuneau speriate că la Bumba în curte trei soldați nemți au fierț în căldare masculul din coteț, după ce l-au tăiat în bucăți, și că nu s-au sculat de lângă căldare pînă nu l-au mîncat tot. Era îngrozitor ! Nici un porc n-o să mai rămînă în sat dacă nu-i alungă românii mai curînd.

— Dar sunt semne ? S-aude ceva ? — întrebă notarul.

— Nu e nici un semn. Azi nu s-au auzit decît cîteva împușcături. Tunul n-a bătut. Nemții fac semne să vină oamenii acasă, să coboare de la munte. Jandarmii ? Încă n-au venit, încă nu i-a văzut nime. Sunt numai soldați nemți în sat. Nu se înțelege cu suflet de om. Da crișmarul Binder ? De el nu se mai știe nimic. Unii spun că a fugit încă de ieri în oraș. Da' măsarul cel șchiop, Theil ? Theil ? Zice că pe ăla l-ar fi dus românii cu ei, pentru că l-au aflat a fi spion. Sunt oameni prin sat ? Ce se spune ? — Sunt, dar rari, mai ales bătrîne. Cine-i acasă are noroc, rămîne cu porcul în coteț. Nemții și-au luat cvartir tot prin case unde n-au aflat pe nime. Și nu le era frică să nu se-ntoarcă românii ? Nu ! Spun că-i fugăresc pînă peste Carpați. Și nici un ungur ? Nici urmă, așa spun oamenii cari au fost prin sat la vale.

— Poate tot dă Dumnezeu de-i fugăre ai noștri — zise neîntrebat unul dintre români. — Mai la vale, în pădure, am întîlnit patrulă românești. Le-am spus tot ce am știut. Vreau să aflu mai de-aproape însă cu ce putere au intrat nemții în sat.

Preuteasa Nastasia avu treziri cu spaimă trei nopți de-a rîndul. Mereu auzea explozii de ghiulele în apropiere. Uneori, striga, își chema copiii. În întunericul din căsuța de birne nu putea desluși că copiii dormeau pe pat de fîn lîngă ea. Trebuia s-o liniștească părintele Scurtu, asigurînd-o că visează, și că sunt aici copiii, lîngă ea. Pînă nu-i pipăia prin întuneric, nu se liniștea.

Dimineața se simțea rușinată că cu țipetele ei trezea uneori și pe notărășița, și își cerea scuze. «Se vede că senzațiile din pivniță, din vremea bombardamentului, au fost prea puternice» — zicea ea.

Nastasia avea o fire veselă, vorbele ei erau pline de rîs și de glume, totdeauna bine dispusă, îndrăzneată cu toată lumea, încît părintele Scurtu își zicea uneori că era prea ușuratică. Dar exploziile ei de bucurie, ușoarele ei cochetări se adevereau mereu nevinovate, și bărbatul trebuia să se convingă că așa era însăși firea ei, cu care nu putea lupta. Ba, de la o vreme, crezu că ar fi și rău să lupte, deși i-ar fi plăcut ca Nastasia, preuteasă fiind, să fie puțin mai serioasă. Se convinse însă că, în fond era foarte serioasă, dar că știa să se bucure de viață, cîtă vreme și-a simțit sigur terenul de sub picioare.

De cînd începuseră greutățile războiului se risipise însă strălucirea ce-i juca mereu în priviri și pe față. Vorbea puțin, și era mereu cu ochii după copii. Nu se plîngea însă de nimic. Zilele pe care le petrecură sus la munte, nu se mai gîndi nici chiar la porcii și galițele ce le lăsase în curtea casei parohiale. După ce auzi ce spuse românul acela, era sigură că trupele de ocupație vor fi mîncat și mascurii lor puși la îngrășat din aprilie, găinile, puii. Nu se gîndi că soldații ar fi putut afla ascunzătoarea din pivniță, unde-și duseseră lucrurile. Ce lăsase în urmă parcă nu o mai interesa, copleșită cu totul de ceea ce-i stătea în față : necunoscutul, viitorul.

Era sigur că dacă satul nu va fi reocupat de români, ei nu se mai pot întoarce. Soțul ei, nu mai avea ce căuta în comună, decît doar pentru a fi judecat, condamnat sau trimis în vrun lagăr din țara ungurească. Dar într-alt loc,

în Țară, cum vor merge cu trei copii, dintre cari fetița abea începuse să umble în picioare ? Cum vor trece peste munți ? Părintele îi spusese că a rugat pe colonelul ca în caz de retragere strategică, să-i ia și pe ei sau cel puțin să-i avizeze. Dar nu i-a avizat nimeni, poate era și acesta un semn că retragerea nu era definitivă. Iar, dacă ar fi, cum vor trece dincolo cu copiii ?

Se gîndea cu ziua de cap, făcea planuri, căuta soluții. Se gîndea uneori să-l lase pe părintele singur să treacă dincolo, și ea să se întoarcă cu copiii în sat. Copiii ar fi fost în siguranță, n-ar fi luat lumea în cap. Dar cînd se gîndea că parohia nu va putea rămînea fără preot, că va veni altul în locul fugarului, se trezea la realitate : din ce ar fi trăit ea cu copiii ? Și în afară de asta, gîndul de a se despărți de soț cine știe pentru cîtă vreme și de a nu mai avea nici o știre de la el, era de nesuportat. Era convinsă că bărbatul său nici nu ar fi voit să audă despre o asemenea soluție.

Oricîte soluții ar fi căutat, și oricît încerca să pătrundă viitorul, simțea că și ea și copiii nu mai aveau acum decît un singur razim : pe părintele.

Instinctiv se alipeau de el mai strîns — aici la munte — și ea și copiii. Cei mai mărișori începeau să strige după tatăl lor, de cîte ori se depărta de căsuța de birne din poiană, să aducă uscături din pădure. Nu luau în seamă că ea era lîngă ei ; se linișteau numai cînd îl vedeau ivindu-se din pădure. Adeseori mergeau cu el după uscături.

După trei zile somnul ei se liniști, iar peste zi încetă să se mai frămînte cu gîndurile : vor merge cu bărbatul său, dacă vor trebui să-și ia lumea în cap. Părintele Scurtu văzînd-o mereu serioasă, tăcută, văzînd de mîncare, spălînd puținele albituri ale copiilor, încerca să o încurajeze susținînd și «dovedind» că retragerea armatei române nu poate fi decît vremelnică, «o mișcare de front, cum se întîmplase pretutindeni de doi ani». În decursul argumentării îl săgeta uneori cele două visuri, cari ar fi dovedit că «forța biruie dreptul», bătîndu-și joc de idealuri, că «a început românește și se continua ungu-rește», în feliul cuvîntării ministrului aceuia din automobil. Încerca însă să scape de sub impresia visului, spu-

nîndu-și că nu se potrivește întru totul cu realitatea deoarece nu «continuase ungurește, ci nemțește». Nu mai poameni, nu mai reveni asupra visurilor lui nici înaintea Nastasiei nici a notarului, și se bucura că nici ei nu mai vorbeau de ele.

Vremea trecea greu în așteptarea cea încordată și în lipsa de știri. După trei zile un alt lucru începu să-i îngrijoreze : se împuținau primejdios proviziile aduse cu ei. Nu mai aveau altele nici la locuința finilor, în capul din sus al satului. Ar fi trebuit să aducă din pivniță. Dar de-acolo era cu neputință. Știrile ce veneau rar din sat spuneau toate un singur lucru : că în comună era armata nemțească.

Părintele Scurtu avea o mare sensibilitate la frumusețile naturii. Trei zile cît a mai ținut timpul senin, adeseori își uita de realitate, admirînd regiunea, priveliștea ce se deschidea spre șes, dealurile, văile împădurite cari de-aici se țineau lanț pînă la poalele munților. În liniștea mare a singurătăților, mai ales pe înserate, pătrundea din văile adînci murmurul păraielor de munte. Uneori îi venea gîndul chinuitor : cît de bine ar fi să nu se fi întîmplat nimic, să fie vremuri de pace ! Și-ar aduce din sat provizii și ar rămînea cu familia aici vro două-trei săptămîni.

Alte dăți îi părea că războiul se depărtase de acest ținut și își închipuia pe unde vor fi ajuns trupele românești, indiferent că satul lor era ocupat încă de armata germană. Încea să-și trezească entuziasmul de mai înainte, dar nu reușea. A, dacă ar veni acum o ștafetă din sat să le spună că românii l-au ocupat din nou, și acum, pentru totdeauna ! Căci numai așa își putea închipui reocuparea comunei : pe vecie !

Dar nu sosi nici o ștafetă !

Dimpotrivă, a patra zi de cînd erau refugiați în poiana aceasta, trecu pe la ei un pădurar, Nichifor Trifu, care aduse vești rele din fundul muntelui, de către graniță, din părțile de către Piatra-Albă. Începuseră să treacă pe creste trupe străine. Erau și jandarmi unguri între soldații nemți. Se părea că ei erau călăuzele.

— Cu neputință — zise notarul.

Se adunară cu toții în jurul lui Nichifor.

— Dacă nu i-aş fi văzut cu ochii mei !

— Şi-s mulţi ? Trec mulţi ? — întrebă preotul.

— De două zile trec mereu, nu în grupuri mari, ci în rînduri rare, dar nesfîrşite.

— Bine, dar ce crezi dumneata ? De unde vor fi urcat ? Pe-aici nu s-a simţit nici o mişcare.

— Domnule notar, părerea mea e că au urcat muntele prin părţile Sebeşului. Dintr-acolo vin pe culme. Se pare că ar vrea să cadă în spatele trupelor româneşti către Turnu-Roşu, să le închidă retragerea prin pasul de acolo.

— Nu cumva vor fi numai patrule ?

— Nu, ce patrule ! Se scurge o armată întreagă pe creste.

— Peste Piatra-Albă crezi că nu se mai poate trece dincolo ? — întrebă preotul neliniştit.

— Nici poveste !

Din a cincea zi începu să se strice şi vremea. Soarele lumina printr-o împînzire deasă de nori subţiri, cari peste noapte se îngroşară. În ziua următoare începu să burniţeze.

Vestea că trece armată străină pe la spate, sus pe culmi, se lăţise în munte. Refugiaţii se adunau în grupuri, pe la colibe, şi povesteau îngrijoraţi. Veniră mai mulţi pînă în poiana în care se opriseră familiile celor doi frunţaşi. Toţi confirmau vestea adusă de pădurar. Unii se strecuraseră pînă spre graniţă şi au văzut scurgerea de trupe. Ce se petrecea în sat şi în comuna vecină nu se ştia, dar în al doilea sat, spre răsărit, erau încă trupe româneşti, ale căror patrule unii le-au întîlnit pe munte.

Părintele Scurtu se hotărî să plece spre satul acela. Două zile nu cuteză să-şi ducă la îndeplinire hotărîrea. De-o zi mîncau din proviziile notarului. Preuteasa băgă de seamă că notăriţa începe să ascundă alimentele ce le mai avea. Nu mai avea nici ea nu ştiu ce. Nu mai avea decît o pîne întreagă.

Acum preotul înţălese că nu mai pot rămînea să aştepte aici recucerirea satului. Fără provizii era cu neputinţă.

Între refugiaţi erau şi vro şase soldaţi veniţi în concediu, cari la întrebarea părintelui se arătară gata să plece cu ei, spre satul în care mai erau trupe româneşti.

Pînă seara se mai înfățișară cîțiva bărbați. Hotărîră plecarea pentru ziua următoare. După spusele oamenilor le va trebui patru-cinci ceasuri de drum.

Noaptea păru că nu se mai isprăvește. Își simțiră sufletul greu de îngrijorări și el și preuteasa. De cîteva ori preotului îi păru că deslușește plînsul înăbușit al Nastasiei.

Se frămîntară toată noaptea și notarul cu nevastă-sa.

De cu seară nu putură să ia nici o hotărîre, și nu putură nici în cursul nopții. Dimineța începu și preuteasa să facă pregătiri de plecare. Oamenii erau adunați în poiană înaintea căsuței de bîrne. Erau vreo douăzeci și cinci acum.

Nu prea avură ce pregătiri să facă. Puținele lucruri ce le aveau cu ei le adunară ușor.

Pînă pe la unsprezece tîndăliră cu toții. Tot credeau că și în clipa din urmă ar putea aduce cineva știrea că românii au reocupat satul.

Cînd părintele Scurtu, luînd copila în brațe, dădu semnul de plecare, notarul Danciu se apropie deodată de el, îi luă mîna și i-o strînse.

— Cum ? Nu veniți și voi ? — întrebă înfiorat preotul.

— Nu ! Încă nu ! Ne-am hotărît să mai așteptăm. Dumnezeu să vă ajute, să vă ducă în pace !

Preotul și Nastasia întoarseră spre ei fețele grele de părere de rău. Cum ar mai rămînea și ei ! Dar nu mai aveau nimic de mîncare.

Notărășița suspină ușurată, și îndată începu a căuta pînea în desagă, tăie o bucată și i-o dete preutesei.

— Nu știu ce ne vom face ! Mai mult de două zile nu mai avem nici noi merinde.

Preuteasa luă bucată de pîne și o puse fără nici un cuvînt de mulțumire în traistă. Ochii-i erau plini de lacrimi. Așadar era adevărat ! Plecau în lume ! Plecau în necunoscut !

Își luară rămas bun, notarul spunînd că dacă nu se vor schimba lucrurile, peste două zile vor veni după ei și se vor întîlni. Se umeziră și ochii părintelui. Plecînd din hotarul comunei lor avu pentru întîia oară senzația puternică de a intra în necunoscut.

Pe preot îl mai urmară vro zece oameni dintre cei ce veniseră cu traistele în băț, gata să plece. Porniră pe coastă la vale vreo șasesprezece. Doi cari știau cărările porniră în frunte.

Burnița mereu. Picle lăptoase îmbrăcau culmile, coborau în văi și se ridicau iar, într-o continuă fumegare. Aerul se răcorise. Prin poieni iarba era udă. Refugiații primiră consemnul la plecare de la călăuze, să nu facă larmă, să nu vorbească tare. Puteau fi patrulare dușmane prin păduri. Un om sosit aseară târziu de către Piatra-Albă spusese că a văzut patrulare nemțești prin pădure.

Dar și fără nici un consemn oamenii ar fi înaintat tot așa de muți ca pământul, ca și acum. Fiecare ducea povara lui, o povară nevăzută, care le împietrise liniile obrazilor.

Abea într-un târziu băgară de seamă că se luase după ei un cățelandru. Era al lui Ion Dinu lui Vasile, care se ținuse încă din sat pe urmele stăpînului.

— O să latre javra asta, și cine știe ce mai putem păți — zise cineva.

— Să-l zburătacească înapoi.

Și stăpînul și alții fugăriră mereu cînele. Dar el fugea în tufișuri și cînd nici nu se gîndeau iar îl vedeau ținîndu-se pe departe de ei.

— Nu se mai întoarce. Cel puțin de n-ar lătra !

— Pîn-acum n-a lătrat — zise stăpînul — și necăjit și înduioșat de purtarea cățelandrului. Și, într-adevăr, nu lătră o singură dată, pînă către ojină, cînd ajunseră deasupra satului spre care ținteau. Părea că îngrijorarea din oameni trecuse și în el. Poate îi spunea instinctul că trebuie să tacă. Venea umilit, cu coada slobozită, în urma grupului, și mișca din ea numai cînd ochii stăpînului se întîlneau cu ai lui.

Călăuzele erau bune. Cunoșteau potecile. Părintele Scurtu nu mai fu nevoit să-și ia copila în cîrcă din cauza coborîșurilor prea grele. Înaintau costîș, uneori pe cărare destul de bună. Dar de la o vreme îi amorțiseră brațele de greutatea copilei. Se lăsă pe un trunchi de brad prăvălit să se odihnească. Oamenii parcă abia acum observară povara părintelui.

De-aici încolo se îmbie cînd unul cînd altul să ducă copila, ușurînd sarcina preotului.

Copila nu făcea nici o împotrivire trecînd din brațele unuia într-ale altuia. Toți se mirau cît era de cuminte. Băieții mergeau pe jos : unul era de șapte ani, altul de cinci jumătate. Li se muiase picioarele, oboseala li se citea pe fețele palide și transpirate. De la o vreme din pricina lor, trebuiră să poposească mereu, deși spuneau, cu glasurile scăzute, că nu sînt osteniți.

Burnița se schimba în restimpuri în ploaie mărunță, deasă. Treceau pînze după pînze, apoi ploaia înceta și iar se cernea burnița umedă și tot mai rece.

Într-un rînd se opriră să îmbuce ceva. Preuteasa nu avea decît pînea dată de notărășiță și vro trei castraveți verzi în traistă, vro două cepe și sare. Oamenii îi îmbiară cu brînză și slănină.

Mîncară în grabă, băură apă de la un izvor și porniră mai departe. Copiilor le înțepeniseră picioarele vremea cît au șezut, și acum le părea drumul cu mult mai greu. Dar li se desțepeniră în grabă, și cel mai mic, Niculăiță, cu gura strîmbată spre plîns mai înainte, se luminează iar la față.

Într-o poiană întîlniră doi soldați români. Unul era desculț, celălalt în opinci.

Părintele se miră tare.

— Nu-i nimic, părinte, s-au rupt opincile, dar o să-mi dea altele.

Ei întăriră că în satul spre care mergeau era încă armată română. Parcă li se ridică la toți o piatră grea de pe inimă.

— N-ați văzut nimic ? N-ați simțit nimic ?

Le spuseră ceea ce știau. În schimb se interesară și ei despre satul lor. Fuseseră lupte grele acolo. După retragerea primă, românii au mai ocupat satul prin contraatacuri. Acum luptele se dădeau în comuna vecină în care coborîse întîia oară părintele Scurtu. Se dau lupte de tranșee, dar cu siguranță satul lor va fi reocupat de români și se vor putea întoarce acasă. Acum, fiindcă erau în zona de război trebuiau să-i urmeze la comandament. Nu aveau să se teamă de nimic, doar sunt fugari și nu spioni, zise unul dintre soldați, caporalul. Între timp se

mai ivi unul la marginea poienii. Erau trei acum în patrulă.

«Comandamentul» se părea încă departe. Trebuiră să facă mai multe popasuri pentru copii. Erau rupți de oboseală. De vrun ceas ploaia deasă și mărunță cădea necurmat. Pe cărările din poiene se făcu lunecuş.

Pe la şase după-amiază sosiră în sfârşit pe o şea de munte. Băteau tunurile. Ghiulelele vijeiau așa de jos încît oamenii își plecau instinctiv capetele. Comandamentul era aici. Ce comandament? În coasta muntelui într-o spărtură, un fel de tranșee naturală, era colonelul și un ofițer, la telefon, un sublocotenent.

Îl recunoscuseră numaidecît pe preot. Era chiar colonelul care fusese la ei în comună. Dacă a ajuns să comande de aici, situația trebuia să fie gravă. Ghiulele treceau mereu vijeind peste șaua muntelui, pe sub coasta căruia era drum de car. Călăuzele cunoscuseră bine potecile cari îi scoaseră aici.

Colonelul era în culmea iritației. Ofițerul de la telefon îi dădea vești tot la cinci minute. Trebuia să ducă firul de la satul despre care auziseră de la patrulă că se dau lupte de tranșee.

— Număr covârșitor. Vin în valuri la asalt !

— Să reziste !

— Aripa dreaptă din primul rînd de tranșee e în mîna lor.

— Să reziste !

— Să reziste în rîndul al doilea.

— Cum ? Jertfe zadarnice ? Să reziste pînă la ultimul om.

Între timp, transpirat, suflînd greu, colonelul dispuse ca o patrulă să-i ducă pe fugari în sat și să le ia interogatoriul. Opri în tranșeul lui pe părintele Scurtu și familia.

— E primejdioasă încă trecerea peste șaua de munte. Uneori e nimerită în plin. Cred că acolo ni-s tranșeele.

Tunurile băteau mereu. Ofițerul de la telefon se îneca. Un plutonier sosi gîfiind să raporteze și verbal din ordinul căpitanului că tranșeele nu mai pot fi ținute, chiar dacă ar jertfi și ultimul om.

Cutremurat, preotul auzi același ordin neîndurat :

— Să reziste cu orice preț !

Colonelul își ieșise din fire. O spumă ușoară îi tinea buzele. Părintele Scurtu făcu această observație de care, apoi, se miră singur :

«În sat, la vîjeitul ghiulelelor s-a grăbit și el sub boltitura porții. Aici, la adăpost face pe grozavul. Îi condamnă pe oameni la moarte cu sînge rece !»

Într-adevăr în ziua cînd venise colonelul în sat, deși fusese liniște, într-un rînd trecuseră cîteva ghiulele pe deasupra pieții, și colonelul, ca om expert, se retrăsese între cei dintii sub boltitura de la intrarea cazarmei în care fusese spitalul.

Simți deodată că colonelul îi este antipatic, și zadar-nic încercă să se convingă că era necesar să comande rezistența pînă la ultimul om. Ce știa un preot din legile războiului ? Zadarnic se mira de sentimentul lui, acela nu se mai schimbă. Și ofițerul acela îi rămase ani în șir, antipatic, deși ajunsese general. Sunt senzații care nu știi din ce ascunzișuri sufletești se ridică nelegitimate parcă de nimic, dar care rămîn neșterse o viață întreagă.

Peste vrun ceas și jumătate focul artileriei încetă. După cît înțelesese din ce-i spunea telefonistul la începutul înserării toate pozițiile apărute cu atîta strășnicie fură ocupate de germani și cei cari mai putură ieși vii sau răniți din tranșee, se retraseră pe alte poziții întărite la repezeală.

Copiii adormiră în vremea asta pe patul de fîn din scorbura aceea. Ofițerul aruncă o privire la ei, după ce se potoli focul, și porunci telefonistului :

— Spune să trimită din sat o căruță pentru familia părintelui.

Apoi, întorcîndu-se spre preot :

— Au venit multe trupe germane. Satul dumneavoastră s-a adevărit a fi un punct foarte important, o trecere primejdioasă. Dar o să-l reluăm ! — sfîrși el cu fața întunecată.

Preotul îi spuse veștile sigure aduse de pădurar și de alți oameni.

— Sunt patrule ! Nu-s decît patrule ! — protestă el. — Avem și noi patrule răspîndite pe munte.

Părintelui îi păru că fața lui se întunecă și mai tare.

Rar, începu să mai vîjeie vro ghiulea prin văzduh.

— Da ! Ei bat de la douăzeci și cinci de kilometri ! Li-e ușor ! Și știi dumneata câte mitraliere are o companie ? Câte au la noi trei regimente ! Asta e ! Și artileria noastră grea nu mai sosește !

După ce sosi căruța cerută din sat, soldatul opri caii dincolo de șaua muntelui, subt muchea înaltă și luînd cîte-un copil în brațe, fugi repede cu ei prin deschizătura peste care bătea tunul.

Cînd să plece și părintele Scurtu colonelul îl luă la o parte și privind în jur, îi șopti :

— Te duci în Țară, nu-i așa ? Cînd vei trece prin comuna..., — el spuse numele satului — du-te la generalul... (iar spuse un nume) și spune-i dumneata că trec pe creste armate germane. E limpede că vor să ne taie retragerea pe la Turnu-Roșu. De trei zile îi trimit ștafete, și nu vrea să creadă. Poate te va crede pe dumneata !

Trecură în fugă prin locul deschis, și preotul și preuteasa, se urcară în căruță lîngă copii, și plecară către sat. Avură noroc : cînd trecură prin locul primejdios pînă la căruță, nu vîjei nici o ghiulea prin văzduh. Acum, coborînd, mai șuierară vro două, apoi se făcu liniște deplină. Numai larma căruții se auzea în noaptea ce cădea.

— Unde să trag ? — întrebă soldatul care mîna caii cînd intrară în sat.

— La părintele — răspunse preotul fără a sta pe gînduri.

Nastasia adăugă :

— N-avem unde trage, decît la părintele.

Preotul cunoștea și pe notarul și pe învățătorii din comună, așa că ar fi avut unde să caute un adăpost și la altceva. Dar era firesc să ceară cvartir la un coleg.

Îi primiră destul de rece. Preuteasa și copiii mai mici erau culcați. Se sculă să le pună înainte ceva de mîncare, rău impresionată că fugarii sosiseră cu traista goală. Făcu rost de lapte, de mămăligă și brînză. Mai greu era cu patul. Nu aveau nici un pat liber. Trebuiră să umple o saltea cu paie, să o pună pe podea pentru copii. Cei mari vor dormi cumva pînă dimineața. Era un divan cam hîrbuit nu-i vorba, dar pentru asemenea împrejurări destul de bun, zicea gazda. Părintele Scurtu putea dormi și

pe-o ladă mare după uşe. Popa ei se va culca afară, pe pridvor. Nu va dormi refugiatul afară ! Se împăcară să se culce amîndoi într-un şopron cu otavă.

— E adevărat ? Se retrag ai noştri ? — începuse să-l întrebe plin de îngrijorare colegul. — Aici în sat nu poţi afla nimic. Nu-ţi dă nimeni nici o informaţie, parcă am fi duşmani, nu români.

— Da, sunt în retragere din două sate. Numai atît ! Şi le vor recuceri cu siguranţă. Aşa a spus şi colonelul.

— Să dea Dumnezeu !

Un sentiment nou îl opri pe fugar să-i spună ceva despre armata străină ce se strecura pe culmi, nici despre ce auzise aseară cît a stat în tranşee. Pentru ce nu-i spunea ? Nu-şi putea da seama. Nu era din motivul de a nu-l înspăimînta pe coleg. Părea mai mult că nemaipomenind de primejdie, aceea s-ar micşora oarecum. Îşi zicea că poate din acelaşi motiv militarii din sat tăceau ca pămîntul.

Colegul începuse să-i spună lucruri pe care nu le ştia. În sat românii pusese primar şi notar nou. Notar era învăţătorul Pîrvu, pe care-l cunoştea părintele Scurtu.

— Dar pentru ce i-au schimbat pe cei vechi ?

— Au cerut oamenii ! Să vezi cum li s-a dezlegat limba la toţi.

— Erau slujbaşi buni, cît i-am cunoscut.

— Erau, dar oamenii ziceau că-s întăriţi de stăpînia ungurească. Cine ştie ce va fi crezut comandamentul, le-a împlinit repede dorinţa. Fraţii ăştia ai noştri nu stau mult pe gînduri.

— Şi cu notarul ce-au făcut ?

— L-au numit la T. Acolo era notar un sas care a plecat cu evacuaţii.

— Postu-i mai bun, nici vorbă, dar omul avea aici casă şi o leacă de economie, pe cît ştiu.

— Avea, şi biata notărăşiţă nici nu vrea să se mute. Spune mereu la toată lumea : Pentru asta am aşteptat eu România mare, să mă scoată din sat ? Căci e de naştere de aici şi casa e moştenită de la părinţi.

— Da, se cam grăbesc cu măsurile ce le iau — zise părintele Scurtu, şi povesti şi pîra celor trei români îm-

potriva notarului de la ei. «Poate așa-i în vreme de război» — aداuse el.

— Dar n-ar trebui să fie așa. Dacă nu cunosc oamenii împrejurările, să ne întrebe pe noi. Să nu se ia măsuri grăbite și rele cari apoi nemulțumesc satul. Căci trebuie să știi că cei mai mulți, și toți fruntașii, nu-s mulțumiți cu schimbarea asta. Armata s-a luat după cei cu gura mare din sat, cari nu-s mulțumiți niciodată cu nimic.

— Cred că vor reveni. Nu va fi decît o măsură provizorie. Era nevoie și în T. de un notar.

— Nu zic că nu era nevoie, dar nu l-au putut numi acolo pe învățătorul Pîrvu, dacă au voit să facă din el notar cu orice preț ? Căci de priceput de unde are să se priceapă la administrație ? E om singur, s-ar fi putut muta mai ușor decît notarul. Dar al vostru unde e ?

— A rămas încă în munți, pe hotarul satului. Zice că mai așteaptă vro două zile cît mai are merinde. Noi am isprăvit-o de tot și nu mai puteam rămînea.

— Știu că pe directorul l-au ridicat jandarmii în noaptea spre Sfîntă Măria. Da, s-a auzit și la noi.

— De-aici n-au dus pe nimeni ?

— L-au fost ridicat pe notarul, dar după două zile i-au dat drumul, la intervenția prim-pretorului.

— Nu se știe ce s-a ales cu cei deținuți ?

— Cum să nu. Au fost trimiși în Ungaria. Mulți au plecat din oraș de bunăvoie, cînd s-a ordonat evacuarea.

— Români ?

— Și români destui ! Ne-au făcut de rușine ! Și încă cine ? Fruntași între fruntași. Oameni cuminți de altfel, oameni cu bani, cari pot trăi oriunde. Pentru ce să fi rămas să umble cu copiii în spate ca tine, și, poate mine, ca mine ? Și-au ridicat din bănci cîte parale le-a trebuit, și-au făcut cufărul, s-au suit în tren și au pornit într-o călătorie de plăcere. Cînd se vor înapoia, nu se vor mai înapoia în bătaia tunului. Vor veni la România mare gata.

— Poate i-au ridicat și pe ei. Cine sunt de-o plidă.

Gazda începu să-i numere vro zece nume cunoscute, între care și cumnatul doctorului Preda, avocatul cel vestit.

— Nu-i cu putință ! — se indignă părintele Scurtu.

— Întreabă-l pe doctorul !

— Pe care doctor ?

— Pe doctorul vostru, pe Preda, parcă sunt cumnați.

— Cum să-l întreb ? Nu mai știu pe unde este !

— Aici, unde să fie !

— Cum ? Aici în sat ? — întreabă cu mare bucurie părintele Scurtu.

— Da, e găzduit la notarul. Femeile sunt verișoare.

— Adevărat ! Dar îl știam la căsuța de la grădina lui în...

— De-acolo a venit. Încă în ziua când trupele românești au ocupat satul nostru. Doctorița ținuse să fie cât mai departe de front. A avut câteva crize de nervi. Întreabă-l pe el, dacă nu mă crezi. Da, domnul avocat Vlădeanu n-a fost curios să vadă intrarea trupelor românești în oraș !

— Ți-a spus doctorul Preda ?

— Mi-a spus și el, scandalizat ca și alții. Dar tînărul de bune speranțe, noul director de bancă X ? Subt pretext că duce valori de ale băncii, a luat-o și el la tîlpășița.

— Poate că nu-i un pretext, ci chiar adevărul.

— Ei, să-l ardă focul adevăr ! Dar atunci ce deosebire mai rămîne între noi și sași ? Și ei s-au refugiat cu «valori» lor ca dinaintea unor tîlhari. Ce se putea întîmpla unor averi românești la intrarea armatei române ?

Părintele Scurtu ar fi voit să-i spună că s-ar fi putut întîmpla multe de toate, că și el și-a pus lucrurile la adăpost, că în război poate fi nimerită de bombe și ghiulele chiar o bancă, ori să fie aprinsă ; că aceeași localitate poate trece de mai multe ori dintr-o mînă într-alta, și că atunci se fac jafuri mari.

Dar sentimentul cel nou care nu-l lăsase să-i vorbească despre primejdia ce-i încunajura de la spate, nici de tranșeele pierdute, se trezi și-l opri.

— Nu le-a stat bine deloc. Deși trebuie să recunosc că-s oameni cuminți. Nu le-a stat mai ales bine pentru că în aceleași trenuri, la clasa a treia se-nțelege, au fost duși, puși în lanțuri atîția intelectuali din jur. Ca un protest, cel puțin la ceea ce vedeau, trebuiau să se scribească și să se întoarcă de la gară înapoi.

— Dar, dragul meu, sunt vești exacte astea ?

— Exacte, frate, confirmate ! Doar noi nu suntem decît la opt kilometri de oraș. De altfel dimineață poți vorbi și cu doctorul.

— El, ce are de gînd ?

Colegul nu înțălese.

— Va mai rămînea aici sau va trece în Țară ?

— Fata, Laura, stăruie din răsputeri. Dar bătrînii nu vor să miște deocamdată. Vreau să vadă ce se va întîmpla. Doctorul crede cu tărie că satul vostru va fi reocupat.

— Și eu cred. Nu-i decît un episod trecător retragera asta.

— Dacă crezi așa, pentru ce vrei să treci în Țară ?

— Unde să stau ? Ce să fac aici ? Nu mai am nici o provizie și-s cu familia întreagă. Nu pot sta pe capul nimănui. N-am nici o rudenie aici, ca doctorul Preda.

— Doamne sfinte ! Dar nu suntem aici noi ? Ce rudenie îți mai trebuie ? E adevărat că nevastă-mea e mereu nervoasă și se ceartă cu toată lumea, de cînd a auzit vorbindu-se de retragere. Mă înpăimîntă uneori și pe mine. Închipuie-ți, e sigură că și noi va trebui să fugim. Mereu face pregătiri și pachetează, parcă la un caz de fugă — Doamne ferește — am putea să ducem tot ce adună ea ! Am văzut cu ce ați venit și voi.

— Noi venim de la munte, unde am stat cinci zile. Înainte am stat la niște fini în capul satului sub munte. La voi e altceva, puteți încărcă un car, o căruță. Aveți cai.

— Adică și tu crezi că ar fi posibil să ne luăm și noi lumea în cap ? întrebă preotul.

— A, nu cred, nici vorbă ! Spun numai așa pentru a se vedea deosebirea dintre situația noastră și a voastră. Nu se poate compara. Noi nu ne-am putut aduce nimic din sat de la intrarea trupelor române.

— Pentru ce ?

— Dragul meu, — oftă părintele Scurtu — voi aici încă nu știți ce este războiul. Voi ați fost ocupați fără lupte, nu-i așa ?

— Se pare c-au fost ciocniri de patrule.

— Ei bine, peste satul nostru au fost lupte de artilerie zile întregi. Au fost lupte pe uliți, în sat, cu mitraliera. Nu te mai puteai strecura în sat.

Colegul îl asculta uimit. Părintele Scurtu trebui să-i povestească tot ce s-a întâmplat în sat de la intrarea României în război. Satul în care erau acum cădea din drumul mare, era la o cotitură subt munte. Aici nu se știa nici de refugiarea sașilor. De-aici s-a auzit numai bătaia tunurilor în depărtare.

— Extraordinar ! Extraordinar ! — exclama preotul satului la fiecare detaliu povestit de Scurtu.

— Extraordinar e că voi ați trecut așa ușor peste toate primejdiile războiului, nu ce s-a petrecut la noi.

— Doamne ferește ! Vai de capul vostru prin câte ați mai trecut.

— Mulțămim lui Dumnezeu că pînă acum am scăpat teferi.

— Cum ați scăpat ? Cu traista-n băț ! Casa parohială fără ferești, cu ușile descuiate, cu mobila fără nici o pază. Porcii tăiați, cu siguranță, găinile mîncate. Poate au dat și peste pivnița în care v-ați ascuns lucrurile și n-o să mai aflați nimic la întoarcere.

— Dragul meu, — răspunse trist Scurtu — îți aduci aminte de cartea lui Iov ? Pierduse și copii și avere și a rămas credincios. Diavolul i-a zis lui Dumnezeu, legitimînd credincioșia lui Iov : «Ce nu va da omul pentru sufletul său ?» Poate am pierdut și noi tot ce am avut. Dar suntem în viață, și mulțumită lui Dumnezeu suntem încă sănătoși cu toții. Acum, ăsta e lucrul principal.

Urmă un lung restimp de liniște. Scurtu crezu că gazda lui adormise, cînd îl auzi oftînd greu.

— Tare mă tem că presentimentul nevestii mele va fi adevărat ! O să vezi că noi abea de-aici încolo vom intra în horă.

— Ce vorbești prostii ?

— Nu sînt prostii. Retragerea aceasta, după toate semnele, nu se va opri curînd. De cînd au intrat în sat tot așteaptă să-i ajungă din urmă trupe rusești. Dar ele nu se mai arată. Ai noștri au atacat și au trecut Carpații pe un front extrem de lung : de la granița Bucovinei pînă la Orșova, și front în tot lungul Dunării. Aici e

nevoie de oameni, nu glumă. România s-a încrezut pe ajutorul promis de ruși cînd și-a desfășurat armata pe un front atît de lung. Dar rușii pot fi [...] ca și alte dați. Și eu mă tem că vor fi. Apoi, toată lumea spune că cei ce atacă aici sunt germani, nu austriaci. E mirare cum pot ajunge nemții ăștia pe toate fronturile ! Și cînd te gîndești că România nici n-a declarat război Germaniei !

Urmă alt restimp de tăcere. În sat era liniște mare. Toată lumea se culcase, ca în vremurile normale. Părintele Scurtu socoti că de unde băteau tunurile în munte pînă-n sat, să fi tot fost vro zece kilometri. De ! Poate îngrijorarea colegului său nu era neîntemeiată !

Nu-i venea somnul. Ziua următoare era hotărît să plece mai departe, să treacă în Țară. Deși se arăta încrezător în rezistența românilor, și chiar se forța să creadă că satul lui va fi reocupat, nu mai avea nici o siguranță. Ceva se clătina în el de cît așteptase în munte să se oprească bătaia tunurilor peste șaua aceea. Și mai înainte chiar : de cînd văzuse pe soldatul acela din patrulă desculț. Desculț și cu arma la umăr ! Era ridicol. Siguranța i se clătina și mai mult de cînd, la despărțire, îl luase colonelul la o parte și-i dăduse misiunea aceea pentru generalul comandant din regiune.

Gîndul că mine va pleca mai departe, în locuri tot mai puțin cunoscute, între streini, îl mîhnea adînc. Pentru înțîia oară se gîndi că nu va avea la el decît vreo cinci sute de coroane. Dacă trecea dincolo, desigur din bani trebuia să trăiască cu familia deocamdată, pînă își va afla un rost de existență. Dar ce era de făcut cu cinci sute de coroane ?

Simți un fior de frig. Dar îndată îi veniră în minte cuvintele *Evangheliei* : «Destul îi este zilei greutatea sa !» Pentru ce s-ar împovăra de pe acum cu griji nouă ?

Își făcu cruce și, frînt de oboseala drumului, cu membrele grele, avea senzația că se cufundă tot mai tare în otavă și adurmi. Gazda lui se frămîntă încă multă vreme, întorcîndu-se de pe-o parte pe alta. Se frămînta și ofta. De la o vreme îi păru că invidiază pe fugarul de lîngă el : acesta, cel puțin, trecuse prin ce a fost mai greu. Și iată-l că a putut adurmi !

XXVI

Auzind că părintele Scurtu sosise aici, doctorul Preda veni de dimineată să-l vadă. Fură foarte bucuroși amîndoi că s-au întîlnit. De zile de-a rîndul nu mai ştiau nimic unul despre celălalt.

— E de mirat ce distanţe pune războiul între oameni ! Uite, n-am aflat nimic despre voi, deşi eram destul de aproape — zise doctorul după ce-l puse pe Scurtu să-i povestească cum au ajuns aici.

Apoi veni rîndul lui. Doctorul era încă destul de bine dispus, şi povestea liniştit.

Era adevărat că Laura i-a determinat să-şi părăsească locuinţa şi să se mute la căsuţa din grădina pe care o aveau în satul vecin. El avea un cabinet medical destul de bine înzestrat, avea o mică farmacie. Nu pachetase nimic din ele să ducă în pivniţă. Se temuse să le mişte de la locul lor. Apoi, se putea întîmpla, ca armata română să aibă nevoie de serviciile lui. Nu voise să părăsească locuinţa. Dar Laura avea o idee fixă : că-şi va întîlni logodnicul îndată ce vor ajunge trupele româneşti. Prostie de fată îndrăgostită, se-nţelege, dar nu putuseră rezista la stăruinţele ei. Începuse să aibă crize nervoase, şi în curînd se molipsise şi nevastă-sa. Doctoriţa, cît părea de femeie liniştită, nu avea nervi prea tari. Se pare că Laura o moştenise, deşi cîtă vreme i-a ajutat la spital n-a putut descoperi la ea asemenea slăbiciune.

— Am lăsat pe vecinul, pe moş Gligor, paznic la casă, şi i-am dat lui cheile afară de a cabinetului meu. I-am spus să nu descuie decît ofiţerilor, şi de fiecare dată să-i însoţească şi el în casă. Aşa am avut noroc să-mi aflu lucrurile la locul lor cînd m-am înapoiat după ocuparea satului.

— Nici nu ştiam că ai fost şi tu în sat. Nu te-am văzut. Nu te-ai prezentat căpitanului ?

— Nu, pentru că n-am avut vreme. Mi-am pachetat lucrurile din cabinetul medical şi le-am dus în satul vecin, la căsuţa din grădină. Sunt şi acum acolo.

Dar grădina e ferită, și le-am pus la bun adăpost. Cred că acolo sunt în siguranță.

Părintele Scurtu voi să-i spună că peste satul acela ieri dup-amiazi au fost lupte mari. Dar iar îl opri sentimentul acela nou de-a nu mai spune veștile rele. În sfârșit, nu se mai putea îndrepta nimic. Pentru ce l-ar mai neliniști pe doctorul care ținea așa de mult la cabinetul lui medical, și era sigur că-și salvase lucrurile din el ?

— Pentru ce n-ați rămas acolo ? întrebă Scurtu.

— Unde ? La grădină ? Tot pentru Laura : ținea morțiș să treacă mai departe, să întâlnească alți ofițeri să-i întrebe de logodnic.

— Ciudat ! Mă mir de domnișoara Laura ! Cum a putut să ajungă la ideea asta fixă ?

— Dumnezeu știe ! Dar a mai fost un motiv care ne-a determinat să venim aici. Nu mai aveam ce mânca ! Te miri ori nu, dar aceasta e realitatea.

— Nu mă mir deloc. Așa am pățit și noi.

— Ne-am adus provizii puține, pentru o zi două. Iar acolo în sat nu se putea căpăta nimic. Ca și la noi oamenii își duseseră avutul la munte, cele mai multe case erau părăsite. Nu puteai cumpăra o bucată de pîne. Lapte tot așa, vacile erau la munte sau în pășunile din capul satului din sus. Așa a trebuit să venim aici. Notărașița e verișoară cu nevastă-mea.

— Am auzit ce prostie s-a făcut aici cu notarul.

— Da ! Închipuie-ți ! Hotărîri de oameni pripiti. Cred însă că schimbarea nu are decît un caracter provizoriu. Am vorbit și eu cu ofițerii. Spun că tot ce fac ei acum e numai provizorat. Organizarea administrativă se va face ulterior, după ce se va numi un guvernator al Ardealului.

— Ce ? E vorba de așa ceva ?

— Așa spun ofițerii cu cari am vorbit. Ei sunt siguri că nu e vorba de nici o retragere, ci de-un simplu episod. Germanii au concentrat și au atacat cu forțe mari. Dar o să vină și în ajutorul românilor mari forțe rusești.

— Mda ! Așa se aude. Dar ascultă doctore, domnișoara Laura s-a liniștit, în sfârșit ?

— S-a liniștit pentru o zi, două. Pe urmă iar a început. Închipuie-ți că a trebuit să mă minui și să strig la ea. Biata fată ! Dar mamă-sa îi lua parte mereu. «Cine știe — îmi zicea nevasta — poate are un presimț. Se întâmplă uneori !» Poftim ! După presimțul ei ar fi trebuit să plecăm mai departe, de a treia zi. Unde să ne mai ducem ? Aici suntem că acasă. Notarul are de toate. Și toate lucrurile sunt la locul lor. S-au bucurat, lucru mare, când ne-au văzut. Acum va mai rămîne notărășita singură cu copiii ! Notarul trebuie să se ducă în satul unde a fost numit.

— Da ! E adevărat — zise trist Scurtu. — Noi însă nu avem aici pe nimeni. Noi trebuie să mergem mai departe !

— Cum să nu aveți ? Nu-i aici părintele ? În sfîrșit ai putea veni la noi. Locuința e mare. Unde să te duci ?

— Cu nevasta și trei copii nu pot rămîne pe capul nimănui. Va trebui să trec în Țară să-mi aflu un rost.

Doctorul îl privi uimit.

— Dar cum ? Tu nu crezi că ne vom întoarce curînd acasă ?

— Dacă va fi reocupat satul. Dacă nu, nu mai am ce căuta acolo. Ar însemna să intru de bunăvoie în gura lupului.

Doctorul Preda căzu pe gînduri. El își propusese să se reîntoarcă chiar dacă satul nu va mai fi recucerit de români. Nu se gîndise la vreo mare primejdie. Dar acum începu să se teamă, văzînd hotărîrea părintelui Scurtu.

— Totuși, ce ni s-ar putea întîmpla ? — întrebă el. — Nu putea aștepta nimeni de la noi să rămînem într-un sat în care se dau lupte.

— Trebuia să ne supunem și noi ordinului de evacuare. Așa cum au făcut sașii bunăoară, cum au făcut toți aceia cari, într-un caz de nenoroc, vor să se mai întoarcă la căminele lor. De altfel pentru tine recunosc că ar fi mai ușor. Tu n-ai luat contact cu ofițerii români la noi în sat, nu le-ai făcut servicii.

— Ei bine, și crezi că ar putea afla că tu le-ai făcut ? De la cine ?

— Oameni de nimica se află totdeauna și pretutindenea. Trăim vremuri când nici o faptă nu poate rămînea ascunsă.

— Haida-de ! Se vor găsi credincioși de-ai tăi cari să te pîrască ! Știi bine că-i imposibil. Oamenii țin la tine.

Un restimp părintele Scurtu rămase pe gînduri. Apoi vorbi cu un fel de solemnitate :

— Subt unguri eu nu mă mai pot întoarce acasă, chiar dacă nu m-ar pîrî nimeni, și nu m-ar amenința nici o primejdie. Nu sunt dintre aceia cari cred că mai pot trăi, și că chiar trebuie să trăiască mai departe în Ardeal, în cazul înfrîngerii României...

— Te gîndești la fruntașul acela politic cu care am vorbit la restaurant ? — întrebă doctorul impresionat, cu ochii mari țintă la preot.

— La el și la alții ca el. Am auzit că mulți s-au pregătit să se poată întoarce la vetrele lor, și într-un caz de nenorc. Poate sunt de convingerile acelui fruntaș, și vor să-i execute planul de întărire viitoare a românilor ardeleni și în cazul că România ar fi înfrîntă. Ei bine, eu nu mă simt capabil pentru un asemenea plan de viitor. E adevărat că și avocatul Vlădean a părăsit din bună vreme orașul, pînă n-a mirosit prav de pușcă românească, și a fugit în Ungaria ?

Doctorul Preda se roși.

— Adevărat. L-am condamnat și eu și pe el și pe ceilalți cari au făcut ca și el.

— Lucrul e rușinos, desigur, dar poate ei sunt aderenții programului acelui șef politic. Vor să mai rămînă acasă și în caz de biruință a Puterilor Centrale, și să continue lupta românească. S-au pus din bună vreme la adăpost. Ei nu vor putea fi acuzați cu nimica. Cine știe, poate vor crește în aprecierea ungarilor, fugind dinaintea «cutropirii valahe».

— Nu ! A fost urît și rușinos din partea lor să fugă așa ! E o dezertare de la datorie, oricum ai lua lucrurile. Va fi un argument împotriva noastră că nu am fi așteptat și nu am fi dorit dezrobirea. Gestul lor poate să fie fatal pentru viitor. Să zdruncine convingerea în biruința idealului național, care, dacă n-ar fi să se realizeze

acum, va trebui să se înfăptuiască mai târziu. Nu ! Au greșit greu ! Mi-a fost mie rușine de fuga lor. E o dezonoare pentru români.

— Hm ! Dacă judeci și simți așa, cred că mă vei ajunge din urmă — zise preotul.

— Cum să te ajung ?

— Vei veni și tu după mine în Țară. Nu te vei mai întoarce acasă în caz că satul nu va fi reocupat de armata română. Văd că judeci lucrurile ca și mine.

Părintele Scurtu la insistențele colegului său și ale doctorului Preda, își amână plecarea cu o zi. Se poate întâmpla ceva pînă mine dimineată, ziceau prietenii lui, pentru ce să se întoarcă apoi cine știe de unde ? Părintele Scurtu îi ascultă mai mult pentru a se odihni puțin copiii. Ceva îi spunea că așa în grabă nu se pot schimba lucrurile. Nu se poate înainta, îi spunea glasul acela lăuntric, cu cîteva batalioane, fără tunuri, cînd în față se aflau cîteva divizii, cum îi dăduse să înțeleagă colonelul sus în munte.

Porni cu doctorul să vadă pe doctorița și pe domnișoara Laura.

În drum Preda își aduse deodată aminte de notarul.

— Nici nu te-am întregat ! El unde a rămas ?

Părintele îi povesti cum erau să plece împreună și cum, în ultima clipă, notarul se răzgîndise.

— Nu-i mirare ! E o problemă extraordinar de gravă, să te hotărăști să-ți iei lumea în cap. Iată și un alt motiv pentru care presimt că și eu mă voi hotări foarte greu.

Pe notărășița din sat preotul nu o cunoscuse pînă acum, deși cu bărbatul său era prieten de mult. Femeia îl primi cu bucurie și voi să-l omenească.. Dar el mîncase la gazdele lui.

Domnișoara Laura ședea într-un colț, tăcea și asculta peripețiile prin cari trecuse părintele Scurtu. La o pauză a lui, se sculă grăbită de pe scaun, veni la preot, îl luă de braț și-l duse într-o cameră vecină. Era foarte agitată. Mai slăbise, fața-i era palidă, numai ochii îi ardeau.

— Scuzați, vi-l aduc îndată ! — zise ea cercînd să zîmbească, trecînd într-o cameră vecină.

— Părinte am o mare rugămintă — zise ea cu glasul adînc.

— Cu toată plăcerea ! Sunt la dispoziția dumitale, domnișoară Laura.

— Aud că nu rămîneți aici, ci plecați mai departe.

— Da, încă mine. Așa ne-am hotărît pînă se vor limpezi lucrurile pe aici.

— Vă rog foarte mult să mă luați cu dumneavoastră.

— Singură ? fără părinți ? Preotul simți o înfiorare rece văzînd ochii ei arzători ; desigur era bolnavă — își zise el.

— Dumnealor nu vor să vină mai departe. Mama, poate, tot ar putea fi înduplecată, dar tata nu voiește în ruptul capului.

— Da, mi-a spus și mie că-i este foarte greu să ia o asemenea hotărîre.

— Eu însă nu mai pot rămînea. Sunt obligată să plec mai departe.

— Obligată ? — se miră preotul.

— Da ! Obligată ! Simt că Ionică are lipsă de ajutorul meu. În fiecare vis îl văd, în fiecare noapte. E rănit, părinte ! — șopti ea și ațîntîndu-l cu priviri rătăcite.

Preotul se înfioră din nou. Desigur fata asta nu era într-o stare normală.

— Cum să fie rănit, domnișoară, cînd nici nu e înrolat încă în armată.

— E înrolat, părinte, și chiar într-o unitate din Oltenia. E înrolat din april.

Preotul crezu că halucinează. Pe el singur, în tot satul, îl ținuse doctorul la curent cu situația tînărului avocat Ion Vestemean, trecut din captivitatea rusească în România.

— Îți închipui dumneata, domnișoară. Te vei fi gîndit mereu ce l-a îndemnat pe el să vină în România, și ai ajuns la o concluzie, logică și firească de altfel, că s-a înrolat în armată. Asta însă e împreună cu multe formalități, nu merge așa de ușor.

— Nu-i închipuire, părinte, șopti fata și scoase din sîn o carte poștală, întinzîndu-i-o părintelui. Te rog s-o citești, adause ea.

Erau numai patru rînduri scrise cu creionul. Scrisoarea se spălăcise de multul purtat. Totuși putu descifra : «Ne închinăm de sănătate dragă nănași și vă vestim că avocatul nostru s-a mutat de-aici, fiind încorporat la un regiment din Oltenia. Datoria e datorie, ce să facem. A plecat sănătos».

— Nu mi-a amintit doctorul nimic de scrisoarea asta — zise emoționat părintele.

— N-am arătat-o la nimeni. Eram singură acasă, cînd am primit-o.

— Și pentru ce nu le-ai arătat-o ?

— Voiam să le fac o surprindere ! Să-l iau dintre ofițerii români, să li-l prezint !

— Dar bine, domnișoară Laura, cum ți-a venit gîndul că el ar fi cu primele trupe ? În Oltenia sunt multe unități. Nu vor fi toate în părțile noastre ! Dimpotrivă, mie-mi pare că pînă acum sunt puține trupe în regiunea noastră.

— Am avut eu așa un presentiment care era parcă chiar siguranța. Pînă înainte cu șase zile. De atunci îl văd mereu în vis, rănit. E sigur că a plecat cu primele trupe și a fost rănit. Simt că are nevoie de ajutorul meu. Iată pentru ce trebuie să plec numaidecît și să-l aflu. Cine știe în ce spital va fi, dar trebuie să-l găsesc. Aici în zadar l-aș mai aștepta, chiar dacă ar înainta mereu armata română. Mă luați cu dumneavoastră ? Dumneata să te învoiești. Nastasia știu că va fi de partea mea.

— Să vedem — răspunse strîmătorat părintele, văzînd că fata nu era așa de bolnavă cum crezuse. Ar fi bine dacă am putea determina pe doctorul să plecați deodată cu noi.

— Nu vei putea ! Am încercat eu destul !

— Nu le-ai arătat nici acum carta poștală ?

— Nu.

— Nici nu le-ai amintit de visurile dumnitale ?

— Nu ! Tata e un sceptic. Rîde de visuri.

— Totuși ar fi bine să-i lămurești acum. Poate n-ar mai crede doctorul că ești puțin exaltată.

— Așa mă crede ?

— Așa-mi pare.

— Bine, dacă spui dumneata o să le descopăr tot. Dar mă luați cu dumneavoastră ?

— Din partea mea nu am nimic împotriva.

Laura se repezi, îl îmbrățișe și-l sărută.

Totuși în dimineața următoare familia preotului porni singură. Doctorul nu voi să lase pe Laura. Ar fi o nebunie, zicea el, n-are părintele trei copii și pe preteasa de care să poarte grija, îi mai trebuie o nouă sarcină ? Și, cum să-și lase așa în lume singurul copil ? Convinse pe preot că ar fi o nebunie. Părintele Scurtu nu-și retrase însă cuvântul.

— Între atîția nebuni trebuie să fie și un om cuminte !

— strigă doctorul enervat la sfîrșit, și luînd-o de mîna pe Laura care aștepta c-o legăturică în mîna, o sili să intre în casa notarului.

Primăria îi făcu rost de o căruță pînă la Turnu-Roșu, de unde circulau trenurile, cum se vorbea. Autoritățile militare îi dădură un bilet de circulație și de liberă trecere, la avizul telefonic al colonelului care le spusese că părintele Scurtu are și misiune din partea lui către generalul comandant. Preteasa și notărășita din sat le dădură provizii de drum.

Plecară cu inima mai ușoară decît din pădurile de pe hotarul lor. Acum nu se mai despărteau de satul lor. Aici sau într-alt loc părea că este tot atît. Apoi, aveau o căruță cu cai pînă la tren, și drum deschis, pe șes, înainte. Pe deasupra tuturor, treceau prin sate și hotare de subt stăpînie românească. Întîlneau soldați pretutindenea. Adevărat că nu trupe în marș, ci soldați singuratici. Patrule pe drum, pază la podurile mari, soldați risipiți prin sate.

Părintele Scurtu aștepta la fiecare cotitură să vadă în zări coloane în mișcare, trupe rusești pe cari cei din liniile înaintate ale frontului le așteptau de mult, sau cel puțin tunuri înaintînd în direcția unde ar fi fost de mare ajutor. Dar nu vedea decît soldați risipiți, cari își vedeau de trebile lor.

Trecură prin cîteva sate săsești aproape pustii. Desigur din părțile acestea au trebuit să fie carele din coloanele nesfîrșite ce trecuseră pe la ei în primele zile ale războiului.

De cînd porniră cu căruța aștepta mereu ca preuteasa să-l întrebe unde merg, ce are de gînd să facă, unde vor ajunge, din ce vor trăi. Dar nu-l întrebă nimic, și-i păru bine. Întrebările de care se temea erau însăși gîndurile lui nu ale preutesei. Ea părea că se împacă tot mai mult cu soarta, sau că avea o încredere oarbă în el. Încrederea ei — dacă asta era cauza liniștii sale — îi făcea bine după întîmplarea aceea de la intrarea trupelor dușmane în sat, cînd fugise la munte, lăsînd copiii în valea rîului cu notă-rășița. Încrederea ei parcă i-o sporea pe a lui însuși cînd își zicea că «în Țară încă n-a murit nimeni de foame». Își va afla el o ocupațiune, un mijloc de existență, dacă va fi să rămînă mai mult, sau... sau să nu se mai întoarcă.

Alternativa din urmă și-o punea fără a crede însă în ea, mai mult ca o dovadă, pentru sine însuși, a sentimentului său național, care nu-i mai permitea să trăiască din nou în robie.

După vro trei ceasuri de drum ajunseră în localitatea indicată de colonel, acolo unde era generalul X cu cartierul său.

Și pînă aici avu noroc cu cele două permise, fiind oprit și cercetat mereu în drum. La comandament nici n-ar fi putut intra ele. Și așa intră cu greu, dar nu ajunse pînă la generalul, ci fu oprit în biroul unui maior.

— Am o misiune verbală de la domnul colonel X către domnul general.

— Din ce sat ești ?

Părintele îi spuse numele satului.

Maiorul strîmbă din nas.

— Mi se pare că dumneavoastră din satul ăsta nu v-ați purtat cum ar fi trebuit.

— Vă rog ? — făcu uimit preotul.

— Așa sîntem informați. N-ați dat informații precise. Erau în preajma satului concentrări mari de trupe inamice, și n-ați știut nici unul.

— Vă rog, în preajma satului n-au fost decît patrule. Doar a fost ocupat și satul vecin spre apus, în aceeași noapte. E adevărat că informații precise n-am putut da fiindcă nu le aveam nici noi. Se oprise toată circulația.

Cum circulau patrute, țărani se temeau să umble pe hotar. Dar vă asigur că tot ce am știut, am spus.

— Ei, da ! Vei crede acum că ne-ați făcut cine știe ce serviciu, de aceea vrei să vorbești numaidecît chiar cu generalul.

Preotul rămase aiurit. Ce fel de tratament era acesta ?

— Domnul colonel X mi-a spus să vorbesc personal cu domnul general, cred că sunt dator să-i execut ordinul întocmai.

— Cînd ți-a dat ordinul ? Pentru ce nu ți-a dat în scris ? De unde să știm noi că ne putem încrede în dumneata ?

Părintele Scurtu îi povesti cum a ajuns la colonelul, pe coama muntelui, în tranșee. Îi povesti și de rezistența înverșunată dar zadarnică din după-amiaza aceea.

— E de-ajuns — zise maiorul enervat. — Acum spune misiunea cu care te-a încredințat colonelul.

— Pot să vorbesc și cu dumneavoastră ?

— Dar ce credeți dumneata și colonelul ? Că poate fi înfățișat oricine generalului ?

— Vă rog, nu mai insist. Dumneavoastră veți ști mai bine rînduiala. Iată despre ce este vorba.

Și coborînd glasul preotul îi dădu informațiile pe cari le spusese și colonelului, aflate din izvor ce nu putea fi pus la îndoială, de la pădurarul care văzuse două zile în șir scurgîndu-se trupe dușmane pe culmile munților.

Maiorul îl ascultă tot mai enervat.

— Prostii ! — zise el cînd isprăvi părintele. — Prostii ! Lucruri imposibile ! Cum să ne încunjure ? Cum să ne cadă în spate ? N-au putut sosi armate întregi în cîteva zile !

— Eu spun că am auzit de la un om în care nu pot să nu mă încred. De altfel și alți țărani au confirmat vestea. Ba, și mai mult, în zilele din urmă au început să coboare de sus patrute dușmane. Eu mi-am făcut datoria.

— I-ai făcut mai mult un serviciu colonelului.

— Colonelului ? Nu înțeleg. Dinpotrivă dumneasa mi-a zis din iotă-n iotă : «Spune-i și sfinția-ta domnului general, poate că te va crede pe dumneata. Eu i-am raportat și pînă acum».

— Da, ți-pă mereu după întărituri ! Parcă rezervele ar fi așa, pe toate cărările. Destul, părinte. Voi comunica domnului general. De altfel încă nici nu a venit la birou.

Preotul salută și plecă iritat și supărat. În curte se întâlnește cu un ofițer superior, care-l privi cu asprime. Era un general. Poate chiar generalul cu care trebuia să vorbească. Pe-o clipă se opri, voi să se întoarcă, dar se răzgîndi și își continuă drumul.

Într-un colț de stradă era căruța. Se urcă și porniră mai departe.

Nastasia îl văzu întunecat dar nu-l întrebă nimic. Nici el nu-i povesti nici acum, nici mai târziu cum a fost primit. Era unul din lucrurile acelea pe care un simț intim îi spunea că trebuiesc ținute îngropate.

În apropiere de frontieră, pe la un ceas după-amiază, întrebă pe nește țărani, cari lucrau la otavă, cînd pleacă trenul de la Turnu-Roșu. Oamenii îl priviră ciudat.

— Nu mai umblă nici un tren de persoane, sfinția-ta nu știi ?

— Unde voiți să mergeți ? — întrebă altul.

Părintele Scurtu știa că orașul cel mai apropiat era Rîmnicu-Vilcii. Spuse numele lui.

— Poate să puteți merge cu vrun tren de marfă, cu vrun tren militar. Încolo merg toate goale. Dar numai la stație veți putea afla de bună seamă.

Mai făcură vro jumătate de ceas pînă la stația de graniță. Puteau merge cu trenul mai departe sau nu, căruța trebuia să se întoarcă. Era poruncită numai pînă aici.

Coborîră c-o traistă în mînă și c-o legăturică. Pe-o clipă, cînd intrară în gară, rămaseră aiuriți. Era plină de ofițeri. La repezeală părintele Scurtu îi prețui la vro cincizeci-șaizeci. Tot oameni tineri, veseli, cari vorbeau tare, într-o mare învălmășală de du-te-vino. Rînduri întregi de trenuri de povară erau pe linii. Vreo două erau încărcate cu pîni. Pîni albe, cari umpleau de bună mireasmă peronul gării. Nu putu vedea dacă unele trenuri erau încărcate cu trupe. Voia să creadă că sunt. Poate chiar cu trupe rusești. Dar nu văzu nici un ofițer străin nici pe peron, nici în sala de așteptare sau a restaurantului.

La început parcă nu-i văzu nimeni. Ofițerii forfoteau în toate părțile. Ce frumoși erau în uniforme lor !

Unii tineri de tot. Și vorbeau cu toții într-o limbă românească așa de sprintenă, așa de ușoară, cum nu mai au-zise părintele decît o dată... Oare unde și cînd ? A, da ! În primul lui vis ! Ministrul acela îmbrăcat în negru, cu cilindru înalt, care vorbise din automobil.

În sfîrșit, un ofițer se apropie de ei. Nastasia era cu copila în brațe, părintele avea traista și legăturica.

— Ce voiți dumneavoastră ?

— Am venit pînă aici cu căruța. Am voi să călătorim mai departe cu trenul.

— Pînă unde ?

— Pînă la Rîmnicu-Vîlcea.

— Aveți pe cineva acolo ? Vro rudenie ?

— Da, avem o rudă mai îndepărtată — spuse într-o doară preotul, mirîndu-se singur de minciună.

— Aveți permisiune de trecere și de liberă circulație ?

— Avem.

Scoase hîrtille din buzunar și i le prezentă.

În vreme ce vorbeau se adunară mai mulți ofițeri în jurul lor.

— Ce vrea sfînția-sa ? — întreba cînd unul, cînd altul, care cum se apropia de grup.

— ~~Se~~ merge la Rîmnic.

— Nu se poate ? — întrebă îngrijorat părintele.

— Se poate, cu vrun tren militar. De persoane nu circulă.

— Cine mai alege în ziua de azi ! Mergem cu orice tren — zise înviorat părintele. — Cînd pleacă ?

— Vezi, asta-i o problemă ! — răspunse ofițerul cu care vorbise și începu să strige un nume. Nu-i răspunse nimeni și el porni să-l caute pe cel strigat.

— Așteptați puțin, părinte, să vă informez.

Ofițerii dimprejur începură să-i întrebe de unde sunt, cum au venit, ce era nou în regiunea de unde plecaseră. Erau cu toții cu gura plină de întrebările cele mai optimiste. Dacă au înaintat în aripa sudică pînă la cutare localitate ? Dacă au luat și satul cutare ? Sunt bucuroși ardenlii că le-a sosit ceasul dezrobirii ?

Se adunaseră vreo douăzeci în jurul lor, fremătînd cu toții de tinerețe și de voie bună.

Părintele Scurtu simți că i se strînge inima : aici nu se știa nimic de retragere. Toată lumea credea armata în plină înaintare. Toți erau în culmea optimismului.

Din nou i se ridică din adîncurile sufletești simțul acela care-i porunca să tacă. Pentru ce ar strica el cu veștile lui bucuria și optimismul acestor militari ? Spusese unde trebuia spus, își făcuse datoria. Îl durea inima cînd se gîndea ce neputincios și nimic este omul în tot aceea pe ce se reazimă. Iată, ofițerii aceștia nici nu bănuiesc ce primejdie poate să-i pîndească ! Zburdă de încredere și de voie bună, și poate vor fi în curînd încercuiți.

Se revoltă însă numaidecît împotriva pesimismului său, accentuat poate și de primirea rea ce i s-a făcut la comandament, spunîndu-și că era cu neputință să cadă așa în capcană. Comandamentul va lua desigur măsuri, va fi și luat pînă acum. Dar ofițerilor nu li s-a spus nimic. Nici nu era nevoie să li se spună — își spunea tot el — ei trebuiau să rămînă încrezători și senini. Se gîndi cu groază ce s-ar întîmpla cu ei dacă le-ar spune ? Mai bine să rămînă așa pînă va afla comandamentul de necesar să le dea ordinul potrivit situației. Și, apoi, situația asta poate nu se va prezenta niciodată. Pentru ce să-i indispuie zadarnic ? Ei, fără ordin mai înalt, tot n-ar putea face nimic, n-ar putea lua nici o măsură.

Le povesti, deci, numai ceea ce era bine și spre vrednicia armatei din puținul ce știa.

Deodată un ofițer mai în vrîstă, care asculta de-o parte, îl întrebă :

— Dar dacă toate merg bine, cum ai pornit sfinția-ta cu familia întreagă pe drumuri ?

O clipă preotul rămase zăpăcit. Îi veni în ajutor a doua întrebare a aceluiași ofițer — era un căpitan.

— Și cum se explică să pornești în străini, c-o traistă și cu o legăturică în mînă ?

Începură să-l privească acum cu mai multă atențiune și ceilalți ofițeri din grup.

— Peste satul nostru au fost lupte de artilerie, s-au și aprins cîteva șuri. Și, la largul lui acum, părintele Scurtu explică cum a ajuns să părăsească satul fără nici un bagaj. Pornise de acasă pînă erau încă lupte peste sat.

Între timp sosi și un colonel și după ce se informă cine este părintele și unde merge, îl invită la masa lor, care era chiar gata de servit.

— Vă mulțumim, dar n-am voi să întârziem trenul. Încă nu știm când pleacă.

Preotul privi îngrijorat împrejur. Ofițerul care se dusese să se informeze de plecarea trenului nu se vedea nici acum nicăieri.

— Nu-l veți întârzia, n-aveți grije — răspunse colonelul, invitându-i din nou la masă.

Familia părintelui se așază lângă olaltă. Nastasia ținea copila în brațe. Scurtu se așază între cei doi băieți, cari priveau intimidăți la ofițerii înșiruiți de amîndouă părțile mesei lungi. Strîmtorată se simțea și preuteasa, subț atîtea priviri. Rămase cu jachetă îmbrăcată peste bluza subțire, albăstrie. Părintele șezu cu pelerina în spate.

Ofițerii vecini îi rugară să se facă comozi. Era cald. Nastasia se învoi, în sfîrșit, să dezbrace jacheta, mulțumind ofițerului care i-o puse într-un cuier. Dar Scurtu ținea din motive binecuvîntate la pelerină. Era mereu cu pantalonii cei rupți, nu o putea dezbrăca.

Fu o masă îmbelșugată, cu multe feluri de mîncări, cu vin. Erau și bucate pe care nu le cunoscuseră pînă acum, și Nastasia se simțea strîmtorată în fața lor. Îi părea că ofițerii se uită la ea vîzînd-o că nu știe cum să se servească. Dar ei numai grija asta n-o aveau. Mîncau veseli într-o continuă larmă de glasuri, de izbucniri de rîs.

Colonelul — părintele nu-i reținuse numele — începu o convorbire cu Scurtu, în care, din cînd în cînd se amestecau și ofițerii vecini. Ședea la masă în fața refugiaților. Era un om văratic, plin de voie bună. De altfel toți ofițerii se deosebeau fundamental de cei cunoscuți de el din armata austriacă. Nu aveau nimic din rigiditatea aceloră. Nu erau un tip deosebit de oameni, ci inși ca toată lumea, îmbrăcați în uniforme. De altfel observația aceasta o făcuse preotul încă de la întîilele întîlniri cu ofițeri români. Îi fură simpatici din primul moment pentru această ținută naturală, dezghețată. Erau comunicativi și se cunoștea, din primul contact cu ei, inima lor bună.

Părintele Scurtu, în voia bună generală de la masă, începu să uite impresiile de adîncă îngrijorare cu care venise. Își spunea că poate oamenii aceștia știau de ceea ce se petrecea departe pe front dar că nu le păsa. Știau că nu este nimic grav. Și își zicea că așa și trebuie să fie un bun militar, să nu se lase influențat de toate episoadele cari nu pot fi eliminate dintr-un război.

Din primele vorbe ale colonelului preotul înțelese că el era foarte bine informat asupra vieții din Ardeal. De la procesul *Memorandului* încoace, cunoștea toate frământările politice, naționale ale românilor de la vestul Carpaților. Cunoștea ziarele, revistele, preocupările culturale. Și, de la cei cari se amestecau uneori în conversație, văzu că mai sunt și alții bine informați.

Colonelul se opri mai mult la tratativele de împăcare inițiate de contele Ștefan Tisza.

— E foarte semnificativ faptul — zicea el — că aceste tratative au început cu puțin înainte de izbucnirea războiului mondial. Zadarnic spun Puterile Centrale că nu ele au provocat războiul. Pentru mine e un argument ce nu se poate răsturna că ungurii au umblat chiar în preajma războiului să se împace cu românii din Ardeal, deci și cu noi. Este evident că atunci știau că va fi război și că voiau să-și asigure colaborarea României. Dumneavoastră nu ați bănuit adevăratele lor intențiuni ?

— La izbucnirea apropiată a unui război nu ne gîndeam, deși îl doream zilnic după Pacea de la București. Dar poporul și aproape toți intelectualii au fost chiar și principal împotriva tratativelor. Adevărul era că la noi nimeni nu dorea o sinceră împăcare cu ungurii. Simțeam că împăcarea ar fi mormîntul nostru, că România nu ar mai fi avut putința să se intereseze de soarta noastră.

— Tisza voia să ne lege mai tare de Puterile Centrale. Legăturile slăbiseră tare cu prilejul intrării noastre în războiul balcanic. Afară de Austro-Ungaria, toate statele europene au aprobat intervenția noastră. Tisza știa că faptul acesta România nu-l va putea uita. Perfida Austrie ne-a învinuit pe noi cu trădarea unei

alianțe ! Dar în realitate, o trădase ea cu prilejul războiului din Balcani. Nu de dragul dumneavoastră a început primul ministru ungar tratativele cu Comitetul Național.

— Desigur că nu. Fără a ne gândi că ungurii pregătesc războiul, știam că vor să ne desființeze pe noi. Pentru că în clipa cînd ar fi încetat lupta dintre noi și ei, noi am fi fost condamnați. În primul rînd din acest motiv eram împotriva tratativelor. Apoi știam dinainte că ei nu sunt aplicați să ne dea decît fărîmături din drepturile naționale ce se cuvin unui popor. Ar fi însemnat să se desființeze pe ei dacă s-ar fi gândit să ne dea toate drepturile.

— A fost un simplu joc de politică externă, nu internă, după părerea mea. Pregăteau războiul și voiau să aibă România de partea lor. Ar fi fost o nenorocire dacă se ajungea la o împăcare. Acum n-am fi aici.

— Da, adevărat — zise părintele Scurtu. — Și noi ne temeam pentru viitor.

— Și ce-a mai fost și comedia aceea cu Austria Mare, cu Statele unite ale Austriei Mari — schimbă deodată vorba colonelul. Mi se pare că Aurel Popovici avea mulți aderenți pentru planul lui între fruntașii ardeleni.

— Da, a avut. Se spunea că-i un plan pentru care se însuflețea și fostul moștenitor al tronului. Dar poporul nu era pentru ideea lui Popovici, nici majoritatea cea mare a intelectualilor.

Părintele Scurtu se antrena în discuție și uneori pierdea simțul realității, uita unde se află, îi părea că vorbește cu prietenii din satul lui, și că nimic nu s-a întîmplat în lume de cînd fuseseră agitați și ei de problema aceasta. Poate și cele cîteva păhărele de vin pe care le băuse în restîmp, îi ușurase sufletul, împrăștiind negurile. Cînd revenea la realitate, simțea o înțepătură ca de viespe.

Colonelul cunoștea lupta dintre ziarele *Tribuna* și *Românul*, fusese abonat la cea dintîi, și regreta dispariția ei.

— A fost un foarte bun ziar românesc.

— Da, a fost. Dar acum nu mai apare nici *Românul*.
— Nu ?
— A fost suprimat pe la sfîrșitul lui martie, mi se pare.

— Dar *Luceafărul* ? Am fost abonat și la el. Admirabilă revistă.

— El și-a sistat apariția îndată după mobilizarea generală din Austro-Ungaria.

— Păcat, mare păcat !

— Dar nu mai avea cine să-l scrie și să se îngrijească de el. Redactorii și colaboratorii săi, unii au trecut în Țară, alții au ajuns pe front.

— Ei, da, așa este ! La asta nu m-am gîndit. Și acum ce ziare zilnice mai aveți ?

— Unul singur, *Gazeta* de la Brașov.

— Și reviste ?

— Nici una !

— Nu-i nimic ! O să aveți de-aici încolo. Se va plămădi și se va dezvolta de-acum o viață culturală în toată libertatea.

În vremea convorbirii lor preuteasa răspundea sfi-oasă la întrebările ofițerului care ședea la masă lângă ea. El se interesa de viața socială din Ardeal, de pătura cultă, de preocupările fetelor și ale doamnelor.

Copila îi adormise în brațe, și ea răspundea mai mult în șoaptă să n-o trezească. Cei doi băieți păreau foarte interesați de tot ce vedeau în jurul lor.

Se făcură ceasurile trei cînd se sculară de la masă.

În toată vremea asta nu plecă nici un tren din gară. Șirurile nesfîrșite de vagoane se prăjeau la soare. Erau tot acolo și vagoanele încărcate cu pîni.

În decursul mesei colonelul, la rugămintea părintelui, mai trimise un plutonier să se intereseze cînd va pleca primul tren spre Rîmnic.

Dar nici unul dintre cei ce se duseseră să se intereseze nu se mai întoarse.

Nastasia începu să se îngrijoreze. Dacă-i va apuca noaptea aici, unde se vor culca copiii ? Părintele începu să umble el în dreapta, în stînga, să vorbească cu personalul de la C.F.R., cu fochiști.

Nime nu știa nimic cînd va pleca primul tren de marfă. Gara păru complet blocată. Cel puțin părintele Scurtu nu văzu nici o linie liberă.

Căzu înserarea și erau tot în gară. Din cînd în cînd cîte-un ofițer, trecînd pe lîngă ei, zicea :

— În cîteva minute pleacă !

Dar nu plecă tren spre Rîmnic decît seara la ceasurile nouă. Era întuneric. Trecură cu mare greutate printre șirurile de trenuri pînă ajunseră la linia a cincea de pe care pleca un tren de marfă cu toate vagoanele goale.

Sibiu, 1942

PARTEA A II-A

PE DRUMURI

XXVII

În gară, pe întreg cîmpul de manevră, nu era aprinsă o singură lumină. De către seară se înnoirase, și era acum un întuneric beznă. Un slujbaş de la căile ferate, un însoțitor al trenului, poate un frînar, le ținu o mică lampă de mînă pînă putură urca în vagonul de marfă. Omul coborî o laviță din vagon pentru Nastasia, apoi o puse din nou la loc. Desigur era un tren pentru transportul trupelor. Vagonul era plin de bănci. Frînarul dispăru numai decît cu lampa lui. Orbecăind Scurtu apropie trei lavițe, să poată dormi copiii și Nastasia. Pipăi și văzu că nu dau lățimea de lipsă pentru un pat, și mai apropie două. Nu aveau nimic de așternut sau de acoperit. Scurtu își dezbracă pelerina și o întinse pe laviță. Copiii adormiră numai decît. Erau ruși de oboseală. Copilița dormea încă de mult în brațele Nastasiei. O puse și pe ea lîngă ceilalți. Îi amortiseră minile. Șezură și ei de-o parte și de alta a copiilor, și se puseră pe așteptare.

Trenul nu mai pleca. Așteptară și iar așteptară, pînă tîrziu, poate un ceas, cînd vagoanele se izbiră deolaltă,

sunînd strident în toată lungimea trenului, și se urniră greoi.

Părintele Scurtu se îngrijora de-un singur lucru : vor ajunge în puterea nopții la Rîmnic. La asta nu se gîndise cînd plecase cu căruța din sat. Îi părea că dacă ar fi ajuns ziua, totul ar fi fost mai ușor, deși încă nu avea o idee limpede ce va face, ajunși odată acolo, decît să tragă la un hotel. Dar acum vor găsi vreo trăsură la gară ? Făcu atîtea combinații în jurul trăsorii încît părea că ea e punctul central al existenței. În realitate, în subconști-entul lui, se trezi cu toată puterea, teama de necunoscut, și se agăță de ideea trăsorii ca de o bîrnă de salvare.

— Cît o să țină drumul ? — întrebă într-un tirziu Nastasia, cu glasul scăzut.

— Poate vro trei ceasuri, dacă nu va sta trenul mai mult prin gări.

— Pentru ce să stea, căci e gol tot ?

— Știu eu ! Pînă una alta lasă-te și tu puțin lîngă copii. Nu ți-ar strica o leacă de somn.

— Dar nu mi-i somn ! Ce grozav e să nu fie un strop de lumină !

— Dacă-i tren de marfă.

— Dar nu era nici în gară, la plecare.

— Se vede că țin întineric complet pentru aeroplane.

— Ce aeroplane ?

— Dușmane, se-nțelege.

— Dar n-am mai văzut nici unul din zilele prime ale războiului.

— Totuși e primejdie să nu bombardeze gările, liniile ferate.

Coborînd, trenul hurduca tare și făcea o larmă îngrozitoare. Totuși copiii dormeau duși. Intrați în strîmtorile Oltului aerul se răcori binișor. Ba de la o vreme era chiar rece. Nastasia își dezbracă jacheta și coperi cu ea copiii, atît cît putea ajunge.

— Mi-e frică să nu răcească ! Săracii de ei ! Ce mai durmit !

— Vom trece și peste asta ! Vom scăpa în sfîrșit de ce a fost mai greu. O să ne ajute Dumnezeu. Dar acum o să-ți fie ție frig fără jachetă. Să nu iau pelerina de subt copii să-i acoper cu ea ?

— Nu, nu-i mai trezi !

— Parcă dacă nu-i trezesc hurducăturile vagonului se vor deștepta pentru atîta lucru !

— Lasă-i ! E bine să aibă ceva călduț subț ei, să nu rămînă pe scîndura goală.

— Să iai haina mea — și el începu să se dezbrace.

— Nu ! Las-o ! Nu mi-e frig încă. Dacă-mi va fi frig îți voi cere-o eu. .

După cum se temu părintele, trenul se oprea mult prin gări. Erau toate în întunerec. Totuși puteau vedea că toate liniile erau și aici ocupate de șiruri lungi de vagoane. N-aveau pe cine întreba cît stau, cînd pornesc. Trenul lor se oprea între rînduri nesfîrșite de vagoane. Nici o ființă omenească nu se zărea.

Trebură să se resemneze, să aștepte prin toate gările. Se lăsară și ei pe-o dungă, de cele două alături de copii. Și nu peste mult ațipiră, deși Scurtu se ținu să rămînă treaz, să nu-i ducă trenul mai departe. De altfel nu-și putea închipui cum va cunoaște gara Rîmnicului dacă va fi și ea în întuneric ca aceasta. Nici un glas nu striga la oprire numele gărilor.

Nu-și dădu seama cît va fi durmit, cînd se trezi la un glas care striga :

— Unde sunteți, părinte ?

Altă voce vorbi mai încet :

— Ce părinte ?

— Este un popă cu preuteasa și copiii și nu mai știu în care vagon.

Trenul stătea. Erau într-o gară.

Preotul citeva clipe nu știu unde se află.

— Ce popă măi Stancule ? Ce tot vorbești ?

— Un popă din Ardeal. Vrea să meargă la Rîmnic și nu poate rămînea aici.

— Aha ! Da' ce caută acum pe drumuri ? Cine mai călătorește acum ? Păi, dacă nu-l găsești, eu nu mai pot aștepta cu garnitura mea.

Părintele Scurtu înțălese în sfîrșit că era în tren.

— Aici suntem, domnilor. Dar ce este ?

— Ce să fie ? Să vă coborîți repede să treceți în alt tren. Asta rămîne aici. Nu merge mai departe.

Trezi pe preuteasa, pe cei doi copii, și coborîră cu mare greutate, ajutați de călăuzul care-i strigase. Părintele rămase la urmă și-i dădu preutesei în brațe copila adormită.

— Repede părinte, că nu mai așteaptă.

Trecură iar printre rînduri de vagoane și cu chiu cu vai urcară în altă garnitură.

— Păi pe vremuri ca acestea cine mai pleacă la drum, părinte ? Și încă cu copii mici. Sărăcuții de ei ! oftă omul.

Preotul nu răspunse. Omul își luă noapte bună și porni cu mica lui lampă, lăsîndu-i iar în întuneric.

Erau lăviți și în vagonul acesta. Improvizară iar un pat, în vreme ce trenul se pusese în mișcare, luîndu-și la repezeală o viteză care-l făcu pe Scurtu să se clatine în toate părțile pînă așeză băncile. Întinse iar, drept așternut, pelerina sa, dar cînd să copere copiii Nastasia dădu un țipăt.

— Jacheta !

— Ce-i cu jacheta ?

— N-o aflu nicăieri. Trebuie că am uitat-o în trenul celalalt.

— N-ai îmbrăcat-o cînd ai trezit copiii ?

Preuteasa se mai pipăi o dată prin întuneric, pipăi pe jos.

— Am uitat-o în vagon ! oftă ca cu disperare. Asta ne-a mai trebuit !

— Să mai căutăm. Poate a căzut pe jos.

Cum nu era un fumător nu avea nici un chibrit. Pipăiră multă vreme pe jos.

— Am uitat-o — zise preuteasa îngrozită și începu să plîngă încet. Afară de bluza subțire și de rochie nu mai avea nici o haină cu ea.

— Ei, las' nu plînge pentru atîta lucru !

— Atîta lucru ! Dar nu mai am ce să mai îmbrac.

Ca și preuteasa, avu și el senzația unui dezastru. După tot ce lăsaseră acasă nu le păru așa de rău ca după jacheta asta. Era ultima haină ce o avea preuteasa. Îi cuprinse o adevărată spaimă pe amîndoi. Părea că în haina asta se concentrase deodată toată averea lor, și numai

acum îi simţeau pierderea. Numai acum simţeau cum au plecat cu mîna goală în lume.

Rămaseră muţi multă vreme. Trenul alerga în noapte răsunînd puternic în valea Oltului. O larmă seacă de lemn uscat, un durăit repezit, asurzitor, de roţi. Şi întunec, întunec pretutindenea, să-l tai cu cuţitul.

Cînd se opri la prima gară lui Scurtu îi veni o idee. Să coboare, lăsînd pe preuteasa să meargă mai departe cu copiii, iar el să se întoarcă cu primul tren să caute jacheta. Dar cum s-o lase singură cu cei mici ? Ce va face cînd va ajunge la Rîmnic ? Nu se putea. Totuşi îi spuse şi Nastasiei gîndul ce-i veni.

— Crezi că vei mai afla-o ?

— Trebuie s-o aflu !

Dar cînd să coboare, femeia-l rechemă.

— Mi-e frică să rămîn singură cu copiii. Ce să mă fac singură ? Dacă ajung la Rîmnic, unde să mă duc ?

— Da, m-am gîndit şi eu — oftă părintele.

Apoi, deodată, îi veni alt gînd.

— Ştii ce ? Mergem pînă la Rîmnic, mă duc la hotel, apoi mă întorc cu primul tren.

Nastasia se mai linişti.

— Oare, vei afla-o ?

— Trebuie s-o aflu !

Aveau amîndoi sentimentul unei pierderi ireparabile. Vorbiră mai tîrziu, şi după ani, de întîmplarea aceasta, şi mai simţeau încă şi atunci sentimentul spaimei de acum, pe care nu şi-l putură explica niciodată. Poate se înspăimîntau de tot ce au pierdut, de tot ce lăsaseră în urmă.

Nu mai putură aţipi pînă la Rîmnic. Fantazia părintelui se aprinse şi lucra viforos. Ce va face, cum va căuta jacheta ? Se şi vedea în mîină cu o lampă de la un ceferist luminînd vagoanele pînă cînd într-unul va afla jacheta.

Gara era luminată, dar foarte slab, un singur felinar. Afară de personalul de serviciu, nu se mai vedea nimeni. Trenuri peste trenuri, pe toate liniile. Dar din sala de aşteptare văzură ieşind un tînăr care se apropie de ei.

— Sunteţi refugiaţi, părinte ? — întrebă el după ce-i salută.

— Da, refugiați din Ardeal. Dacă sunteți bun — aș ruga să-mi spuneți un hotel unde am putea trage.

— La ora asta — erau două după miezul nopții — nu veți putea afla nici o cameră liberă. Dar iată ce vă propun : să veniți la noi, nu puteți rămînea cu copiii în gară pînă dimineța.

— Vă mulțumim foarte mult, dar nu vă putem incomoda. Cum vedeți, suntem o casă întreagă de oameni.

— Nu face nimic ! Avem locuință mare. Avem în curte un corp de case mai mici, în care nu locuiește nimeni. Vă rog să veniți. Am și trăsura afară. Alte trăsuri nici nu ați afla.

Cei doi soți se priviră. Băiețașii se țineau intimidati de mîna.

— Să-i mulțumim domnului și să primim — zise Nastasia. — Mîne vom vedea de-o cameră la hotel.

— Mîne s-au poimîne, ori mai tîrziu. Vă asigur că pe noi nu ne incomodați cu nimic.

— Dacă ne-a scos Dumnezeu în cale așa suflet de creștin, iată ce aș zice eu, Nastasia. Să mergeți cu dumealului și eu să mă întorc cu primul tren să caut jacheta.

Tînărul privi întrebător la cei doi soți. Văzu că preuteasa era îmbrăcată numai într-o bluză subțire. Și era destul de rece.

Părintele îi spuse întîmplarea.

— Bine, întoarce-te sfinția-ta — răspunse tînărul și nu păru a se mira deloc că dă atîta importanță unei jachete. Îi spuse strada și numărul casei unde să-și caute familia. Preotul îi însoți pînă la trăsură, apoi se întoarse în gară.

— Cînd pleacă întîiul tren ? — întrebă pe un ceferist.

— Încătrău ?

— În sus.

— La Turnu-Roșu ? Pînă acolo cred că nu mai merge nici unul pînă dimineța.

— Nu pîn-acolo !

— Dar pînă unde ?

Scurtu fu înspăimîntat : nu ştia numele gării ! Cum să mai caute jacheta ? Să ieie toate gările pe rînd ?

— Am schimbat trenul cu care am venit de la Turnu-Roşu într-o gară şi am uitat ceva în vagon. Dar acum văd că nu ştiu numele gării.

— Atunci cum mai vrei sfînţia-ta să cauţi un lucru uitat ?

— N-a spus nimeni numele gării şi nu era luminată.

— Aţi uitat un lucru de preţ ?

— Foarte preţios — se însufleţi preotul — fără să ştie de ce.

— De cînd aţi schimbat trenul, aţi putea şti prin cîte gări v-aţi mai oprit ?

Nu mai aţipise de atunci. Făcu o supremă sfortare a memoriei, numărînd în gînd gările. Şi iar îl luă cu fiori de spaimă : îi părea că nu putea fi sigur cîte gări sunt. Totuşi trebuia să fie patru.

— Dacă de-acolo sunt patru, apoi trenul a trebuit să-l schimbaţi la gara asta — şi impiegatul îi spuse numele staţiei. — Dacă-i aşa, aveţi noroc. Tren nu pleacă pînă dimineaţă, aşa cred cel puţin — căci acum nu mai este o circulaţie regulată — dar pleacă îndată o locomotivă pînă acolo. Dacă spuneţi că-i lucru de mare preţ, trebuie să-l căutaţi pînă nu se face ziuă. Pe urmă cine ştie cine ajunge în trenurile acestea de povară.

— Dar, o să mă lase ?

— Cine ?

— Fochistul, conductorul locomotivei.

— Veniţi cu mine. Cred că într-un sfert de ceas pleacă. Aduce un tren gol din gara aceea.

În capătul din sus al liniilor aflară locomotiva sub presiune.

Ceferistul îi spuse fochistului despre ce este vorba, şi omul cel negru îi făcu semn părintelui să se urce, fără să-i spună un cuvînt. Nu vorbi nici după aceea, pînă în clipa cînd era să dea drumul maşinii.

— Ține-te bine ! — îi spuse atunci.

Locomotiva trecu în mare grabă peste linii şi ajunsă în cîmp deschis, porni cu o viteză mare, şuierînd în noapte, umplînd liniştea depărtărilor cu clocot. Viteza făcea vînt puternic care-i flutura pelerina lui Scurtu, şi-l

izbea în față ca cu niște așchii. Își căută un loc mai adăpostit și se ținea bine. Fochistul nu spunea nimic. Preotul se gîndea cum va face să afle jacheta. Iar începutu să-l lucreze închipuirea. Părea că pentru el nu mai era război, nu mai era refugiu, ci numai problema aceasta capitală, ca de viață și de moarte.

— De unde ești sfinția-ta ? — îl întrebă într-un tîrziu fochistul fără a întoarce capul.

Preotul spuse numele satului.

— Da ? Chiar de acolo ? Se spune că au fost lupte înverșunate în regiunea aceea, și chiar în sat. E adevărat ?

— Cît am văzut eu n-au prea fost — răspunse preotul mirat. Cum știa omul acesta de pe locomotivă, și ofițerii cei mulți de la Turnu-Roșu nu știau nimic ? Dar simțul lui cel nou, care-i poruncea să tacă veștile rele, îl opri să-i spună mai mult. De aceea adause. — Noi a trebuit să părăsim satul, nu puteam rămînea între gloanțe și ghiulele. Ce va fi fost mai tîrziu, nu știu. Noi ne-am refugiat sus în munte.

— Da ! Se spune că au fost lupte grele. Am și eu un băiat în regimentul de Vlcea. N-a fost regimentul ăsta pe-acolo ?

— Nu pot ști — răspunse el, deși i se părea că chiar acest regiment intrase mai întîi în satul lor. Dar știa numai din vorbele oamenilor din sat. Pe colonel nu-l întrebuse, nici pe alt ofițer, din ce regiment făceau parte.

— Se mai spune că pe-acolo s-au ivit trupe nemțești.

— Da, asta-i adevărat.

— Multe ?

— Nu se știe. Dar ai noștri spun mereu că în urma lor vin rușii. Au trecut trupe rusești pe-aici ? Eu n-am văzut pînă acum ! — vorbi preotul, bucuros că putuse schimba vorba.

— Nici eu !

Omul cel negru fluieră a pagubă, scuipă în lături și zise :

— Poate nu-i vom vedea niciodată. [...]

Apoi se puse iar tăcere.

În liniștea nopții numai locomotiva mai trăia și răsunetul ei în dealurile împădurite.

Nu opri prin gări decît o minută, pînă ajunse la destinație. Aveau să plece înapoi cu un tren gol peste vreun ceas. Va avea vreme să caute.

Era încă întuneric greu. Un slujbaş îi dădu o mică lanternă.

— Nu mai știi pe ce linie a fost trenul din care v-ați coborît, părinte ? — îl întrebă omul compătimator.

— Nu ! Nu cred !

— Atunci va fi greu să afli vagonul. Va trebui să le cercetezi pe toate și aici sunt șapte rînduri de garnituri cu cîte cel puțin patruzeci de vagoane fiecare.

— Voi încerca — spuse părintele Scurtu descurajat.

Mai întîi, iar nu putea ști cu siguranță dacă aceasta era gara. Apoi cum să cerceteze atîtea vagoane ? Fuseră într-un vagon închis, dar dibuind prin întuneric nu văzu nici un vagon-platformă. Nu avu ce face decît să ia garniturile pe rînd. Vreme de-un ceas pînă la plecarea trenului, căuta mereu. De la o vreme cerceta numai vagoanele închise de pe mijlocul garniturilor. Știa precis că în unul dintre acestea intrase.

Nu află nimic.

Se urcă într-un vagon și plecară către Rîmnic. Dar acum nu știa de ce, trenul se oprea în fiecare gară, și rămînea mult pe loc. Într-un rînd, într-o gară, cum stătea întins în vagon pe-o laviță, ațipi. Începea să mijească de ziuă. În somn revăzu scena luării clopotelor din turnul bisericii lor, cînd îi lăsaseră numai cu cele două mai mici, jalea satului, plînsul femeilor, blestemul bătrînilor. Apoi auzi concluzia la care ajunsese el însuși, tilcuindu-și cele dintîi două visuri : «A început românește și continuă ungurește». O auzi repetată de trei ori de-un glas străin, ca și cînd ar fi fost lîngă el, și se trezi.

Trenul mergea. Era ziuă. Peste vrun ceas intră în gara Rîmnicului.

Coborî și cînd să iasă din gară văzu că-și uitase adresa dată de tînărul acela azi-noapte. Nu-și mai aducea aminte nici numele străzii, nici numărul casei. Ar fi trebuit să-mi notez adresa pe hîrtie, își zise el.

Se înapoie în gară și întîlni pe slujbașul care-l dusese la locomotivă.

— Ai aflat, părinte ?

— N-am aflat nimic.

— Era și greu, într-atâtea garnituri cum să mai cunoști trenul din care ai coborît, și încă noaptea.

— Iată ce te rog ! Dumneata ai văzut pe domnul acela tânăr care a dus familia mea azi-noapte la dînșii acasă. Mi-a spus adresa, dar am uitat-o.

Omul îi spusese adresa.

— Stai, te rog, să mi-o scriu, mă tem să nu o uit iar !

Căută însă zadarnic după o bucată de hîrtie sau crelon, trebui să ceară de la ceferist.

Se temea într-adevăr, să nu uite din nou adresa. Se simțea foarte risipit, îi părea că îl încunjură neguri dese, jucăușe. Poate era de vină oboseala, încordarea prea mare. Îl risipea poate mediul nou în care căzuse, fără a se gândi mai înainte ce va avea de făcut, sau dacă s-a gândit n-a putut pipăi nici un punct sigur pentru viitor. Orașul străin începu să-și desfacă străzile, clădirile, în fața lui. Era un orașel drăguț și curat, mai ales de unde străzile începeau să urce.

Înainta fără a se gândi la nimic. Nu se uita nici la numele străzilor, așa că rătăci o bună vreme înapoi și încolo. Pe urmă simți petecul de hîrtie pe care-l ținea în palmă și își aminti ce caută.

Toate întîmplările din ziua aceasta și cele două următoare îi rămaseră nelămurite în amintire.

A patra zi erau instalați într-o cameră de hotel cu două paturi. Avînd ceva sigur sub picioare acum, se gândi la zilele trecute și le văzu ca într-o ceață deasă în care contururile lucrurilor aveau să se precizeze, mai mult se amestecă și rămîn nelămurite...

Da ! Aflase, în sfîrșit, în dimineata aceea ulița și numărul casei, dar azi n-ar mai fi știut merge acolo. Uitase și numele proprietarilor, a binefăcătorilor săi. (Nu-și aminti nici mai tîrziu, peste luni, cînd ar fi dorit să le mulțumească într-o scrisoare. Și ce e mai ciudat nu se gândi, cel puțin, să întrebe pe Nastasia.) Vedea numai chipurile lor spălăcite de ceață. Bărbatul era un domn în vrîstă, înalt, cu o barbă lungă, cărunță. Stăpîna, o doamnă mărunțică, iute, bătrînoară și ea, care se învîrtea mereu în jurul copiilor, îndopîndu-i cu toate bunătățile.

Da, de mîncarea de-acolo își aducea bine aminte. După zile în șir, mîncaseră întâia oară o fiertură.

Își mai amintea că în una din cele trei zile fusese invitat, el *singur*, la masă la o altă familie, în care trăia și un fost ministru. Acest personagiu voise să-l vadă, să vorbească cu întîiul refugiat intelectual din Ardeal, care se oprise în orașul lor. Sau, așa ceva ! Cine era ? Nu-i reținuse numele. Își amintea numai că era un om scurt, pătrat, de vreo șaizeci de ani, și că vorbea răgușit. Ce vorbise cu el ? Nu mai știa decît atît că-l întrebasese cine credea el că va fi guvernatorul civil al Ardealului ? I-a vorbit oare și de retragerea aripei sudice a armatei române ? Despre trupele germane care se strecurau pe coama muntelui ? Nu-și mai amintea și se temea să nu-i fi spus.

Mai vedea, ca-n ceață, la masa dintr-o cameră mare o doamnă tînără, un bărbat de vro patruzeci de ani, și un băiat care putea fi în primele clase de liceu.

Părintele Scurtu se miră de această slabă aducere-aminte și nu și-o putea explica decît printr-o pronunțată epuizare a forțelor spirituale. De la intrarea armatei române în satul lui fusese *întîia* destindere, *întîiul* prilej de odihnă. Coarda prea întinsă, destinzîndu-se, îl umpluse de o moleșală, de un fel de somnolență.

Știa precis că aflarea camerei acesteia la hotel o datora Nastasiei. La invitarea gazdelor, el ar mai fi rămas, dar femeia se împotrivi și porni ea după cvartir.

Acum, în a patra zi, începu să-și revie, rămînînd într-un colț al sufletului haosul din cele trei zile. Întîiul gînd fu să-și cumpere o pereche de pantaloni. Nu putea umbla tot cu cei rupți, tot cu pelerina în spate. Se pusese iar vreme bună și se încălzise. O slujnică de la hotel spusese că a început vara cea mică.

Dar cînd se uită la pantaloni văzu că erau alții, pantaloni noi. Foarte groși, foarte ordinari. Își aduse cu greu aminte că într-una din zile intrase cu Nastasia într-o prăvălie. Că la împotrivirea lui, spusese :

— La gazde am mîncat mereu singuri, dar acolo unde ești invitat acum vei sta la masă cu familia. Cum vei sta cu pelerina pe tine ?

Așadar la prînzul acela fusese în pantaloni noi, se gîndi el cu bucurie.

Dar vederea pantalonilor de pe el, îl făcu să-și numere numaidecît banii ce-i mai avea, și socoteala asta îl trezi de tot la realitate. De un singur lucru se mai mira acum : avea senzația vie că între trecut și prezent s-a pus o mare distanță, că intrase într-o nouă perioadă a vieții sale.

După ce-și numără banii înțălese numaidecît că nu puteau rămîne multă vreme la hotel. Nastasia era de aceeași părere. Trebuiau să caute o locuință.

— Piața e foarte ieftină — îi spuse femeia din prima zi a mutării la hotel. Nici nu-ți vine să crezi în comparație cu prețurile de la noi. Aici c-un leu jumătate, cu doi lei, pot cumpăra de tot ce avem nevoie pentru o zi.

— Vrei să pregătești acasă ?

— Desigur ! La restaurant e scump, apoi copiii nici nu sunt obicinuți cu mîncările de aici. Nici noi, de altfel.

— Crezi deci să căutăm un cvartir ?

— Se-nțelege ! Cred că vom afla și nu vor fi scumpe. Ce știm noi cît va trebui să rămînem aici.

În două zile aflară o locuință de două camere și bucatărie, pe o uliță mai dosnică, cu ceva mobilă. Cîteva zile trăiră într-o înfrigurare care-i făcu să uite de toate : trebuiră să-și înzestreze locuința cu strictul necesar. Cîteva vase de bucatărie, pînză groasă pentru două saltele de paie, pentru cearșafuri, lîină pentru perini și două plapume; cumpărare și două pături, un coș pentru piață, lemne pentru bucatărie. Două paturi goale, două mese, cîteva scaune, erau.

Cînd făcură socoteala definitivă văzură că nu cheltuiseră decît un sfert din banii cu cari veniseră de-acasă și pe cari îi schimbaseră în lei.

Fără să-i spună Nastasiei nimic preotul umblă prin cîteva prăvălii pînă află o stofă potrivită pentru jachetă, și de o culoare care semăna foarte mult cu a jachetei pierdute. Mai cumpărare el și acasă din însărcinarea Nastasiei cînd ea nu se putea duce la oraș. Știa cîtă trebuie. Preuteasa își croia și cosea ea aproape toată îmbrăcămintea. Un singur lucru îl neliniștea pe Scurtu : aici nu avea mașină de cusut.

În două dup-amiezi jacheta fu gata, și cînd o îmbracă mai întii femeia izbucni în plîns. În lipsa altei haine decît a bluzei aceleia subțiri, se simțise mereu rușinată oarecum și umilită. Nu pentru că n-ar fi putut umbla numai în bluză —era bine și cald, pe la amiazi chiar prea cald — dar pentru însăși conștiința că nu mai avea altă îmbrăcăminte.

Prinse curaj și zise :

— Acum trebuie să-mi mai cumperi ceva ieften de tot pentru o rochie de casă.

Îi cumpără, după indicațiile ei. Mai trebui să-și cumpere și o secure pentru lemne. În zece zile fură instalați. Văzură atunci că au mare lipsă de rufărie și pentru ei și pentru copii. La o doamnă din vecini află o mașină de cusut, veche, hodorogită, ce e drept, dar care-i prinse foarte bine la cusutul albiturilor strict necesare.

Grijile acestea de înjghebare a unei noi gospodării, le făcură bine, concentrîndu-le atențiunea și interesul de la război, de la ce se va întîmpla cu ce au lăsat acasă, de la viitor, în prezent. Se luminară și cei doi băieți, și începură să-și vadă de jocuri. Uneori se trezeau că zîmbesc și ei, simțindu-și sufletul ușor.

Părintele Scurtu își admirase și pînă acum soția pentru hărnicia și simțul ei de gospodină, pentru că se pricepea și la cusut și la fiert, pentru că purta mare grije de copii. Dacă cineva ar fi cunoscut-o în vremuri bune numai în societate, i s-ar fi putut părea prea veselă, cochetă chiar, dar ea avea un mare fond de seriozitate, îi plăcea ordinea, lucrurile limpezi, și își iubea copiii și bărbatul.

Admirația lui crescuse însă acum cînd o văzu organizînd aproape din nimic un cuib plăcut pentru familia întreagă, cu lucruri ieșite toate din mîna ei într-un timp atît de scurt. În fiecare zi se trezea cu ceva nou în casă. Ea cumpăra de la piață, ea fierbea, ea curăța locuința, ea spăla, ea făcea totul. Pentru vremuri ca acestea era o adevărată avere, își zicea părintele cu o adîncă mulțumire și cu tot mai mare respect pentru soție.

Se hotărî să-și caute ceva de lucru, un mijloc de cîștig, căci banii se împutînară la jumătate acum.

Încă nu se împliniră două săptămîni de cînd sosiseră în Rîmnîc, cînd, ieşind spre centrul oraşului, îl opri din uşa unei prăvălii, un comerciant.

— Bună ziua, părinte, să nu te superi, dumneata eşti preotul din X.

— Da, eu sunt.

— Am auzit vorbindu-se de mai demult că ar fi sosit un preot refugiat de la noi, dar cum nu v-am văzut pînă acum am crezut că v-aţi oprit numai în trecere prin oraş.

Comerciantul se prezentă şi îl pofti în prăvălie.

— Sunt şi eu din părţile locului.

— De unde ?

— Din părţile Săliştei, din Vale.

— Sunteţi de mult aici ?

— Eu m-am născut aici, dar părinţii mei au venit de dincolo. Sunt mulţi ardeleni de origine aici în Rîmnîc.

— Aşa ? N-am ştiut.

— Da ! Şi unii sunt cei mai mari comercianţi şi industriaşi din oraş. Cei mai mulţi suntem mărgineni.

— Îmi pare foarte bine ! O să ne simţim şi noi mai acasă pînă va trebui să rămînem pe aici.

— Cine poate şti. Au început să umble zvonuri rele.

— Da ? N-am auzit nimic de la sosirea noastră.

— Nu staţi la hotel ?

— Am stat vreo trei zile, dar pe urmă ne-am aflat locuinţă. Vine mai ieftin.

— Desigur, desigur ! Oraşul nostru e destul de ieftin pînă acum. Dar dumneavoastră cum aţi lăsat situaţia războiului cînd aţi plecat de-acasă ? Ai noştri înaintau ? Înaintau mereu ?

— Da, înaintau ! răspunse preotul cu inima strînsă.

În prăvălie se vindeau şi băuturi. Proprietarul desfundă o sticlă de bere, turnă în două pahare. Era pe la unsprezece şi era cald afară.

— De bun întîlnit, părinte ! Să ajute Dumnezeu armatei române ! închină el.

— Să-i ajute Dumnezeu şi s-o apere de toate primejdiile.

— În multe direcţii au pătruns adînc în Ardeal.

Începu să-i dea informații pe care preotul nu le știa. Informații după comunicatele oficiale, după ziare. Pomeni Brașovul, Făgărașul, Sfintu-Gheorghe, Tîrgu-Săcuiesc, Toplița, Petroșanii.

Părintele Scurtu, care nu cunoștea decît ce se petre-cuse pe granița de către ei, bătu în palme entuziasmat.

— Cum ? N-ai știut pînă acum ?

— N-aveam de unde ști.

Și el povesti în ce împrejurări au trăit ei de la intrarea României în război.

Proprietarul desfundă și a doua sticlă de bere. Preotul își aminti că n-a mai băut bere din ziua de Sfîntă Măria Mare.

— Apoi atunci nu știi nimic — spuse gazda — și începu să-i dea și alte informații.

— Merge bine, a mers bine pînă acum — sfîrși el. — Dar de cîteva zile vin vești rele. Cică ar fi sosit în Ardeal armate nemțești. Să fie adevărat ? Spun că ar fi adus și cîțiva prinsonieri.

— Da e adevărat. Trupe germane au venit.

— În părțile noastre pînă unde am înaintat ?

Spuse satul pînă unde știa el, dar nu pomeni nimic de retragere.

— Umblă și vești mincinoase, părinte, după toate nu te poți lua. Poate să nu fie adevărat că armatele cari au înaintat prea departe s-ar fi retras puțin. Ceea ce neli-niștește mai mult aici lumea e Turtucaia.

— Turtucaia ? Părintelui îi păru numele cunoscut de curînd dar nu-și amintea unde este.

— Da, oraș la Dunăre, unde începe Cadrilaterul. [...]

— S-a întîmplat ceva acolo ? D-apoi, nu suntem în război cu Bulgaria !

— Cum nu știi ? Ne-au declarat [...] război ! Ne-au sărit în spate.

Preotul pări și puse pe masă paharul de bere pe care-l ținea în mînă.

— N-am auzit nimic. Am vorbit și acasă și în drum cu destui ofițeri. Nu mi-au spus nimic.

— Ei poate nu știi. Dar e adevărat. A trebuit să ne retragem din Turtucaia, să trecem Dunărea. Și asta încă n-ar fi mare lucru, au scris și ziarele că-i o mișcare

strategică, dar se ține cu stăruință zvonul că am avut acolo pierderi grele. [...]

— Cum ai spus dumneata, sunt și vești mincinoase.

— Să dea Dumnezeu ! Dar se spune că i-ar fi omorât pe toți răniții. [...] A, dacă ar merge mai bine în Ardeal ! [...]

— Și trupe rusești încă n-au venit ?

Omul își ridică brațul drept și-l lăasă să cadă.

— Se tot vorbește, dar încă n-a văzut nimeni picior de muscal. Se spune că ar fi câteva divizii în Dobrogea.

— Sunt așteptați și de armata de dincolo.

— Așa se spune că era înțălegerea cu Rusia, dar ei întârzie. Noroc că pînă acum, după cît se pare, armata noastră n-a întâmpinat prea mare rezistență în Ardeal. Nu se vorbește de pierderi mari. În spitalul de la noi dacă vor fi pînă acum vro optzeci — o sută de răniți, și nu prea grav.

— Aveți adică spital cu răniți ?

— Avem. Doar suntem întîiul oraș de la graniță cu spital. Chiar bine că mi-am adus aminte. Este și un rănit ardelean de prin părțile noastre. Unul care a fost în armata austriacă, a căzut în captivitatea rusească, a trecut în Țară și s-a înrolat voluntar într-o unitate din Oltenia, de la noi.

Părintelui Scurtu i se opri pe-o clipă respirația. Făcu o față extrem de uimită.

— Ce vă mirați așa ?

— Nu știți cum îl cheamă ?

— Pe cine ?

— Pe rănitul acela ardelean.

— Stai frate ! Mi-a spus nevasta care umblă la spital. L-au adus între cei dintîi răniți. E un avocat tînăr ! Vestе... Vestе...

— Vestemean ! Ion Vestemean, nu ?

— Da, Vestemean. Știam că numele i-e după un sat din jurul Sibiului. Așa e : dr. Ion Vestemean, avocat. Îl cunoști vrasăzică.

— Da, îl cunosc — răspunse preotul cu vocea scăzută.

— N-ai pentru ce să te temi ! Spune nevasta că acum febra i-a scăzut și că rana îi spre vindecare. Adică îl cunoști ! Uite, domnule ce întîmplare.

— Unde e rănit ? La picior ? La vreun braț ?

— Nu. Un glonț i-a trecut pe-aproape de inimă și i-a ieșit prin spate. A fost ceva infecție, asta a fost primejdia, spune nevastă-mea, care, chipurile e și ea cu doamnele de la Crucea Roșie, pe la spital. Glonțul nu i-a alterat nici un organ. Dar, infecția ! Nevastă-mea spune că infecțiile sunt mai primejdioase ca rănilile și fracturile. Îl cunoști de mult ? Ai voi să-l vezi ?

— Aș ținea foarte mult să-l văd.

— Bine, să poțestești după-amiazi pe la cinci la noi. Vei putea merge cu nevastă-mea la spital.

În prăvălie serveau două calfe și doi ucenici. Era și casierită. Băuturile erau în fundul prăvăliei. Rar îi deranja vrun ucenic să întrebe ceva.

Proprietarul puse mîna pe tirbușon și destupă și a treia sticlă de bere. Se serviră masline, mezeluri, bucatele de jimblă.

— Nu, te rog, pentru mine e de-ajuns — zise preotul.

— Poate un păhărel de vin ? Un șpriț de la gheață ?

— Mulțumesc ! Am luat de-ajuns.

— Voia sfinției-tale.

Preotul își luă pălăria. Era foarte tulburat de vestea ce i-o spusese.

— Așadar, după-amiazi la cinci ? Atunci merge după-masa soția mea la spital. Acum încă nu s-a înapoiat să vă prezint și ei. Așadar îl cunoști ? Ce întâmplare ! Nevasta mi-a spus că acum a trecut peste orice primejdie. Știi, se interesează de-aproape de el, ca ardelean și încă voluntar.

Părintele Scurtu deși ieșise să cunoască mai de aproape centrul orașului, se duse direct acasă. Era foarte emoționat. Iată că nu se înșelase domnișoara Laura, își spunea mereu. Iată că visurile și presentimentele spun uneori adevărul ! Pentru ce nu o luase cu el, cu toată împotrivirea doctorului Preda ? Fata n-o să-l ierte ! Cel puțin dacă ar veni și familia doctorului aici. Spusese că mai așteaptă puțin. Dar de-atunci sunt aproape două săptămîni ! Ce s-a putut întîmpla ? un singur lucru : românii vor fi ocupat din nou satul, și se vor fi dus acasă.

Tot atît de surprinsă şi emoţionată rămase şi Nastasia cînd auzi vestea.

— Vezi ! Şi tu nu crezi în visuri ! De visurile mele ți-ai bătut joc, deşi ai văzut că «s-a început româneşte şi s-a continuat ungureşte».

— Ei, ungureşte ! Vorbeşti şi tu ! Ştii doar că sunt trupe germane.

— Păi visurile nu se împlinesc totdeauna din literă în literă, draga mea. Dar visul Laurei s-a împlinit sută în sută. Doar ți-am povestit convorbirea ce am avut-o cu ea.

— Da ! Aici e lucru de mirare. Se vede că o iubire mare poate pătrunde viitorul. Bine c-a dat Dumnezeu să treacă peste primejdie ! Săracul Ionică ! Aşadar după-amiazi la cinci ? Bine, să-i spui că eu voi merge mîne să-l văd.

XXVIII

Spitalul era o clădire cu un etaj, cu o curte largă. Bolnavii civili fuseseră evacuaţi la începutul războiului. Acum erau numai militari. Cum răniţii erau încă puţini, şi la ora asta de după-amiază, părea pustiu.

Doamna Itu cu care venea, soţia comerciantului cu care făcuse cunoştinţă înainte de masă, îl asaltă tot drumul cu întrebări. Se opri şi în curtea spitalului să-l mai întrebe încă. El le spusese celor doi soţi cum a ajuns să-l cunoască pe tînărul avocat Ion Vestemean.

— Crezi că va veni şi fata cu părinţii ei aici ?

— Aşa ne-am despărţit în comuna X. Dar, se-nţelege, numai într-un caz nenorocit.

— Caz nenorocit ?

— Dacă s-ar retrage armata română din partea locului.

— Asta nu se va întîmpla, desigur. În Ardeal trupele noastre sunt în înaintare pretutindenea. În cazul acesta cred că ar fi mai bine să nu-i aminteşti rănitului că ar fi probabilă sosirea lor. Dacă tinerii se iubesc, dacă sunt

logodiți, așteptarea în nesiguranță ar putea să-i producă iarăși febră. Știi, pentru un rănit lucrul principal este liniștea.

— Am înțeles. Cred că aveți dreptate.

— Desigur că am. Ni s-a făcut și puțină instrucție în legătură cu psihologia răniților, la cursurile ce ni s-au ținut la Crucea Roșie. Și sfînția-ta să nu-l întrebi prea multe, să nu-l ții prea mult de vorbă.

— Dar spuneți că a trecut peste orice primejdie.

— Doctorul m-a asigurat. Dar drept să-ți spun, eu nu prea am încredere în doctorii ăștia militari. Ei sunt învățați ca-n vremuri de pace : chinină sau aspirină, și trec superficial peste simptomele boalei. Iată eu înțăleg acum pentru ce uneori ofițerului îi revine febra din bun senin. E de ajuns să-i vină în minte logodnica, domnișoara... cum ai spus c-o cheamă ?

— Laura. Laura Preda.

— Frumos nume ! Ei bine, e destul să se gîndească la ea, să și-o închipuie cu fantazia, pentru a se irita. Știi, sfînția-ta, oricare rănit e foarte sensibil.

Mai făcu cîțiva pași spre intrarea spitalului și iar se opri.

— M-am gîndit serios. Cred că vizita dumnitale nu-î poate face nici un rău. Numai să vă mărginiți să-i spuneți că ați văzut-o, că e bine și sănătoasă. Dar știi, e un tînar excepțional. Să vină din captivitatea rusească și să stăruie să intre numaidecît în armată !

— Era firesc, doamnă, nu ?

— Au fost unii ardeleni pe cari i-a apucat izbucnirea războiului acum doi ani în Țară și s-au grăbit să meargă acasă.

— Au fost țărani obligați la serviciu militar și cari își aveau familiile acasă.

— Au fost și tineri cu carte. Lasă că știu eu ! Și sunt și de aceia cari au rămas aici și n-au intrat pînă azi în armată. Spun că-s cetățeni austriaci. Peste ei au trecut amîndouă mobilizările. Cred că nu-i frumos, nu-i așa ?

— Desigur că nu.

Intrară în sfîrșit în spital.

Părintele Scurtu simți numaidecît mirosul tipic al spitalelor. Își aduse aminte de cel improvizat în comuna lor, și pe-o clipă, ca-ntr-o icoană, revăzu întreg satul.

Urcară la etaj. Scările, coridoarele, erau curate. Spitalul nu funcționa decît de două săptămîni.

Văzîndu-l cu o doamnă de la Crucea Roșie personalul spitalului nu-i puse nici o întrebare părintelui Scurtu.

Ajungînd în fața unei uși, doamna Itu se opri.

— Te rog așteaptă puțin aici. Trebuie să-l pregătesc. Nu e singur. Mai sunt trei ofițeri.

Preotul rămase pe coridor și așteaptă o vreme. Apoi începu să se plimbe. Doamna nu mai ieșea, și el era nerăbdător să-l vadă pe rănit.

Într-un târziu, doamna Itu ieși satisfăcută.

— Acum poți intra — zise ea. — L-am pregătit.

Ion Vestemean îl aștepta în pat, răzimăt într-un cot pe perină. Îl recunoscuse numaidecît, deși era slăbit și palid la față. Dar era ras proaspăt și ochii lui luminau de bucurie.

De la întîile cuvinte părintele Scurtu înțelese că doamna Itu îi spusese tot ce știa, tot ce auzise de la el. Rănitul îi punea întrebări pripite.

— Așadar e adevărat? Dumneata te-ai despărțit de familia doctorului numai înainte cu cîteva zile?

— Da, e adevărat. Sunt bine, sănătoși cu toții, mulțumită lui Dumnezeu.

— În comuna X?

— Da. La notarul.

— Și cum au ajuns acolo?

Partea asta nu i-o istorisise preotul doamnei Itu. Îi spuse cum au ajuns.

— Eu am fost rănit cam pe vremea aceea cînd spui că s-au stabilit în X. Nu-mi mai aduc chiar bine aminte. Dar n-a fost prea departe de satul X. Am fost atins într-o patrule.

— Ei, apoi să mai spună cineva că nu există presențimente, se miră preotul.

— Cum așa?

— Domnișoara Laura, logodnica dumnitale, a stăruit morțiș pe lîngă doctorul să vină mai către Turnu-Roșu, de îndată ce a văzut că nu ești între ofițerii cari au în-

trat la noi în sat. Închipuie-ți, aștepta să te întâlnească cu primele trupe. Doctorul spunea că-i exaltată, dar nu i-a putut rezista și s-au mutat întâi la căsuța din grădina ce o aveau, cum știi, în satul vecin. Dar domnișoara Laura văzînd că nu ești nici între ofițerii de acolo, a stăruit să vină mai încoace. Așa au sosit în satul X. Notă-rășița de acolo e verișoară bună cu doctorița.

— Da, știu ! răspunse tînărul, cu zîmbetul mereu pe față, cu urechile încordate.

— Aici însă a intrat în sufletul ei o mare neliniște. Într-o noapte te-a visat rănit.

— Nu mai spune !

— Știu din gura ei. Și spunea mereu că ai nevoie de îngrijirea sa.

Ascultau acum cu mare interes și cei trei ofițeri.

— Se pricepe la îngrijirea răniților. La noi în sat, în cazarma cea mare din piață s-a organizat un spital cînd rușii trecuseră din Galiția în țara ungurească. A ținut aproape un an. Avea vro cincizeci de paturi și îl conducea doctorul Preda. Domnișoara Laura i-a fost de mare ajutor.

— Bună fată ! — zise înduioșat tînărul.

— Bună, domnule avocat și curajoasă.

— Și i-ai lăsat bine pe toți ? Sănătoși ?

— Bine pe toți, și bine găzduiți. Au tot ce le trebuie la notarul. Ei trăiesc, cum s-ar zice, în România mare.

Nu-i spuse nimic că notarul fusese numit într-o comună săsească. Nu-i povesti nimic despre familia sa. Avocatul nu se interesa de ei, nu-l întreba. Și-i părea bine. Ar fi fost nevoit să-i explice cum și pentru ce a plecat în pribegie.

— Pînă acum poate se vor fi întors acasă ! — oftă rănitul.

— Așa cred și eu.

— Dar poșta se va organiza tîrziu. Cum i-aș putea trimite veste că-s bine și sănătos ?

— Să vedem ! Poate pleacă cineva de-aici către Sibiu.

— Sibiu-i ocupat de mult, nu-i așa ?

— Cînd am plecat eu așa se știa că armata română era în Dumbrava Sibiului.

— Și cît e de-atunci ?

Preotul rămase o clipă zăpăcit : avu iar senzația că s-a pus o vreme îndelungată între plecarea lui și stabilirea în oraș.

— Două săptămîni.

— Ei, în două săptămîni cine știe pînă unde vor fi ajuns ai noștri ! Poate se restabilește mai grabnic circulația și poșta. La tot cazul te rog, dragă părinte Scurtu, dacă afli că se duce cineva în părțile noastre, să-mi dai de știre.

— Dacă va ajuta Dumnezeu să înainteze trupele și să se refacă circulația, o să-ți duc chiar eu scrisoarea.

— Cum așa ?

— Păi, eu mă întorc acasă îndată ce mi se dă posibilitatea.

— Adevărat ! Dumneata nu ești decît refugiat, se miră rănitul că nu s-a gîndit pînă acum la asta. Dar nici nu mi-ai spus cum ai ajuns pînă aici.

— O să-ți povestesc altă dată — zise părintele scu-lîndu-se de pe scaun de lîngă patul bolnavului. — Mi-a spus doamna cu care am venit să nu te țin prea mult de vorbă.

— Aș ! Nu mai am nimic, rana e spre vindecare.

Ochii preotului se opriră la ceilalți răniți.

— Nu ne obosește nici pe noi.

— Totuși trebuie să-mi țin promisiunea. Un singur lucru am să-ți mai spun, domnule avocat. Era foarte posibil ca azi să nu te vizitez singur.

— Cu doamna Nastasia ?

— Ea vine mîne să te vadă. Iată ce este, pentru ca să-mi închei povestirea mea. În comuna X am avut o întrevedere între patru ochi cu domnișoara Laura. Ea mi-a cerut-o. Știa că noi venim în Țară. M-a conjurat să o aduc și pe ea cu noi. Era sigură că te va afla, și că ai nevoie de ajutorul ei. Eu i-am promis. Nu puteam să nu-i promit. Dar dimineța la plecare, doctorul s-a mîniat și n-a lăsat-o. Își și pregătise o legăturică de drum. Dacă nu se împotriva doctorul, cred că mamă-sa și-ar fi călcat pe inimă și ar fi lăsat-o. Așa că azi nu veneam singur să te văd. Dar, ce stau eu să vorbesc ! Ar fi aflat din prima zi că ești la spital. Iată ce vrea să zică uneori

presimțirea și visul. Eu, deși sunt preot, cred că sunt unele visuri cu tîlc. O să-ți povestesc eu dumnitale două pe care le-am avut de la începutul războiului.

Strînse mîna lui Vestemean, salută pe ceilalți trei răniți și părăsi camera. Doamna Itu nu se vedea pe nicăiri. Pînă seara toate doamnele de la Crucea Roșie aflară povestea ardeleanului rănit. Părintele Scurtu părăsi spitalul mulțumit : nu spusese nimic din ce nu era de divulgat. Apoi era convins că ar mai fi putut să rămînă din partea oboselii rănitului. Era evident că era în convalescență.

Advocatul Ion Vestemean sosise în România după multe și îndelungate peripeții. Gîndul că va fi dus ca prinsonier undeva în fundul Rusiei, ori poate chiar în Siberia, și că, cine știe, poate ani întregi nu va mai avea nici o veste de acasă, și nici el nu va putea trimite, îl îngrozise în așa măsură încît se hotărîse să vină cu orice preț în România.

Pînă a fost pe front rămăsese mereu convins că România nu va intra în război alături de Puterile Centrale. În cercurile ofițerilor austriaci se vorbea adeseori că armata română va colabora cu ei, mai ales în primele luni ale războiului. Zvonul fusese purtat în așa măsură încît erau unități românești cari, luptînd în Galiția de răsărit așteptau să se întâlnească cu armata română. Se vorbea că anume au fost aduse regimente românești în părțile acestea pentru a lupta cot la cot cu unități din România. Dar trecuseră luni după luni, zvonul slăbise, și chiar cînd se mai auzea nu mai credea nimeni în el. (Despre zvonurile acestea vorbiseră cei dintîi invalizi cari sosiseră în sat, așa că era cunoscut de intelectualii din comună.)

Advocatul Vestemean nu crezuse într-o astfel de posibilitate ca, de altfel, întreg tineretul intelectual ardelean care era pe front. Doar cîțiva ofițeri de carieră români înclinau să creadă, întemeindu-se pe faptul că regele Carol știa cît de bine sunt înarmate Puterile Centrale, și că nu va risca — pe lîngă tot idealul național — un război împotriva Germaniei și Austriei.

Căzu în captivitate aproape de izvoarele Nistrului, și, după ce fu pus la drum convoiul de prinsonieri, la popasul din noaptea a patra, putu fugi neobservat de nimeni,

asa că nu fu urmărit. Totuși trecu prin multe primejdii pînă putu trece, după patru săptămîni, granița în România.

Aici fu deținut, trimis la garnizoana cea mai apropiată, fu ascultat la proces-verbal și peste două zile fu pus pe picior liber și i se dădu o foaie de circulație. Declară că merge la București unde avea rudenii — își aduse aminte de finii doctorului, căci alte rudenii nu avea, și dădu numele lor — și că dorința lui e să intre în armata română.

În Capitală se întîlni în curînd cu mai mulți intelectuali ardeleni pe cari i cunoștea de acasă, după ce căută mai întîi pe finii doctorului să poată trimite vești acasă, Laurei și părinților săi.

Înțelese îndată că intelectualii ardeleni sunt prinși toți în propaganda ce se făcea pentru intrarea României în război, că se agită zilnic, iau parte la întrunirile publice, unii țin și cuvîntări. Fu invitat și intră și el în cercul lor. Prin mijlocirea lor căpătă și un post provizoriu într-un minister, care-i asigura existența.

După vro după luni ajunse la înțelegere cu cîțiva dintre ei. Le spusese că, după părerea lui, toată agitația aceasta era goală și stearpă. România nu se mișca. Erau vro trei băieți tineri ca și el, aceia cu cari discutau mai adeseori.

— Tu nu crezi că România va intra în război? — îl întrebă.

— Cum să nu cred? Pentru ce sunt eu aici? Dacă nu aș crede aș fi rămas în captivitate.

— Dar dacă-i așa, cum spui tu că agitația și propaganda noastră e stearpă și că România nu se mișcă?

— Da. Nu se va mișca la propaganda noastră, ci va intra cînd guvernul va ști că a sosit momentul.

— Te-nșeli, dragul meu. Agitația noastră e cu totul necesară. Aici sunt partide puternice germanofile cari ar putea să ajungă deasupra și să ne vedem cot la cot cu ungurii în război.

— Dacă nu ar exista idealul național! Dar el există. Iar dacă n-ar trăi în suflete, cum credeți voi că l-ați putea crea așa la repezeală prin întruniri și propagandă?

— Există idealul național, numai cît unii nu-l văd în Ardeal [...] Tu nu știi încă ce lupte se dau aici între partide, între cele două atitudini în politica externă. Sunt o mulțime vînduți nemților, sunt ziare plătite de nemți. E necesară o contrapropagandă.

— Nu știi ! Văd un singur lucru, că noi batem apa în piua în loc să facem altceva mai bun.

— Ce ar fi mai bun, după părerea ta ?

— Să ne înrolăm în armată. Să primim o instrucție militară. Să ne afle gata și pe noi în ceasul cel mare. Să nu credeți că cu instrucția militară pe care o aveți din armata austriacă, știți tot. Sunt o mulțime de arme moderne. E o nouă tactică de război, este ce să învățăm. Eu vorbesc din experiență.

Prietenii îl priviră deodată cu răceală.

— Vrei să ne îndemni la eroism ? Sunt și bărbați politici destui aici cari vorbesc ca tine, cari ne trimit vorba că locul nostru e în armată nu la întruniri politice. Ar voi să scape de noi, să nu mai fie cine să le aducă aminte de datoria cea mare.

— Dar sunteți ridicoli, dragii mei ! Voi să-i îndemnați să-și facă datoria ? Dacă nu și-ar cunoaște-o ei înșiși ar fi vai și amar și de ei și de noi. Dar dacă e nevoie ca în mișcarea aceasta intervenționistă să fie și ardeleni, nu-s destui trei-patru oameni cu nume de la noi cari sunt aici ? E nevoie să piardă atîta lume vremea cea scumpă prin cafenele ? Mi se pare, să nu vă supărați, că în felul aceasta noi suntem paraziții unei idei, ai unui ideal, și nu luptători pentru el.

Prietenii se indignară și-i întoarseră spatele. Nu-i păru rău. De mult nu se mai simțea bine în mijlocul lor. Se țeseau intrigării, se vorbeau de rău, se făcuseră cliți între ei. Auzi vorbindu-se de afaceri și tranzacții urîte. Era o lume care de peste un an nu muncea nimic serios — își zicea VestemEAN — și care în mod necesar a ajuns astfel să-și pună în evidență partea slabă a caracterului. El era convins din tinerețe, de pe băncile școlii și de la universitate că omul care nu-și vede serios de o ocupație, care nu muncește, decade. Mulți dintre cunoscuții de aici îi păreau ajunși la o astfel de decadentă. Pă-lăvrăgeau toată ziua, se vorbeau de rău, rîvnea unul la

situația celuilalt. Oameni ieșiți din ogașa normală a vieții. Tinerii dintre ei cum nu înțelegeau că cel mai firesc și mai frumos gest al lor era să intre în armată, să se pregătească pentru ziua cea mare ?

Auzi că unii au urmat acest drum și se hotărî să nu mai amîne. Era cu desăvîrșire încredințat că România nu avea nevoie de propaganda lor, a celor mulți. Pentru asta erau destui trei-patru refugiați, oameni cu nume cunoscute. Înțelegea că pierderea de vreme a celor mulți era o mare greșală și că titlul de propagandă după care trăiau era numai un pretext ieftin, o legitimare neserioasă a atitudinii lor.

Munca serios la biroul lui de la minister, numai cît nu prea era de lucru. Simți că și slujba sa aici era numai un pretext pentru a nu face ceea ce simțea că e obligat : să intre în armată.

Într-o zi întîlni întîmplător pe stradă pe un ofițer, un căpitan din armata română, pe care-l cunoscuse, ca locotenent, înainte cu doi ani în orașul ardelean în care locuia el. Făcuse cu el un chef la un restaurant și se împrieteniseră ca și cînd s-ar fi cunoscut de totdeauna.

Îi spuse ce avea pe suflet și-l rugă să-i ajute să poată intra în armată. Nu cunoștea formele, nu cunoștea autoritățile.

— Vrei să intri în regimentul meu de artilerie ? — îl întrebă căpitanul.

— Aș fi fericit.

— Atunci pregătește-te de drum. Deseară plecăm.

— Stai puțin ! Regimentul e din Oltenia ?

— Din Oltenia. Ce ? Vrei să fii mai aproape de casă ? Încă n-ai uitat pe domnișoara aceea pe care mi-ai lăudat-o o noapte întreagă ?

— Cum s-o uit ? Suntem logodiți !

— Așa ? Felicitările mele ! La opt deseară să fii la gară.

Peste o săptămînă fură făcute toate formele, și fu primit în armată cu gradul pe care-l avusese în armata austro-ungară...

Doamna Itu de la Crucea Roșie nu fusese bine informată. Ion Vestemean nu fusese rănit într-o patrule. Era artilerist. Glonte care-l nimerise fusese tras din

niște porumbiști cînd trecea cu bateria pe drumul dintre ele. Se aflate că fusese o patrură dușmană rămasă în urmă, rătăcită în partea locului. Peste vreo jumătate de ceas fusese prinsă de patrula românești.

Întîmplarea îi păru lui Vestemean ridicolă. Să fie scos din luptă mergînd liniștit pe drum, alături de tun. Doamna Itu spusese adevărul că rana se infectase, și că din pricina ei avusese febră mare. Dar neliniștea și reaua lui dispoziție pornea și din felul absurd cum a fost rănit. Îi părea uneori că el era vinovat de întîmplare, că e o batjocură a sorții.

Ion Vestemean crescuse de mic copil în cultul datoriei. Tatăl său, părintele Aron, era și preot și plugar. Cînd nu era cu ceaslovul în mînă, cu patrafirul după grumazi — citind slujbe în biserică sau acasă, unde veneau fel de fel de oameni, fiindcă-i mersese vestea că-i preot cu dar bun — era c-o furcă în mînă, c-o greblă, c-o secure, vecinic după trebi. Mergea la plug, la fîn, la secere și nu-i părea dejositor să lucreze în rînd cu țărani. Mamă-sa, Ana, era sprintenă ca o suveică, toată ziua nu avea astîmpăr. Părintele Aron îl învățase să scrie și să citească încă înainte de vîrsta de școală. Cît a fost elev și student tatăl său îi urmărea de aproape progresul în studii. Lucrul cel dintîi cînd venea pe vacanțe acasă era să-i arate certificatele. Nu înțelegea să amîne nici un examen cîtă vreme a urmat la universitate.

Se obicinuisese de mic cu munca ordonată și încordată, și nu se simțea bine cînd trecea o zi în care nu făcuse nimic. Avea muștrări de conștiință. Lucrul, ocupația continuă îi ajunsese a doua natură, îi intrase în sînge. Cu toate acestea, firea lui nu se întunecase, își păstra toată prospețimea și expansiunea tinereții, și la un ceas de petrecanie era neîntrecut în veselie. Subt masca omului matur trăia încă copilul, tînărul idealist, toată frăgezimea simțurilor, pe cari nu avusese vreme să le întineze sau să le veștească, ca atîția tineri de vrîsta lui.

Laura îl iubea în primul rînd chiar pentru fondul lui sufletesc atît de nealterat, pe care-l simțise din copilărie. Nu-i păsa că era cam stîngaci în societate, că nu avea gura plină de complimente ca alții, că timiditatea lui era pronunțată uneori. Știa că în munca lui, în viață, cînd

era vorba de un lucru serios, era plin de energie, cu o voință neînfrîntă...

După ce ieșise părintele Scurtu, Ion Vestemean se întinsese în pat și închisese ochii. Un zîmbet îi stăruia pe buze iar fruntea lui era plină de pace. Se gîndea la Laura. Își repeta tot ce i-a spus părintele din satul ei despre ea. O vedea aproape. Uneori îi părea că-i atinge părul cu degetele ei subțiri și albe, așa cum avea obiceiul încă de cînd era abea o fetiță. Îi plăcea să se joace cu părul lui. Spunea că are păr frumos și fin, ca o fată.

Apoi zîmbetul îi dispăru de pe buze. Se gîndi la greutatețile prin cari va fi trecut. El știa că nu-i lucru ușor să treci printre fronturi de la un sat la altul. Pentru ce nu vor fi rămas în sat? Dorința ei de a-l întîlni cît mai în grabă? Dar, desigur, doctorul, tatăl ei, nu s-ar fi lăsat convins numai de atîta lucru. Nu-l prea simpatiza pe doctorul Preda, simțise în el mereu un fel de ostilitate. Poate nu-i părea o partidă destul de bună pentru Laura. Era un om care nu se însuflețea ușor de nimic, dar nici nu se lăsa ușor înfricat. Dacă a pornit pe jos cu nevasta și cu Laura și s-au oprit abea la al treilea sat, trebuia să fie un motiv mai grav decît dorința fetei. Nu putuse cere explicări mai amănunțite de la părintele Scurtu? I-a spus că-i va povesti cu alt prilej, la o nouă vizită, și el n-a stăruit. Rău a făcut! Poate-i ascundea ceva!

A doua zi după-amiazi veni să-l vadă preuteasa Nastasia. Ținea mult la ea știind că era prietena cea mai bună a Laurei.

— Dragă doamnă Nastasia, ce bucurie mare să te văd! — zise el ținîndu-i mîna.

— Unde a fost să ne întîlnim, domnule Ionică! — răspunse ea cu ochii umezi.

Se uita la ea întins ca și cînd ar voi să descopere alătura pe cealaltă. Preuteasa era cu bluza cu care plecase de-acasă, cu rochia. Era drăguță ca totdeauna, cu frăgezimea aceea de copil în față, pe care i-o admira totdeauna. O priveau cu plăcere și ceilalți trei rîniți.

Șezu pe scaun lîngă pat și la întrebările lui Ionică se porni o avalanșă întreagă de știri și lucruri în legătură cu Laura. Nastasia începu să-i spună tot ce era în legătură cu logodnica lui, de cînd l-au petrecut la gară în seara

aceea și pînă la despărțirea lor din satul X. Vorbea de Laura cu însuflețire, ca o prietenă sinceră și expansivă cum era. Îl asigură că s-a făcut și mai frumoasă și o încărcă de laude în legătură cu munca ei la spital.

Îi spuse că în ziua intrării României în război singură Laura s-a purtat cum trebuia : a cîntat toată ziua la pian și cu gura imnurile naționale. Îi arătă că doctorul Preda a avut o bună și harnică colaboratoare în Laura pînă a fost spital în sat.

— Dar dumneata ? de dumneata nu pomenеști nimic !
Parcă ai fi stat cu mîinile în sîn !

— În sîn nu, că aveam și eu treabă, dar de altă natură.

— Poate ai luat conducerea bucătăriei ?

— Nu, acolo poruncea doctorița.

— Și dumneata ?

— Eu trebuia să ascult de porunca uneia mai mari decît mine ! Doamne sfinte ! Dar nu ți-a spus părintele ?

— Nu mi-a spus nimic.

— Mai avem o fetiță, domnule Ionică — zise ea roșindu-se la față.

— Nu mai spune ! Vă felicit !

— Mă feliciți ori nu, ea a venit chiar în vremea asta de necaz.

— De cîtă vreme-i ?

— Trecută de-un an, se-nțelege.

— Și ați adus-o și pe ea ?

— Vai de mine ! Dar unde era s-o lăsăm ?

— Am spus o prostie, iartă-mă ! Cum o cheamă ?

— Te superi ori ba, Laura o cheamă !

— Serios ?

— Pentru ce te miri ? Logodnica dumnilale i-a fost nașe. La dorința ei, și a mea, se-nțelege. De-acum avem două Laure, domnule avocat. Te bucuri ?

— Din toată inima !

— Într-o zi o să ți-o aduc s-o vezi. Mai rămîi mult în spital ?

— Nu cred, dar pentru ce întrebi ?

— Altfel ai putea s-o vezi la noi. Știi, micuța de ea nu prea are toaletă de vizită. Îți va fi spus părintele !

— Ce să-mi spună ?

— Cum am plecat de-acasă.

— Nu mi-a spus, n-a avut vreme, se temea să nu mă obosească.

— Eu nu mă tem. Te văd că ești foarte bine.

— Și cum ați plecat de-acasă ?

— Fiecare numai cu ce aveam pe noi, cu ce am fost îmbrăcați.

— Și dumneata ai venit așa într-o bluză ?

— Am mai avut și o jachetă, dar am uitat-o în tren și n-am mai aflat-o. Mare nenorocire ! Dar mi-am făcut alta, numai cît aceea nu-i pentru vizite.

Advocatul se neliniști deodată. Se gîndea : pentru a pleca cineva de-acasă cu ce e îmbrăcat, fără a-și mai lua alte lucruri, nu e glumă.. Însemna că amenința o primejdie. Tot așa se va fi întîmplat și cu Laura și cu părinții ei. Trebuia să afle, trebuia să știe tot !

Nastasia nu stătu pe gînduri și-i povesti tot prin ce trecuseră și ei și ai doctorului, și familia notarului pînă la despărțire. O asculta cu cea mai mare atențiune nu numai tînărul avocat, ci și ceilalți trei răniți. Preuteasa luată de avîntul povestirii, nu se gîndi să ascundă unele lucruri. Istorisi cum a fost ocupat satul, cum s-au arătat trupe germane și a fost reocupat, românii trebuind să se retragă, cum au lăsat lupte grele lîngă satul X, cum armata germană se strecura pe culmile munților.

O clipă tăcu și văzu fețele schimbate ale tuturor și privirile lor întinse, ațintite spre ea. Se înfrică, simțind că a spus prea mult, și începu să-i asigure că armata română va reocupa iar satele pierdute.

— Sunt cu siguranță trupe germane ? — întrebă unul dintre răniți.

— Da, așa se spune, eu nu le-am văzut — începu ea să bată în retragere.

— Dar dacă-i asta situația, și așa trebuie să fie dacă dumneavoastră ați venit pînă aici cu copiii mici, nu înțeleg pentru ce nu au venit și ai doctorului ? — vorbi îngrijorat avocatul.

— Nici noi nu am fi venit așa de departe dacă am fi avut vro rudenie prin vrun sat din apropiere. Doctorul

¹ În manuscris, greșit : notarul

are unde aștepta o vreme pînă va fi reocupat satul. Dacă ar fi bănuir că te poate afla aici, pe Laura n-ar fi putut-o opri nime să nu vină, e adevărat.

Tăcu îngrijorată. Văzu că spusese prea mult. Din curiozitatea și apoi din îngrijorarea cu care o ascultară toți patru, înțelese abea la sfîrșit că nu știau nimic nici de sosirea nemților, nici de retragerea armatei române.

Începură să-i pună cu toții întrebări în legătură cu trupele germane și cu satele din care s-au retras ai noștri. Nu le putu spune mare lucru, și la urmă trase concluzia :

— Se poate că nu e nimic serios, domnii mei. Părintele spune că nu-i decît un episod trecător cum se întîmplă pe toate fronturile. Poate nici nu trebuia să vorbesc despre el. Ce știe un cap de femeie ?

— Să dea Dumnezeu să fie numai un episod trecător — spuse avocatul.

Dar Nastasia văzu că o umbră rămîne pe fața lui ca și pe ale celorlalți. Și cît ce ieși, de la ușe auzi cum începu o conversație aprinsă între cei patru răniți.

XXIX

La vizita de seară a doctorului cei patru răniți îi părură puțin schimbați. Erau mai nervoși, temperatura crescuse puțin. Cercetîndu-le rănile spre vindecare nu află nici o complicație. Doamna Itu fu de părerea că-i va fi obosit vizita preutesei aceleia din Ardeal, care «rămăsese înlăuntrul enorm de mult !» Cine știe ce le va fi povestit. Cînd îl întîlni pe părintele, încă în aceeași zi, în prăvălia lor, nu se putu reține să nu-i spună :

— Ne-o făcu azi doamna preuteasă. A pus în febră pe răniții mei.

Bărbatul său, domnul Itu, rîse în gura mare.

— Auzi părinte !

— Ia să taci ! Numai la prostii îți stă capul !

— Ba deloc ! E o bună observație ! La vederea doamnelor voastre de la Crucea Roșie, știu că nu capătă răniții temperatură.

— Ești un... ! Părinte, eu credeam că sfinția-ta îi vei fi spus soției să nu rămână prea mult cu răniții că nu le face bine, altfel îi spuneam eu. Doctorul i-a aflat mai rău la vizita din astă-seară. Poate a vorbit lucruri cari i-au neliniștit.

— Ce le-ar fi putut spune, doamnă ? — întrebă preotul atins de observațiile ei.

— Las-o, părinte, nu te supăra. Așa sunt femeile : geloase. De la o vreme nu pot suferi pe cele tinere și draguțe.

— Ți-ar putea fi rușine, izbucni doamna și ieși din prăvălie. Părintele își dădu seama că are a face cu oameni dintr-o clasă socială mai liberă la purtări și la vorbe. Ce rost avea această scenă familiară înaintea lui ?

Dar nu mai avu vreme nici el, nici doamna Itu să se oprească asupra acestui incident — văzu că ea ieși indignată din prăvălie — căci de câteva minute zburau vești pe toate străzile orașului : cică au venit câteva sute de refugiați din Ardeal, că armata română e în retragere.

Într-un ceas fierbea întreg orașul. Deși era oraș de frontieră nu se știa nimic de ce se petrecea de mai bine de două săptămîni în Ardeal pe granița de către Turnu-Roșu.

Nastasia răsuflă ușurată.

— Am scăpat de o răspundere — zise ea.

— Ce răspundere ? Parcă te bucuri ? — se miră părintele.

— Cînd m-ai întrebat de acuza ce mi-a adus-o doamna aceea mi-a fost frică să-ți spun. Am săvîrșit într-adevăr greșala, am povestit mai mult decît trebuia. Dar acum și așa ar fi auzit. Diferența de câteva ceasuri cred că nu mai are nici o importanță.

— Se vorbește de câteva sute. De unde să fi venit atîta lume ?

— Poate nu-s numai cei ce s-au oprit în comuna X. Poate sunt și din alte sate, de mai aproape, prin cari am trecut noi.

— Ar însemna că trupele noastre s-au retras și din alte sate prin cari am trecut noi. Hm ! Asta ar fi grav de tot !

Și părintele Scurtu își luă pălăria să iasă. Trebuia să afle numai decît cine erau refugiații, din ce sate !

Abea acum se gîndi că el nu mai știa nimic de țărani cu cari plecase din pădurile de pe munții satului lor. De cînd a fost reținut cu nevasta și copiii în adăpostul colonelului, nu mai știa nimic despre ei. Atîta că fuseseră trimiși îndată în sat, cu doi soldați. Abea acum se mira că nu întrebasese de ei după ce sosise la casa parohială, că nici a doua zi nu-i văzuse și nu se interesase de ei. Îi uitase cu desăvîrșire pînă acum la vestea că sosiră «sute de refugiați».

Era un restimp de două săptămîni între sosirea lui și a celor de acum, aici. Era cu neputință să fi rămas atîta vreme țărani lui în comuna X. Mai probabil era că s-au întors iar în pădurile de la ei, sau poate chiar acasă. Dacă n-au mai fost lupte peste sat, dacă trupele românești au continuat a se retrage, oamenii refugiați la munte nu vor fi avut încătrău, vor fi trebuit să meargă în sat. Nu aveau nici ei provizii pentru o vreme mai îndelungată.

Cum umbla acum prin oraș să afle ceva, să întîlnească pe vrîgul dintre noii veniți, era oprit la tot pasul de cetățeni localnici, ținîndu-l dintre cei sosiți acum, după ce nu prea fusese văzut în oraș pînă acum, iar după îmbrăcăminte se cunoștea că nu-i preot de aici.

— Ce s-a întîmplat părinte ? E rău ?

El răspundea mereu că nu știa nimic, că venise înainte cu două săptămîni.

În sfîrșit se auzi că au fost duși cu toții la prefectură. Se duse acolo, iar la intrare erau polițiști care nu-l lăsară să intre.

— Nu se poate, părinte. Li se dresează acum procese-verbale și nu-i permis să intre nici un străin.

— Dar cum ? Sunt acuzați de ceva ? Sunt luați și aduși ca deținuți ?

— Nu știu. Așa avem ordinul să nu lăsăm pe nimeni să intre.

— Dar sunt și eu refugiat din Ardeal !

— Ai venit acum cu ei, sfinția-ta ?

— Nu. Înainte cu două săptămîni.

— Atunci nu poți intra.

— Și cît o să țină ascultarea lor la proces-verbal ?
— Știu eu ! Sunt mulți. Vro cîteva sute.
— Nu-i vor ținea aici peste noapte ? Unde să doarmă ?
Oamenii trebuie să-și caute un adăpost peste noapte.
Nu mai putu afla nimic de la cei doi polițiști cari păzeau la poartă. Prin oraș mai auzi că veniseră în grup, sub pază de patrulare. Că erau de mai multe zile pe drum. Se mai vorbea că unii dintre ei ar fi bănuți de spionaj, că pe un primar din părțile Turnului-Roșu l-ar fi executat pe drum, sub această acuză.

Părintele Scurtu se apropia de grupurile de oameni și asculta și ici și colo, înfiorat. Se vorbea că nemții au căzut în spatele trupelor românești, coborînd de pe coastele munților între Turnu-Roșu, și le-a tăiat retragerea prin pas, pe valea Oltului, și că unii dintre ardelenii aduși aici le-ar fi slujit drept călăuze prin munți.

Și îngrozit și indignat părintele Scurtu pătrunse într-un astfel de grup, și izbucni :

— Nu-i adevărat ! Cine poate crede că români cari au fugit dinaintea dușmanului, cari și-au părăsit tot ce au avut, să vină să arate dușmanului potecile din munte. E o calomnie îngrozitoare și nemeritată.

— Cine-i dumnealui ? — întrebă un cetățean din grup.

— Sunt și eu preot de dincolo. Am venit înainte cu două săptămîni. Am spus de-atunci domnului colonel X care lupta în părțile noastre că trupe germane se strecoară pe coama muntelui și se scurg spre răsărit. Am avut misiune de la dumnealui să raportez și generalului, la cartierul din satul X. Cu generalul nu m-au lăsat să vorbesc, dar am spus tot ce știam unui maior. Nu m-au crezut. Colonelul X mi-a spus textual : «Comunică-i generalului poate te va crede pe dumneata. Eu i-am raportat și nu mă crede !» Nu s-au luat măsuri din vreme, asta e ! Și acum pun mîna pe refugiați că au fost călăuzele nemților. E o rușine !

Părintele vorbi iritat, indignat. Se făcu tăcere o vreme.

— Sfinția-ta ai văzut trupe germane ? — întrebă într-un tîrziu cineva.

— Eu nu, dar eram sus la munte, fugiți acolo din satul ocupat de nemți. Ne-a spus un pădurar, om de toată încrederea. Pe urmă și alți români cari urcaseră pînă către Piatra-Albă, către trecătoare. Patrula nemțești au început de la o vreme să coboare și pe munte la vale. De groaza lor am fugit.

— Și spui că ai raportat colonelului ?

— Și lui și la cartierul trupelor de operație. Colonelul știa. Patrulele lui l-au informat. Dar generalul nu l-a crezut cînd l-a anunțat. Dimpotrivă a primit ordin să reziste pînă la ultimul om. Lupta încă de-atunci cu trupe germane, cu artileria germană. Și alte trupe nemțești se scurgeau pe departe, la spate, pe culmile munților. Spi-
oni ! Dar cum să fie oamenii aceștia, români și ei ca și noi, spioni ?

Se înserase bine și orașul rămînea în întuneric peste noapte de la începutul războiului, pentru aeroplane și mai ales pentru zepeline, cari zburau dinspre Bulgaria.

— Nu aveau germanii lipsă de români cari să le arate potecile de munte — zise un avocat din grup. — Au ei hărțile lor cu toate drumurile și potecile, mai bune ca hărțile noastre militare. Doi ani de război ce-a făcut spionajul german în România ? A stat deajaba ? Cîți «turiști» germani n-au cutrierat munții noștri de doi ani !

Părintele Scurtu ieși din grup și dîndu-le bună seara, porni spre locuință.

— Săracul popă, s-a supărat rău de tot ! — vorbi cineva.

— Dar cum să nu se supere ?

— Totuși pe un primar de către Turnu-Roșu l-au executat ai noștri chiar pentru spionaj. Am auzit de la un soldat care a venit de pe front.

Grupul mai rămase povestind o vreme, apoi se împrăstie. Pe străzi, prin piață începură să se audă țignamele polițiștilor. Era oprită staționarea grupurilor de oameni. Toată lumea trebuia să circule, și mai ales să rămînă acasă. Măsurile erau luate de la intrarea Țării în război.

Preotul se întoarse foarte amărît acasă.

— Închipuie-ți ce se vorbește prin oraș — începu îndată ce intră în casă. Și-i spuse ce auzise.

— Încă e bine c-ai apucat să-i spui azi lui Vestemean tot adevărul. Eu m-am ferit să-i spun, cum nu am cutezat să pomenesc nimic de retragere și de scurgerea trupelor nemțești pe culmi, înaintea ofițerilor de la Turnu-Roșu. Acum îmi pare rău că nu le-am spus. Trebuia să strig în gura mare și după ce am ajuns aici. **Atunci nu ni s-ar fi adus groaznica învinuire că ardelenii au arătat cărările nemților și poate s-ar fi luat măsuri.**

— Învinuirea e într-adevăr rușinoasă. Dar eu cred că-s simple zvonuri, nu crede nimeni. Cine ar putea crede într-un lucru împotriva firii ?

— Draga mea, de data asta nu-s numai vorbe din stradă. Închipuie-ți că pe refugiații sosiți azi i-au dus în curtea prefecturii și-i păzesc la poartă doi polițiști.

— Nu mai spune ! — făcu încremenită Nastasia.

— Am fos acolo. Am vorbit cu ei. Nu m-au lăsat să intru în curte. Cu siguranță e și doctorul cu familia între ei. Polițiștii mi-au spus că se ia proces-verbal cu fiecare. Sunt interogați ca niște deținuți. Aici nu mai e glumă, e un lucru foarte grav. O umilire la care nu s-a așteptat suflet de român.

— Ai văzut, pe noi nu ne-a întrebat nici o autoritate cine suntem, de unde am venit.

— Se vede că acum cu retragerea în stil mare lumea și-a pierdut capul ! Ori poate conducerea militară — maiorul acela pe care nu-l mai pot uita — vrea să afle un țap ispășitor. E ușor să spui : Cum să nu ne cadă dușmanul în spate dacă românii de pe munți, frații pe cari am voit să-i eliberăm, s-au făcut călăuzele lui ?

— Ei, nu te irita așa ! Nu vor fi acuze serioase.

— Cum să nu fie când pe-un primar ardelean de către Turnu-Roșu l-au și împușcat sub petext de spionaj ?

Femeia își schimbă fața și-l privi îngrozită :

— Nu se poate — zise ea.

— Am auzit și din zece locuri, nu poate fi un simplu zvon. Și acum, ce-o să facă atîta lume peste noapte în curtea prefecturii ? Vor fi oamenii ruși de oboseală. Mă gîndesc la săraca doctoriță și la Laura.

— Crezi să fie între ei ? Poate au rămas în X la verișoară-sa.

— Nu se poate ! Nemții vor fi intrat și acolo și în alte sate. Altfel de unde să vină deodată câteva sute de refugiați ? Așa se vorbește, că sunt câteva sute ! Am crezut să-i aduc pe ai doctorului să doarmă la noi peste noapte.

— Oare să mai încerci o dată.

— Dacă aș cunoaște pe prefectul ! Dacă ar fi cel puțin ziuă. Poate să mă duc la domnul Itu. Nici nu știu unde locuiește prefectul.

— Du-te la domnul Itu. Poate află el vrun mijloc să-i poți aduce pe ai doctorului la noi. Cum să stea în curte toată noaptea ?

Părintele își luă pălăria și ieși. Nu era târziu. Către nouă. Dar străzile erau pustii toate. Din când în când se auzeau signalele gardienilor. Și era întunec ec greu.

Comerciantul Itu locuia în casa proprie în care își avea și prăvălia.

Cei doi soți îl primiră cu destulă răceală. Părintele Scurtu își ceru scuze că-i deranjează la vremea asta.

— Vai, Doamne, dar nu-i nici un deranj într-o nenorocire ca asta ! — zise comerciantul.

— Credeți și dumneavoastră că refugiații sunt vino-vați ?

— Prostii ! Ce om cu cap poate crede așa ceva ? Vorbesc de nenorocirea asta, de retragerea din Ardeal. Se spune că aripa de la Sibiu s-a retras pînă în munți și că trecătorile sunt în mîna germanilor. De-acum primejdia se apropie și de noi. Nu crezi ?

— Nu ! Nu cred ! În războiul de azi alternează mereu retragerile cu înaintările. Ai noștri nu se așteptau, se pare, la o așa de grabnică intervenție a nemților. Ei, mai sunteți supărată, doamnă Itu pe nevastă-mea ? Dacă va fi spus ceva mai mult decît trebuie răniților va fi totuși nimic pe lîngă ce vorbește acum tot orașul.

— O nenorocire ! O nenorocire ! — vorbi doamna Itu frîngîndu-și mîinile. — Sfinția-ta dacă ai știut, de ce n-ai spus nimic din bună vreme ?

— Pentru a nu alarma lumea. Și pe urmă cum credeam că nu e vorba decît de o retragere locală, parțială.

— Dar cu căderea nemților în spatele trupelor noastre ?

— Am comunicat cui trebuia, comandamentului stabilit în comuna X. Biata nevastă-mea a fost nenorocită cînd i-am spus că vizita ei cu ce va fi povestit a făcut o impresie rea asupra răniților.

Doamna Itu făcu un gest că-asta nu mai însemna nimic.

— Acum au auzit ceva cu mult mai grav — zise ea. Părintele spuse scopul vizitei sale.

— Cred că pînă acum i-au eliberat — zise comerciantul. — Nu, nu prefectul i-a dus în curtea prefecturii, ci organele de siguranță și poliția. Au venit aduși de patrulare cu ordinul de la armată să fie cercetați. Vezi bine, cînd într-o țară, și încă în vreme de război, vin deodată atîția cetățeni străini, e nevoie de o cercetare, de o supraveghere la început. Cine știe cine se poate strecura în țară !

— Dar sunt toți români de la graniță.

— Cine știe ! Au putut să se strecoare între ei îmbrăcați țărănește unguri ori nemți, jandarmi ori oameni de la siguranță cari știu românește. Chiar mă gîndesc că dacă se menține cu atîta stăruință zvonul că unii dintre ei au condus pe cărările munților pe germani, că dacă-i adevărat, n-au putut fi decît spioni străini îmbrăcați țărănește, și cari știau românește.

Preotul văzu că domnul Itu putea să aibă dreptate, revolta lui pentru un asemenea tratament, începu să scadă. Între cîteva sute de refugiați, țărani și intelectuali, porniți din atîtea sate, se puteau furișa și iscoade dușmane. Cine să-i cunoască ?

— Dacă vrei, să mergem pînă la prefectură, să vedem ce-i cu doctorul dumnitale și cu familia lui — zise comerciantul sculîndu-se și luîndu-și pălăria. — Sunt însă sigur că au isprăvit cu ei pînă acum.

Dar cînd ajunseră, gardienii erau tot înaintea porții. Nu mai erau însă aceia cu cari a vorbit părintele.

— Refugiații sunt încă aici ?

— Aici, domnule Itu, să trăiți.

Din curte nu se auzea nici o larmă.

— Atît de mult ține cercetarea ?

— Încă nici nu s-a început.

— Cum așa ? — întrebă mirat comerciantul. — De la șase dup-amiază sunt aici.

— S-a întrebat telefonic la Ministerul de Interne ce să facă cu ei, și încă n-a venit nici un răspuns.

— Dar unde vor dormi ?

— Unii și dorm. Jos în curte. Sunt cu toții rupți de oboseală.

— Are părintele aici o familie cunoscută, doctorul din satul lui, cu nevasta și cu o fată. Ar voi să le dea un adăpost peste noapte.

— Nu se poate, domnule Itu. Avem ordin strict să nu intre nimeni, să nu iasă nimeni.

— Garantez eu pentru părintele și doctorul, ce Dumnezeu !

— Zadarnic, avem ordin strict.

— Unde e domnul prefect ?

— S-au dus cu toții la cină, și de la prefectură și cei de la siguranță și poliție. A rămas numai domnul sergent Vintilescu la telefon. Dacă telefonează de la București, îi chemăm numaidecît.

— Chemați careva pe sergentul Vintilescu.

— Nu poate părăsi telefonul.

— Ei, comedie ca asta ! Lăsați-ne dar să intrăm să vorbim cu el.

— Îmi pare rău ! Avem consemnul dat, e vreme de război, zău nu vă supărați, domnule Itu. Ne-am juca cu capul.

Se întoarseră. Mai revoltat decît preotul era acum domnul Itu. Să nu aibă atîta autoritate în fața alor doi simpli gardieni ! Revolta lui se manifesta însă în condamnarea organelor de siguranță și a Ministerului de Interne. Cum nu li s-au dat încă instrucții ? Dacă nu va răspunde Bucureștii, ar putea să-i țină închiși zile și nopți în șir ! Ce organe de siguranță mai erau acestea dacă nu știau ce au de făcut într-un asemenea caz ? Nu aveau instrucții de mai înainte ? Nu aveau nici o inițiativă proprie ? Erau legați de București cum e calul de gard ?

Pînă protesta așa, părintele Scurtu nu zise nimic. Îi dădea iarăși dreptate. Ajunseră înaintea locuinței lui Itu.

— Îmi pare rău părinte ! A fost să vezi din prima zi una din slăbiciunile noastre : lipsa de organizare și de independență a serviciilor noastre publice. Acum când ar trebui să funcționeze ca ceasul, se-mpotmolesc deodată. Ai văzut și ce este prin gări, toate liniile blocate. Cum să se facă la rezezeală transportul trupelor ? E o nenorocire ! Noapte bună ! Ai văzut că nu pot face nimic !

— Noapte bună, domnule Itu. Lăsați, va trece ea cumva noaptea asta.

Răspunsul de la Ministerul de Interne nu veni pînă dimineța. Trebuiau să-și pecizeze fiecare identitatea prin mărturia cunoscuților. Cei mai mulți refugiați nu aveau nici un act la ei. Țăranii, nici unul. Măsura fu bună. Refugiații se grupară după sate, și fiecare putu adeveri despre celalalt. Se văzu că nu se strecurase nici un străin între ei. Nici un om necunoscut de alții nu se află între ei.

De la București mai veniră instrucțiuni în legătură cu găzduirea lor. Autoritățile fură obligate să le stea în ajutor, și la caz de nevoie să le rechiziționeze locuințe. Instrucții ulterioare vor urma. Să se întocmească un tablou cu numele lor, cu profesiunea, cu numărul membrilor de familie.

Întocmirea tabloului ținu însă toată ziua. Îi înregistrară mai întâi pe intelectuali, o mulțime de preoți și învățători, elevi de liceu, notari, vro trei medici, cîțiva advocați. Majoritatea covîrșitoare erau țărani. Erau oameni din vro cincisprezece sate.

Doctorul Preda isprăvi pe la zece dimineța. Părintele Scurtu îi aștepta de la opt în fața prefecturii.

Încă în după-amiaza acelei zile sosi un tren cu răniți. Vestea sosirii ajunsă mai degrabă decît trenul, și ieși multă lume la gară. Cei internați în spital de mai înainte fură aduși pe rînd, în camioane, mai mult noaptea, așa că nu făcură mare senzație în oraș. Cei mai mulți cetățeni știau doar atît că în spital erau cîțiva răniți mai ușor. Măsura era luată, desigur, pentru a nu alarma lumea.

Acum însă nu se mai putu ascunde nimic. O dată cu venirea refugiaților, cu știrile de ieri despre retragerea armatei române în munți, lumea începu să ia, îngrozită, contactul cu realitatea. Întiul transport de răniți, într-un lung tren sanitar, produse o emoție puternică în tot orașul. Între ei erau și soldați și ofițeri din localitate, și la debarcarea lor se petrecură scene cari ridicară hohote de plîns în văzduh.

A doua zi și în zilele următoare trenuri cu răniți soseau mereu. Mulți erau puși cu brancardele în simple vagoane de marfă. Doctori, doamne de la Crucea Roșie se puteau vedea la sosirea fiecărui tren în gară! O tăcere și o tristețe grea se lăsă asupra orașului.

Circulația pe linia ferată de pe Valea Oltului se intensifică. Ca prin minune garniturile cele multe de prin gări dispărură și trenurile circulau acum cu destulă ușurință. Trenurile cu soldați spre frontieră treceau mai ales noaptea. Se cunoșteau după semnalul goarnei la plecarea lor din gară. Părintele Scurtu auzea mereu aceste goarne. Ceea ce cîntau ele era o melodie nouă pentru preot. Erau chemări războinice, cari sfîșiau noaptea cu glasul lor de aramă, și aveau o nuanță sinistră, de primejdie. Îi cădeau totuși în suflet ca o înviorare metalică, ca o forță nouă, necunoscută, care-l umplea de mîndrie și voință, deși îi aducea lacrimi în ochi. Nu auzise în viața lui un cîntec mai pătrunzător. Îi părea uneori că e însăși strigătul Țării în primejdie. Sufletul îi deveni așa de sensibil încît se trezea din somnul cel mai greu la trecerea trenurilor cu armată prin gară, la sunetul goarnei. Era o chemare vibratoare de energie și de voință, care trecea în văzduhul înalt, se răspîndea peste oraș, răsuna clocotitoare în înălțimile din jur, în pădurile de pe coaste.

Avea senzația limpede că chemarea goarnei deștepta în el ceva nou. Părea că, ascultînd-o limpede și puternică, în tăria nopții, se deșteptau adîncurile în el, netrezite încă de nici o putere pămîntească pînă acum. Părea că, tot mai mult, se face o apă și un pămînt cu soldații ce mergeau spre frontieră, cu trenurile, cu orașul, cu aerul, cu Țara. Nu-și mai dădea seama că-i ardelean, că-i refugiat, nu mai era decît un mădular al neamului, cu

soarta, cu viața, cu moartea, legat de neamul prins în luptă, o odraslă a pământului românesc amenințat de cotropirea dușmană. Și o căldură nouă, dulce, aromată, îi inunda sufletul.

Vreme de doi ani cât a ținut neutralitatea României trăise mai intens decât înainte sentimentul unității neamului. Ceea ce trăia, ceea ce simțea acum, era însă ceva neasemănat mai limpede și mai puternic. Deși în vremea refugiului avusese și pînă acum sentimentul și hotărîrea — și chiar vorbise despre ea — că în cazul nenorocit de înfrîngere a României nu se va mai întoarce niciodată acasă, acum nu era sentiment și hotărîre, era o certitudine pe care parcă o vedea și o pipăia. Nu mai avea unde să se întoarcă : *acasă* nu mai putea fi nicăieri decât acolo unde e armată română și unde aude chemarea goarnei. Aici era neamul, aici era Țara, aici era viața, îi spunea un glas puternic din adîncurile ființei sale. Trăia de-acum cu adevărat în neam, sufletul neamului îl absorbi și pe al lui.

Deodată nu se mai simți nici străin, nici singur, nici fără nici un mijloc de existență încă, ci acasă. Sentimentul acesta cald, înduioșat pînă la lacrimi, îl ținu treaz nopți în șir, să audă goarna. Deși cînta o melodie nouă, începu să-i pară că o cunoaște de totdeauna. Și-i părea că o cunoaște și văzduhul și zăvoaiele Oltului și dealurile și pădurile în cari răsuna. Era chemarea neamului și a Țării, simțea el cu lacrimi în ochi, și el înțelegea acum această chemare. Nu, nu mai era un simplu glas de trîmbiță. Era o ființă vie care striga în nopte, și el o simțea și... și începea să i se închine ca unei zeități.

Aceasta să fie *Patria* ? se întreba el în ceasuri de trezire întreagă ? În doi ani de război a văzut trenuri cu soldați plecînd spre front, a văzut răniți în spital, a citit despre pătrunderea rușilor în Ungaria de Nord, dar nici adierea sentimentului de acum nu se apropiase de el. Aici, pe Olt, în Țară, era pentru întâia oară acum, și totuși simțea puternic că aceasta era Țara adevărată. Aici era acasă. De ea îi păsa, de primejdia cotropirii ei se cutremura.

În zilele ce urma să mergea regulat la gară, la sosirea trenurilor cu răniți. Avea sentimentul că-i cunoaște pe toți, de când e lumea. Și cum intrau în el pecetele lor de sînge, bandajele roșii, brațele legate, mușenia solemnă a răniților ! Se uita, ca hipnotizat, pînă era coborît cel din urmă rănit.

Iar nopțile asculta goarna, și fluieratul sinistru al trenurilor. Era mai mult un huiet de animal înspăimîntat decît fluierat de coș.

În cîteva zile obrazii-i căzură înlăuntru, iar ochii-i ardeau mereu fosforescenți. Și, ceea ce o îngrijora pe Nastasia mai mult decît insomniile lui — nu mai era bun de nimica peste zi. Rătăcea pe străzi, dar mai mult ieșea din oraș, pe un deal din apropiere, privea împrejurimile și asculta depărtările. De-acolo începu să se audă tunul bătînd spre nord.

Uneori uita să taie lemne pentru bucătărie. Alteori Nastasia avea nevoie să-l trimită în oraș după vro tîrgușală, și nu avea de unde-l lua.

— Toți oamenii sunt pătrunși de amenințarea primejdiei, de nenorocirea întîmplată, dar nici unul așa ca tine, îi spuse Nastasia într-o zi. Parcă n-ar trebui să mai și trăim. Iată doctorul Preda a și intrat la treabă și Laura, numai tu umbli încă fără nici un căpătîi. Cîți bani mai avem ?

— Nu-ți fie frică, n-o să perim de foame ! Acum suntem doar...

Nu spuse cuvîntul. Era să zică : «suntem doar *acasa*», dar își dădu seama că femeia poate nu l-ar înțelege.

— Suntem în toamnă, Dumnezeu știe ce se va mai întîmpla. Poate ne-apucă iarna pe aici și nu avem o haină. Doctorul a venit cu mai mulți bani decît noi, și totuși a început să cîștige.

— Da, ai dreptate, Nastasio. O să vorbesc cu avocatul Oprescu. Se plîngea că nu mai are pe nimeni în birou și ar avea nevoie de un om.

— Nu știu. Nu-l cunosc.

El uitase să-i spună cînd i-a vorbit avocatul. Pe lîngă birou, avea și o întreprindere forestieră, vorbind adevă-

rul avea nevoie de un om mai mult pentru acea întreprindere.

— O să vorbesc cu el încă azi. Știi că pe vremuri, în prima noastră parohie, am făcut și pe contabilul băncii de acolo. Mă pricep.

— Dar pentru ce nu ai rămînea în slujba ta ? Pentru ce nu vorbești cu episcopul ? Poate are vreun loc vacant de preot.

— M-am interesat eu. Aici nu are.

— Dar nu-i nevoie să aibă numaidecît aici. Eu bucuros m-aș duce într-un sat.

— La sat ar fi mai greu. Peste un sat te poți trezi cu dușmanul, fără să știi nimic.

— Tu crezi că vor pătrunde în Țară ? Nu vezi că trenurile nu mai răzbesc să ducă trupe la graniță ?

— Văd că în război nu știi niciodată ce se poate întâmpla.

Părintele Scurtu vorbi într-adevăr cu avocatul Oprescu, și omul fu foarte bucuros cînd auzi că se pricepe la contabilitate. Era și el din moși născuți în Ardeal, tot din părțile Sibiului ca și comerciantul Itu. Din Oprea ajunseră Oprescu.

Advocatul îi puse în vedere o remunerație la care nici nu se aștepta, cu care putea trăi cu familia. A doua zi intră în slujbă, spre marea bucurie a Nastasiei.

Doctorul Preda intrase într-adevăr în treabă, la nici o săptămînă după sosire. În curînd spitalul nu mai fusese încăpător și se mai înființaseră două, în clădirea liceului și a unei școli primare. Adică, se umpluseră și acelea, pentru că erau pregătite de mai înainte, de Crucea Roșie. Se simțise îndată lipsa de doctori, și Preda fusese primit cu rangul de căpitan. Intrase și Laura, ca soră de caritate. Ion Vestemean și ceilalți trei răniți din camera lui fuseseră evacuați la spitalul din liceu. Aici lucra și doctorul Preda cu Laura.

Doctorul cu familia rămăsese în satul X pînă la evacuarea lui de către români, deși Laura stăruia în fiecare zi să plece în Țară. Părintele Scurtu află de la el că țărani consăteni, refugiați cu el, au fost cercetați de aproape de către autoritățile militare și nu li s-a mai dat voie să se înapoieze acasă, cum ar fi dorit unii dintre ei. Toți

aceștia veniseră acum în Țară, dimpreună cu mulți alți țărani din comunele de sub munte, de pe Valea Oltului, și cu intelectualii satelor. Erau o mulțime de preoți și învățători cunoscuți de părintele Scurtu.

— Și cum de n-a venit și notarul Danțiu cu familia ? Spui că pînă în satul X au venit și ei la patru zile după noi ?

— Au venit poate mai bine de drumul jumătate — răspunse doctorul Preda, în vreme ce-i povestea întîmplările refugiului lor — dar cu cei doi copii mici n-a mai putut de la o vreme. N-ai idee cît de greu era drumul : toată lumea pe jos, și aproape în fugă. Dacă nu plecai mai devreme nici tu nu ai fi putut ajunge pînă aici. Toți cari au avut copii mici au rămas prin satele de la graniță. Era cu neputință să vină, ca noi, peste munți.

— Așadar e adevărat că n-ați mai putut trece prin valea Oltului, pe la Turnu-Roșu, nici voi refugiații ?

— Nici noi, nici armata. A fost o debandadă și o învâlmășală de care e mai bine să nu mai vorbim ! Toți ne-am pierdut capul cînd am aflat că în trecătoare s-au instalat trupele germane, cari ne-au căzut în spate.

Doctorul cu soția și fata au făcut tot drumul pe jos dimpreună cu ceilalți refugiați.

— A mai trebuit să ne țină o noapte și în curtea prefecturii ! Atîta ne-a mai lipsit !

A fost supărat și indignat în primele zile pentru un asemenea tratament. Dar după ce văzu bucuria Laurei cînd își află logodnicul aici, îi trecu tot necazul. Mai ales fiindcă înțelese curînd că o întorsătură atît de gravă a războiului nu putea să nu ducă și la măsuri necugetate.

— Știi — zise doctorul — că eu nu cred în visuri, dar urcînd pe munți m-am gîndit de multe ori la ceea ce mi-ai spus : «S-a început românește și se continuă ungurește.»

— Visul meu ?

— Da, visul tău. Îți spun drept că m-a pus pe gînduri.

— Numai cît eu cred că el a fost epuizat. Simbolul s-a explicat, i s-a împlinit semnificarea și de-aici încolo nu mai avem nimic cu el.

— Vrei să spui că tîlcul e numai pînă la Carpați ?

— Da, pînă la frontiere. Mai departe nu vor pătrunde.

— Să dea Dumnezeu, însă eu mă tem. Pînă se ve putea reorganiza armata ce se retrage — se scurge încă și acum prin locuri foarte grele — nemții vor înainta spre sud pe Valea Oltului.

— Au început să se scurgă trupe nouă spre frontieră. Eu cred într-o rezistență în munți.

Convorbirea aceasta avusese loc între ei a doua zi după sosirea refugiaților. Trenuri militare încă nu mergeau spre frontieră, dar părintele Scurtu își luă dorința drept realitate.

Laura rămase mută cînd îi spuse, a doua zi după sosire, părintele Scurtu că logodnicul ei era aici în spital. Îl ascultă ce-i povesti despre vizita lui, fără un cuvînt, numai fața ei se lumina și ochii îi străluceau tot mai tare. Apoi luă brațul preotului.

— Te rog să mă duci la el — șopti ea.

— Vom merge numaidecît. Dar mai întîi trebuie să vii la noi să te speli, să te aranjezi puțin. Cum să mergi în halul ăsta ?

Dar Laura nu-l mai slăbi din braț și trebuiră să meargă cu toții, așa cum au ieșit din curtea prefecturii, la spital.

Doctorița era fericită și ea. Doctorul Preda căzuse pe gînduri.

— Nu mai știu ce să cred, părinte — zise el. — Parcă tot ar exista în viață puteri misterioase. Visul tău, presentimentul Laurei de care-mi vorbea mereu mamă-sa.

— Dar n-a fost numai un presentiment. Domnișoara poate nu v-a spus ce mi-a destăinuit mie : l-a visat chiar rănit.

— Nu mai spune ? E adevărat Laura ?

Fata înclină din cap tăcută.

Pînă la spital trebui să le povestească tot ce știa despre rănirea lui. Faptul că trecuse peste orice primejdie mai ușura întrucîtva suferința Laurei și a mamei sale, deși se temeau că preotul nu le spusese tot.

Numai după ce-l văzură li se ridică piatra de moară de pe inimă.

Laura izbucni în lacrimi, deși își propusese să fie tare, știind că mai erau trei răniți în aceeași cameră cu Vestemean.

Doctorul Preda era acum pesimist. Nu mai vedea cum s-ar mai putea întoarce curînd acasă. De aceea, cînd numărul răniților începu să crească vertiginos, el primi bucuros să ajute în spital. Laura ținu să intre și ea. Ce bine că era destul de introdusă în îngrijirea răniților din spitalul din satul lor !

Nu spusese nimănui, nici chiar logodnicului, dar ea era adînc convinsă că Dumnezeu ascultase rugăciunile ei, și primise munca din spitalul din sat, pentru Ionică. Se hotărî să ofere lui Dumnezeu aceeași muncă și rugăciune pentru paza lui viitoare ! Era un suflet adînc religios.

Pentru Ionică deocamdată nu mai avea pentru ce se teme. În trei-patru săptămîni rana lui va fi complet vindecată. Așa declară și doctorul Preda după ce-l vizită...

Părintele Scurtu intră în slujbă la avocatul Oprescu, care după cîteva zile îi declară că era foarte mulțumit cu el. După-amiezile, de la două era liber. După-masă ieșea adeseori pe dealurile din apropiere. Tunul bătea rar, dar din zi în zi se auzea tot mai deslușit. Uneori se cutremura la amintirea celor două visuri ale sale. Forța va birui dreptul ? se întreba el. Concluzia : «a început românește și continuă ungurește», va fi valabilă și de-aici înainte ?

XXX

Dintre refugiați unii rămaseră în Rîmnic, alții plecară mai departe, într-alte orașe. Cei mai mulți dintre țărani plecară la București să-și caute de lucru. Aproape toată lumea venise numai c-o dăsgă sau o traistă în spate, pe ce apucaseră să pună mîna. Retragerea armatei pînă în munți se făcuse la repezeală. Oamenii trebuiseră să-și afle mijloace de existență. Puțini erau întristați pentru că lășaseră acasă. Erau mulțumiți simțindu-și acum viața în siguranță. Dar toată lumea era îngrijorată, stăpînită de un singur gînd ; va reuși dușmanul să pătrundă în Țară ?

Într-o zi, ieșind de la birou, părintele Scurtu trecea îngîndurat pe stradă. Avocatul Oprescu îi spusese cîteva

știri neliniștitoare : trupele germane înaintau. Rezistența noastră slăbise în unele puncte. Se vorbea de mari forțe germane cari pătrund și pe valea Jiului. Dacă ar trebui să plece și din Rîmnic, unde s-ar mai duce ?

Într-un colț de stradă îl opri un domn c-o impunătoare barbă neagră. Era un bărbat de statură mijlocie, pătrat, cu ochii de un albastru adînc, trecînd în vinețiu.

— Dumneata ești părintele Scurtu ? — îl întrebă cerîndu-și scuze că-l oprise în drum.

— Da. Eu sunt.

— Vasile Scurtu, nu ?

— Da, Vasile.

Omul îi luă mîna și i-o strînse cu putere.

— Sunt Petrescu, alias Petra.

Era vrun preot pe care nu-l mai recunoștea. Ce avea să spună cu «alias Petra ?»

— Cînd eram împreună la gimnaziu în Blaj mă chema Petra, coleg de școală cu dumneata pînă în clasa a treia. Văd că nu mă mai cunoști.

— Cred și eu, după atîta potop de ani. Parcă dumneata m-ai fi recunoscut ?

— Nu, desigur. Mi te-a arătat cineva. Mi-am adus aminte numaidecît de nume. Ești mai de mult pe la noi ?

— Da !

— Eu n-am auzit decît de curînd. Da ce să ne mai «domnim» ? Am întrebat înainte cu cîteva zile pe cineva și mi-a spus că ești preotul ardelean Vasile Scurtu. Ce păcat că n-am știut mai de mult ? Eu am o farmacie aici în Rîmnic, în piață. Sunt căsătorit dar n-am copii. Cît de bucuros te-aș fi invitat să stai la mine.

— A, dar eu nu sunt singur, sunt cu soția și trei copii.

— Nu mai spune ? Păi, cum v-ați luat cu toții lumea în cap ? Eu nu mi-aș fi părăsit farmacia pentru nimic în lume ! Dar încă dacă mai aveam și copii !

— N-am plecat nici noi de bunăvoie, te asigur. Împrejurările ne-au constrîns ! Ai văzut cîtă lume a venit ! Nime nu-și părăsește căminul de bunăvoie !

— Adevărat ! Mare nenorocire ! Dar ascultă dragul meu. Dacă n-am avut plăcerea să locuiți la mine, unde stați de altfel ?

Îi spuse strada.

— Da, acolo chiria e mai mică. Voiam să spun că dacă n-am avut plăcerea să stați la mine, va trebui cel puțin să luați masa la mine. Știi, sunt numai eu cu nevasta.

În vreme ce-i vorbea ținându-l strâns de braț, preotul își chinuia memoria să-și aducă aminte de el. Îl chemase Petra, și acum era Petrescu. Petra! Petra! Își zicea el mereu pînă i se lumină în amintire!

— Petra — zise el părăind că n-a auzit invitarea farmacistului — dar erau doi cu numele acesta: Petru și Ion.

— Exact! Eu sunt Petru. Eram pe-atunci un copil pipernicit, de-o șchioapă. Eram cel mai mic în clasă.

— Da, adevărat — zise preotul. — Erăi numai o sfîrlează — își aminti Scurtu cu un resentiment.

— Da, eram mic și al dracului, mai ții minte? Părinții nici nu credeau că am să trăiesc, și uite ce-a ieșit din mine! — vorbi el, rîzînd bucuros, săltîndu-și barba mare, neagră pe piept.

Părintele Scurtu își aduse aminte bine acum de copil. Ședea vecinic în banca ultimă, în «banca măgarilor», de unde împrăștia toată ora cu gloanțe de hîrtie și de pîne pe colegi, uneori chiar pe cîte un profesor. Ahea se vedea din bancă. Între ore sărea peste bănci, trăgea de păr și urechi pe colegi, și le scăpa aproape totdeauna din mînă. Făcea prav cît zece, amesteca manualele de școală dintr-o bancă cu celea dintr-alta, încît abea mai reușeau elevii să și le adune. Punea coji de nucă sub picioarele scaunului de pe catedră, la ora unui profesor bătrîn și greoi care îngălbenea de cîte ori scaunul trozneva sub el, și pornind furios de pe catedră umbla să-l prindă de pe sub bănci pe Petra Petru. Știa cine-i blestematul. Îl spuneau și copiii, pentru că tuturor le era nesuferit. Dar bătrînul nu-l putea prinde niciodată să-l poată bate. Cînd credea că a pus mîna pe el, îi scăpa iar și o tulea pe ușe. De învățat nu învăța mai nimic. Era totuși inteligent și nu rămînea repetent.

— Da, îmi aduc aminte, erăi un copil neastîmpărat.

— Neastîmpărul acela m-a adus unde mă vezi. Sunt azi un om cu avere. Am farmacia mea. După clasa a patra părinții au voit să mă dea la școala normală să mă

facă dascăl. Dar n-am voit. Aveam un unchi în București și i-am scris să mă primească la el. Așa am învățat mai departe. Vorba vine ! Tu poate-ți mai aduci aminte ce învățătură ! Dar am avut simțul practic al vieții. M-am însurat cu o femeie cu stare bună. Farmacia e zestrea ei. O să vezi cum suntem aranjați, căci va trebui să mîncați la noi.

— Cînd ? dacă ești bun să-mi spui.

— Dacă voiești și de azi, ba mai bine începînd de mîine, căci nevastă-mea nu știe nimic. De mîine, deci, și la revedere !

— Cum, de mîine ?

— În toate zilele, se-nțelege.

— A, dar ți-am spus că-s cu nevasta și cu trei copii.

— Nu face nimic ! Avem de unde, mulțumită lui Dumnezeu ! Nevastă-mea o să aibă o mare bucurie.

— Nu se poate, dragul meu ! De bine de rău, ne-am înjghebat și noi o mică gospodărie. Cum să venim pe capul vostru ?

— Mă supăr, mă-nțelegi ? Mă supăr dacă nu primiți. Ce sfîntu ! Doar am fost colegi, suntem amîndoi ardeleni, apoi nu sunteți refugiați ?

— O invitare la un prînz primim cu plăcere. Dar să mîncăm regulat la tine, e peste putință. E o invitare pe care o faci fără a te fi consultat cu doamna ta. Dar chiar dacă ne-ați face-o amîndoi, n-am putea primi. Fiindcă pe urmă ați regreta voi înșivă.

— Bine, frate, se poate să fii așa de încăpățînat ? Atunci, dacă-i așa, cel puțin amiaza să o luați regulat la noi !

— Nici asta nu se poate.

— Atunci poimîine, duminică, veniți să prînziți la noi ?

— Cu plăcere, și-ți mulțumesc.

Din ușurința cu care-i vorbea, din nepăsarea cu care se mulțumise cu o invitare pentru o singură dată, preotul înțelese că fostul coleg nu-i vorbise nici o clipă serios. Avu sentimentul acesta chiar în vremea cît stăruia.

Dumineca viitoare familia părintelui mîncă la farmacistul. Cînd fură prezentați doamnei, părintele Scurtu

avu sentimentul că omul își bătea joc de ei. Credea că-i soacră-sa, nu soția. Era o femeie corpulentă, greoaie, cu mult mai în vîrstă decît el. Putea să-i fie mamă. Farmacistul văzu uimirea părintelui, folosi un prilej de neatenție a nevastei, și-i suflă repede în ureche : «știi, am luat-o văduvă. Dar e o femeie excelentă».

Preotul simți un dezgust adînc, și nu putu mînca aproape nimic la masă. Cei doi băieți de asemenea, abea gustară din mîncări, nefiind obicinuiți cu ele.

Sosiră, în restimp de trei zile, vești rele de pe front. Farmacistul le știa pe toate. Le povesti cu toate amănuntele. Părintele Scurtu și Nastasia ascultau îngrijorați. Începu a se zvoni despre evacuarea orașului.

— Noi de-aici nu ne mișcăm, vină cine-or veni ! — spunea c-un glas gros bărbătesc doamna Petrescu.

— Unde să pleci cu farmacia ? Poți aduna farmacia într-o desagă și să pornești ? Se-nțelege că nu ne mișcăm — zise bărbatul.

Nastasia oftă.

— Bucuros am rămînea și noi, unde să mai mergem cu copiii ? Și pînă unde ? Evacuările ar putea să se repete mereu. Aici avem o locuință, are părintele un serviciu. Mi-am adunat cîteva lucruri. Unde să mai plecăm ? Cunoaștem pe domnul Itu, pe avocatul Oprescu, și acum pe dumneavoastră. Tot nu am rămînea printre străini. Într-un necaz tot am avea un ajutor ! Mai departe, într-alt loc, cine știe dacă am mai întîlni oameni buni.

Părintele Scurtu văzu că gazda schimbă o privire stăruitoare cu farmacistul. Îi păru că înțelege temerea zugrăvită pe fața bătrînei. După vorbele Nastasiei părea că se teme să nu rămînă în sarcina lor.

— Oricît de greu ar fi, draga mea — zise el — într-un caz de evacuare noi nu putem rămînea aici. Asta nici nu se mai discută. Ar însemna, după atîtea prin cîte am trecut, să ne aruncăm de bunăvoie în gura lupului.

— Chiar așa — se grăbi să confirme farmacistul. — Ați fugit pînă acum de primejdie, trebuie să vă feriți și în viitor. Cu noi e altceva. Noi, unde să ne ducem cu farmacia ? Le va prinde și lor bine medicamentele noastre, dacă vor veni. Însă eu am o părere. Cred ca și doamna preuteasă, că nu se plătește să vă mutați în vro localitate

din apropiere. Dacă vă duceți de-aici trebuie să vă mutați într-un loc unde e sigur că nu se va mai face evacuarea. Eu, drept să spun, m-aș muta chiar în București.

— În București ! — se îngrozi preuteasa. — Dar ce să facem acolo ? Cum vom trăi ? Nu-i capitala pentru nește refugiați ca noi.

— Vă înșelați doamnă preuteasă — interveni nevasta farmacistului. — Eu am trăit în Capitală. Viața e mai ieftină decît la noi, dar nu în centru, se înțelege. Sunt cartiere în București foarte ieftene, și locuințele și alimentele.

— Dar mai este ceva — adăugă repede farmacistul. — Guvernul va da ajutoare lunare refugiaților, după cît se aude. Și așa va și trebui să fie. Nu-i poate lăsa pe drumuri, la mila nimănui, căci doar sunt frați de-ai noștri, frați nenorociți. Cei cari vor fi în Capitală vor fi ținuți în evidență, își vor primi ajutoarele regulat. Pe cînd cei din provincie, Dumnezeu știe cînd. Pentru că în România este un mare păcat : guvernul se îngrijește numai de Capitală.

Amîndoi soții continuară cu mare însuflețire să laude binefacerile traiului în Capitală. O viață mai ușoară și mai frumoasă nici nu se putea închipui ! Apoi acolo erau și fruntașii românilor ardeleni cari luptaseră pentru intrarea României în acțiune. Desigur, ei încă nu vor purta grija refugiaților, dar dacă se vor împotmoli într-un orășel ori sat, neștiuți de nimeni, cum să-i ajute ?

Părintele îi asculta în silă. Avea mereu sentimentul că stăruiau așa numai pentru a nu ajunge, rămînînd aici, o greutate pentru ei. Totuși era o nerușinare să zugrăvească în culori atît de atrăgătoare traiul în Capitală în fața unor oameni cari nu aveau nici un mijloc de existență !

— Ușor sau greu, eu încă m-am gîndit la București de cînd au început zvonurile despre evacuare. Nu pentru că am vedea raiul acolo. Știu că ne va fi mai greu ca aici. Dar pentru că Bucureștii nu vor cădea niciodată în mîna dușmanului. Capitala e singura cetate, singurul oraș înțărît al României.

O lumină trecu repede peste fața bătrînei. Farmacistul se însufleți deodată și începu să vorbească despre forturile Bucureștilor. Era o cetate unică în Europa. Nemții nu vor intra pînă-i veacul acolo !

— Dar, mulțumită lui Dumnezeu — sfârși farmacistul — încă nu se știe nimic sigur. Poate nu se face nici o evacuare. Poate nemții vor fi opriți. Nu trebuie să vă îngrijați. Și cit veți mai sta aici, vă rugăm să mai poftiți pe la noi, la masă. De-o pildă... și el aruncă ochii la nevastă-sa, «pe cînd ai spune Cleopatra» ?

— Pe de azi în trei săptămîni — răspunse gazda după ce se gîndi puțin.

— Vă mulțumim. Vom vedea ce va mai fi pînă atunci. Totuși eu m-aș arunca pînă la București să pipăi puțin terenul. M-am gîndit de cînd au început să circule zvonurile de evacuare. Ceea ce m-a reținut pînă acum e un singur lucru : nu mă știu orienta. Și într-un oraș mare, dacă nu te știi orienta, nu poți face nici o ispravă.

Farmacistul bătu încîntat din palme.

— Dar știi, dragă Scurtule, că eu plec mîne seară în Capitală ? Am niște afaceri în legătură cu farmacia. Trebuie să mai aduc unele medicamente, chinină și aspirină, mai ales, și cît de multe. Trec, cu spitalele astea, ca pînea caldă. Ei, iată o întîmplare fericită : eu te voi călăuzi foarte bucuros prin Capitală.

— Îți mulțumesc. O să mă hotărăsc pînă mîne.

— Treci pe la farmacie și-mi spune.

Îeși aproape sufocat de la prînz.

— Am avut mereu senzația că oamenii aceștia ar voi să ne alunge din oraș — zise indispusă Nastasia. — Pentru ce ne-or mai fi poftit la masă ?

— Și încă nici nu ți-am spus, fiindcă știam că nu era sincer : fostul meu coleg de școală ne-a poftit întîi ca, începînd de a doua zi, să mîncăm regulat la ei.

— Doamne ferește !

— Ei, sunt mulți oameni în lume, ce să facem ! Petrescu ăsta de mic școlar era nesuferit tuturor.

Și părintele Scurtu se gîndi la anii de liceu. Resentimentul așa de vechi cum stătuse oare depozitat în amintirea lui încît i se ridică din nou în suflet îndată ce-și aduse aminte de liceanul copil de odinioară, ca o mi-reasmă rea, neplăcută ? Se gîndi că și atunci era de-un egoism feroce, nesincer și brutal. Se vede că porneala omului, cum e să fie, e din naștere mai mult decît din educație.

— Tu te gîndeşti serios că ne-am putea muta la Bucureşti ? — îl întrebă deodată Nastasia, în drum spre casă.

— De cînd se vorbeşte despre o eventuală evacuare, m-am gîndit mereu. Nu mai putem umbla cu cortul în spate, mai ales în vreme de iarnă. E nevoie să avem un domiciliu stabil.

— Aici ai aflat pe Oprescu, dar în Capitală cine te cunoaşte, cum vom trăi ?

— De asta nu mă tem. De lucru voi afla cu siguranţă. Ceea ce mă îngrijorează e locuinţa. Şi de aceea o să plec mine seară cu farmacistul să pipăi terenul în ce priveşte cvartirele.

— Să mai cheltui bani şi cu trenul !

— Nu va fi lumea, voi călători cu clasa a treia, se_ntelege. De altfel un singur tren mai circulă zilnic spre Bucureşti, şi mi se pare că are şi vagoane de marfă, pentru soldaţii cari merg la garnizoane. Poate nu mă va costa nimic. Ai văzut că de la Turnu-Roşu nu ne-a cerut nimeni nici o plată.

Preuteasa tăcu tot drumul pînă acasă. Cînd intră în locuinţă, se uită la lucrurile ce-şi mai adunase prin casă şi oftă.

— Doamne, greu ar fi să trebuiască să mai plecăm şi de aici ! Ne-ar trebui cufere, ori vro ladă şi nu avem nimic.

— Voi lua vrun avans de la domnul Oprescu. Sunt convins că nici el nu va rămînea aici în caz de evacuare. Poate va avea nevoie de mine şi în Bucureşti. E un om care învîrte multe afaceri.

A doua zi vorbi cu avocatul Oprescu pentru un concediu de cîteva zile. Cînd văzu pentru ce vrea să meargă în Capitală omul se albi la faţă.

— Sfinţia-ta crezi că s-ar putea ajunge la evacuarea oraşului ? — îl întrebă el cu glasul schimbat. — E adevărat că se vorbeşte, dar eu nu pot crede. Nu va fi nevoie.

— Să dea Dumnezeu să nu fie. Eu însă vreau să văd dacă aş putea afla o locuinţă ieftină în Capitală. Dacă aş vedea că nu se poate, ar trebui să mă gîndesc de pe acum la altă localitate, mai depărtată. Cu copii mici e aşa de greu să te tot muţi.

Seara plecă cu farmacistul. Își luară amîndoi bilete de elasa a treia, Petrescu zicea că nu-l poate lăsa singur. În realitate însă călătorea totdeauna cu clasa a treia, erau de-o zgîrcenie cunoscută în tot orașul, și nevastă-sa și el, dar mai cu seamă ea. Și erau măsurate toate cheltuielile pînă într-un leu.

Invitarea aceea la ei la masă produsese senzație între vecini. Servitoarea — un fel de țigancă nespălată — vorbise cu zilele despre «ospățul» ce a fost la farmacistul. De patru ani de cînd era servitoare la ei, încă n-au avut nici un invitat.

Se iscase o mare furtună cînd bărbatul îi făcuse propunerea nevestei să invite pentru a treia zi la masă pe părintele Scurtu cu familia. Slujnica dăduse de veste în toate părțile cearta ce-a urmat în casă. El nici nu cutezase să-i spună că i-a și invitat.

— Stai, soro, stai, nu te aprinde așa, că n-o să se facă gaură în cer ! E un fost coleg de școală al meu.

— Ce am eu cu colegii tăi ? Adică pentru că ai fost la școală cu el, suntem obligați să-l hrănim cu toată familia ?

— Obligați ! Nu spune nimeni. Dar e o leacă de datorie. Sunt refugiați !

— Și ce-i dacă-s refugiați ? De ce n-au rămas acasă ? Te trezești că-mi vei aduce pe cap, pe rînd, pe toți golani ăștia. Toți sunt refugiați și ardeleni ca și tine. Te vei simți de obligat față de toți. Și sunt cîteva sute ! Vrei să ne nenorocim ? Las' că-i știu eu pe golani ! Îi poștești o dată în casă și pe urmă nu te mai scapi de ei, ca de rîie !

— N-am să mai invit pe nimeni, te asigur. Acum o dată, cu o familie, nu ne vom sărăci.

Slujnica purtă prin vecini toată sfada dintre ei, și oamenii îi judecară cu asprime, deși îi cunoșteau de mai înainte. N-au contribuit cu nimic nici cînd a făcut Crucea Roșie o colectă.

Mai tîrziu auziră și preotul și nevastă-sa ce discuție a fost pentru invitarea lor. Părintele Scurtu regretă pe-o clipă că nu i-a primit invitarea de-a mînca zilnic la ei. Ce s-ar fi întîmplat atunci ? Dar ar fi meritat !

Ajunși dis de dimineată în Capitală farmacistul îi făcu propunerea să intre într-un fel de cîrciumă să mănînce «ciorbă de burtă». Era marea lui patimă de cîte ori venea

în București. Știa de mult localul în care se adunau în zorii zilei bețivanii din popor. Era un local cu totul ordinar și de-o necurătenie care-l cutremură pe părintele Scurtu.

— Să vină două ciorbe de burtă, Mitică ! — strigă farmacistul abea așezat la o măsuță așternută cu o foaie de hîrtie toată pătată.

— Pentru mine nu, te rog.

— Se poate să mă refuzi ? Doar eu plătesc.

— Nu-s obicinuit să mănînc așa de dimineață.

— Ei, o excepție nu face decît să întărească regula.

— Poate să iau un lapte, un ceai, dacă-i vorba.

— Nu se poate frate ! Te-am adus anume pîn-aici — era foarte departe de gară — să guști o bunătate ca asta. Două, Mitică, două am spus !

— Vine domnu' farmacist ! Vine îndată.

Farfurii de rînd, spălate numai de jumătate, linguri infecte de cositor, în toată încăperea era un jeg și un aer acru, greu, încît părintelui îi fu cu neputință să guste mai mult decît trei linguri.

Destul însă pentru a se îmbolnăvi și a nu putea ieși cinci zile din camera de la hotel. Farmacistul regreta, dar nu-l putea aștepta. Nu-i mai putu sluji de călăuză prin oraș. A doua zi își isprăvi cumpărăturile și se înapoie.

— Să nu spui nevastei că-s bolnav. Spune-i că mai am de lucru pe aici.

Nu se încrezu în el și-i trimise Nastasiei și o telegramă să nu se neliniștească văzînd că nu se întoarce cu farmacistul.

Abea ieși a șasea zi din hotel și numaidecît îl opri cineva în drum. Era un om binișor îmbrăcat, neastîmpărat ca argintul viu, cărunt de jumătate, cu priviri iuți, care să agăță de el și nu-l mai lăsă.

— Bună dimineața, părinte, ești ardelean, nu-i așa ?

— Ardelean.

— Se vede după îmbrăcăminte. Refugiat ?

— Refugiat.

— Mă recomand : Virgil Năstăsescu. Tot ardelean. După părinți. Funcționar la percepția de albastru. În sfîrșit ! Mulțămită lui Dumnezeu că am dat de-un arde-

lean intelectual, de-un refugiat proaspăt. Ești venit de-acum din țară ?

— Da ! cu retragerea.

— Bine că mi te-a scos Dumnezeu în cale. Trebuie să vii numaidecît cu mine la o redacție. La redacția *Universului* sau a *Viitorului*, unde să mergem ?

— Nici nu știu pentru ce. Ce să caut eu la o redacție ?

— Trebuie să vii cu mine numaidecît. Nu mai putem răzbi cu nebunii ăștia ! Tot Bucureștiul vorbește că ardelenii de pe graniță au arătat nemților cărările pe munți de au căzut în spatele armatei române și i-a tăiat retragerea la Turnul-Roșu.

— Și aici se vorbește ? — întrebă uimit preotul.

— Dar, unde încă ?

— Și la Rîmnic, unde m-am stabilit eu.

— La care Rîmnic, frate ? Doar nu-i fi ajuns pînă la Rîmnicu-Sărat ?

— La Rîmnicu-Vilcea.

— Așadar și acolo ! Aici nu te mai poți întîlni c-un om să nu sară la tine : «Ați strigat doi ani mereu : Ardealul ! Ardealul, și acum ardelenii voștri de-acasă i-au călăuzit pe nemți în țară.» Auzi dumneata blasfemie ! Trebuie să vii numaidecît cu mine la redacție.

Vobindu-i repezit îl ținea de braț și-l trăgea mereu după el dintr-o stradă pe alta.

— Dar ce să fac acolo, domnule Năsturescu ?

— Năstăsescu !

— Ce să caut eu la redacție ?

— Să dai o declarație la ziar că toate zvonurile și acuzele acestea sunt rușinoase și grav umilitoare pentru noi ardelenii.

— E adevărat că sunt așa, dar cine va lua în seamă dezmințirea unui preot ?

— Ești ardelean refugiat în carne și oase. Cum să nu-ți ia în seamă declarația ? Se poate ? Vino cu mine.

Ajunseră în sfîrșit în fața redacției ziarului *Universul*. Domnul Năstăsescu se opri și își duse un deget la frunte.

— Stai domnule ! Unde ar fi mai bine să apară declarația ? În *Universul* ori în *Viitorul* ? *Universul* îl citește toată lumea, dar *Viitorul* e organul guvernului ; cred că știi că la putere e Partidul Liberal, cu Brătianu etcetera.

Și *Viitorul* e organul oficial al Partidului Liberal. Bine, domnule, să mergem la *Viitorul*. Tot mai bine să apară declarația unui refugiat ardelean într-un organ oficial. Ar însemna și o dezmințire din partea guvernului. Și apoi cine crezi că ne acuză mai greu? Chiar oamenii guvernului, chiar lumea oficială! E nemaipomenit! Haida, domnule, la redacția *Viitorului*.

Și iar îl luă de braț și începu să-l târască după el.

— Au tipărit și ziarele?

— Ce să tipărească?

— Acuzele care circulă.

— Nu. Asta n-au îndrăznit s-o facă pînă acum. Dar nu poți intra într-o cafenea, nu poți intra într-o bodegă, să nu strige după tine dacă te cunosc că ești ardelean. Și dacă nu te cunosc e și mai rău, căci nu-i poți repezi, ci ești silit să asculți toate grozăviile astea. Nu mai poți bea o țuică, o bere, că te înveninezi ascultîndu-i! E nemaipomenit, pe onoarea mea! Cum pot crede asemenea prăpăstii?

— Dar pentru ce n-au dezmințit pînă acum prin ziare conducătorii de aici ai românilor ardeleni?

— De ce? Întreabă-mă să te întreb! Noi dezmințim cu vorba, dar ni se spune că nu avem de unde ști, că noi am fost în București, de unde să știm ce s-a întîmplat. E nevoie de un refugiat proaspăt, în carne și oase, și sunt foarte fericit că te-am întîlnit pe dumneata! Vino, părinte la *Viitorul*.

Ținîndu-l strîns de braț — parcă se temea să nu-l scape — îl târa după el foarte repede. Din cînd în cînd își scotea ceasul și-l privea la repezeală.

— Să grăbim, te rog, e tîrziu. Mi-e teamă că nu mai ajung să iscălesc condica.

— Ce condică?

— A, nu știi! Bine că nu știi! Aici la noi în fiecare oficiu este o condică în care trebuie să iscălească fiecare funcționar la sosire, pînă la ora fixată. Ai apucat să iscălești în condică pînă la ora fixată? Ești funcționar bun, bine clasificat, chiar dacă toate orele de birou n-ai face decît să răsucești țigări ori să prinzi muște. Sosești cu o minută după termin, și condica e dusă pe biroul șefului?

Ești slujbaş rău, chiar dacă ai lucra să te spetești, și ți-ar ieși coatele prin haină. Nu mai avansezi cîtu-i lumea !
Bine că nu știi ce este condica !

Și iar se uită la ceas.

— Să grăbim, părinte dragă ! Numaidecît ajungem la redacție. Acolo să spui curat și hotărît că-i o porcărie să se arunce asemenea acuze refugiaților ardeleni. Adică ei, adică noi, cari am așteptat mai tare ca ziua Paștilor, intrarea României în război, noi să fim trădători ? Nu, trebuie că și-au pierdut oamenii mințile. Comandamentul militar a făcut greșeli de neiertat, și acum caută un țap ispășitor în ardeleni. Hei ! N-ai dumneata idee, părinte dragă, ce ne-a costat pe noi intrarea în război !

— Pe cine ? Pe România ?

— Nu. Pe noi, pe ardeleni. De doi ani n-am mai avut hodină. Fă propagandă, țipă la toate răspîntiile, urlă la întrunirile patriotice, agită-te, uită de slujbă, numai să treacă Carpații ! Ce greu a fost pînă i-am urnit ! Știi, este în *Eneida* un vis în care se spune cît de greu s-a întemeiat neamul romanilor... *Tanta... tantae...* cum vine, frate, că nu-mi mai vine în minte, deși l-am știut pînă acum ! În sfîrșit ! Greu și iar greu ! Noroc cu Filipescu, săracu ! și noi cu gloata care ne ținem după el la toate întrunirile. Dar iată că am ajuns.

Domnul Năstăsescu o luă grăbit înainte, urcînd tot cîte două trepte deodată. Sus se opri gîfîind.

— Să nu te intimidezi, părinte ! Dacă vom vedea că nu sunt aplicați să-ți publice declarația, să stăruim, să nu ne lăsăm ! Sunt datori să o publice, pentru că nu au dezmințit nimic pînă acum din zvonurile ce circulă.

Fură îndrumați de-un om de serviciu la secretariatul de redacție.

Un tînăr palid, cu țigara fumegîndă într-o scrumieră, ridică capul dintre hîrtoage.

— Bună dimineața, domnilor. Cu ce vă pot servi ?

Funcționarul se recomandă și-l prezintă și pe părintele.

— Un preot refugiat ardelean, în carne și oase. Părintele Scurtu, dintr-o comună de la frontieră.

— Îmi pare bine ! cu ce vă pot servi ? — întrebă din nou, răpezindu-și ochii la niște manuscrise de pe birou.

— Am vrea să se publice în ziar o declarație a părintelui.

— O declarație ? — se miră secretarul — vă rog să mi-o dați.

— N-a scris-o încă, dar o poate scrie numaidecît.

— Și ce ar fi să cuprindă declarația ? În legătură cu refugiul ? Informații de natură militară nu putem da, sunt interzise de cenzură.

— Nu-i de natură militară, ci națională. Vreau să dezminț *categoric și formal*, zvonurile rușinoase ce circulă în tot Bucureștii că românii ardeleni de la graniță ar fi condus armata germană prin munți, arătîndu-i cărările. E un refugiat în carne și oase, sosit abea acum și e în măsură să spună adevărul.

— Vă rog treceți în camera vecină. Este tot ce trebuie pentru scris. Să scrie declarația și să mi-o arate. Vom vedea dacă se poate publica sau nu.

— Cum să nu se poată, domnule secretar ? E o datorie națională să fie înlăturate ofensele grave ce se aduc ardelenilor, și prin ei, cred că neamului întreg. Căci un neam întreg ar fi ticălos dacă în vremuri de război s-ar afla fii din sînul lui cari să conducă pe dușman în țară pe potecile din munți.

— Vă rog, să treceți în camera vecină, eu sunt, cum vedeți, foarte ocupat.

După ce trecură acolo, domnul Năstăsescu îl puse pe preot să șadă la birou și să dicteze el un text de dezmințire. Părintele Scurtu abea scria două-trei cuvinte și trebuia să le șteargă, pentru că funcționarul revenea și dicta mereu alt început.

— Domnule, asta nu mi s-a mai întîmplat ! Se vede că sunt iritat la culme. Și indignat ! Da, foarte indignat ! Nu mi se pot limpezi ideile în cap ! Eu care concipiez așa de ușor și de clar !

După vro zece încercări zadarnice, domnul Năstăsescu se uită la ceas, își luă speriat pălăria :

— Nici cu tramvaiul nu mai ajung la termin ! Scrio dumneata, părinte, ești mai liniștit decît mine. Poți scrie și singur o dezmințire, nu-i așa ?

— Așa cred !

— Să pui în ea întreaga indignare a românului ardelean, rușinat și ofensat în ce are el mai scump, în sentimentul său național. Să protestezi cu violență împotriva unor zvonuri cari sunt... împotriva firii. Da, așa să spui ; împotriva firii, și să arăți că cine le crede și le răspîndește trebuie să fie un român denaturat. Am toată încrederea în dumneata că nu mă vei face de minciună. Și să stărui să apară încă în numărul din ia-sară a ziarului.

Îi strînse mîna și ieși.

— L-am lăsat pe părinte să-și redacteze liniștit declarația. Eu trebuie să mă grăbesc la birou. Dar vă rog s-o dați încă în numărul de azi.

— Da, da ! — răspunse secretarul de redacție continuîndu-și scrisul, și neridicînd capul dintre hîrtii.

XXXI

Părintele Scurtu răsuflă ușurat cînd rămase singur. În urma intoxicării cu ciorba de burtă, nu putuse mîncă aroape nimic cinci zile. Era puțin amețit de cap cînd părăsise hotelul, iar domnul Năstăsescu îl purtase pe atîtea strade. Se simțea istovit. Se uita la coala de hîrtie plină de ștersături. Nu era un singur șir necorectat. Nici începutul nu era bun de nimic. În loc să se concentreze asupra declarației sau a dezmințirii ce voia să dea, gîndurile i se risipiră ostenite. Se gîndea la Năstăsescu ăsta care-l amețise cu vorbăria lui, se gîndea la farmacist. Ce oameni !

Apoi își aminti deodată că asta era a șasea zi în Capitală. Se gîndi la prețul camerei de la hotel și se îngrozi. Adevărat că cu mîncarea n-a cheltuit aproape nimic, nici medicamente nu și-a cumpărat. Totuși nu mai putea rămînea. Deseară trebuia să plece. Trebuia să se grăbească cu dezmințirea, dacă voia să se poată interesa și despre cvartire. Și trebuia să se informeze, fiind ținta călătoriei lui.

Mototoli foaia de hîrtie mîzgălită și o aruncă în coșul de alături, luînd alta curată de pe birou. Nu era întîiul

text care urma să apară la gazetă. Uneori scrisese articole în ziarul bisericesc pe care-l avea abonat. Discutase în ele probleme serioase. Dar acum nu avea de scris un articol, ci cîteva rînduri pentru o dezmințire.

Dar gîndurile nu i se concentrau. Rămase cu condeiul în mînă multă vreme. Prin geamuri pătrundea în cameră larma străzii. Era o mare arteră de circulație.

Cum stătea înțepenit la birou cu condeiul în mînă, trăsări deodată și își încordă urechea. Sunetul unei goarne pătrunse de afară, amestecat cu larma cealaltă. Trebuia să vină de undeva de departe. Ahea cîteva acorduri. Inima începu să-i bată. Era aceeași chemare pe care o ascultase nopți de-a rîndul în locuința lui de la Rîmnic. Simți o caldă înduioșare în suflet și ochii i se umeziră. O imagine începu să i se limpezească, apoi alta, și alta. O căldură ce pleca de la inimă i se răspîndi în tot trupul, și de la o vreme cuvintele îi năpădiră tumultoase în condei. Se trezi scriind cu înfrigurare. Umplea o foaie de hîrtie după alta.

Pe la unsprezece intră secretarul de redacție. Ahea acum, cînd să plece la tipografie, își aduse aminte de preot.

— N-ați terminat încă părinte ?

Preotul nu-l auzi. Secretarul veni mai aproape și se miră văzînd vro zece foi de hîrtie pline de un scris mare, energic.

— Dar ce scrii dumneata, părinte ? Parcă era vorba de o dezmințire, de cîteva rînduri.

— Termin numaidecît — vorbi părintele și după trei rînduri puse într-adevăr punct.

— Dar văd că ai scris un articol nu o declarație.

— E tot un fel de declarație. E o mărturisire de credință — spuse preotul cu ochii arzători.

— Nu vom putea da un text atît de lung, îmi pare rău !

Dar vorbind luă prima filă și trecu cu ochii peste ea. Apoi a doua, a treia, și așa pînă la sfîrșit. Cu cît înainta cu cititul cu atît părea mai impresionat de ceea ce citea. Cînd isprăvi, șezu în fața preotului și-l privi întins.

— E întîiul articol pe care l-ai scris în viață, părinte ?

— Nu. Am mai scris la ziare și reviste bisericești.

— Cred că-ți dai seama că aici nu mai este o simplă declarație.

— Nu, e o mărturisire de credință, dar și o dezmințire a zvonurilor.

— Îmi dai voie să-l public în întregime ?

— Se-nțelege, pentru aceea l-am și scris.

— Nu știu dacă-ți dai seama, dar sfinția-ta ai fixat punctul de vedere istoric, importanța istorică în lumina căreia trebuie privit și judecat războiul României. E tocmai punctul de vedere al guvernului și al Partidului Liberal. Accentuat acum, și încă de către un intelectual ardelean refugiat, cred că este de cea mai mare importanță. E o nouă dovadă că guvernul nu a greșit, oricare ar fi situația fronturilor de luptă.

— Oricare ar fi sfârșitul războiului, chiar — zise părintele Scurtu, din sufletul căruia încă nu se scuturase emoția cu care scrisese articolul.

— Da, e o frază lapidară, un adevăr greu spus aici — și secretarul de redacție căută peste file și se opri la un pasagiu, pe care-l citi. Se spunea acolo : «Chiar într-un caz cînd România ar ieși înfrîntă militărește din actualul război, ea a făcut neasemănat mai mult pentru idealul național, pentru viitorul neamului întreg, decît dacă ar fi rămas nepăsătoare, cu sabia în teacă, lăsînd să treacă marele ceas pe lîngă ea, fără a-și afirma idealul național. O armată înfrîntă se poate reface, o țară cotropită se poate elibera, dar un suflet național înfrînt, nu se mai poate ridica. România a biruit pentru viitorul neamului prin însuși faptul intrării în război. Căci toate generațiile care vor veni vor trăi și vor crește din această hotărîre istorică. Pasivitatea, neutralitatea ei definitivă, ar fi însemnat mormîntul viitorului românilor de pretutindeni. Sufletul național ar fi fost crunt rănit în însăși aspirațiile sale vitale. Avînd asemenea crez și asemenea sentimente cine ne mai poate acuza pe noi românii transilvăneni că am fi condus armata germană pe potecile munților ?»

Secretarul de redacție puse fila pe masă și privi însuflețit la preot.

— Iată adevărul ! Iată semnificația intrării în război a României, pe care atîtea capete seci de la noi nu-l pri-

cep, și au și început să acuze guvernul pentru că n-a păstrat mai departe neutralitatea. Iscălești articolul, părinte ?

— Se-nțelege că-l iscălesc.

— Și-mi dați voie să subliniez pasagiul citat ?

— Pentru ce nu ?

— Mulțumesc ! Îl dau încă în numărul de azi. Acum mă grăbesc la tipografie. Te rog să mai treci pe la redacție.

— Regret, dar eu stau la Rîmnicu-Vîlcea. Sunt numai în trecere pe aici.

— Să ne mai trimiți cîte ceva prin poștă. Tot cam în linia convingerilor din articolul acesta.

— Bucuros, numai să pot.

Ieși împreună cu secretarul de redacție. În stradă cumpără ziarele de dimineată, și pînă luă un ceai la o cafenea, căută adrese de locuințe la mica publicitate.

Rămase însă descurajat. Cum nu se știa orienta în Capitală, și nu știa pe unde vin străzile cu locuințe libere, înțălese în grabă că adresele din ziar nu-i puteau folosi la nimic. Ce avea să facă ? Venise în zadar și cheltuisese atîția bani cu camera de la hotel. Nu se supără însă pe farmacist, nu putea rămîne pînă acum în oraș. A, dacă n-ar fi fost ciorba aceea !

Cum stătea cu gîndurile risipite, nu băgă de seamă cînd se apropie un bătrînel cu cioc și se așeză la masa lui.

— Permis, părinte ?

Trăsări și privi la om.

— Ești preot din Ardeal, nu-i așa ?

— Da !

— Și cu ce treburi prin Capitală ?

Îi spuse că ar voi să se informeze de-o locuință, dar cum nu cunoștea orașul, nu avea ce face cu adresele din ziar.

— Cauți o cameră sfîntia-ta ?

— Aș căuta o locuință, sunt cu familia, cu nevasta și trei copii.

— O locuință într-un cartier ieftin, nu-i așa ? Sunteți refugiat ?

— Da !

— Te rog, dă-mi puțin *Universul*. Eu cunosc toate cartierele Bucureștilor.

Își puse ochelarii, scoase un creion din buzunar și sublinie vro zece adrese, în vreme ce părintele îi urmărise fiecare mișcare. Apoi bătrînul îi dădu ziarul.

— Mulțumesc, dar nu mă pot folosi de adrese, dacă nu cunosc străzile.

— Iei o birje și în două ceasuri te duce pe la toate.

— Nu am de cheltuială și pentru trăsură.

— Ei bine, dacă-i așa, vino cu mine.

— Ai fi așa de bun ? — întrebă preotul cu fața luminată.

— Am vreme destulă, sunt pensionar.

— Sunteți foarte bun și vă mulțumesc.

— Vom merge și cu tramvaiul, că-i ieften. Nu pe la toate, se-nțelege.

— Nici nu vreau să angajez de-acum o locuință. Vreau numai să văd cîteva și să cunosc prețul de chirie, pentru orientarea mea, în caz că ar trebui să părăsim Rîmnicul.

— Și pentru ce să-l părăsiți ? E un oraș foarte drăguț și ieften.

— Numai cînd am fi siliți, se-nțelege.

— E vorba doar de evacuarea orașului ?

— Nu ! Pînă acum nu, zise părintele Scurtu simțînd din nou opreliștea aceea lăuntrică de a comunica știrile rele.

— Și nici nu va fi ! Pîn-acolo nu vor pătrunde nemții cîtă vreme va exista o armată română. După zvonuri nu te poți lua. Lumea și-a cam pierdut capul cu Turtucaia, cu retragerile de-acum din Ardeal. Dar este și un Dumnezeu al dreptății în cer, nu-i așa, părinte ?

— Este și slăvit să-i fie numele !

Umblară vro două ceasuri. Părintele Scurtu rămase foarte deziluzionat de ceea ce văzu prin cartierele mărginașe pe unde-l purtă însoțitorul. Locuințe rele, sărăcăcioase, igrasioase, unele adevărate cocioabe. Nici nu credea că se mai află în Capitală. Credea că bătrînul l-a dus într-un sat. Dar ce sat ! Comuna lui, casele de acolo, era un adevărat oraș pe lîngă ce vedea aici. Și o scumpete !

Abia putu vedea două mai bunișoare, cu cîte două camere și o bucătărie cît un cuib, în care abea puteai să te învîrți. Cum ar putea locui aici cu familia.

— De, după anunțurile din ziare nu te poți lua nicio-dată — zise bătrînul ostenit, despărțindu-se de Scurtu după ce-l duse la o linie de tramvai. — Dumneata să-mi dai adresa de la Rîmnic și am să te avizez dacă voi putea afla ceva convenabil. Cam știu acum ce cauți sfinția-ta !

Îi dădu adresa și mulțumindu-i de bunăvoință, se despărțiră. La stația pe care i-a spus-o bătrînul cel bun se coborî și apucă înainte.

Nu era lume prea multă pe străzi la ora aceasta.

Cum mergea supărat căci nu-și putea închipui cum ar putea locui într-un astfel de cartier și casă ca acelea pe care le văzuse, auzi deodată, repetate mereu semnale de vardiști, fluierături scurte și ascuțite. În grabă îi văzu chiar pe ei alergînd pe o stradă, fluierînd mereu și silind oamenii de pe drum să intre în curți, sub boltiturile de la intrări.

«O alarmă aeriană», își zise el, și se lipi de un zid, uitîndu-se în văzduh. Dar cît ce treceau în fugă gardiștii, fluierînd mereu, ieșeau în mijlocul străzii nu numai trecătorii de mai înainte care intraseră în curți, ci năvălea acolo toată lumea de prin case. O mare de capete răsturnate pe spate cercetînd văzduhul umplu numaidecît strada largă.

Se dezlipi și el de zid și privi în văzduhul senin. Dar o vreme nu se văzu și nu se auzi nimic. Pe urmă lumea începu să strige, arătînd cu degetul în sus.

— Iată-le ! Iată-le ! Sunt trei !

— Nu-s decît două !

— Trei sunt, cînd vă spun ! Uită-te mai bine, domnule ! Ce, ești chior ?

Deodată începură să răsune bubuiturile exploziilor, undeva înainte.

Nu se mișcă nimeni pe stradă.

— Auzi, domnule, tîlharii ! Ziua-n amiaza mare !

— Dar tunurile noastre unde-s ?

— Nu le auzi ?

— Acolo-s exploziile bombelor !

— Pardon ! Voi ști deosebi între bătaia tunului și explozia bombelor.

— Păi da, parcă dumneata ai fi venit de pe front !

— Nu, că moș't'o !

— Te rog, te rog ! Să lăsăm moșii în pace !

— Și bunicile — rîse cineva.

— Uite domnule, apar și aeroplanele noastre !

— Sunt nemțești !

— Ce-mi spui dumneata ? Parcă nu le cunosc eu ?
Uite roata cu tricolorul.

— Parcă la trei mii de metri poate vedea cineva pe roșu-galben și albastru.

— Vede cine n-are orbu găinii.

Se auziră iar fluierături puternice și strigăte :

— Toată lumea la adăpost ! Toată lumea la adăpost.

Gardiștii veneau în goană și strada se goli o clipă, pînă trecură. Apoi se umplu iar de gură-cască.

O clipă mai sclipi în zare o libelulă de argint, apoi nu se mai zări nimic pe sus. Bătaia tunului se auzi tot mai rar.

— Au plecat !

— Mai sănătoase decît au venit !

— Eu cred că cel puțin unul a fost doborît. N-ați văzut în înălțime nourașul acela de fum chiar în dreptul unui aeroplan ?

— N-au doborît nimic, domnule. Ca și alaltăieri. Pentru asta e nevoie de luptă în văzduh, nu de tun ! Cu tunul cine le poate nimeri ? He-he-he ! Cîți pot împușca paserea în zbor ?

— Ale noastre, ca de obicei, nici nu s-au zărit.

— Dac-ai fost orb dumneata !

Nu se mai auzi nici un fluierat și oamenii intrară cu regret vădit în locuințe. Cei cari se opriseră, își văzură de drum, povestind ca după spectacol.

Părintele Scurtu nu putu descoperi nicăiri nici o urmă de spaimă și-i păru bine, dar se miră mult de lipsa de disciplină și ascultare a cetățenilor, cu atît mai vîrtos că nici la o jumătate de kilometru de acolo, la o încrucișare de străzi, cu linii de tramvaie văzu un spectacol îngrozitor. Pe jos, pe pardoseala de piatră, pîlcuri de oameni erau adunate în vro cinci locuri. În mijloc, unde se uitau, fă-

cînd fel de fel de observații, erau cadavre oribil mutilate de schijele bombelor. Un cal de la tramvai zăcea pe coaste cu burta spartă, cu măruntaiele scurse lîngă el.

Privitorii se certau să identifice pe cei morți. Cei cari rămăseseră cu fața întreagă fură mai ușor recunoscuți. Lîngă ei urlau membrii familiilor, erau mai toți locuitori de-aici cari ieșiseră la priveliște. Alții însă nu puteau fi recunoscuți, mutilați cum erau. Și cei cari priveau și morții și răniții cari se văitau pe caldarîm erau aproape toți oameni din clasa de jos, muncitori, servitori și servitoare, mici funcționari, după port. La ora asta înaintată a prînzului numai pe ei îi apucase bombardamentul în stradă sau ieșiseră — buluc — de prin curți și case la priveliște.

Părintele Scurtu se opri și el să vadă, ca și alți trecători. Grupurile se tot îngroșau, pînă cînd în piațeta aceea nu se mai putu vedea decît o mare de capete.

Nici o autoritate nu se arătă încă. Cîțiva gardiști stăteau de straje, și nu lăsau să fie nimeni îndepărtat, nici mort, nici rănit.

Lumea din apropierea răniților se certa și-și arunca invective, fie pentru că se prea înghesuia unul într-altul, fie pentru identificarea morților.

— Cum să fie Mitică, bre? Cum să-l mai recunoști fără cap?

— Îl cunosc de pe picere, că i-s crăcănate. Și de pe ghetete din picere.

— Parcă n-ar mai fi ghetete la fel!

— Ascultă-mă pe mine cînd îți spun, ceta de colo cu falca ruptă e Ionică, aprodul de la tribunal. Îmi dau cuvîntul de onoare. Numai alaltăieri, sau cel puțin cu o zi înainte am vorbit cu el. Îmi trebuia o copie de la arhivă. Vai de capul nevastă-sii, a rămas cu cinci copii.

Părintele se retrase îngrozit. Abea putu străbate prin mulțime. Cînd ajunse din strîmtoare văzu că se apropie oameni cu brancarde. Cît fu în apropierea locului catastrofei văzu vro cinci inși aplecați asupra răniților, și îi auzi strigînd mereu după brancarde. «În sfîrșit!» își zise preotul mai ușurat, și își iuți pașii.

Rătăci încă vrun ceas pînă ajunse la hotel și în prag își aduse aminte că încă nu mîncase nimic. Îl luă cu ame-

teală. Se întoarse și căută în apropiere un restaurant, o bodegă, fie ce-o fi.

Nu departe era o bodegă. Grozav ar fi băut un pahar de bere, dar după răul de care suferise, nu cûteză. Își ceru o drojdie, o bucată de pîne cu brînză. La urmă luă un pahar de vin roșu, știa că vinul roșu face bine.

Se duse apoi la hotel și se întinse pe canapea, închi-zînd ochii. Era epuizat. Părea că se învîrte camera cu el.

Trenul nu-i pleca decît la șase. Mai avea vreme să vadă Capitala. Avusese și dorința aceasta cînd plecase din Rîmnic. Dar acum nu mai avu curajul să iese. Nu numai pentru că se simțea extrem de slăbit, ci pentru greutatea impresiilor din ziua aceasta.

Multă vreme văzu mereu spectacolul îngrozitor din piațeta aceea. Dacă oamenii ar fi ascultat de îndrumările oficialității, poate nu s-ar fi întîmplat nici o nenorocire. Nici o casă din apropiere nu fusese nimerită, numai geamurile curseseră hîrburi și pereții erau pătați de răni roșii. Dar, cum a văzut el, era un public nedisciplinat și extrem de curios.

Îi veniră în minte locuințele pe cari le cercetase, cartierele prin cari trecuse, și i se strînse inima. Nu ! Era cu neputință într-un caz de evacuare, să se mute în Capitală cu familia. Trebuia să se gîndească la alt oraș ! Apoi își aduse aminte de domnul Năstăsescu, de redacție, de articolul lui. Nu era posibil să-și reconstruiască în memorie articolul pe care-l scrisese, afară de pasagiul citit și subliniat de secretarul de redacție. Da, era crezul lui, îl simțea și acum. Poate tot nu venise zadarnic în București, își zise el. A spus adevărul, un adevăr — de altfel — pe care era firesc să-l simtă fiecare român, își zicea el. Secretarul parcă i-a promis să-l publice în numărul de azi. Cîte ceasuri erau ? *Viitorul*, i se spusese la redacție, apărea pe la patru.

Se uită la ceas. Erau patru jumătate. Coborî în stradă și nu peste mult timp apăru de după colț un băiat cu ziare. Cumpără gazeta și urcă din nou în cameră.

Cercetă la rezezeală cele patru pagini, citi titlurile din fruntea coloanelor, ultimele informațiuni, comunicatul Marelui Cartier General. Se rezista cu tărie în munți, se spunea acolo. Dar articolul nu-l văzu nicăiri. Puse dezilu-

zionat ziarul pe masă, și atunci ochii i se opriră asupra titlului articolului prim : *Un ardelean despre importanța istorică a războiului României*. Și ca sub titlu : *Unanimitatea credinței și simțirii românești*.

Spre marea lui mirare văzu tipărit numele lui la sfârșitul articolului. El nu-i dăduse nici un titlu, el scrisese numai filă după filă.

Așadar l-au publicat și încă în loc de frunte ! Cine să-l caute aici ? Luă gazeta și își citi, într-o răsuflare, articolul.

«Da — își zise el — e o mărturisire de credință.» Dar nu era numai a lui, era a neamului întreg, îi spunea un glas lăuntric. Îi plăcu cum se încadră dezmințirea zvonurilor în articol. Era desigur mai bine așa cum o făcuse el, decît cum îl îndemna domnul Năstăsescu să redacteze declarația.

Se simți mulțumit și începu să-și facă bagajul. Mai bine să meargă la gară mai devreme. Va fi îmbulzeală mare ca și la venire. Să-și afle din bună vreme loc.

La gară fu oprit să iasă pe peron. Era încă prea devreme. Trenul nu trăgea aici decît peste o jumătate de ceas.

Sezu în sala de așteptare și se gîndea unde să-și mute familia în caz de evacuare. Nu cunoștea nici un oraș din țară. Era hotărît că undeva mai în interiorul țării trebuia să-și ducă soția și copiii. Va întreba pe domnul Oprescu, acesta trebuia să știe și să-i dea un sfat bun. Îl cunoscuse ca pe-un om cu judecata foarte solidă, un om serios, și chiar grav.

Copleșit încă de impresiile zilei simți deodată că-i puse cineva mîna pe umăr. Întorcînd capul văzu pe domnul Năstăsescu.

— Provincialul e tot provincial ! Ai venit la gară cu o zi înainte de plecarea trenului. M-ai făcut să vin pe năduful ăsta pînă aici, părinte.

— Dar ce este ? — se miră preotul.

— Te-am căutat la hotel și mi s-a spus că ai și plecat la gară. Cum, ce este ? N-ai văzut *Viitorul* ?

— Ba da, l-am cumpărat.

— N-a apărut în el nici o declarație. N-ai scris-o, sau n-au publicat-o ei ? La asta ne putem, de altfel, aș-

tepta, pentru că nu le convine să iasă nevinovați ardenlenii din retragerea asta. În asemenea caz cade răspunderea întreagă pe comandamentul suprem al armatei ! N-ai scris declarația ? N-ai putut-o pune pe hîrtie ? Ce păcat că eram eu grăbit. Făceam o dezmințire să o pună în părete !

Cum, la întrebările lui repezite nu-i dădea răgaz să răspundă, părintele Scurtu îl asculta în tăcere.

— Am scris și a apărut, zise liniștit preotul. Omul care șezuse pe bancă lîngă el sări în picioare.

— Nu mă prosti ! Unde a apărut ? Am cercetat cu lupa fiecare coloană. Nici un rînd nicăiri !

Și el scoase din buzunar ziarul, îl despătură.

— Poftim ! Arată-mi sfinția-ta unde scrie ? Să am încăi dovada că am orbit de tot. Rău vād eu de multă vreme, e adevărat. De cînd îmi tot toacă șeful să-mi cumpăr o pereche de ochelari.

Preotul arată la titlul de pe două coloane al primului articol, și sub el, numele lui.

— Aici ? Ca prim-articol ? Asta-i declarație, după sfinția-ta ? Dar e adevărat ! E numele dumnilale aici. Numai la coloanele acestea dintîi nu m-am uitat. Cine să se aștepte să-l publice aici ? Dar, să-mi dai voie, sfinția-ta, aici e un articol pe aproape două coloane, nu e o declarație.

— Se cuprinde și declarația și dezmințirea. Te rog să-l citești întîi.

Funcționarul de la percepție șezu pe bancă lîngă preot și începu a citi. De la o vreme preotul începu să-l observe cu coada ochiului. Citea sau ce făcea ? Putea citi, de cînd a început, trei articole ca acesta de lungi. Văzu însă că citește încă, cu fruntea încruntată, plină de crețe, cari coborau și se înălțau, după cum se mira din ochi. Părintele își aduse aminte că mai văzuse și la alții asemenea meteahnă cînd citeau.

În sfîrșit vecinul puse ziarul pe masă.

— Dragă părinte — zise el cu ochii umezi. — Ai făcut mai mult decît să dai o dezmințire. Parc-ai scris din sufletul meu. E mărturisirea credinței și a convingerii mele celei mai intime. Te felicit. Ești și gazetar dumneata ?

— Aşa, de ocazie.

— O să cumpăr o sută de numere din *Viitorul*, şi când voi mai auzi acuzele scandaloase, o să le astup gura. E un articol tare şi-i scris cu căldură. Cu căldura sufletului de ardelean. O să atrag atenţiunea şi altor ardeleni asupra lui, căci mulţi nu-l vor citi. Pe-aici nimeni nu citeşte articolele prime.

— Eu cred că nu numai dumneata şi eu judecăm la fel, ci toţi românii. Cred că articolul meu oglindeşte convingerea tuturor.

— A, bine-ar fi să fie aşa ! Dar nu este ! Sfinţia-ta nu cunoşti pe oamenii de-aici şi lupta între partide. Toţi nemţofilii, toţi cari au militat pentru neutralitatea României jubilează azi.

— Cum să jubileze când armatele se retrag din Transilvania ?

— Jubilează, dragă părinte. Văd într-asta adevărarea părerii lor că România nu trebuia să intre în război. De câte ori se dă alarma pentru aeroplane, nemţofilii înjură şi blestemă guvernul. A, sfinţia-ta nu-i cunoşti ! E multă patimă aici, în luptele politice. Eu şi sfinţia-ta vedem departe, vedem în istorie, cum s-ar zice. România trebuia să scoată sabia, orice s-ar întâmpla, cum scrii sfinţia-ta. Dar alţii ! Opoziţia ! N-aş vrea să fiu acum în pielea guvernului ! Ba, ca român şi ardelean, aş vrea, nu mi-ar păsa de ce tipă opoziţia.

Un ceferist deschise uşa sălii de aşteptare şi anunţă plecarea trenului pe linia Piatra-Olt. Părintele Scurtu sări grăbit, strînse mîna funcţionarului, şi alergă la garnitură. În sala de aşteptare nu mai erau decît călători proaspăt sosiţi. Când trăsese trenul la peron ? Cum trecuse timpul aşa de repede ?

Preotul îşi puse într-o clipă toate aceste întrebări trecînd de la un vagon la altul.

Toate erau supraîncărcate !

Se îmbulzea multă lume la vagoane. Adevărat că din sala de aşteptare ieşiseră de mult, dar aşteptaseră pe peron, pînă cu o minută înainte, sosirea garniturii. Când ea opri pe linie vagoanele erau pline stup. Fuseseră ocupate cu ceasuri înainte, la locul de staţionare a garniturii.

Lumea se îmbulzea la intrarea vagoanelor ; oamenii se certau, injurau. În cîteva locuri se încăierară.

Părintele se uita speriat și nu știa unde să-și încerce norocul. Era convins că toată lumea de jos avea să rămînă în gară. Dar oamenii dădeau din coate, se strîm-torau pînă lîngă vagoane.

— Fă loc domnule ! Faceți loc, domnilor !

— Nu vedeți ? Nu mai este !

— Trebuie să fie ! Feriți din ușe !

— Unde să ne ferim ? Uitați-vă și dumneavoastră ce-i aici.

— Am plătit și eu ca și dumneata ! Fă loc !

— Poftim ! Dacă poți, urcă-te.

— Asta tot e o porcărie ! Umpleți vagoanele pînă nu vin în gară. Personalul ăsta de tren ar trebui dat afară din slujbă.

— Nu-i nici o regulă, domnilor, nici acum în război ! Cu o astfel de organizare ne ducem de copcă.

— Stai, domnule, că-mi strivești piciorul ! Ești orb ori ce ?

— Strîngeți-vă puțin să se poată deschide ușa.

— Nu se poate, și întălege o dată, măi române ! Nu vezi că bagajele sunt pînă deasupra fereștii ?

Trecînd de la un vagon la altul părintele Scurtu auzi tot felul de înjurături și invective. Vro cîtiva, vrînd să intre pe ferestrele deschise, rămaseră cumpăniți în ele. Unii căzură. Lumea dinlăuntru rîdea. Într-un vagon, către coada trenului, mai era o singură treaptă de la scară liberă. Preotul se înfipsese acolo, ținîndu-se cu mîinile de marginea de fer, să nu-l dea jos cei de pe treptele următoare. Cu chiu, cu vai, pătrunse pînă la intrarea coridorului.

Nu ar fi crezut niciodată că mulțimea de jos va reuși să se cațere în tren. Coperișele vagoanelor fură ticsite. În douăzeci de minute larma, certele, sudălmile încetară. Toată lumea pătrunsese undeva, cum putuse.

În strîmtoarea grozavă dinlăuntru începură glumele. Părea că o ușurare mare îi cuprinsese pe toți. Nu peste mult trenul porni.

Era năduf încă, dar cu cît trecea vremea și trenul își sporea viteza, se răcorea tot mai bine. Din alte gări

năvăli altă lume și reîncepură scenele din gara Bucureștilor.

Încăpu și asta, spre marea mirare a preotului. Îi veni în minte zicala străveche :

«Doamne, nu da românului cît poate răbda !»

XXXII

Advocatul Oprescu aștepta ca pe spini întoarcerea părintelui Scurtu. După plecarea lui la București se înmulțiseră zvonurile despre evacuarea orașului. Pe zvonuri nu dădea prea mult avocatul. Era însă prieten bun cu prefectul și întrebîndu-l acesta îi mărturisi că se fac într-adevăr pregătiri de evacuare, se iau măsuri, dar deocamdată nimic nu se mișcă din loc pînă nu vine ordinul de la guvern. Ar putea să vină în oricare zi, după cum s-ar putea și să nu vină, în caz că poate fi oprită înaintarea germană. Măsuri se iau, însă nu pot fi divulgate, pentru a nu neliniști și mai mult populația.

Atîta-i fu destul avocatului pentru a înțelege că și el trebuia să-și facă pregătirile. Avea multe socoteli de încheiat, de pus la punct, în întreprinderea lui, pentru a avea o situație clară în caz de evacuare. Cine știe dacă va putea duce dosarele întreprinderii, sau dacă nu ar fi primejdie să se piardă vreunul din ele în cursul mutării. Era un om calculat, prevăzător. Avea nevoie de ajutorul preotului.

Părintele Scurtu își ceru scuze pentru întîrziere. N-a avut intenția să rămînă așa mult în Capitală, dar în urma unei intoxicații, a fost nevoit. Avocatul citise cu surprindere articolul preotului apărut în *Viitorul* — era și el membru cu vază în Partidul Liberal.

— Ce idee și pe farmacist să te trateze cu ciorbă de burtă dimineața ! Dar, părinte Scurtu n-am știut că ești și ziarist.

— Ați citit articolul din *Viitorul* ?

— L-a citit toată lumea aici. Refugiații au rămas cu toții încîntați. Ai spus un mare adevăr, părinte, și țin să te felicit.

— Mulțumesc ! El îi povesti cum a ajuns să scrie articolul.

— Cred că zvonurile acelea absurde vor înceta, zise avocatul. Apoi îi arătă ce lucrări urgente aveau de făcut.

— Te-aș ruga să vii și după-amiezile la birou. E mult de lucru. O să-ți dau un supliment de salariu.

— Vin cu plăcere și fără adaus de remunerație, domnule Oprescu. Chestia evacuării e serioasă, nu-i așa ?

— Mi se pare că da. Am vorbit cu prefectul. Ordin n-a sosit pînă acuma.

— Și, în caz de evacuare, unde credeți că vă stabiliți ? În Capitală ?

— La București, în nici un caz. Am, după soție, rudeni apropiate în Moldova. Cred că vom merge în Moldova. Și sfinția-ta ?

— Încă nu știu. Am crezut să ne mutăm în București, dar am văzut că-i cu neputință.

— Poate tot în Moldova ! De altfel eu cred că cu privire la refugiații ardeleni guvernul va lua măsuri speciale.

— V-a spus prefectul ?

— Nu, dar socot că e firesc. Nu vă poate lăsa în mîna dușmanului de care ați fugit.

Presupunerea aceasta îl mai liniști pe Scurtu. Rămaseră foarte îngrijorați și el și Nastasia de problema mutării.

Începu să lucreze în birou și după-amiaza. Adaosul de remunerație îi era bine venit. Cheltuisese bani buni cu hotelul, cu drumul.

Într-o seară, cam la o săptămînă după întoarcerea lui Scurtu din Capitală, Nastasia îl întîmpină foarte deprimată.

— Știi cine a murit ?

— De-ai noștri, dintre refugiați ?

— Da !

— N-am idee. N-am știut bolnav pe nimeni.

— Preuteasa părintelui Crișan.

— Nu mai spune !

— A fost bolnavă de cînd a venit. Era însărcinată într-a opta lună, și drumul pe jos, peste munți, a pus-o

la pat cît ce a sosit. N-a mai văzut zi bună. Doctorul Preda se temuse de la început de-o nenorocire. A lepădat copilul, mort, și a murit și ea. Ce catastrofă ! Părintele mai are cu el trei copii, ca și noi.

— Doctorul nu i-a putut ajuta cu nimic ?

— A făcut tot ce a putut s-o salveze. A dus-o la spital. Zadarnice au fost toate încercările.

— Tu ai știut că-i bolnavă și nu mi-ai spus nimica — se întristă părintele.

— Păi, cum să-ți fi spus ? Era ceva ce se ține de noi, femeile.

— Și cînd a murit ?

— Înainte cu trei ceasuri.

— Mare nenorocire ! Se-nțelege că fuga aceea prin munți a dat-o gata. Mă mir că au cutezat să plece de-acasă.

— Parcă omul se mai gîndește la ceva în astfel de împrejurări.

Cunoșteau amîndoi bine familia preotului Crișan. Fusesse cam bolnăvicioasă și mai înainte preuteasa, dar după cura aceea de la Techirghiol, înainte cu doi ani, se mai înzdrăvenise. Vorbiră acum despre ei, și despre greutățile ce-l așteptau pe părintele Crișan, cu trei copii mici.

— Uneori nu mai înțelegi nimic din rînduielile lui Dumnezeu — oftă Nastasia. — Unde mai poate fi vorba aici de providența divină ?

— Să nu cîrtim, draga mea ! Adevărul e că noi nu înțălegem niciodată planurile Domnului cu noi oamenii. Dacă ne-am întreba cum se poate întîmpla ca România, care a intrat în război pentru biruința unei dreptăți, să fie nevoită să-și retragă oștirile din Transilvania, și poate și mai departe, ce am putea răspunde ? Dacă am face o comparație între exaltarea fericită cu care am așteptat doi ani venirea României, și între greutățile noastre de-acum, nu am descoperi că-i o depărtare ca între cer și pămînt ? Tu ai crezut vrodată că vom suferi atîta pentru România mare ? În economia divină este un element la care noi oamenii nu ne gîndim bucuros.

— A, Doamne, iar începi cu filosofările tale !

— Nu-s filosofări. E realitatea însăși pe care o păim. E suferința și jertfa. Se pare că acesta este pre-

țul marilor biruințe, nu exaltarea fericită. Într-un loc, la Isaia, zice Duhul Sfânt : «Așa sunt de departe sfaturile mele de sfaturile voastre, ca cerul de pământ.»

— Dar biata Maria nu s-a revoltat niciodată împotriva providenței. A primit toate cu capul plecat. Și totuși ea...

Nastasia începu să plîngă încet.

— Să ne întărim, să cerem lui Dumnezeu să ne întărească în toate încercările. Altceva mai bun de făcut nu avem. Să ne purtăm sarcinile cu răbdare, draga mea. O să-i ajute Dumnezeu și lui Crișan. Vezi bine, nu-i o moarte de toate zilele. Să rămii pe drumuri cu trei copii mici, nu-i un lucru ușor. Îi vom ajuta cît vom putea cu toții.

La înmormîntare, a treia zi, veniră toți refugiații cari mai rămăseseră în oraș. Țărani și intelectuali. Slujba o făcură șapte preoți ardeleni, de toate vrîstele. Pontifică un protopop de pe Valea Oltului, un bătrîn voinic cu o mare barbă albă, care-și șterse mereu lacrimile în decursul prohodului. Cîntă un cor improvizat dintre învățătorii refugiați.

Participă și public din oraș. Fața părintelui Crișan încremenise într-o mirare plină de spaimă. Nu-și mai lua ochii de la moartă. Nu vărsă nici o lacrimă. Fața lui părea de lemn vechi cînd o întorcea uneori spre preoții cari slujeau.

Predica o spuse un preot tînăr. Vorbi despre înțîia jertfă ce li se cerea ardelenilor refugiați pentru România mare. Cînd luă «iertăciunile» pentru cea ce se stinsese departe de satul ei, cînd în numele ei mîngăie copiii și pe soț, toată mulțimea refugiaților izbucni în plîns.

Era acolo și doctorul Preda, cu soția și cu fata. Laura purta semnul Crucii Roșii. Era foarte palidă. Slăbise mult de cînd lucra în spital. Avea foarte mult de lucru, răniții soseau mereu. Mai trebui instalat un spital într-o școală primară. Dintre doamnele cari lucraseră la început în cadrele Crucii Roșii, unele nu mai avură vreme să vină la spitale. Se spunea că nu lipsa de timp e de vină, ci unele ambiții între ele — care să fie mai mare la cutare spital.

Laura lucra de-o vreme la două spitale. Logodnicul ei era aproape vindecat. Era vorba ca peste cîteva zile să se înapoieze la cadre.

Dar a doua zi după înmormîntarea preutesei Maria Crișan, veni ordinul de evacuare. Era stabilită o ordine. Întîi aveau să fie evacuați răniții, cu spitale cu tot, adică cu tot ce era în clădirile utilizate de spitale. Nu era voie să lase aici un singur pat, un singur cearceaf sau perină. Surorile de caritate, doctorii cu familiile lor, aveau să plece cu spitalele. Apoi urma, după ordin, evacuarea autorităților, a refugiaților, a tineretului de la șasesprezece ani în sus.

Doctorul Preda veni îngrijorat la părintele Scurtu. Ce aveau să facă ? De ei era ușor : porneau cu spitalul, aveau ocrotirea țării. Dar ai preotului ce vor face ?

— Spitalele unde vor fi evacuate ? — întrebă preotul neliniștit.

— În Moldova.

— Îi duce pe răniți pîn-acolo ? Dar unii vor muri în drum ?

— Tot ce e posibil. Aici, însă, nu-i putem lăsa. Vreme de evacuare este. Cînd nu va mai fi, mă tem și eu că dintr-alte localități nu-i vor mai putea duce pe toți.

— Cred că, după legile războiului, inamicul e obligat să îngrijească de răniții greu, cari nu pot fi transportați.

— Așa ar fi, dar lumea se teme. Se spune că și nemții ar avea foarte mulți răniți, și că nu se vor mai îngriji și de ai noștri.

— Mergi cu toată familia ; se-nțelege ?

— Da. Plecăm poimîine. Noroc că VestemEAN e încă tot în spital. Va veni și el cu noi.

— Săraca Laura ! Baremi mîngăierea asta o are. Tare a mai slăbit în ultima vreme.

— Da ! N-am ce-i face. Lucrează mult. Însă nu numai excesul de zăl o usucă. Mai este ceva.

— Ce ?

— O neînțelegere gravă între ea și logodnic.

— Se poate ? Neînțelegere între ei ?

— Iată, se poate. El stăruie să plece numai decît la regiment. Ea spune să rămînă în spital, fiindcă nu-i deplin vindecat. Laura are dreptate. Tînărul încă nu-i vin-

decat. A fost o rană primejdioasă, deși nu i-a atins nici un organ nobil. Dar a făcut o infecție, și rănilor acestea se vindecă totdeauna greu.

— În cazul acesta, pentru ce sunteți doctori la spital ? Nu-i dați voie, și pace bună.

— Dacă ai avea cu cine vorbi ! Dar de când a început retragerea tînărul a devenit extrem de sensibil. Se acuză că rămîne de-ajaba în spital, declară de zece ori pe zi că nu mai are nimic. Febra i-a crescut din nou. Îi arăt termometrul și el se mînie și spune că-i numai din cauza iritării. Cît ce va ajunge la unitatea sa, se va liniști. Unitatea lui ! El nici nu știe că regimentul lui a fost decimat în luptele de retragere și că, deocamdată, nu mai are unitate.

— Dacă-i așa cred că e bine că l-a aflat evacuarea la spital. N-are ce face, va pleca cu spitalul.

— Dar chiar gîndul acesta îi este nesuferit. Spune că din Moldova nu va mai ajunge niciodată la regimentul lui. Și toți cunoscuții și prietenii lui erau aici. Se-nțelege el nu știe că din regimentul lui n-au mai rămas decît șase ofițeri pe front. Vreo zece sunt în spitalul militar, ceilalți au căzut.

— Va trebui totuși să se supună să plece cu spitalul. În sfîrșit împotriva ordinelor în armată nu se poate face nimic.

— A avut discuții vehemente cu Laura. A acuzat-o că vrea să-l țină lîngă ea. Nici nu știam că-i o fire așa de vehementă. Într-un rînd și-a scos inelul din deget să i-l înapoieze. Biata Laura ! Scenele acestea au uscat-o mai rău ca lucrul cel mult. Se plînge că n-o mai iubește. În sfîrșit eu cred că nu-i decît o suprasensibilitate în urma boalei lui. Nu-i sănătos nici acum.

— Cum să n-o iubească ! Nu l-am văzut eu cînd i-am vorbit despre ea ? O iubește din tot sufletul.

— Ar fi bine să-i vorbești Laurei, înainte de a pleca noi. Are nevoie de o încurajare.

— Vorbesc, dacă vrei chiar acum. Cum se poate îndoi de iubirea lui ? După mine Vestemean e torturat de-un singur gînd : se simte laș pentru că rămîne încă în spital. După cît îl cunosc eu e un tînăr înzestrat cu mari virtuți.

— La tot cazul... Hm ! — făcu doctorul Preda, dar se opri. Ar fi voit să spună : «La tot cazul era mai bine dacă Laura nu era logodită, și mai ales dacă nu se îndrăgostea de omul acesta. Cine știe cât va mai avea de suferit din cauza lui.» — Ținu însă să nu lase fraza neisprăvită, să gândească preotul cine știe ce. — La tot cazul e un om foarte încăpăținat — adause el.

— A rămînea constant într-o hotărîre nu însemnează să fii numaidecît încăpăținat. Poate fi, foarte bine, și o tărie de caracter. VestemEAN n-a fugit din captivitate de florile mărului. Era hotărît să lupte în armata română pentru dezrobirea Ardealului. Statornicia în hotărîre arată că n-a fost o însuflețire tinerească trecătoare, ci una serioasă și bărbătească.

— Spune-i, dacă vrei, tărie de caracter. Oricum i s-ar zice, în vremuri de primejdie ca cele de azi, poate să-i fie fatală.

— Nu-nțeleg !

— Doamne sfinte ! Ce-i azi mai ușor decît să cazi pe cîmpul de luptă ! Ori să rămîi invalid pentru toată viața. Iată de ce mă tem eu. Pentru Laura ar fi o catastrofă.

Preotul tăcu un restimp.

— Nu știu — zise el. — Nu pot spune că cunosc prea bine pe domnișoara Laura. Sufletul femeii păstrează totdeauna taine, laturi neașteptate, pe cari un bărbat nu le poate găsi. Dar mai ales la vîrsta și în situația domnișoarei Laura ! Sufletul unei fete îndrăgostite e încă numai sufletul în formație al femeii. Totuși, pe cît o cunosc, ea nu s-ar pune în calea lui Ionică de a-și îndeplini datoria, deși știe că ar fi în primejdie. Ea vrea să nu-l lase să plece numai pentru că nu-l crede vindecat deplin. Iar el n-o înțelege. Cred că, în definitiv, acesta este substratul enervărilor dintre ei și al neînțelegerilor.

— Nu-i ușor să presupui că o fată care-și vede logodnicul scăpat o dată din gura morții, să-l trimită iar acolo, chiar sănătos fiind. Mi se pare, dragul meu, că tu începi iar a te exalta. Ți-am citit articolul din *Viitorul*. Cu o astfel de mentalitate e logic să vezi un erou în oricare român. Numai cît realitatea e alta. Iar Laura nu e decît o biată fată.

— Nu ți-a plăcut articolul meu ?

— Ai făcut bine că ai respins de la noi cu indignare acuzele stupide ce ni se aduceau. Dar chiar aceste acuze nu congruează cu mistica articolului. Cred anume că numai un misticism religios sau național te-a putut determina să afirmi că România trebuia să intre în războiul acesta chiar dacă ar fi știut înainte că merge la dezastru. Dacă ar crede și ar simți toți ca tine, nimeni nu s-ar fi gândit să ne acuze că am fost călăuzele nemților prin munți.

— Așadar nu ți-a plăcut ?

— E frumos scris, dar exagerezi. Exagerezi cum ai mai făcut odată, și cum făcea vecinic bietul director Giurca. Te mai gîndești cîteodată la el ? Eu, de multe ori. Deși uneori mi se pare că el nu va fi putut suporta retragerea armatelor române din Ardeal, înfrîngerea.

— Mergem pe două linii opuse doctore, plecăm din două concepții de viață opuse. Eu cred dimpotrivă că așa-numitele «suflete exaltate» cum îți place să le numești, sunt mai rezistente în nenorociri decît cele prea realiste. Sunt mai maleabile, se adaptează mai ușor împrejurărilor, simt mai adînc și nenorocirile ca și bucuriile. Dar această rezonanță mai puternică nu înfrînge pe om, ci-l face să vibreze mai adînc, mai încordat, și aceasta, în definitiv, e o forță vitală. Numai cînd e vorba de ceea ce numim «însuflețire de paie», cine «se exaltă» pentru moment, e înfrînt repede. Și nenorocirea poate fi un stimulent de rezistență și de viață.

— Ei, și unde vrei să ajungi cu asemenea teorii savante ?

— La domnișoara Laura. Pentru dînsa cred că nu aveți de ce vă teme. Ea va fi capabilă să înfrunte și să suporte orice durere. E un fel de «exaltată» dacă vrei. După mine e o fată care are o credință și o convingere, un fond mistic, dacă vrei, care va ajuta-o să biruie orice nenorocire. Tu nici nu știi cîte slujbe mi-a dat acasă pentru paza lui Ionică. Și nu știi că tot ce a făcut în spitalul din sat, pentru el a făcut în primul rînd. E o fată care crede în ajutorul lui Dumnezeu. Și pînă acum, viața, realitatea, i-a confirmat credința.

— Dar cînd s-ar întîmpla... cînd realitatea nu i-ar mai verifica credința ?

— Nici în asemenea caz, nenorocit se-nțelege, Laura nu va putea fi înfrîntă definitiv.

— Dragă părinte îmi face bine să te ascult. Sunt foarte îngrijorat pentru ea. Ce vrei, e singurul nostru copil ! Nu mai mă gîndesc la tot ce am lăsat acasă, la situația noastră de azi. Toată ziua mă frămîntă numai Laura. A slăbit mult, și e foarte sensibilă. Mă mir totuși că mamă-sa nu-i nici pe jumătate neliniștită cum sunt eu.

— Eu nu mă mir. Ca femeie o înțelege instinctiv mai bine decît tine.

— Uite ce este, părinte Scurtu. Ai primi să fii mijlocitor între ei doi înainte de evacuare ?

— Mijlocitor ?

— Da, de două zile nu se mai văd, nu-și mai vorbesc.

— Se poate ? Au ajuns neînțelegerile așa departe ?

— Ar fi bine să plece de-aici împăcați. Cine știe ce-i mai așteaptă, ce ne mai așteaptă ! Tot mai mult îmi vine să cred în vîsurile tale simbolice : «A început românește și continuă ungurește»; «forța biruie dreptul». Văd mereu pe șefița de la gară, ca o statuie uriașă cum mi-ai descris-o tu. Cu pieptul bărbătesc, fără sîni. Și cum se-n-țoarce înaintea idealistului din tine și-i arată spatele. De-acum cred că nu mai e nevoie de nici un tîlc. A devenit realitate ! Evacuarea...

— Da, din nenorocire, e realitatea. Cel puțin pentru moment.

— Cum, pentru moment ?

— Războiul încă nu e terminat. Abea a început. Visurile eu mi le explic pentru prezent.

— Mai crezi că România va putea rezista ?

— Nu-i imposibil. Și, apoi, războiul mondial nu va fi decis în România, după părerea mea. Ea a făcut ceea ce trebuia să facă, și aceasta va trage greu în cumpăna istoriei.

— Vasăzică rămii la principiile din articolul tău ?

— Cred că nu sunt principii, teorii. E ceva mai mult. E adevărul.

După un restimp de tăcere, doctorul zise :

— Știi că nu-i imposibil ce mi-ai spus mai înainte despre bietul nostru director Giurca ? Poate mai trăiește încă, însuflețit de aceeași credință ca și tine. Hm ! Mi-e

frică să nu mă convertesc și eu pînă la urmă la... misticism.

— Cum așa ?

— Mă uit și la tine ; un pribeag cu nevasta, cu trei copii, nu știi unde-ți vei pleca capul mîne cu toată familia, și nu vād nici o teamă de necunoscut. Eu am o singură fată și mă frămînt toată ziua. Poate-i adevărat că tot voi, exaltații sunteți mai tari.

— A, îngrijorat sunt și eu, nici vorbă ! Cum n-aș fi ! Nici nu știu unde ne vor duce.

— Se vorbește că vă evacuează și pe voi tot în Moldova.

— Cu trenul ?

— Se-nțelege. Altfel cum ?

— Ai auzit vorbindu-se de Moldova ?

— Da ! Poate ajungem iar în aceeași localitate.

— Ar fi foarte bine, de-ar da Dumnezeu. Dar acum sunt gata să vād pe domnișoara Laura și pe Ionică. Pentru mîne am de făcut o ladă în care să ne pachetăm. Am mai adunat cîte ceva, și nu avem nici un cufăr. Iar de cumpărat, n-avem cu ce.

— Pot să-ți dau eu vro sută-două de lei.

— Mulțumesc. Deocamdată trebuie să ne ajungem cu ce avem. Am avut mare noroc cu avocatul Oprescu. Poate ajung într-o localitate cu el, căci nici el nu rămîne aici. Dar n-am să-ți uit bunăvoința, și la caz de nevoie o să te rog de-un împrumut.

Porniră amîndoi. La o încrucișare de străzi se despărțiră. Părintele Scurtu luă drumul spitalului la care lucra Laura și în care era încă și tinărul avocat.

— Am auzit că plecați poimîne, domnișoară Laura — începu preotul după un schimb de cuvinte, în legătură cu numărul și starea sanitară a răniților din spital.

— Da, părinte. Plecăm iar. Tot mai departe, tot mai departe.

— E tot România oriunde ne vor duce.

— Adevărat. Știi părinte Scurtu ce senzație a făcut articolul dumnitale ?

— Ți-a plăcut ?

— A plăcut la toată lumea, dar cred că lui Ionică mai mult decît la toți. Numai cît... el s-a enervat și mai tare

după ce l-a citit. Spunea că azi e necesar ca toată lumea românească trebuie să fie eroică, să fie gata să aducă orice jertfă, cînd dușmanul a început să cotopească țara.

— Și dumneata nu crezi, nu simți la fel ?

— Se-nțelege că simt. Numai cît el trage din această necesitate concluzii extreme pentru el.

— Ce concluzii ?

— Că trebuie să se întoarcă numaidecît la regiment, că trebuie să plece imediat iarăși pe front. Nici unul dintre răniți nu e preocupat de gîndul acesta în așa măsură ca Ionică, nici chiar cei mai vechi răniți, cari au fost într-o cameră cu el. În general, părinte, oamenii aceștia, toți răniții, sunt niște soldați admirabili. Suferă în tăcere, au o putere de răbdare îngrozitoare, nu se plîng de nimic, dar atîta înțelege fiecare că pînă nu-s complet vindecați nu se pot întoarce pe front. Cei mai mulți doresc asta, o spun cu o seriozitate care-ți îngheață inima. Totuși au răbdare, pînă se vor vindeca. Ei bine, Ionică e de nerecunoscut. Nu mai poți vorbi cu el. Nu vrea să fie evacuat cu spitalul. Ține să plece numaidecît la unitatea lui.

— Și... are impresia că-l reții dumneata, nu este așa ?

— E sigur de asta, și mi-o aruncă în obraz. Spune că-s egoistă. Că-s o mare egoistă ! Auzi dumneata ! E de nerecunoscut.

— În locul dumnitale, eu nu m-aș împotrivi.

Fata îl privi mirată.

— Dar rana nu-i este încă închisă la piept. Nu ți-a spus tata ? De cînd cu veștile de retragere e mereu agitat, mereu cu febră, și rana nu se închide. Adevărul e că în stadiul de acum nu mai este primejdioasă. Dar o pansăm încă. E o absurditate să părăsească spitalul.

— Totuși socot necesar să nu vă opuneți. I-a intrat în cap că-l rețineți anume de la datorie, că voiți să faceți din el un laș, și asta nu v-o poate ierta. Pentru că nu o poate suferi. Vestemean e un tînăr brav, domnișoară.

— Ai vorbit sfinția-ta cu el ? — întrebă fata cu o voce înceată. — Ți-a spus el ?

— Nu am vorbit încă, dar sunt sigur. Alt motiv nu poate fi pentru a nu vă mai înțalege.

— Doamne, dar cine ar voi să facă din Ionică un laș ? Să-l oprească de la datoria lui ? Nu, părinte dragă, nici eu, nici tata, nici mama.

— Sunt convins că e așa. Impresia lui însă este aceasta, cred că nu mă înșel. De aceea lăsați-l să facă ce vrea, numai așa se va elibera de minciuna în care trăiește.

— Dar cum să plece cu rana pansată ? Nu i-ar da voie nici directorul spitalului.

— Treaba lui. Dumneavoastră nu vă mai opuneți. Trebuie ținut seama de sensibilitatea lui care, desigur, e încă bolnăvicioasă. Începe să vadă în dumneata un dușman, nu-i așa ?

— V-a spus ? Ai vorbit totuși cu el ?

— Nu, dar mă pun pe mine în situația lui. Cred că și eu aș judeca întocmai ca el.

Fata îl privi cu mare uimire.

— E adevărat ! Începe să mă privească cu dușmănie. Într-o zi și-a scos inelul din deget și l-a aruncat în mijlocul camerei.

— Ascultați-mă pe mine, domnișoară Laura, noi bărbații ne înțălegem mai bine unii pe alții. Mai ales când și semănăm la structura sufletească. Ai spus că nici unul nu s-a însuflețit de articolul meu ca Ionică. Asta înseamnă că spiritual seamănă cu mine. Și iată un argument convingător, cred, pe care încă nu l-am spus nimănui, nici Nastasiei.

Fata ridică capul și-l privi cu ochii adânci.

— Dumneata m-ai onorat odată cu o asemenea confidență. Știi când mi-ai vorbit în comuna X de carta aceea poștală ținută tăinuită și despre visul dumnitale.

— Da, aveam încredere în dumneata.

— Ei bine, domnișoară Laura, iată ce am să-ți spun în mare taină : de când s-a dat ordinul de evacuare știi ce mă frământă mereu ? Să intru și eu în armată, să-mi las soția, să-mi las copiii în grija altora, poate chiar a doctorului și eu să intru în armată. Nu ca preot, ca simplu soldat. Și gândul acesta, deși știu că-i absurd, mă chinuiește în așa măsură încît nici nu mă pot gândi să-i ajut Nastasiei la pregătirile de plecare. Mă simt umilit, dejosit, îmi pare că respir aerul lui Dumnezeu în zadar. Cum, într-o primejdie ca asta pentru Țară, eu să-mi

văd numai de necazurile mele personale și familiale ? Mă simt uneori ca și când aş fi o zdreanță. Dar cum aş putea spune Nastasiei ce mă frământă ? Ar zice c-am înnebunit. Și totuși cred că ceea ce simt e marele adevăr la care ar trebui să se închine fiecare român. Ceva asemănător trebuie să se petreacă și în sufletul tînărului avocat. De aceea nu vă mai opuneți !

Laura rămase adînc mișcată. Privea cu ochii mari, umezi, la preot.

— Ce am spus, e numai pentru dumneata, domnișoară Laura. Nu voiesc să audă nimeni de nebunia mea. Ei, cum te-ai hotărît ?

Fata luă încet mîna părintelui și i-o strînse cu putere.

— Nu mă mai opun !

— Pot să-i spun chiar acum ?

— Da.

— N-o să-ți pară rău. Nu-ți fie frică ! Nu va pleca cu rana încă deschisă !

Laura îl privi mirată, neînțelegînd nimic.

— Nu-i decît o psihoză bolnavă, mai zise el, și o părăsi.

Părintele Scurtu nu-i spusese Laurei un neadevăr aducîndu-se pe sine ca pildă. Numai cît timpul în care avusese sentimentul descris nu era acesta, după anunțarea oficială a evacuării, ci cu puțin înainte, cînd asculta noaptea chemarea goanei de la trenurile militare. Atunci simțise în realitate pornirea de-a lăsa totul și a pleca și el pe front. Atunci se simțise umilit și laș că se gîndea numai la necazurile lui și ale familiei sale. Avusese atunci nopți de tensiune spirituală care îi deșteptau adînci ascunzișuri sufletești, care-i revelaseră necunoscute ale vieții și ale existenței. Nu vorbi însă nimănui despre aceste porniri și sentimente. Nici el însuși nu cuteza — ziua — să stăruie asupra lor, înțelegînd cît de departe era el cel treaz de înălțimea acelor instincte spirituale arzătoare. Înriurirea acelei tensiuni sufletești o simțea însă ca o depresiune. Nu putea fi el așa cum ar fi dorit ascultînd la chemarea goanei parcă însăși chemarea Patriei.

Numai întemeiat pe această proprie experiență sufletească cutezase el să facă înaintea doctorului diagnosticul psihologic al lui Vestemean și al Laurei, și să vorbească

cum a vorbit înaintea fetei. Dorea, într-adevăr, să rămână o taină ceea ce mărturisise. I se părea că altfel ar profana o stare sufletească la înălțimea căreia nu știa dacă se va mai putea urca odată. O stare sufletească din care izvorîse de altfel și articolul apărut în *Viitorul*.

Îl află pe Vestemean plimbându-se prin curtea spitalului, într-un loc ferit, între clădire și un șir de metri de lemne de foc.

Tînărul avocat îl zări și veni grăbit întru întîmpinarea lui.

— Ce plăcere, părinte dragă ! N-ai mai fost de mult pe la mine — zise el strîngîndu-i mîna cu putere.

Preotul îi povesti drumul lui la București, povestea cu ciorba de burtă, îl zugrăvi pe fostul lui coleg de liceu, Petrescu, pe Năstăsescu, care insista să facă o declarație. Nu-i pomeni însă nimic de bombardamentul aeroplanelor.

— Te felicit cu mare bucurie, părinte Scurtu. Ai scris un articol temeinic, aș putea spune : istoric. În toată presa de aici n-am citit ceva mai fundamental, ceva ce să fixeze așa de lapidar fapta istorică a României prin intrarea ei în acțiune.

— Îmi pare bine că ți-a plăcut.

— Dumneata ai avut curajul să spui adevărul întreg : și dacă ar fi știut dinainte că merge la dezastru, România trebuia să intre în războiul acesta pentru alimentarea viitoare a românismului de pretutindenea. Te felicit, din toată inima.

— Cred, domnule Vestemean, că e un sentiment general românesc. Eu nu am făcut articolul acela cu capul, ci cu inima.

— Perfect adevărat ! Am simțit și eu imediat. Dar dumneata crezi în... dezastru ?

— Nu ! Nu cred ! Deocamdată a biruit forța, superioritatea numerică. Rușii nu s-au ținut de cuvînt. Armatele lor încă nici pînă azi n-au sosit. Și dacă-i ști cum le așteptau trupele noastre cari au trecut munții, și cît erau de siguri că le vor ajunge din urmă.

— Da, România a atacat pe un front enorm de lung pentru numărul ostașilor ei. Se conta pe armata rusească, pe rezervele rusești. Au intrat cîteva divizii în Dobrogea

și atît. Chiar aici, din cîte aud, numai divizia sîrbească a ținut să se bată serios.

— Războiul nu va fi decis aici, cu siguranță. Și nu prin retragerea din Ardeal. România va lupta mai departe. Ea își va face datoria pînă la sfîrșit.

— Da, și locul meu nu este mai mult aici — izbucni deodată Vestemean.

— Dar aud că la piept rana nu ți s-a închis de tot.

Ținărul ridică brațul drept și-l lăsă să cadă într-un gest de deznădejde.

— Nu s-a închis de tot, dar e un fleac. Trebuie să plec la regiment.

— Și, pentru ce nu pleci ?

Vestemean se opri, îl măsura din creștet pînă în tălpi.

— Crezi, părinte, că nu aș pleca ?

— Se-nțelege că nu pot bănuî așa ceva. Dar mă mir ce te reține ?

— Ce mă reține ? Dragă Doamne, s-a țesut o pînză fermecată în jurul meu. Laura nici nu vrea să audă, ca și mamă-sa, și chiar doctorul. Se refugiază în rana mea. O iau ca pretext. Dar pe mine nu mă pot înșela. Li-e frică, se tem să mai merg pe front. Și ei cred... cred că și eu vorbesc numai din vîrfurile limbii și nu din convingere, cînd le spun că trebuie să plec. Laura e încredințată că și eu aș rămînea mai bucuros în spital, și că numai mîndria mă oprește.

— Te înșeli, domnule avocat, ei se tem să pleci numai fiindcă nu ești vindecător deplin.

— Așa spun ! Dar ce mai este din rană e un fleac ! Pot pleca în orice clipă. Uneori îmi pare că toții răniții se uită pieziș și disprețuitor la mine, ca și cînd ar zice : «Dar ăsta ce mai caută în spital, cînd vede că cei proaspăt sosiți de pe front, nu mai încap ?» Și știu și ei pentru ce : are protectori aici ! Doctorul Preda, sora asta de caritate despre care se spune că-i este logodnică. Cine știe, poate că fac anume să nu i se închidă rana pentru a avea un pretext de-a mai rămînea.

— Te asigur că ești foarte nedrept, dragul meu, și cu tine însuși, și cu alții. Tot ce spui sunt închipuiri ale du-mnitale, nimeni nu te judecă așa. De altfel nu te oprește nimeni să te duci unde te trage inima.

— Dacă n-aş ţinea la Laura ! Dar pot eu să-i zdrobesc sufletul ?

— Nu i-l vei zdrobi. Ea nu are nimic împotriva plecării dumnitale. A stăruit numai pentru a te convinge că întâi trebuie să te vindeci complet.

— Aşa crezi sfinţia-ta ?

— Am vorbit mai înainte cu domnişoara Laura. Am vorbit şi cu doctorul Preda.

— Ți-a spus ea că nu se opune plecării mele ?

— Da, mi-a spus. Dacă vrei confirmarea ei, o pot chema aici. Dacă e vorba să te duci la unitate va trebui să pleci încă mine — poimîne va fi prea târziu. Se evacuează spitalele şi va trebui să pleci cu spitalul.

— Cheamă-o te rog, numaidecît !

Laura veni cu părintele Scurtu, avea o înfăţişare de solemnitate, faţa ei slăbită era însă inundată de o linişte care părea că o luminează toată.

— Laura e adevărat ce spune părintele ?

— Adevărat — răspunse fata privindu-l cu ochii adînci şi liniştiţi.

— Şi nu te vei supăra pe mine dacă mă întorc la unitate ?

— Nici pînă acum nu m-am supărat pe dorinţa ta. Eram numai îngrijorată pentru rana ta neînchisă încă. Dorinţa ta cred că e firească.

Ținărul se apropie de ea, îi luă mîna albă, palidă, i-o sărută, apoi, într-un elan de fericire o îmbrăţişă şi o sărută prelung pe gură.

Preotul îi privea mişcat.

— Aşadar pot pleca ! Doamne-Dumnezeule de ce chin mă simt scăpat ! Dar pentru ce nu mi-ai spus pînă acum ?

— Ai fi voit ca eu însămi să te depărtez de lângă mine ? Şi încă nevindecat ? N-am plecat de-acasă numai după tine ?

Ochii i se umeziră, şi-i luă mîna.

— Poate tu nu mă mai iubeşti — zise ea încet —, dar eu sunt tot aceea pe care m-ai cunoscut.

Rănitul o îmbrăţişă şi o sărută din nou.

— Draga mea ! Cum aş putea să nu te mai iubesc.

— Dar nu ți-ai aruncat inelul în mijlocul camerei ?

— Vai, eram enervat ! Nu mai ştiam ce fac.

El își ridică la gură mîna cu inelul de logodnă și-l sărută.

— Te rog iartă-mă, Laura ! Am trăit mereu subț chinul că toată lumea mă desprețuiește aici pentru că mai țin și eu un loc în spital, cînd nu mai am nici o nevoie. Te rog să uiți gestul acela prostesc. Mi-a părut rău pe urmă. Mi-a părut foarte rău ! Toată noaptea n-am putut dormi.

Părintele Scurtu spuse că-i grăbit pentru pregătirile de evacuare și voi să plece.

— Dar dumneavoastră unde veți fi evacuați ? — întreabă Laura.

— Așa se spune că tot în Moldova. Poate o să ne întîlnim și acolo.

— La tot cazul mîne venim cu mama și cu Ionică să ne luăm rămas bun de la dumneavoastră. Spune-i Nastasiei că-s chiar bolnavă de dorul ei, de cînd n-am mai văzut-o.

— Vai, s-o iertați ! Nu-și mai vede capul de atîta treabă, fără servitoare, iar eu mereu la birou. Vă așteptăm cu plăcere ! Așa pe la cină cînd are și ea un strop de odihnă.

Părintele îi lăasă singuri, plimbîndu-se în locul acela fericit și plecă. Părăsi mulțumit spitalul. Observase marea destindere sufletească ce pusese stăpînire pe avocat îndată ce văzuse că Laura nu se mai împotrivește.

A doua zi, după-amiază, veni la locuința preotului întreaga familie a doctorului, însoțită de Ion Vestemean, nu pentru că avea să plece cu trenul de seară logodnicul, ci pentru că în ziua următoare se evacua spitalul. Veniră să-și ia rămas bun. Laura, de ieri pînă azi, se luminase de tot. Era cu mult mai bine decît în zilele trecute, parcă nu mai era nici atît de slabă.

Ion Vestemean își făcu încă de cu seară pregătirile de plecare. Înștiințați de Laura, nici doctorul-șef, nici Preda nu-i mai făcură nici o împotrivire. Fu lăsat dimineața să meargă la comandament să se intereseze de unitatea lui. Cadrele erau mutate din localitatea în care se înrolase el, și nu se știa încă în ce oraș din Moldova. Despre regimentul de pe front nu i se dădu nici o lămurire. Nu se știa unde este. Numai Marele Cartier pu-

tea ști. De altfel frontul era în continuă mișcare, într-o continuă deplasare.

— Dar atunci ce am de făcut ? — întrebă el.

Colonelul cu care vorbea îl privea îngândurat.

— Dumneata vii din spital ?

— Da. Am aici certificatul de eliberare.

— Sunt unități cari se vor reface abea în Moldova. S-ar putea să fie și regimentul dumnitale între ele. Cred că în situația dată, nu poți face decît un singur lucru. Să pleci cu spitalul. Mine se face evacuarea, tot în Moldova, unde au fost evacuate de mai înainte și Cadrele. Acolo mai ușor poți să-ți afli unitatea.

Vestemean, dezarmat, se întoarce potolit la spital. Povara de mai înainte nu i se mai întoarce în suflet. El își făcuse datoria, dar începuse să înțeleagă mai bine și situația în care era țara și armata. Preocupat pînă acum numai de problema lui personală, simți o durere vie, ca un ascuțit de cuțit, în inimă, înțelegînd nenorocirea în care intrase țara. Înțelese că frămîntarea lui nu era nici cît un picur de apă în durerea generală, pe care parcă o citise în ochii și pe fața colonelului.

Da, va merge cu spitalul în Moldova ! Acolo se va putea informa mai ușor ce avea de făcut pentru a afla unde trebuie să se prezinte.

În vreme ce vorbeau cu toții se strecură o jale grea în sufletele lor. Nu-și spuneau nimic, dar parcă fiecare se gîndea că despărțirea aceasta ar putea fi și cea din urmă. Vorbiră despre satul lor, despre intelectualii de acolo cu cari au trăit așa de bine. Rînd pe rînd au rămas tot mai puțini, și acum sosise clipa să se despartă și ei. Erau îngrijorați mai ales de familia notarului Danciu, care n-a putut ajunge decît la drumul jumătate, cum aveau copiii mici și nici un mijloc de transport. Ce se va fi ales de ei ? Vor fi acasă acum ? Notărășița și copiii, poate, dar Danciu la nici un caz. Dacă nu va fi fost aruncat în închisoare, desigur a fost ținut într-un lagăr de concentrare în Ungaria !

— Doamne ! Vor fi revenit iar jandarmii, poștărița, șeful gării cu soție-sa. Toți fugarii. Și acum erau ei fugari ! Mai bine va fi de cei doi învățători mobilizați,

de Stoica și de Leon Marele. Cel puțin nu vor ajunge în lagăre.

Gîndul că la ei în sat va fi revenit administrația ungurească le mai ușură jalea de acum, dorul după satul părăsit. Ce răzbunări vor fi acolo ! Ce de lucru vor avea jandarmii și curțile marțiale ! Vai de capul celor ce au părăsit vetrele și n-au putut să ajungă în Țară !

În timpul convorbirilor Laura arunca, din cînd în cînd, priviri recunoscătoare părintelui Scurtu. Logodnicul ei era acum liniștit cum nu-l mai văzuse de-acasă, din vreme de pace. Participa și el la conversație, la regretele după locurile părăsite și la oroarea gîndului ce se va fi întîmplat acolo după retragerea armatei române.

Ai doctorului părăsiră în ziua următoare orașul. Peste patru zile pleacă și refugiații. Nastasiei — cîtă vreme a pachetat în lada cam diformă și rău încheată, făcută de părintele — nu era îndemînată deloc — i se rupea sufletul. Începuse a se obicinui cu locuința, cu acest cămin improvizat. Unde va începe din nou și cum ? Își adunase cîteva lucruri, pentru așternuturi, pentru bucătărie și masă. Făcuse rost în zilele din urmă chiar de niște perini umplute cu lînă.

Cei doi băieți mai mărișori părăsiseră jocul în vremea cît părinții pachetau. Ședeau amîndoi pe-o laviță și se uitau triști, cu privirile pierdute, la lucrurile pe cari părinții le adunau de prin locuință.

Știau că pleacă cu toții mai departe. Dar nici unul nu întrebă unde. Erau așa de supărați, încît Nastasiei îi dădeau mereu lacrimile. Și durerea înstrăinării tot mai departe, o copleși și pe ea și pe părintele Scurtu.

PARTEA A TREIA

XXXIII

În restimp de trei săptămîni părintele Scurtu se stabili, în sfîrșit ! Ajunsese la al treilea cvartir în orașul Roman, unde fuseseră duși o parte din refugiați. Alții fuseseră duși în alte orașe din Moldova. Dintre cei cu destinația Roman nu rămăseseră toți aici, mai ales țărani se împrăștiaseră în cîteva zile într-alte părți, cu deosebire pe sate unde-și căutaseră de lucru. Cîteva familii de preoți, învățători, notari, cîtiva țărani, rămăseseră însă în orașul care le făcuse o foarte bună impresie prin bulevardul larg ce se deschidea chiar de la gară. Cu aflarea locuințelor fusese însă greu, deși erau, chipurile, rechiziționate de mai înainte pentru ei. Sau, cel puțin așa li se spusese la gară de către polițiștii cari le dădeau adresele. Cei mai mulți nu putuseră rămînea la primele adrese date, și trebuiseră să-și caute singuri locuințe.

Părintele Scurtu fusese îndrumat cu nevasta și copiii la o familie ovreiască, un fel de chichineată, în care stăpînele, două ovreice grase, înfolfolite în rochii, îi

primiseră agresiv. și, la început nici nu voiseră să-i lase să intre. [...]

Sosiseră dis de dimineată în gară, după o călătorie de două zile și două nopți, în vagoane de marfă, și copiii și preuteasa cădeau din picioare de oboseală. Era și destul de rece în dimineata aceea, burnița mereu. De când pleaseră din Rîmnic vremea se stricase.

Încă nu pusese pe nimeni mîna de cînd era preot, dar acum, nervos cum era, le-ar fi și bătut pe cele două — surori trebuie să fi fost — dacă i-ar mai fi împiedecat să intre în casă. Strigase la ele și le ocărîse urît, încît preuteasa Nastasia ridicase ochii mirați la el.

— Ce vrei să le fac, dacă nu înțeleg ! Poliția mi-a dat adresa lor, și-s obligate să ne primească. Alta ce să facem ? Să rămînem cu copiii în drum și-n ploaie ?

Evreicele cînd văzură pășirea lui energetică schimbă numai decît tonul. Începură să se scuze că la ele nu-i loc, că nu au decît două camere și o bucătărie, că mai au și un bătrîn și o servitoare. Unde să mai încapă cinci suflete ?

— Nu vom rămînea pe capul dumneavoastră, dar acum am sosit de la gară, aici am fost trimiși — răspunse preotul.

Intrînd într-o cameră scundă, mică, inundată de mobilă încît abea te puteai strecura, fură izbiți de-un aer greu, închis, de rufărie, de mîncare, încît Nastasia se repezi îndată la ferești să le deschidă. Culcară copiii pe unde se nimeri. Nastasia se lăsă pe-un scaun, frîntă și ea, iar părintele se întoarse la gară să aducă bagajul. Îi trebui vro două ceasuri pînă află o căruță cu un cal, să aducă lada și alte legături cu lucrurile lor. Cînd îl văzură intrînd cu căruța în curte, cele două femei își duseră mîinile în păr și începură să țipe. Nu era loc să mai pună și lada și lucrurile acelea, el nu vedea ? Era orb ? Sunt ele vinovate că au fost evacuați de la Rîmnic ? Erau ele de vină că intraseră armatele germane în țară ? Ele le-au chemat ? Prefectura n-a aflat alte case numai pe a lor, două femei necăjite, cu un bătrîn neputincios la casă ? Nu ! Să lase lada și lucrurile în curte !

Preotul le lăsa să țipe și să se văicăre, și cu omul de la căruță aduse lada și lucrurile și le puse la intrare, într-un coridor strîmt. Cel puțin nu le va ploua !

Copiii dormeau greu. Nastasia ațipise pe scaun. Părintele Scurtu se așază, fără larmă, într-un colț de la-viță. În cameră era un fel de semiîntuneric. Geamurile erau mici, și afară o pîclă deasă și rece. Cu toate că ferestrele mai erau deschise și acum, aerul din cameră era insuportabil. Părea că are un miros rînced, trezit, ca de ceva în descompunere, ceva străin cum nu mai întîmpinase încă în viață. Da, era cu neputință să rămînă acolo. Mirosul acela greu, ca de mucegai vechi, se desprindea și din cele două paturi puse unul lîngă altul, așternute acum, acoperite cu o cuvertură incoloră, și din scaune, și din divanul hodorogit, și din pereți. Era un aer care pătrundea încet-încet și în hainele de pe el.

Mai mult decît oboseala drumului îl înfrînsese atmosfera asta străină în care intrase. Simțea că-i vine rău și ieși în curte. Trebuia să pornească în oraș să caute altă locuință.

Ajunse în strada principală și o străbătu de la un capăt la altul pentru a se putea orienta asupra orașului necunoscut. Era o stradă largă, frumoasă — constituia, de altfel, aproape întreg orașul, cum i se păru la repezeală. Dar nu află o singură firmă românească, toate erau evreiești și se țineau lanț de-a lungul bulevardului. Din el se desfăceau, spre centru, alte străzi, la dreapta și la stînga.

Din cîteva cartiere în care pătrunsese, la spatele bulevardului, se întoarse repede. Erau pline și ele de evrei, de mici meșteșugari. În alte cartiere, apropiate de centru, erau case frumoase, cu grădini și curți largi, un fel de vile. Înțelese că pe-aici zadarnic ar fi căutat locuință pentru familia lui.

Întrebînd în dreapta și în stînga, spunînd cam ce fel de locuință căuta, fu îndrumat pe o stradă lungă spre periferia orașului. Era într-adevăr românească, dar nu avea nici o prăvălie, nici un restaurant, nici un meseriaș.

Află vro trei-patru locuințe. Dar, de fiecare dată, cînd se apropia de făcutul tîrgului, era întrebat :

— Copii aveți ?

— Da.

— Cîți ?

— Trei. Doi sunt mărișori.

— Cu copii, regretăm, dar nu putem închiria.

Cînd îi spuse și al treilea aceeași sentință, părintelui Scurtu îi veni blestemul pînă în vîrful limbei, dar se putu totuși stăpîni. Era să spună : «Să dea Dumnezeu să ajungeți pe urma mea», dar se îngrozi aducîndu-și aminte că așa ceva nu s-ar putea întîmpla decît dacă nemții ar ajunge pînă aici.

Se înapoie de-a lungul străzii celei lungi clătînîndu-se la dreapta și la stînga ca un om beat. Și era într-adevăr ca și beat mai mult de supărare, de inimă rea, decît de oboseală. Încă nu simțise în viață supărarea ca pe ceva material, ca o ființă nouă care se contopește cu tine, te apasă greu și de care nu mai poți scăpa. Nu se mai dezlipea de el, și-l umplea cu o senzație a pustiuului și a înstrăinării, care dacă i-ar fi putut stoarce o lacrimă din ochi, avea certitudinea că ar fi fost una de sînge.

Da ! Înainta clătînîndu-se pe stradă și inima lui sîngera. Îl cuprinsă un dezgust și o ură nepotolită față de toată lumea, de oamenii cari treceau pe lîngă el, de casele nemișcate, încremenite în pace, de tot ce vedea că stă neclintit la rostul său, și-și vede de treaba lui.

Se simțea un exilat din lume, din neam, din societate. Și tot mergînd în ploaia mărunță și deasă, cu pelerina lui cea neagră în spate, cu pantalonii de bumbac — cari îi ajunseseră în grabă prea scurți după ce începuseră să facă genunchi — lăsînd gheata prea dezvălîtă, cum nu mai văzuse decît la oameni fără căpătîi, își aduse deodată aminte de un tablou văzut de mult într-un oraș.

Era zi de tîrg și un cîne, rătăcit de carul pe lîngă care venise din vrîun sat, fugea zgriburit, cu coada între vine, uîtîndu-se speriat, oprindu-se din cînd în cînd, mirosind aerul. Se părea că fugea și căuta de mult ; ploua și era cu blana murdărită de tină. Copii ștregari îl zburătăceau cu pietre, și el țîșnea atunci în laturi, se pierdea printre carele din piață, și apoi iar ieșea la lumină, pentru a fi întîmpinat de alți copii.

Părintele Scurtu, la amintirea tabloului, se opri și privi instinctiv împrejur, ca și cînd s-ar aștepta să-l alunge și pe el cineva cu pietri. Nu văzu pe nimeni. Trecătorii, pe-o vreme ca asta, erau puțini. Porni din nou, cu osînda lui în spate, ca o sarcină pe care abea o mai putea duce.

Se simțea, într-adevăr, un osîndit, un străin fără nici un căpătîi.

Sosise în orașul acesta după două zile și două nopți de drum într-un vagon de marfă. Trenul, nu se știa din ce motive, se oprea în gări cu ceasurile — poate nu era liberă stația următoare. Uneori se oprea în drum, la urcușuri, și numai după efortări desperate ale locomotivei, se putea urni mai departe. Puseseră, pe semne, vagoane prea multe. Noroc cu ce adunase Nastasia la Rîmnic, că putuseră înfiripa un culcuș pentru copii. Dar cei doi — mai ales cel mărișor, trecut de opt ani — adurmeau greu. Intrase și în ei, mai mult decît înainte, îngrijorarea părinților. Preotul abea cobora în vreo gară să aducă apă de băut, să caute ceva de mîncare, și băieții începeau să-l strige înfrigați. Nastasia îi cuibărea mereu în așternut, îi mîngîia, îndemnîndu-i să doarmă fără nici o frică. O să ajungă nu peste mult într-un oraș frumos. Preuteasa își știa stăpîni mai bine emoțiile decît părintele. N-ar fi putut ghici nimeni cît suferea pentru că trebuiseră să-și părăsească adăpostul abea înfiripat, și să meargă în necunoscut. Nu avea parcă, decît o singură grijă, o singură tortură : copiii.

În cursul drumului i se puseseră linii tari în față. Obrajii ei delicați de altădată aveau acum un luciu metalic. Nu vorbea decît cu copiii, rar schimba o vorbă cu alți refugiați din același vagon...

Cum venea pe drum, prin ploaia deasă, părintele Scurtu își aduse aminte c-o lăsase pe Nastasia adormită în jilțul acela al evreicelor, pe copii durmind îmbrăcați pe un divan din care se răspîndea mirosul acela de rîncezeală, și se cutremură. Ieșise încredințat că va afla o locuință la un român, la un creștin, să nu-i apuce noaptea acolo, și acum se întorcea fără nici o ispravă.

Își uitase de război, își uitase că intraseră armatele dușmane în țară, uitase chiar că erau refugiați. Nu mai

simțea decît că era un străin, care rătăcește, care nu mai avea nimic sigur sub picioare. Întîlnirea, din dimineața aceea, cu cele două evreice ; faptul că, după gardiștii de la gară cari scăpaseră repede de ei, cele dintîi cuvinte românești pe pămîntul Moldovei — și ce cuvinte românești ! — le auzise de la cele două femei streine, [...] îl zdruncinaseră și-l umiliseră, ca niște lucruri împotriva firii.

Înainta adus de spate, privind parcă mereu la vîrfurile ghetelor, murdărite de noroi. Simțea parcă nu numai nimicnicia lui, ci a întregii existențe.

Și totuși, nu se putea da bătut. Trebuia să caute încă. A, dacă ar cunoaște un singur român în tot orașul acesta ! Dar autoritățile își făcuseră de dimineață datoria, le deteseră adresele locuințelor, le spusese să se prezinte a doua zi la prefectură să fie trecuți pe tabloul refugiaților, după care — o să capete ajutor lunar în bani. Acum erau pe la oficiile lor și cine știa unde erau acelea ?

Trebuia să caute singur într-o localitate cu totul necunoscută. Pînă deseară trebuia să afle ceva. La evreice nu puteau rămîne peste noapte. S-ar fi sufocat. [...]

Mai umblă vro două ceasuri prin alte cartiere, dar nu află nimic. Ce afla, cîte-o cameră cît o nucă, în vro clădire dărăpănată din fundul curților, îl îngrozea.

Ieși iar în strada principală. Se opri la vitrina unei librării și începu să citească titlul cărților. Vitrina era într-o dezordine înspăimîntătoare. Aruncă o privire în librărie și văzu și acolo vrafuri de cărți, pe pulpitre, pe mese, pe jos, claie pe grămadă.

— Poate se mută într-alt local ! — zise el.

— Nu se mută nicăiri. Dar așa-i la ei totdeauna.

Preotul tresări, căci nu-și dăduse seama că vorbise tare. Lîngă el se opri, privind în aceeași vitrină, un băiețuș de vreo cincispezece ani. Îi sunaseră plăcut, ca un cîntec, cuvintele lui în urechi. După înfățișare trebuia să fie un elev de liceu.

— Știi că nu se mută ? Eu caut o locuință — zise preotul.

— La Goldstein asta așa e neorînduială totdeauna. Toată ziua poartă cărțile dintr-un loc într-altul. Dar nu

se mută. Și părinții lui tot aici au ținut librărie. Dumneata cauți o locuință ?

Băiețașul îl privi curios și nedumerit.

Părintele Scurtu purta o barbă mare neagră, era îmbrăcat ca un civil, ca un negustor, și liceanul nu știa ce să creadă despre el. Crezu că-i tot un evreu.

— Pentru prăvălie căutați ? Poate sunteți tot librar și dumneavoastră ?

După plecarea din Rîmnice pe fața preotului înflori cel dintîi surîs.

— A, de unde ! Nu-s negustor ! [...] Sunt preot.

Liceanul se roși tot.

— Preot ? Îmbrăcat așa ? se miră el pîrînd cu nu vrea să creadă.

— Da, preot. Suntem dintre cei refugiați din Transilvania, o dată cu retragerea trupelor.

— Dintre cei cari au sosit azi-dimineață ?

— Da.

— Și nu aveți locuință pînă acum ?

— De la gară ne-au trimis la niște evreice. Dar acolo nu putem rămînea.

— Sunteți singur, părinte ?

— Nu, cu soția și trei copii.

— Ați plecat cu toții ? Vă temeți de unguri ?

— Da, am plecat cu toții. Ei, dacă erau ungurii nu se retrăgeau armatele noastre. A venit armata germană în ajutorul lor.

— Așa se spune c-au intrat nemții în țară. Să fie adevărat ?

Părintele Scurtu vorbind cu elevul acesta de liceu l-ar fi tot ascultat. Ar fi lungit mereu vorba cu el. Auzea pentru întîia oară dialectul moldovenesc. Pronunțarea moale și dulce a cuvintelor îl învăluia ca o melodie. La întrebarea tînărului preotul simți iarăși rezerva care-l făcea de-atîtea ori să nu spună tot ceea ce știa.

— Adevărul ce se știe și pe care-l recunosc și comunicatele oficiale e că luptele se dau încă în munți. Dacă ne-au evacuat pe noi poate fi un semn că e temere să nu pătrundă și mai adînc în țară.

— De unde v-au evacuat ?

— De la Rîmnice-Vîlcea.

Elevul deveni deodată foarte curios și începu să-l copleșească cu întrebările. De unde era din Transilvania ? A ajuns armata română pînă în satul lui ? Arătat-u-s-au și trupe rusești pe-acolo, fiindcă pe-aici s-a vorbit că au trecut Carpații ? Au avut ai noștri lupte mari ? Au fost pierderi ? Cum a trecut în România cu copiii ?

Stăteau în fața vitrinei librăriei și vorbeau. Părintele Scurtu răspundea bucuros la toate întrebările. Îi plăcea să-l audă vorbind. Și în decursul convorbirii preotul începu să-și aducă aminte de război, de retragere, de drumul pînă aici, și simți că începe să pipăie din nou realitatea. Încet-încet îi păru că nu-i mai un străin, nici un osîndit. Se uita la licean cu bucurie ca la un cunoscut mai de mult.

— Știi ce — zise copilul la sfîrșit. — Bunica are o cameră goală. Adică goală nu-i, ci are pat și masă, și toată mobila. Dar nu locuiește nimeni în ea. Camera e destul de mare. Să vii cu mine s-o întrebăm dacă nu ar închiria-o ? Mai bine să ți-o dea sfinției-tale decît să o rechiziționeze pentru ofițerii ruși.

— Sunt trupe rusești în oraș ? N-am văzut soldați străini.

— Armata e așteptată să sosească, și de cînd ! Dar ofițerii sunt aici de vro două săptămîni. Buniții i-au rechiziționat două camere pentru ei. Beau ceai cu rom toată noaptea și joacă cărți. Și cînd se îmbată cîntă de crezi că răstoarnă casa. Dar ei sunt într-altă parte a clădirii. Au intrare separată. Vreți să veniți cu mine la bunica s-o întrebăm ?

— Cu mare bucurie, dragul meu. Bunica stă departe ?

— De unde ! A treia casă de aici.

Abea făcură cîțiva pași.

— Ei, iată, asta e casa !

Era o clădire mare, lungă, un fel de parter înalt. La stradă erau două uși.

Aici stau ofițerii ruși. Odată a fost prăvălie aici. Dar după ce a murit moșu, bunica n-a mai ținut prăvălie, și nici [...] n-a vrut să închirieze. A desfăcut marfa, a tras obloanele, și gata. Acum a pus niște paturi și mese pentru ofițerii ruși. Sunt șase de toți.

Pe o altă ușe intrară într-o curte strîmtă, asfaltată, foarte curată. Într-un colț era o mașină de fierț, lîngă care se mișca o bătrînă voinică, foarte corpolentă, cu o față rotundă, ca o lună, cu priviri albastre blinde, potolită. Pregătea amiaza.

Preotul dădu binețe.

— Mulțumim dumitale. Da' de unde veniți amîndoi, măi Ionică ? Întrebă pe nepot.

Era aceeași pronunție dulce, învăluită, ca și la copil, și părintele își simți sufletul prins ca-ntr-un giulgiu fin, de mătase.

Băiatul spuse, într-un răsuflet, cum s-a întîmplat, și ce caută părintele.

Cineva, din stradă, deschise porțița, își vîrî capul și strigă :

— Mîne pot veni la spălat, cucoană Anica.

— Bine, să vii ! — răspunse bătrîna. Apoi, către străin — Ce spune băiatu' ăsta ? Ești preot dumneata și încă din Ardeal ? Se poate ?

— Da, bunico ! Azi-dimineată au sosit cu trenul mai mulți refugiați din Ardeal.

Părintele Scurtu îi povesti pe scurt ce răspunsese la întrebările lui Ionică. Cucoana Anica șezu pe un scaun, lîngă zid, și-l asculta cu mîinile grase în poală. Din cînd în cînd punea și ea cîte o întrebare. Vocea ei părea că tremură puțin.

— Bată-i Dumnezeu de păgîni ! Au răscolit pe creștini de la vetrele lor. Și spui că aici v-au dat cvartir la niște evreice ? Cum se poate ? Chiar o față preotească ! Unde ? Nu știi cum le cheamă ?

— Nu știu, că nu le-am întrebat.

— Dar strada ? Pe ce stradă ?

— Nici strada n-o știu. E o uliță dosită.

— Au și prăvălie ?

— Acolo, la locuință, n-au. Poate într-altă parte.

— Cine să fie, măi Ionică ? Două bătrîne cu un bătrîn neputincios la casă ? N-or fi surorile Sali ?

— Poate să fie surori că seamănă tare, răspunse preotul în locul băiatului.

— Ele trebuie să fie ! Păi, nu-i mirare, că v-au primit așa. Acelea sunt vestite de veninoase în întreg cartierul.

Se ridică de pe scaun și după ce mai mestecă prin cratițe, se întoarce spre preot.

— Uite ce este părinte. Băiatu' are dreptate. Eu am aici o cameră mobilată, nelocuită. De când am rămas văduvă m-am strîns și eu într-o odaie și bucătărie. Că unei femei singure ce-i trebuie mai mult ? Dacă vrei, sfîntia-ta, poți să vezi camera. Arată-i-o, Ionică.

Liceanul porni înainte și deschise ușa. Nu era nici aici aerisit, dar aerul răcoros era plin de mireasmă de busuioc, de frunze veștede de nuc. Părintele Scurtu rămase mișcat în prag : pe-o clipă avu senzația că intră elev de școală, în odaia dinaintea a casei părintești, în care mama-sa ținea veșnic pe la grinzi busuioc, iar frunzele de nuc le schimba mereu vara, îndată ce începeau a se celi.

Camera mai semăna și într-altele cu odaia lor de praznic, în care părinții lui nu intrau decît la zile mari : patul mare, larg, era acoperit cu scoarțe cari semănau cu cele din satul lui, măsărița de deasupra era tot din lînă, cu alesături și, perinele stăteau vrav în capul patului. Pe podea erau întinse covoare mari, țesute cu înflorituri din tort gros de păr. Erau și vreo cinci icoane pe pereți, dintre cari trei semănau mult cu acelea ce le aveau ei pe peretele de frontariu a odăii de duminică.

În patul mare, larg, încăpeau bine și ei și copiii. Era în toată încăperea, ca și în înfățișarea cucoanei Anica, ceva familiar, cunoscut, care căzu ca un balsam pe sufletul rănit al preotului.

— Îmi place camera, cucoană Anica, și tare mult te rog să ne-o închiriezi nouă. E adevărt că avem trei copii, dar doi sunt mărișori și cuminți și nu vor face larmă, iar cea mică, fetița, e o copilă bună. Rar plînge.

Femeia ridică brațul drept și-l lăsă să cadă ca într-un gest de nepăsare.

— Să fie ei sănătoși ! Dacă-or mai striga ori vor plînge uneori, nu au pe cine supăra. Că eu sunt obicinuită cu copiii, părinte. Șapte am crescut. Pe urmă nepoții ! Vorba că vă puteți folosi dumneavoastră de cameră. Poate-i prea mică pentru atîția.

— O să ne cuibărim noi. Patu-i mare.

— Aveți rufărie de pat, plapume, ori vorba aceea, ați plecat cu traista în băț ?

— De-acasă așa am plecat, dar cît am stat la Rîmnic ne-am mai adunat cîte ceva. Avem și acoperitoare și perini.

— Le puteți folosi și pe cele din pat, dacă nu aveți destule. Săraca preuteasa ! Cum să înjghebeze ea, o gospodărie nouă, pe drumuri ?

— Avem și vase de bucătărie.

— Păi, eu v-o dau, părinte, căci creștini suntem. Și vorbă nepotului : mă pot trezi că mi-o rechiziționează și pe asta. Și-s sătulă de bețivanii ăștia de ofițeri ruși.

— Vă sunt foarte recunoscător, cucoană Anica. Dumnezeu mi l-a scos în cale pe nepotul dumitale, căci nu mai știam unde să mai caut. Și ce chirie voi avea de plată ?

Bătrîna își întoarse de la foc, de deasupra cratițelor, fața rotundă spre el.

— Ce să-mi plătiți ? Parcă rușii plătesc ceva ? Va mai fi și de sufletul celor răposați, căci necăjiți veți mai fi și dumneavoastră.

Se apropia amiaza, și gazda începu să aștearnă masa pentru ea și nepot.

— Cînd putem veni, cucoană Anica ?

— Chiar și azi, coela dup-amiazi, că trebuie să aerisesc puțin, și să duc unele lucruri să încapă ce aduceți.

— Să nu vină și soția mea să vă ajute ?

— Da' cu cine să lase trei copii ? Am eu o femeie în vecini cu care mă mai ajut. Că slujnică, pentru două suflete, nu se plătește să țin.

Părintele Scurtu îi mulțumi, gata să plece.

— Da sfinția-ta ce crezi ? O să între nemții în țară ?

— Luptele sunt încă în munți. Să nu le ajute Dumnezeu să vină mai departe.

— Ce mai întîmplări ! Pornești să te bați cu ungurii și-ți iasă în cale neamțu' ! [...]

Părintele Scurtu ieși cu inima ușurată și îmbătat de dulceața graiului moldovenesc. Iată, aflase, în sfîrșit, un suflet de om care prin bunătatea și înțelegerea lui, îi risipi senzația aceea de osîndit care nu-l părăsise toată ziua

de pînă acum. Da ! Nu mai era între străini, deși privind firmele de pe strada principală pe care mergea, nu vedea decît nume ovreiești. Citise el de mai de mult că în Moldova, la orașe, sunt foarte mulți evrei. [...]

La evreice, Nastasia îl aștepta ca pe spini. Copiii cei doi mai mărișori își zbiciră lacrimile numai cînd el intră în cameră.

— Unde ai întîrziat atîta ? Copiii ăștia își fac de cap. Le era frică, îndată ce s-au trezit, că nu mai vii. Of, dragul meu, dar în cuibul ăsta nu putem rămînea. Mai bine în mijlocul drumului. Pe fiecare clipă cînd una, cînd cealaltă bătrînă deschide ușa și ne spionează. Se vede că se tem să nu le furăm ceva. Ba de două ori a intrat, tîrîndu-și picioarele după el, și hahamul cel bătrîn. Noroc că durmeau copiii. Altfel ar fi intrat în toți sperieții. E uriciunea lumii nu altceva. Ai adus bagajul de la gară ?

— Adus. Abea am aflat o căruță.

— Poate era mai bine să-l fi lăsat acolo. Tot va trebui să-l ducem în altă parte. Trebuie să căutăm altă casă, dragul meu. Aici o să ne sufocăm.

— Am și căutat, și a dat Dumnezeu să aflui la o romîncă.

— Scumpă ?

— E bătrînă cu frica lui Dumnezeu. Nu vrea să ne ia nici o chirie, dacă a auzit că suntem refugiați. Ea ne spune : bejenari. E însă și acolo numai o cameră, nu-i ca la Rîmnîc.

— Bună va fi și așa, numai să plecăm de aici.

Una dintre gazde intră în cameră.

— Iaca ! Vedeți și dumneavoastră, ce-i aici ? Unde să vă spălați ? Unde să pregătiți de mîncare ? Unde să dormiți ? Aici dormim noi, în odăița vecină, bătrînul. Apoi, cum să fierbeți la un loc cu noi ? Poate nici vase nu aveți, și nici nu vi le putem împrumuta. Ne oprește legea. Vedeți și dumneavoastră, că aici nu puteți rămînea.

— Nici nu vom rămînea, doamnă, lasă-ne în pace ! — zise preotul.

Evreica înălță capul și fața ei unsuroasă se luminează.

— Nu ? Zici dumneata că nu ? Veți pleca de la noi ?

— Da, încă azi după-amiază.

Femeia se năpusti pe ușe și începu să țipe :

— Rebeca ! Rebeca ! Rebeca ! Ei ? Ești surdă ? Vino repede aici să auzi ce spune dumnealui, să fie martor !

Se auziră niște trepte scîrțîind și chipul leit al celei din casă intră pe ușe.

— Ci esti ? Ci strigi așa ? Ești tu surdă, Sali ?

Ușa de la spate se deschise și un cap enorm, cu o barbă albă încîlcită, cu ochii căzuți în orbite, se ivi în deschizătură. Cei doi copii se strînseră instinctiv unul într-altul.

— Iaca ci esti ! Dumnealui spune că se mută azi de la noi. Să fii martur ! Să nu zică dumnealui la poliție că noi i-am dat afară din cameră rechiziționată. Spui, mai spui o dată dumneata, s-audă și Rebeca și bătrînul ?

Preotul se simți scîrbit.

— Liniștește-te, doamnă. Da, ne mutăm încă azi.

— Și de bunăvoie, nu-i așa ? — întrebă Rebeca.

— De bunăvoie, liniștiți-vă.

Bătrînul din ușe fu cuprins de-o tuse plină de hîră-ături, din care nu mai putea scăpa. Deschisese gura să spună și el o vorbă.

— Vedeți ! Parcă puteau dormi copchiii aici ? Că dumnealui toată noaptea tușește așa. Are astma și se înăbușe.

Îi strigă ceva în jargon, și capul acela de pe altă lume se retrase din ușe.

— Știam io că dumnealor sunt oamenii lui Dumnezeu și nu vor sta pe capul nostru, două femei nenorocite și un bătrîn neputincios. Nu-i așa Rebeca, nu ți-am zis ?

— Mi-ai zis, cum să nu-mi zici ! Sunt oameni de omenie, iaca, se mută de bunăvoie !

Cele două femei se priviră mulțumite, apoi scăpate de-o grije, deveniră deodate afabile, vioaie. Aduseră lapte, cornuri, unt pentru copii și pentru ei și-i îndemnau să mănînce. Dar nimeni nu se atingea de mîncare, deși Niculiță, al doilea băiat, nu-și mai putea lua ochii de la cornurile rumene.

— Mulțumim. O să mergem îndată la un restaurant să mîncăm — zise preotul.

— Voia dumneavoastră ! O să ne pară rău, așa oameni de omenie !

Apoi cînd una cînd alta, începură, foarte curioase, cu fețe cari stăteau la pîndă, să le pună întrebări.

— Sunteți băjenari din Ardeal dumneavoastră ?

— Da.

— Și pintru di ci ați fugit de-acasă ? Acolo-i o țară țivilizat și poate trăi toată lumea ghini !

— De bine nu fuge nimeni, doamnă.

— **Avem** noi un unchi la Grosvardein, la asta... la Orade cum se zice. De douăzeci ai acolo, și scrie că-i merge foarte ghini.

— Se poate !

— Nu știi nimi pentru ci a intrat România în război ! Cu germanii se prinde ea ? Germanii tari, germanii bat pe toată lumea, și pe ruși și pe franțuzi. Ie ! Mare prostie, războiul ista.

— Pe români nu-i vor bate ! — se îndîrji părintele scîrbit.

— Nu ? Da' di ci au fugit din Ardeal ? Nu i-au bătut ? Ba, bătut ! Și-acum au intrat în țară trupe germane.

— Sunt încă numai în munți.

— În munți ? Așa crezi dumneata ? Nu spune la ziar, dar pînă azi poate sunt la Rumnîc de unde ați venit dumneavoastră.

— De unde știi dumneata ? — întrebă înfiorat preotul.

Cele două femei săriră amîndouă cu gura :

— Cum să nu știm ? Toată lumea știe, numai la ziar nu scrie. Parcă au zis ceva de Turtucaia la ziar ? Nemții o să vie, o să cuprindă țara, veți vedea dumneavoastră ! Cine i-a pus să se bată cu nemții ?

Se înveninară amîndouă ca niște năpîrci și părintele și preuteasa nu le mai puteau nici vedea, nici auzi. Iși luară copiii și plecară la un restaurant să mănînce.

Femeile le recomandară, în grabă mare, vro zece. Toate jidovești.

— Las' doamnă, o să aflăm noi unul — zise preotul scîrbit.

— Și vă mutați după-masă ?

Nu le mai răspunse. Ieșiră în stradă. Părintele ducea copila în brațe.[...]

Se opriră la un restaurant cu firma Filipovici. [...]

Patronul era un bărbat de vîrstă mijlocie, cu barba blondă pieptănată în două părți, cu graiul dulce al moldovenilor. Se interesă numai decît de unde sunt, de unde vin, mîngîie copiii pe păr, pe obraz. Părea foarte înduioșat. Porunci să le servească îndată. Erau puține mese ocupate. El își trase un scaun lîngă masa lor și începu să întrebe ce știau despre front, dacă veneau din apropierea lui.

Vorbiră în tot cursul mesei, și preotul fu îmbătat din nou de dulceața graiului moldovenesc.

— Puteți lua masa mereu la noi. [...]

— Noi va trebui să ne gospodărim acasă — zise preotul. — N-avem bani pentru a minca la restaurant.

— Da, așa este. Se vorbește că prefectura va da refugiaților ajutoare.

— Așa ni s-a spus la gară. După-amiază suntem chemați să fim trecuți la tabloul refugiaților.

— Să nu vă temeți de nimic, părinte. În Țara Românească încă n-a murit nimeni de foame.

Patronul se sculă și aduse copiilor cîteva mere și pere...

Seara erau instalați la cucoana Anica. După-amiază părintele Scurtu avu vreme să treacă și pe la prefectură să se înscrie în tabloul refugiaților, cu membrii familiei. Se spunea că o să li se dea un ajutor de un leu la zi pentru persoane mari și cincizeci de bani pentru copii.

Preuteasa și copiii se împrieteniră repede cu cucoana Anica. Nastasia îi plăcu bătrînei de la întîia vedere. Îi plăcea cum ține curățenie în casă, în fișia de curte îngustă, asfaltată. Îi plăcea cum știa pregăti din aproape nimica un prînz bun, cum grigea de copii și-i ținea curați, ba de multe ori îi rămînea vreme să-i ajute și bătrînei la treburi. Cei doi copii mai mărișori se împrieteniră cu Ionică, și ieșeau împreună să le arate orașul. Liceul încă nu se deschisese. Unii spuneau că nici nu se va deschide, ci se va face în el un spital rusesc.

Părintele Scurtu înțălese însă că peste iarnă nu vor putea rămînea aici. Acum, deși în unele zile era destul de rece, pregăteau mîncarea la mașina din curte. Dar pentru iarnă trebuiau să pregătească în bucătăria în care abea avea loc să se învîrtă cocoana Anica. Apoi era greu

să pregătească la aceeași mașină. Nastasia trebuia să aștepte pînă atîta focul gazda. Era greu și cu lemnele. Bătrîna le cumpăra cu kilogramul și le cruța. Cumpăra și preotul. Nu se simțeau liberi în mișcări, mai ales cum nu plăteau nimic. Nastasia nu cuteza să aprindă focul nici cu lemnele lor, pînă nu spunea gazda. Acum, în curte, era altceva! Dar peste iarnă ar fi fost neasemănat mai greu. Părintele vedea îngrijorarea Nastasiei pe măsură ce se apropia iarna.

Apoi văzu că e nevoie să-și afle și el o ocupație. Oricît a întreat, nu putuse afla pe unde va fi avocatul Oprescu din Rîmnice. Poate l-ar angaja din nou, dar se putea și să nu mai aibă nevoie de el. Întreprinderile lui rămăseseră în Oltenia.

Prin mijlocirea restauratorului, la care mîncaseră întîia oară, cunoscuseră pe conducătorul unei cooperative — era chiar centrala celor din județ — și fu angajat contabil-ajutător provizoriu — rămînînd numai cu un funcționar după mobilizare — cînd directorul auzi că preotul se pricepe la contabilitate. Îi putea da și locuință, chiar în edificiul cooperativei, o cameră mare, un fel de sală de ședințe, și o bucătărie într-un alt corp de case din curte.

Cei doi soți se duseră să vadă locuința și le plăcu, deși corpul de case în care era bucătăria era mai șubred, și subț același acoperiș era și lemnăria, și vro trei-patru încăperi goale, care părea că serviseră de grajduri odată. Erau însă singuri în curtea spațioasă. Directorul și funcționarul locuiau într-altă parte. Aici erau numai birourile. Era și o grădină cu pomi. Se hotărîră să se mute.

Cucoana Anica cînd află unde merg, și că părintele are și o slujbă, se bucură.

— O să fie mai bine ca la mine. Nu veți mai fi așa de strîmtorați.

La plecare bătrîna le dădu și un covor mare, greu, de lînă, care putea fi nu numai acoperitoare pentru paturi, ci chiar pentru ei, căci plapome nu aveau decît pentru copii.

Astfel, după cinci săptămîni, se așezară definitiv și ei, și Nastasia se apucă pentru a treia oară de așezarea gospodăriei. Îi plăcea însă aici. Era oarecum ea stăpînă. Ni-

meni nu se mai amesteca în treburile ei, singură în locuință, singură la bucătărie.

Începuse să se însenineze, să-și revie la firea ei de-acasă. Avea mult de lucru, dar parcă întinerise, le răzbea pe toate. Apă aveau chiar în curte, o fântină cu pompă.

Ca și la Rîmnic, lucrul cel mai greu era frecatul podelelor și spălatul vaselor. Acasă nu fusese obicinuită, avusesese mereu servitoare, și încă două pînă i-au fost copiii mici. Bine i-ar fi prins și acum una. Copilița umbla în picioare, dar trebuia să fie mereu cu ochii după ea.

Piața cînd sosiseră ei în oraș, nu era scumpă, ca și la Rîmnic aproape. Nici lucrurile de prin prăvălii. Să fi avut bani s-ar mai fi putut aproviziona cu cîte ceva. Nu aveau nici ei, nici copiii, paltoane de iarnă. Le pachetaseră pe toate, cu celelalte lucruri, și le ascuseseră în pivnița aceea din sat. Plecaseră de la munte cu ce era pe ei, cu toții.

Dar bani erau puțini, nu se puteau gîndi la stofă pentru paltoane, nici la ghetе, deși erau ieftine și acestea, cel puțin cu jumătate cum erau acasă la ei, cînd au plecat. Încă nu ajunsese să se cunoască războiul pe aici. Salariaul de la cooperativă, după ce era socotit în el și lo cuința, în bani era mai nimic. Cu ajutorul de la prefec tură tot puteau să-și asigure traiul zilnic.

Copilul cel mai mare, Ionică, ajuta și el la gospodărie, cum putea. El mergea în piață după lapte, el aducea apa. Părintele crepa lemnele, și aducea pînea de la brutărie, carnea de la măcelărie. Se aflau de-ajuns de toate în primele săptămîni după sosirea lor [...] Toți măcelarii și toți brutarii erau evrei. Și în măcelăriile înghebate toate din băraci de scînduri, pe o lature a pieții de tîrg, era o mîzgăleală și o muscărie cum nu mai văzuse.

În birou nu prea avea de lucru. O dată cu mobilizarea, cooperativele începură să întepenească. Avea vreme să ajute și în gospodărie. Dar ce putea el ajuta? Era foarte neîndemînic. Greul cădea mereu pe Nastasia. Dacă ar avea cu ce, cum i-ar lua el o servitoare!

Se simțea umilit văzînd-o făcînd toate trebile grele. Ea spăla și rufe, hainele de pat, măsurile. Refugiul era

cu mult mai greu pentru ea decît pentru el. Deși se luminase de cînd ajunsese în locuința asta, devenise foarte serioasă. Era convins că-i vine greu să facă ea tot, dar nu se arăta. Zîmbea însă arareori și numai cu copiii.

XXXIV

Între refugiații cari se stabiliseră în orașul acesta părintele Scurtu cunoștea cîțiva preoți, învățători, notari, din părțile Sibiului. Se întîlneau spre seară, aproape zilnic, înaintea unui chioșc cu ziare. Aici se afișa, pe la șase, comunicatul oficial al Marelui Cartier. Îl citeau și-l reciteau. Părea că în cele cîteva rînduri tipărite era însăși viața lor. Din el își luau hrana pînă în ziua următoare. Încercau să citească printre rînduri, să descopere mai mult decît se spunea. Nădărdiau mai mult, credeau în mai bine decît apărea din știrile laconice ale comunicatului. Erau încredințați că armata română va rezista. Nu cunoșteau multe din numele de localități mai mici amintite în comunicat, și mergeau în grupuri la librărie să le caute pe o hartă mare. Unii dintre ei își cumpăraseră hărți mai mici, dar acolo nu puteau afla toate localitățile amintite. Și, cînd le descopereau, în/toată cununa țării de sub Carpați, și tot mai adînc în trupul țării, li se strîngea inima și încercau să se convingă că știrile adevărate nu pot fi acestea, că Marele Cartier le ascundea din cauza spionilor cari mișunau în Moldova. [...]

Îi vedeau cum se adunau în fața comunicatului oficial, cum dădeau din mîni, cum se sfădeau între ei în jargon, cum le scăpau ochii de cîte ori era o știre mai rea, și cum se linișteau îngîndurați, cînd erau știrile mai bune, de rezistențe, de biruințe locale, de prinsonieri luați de trupele noastre.

Observau, în fiecare zi, marea frămîntare și agitație care stăpînea evreimea, în colțuri de stradă unde se adunau grupuri, la ușa prăvăliilor, și mai ales în fața celor două cafenele. [...]

Odată, pe înserate, într-un colț, vreo trei încunjurară pe părintele Scurtu, și începură să-i torăie în jargon, gesticulînd aprins, crezîndu-l vreunul de ai lor.

— Lăsați-mă în pace, nu-s ce credeți — zise el.

Cei trei amuțiră, apoi se certară între ei, pe urmă unul zise :

— Scuzați. E de vină prostul ăsta de Șloim. A zis că te-a văzut la sinagogă.

— Cînd voi fi popă jidovesc, mă va vedea.

— Da' ești popă dumneata ? Cu așa haine ! Ești din Ardeal ?

— Din Ardeal !

Numaidecît începură să ploaie întrebările. Era adevărat că armata română a fost bătută acolo și acolo în Ardeal ? Și numărare o sumedenie de localități cunoscute de pe întreg semicercul graniței. E adevărat că nemții au o sută de mitraliere de fiecare batalion ? E adevărat că tratează foarte bine cu prinsonierii români ? E adevărat că au în munți călăuze dintre românii ardeleni ? E adevărat că s-a rupt frontul la Jiu ? Că au trecut nemții de Oituz ? E adevărat că armata rusească nu mai vine ?

Se agățară scai de preot, pînă ce începu să dea din coate și să se elibereze din strîmtoare.

— Un singur lucru știu că-i adevărat — zise cu scîrbă părintele Scurtu.

— Că au trecut bulgarii Dunărea ?

— Că înaintează nemții spre București ?

— Că i-au luat comandamentul generalului...

[...]

Se rupse dintre ei și porni grăbit. Îi auzi încă o vreme sporovăind, ca de sfadă, în limba lor.

[...]

Între ei refugiații vorbeau adeseori de casă, de ceea ce lăsaseră în urmă. Ieșiră zvonuri că tuturor acelor cari s-au retras cu armata română li s-au confiscat toate bunurile, că li s-a ridicat cetățenia, că cei ce au rămas acasă, din familiile lor au fost luați de jandarmi, bătuți și aruncați în lagăre.

Oamenii erau îngîndurați. Erau destui cari regretau că n-au rămas acasă, orice li s-ar fi întîmplat. Erau alții cari începuseră să-și piardă nădejdea în reîntoarcere. Dar

cei mai mulți erau zilnic cu sufletul la gură, urmărind comunicatele oficiale. Așteptau, din clipă în clipă, o minune. Și fiindcă o așteptau cu atîta încordare, credeau orice știre favorabilă, ar fi crezut într-o minune, o așteptau.

Între cetățeni deosebiseră de la început, două categorii. Cei mai mulți ridicau în slavă faptele de arme ale oștirii române, îi asigurau că în curînd nemții vor fi scoși din țară, că vor recuceri Transilvania și ei se vor putea întoarce la vetrele lor. Numai să sosească odată rușii. Vor veni un milion de oameni. Românii nu vor mai fi în minoritate pe front. Azi sunt încă, pentru că dețin singuri tot arcu Carpaților, tot lungul Dunării. Au de apărut un front mai lung decît cel din Franța și Belgia, mai lung decît cel din Polonia. Așa le-a fost ușor nemților să spargă un front subțire. Dar să vedem cînd frontul va fi întărit cu un milion de ruși !

De altfel, mai ziceau aceștia, nemții s-au resimțit greu de intrarea României în război. Au adus trupe tocmai de la Verdun ! Da, de la Verdun, și prin aceasta România a ușurat Franța. Să mai avem numai puținică răbdare vom vedea, ce lovitură au să primească nemții în Franța !

Alții, cu mult mai puțini, și cu cari refugiații nu stăteau prea bucuroși de povești, vorbeau de crima lui Brătianu, care, nesilit de nimeni, a băgat țara în asemenea prăpăd, și încă cu o armată neînzestrată ! Doi ani de neutralitate au vîndut mereu grîu și porumb, au făcut negoț, dar n-au adus un tun în țară. [...] Ce ? Se mai vorbește de cetatea Bucureștilor ? De forturile din jurul Capitalei ? Dar toată lumea știe că forturile sunt goale, că tunurile au fost înșiruite pe malul Dunării ! Trebuia să rămînă țara neutră și pe mai departe. Un popor mic nu se avîntă într-un război în care luptă mai mulți soldați de cîte suflete are România ! Pagubă și de ei, de ardeleni, că și-au părăsit căminele să taie oînilor frunză prin Moldova, și să tragă mîta de coadă ! Acum dacă l-ar fi ascultat pe Petre Carp, România n-ar fi invadată [...].

În rînd cu ceilalți asculta și părintele Scurtu. Erau cîțiva cetățeni mai în vrîstă, pensionari pe semne, pe cari îi puteai întîlni în toate după-amiezile plimbîndu-se agale

în jurul pieții, cu mîinile la spate, și cari intrau bucuroși în vorbă cu refugiații. Între ei erau cele două tabere, și lui Scurtu i se părea că aprecierile acestea diametral opuse se datorau celor două partide adverse la care se vede că țineau.

Nu stăteau bucuroși de vorbă cu cei cari criticau războiul, și cît puteau îi încunjurau. Dar erau cei mai mulți atît de neliniștiți, de îngîndurați încît adeseori un schimb de vorbe îi mai ușura. Pentru că, de la o vreme, și părintele Scurtu, și alții, luau discuția cu acești semănători ai neîncrederii, susținînd că guvernul nu putea face altceva, și că ceea ce a făcut rămîne bine făcut, oricari ar fi urmările. Dar urmările, pînă la sfîrșit, nu puteau fi decît bune. Dreptatea și adevărul trebuiau să învingă, doar mai era și un Dumnezeu deasupra !

În tabăra celor pesimiști era mai ales un bătrînel cu chelia pînă la urechi, cu obrajii scofilciți, cu doi ochi iuți de veveriță care era mereu pe stradă, în mînă cu un baston negru, cu capătul de argint. Lumea-i spunea conu' Dinu, și părea cu vază între cetățeni. Cică era un descendent dintr-o familie vestită de boieri mari, din vremea căroră n-a mai rămas pînă la el decît casa și grădina din oraș. Totuși, în tinerețele sale, se spunea că a fost mai de multe ori deputat.

Bătrînelul acesta, încă destul de sprinten și de elastic, se uita veninos la toată lumea de cînd a început războiul. N-avusese familie, n-avea nici o rudenie apropiată pe front, n-avea averi pe cari să i le răpească dușmanul. Totuși devenise de-o răutate cum nu-l văzuse nimeni înainte, spuneau localnicii. Oprea pe toată lumea pe stradă și înțepa cu vorba ca un viespe cu acul : numai venin. N-ar fi spus o vorbă bună, cuiva, să-l fi tăiat. Nu credea în nici un comunicat oficial, cînd aducea o știre bună. Le credea în schimb pe toate cele rele, și le mărea totdeauna. Privea încruntat, era vecinic mînios, plin de arțag, așa că-l încunjura toată lumea. Părea că guvernul n-a vătămat pe nimeni, n-a făcut nici un rău nimănui, intrînd în război, decît lui singur, lui conu' Dinu.

Refugiații se fereau de el, dar adeseori, cînd stăteau de vorbă, se trezeau cu bătrînul la spatele lor. Și nu ră-

mînea acolo, ci se îmbulzea chiar în centrul grupului, azvîrlea priviri rele tuturor, și începea să-și verse veninul asupra guvernului, asupra lui Brătianu, cu deosebire.

— N-a fost cap politic, neam de neamul lui. Țara a avut noroc cu Kogălniceanu, nu cu tatăl său. Și acum, fiul, ce-a făcut ? S-a scremut doi ani, a făcut pe sfinxul — pentru că-i plăcea numele ăsta — și ne-a dus copiii la tăietoare ! Căci e curată tăietoare să mergi cu mîna goală în fața tunurilor și a mitralierelor germane. A lăsat pe toți derbedei să agite doi ani intrarea în război în toate piețele publice ! Acum, într-o piață publică va fi spînzurat !

Cînd îl auzeau pornind așa, oamenii plecau unul cite unul, pînă rămînea bătrînul singur, perorînd și agitîndu-și bastonul cu cap de argint.

În schimb refugiații stăteau bucurosi de vorbă cu un preot voinic, înalt de doi metri, cu o bogat revărsată pe piept barbă roșcată, părintele Cucui, unul dintre puținii oameni cari puteau rîde încă din adîncuri, cu bufnituri cari răsunau în toată piața. Era de-un optimism feroce, care le făcea bine oamenilor amăriți și îngrijați. Le vorbea despre mari victorii românești, în cutare sector, despre zeci de mii de prinsonieri germani și bulgari. Avea mai ales o ciudă groaznică pe aceștia din urmă. Nu vorbea o dată cu refugiații să nu le anunțe mari înfrîngeri bulgare, cu mare număr de prinsonieri.

Oamenii își dădură în curînd seama că știrile lui bune erau de domeniul fantaziei, totuși îl ascultau bucuroși, și aproape îl credeau pe jumătate.

— Cînd vă veți înapoia în Ardeal ? Vine vremea, vine vremea ! E așa de sigur că vine ca ziua Paștilor. Te voi vedea eu încă pe dumneata, domnule institutor revizor școlar, și pe dumneata, domnule notar prefect la Sibiu, la Brașov, la Alba Iulia, sau unde vei dori ! Cum să nu vă întoarceți acasă dumneavoastră care sunteți de la graniță, cînd noi o să mergem pînă la Tisa ? Da ! Pînă la Tisa ! Așa pact de război avem noi cu marii noștri aliați !

Părintele Scurtu asculta în rînd cu ceilalți. Își zicea că oamenii sunt deosebiți unul de altul, ca prețutindenea, dar că nu de la inși ca aceia ce-și pierdeau vremea pe stradă, neavînd nimic de lucru, putea cunoaște adevărata

opinie a țării asupra războiului. Ar fi aflat firesc ca să nu întâlnească un singur cetățean care să cîrtească împotriva războiului. Simțea ca pe un lucru natural ca, oricare ar fi fost, înainte de intrarea în luptă, opiniile în țară, acum să facă cu toții un singur front intern. [...]

Da, trebuiau să fie pornirile unor oameni neputincioși, înăcriți în pizmă, Dumnezeu știe de ce, și cari izbucneau acum. Dar cînd își aducea aminte de comunicatele oficiale în care se vorbea de extraordinara încordare a armatei, atacată de forțe numerice superioare în fiecare sector al frontului, un gând nou începuse să se plămădească în sufletul lui : nu puteau fi români cei ce vorbeau rău de armată sau de cîrmuire. El știa din cîte a citit acasă că în clasa conducătoare din țară s-au strecurat și s-au asimilat mulți streini, greci mai ales. Cunoștea din liceu, și *Ciocoi vechi și noi* a lui Filimon și *Satira a treia* a lui Eminescu. Ba citise și un volum publicat de curînd cu articole politice ale poetului. Era mult amestec străin în țară, care se vede că încă nu era asimilat. Altfel cui i-ar arde de critică, român fiind, acum cînd oștirile României se băteau în retragere ?

Prefera de-o mie de ori scorniturile optimiste ale părintelui Cucui, denigrărilor pe cari le auzea de la alții asupra înzestrării sau conducerii armatei. Căci unii, și deasupra tuturor, conu' Dinu, critica tot, cu o furie bolnăvicioasă.

Părintele Scurtu avu în curînd prilejul să cunoască și altă lume decît cea de pe stradă. Între alții, pe directorul liceului, om de cincizeci de ani, înalt, uscățiv, cu mustața retezată scurt, cu ochii verzui, blînzi, visători, cu graiul potolit. Îi făcea bine să stea de vorbă cu el, oriunde-l întâlnea. Din întreaga ființă a lui se desprindea pace, încredere, siguranță, nu într-un chip agresiv, ca la părintele Cucui, ci discret, ca și cînd nici n-ar lua seama acestor stări sufletești ce-l stăpîneau.

Directorul îi explică preotului ciudățeniile, lucrurile ce-i păreau nefirești în atitudinea unor cetățeni. Aprecierile, judecățile diametral opuse asupra războiului se datorau mai ales partidelor politice din care făceau parte cele două tabere.

— Dumneavoastră, în Transilvania, nu ați avut viață politică de stat, nu v-ați împărțit în partide, ați format în luptele ce le-ați cunoscut, un singur bloc național. Cine, de-o pildă, ar fi cunoscut la dumneavoastră să critice procesul *Memorandului* chiar după nereușita acțiunii politice? Ar fi fost socotit drept un trădător de neam. Sau nu-i așa?

— Aveți dreptate, domnule director.

— Ei bine, dumneavoastră nu puteți judeca, decât prin mentalitatea ce o aveți, evenimentele de azi din România. Am intrat în război? Trebuie dus până la capăt, oricare ar fi sfârșitul, și întreaga națiune trebuie să fie solidară cu Țara, cu guvernul. Nu-i așa?

— E lucrul cel mai firesc.

— Nu-i chiar așa de firesc pentru unii cetățeni de la noi cari au fost împotriva intrării în război, pentru unii dintre cei din opoziție. La noi o parte din public — cea mai puțin înzestrată, se-nțelege — nu judecă decât prin atitudinea partidului din care face parte. Lasă pe șef să gândească pentru toți. Fiind amîndouă partidele noastre românești, nimănui nu-i poate trece prin minte că șeful lui n-ar judeca și simți românește. Și încă mai mult decât șeful partidului contrar. Cetățeanul intuiază drept, sub acest raport: niciodată partidele noastre n-au avut conducători cari să lucreze în detrimentul statului. Dar, într-un stat constituțional, în libertatea asigurată tuturor, părerile privitoare la binele comun, la mijloacele cari duc la binele comun, sunt, firește împărțite. Așa este în toate țările constituționale, nu numai la noi.

— Înțeleg diversiunea de păreri și chiar de sentiment și atitudini în vremuri normale. Și la noi au fost destule discuții și păreri deosebite. Mai pe urmă chiar între tineri și bătrîni. Dar în fața unei acțiuni naționale, cum a fost la noi procesul *Memorandului*, și cum e azi, în măsură neasemănat mai mare, războiul pentru România, și chiar pentru întreg neamul românesc, solidarizarea tuturor cu guvernul, cu statul, cu războiul, ar trebui să fie consecința cea mai firească. Îmi vine să cred că numai cei ce n-au sînge românesc, cei neasimilați în neam, pot să se desolidarizeze, să critice și să blesteme pe toate cărările. Îi e și rușine omului să-i asculte!

— Da, vor fi și de aceștia, nu zic. Și e adevărat ce spui sfinția-ta că în ceasurile hotărîtoare și în țările libere, în țările constituționale, toate partidele trebuie să fie una, sprijinind guvernul oricare ar fi el. Oamenii superiori, oamenii de valoare, așa au făcut totdeauna, așa se poartă și azi. Acum sunt germanofili destui, dar azi tac cu toții. Petre Carp, îndată după declararea războiului s-a retras la moșie, și-a trimis băieții în război, a încetat orice acțiune, orice opinie separată, și el era convins, — știa toată țara — că locul României era alături de Germania. Și alții au făcut ca și el.

— Dacă-i așa, se vede că nu există nici o disciplină de partid, deși spuneți că partizanii gîndesc cu capul șefului. Am întîlnit destui aici cari critică furios guvernul — după mine, între împrejurările de azi, însăși Țara — pentru faptul însuși al intrării în război.

— Da, e adevărat, sunt și de aceștia. [...] Apoi trebuie să mai luați în considerare că problema solidarității depline nu-i chiar așa de ușoară, cum n-a fost ușor lucru nici deciziunea României. [...] Și nu-i nevoie să ai numai-decît singe străin, cum spui sfinția-ta, pentru ca — văzînd retragerea de-acum, schimbarea războiului nostru dintr-unul ofensiv în unul defensiv — moldoveanul să sîngereze mai mult, gîndind unde am fi acum, dacă mergem împreună cu Germania. Nu aprob, se-nțelege, criticele vehemente cari pot descuraja spiritul public. Dar, în parte, le înțeleg. Sunt și răbufniri din zbuciumul celor doi ani de neutralitate, care încă nu s-au potolit. Încă n-a ajuns cuțitul la os, dar dacă va fi să ajungă te asigur că nu vei mai auzi nici o critică, nu vei mai vedea nici o atitudine separată, decît poate de la imbecili care nu contează, și de cari se găsesc în sînul fiecărui popor.

— Mă bucur de ce-mi spuneți, mi se lămuresc unele lucruri, vorbi preotul mișcat. Dumneata, ca moldovean, ai fost germanofil ? Nu vă supărați că vă întreb, dar pentru orientarea mea, pentru cunoașterea sufletului național, întreb. Eu cred, anume, că sufletul românesc e unitar, că gîndim și simțim toți la fel, în ceasurile mari. Aceasta e experiența mea de pînă acum. Așa am văzut și în Transilvania, și cînd am plecat de acasă, și în populația civilă și în armată.

— Am făcut și politică cu Partidul Conservator, e adevărat, dar problema nu se poate pune așa. N-am fost și nu sunt nici germanofil, nici rusofil, ci filoromân. Sunt convins că aceasta a fost și atitudinea lui Petre Carp, și a tuturor oamenilor politici, a tuturor românilor cu scaun la cap. Noi trebuia să ne mîntuim în primul rînd țara, în războiul actual, și, încît sunt date posibilitățile, să ne-o mărim [...] căci avem frați subjugați, teritorii naționale. Faptul acesta a fost temeiul zbuciumului nostru de doi ani, nu «filiile». De asemenea lozinci nu s-a lăsat condus nici un om serios la noi. Cumpăna războiului mondial nu se aplecă în nici o parte definitiv, în cei doi ani. Aici a fost tragicul hotărîrii noastre. Căci puteam greși, și puteam ieși din război cu însăși România liberă primejduită, nu sporită ca teritoriu. Erau numai păreri individuale, care tabără va cîștiga războiul. Unii credeau că germanii îl vor cîștiga, alții că Franța și aliații ei. Am tot așteptat un semn decisiv, am tot combinat, pentru a alege momentul și drumul cel mai bun pentru România. Și numai Dumnezeu singur poate ști, dacă l-am ales bine. Nu era nici o atitudine cu două fețe, imorală. Noi aveam îndreptățirea morală de a ne trimite armatele fie la apus, fie la răsărit.

— Da, răspunse căzut pe gînduri, părintele Scurtu. Am mai auzit părerea aceasta, felul acesta de a judeca. Desigur că el nu putea intra în capul nostru, al transilvănenilor. Noi nu înțelegeam decît acțiunea în apus, și greu am înțelege și azi alta. Totuși trebuie să recunosc că azi văd mai limpede decît cînd am cunoscut mai întîi o argumentare asemănătoare.

— Și cînd ai cunoscut-o, sfinția-ta ?

— Înainte de întarea României în război cu vro zece zile, cred. Un ziar de la noi a reprodus dintr-o revistă din București un interviu cu o personalitate anonimă din jurul domnului Brătianu. Erau niște declarații cari, după mine, trebuiau să fie ale primului-ministru însuși.

— Vorbești de interviul publicat în *Noua revistă română* ?

— Da.

— Nu te-ai înșelat. Erau chiar declarațiile lui.

— Era un raționament strâns, și exact în vederile ce mi le-ai spus acum. Pentru ceea ce caut eu, e un lucru de cea mai mare importanță. Văd că, într-adevăr, partidele din România în temeiul atitudinii lor, au fost solidare. Dacă dumneata, conservator, judeci la fel cu Brătianu, nu avem de ce ne teme. Solidaritatea există, și eu mă bucur din tot sufletul. Auzind atâtea critici, văzând atitudini dușmănoase față de război la unii, mă temeam să nu fie o ruptură în însuși sufletul neamului.

— Să nu te înșele aparențele, părinte. La noi lumea vorbește și, mai ales, avem un îndrăcit spirit de critică. Ne place să criticăm, și nu alegem momentul. Sunt și iresponsabili, desigur. Cum aud despre conu' Dinu, care vă înspăimântă mereu cu proorociile lui sinistre. Dar oameni ca el nu mai contează de mult. E un suflet înăcrit și, de o serie de ani, e și ramolit. Vor mai fi și oameni, streini, neasimilați deplin cum spui sfinția-ta. Dar nici aceștia nu formează neamul. O să te convingi dumneata mai târziu.

Părintele Scurtu se convinsese, după ce cunoscuse și altă lume — profesori, judecători, advocați — că mulțimea cea mare nu semăna nici cu conu Dinu, nici cu părintele Cucui, ci era pătrunsă de aceeași mare îngrijorare ca și ei, refugiații, că aștepta cu înfrigurare comunicatele oficiale, că se însufletea la știrile bune și era deprimată la cele rele. Simțeau cei mai mulți ca și ei. Bătea aceeași inimă în toți.

Și începu să se simtă iarăși mai acasă, mai între ai săi. [...]

Către mijlocul lui noiembrie primi o scrisoare de la doctorul Preda, i-o aduse un servitor de la prefectură.

«Dragă părinte, — îi scria doctorul — abea acum am aflat de la un țăran de pe la noi că ești în Roman. Necunoscându-ți adresa, o trimit la prefectura județului, cred că vei primi-o. Noi suntem acum în localul unui spital de plasă. Nu e prea mare, pentru o sută de paturi. Nu ne-am stabilit decât de-o săptămână. Am numai răniți mai ușor și convalescenți. De la Râmnic am trecut pînă acum prin trei localități. Ordinele, măsurile ce se luau, se schimbau mereu. M-a întristat mult această lipsă de organizare, de

un plan bine stabilit pentru evacuarea răniților. I-au tot triat, dintr-un oraș într-altul. Unii rămîneau, alții plecau cu trenurile sanitare mai departe. Am avut impresia că nu există un singur cap care gîndește, o singură voință care hotărăște, ci zece cel puțin. Ordinele ce soseau se contramandau mereu. În sfîrșit am ajuns cu oamenii ce mi i-au lăsat pe seama mea, aici. Sper că nu ne vor mai muta. Spitalul — mi s-a spus — va rămînea mereu destinat soldaților mai ușor răniți și reconvalescenți. Nici nu se poate altfel. Suntem în mijlocul cîmpului, la marginea unui orașel, sau așa ceva. Clădirea e nouă, e frumoasă, dar încă foarte slab înzestrată. Pînă la linia ferată sunt cincisprezece kilometri. Nu pot fi aduși răniți sau bolnavi greu.

Vă trimit tuturor salutări de la nevastă și de la fată. Biata nevastă-mea nu credea că mai scapă. S-a îmbolnăvit greu pe drumurile acestea nesfîrșite, și n-am putut-o convinge să rămînă în nici un spital. Am trebuit să o purtăm mereu cu noi. Acum e bine, dar a slăbit încît n-au mai rămas decît oasele. Abea de vro trei zile poate să mănînce cîte ceva. Mă temeam să nu moară în tren. Ce să-ți mai spun ! Am îmbătrînit în vremea asta eu și fata. Din ce i-a venit ? Nici eu nu știu. A început cu o intoxicare... Dar la ce să-ți mai spun ! Bine că a dat Dumnezeu să ne oprim odată și noi într-un loc. Dacă o mai purtam pe drumuri o zi-două, se curăța !

Vestemean nu mai e cu noi. Pe drum a aflat unde este unitatea lui și a plecat. Dar nu-i nici o primejdie de-a merge încă pe front. Unitatea lui e decimată rău, e în refacere și refacerea e imposibilă pînă nu se termină cu evacuările. De altfel, pe drum, rana i s-a închis complet, a patra zi după plecare. Se pare că încetîndu-i starea de nervozitate, văzînd că nimeni nu se împotrivește dorinței lui, a reacționat mai cu temei organismul și rana s-a închis. A fost o zi de mare bucurie pentru Laura. Pe drum i-a fost dînsa soră de caritate, se lăuda că a aflat ea o metodă nouă de a pansa, și vedea în închiderea rănii o biruință a ei. L-a lăsat să plece fără nici o opunere. Ofițerul de la care aflaserăm unde sunt resturile unității lui Vestemean, i-a spus și el că în mai puțin de două luni, regimentul nu se va putea reface. Pînă atunci e iarna pe

noi și cu siguranță luptele se vor mai potoli, pînă în primăvară. De altfel la plecare i-a promis Laurei că dacă nu va fi încă nevoie de el la regiment, își va cere un concediu și va veni la noi să ne vadă, ori, poate, să rămînă mai mult. Eu n-am stăruit, deși putea fi repartizat între reconvalescenții de aici. N-am voit să se neliniștească din nou. Am înțales că metoda ta de a trata cu el a fost cea mai bună. E o fire expansivă, nici n-aș fi crezut după aparența lui de om liniștit. Cred că Laura va avea de lucru cu el, în viață. Dar ce să-i fac, ea și l-a ales !

Să-mi trimiți adresa, și să-mi scrii despre voi. Cum v-ați așezat, ce faceți ? Vrea să vă scrie și Laura. Îi e grozav de dor de preuteasă, mai ales acum de cînd mamă-sa a scăpat de pericol. N-ai idee ce fată de inimă e Laura asta ! Cred că pe mamă-sa ea a salvat-o ! N-a dormit nopți de-a rîndul și nu s-a mișcat de lîngă ea.

S-au gîndit că dacă se va întrîma mamă-sa să vină pînă la Roman să vă vadă. Dar nu știu cum vor putea, și nu știu dacă ar putea dormi la voi o noapte-două. Cu evacuările și retragerile acestea toate orașele din Moldova sunt stup de lume. Și cu fiecare zi vor fi tot mai mulți. Eu numai ocazional, cu vro mașină, aș putea veni să vă văd. N-am ajutor aici, la o sută de oameni, decît un așa zis subchirurg. Doctor ? Nici pomeneală ! Un fel de laborant, care însă trebuie ținut foarte de scurt fiindcă i se pare, ba e chiar convins că se pricepe la orice.

N-am scris în viața mea o scrișoare așa de lungă. Dar, de cînd am plecat din Rîmnic, n-am mai stat de vorbă cu nimeni de pe la noi. Parcă mi s-a mai ușurat sufletul. Fiindcă mi-e greu. Nu numai pentru refugiul nostru, ci pentru că văd că țara asta e în mijlocul unor greutăți imense. Pe terenul sanitar îi lipsește foarte, foarte mult. Nu e pregătită, nu e înzestrată, nu e organizat serviciul sanitar. Și în război lipsa asta e o primejdie groaznică. Pot muri cu zile mii de răniți și bolnavi... După cum, din nenorocire, s-a și început !

Dragă părinte Scurtu, mai am și o rugămintă, și poate pentru asta am voit, mai cu seamă, să-ți scriu, deși am lăsat-o la urmă. Cît a fost bolnavă greu nevastă-mea, și mai ales în ceasurile de criză, Laura-mi spunea mereu desperată : „Dac-am ști unde e părintele Scurtu să-l ru-

găm să slujească o liturgie pentru mama ! Sunt sigură că l-ar asculta Dumnezeu ! Acasă i-am dat liturgii pentru Ionică, și iată că Dumnezeu l-a scăpat pînă acum de toate primejdiile !“

E o fată credincioasă Laura, părinte Scurtule ! Mereu s-a rugat pentru bolnavă. Și acum m-am gîndit să-ți aduc la cunoștință dorința ei. Mamă-sa e încă foarte slabă. Dar, poate nu vei crede : e și dorința mea. În învîlmășeala și nesiguranța asta generală, am simțit și eu că nu te mai poți încrede numai în puterile lumești. Mai ales am avut sentimentul acesta în cursul boalei nevestei mele. Îmi pare uneori că în lume s-au dezlănțuit puteri atît de formidabile, de neprevăzute, și nestăpînite, încît omul n-a mai rămas decît un fulg, ce plutește în văzduh, suflat în toate părțile. Și-mi mai pare că în uraganul dezlănțuit de război, chiar România nu mai este decît un asemenea fulg... Mă gîndesc uneori cum cutează omul să intre într-o asemenea furtună pe care n-o poate stăpîni ? Cum cutează chiar o țară, un popor întreg ? Și totuși, cu cît trec zilele, cu cît văd și aud mai multe, înțăleg că România nu putea face altceva. Că trebuia să intre în război. Sunt acum cu totul de părerea, de convingerea ta din acel articol publicat în ziar. Orice s-ar întîmpla, România nu putea să nu intre în război. De unde mi s-a cristalizat în suflet definitiv convingerea aceasta ? Nu știu, nu-mi pot da seama. Poate din vederea și îngrijirea răniților. Parcă fiecare rană, orice suferință a lor, strigă după dreptatea noastră, după dreptatea neamului.

...Îți place ? Am început să ajung și eu sentimental... și parcă încep să cred în puterile cele nevăzute. Oricum, trăim vremuri mari și... încă ne vom întoarce la vetrele noastre ! Îmi spune un glas din adîncurile ființei mele... Salut pe Nastasia și îmbrățișez copiii. Toate vorbele bune de la nevastă și fată.»

Părintele Scurtu sfîrși de citit adînc mișcat. Într-adevăr nu și-ar fi putut închipui pe doctorul să scrie o epistolă atît de lungă. Abea acum își dădu seama, după ce o isprăvi. Luat de ceea ce-i mărturisea, întorcea pagină după pagină, fără să se oprească asupra vorbelor doctorului că-i scria așa de lung. Avea scrisul mare, patru cinci cuvinte

într-un rînd, așa că pe masă se adunară acum un vraf de file.

Le adună, traversă curtea, și merse cu ele la bucătărie unde Nastasia pregătea amiaza, să le citească și ea.

Încă în dimineața următoare, sluji o liturgie la biserica părintelui Cucui.

XXXV

În a doua jumătate a lui noiembrie începuseră ploi îndelungate și răci. Văzduhul greu de nori coborîse pînă pe umerii dealurilor. În restimpuri se strecurau șuvițe de vînt de la miazănoapte, cari pătrundeau prin îmbrăcămîntea subțire, de vară, a refugiaților. Totuși stăteau cu ziua de cap în colțurile străzii principale, pe care treceau nesfîrșite coloane de armată rusească.

În sfîrșit, veneau și ei !

În oraș se vorbea de evacuarea Bucureștilor, după alte zvonuri ar fi fost evacuat. Se vorbise mult în timpul din urmă că Bucureștii nu mai aveau nici o importanță strategică, după ce forturile ce încunjurau capitala erau de mult goale, tunurile fiind duse la Dunăre. Era pierdută pînă acum partea cea mai mare a Munteniei. Sondele de pe valea Prahovei se spune că au fost distruse de englezi, cari s-ar fi obligat să despăgubească România.

În ultimele săptămîni știrile rele se țineau lanț. Comunicatele Marelui Cartier erau dramatic de laconice. Dar vecinic sobre. Citindu-le, părintele Scurtu avea mereu senzația vibrării unei puternice coarde de oțel în culmea tensiunii. Simțea și el o încordare în toată ființa, citindu-le. Și, nu putea cuprinde sentimentul ce încerca : era un fel de mîndrie rece, ca și cînd s-ar fi măsurat cu moartea.

Atmosfera sură și tot mai rece din văzduh era dublată de una asemănătoare lăuntrică : starea lui suflătoare. Nenorocirea care invada țara îi deștepta laturi ascunse ale sufletului. Era ceva asemănător cu ceea ce simțise la Rîmnic, în nopțile de insomnie, cînd asculta goarnă de la

trenurile militare. Dar nu mai era nimic din duiosia de atunci, din exaltarea sentimentală de atunci. Ori poate era aceeași, însă condensată pînă la împietrire, pînă la neputință de a-i mai simți dulceața, bucuria. Se concentrase în sufletul lui o asprime nouă, necunoscută care-i schimba și expresia feței, uneori pînă la nrecunoaștere, încît Nastasia îl întreba de multe ori :

— Ce-i cu tine ? Nu te simți bine ?

— Pentru ce ?

— Ești așa de schimbat.

— Dezastrul ăsta ! — spunea el.

Era într-adevăr un dezastru, dar, nu-și putea da seama cum, în adîncul ființei sale nu-l simțea ca un dezastru, ci ca pe-un ghem ce-l strîngea, și în care părea că se concentrase toată viața lui. Avea nedeslușit senzația că se înarmează cu puteri nouă ale răbdării, ale bărbăției, din sentimentele necunoscute ce se ridicau solemne din sufletul său. Tot mai mult îi părea că de-acum e gata la orice ; tot mai mult simțea că se schimbă în ceva ce nu poate fi biruit.

Fiecare comunicat oficial din care se vedea o nouă retragere, o pătrundere mai adîncă în țara dușmanului, îi mărea acea asprime în suflet. Nu era durere, parcă nu era nici deznădejde, ci o hotărîre gravă de a primi orice, de a întîmpina orice, fără părere de rău, ci numai într-o înaltă solemnitățe, ca în fața morții. Uneori se gîndea la vremea cînd erau acasă, și armatele rusești pătrunseseră în mai multe rînduri în nordul Ungariei, chiar în ținutul românesc al Maramureșului, după ce ocupaseră de mai multe ori Bucovina. Atunci nu simțise decît bucurie, avusesese o senzație de ușurare, dar nu-i păruse un eveniment de-o oarecare importanță. Îi era aproape indiferent pînă unde vor pătrunde rușii.

Acum, cu fiecare înaintare a dușmanului mușca ceva din însuși trupul lui. Cu toate acestea nu se simțea mai slăbit în puteri, ci dimpotrivă : o tărie nouă creștea în el. O putere de rezistență, un fel de dîrzenie crudă, al cărei gust amar și sărat îl simțea uneori în cerul gurii.

Într-o zi ploioasă, pe drumul desfundat ce ținea orașul, văzu o coloană românească în retragere. Era o coloană de aprovizionare. Un nesfîrșit șir de căruțe, cu

coviltir, multe şubrede, trase de căluţi mici. Soldaţii de pe lângă ele erau pămîntii la faţă şi de-o muţenie care-i păru îngrozitoare. Tot privind convoiul de căruţe şi pe oamenii de pe lângă ele se simţi de la o vreme una cu ei. Parcă ar fi plecat cu ei. Păru că-i înţelege, păru că simte pentru ce i-a cuprins muţenia aceea năpraznică...

În vremea comunicatelor rele îşi aminti de multe ori şi de visurile sale de acasă. Statuia aceea uriaşe, care închipuia pe şefiţa de gară de la ei, şi care-l sfidase — forţa brutală care îşi bătea joc de ideal, de credinţă, de dreptate, era acum desigur în plin marş. Persoana aceea îmbrăcată în negru din automobilul pe care-l întîmpinase în capul satului, încetase de mult să mai vorbească româneşte; vorbea, de săptămîni lungi cît veacurile, în limba duşmanului.

Da, era adevărat! Simbolurile nu-l minţiseră! Totuşi, acum, de cînd retragerea se făcea în stil mare, nu-l mai îngrozeau. Le putea privi în faţă fără teamă. Nu-i mai era frică de ele. Uneori se întreba: bucuria ca şi spaima sunt mai mari cîtă vreme le presimţi, le vezi numai cu închipuirea? Văzute în faţă, întîlnindu-te cu ele în realitate, pierd, şi una şi alta, din intensitate? Îşi aduse aminte de exaltarea sa fericită după ce au fugit autorităţile, jandarmii din satul lui, şi care a ţinut pînă la intrarea trupelor româneşti în comună, şi la neputinţa lui de a se mai bucura atît de intens cînd pipăia realitatea. Şi visurile acelea îl îngroziseră la cele dintîi mişcări de retragere ale armatei române din părţile lor. Şi iată acum, în plină retragere, nu-i mai păsa de ele cînd îi veneau în minte. Nici adevărata durere, privită în faţă, nu o mai poţi simţi cu intensitate? Sau nepăsarea lui la amintirea visurilor se ridica din puterile acele necunoscute ce-i înăspriseră sufletul?

O adiere ca din mari adîncuri sufleteşti, o adiere subţire încă, nici cît un fir de vînt, un fel de înţales nepătruns încă, îi spunea că visurile acelea nu mai au nici o valoare de-acum încolo. Poate acesta era motivul principal pentru care îl lăsau indiferent cînd îi veneau în minte, şi trecea cu un fel de dispreţ pe lângă ele.

De săptămîni, de la plecarea din Rîmnic, se tot închea în el această nouă stare sufletească. El nu-şi dă-

dea seama că ea îi schimbase și privirea, și liniile feței, și că pentru ea se mirau Nastasia și refugiații cunoscuți cînd îl întâlneau. Cunoscuții spuneau că a mai slăbit, ba chiar a îmbătrînit. Uneori schimbau vorbe între ei.

— Săracul părintele Scurtu, cum s-a mai schimbat !

— Păi, e de mirare ? Cu soție și trei copii mici, nu-i glumă.

— Noi, ce ? Noi sîntem oameni mari. De la o vreme cred că pot tăia lemne pe noi. Dar cei cari au venit cu copii mici, vai de ei ! Numai ei și Dumnezeu vor ști ce-i în sufletul lor !

— Și vara a fost greu, dar ce va fi la iarnă ? Și au început să se scumpească și aici lucrurile, iar la copii le trebuie lapte și căldură. De unde vom mai cumpăra și lemne la iarnă ?

— Se plînge și dascălul din X. Acela încăi a venit cu șapte copii. Spune că nici nu și-a dat seama că se refugiază. A fugit cu toată familia de un bombardament, și plecați au fost !

— Părintele Scurtu nu-i omul care să se plîngă, dar greu îi va fi și lui.

— Dascălul Pîrvu spune că-i o nedreptate să se dea pentru copii numai jumătate ajutor cît pentru un om mare. Susține că un copil mănîncă mai mult decît un om mare.

— Nici nu cred să se înșele. Copiii ar mînce mereu. Pînă acum a mai fost cum a mai fost, dar ce vor face la iarnă ? Sunt destui, ca și părintele Scurtu, cari nu și-au putut lua nimic de-acasă. N-au o haină de iarnă, nici ei, nici copiii.

— Știu eu ! Poate că prefectura le va procura ceva stofă pentru paltoane.

— Totuși părintele Scurtu mai cîștigă ceva și la cooperativa aceea. Poate mai are și ceva bani de acasă. Acum, de cînd s-a răcit vremea și au început ploile, i-am văzut copiii cu paltonașe de iarnă, numai el e tot cu pelerina aceea cu care a plecat de-acasă.

— Cîștig ! Ce poate cîștiga la cooperativă ? Dar are noroc cu preuteasa. E o femeie cruțătoare și harnică și se pricepe la toate. Mi-a spus nevastă-meă că ea singură a croit și a cusut paltonașele copiilor.

— Când te gîndești că copilița abea umblă în picioare ! Fără slujnică, fără nici un ajutor, greu îi va fi, săraca, și Nastasiei ! Noi, cari suntem singuri, să nu mai spunem nimic că am face păcat. Pribegia vor simți-o cu adevărat numai cei ce au venit cu familia.

— O leacă de ajutor tot are !

— Cine ?

— Nastasia.

— Păi bine ! Și eu cumpăr pînea și carnea cum face Scurtu. Ne întîlnim de cîte ori la brutărie.

— Mai are pe băiatul cel mai mare, pe Ionică. El îi duce apă. Și în toată dimineața îl vîd în piață cu o oală să cumpere lapte.

— De, pînă acum a fost mai ușor. Dar la iarnă ? Căci iarna o s-o facem de-acum pe-aici, nu mai încape nici o îndoială.

— Hei ! Iarna ! Dac-ar fi numai iarna ! Dar de-acum pînă la sfîrșitul războiului nu mai vedem noi casa ! Unde se înfig odată nemții, să știe, cu greu îi mai scoate cineva din țară !

— Ba-i va scoate puterea Celui Preaînalt. Că nu-i va răbda să cutropească toate țările Europei !

Refugiații vorbeau adeseori de necazurile și speranțele lor după evacuarea din Oltenia, și citeau tot mai îngîndurați comunicatele din vremea din urmă ale Marului Cartier General.

Acum însă, de cînd începură să se scurgă prin oraș armatele rusești le cresc din nou speranța într-o întoarcere acasă mai apropiată. Nici unul dintre ei nu văzuseră încă atîta armată. Părintele Scurtu se însufleți și el. Asprimea aceea lăuntrică parcă i se mai îndulcise. Nu avea atîta timp ca ceilalți să privească la trupele ce izvorau mereu dinspre partea de răsărit a orașului și treceau spre apus. Totuși, cît ce scăpa de la birou, era în rînd cu ceilalți refugiați.

Ceea ce îi impresionă mai întîi fu echipamentul acestor trupe. Erau bine îmbrăcați, strînși în mantale lungi, groase — nouă păreau toate — încălțați cu cizme pînă la genunchi, cu arma în spate. Soldații nu păreau feciori tineri, ci oameni trecuți de treizeci de ani sau în pragul lor. Erau bărboși, mustăcioși, predominînd culoa-

rea blondă roșcată. Puțini erau cu bărbi negre. Nu priveau nici în dreapta, nici în stînga, și privirile lor cenușii păreau ostenite, deși de pe mers n-ai fi crezut că sunt osteniți. Bălăbăneau ritmic din brațele lungi, cizmele lor izbeau într-un lăpăit regulat în ciorofleaca drumului. Cum izvorau mereu în rînduri de cîte șase, în ploaia mărunță și deasă, în atmosfera pîcloasă sură, în fuioare rare și răci de vînt, părintelui Scurtu îi părea că uriașul rîu undulator ce se scurgea pe strada largă, coborîse undeva, în capătul orașului, din acest văzduh sur și umed, și se înșiruisse acolo pentru o defilare. Coloanele nesfîrșite răsplineau din vestminte, din cizme, un miros străin, o aromă grea de iuft. În privitori lăsau o senzație de putere, de ceva cotropitor, care dacă se pornește nu mai putea fi oprit.

Trupele pedestre se alternau, din cînd în cînd, cu cavalerie. Pădurea de sulii drepte, înfipte și legate de șei, se vedea de departe, impresionînd puternic pe privitori. Erau cazacii? Vestii cazaci? Da, se șoptea în toate părțile, ei erau! Oameni bărboși și încruntați, cai pietroși și grași, puternici, deși nu prea mari, cu coamele lungi răsfirate pe grumazii tari, plini, cu cozile bătînd pînă la copite, unele legate în noduri groase.

Cadența pasului era susținută mai mult de un fluierat care nu se știa de unde venea, și prin cîntece abrupte, cari, cînd porneau din coloanele lungi, cutremurau văzduhul. Voci adînci, melodioase, puternice, păreau că nu fac nici o efortare cîntînd, ca și cînd marșul cîntat s-ar fi ridicat de la sine, din putere proprie, ca și cînd ar fi fost melodia firească a însăși coloanelor mișcătoare.

Ca și întreaga înfățișare a acestei mulțimi ce înainta în rînduri compacte, grele, cîntecele lor lăsau o impresie de forță, de ceva puternic, cu prelungiri în infinit. Cîntau frumos, deși erau niște melodii simple, și coloanele parcă înviau, soldații scuturau din cap și îl ridicau, cu o mare nesfîrșită de priviri albastre și cenușii.

Părintele Scurtu îi privi zile în șir trecînd. O senzație de ceva imens, de nesfîrșit, părea că-l face să în-

trezărească depărtările fără zări din cari veneau, gîndindu-se la harta Rusiei.

— E o armată cu care nu e de glumit — zise el — spunîndu-și tare gîndul, într-un grup de refugiați.

— A, dacă ar fi sosit mai devreme ! Dacă ar fi venit la timp ! — oftă cineva.

— Bine c-au sosit și acum ! Cînd se va lăsa potopul acesta la vale prin Muntenia !

— Strașnic sunt echipați, domnule !

— Și ce mai cai !

— Tunarii, artileria nici nu trece pe aici. Spune că se cutremură de ea drumurile de țară !

— Aștia pot ținea războiul zece ani. Cum sunt echipați, crezi că numai acum au început.

— Sunt trupe proaspete, desigur.

— Au nesfîrșite rezerve !

— Ce însemnează, domnule, să fii un popor mare ! Cîte armate nu le-au fost nimicite pînă acum, începînd de la mlaștinile mazuriene [...] și nici nu se cunoaște !

Scumpetea creștea într-adevăr de la o zi la alta, mai ales după ce veniseră rușii. Coloane nesfîrșite trecuseră prin oraș, dar rămăseseră multe servicii militare, mulți ofițeri, și chiar trupă. Se organiza, în liceul local, și un spital rusesc. Pe străzi era plin de «sestrițe», surori de caritate rusoaice. Erau, cele mai multe, femei corpulente, cu obraji roșii, cu ochii de-un albastru șters, cu părul cînepiu, îmbrăcate în paltoane de piele cafenie. Puține păreau tinere, cele mai multe erau femei între treizeci și patruzeci de ani, vecinic însoțite de ofițeri ruși.

În două săptămîni de la venirea rușilor prăvăliile aproape se goliră. Rușii cumpărau pe capete, dînd orice preț. Stofe, ghetе, pînzeturi, cafea, ceai, și tot ce se găsea de vînzare. Se spunea că le trimit acasă, în Rusia, și lumea se mira cum se lăcomesc la tot ce văd. Era cu puțință ca după doi ani, să se simtă lipsa unor asemenea articli de negoț într-o țară așa de mare și de bogată.

Era probabil că și negustorii ascunseseră din marfă cînd au văzut cum trece. Rafturile rămăseseră aproape goale, și ce se mai afla era de trei și de patru ori mai scump decît la sosirea refugiaților aici.

Nastasia era disperată.

— Nu mai poți cumpăra nimic, dragul meu. Noroc că ne-am luat din vreme cîteva lucruri. Stofă pentru paltonașele copiilor și pentru unul mie, azi nu le mai poți lua cu de șapte ori atîta. Și-am tot spus să ceri un avans de la cooperativă să-ți cumpăr și ție de un palton. Ai amînat mereu. Acum să te văd ce vei face cu pelerina ta, că-i iarna pe noi. Nici n-am văzut să mai umble și alții cu pardesiu ca tine.

— Nu-i frig încă. Nu te îngriji de mine. În sfîrșit, pentru ce n-aș umbla și la iarnă cu pelerina? Doar lucrez în birou încălzit nu în ger. Și nu am nu știu ce drumuri de făcut. Bine că ai făcut rost pentru tine și pentru copii!

Adevărul era că zgriburea adeseori în pelerina lui în timpul din urmă. Vremea era mereu rece, ploioasă, și fuioare de vînt de la miazănoapte se desprindeau tot mai des din văzduh. Localnicii spuneau că de mult n-au mai apucat o toamnă așa de timpurie. Mulți cunoscuți se mirau văzîndu-l și acum în pelerina aceea, pînă ce aflaseră că n-are palton. Uneori se simțea umilit în haina lui subțire, dar repede alunga asemenea slăbiciune. Sunt azi vremuri să te mai gîndești la asemenea lucruri? se încuraja părintele Scurtu. Mîinile i se înroșeau de frig, dar între alții nu cuteza să sufle în degete să le încălzească.

Vremea era tot mai rea și tot mai răcoroasă de la o zi la alta. În oraș începură să se simtă lipsurile și greutățile războiului. Carne nu se mai vindea decît de două ori pe săptămînă, apoi o singură dată. Începură cozile și la pîne, în fața brutăriilor și la carne.

Ceea ce-l uimi pe preot la început, și apoi îl scandaliză, fu faptul că la brutării veneau după pîne și soldați ruși. Toată lumea știa că ei sînt foarte bine aprovizionați, că aveau de toate. Băgă de seamă că se îmbulzesc mereu în primele rînduri. Văzu cum ridică poalele mantalelor și iau cîte patru-cinci și chiar mai multe pîni. Ce făceau cu ele? Era pînea mai bună decît aceea ce o primeau de la armată?

[...]

Lumea care venea după pîne erau gloate de oameni săraci, femei mai ales și copii cari nu cutezau să se împotrivească soldaților ruși cari dădeau din coate să ajungă în rîndurile prime. În frig și ploaie, mai tîrziu în zloată, era greu să aștepți făcînd «coadă» în înghe-suială tot mai mare. Lumea se îmbulzea pentru că adeseori pînea nu ajungea și pentru cei din urmă.

Părintele Scurtu încercă la mai multe brutării. Dar pretutindenea era același spectacol. Soldați români însă nu vedea, deși, cu retragerea ce se scurgea mereu de la sud, erau tot mai mulți și soldații români în oraș. Populația crescuse și cu refugiați din sudul țării. Poate așa se explica lipsa tot mai mare de alimente și scumpetea lor, ca și îmbulzeala de la brutării, de la carne.

Băiatul cel mai mare al părintelui Scurtu se întorcea tot mai tîrziu, și cu minile tot mai înghețate cu laptele. Uneori venea cu oala goală. Se ducea adeseori pînă în capătul orașului, să iasă înaintea lăptăreselor, pentru a putea ajunge la un kilogram, două de lapte.

Începu să înghețe peste noapte, strîngînd tina și cio-roflea de pe străzi, de pe drumuri, apoi, într-o bună zi, ea nu se mai dezgheță. Începu să ningă. Cînd erau afișate comunicatele oficiale ale Marelui Cartier, se aduna tot mai puțină lume și se oprea să le citească. Și dintre refugiați veneau puțini.

Părintele Scurtu, în pelerina lui, era însă nelipsit. Mai veneau regulat un notar și doi preoți mai în vrîstă, comentau împreună comunicatul. Se fixa încet linia definitivă a noului front. Oltenia, Muntenia, erau pierdute, ca și Capitala. Știrile rele intrau în ei ca și vîntul rece și-i făceau pămîntii la față. Nu mai putea fi vorba de o alungare a dușmanului pînă la primăvară.

[...]

Spre surprinderea lui băgă de seamă că evreii din oraș cari primiseră cu atîta spaimă trecerea coloanelor rusești, nu se mai temeau acum de ei. Făceau afaceri bune cu negoțul lor, și adeseori pe străzi mai dosite se puteau vedea grupuri de evrei localnici în mijloc cu un soldat rus, vorbind în șoaptă și agitîndu-și brațele. Erau așa de mulți jidovi în armata rusească, ori s-au nimerit

numai în unitățile de aici, atîția ? Era însă lămurit că începuseră să țină legături strînse cu ei.

Trupele cantonate în oraș erau duse duminică și în sărbători regulat la biserică să asculte liturgia. Biserica episcopiei destul de încăpătoare, se umplea de soldați ruși. Cum veneau, cum ascultau slujba, cum se închinau, ordinea și disciplina de care dădeau dovadă, ca și religiozitatea lor, făcuse impresie asupra părintelui Scurtu. Se mira că soldații români din garnizoană, sau în trecere, nu erau aduși în corpore la biserică, și își făcu o idee bună despre spiritul religios ce stăpînea în armata rusească. Veneau și soldați români, dar nu cu unitatea, ci singuratici, să asculte slujba duminică, de la care părintele Scurtu era nelipsit. Cît le-ar sta de bine soldaților români să vină și ei în grupuri, pe unități, cum îi vedea pe ruși. Își zicea, cu toate știrile rele ce se răspîndeau despre armata rusească, ori despre intențiu-ne cu care ar fi intrat în Moldova, că de la un popor așa religios nu se putea aștepta la o ticăloșie.

De cînd s-a stabilit în oraș, părintele Scurtu nu lip-sise o duminică sau o sărbătoare de la biserică. Cu cei-lalți preoți refugiați făcură și o vizită episcopului local, și arhiereul le vorbi înduioșat de soarta lor, întărindu-le credința în biruința dreptății. Le dădu voie care va voi să și slujească duminică și în sărbători.

Părintele Scurtu nu servea, ci numai asista. Îi părea că sufletul său era prea tulburat, pentru a se putea concentra, pentru a se putea apropia de altar. Nu mai era nici atît de curat cum ar fi trebuit pentru slujbă. Criti-case și el, osîndise atîta lume, și mai ales ura ! Ura greu pe dușmanul care cotropise țara, și nu le putea ierta nemților că s-au amestecat și ei în răfuiala dintre români și unguri. România nu le-a declarat nemților război, își zicea el, și iată, pretutindenea, în Oltenia, în Muntenia, pe Valea Prahovei, în munții Moldovei, comunicatele ofi-ciale vorbeau numai de ei. Pretutindenea, ei ne-au ieșit în cale ! Cu ce drept făceau așa, cînd România n-a avut nimic de împărțit cu Germania ?

Zadarnic își zicea că lucrul era firesc, că ne găseam cu ei în două tabere opuse. Zadarnic se ruga în biserică să i se împrăstie nodul de ură ce i se ridica în grumaz ;

zadarnic își spunea că unui preot nu i se cuvine să fie stăpinit de ură, nu reușea ! Mereu se întorcea gîndul : dacă nu erau ei, pînă azi armata română ar fi cucerit întreaga Transilvanie.

Se simțea totuși mai ușurat după biserică. Se făcea slujbă frumoasă în catedrala episcopiei, cînta un cor mixt, erau preoți și diaconi cu glasuri melodioase. Ceea ce-l impresionase însă de la început mai adînc, era pomenicul ctitorilor, nume vechi de voievozi și doamne, începînd cu «Roman Voievod și Ruxanda Doamna.» Ce vremuri vechi, cîtă istorie și luptă românească deșteptau aceste nume ! Avu, de la început, senzația că așa se cădea să fie o slujbă, o liturgie românească. Să pomenști la ieșitul cu darurile, o întreagă galerie de strămoși. Parcă numai așa era slujba întreagă. Se gîndea că acasă nu puteau pomeni preoții decît pe-un împărat străin, «împărat și rege apostolic». De cîte ori nu-l pomenise și el, la toate liturgiile !

Își dădea seama și simțea că nedreptatea și nefirescul se încuibase pînă și la altare, în slujbele sfinte, și că ei, preoții de dincolo, nu fac în veci pomenirea întemeietorilor și apărătorilor de țară și neam, și se simțea umilit și micșorat. Simțea chiar un fel de responsabilitate vinovată, deși își spunea că nu se putea altfel.

Iată, chiar acum, după ce murise în toamna aceasta, bătrînul monarh pe care-l pomeniseră de la 1848 toate generațiile preoților ce s-au succedat la altare, deși fusese nerecunoscător pentru ajutorul dat de Iancu și de români în revoluție, deși îi dăduse mai tîrziu, prin dualism, pe mîna dușmanilor lor de moarte, a ungurilor, iată și acum, preoții rămași acasă, vor pomeni tot un împărat străin, pe cel nou ! Avu senzația că ei nu erau români întregi, că erau oarecum numai la periferia vieții și a istoriei românești, deși cunoștea rolul Transilvaniei în făurirea statelor române.

Va mai putea el pomeni vrodată la altar numele unui împărat străin, după ce apucase să-l pomenească pe dezrobitorul ? Cînd își punea asemenea întrebare i se strîngea inima. Nu ! Nu va putea, și nu va mai fi nici cazul ! Pentru că el, dacă România ar fi înfrîntă, nu se va mai întoarce niciodată acasă ! Era hotărîrea lui definitivă.

Cînd s-a pus, peste vro lună, problema renunțării la cetățenia ungurească a refugiaților, a fost cel dintîi care a renunțat. Și nu a putut înțelega nici atunci, nici mai tîrziu, frămîntarea unora dintre refugiați cari au stătut pe gînduri, iar cîtiva, între cari oameni tineri, nici nu s-au putut hotărî să renunțe. Ce mai puteau aștepta ei de la cetățenia străină ? Se temeau să nu se audă, să li se confiște averile ? Se temeau că nu se vor mai putea întoarce acasă ? Dar ce preț mai puteau avea toate combinațiile acestea cînd armatele străine cuprinseseră trei părți din trupul României, și soarta lor era definitiv legată de soarta Țării ? Cum nu înțelegeau oamenii atîta lucru ?

Vedeau că mulți începuseră a tînji de dorul de casă. Erau vecinic dosomorîți, și se întorceau mereu cu gîndul la ce au lăsat în urmă. Li se aprindeau ochii și li se lumina fața numai cînd circulau știri mai bune.

Nu-i înțelegea ! El nu se mai gîndea la parohia lui, nici la ce a lăsat acasă. Nu-l mai însoțea nici cel mai mic regret. Și dacă se gîndea uneori era numai pentru a-și închipui ce va fi acolo după întoarcerea autorităților ungurești, compătîmind pe cei rămași acasă. Se mai gîndea uneori la notarul Danciu, care va fi desigur în vreun lagăr prin Ungaria. Nu și-l mai putea închipui pe directorul Giurca. Era sigur că n-a mai putut suporta retragerea armatei române din Ardeal, și mai ales știrea ocupării Bucureștilor. Desigur, Giurca va fi mort și-l durea sufletul că murise în mijlocul tragediei românești, nemîngăiat și înfrînt, el care crezuse cu mai mult fanatism decît toți în biruința României și prăbușirea Monarhiei !

Se spunea că de la niște prinsonieri austriaci, făcuți în sectorul frontului de la Oituz, s-ar fi auzit că în ziua căderii Bucureștilor ar fi tras, de trei ori pe zi, vreme de cîte un ceas clopotele de la toate bisericile de pe teritoriul Ungariei. Și în satele românești, în toate ! Cum să mai trăiască bietul Giurca ? Și cu ce inimă vor fi ascultat parohienii lui, clopotele ? Și, iată, erau aici ardeleni, cari nu voiseră încă să renunțe la cetățenia ungurească ! De neînțeles ! Cei de-acasă ar fi renunțat, cu siguranță, cu toții !

Aici era neasemănat mai bine ! Erau liberi ! Toate mizeriile zilnice pentru Scurtu se topeau în aerul de libertate pe care-l respira. Și suferințele, durerile, refugiații nu le suportau singuri, ci alături cu neamul în-treg ! Și primejdia viitorului. Era parcă o stare peste fire, una de har, să te simți înmănunchiat în neamul în-treg, în ceasuri așa de grele !

XXXVI

«Dragă Laura,

De la primirea scrisorii tale v-am tot așteptat, pe tine și pe mamă-ta. În fiecare zi mi-am făcut micile mele pregătiri să vă pot primi. Doream așa de mult să vă văd, să stau de vorbă cu voi. De la doctorul îmi luasem ziua bună, după cele scrise părintelui, știam că nu poate veni, încît văzînd că nu mai veniți, m-am hotărît să vă scriu, chiar dacă ar fi ca epistola mea să se încrucișeze pe drum cu voi. Îmi pare un veac de cînd nu v-am mai văzut, de cînd n-am mai schimbat un cuvînt cu voi. Și de cînd mi-a fost cu neputință să-mi fac iluzia că sunt acasă !

Ah ! Doamne, și cît mai doresc să mă pot închipui baremi din cînd în cînd acasă ! Dar soțul meu nu pomeneste niciodată de casă, nu pot vorbi niciodată cu el despre trecut, schimbă numaidecît vorba cînd încep eu. Îmi spune că asupra trecutului e zadarnic să mai vorbim, că trăim zile în care se plămădește viitorul și că numai ni s-ar deștepta păreri de rău, cari ne-ar face viața și mai grea. Îmi pare că se teme să se gîndească la trecut pentru a nu se înduioșa, și că ceea ce-mi spune de prezent e mai mult pentru ochii mei, să nu-l simt că e și el mișcat, deși îmi pare că exaltează tot mai ușor de cînd au început nenorocirile Țării.

Doamne sfinte ! Toți suntem cu durerea în suflet, toți blestemăm pe năvălitorii cari au cutropit țara, dar nu-i încătrău, omul trebuie întîi să trăiască. Totuși soțul meu îmi pare că-i mai mult în văzduh decît pe pămînt, preocupat mereu de ceea ce va fi. Săracul de el, poate sunt

nedreaptă și-l învinuiesc în zadar, dar prea ia la inimă orice comunicat oficial. Îmi pare oarecum nefiresc ca un om ca el care despică în fiecare zi butuci de lemne în șopronul din curte ; care se scoală cu noaptea în cap să ațite focul dimineata — pe-aici s-a pus de câteva zile un ger cumplit — ; care stă zi de zi cu ceasurile în fața brutăriilor pînă poate ajunge la pîne ; care face coadă cu toți necăjiții din oraș să poată aduce un kil de carne — și ce mai carne ! gîndești că-i de mîță — un om necăjit ca el care a zgriburit pînă de curînd în pelerina lui, să se mai poată gîndi la viitorul neamului, să fie preocupat mereu de problemele cele mari ale viitorului. Cred că cu asemenea lucruri e logic să se ocupe numai aceia cari sunt la cîrma neamului și a armatei. Dar cu el nu se poate vorbi decît despre așa ceva, și nu prea vede lipsurile ce ne strîng pe noi ! Doamne ! Nu vreau să-l acuz, dar văd că alți refugiați o scot mai ușor la cale cu necazurile, fac ce fac și ajung mai ușor la pîne, la un kilogram de făină sau de zahăr. Au iscodit, au știricit, cum se pot aproviziona mai ușor ; și-au făcut prieteni localnici cari le stau în ajutor, numai soțul meu nu iese din rîndul celor mulți. Cînd face coadă stă în rînd cu toată lumea, n-ar face un pas înainte, deși sunt încredințată că unui preot nu i s-ar lua în nume de rău dacă s-ar îmbulzi puțin. Uneori vine aproape înghețat de la brutărie. Alții dau din coate și ajung mai repede.

Știu că a fost totdeauna un neîndemînic în lucrurile practice, dar cel puțin să mai lase cu combinațiile privitoare la viitor, cu visarea. Nu-i vreme de vis acum, și mai ales pentru un om necăjit ca el.

A trebuit să-mi descarc inima cel puțin înaintea unei prietene, căci altora nu mă plîng. Și nu m-aș plînge nici acum dacă nu mi-ar fi atît de greu ! Nici nu mai sunt o doamnă, ci un fel de slujnică, de femeie la toate, și părintele așa de puțin mă poate ajuta cu nedestoinicia lui. Uneori îmi zic că sunt o refugiată cu trei copii mici și cu un om mare !

Iată-mă că mi-am vărsat acum tot necazul pe soțul meu. Săracul ! El nu-i vinovat cu nimic, așa e firea lui, și-l văd că se chinuiește și el și suferă pentru că nu-i mai îndemînic, că nu-i reușesc atîtea încercări de apro-

vizionare. A mai slăbit, a mai îmbătrînit. Știu eu, poate că suferă mai mult decît alții, că simte mai adînc nenorocirile țării. Dar, cu părere de rău, eu nu-i pot fi de nici un ajutor, n-am vreme să visez cu el în rînd la biruința de la primăvară a armatei române, deși seara cînd cad de pe picioare de obosită, îmi fac și eu o cruce și zic : Doamne ajută !

Știu că mi-ar ținea cu bucurie o servitoare. Dacă ar putea. Dar, din mai multe motive, nu se poate, înțeleg eu foarte bine. Mai întîi n-ar avea din ce s-o plătească. Ajutorul de la prefectură ce se dă refugiaților, și puțin ce capătă de la cooperativă, abea ajunge pentru hrana noastră. De unde să mai săturăm încă o gură ? Apoi, n-am avea unde să o culcăm. Bucătăria e în curte, într-un corp de clădire de lemn și peste iarnă e foarte friguroasă. Ar trebui să facă foc toată noaptea pentru a nu îngheța de frig. În casă cu noi, n-ar avea unde și nici nu aş putea îngădui.

Dragă Laura, suntem în al treilea adăpost de cînd am venit de la Rîmnic, dar nu mai avem un cvartir ca acolo. Avem o singură cameră, destul de mare, e adevărat, dar cred că tu nu-ți poți nici închipui cît e de greu să ții o gospodărie cu trei copii într-o odaie. În toată clipa trebuie să măhuri și să faci ordine, și totuși e cu neputință să ții o bună rînduială și curățenie. Acum, de cînd s-a pus gerul acesta, sunt silită să fac și de mîncare la focul din soba de fier din cameră. În bucătărie nu mai e chip să stai. Răsuflă crivățul prin ferești, prin ușe, ba și prin crepăturile dintre birnele pereților subțiri.

În fiecare dimineată încep aceeași robotire. Am ajuns un fel de mașină, de automat. Să-mi vezi mîinile ! Odată spuneai că am mîini frumoase ! Dar, cît mă privește, nu-mi pasă de nici un lucru pînă vom avea sănătate de la Dumnezeu. Greu mi-e pentru bieții copii. Îți poți închipui cam cu ce trebuie să-i hrănesc în scumpetea și lipsa aceasta de alimente. Mai greu îi este lui bietul Ionică, el merge și pe gerul acesta după lapte, o dată cu tatăl său care pleacă la brutărie — destul de dimineată. Copilul se întoarce de multe ori cu buzele vinete, cu obraji albi, cu degetele încîrligiate pe oală. Și de multe ori plînge, nu de frig — zice el — ci pentru că nu a

găsit lapte pentru cea mică, pentru Laura noastră. Oricît a umblat soțul meu să afle o lăptăreasă care să vină acasă, n-a reușit. Laptele-i tot mai puțin și se bat de la el. Merg și alții pîn' în capătul orașului să iasă înaintea lăptăreselor, nu numai Ionică al meu.

Cred că mi-am descărcat destul inima vorbind numai de necazurile mele. Știu că-s vinovată în fața lui Dumnezeu pentru că în vremuri ca acestea omul n-ar trebui să se plîngă de nimic, dacă e sănătos. Dar așa suntem noi femeile, slabe ! Și apoi tu știi, mi-a plăcut totdeauna să lucrez, dar nu singură. Am avut mereu ajutor lîngă mine. Simt însă că n-am încătrău și că mă obicinuiesc din zi în zi mai mult, deși oboseala o simt mereu. Protestele de mai sus privesc mai ales trecutul, așa te rog să crezi, Laura dragă. De prezent nu mai mă plîng decît de iarna asta îngrozitoare.

Copiii ? Niculăiță, cum îl știi, își află mai repede un joc, o distracție. Nu se plînge nici unul de nimic, nu-mi cer nimic, nici chiar de mîncare, dacă nu le dau eu peste zi, între mese, cîte ceva. Ionică nu umblă la școală. Ar trebui să facă clasa a patra primară, Niculăiță a doua, dar de el încă nu aș fi așa de îngrijorată fiindcă a mers cu un an mai curînd la școală decît ar fi trebuit. Ionică însă ar fi trebuit să facă clasa a patra. Tatăl său i-a și cumpărat cîteva manuale, dar cursurile nu au început nici la școlile primare, nici la liceu. În unele s-au instalat spitale, altele au fost ocupate de comandamente militare rusești. I s-a spus soțului meu că băiatul va putea să nu piardă anul școlar, dacă va fi pregătit în particular și va da examen la sfîrșitul anului. Soțul meu îi mai arată cîte ceva la aritmetică, dar nu prea pricepe cum să învețe un copil, și Ionică citește și învață mai mult singur. Totdeauna a fost un copil bun și ascultător, dar acum îmi pare uneori că gîndește și se poartă ca un om mare.

Spuneam de ruși. Da, e plin de ei pe-aici. Ofițeri, soldați, surori de caritate. În liceu e spitalul lor militar, cea mai frumoasă clădire din oraș. Ai noștri se poartă cu ei ca cu ouăle roșii. [...] Spune toată lumea însă că sunt foarte bine aprovizionați. Să ai acum vin, sau mai ales rachiu, ai putea ajunge ușor la zahăr, la ceai, la făină, la

orez de la ei. Au de toate. Se vorbește că nu sunt oameni răi la inimă, că prin satele în care sunt cantonați, ajută pe oameni cu de-ale mîncării. Fac însă prăpăd pretutindenea : rup gardurile, taie pomii roditori, copacii de pe marginea drumurilor, să-și facă foc. [...]

Îi cunosc bine căci la noi în curte, în corpul de clădire de lemn, unde e bucătăria noastră, sunt și vro cîteva încăperi schimbate în grajduri și sunt aici vro zece cai și vro cinci cazaci. Într-una din zile, de cînd a dat gerul, au pus mîna — nu se știe de unde, pe un kilogram de spirt denaturat. A fost un adevărat ospăț, cu cîntece din gură și din armonică, pînă n-a mai rămas spirtul decît de vro patru degete pe fundul sticlei. Atunci unul dintre ei a luat sticla și a fugit cu ea în curte. Ceilalți după el. Toți urlau. Cel cu sticla văzînd că e în primejdie să fie prins de către ceilalți, a vîrit-o repede în buzunarul mantalei, a scăpat în grădina cu pomi, și repede s-a cățarat, ca o mîță uriașe, într-un măr. Cît ce și-a putut propti cizmele bine în niște ramuri, a pus sticla la gură și n-a mai luat-o, pînă n-a golit-o toată. A aruncat-o între ceilalți apoi, cari se opriseră încremeniți, cu capetele sus, subț măr, și nu peste mult s-a lăsat și el să cază în zăpadă, ori a lunecat. Tovarășii văzînd că sticla era goală, au tăbărit pe el, credeam că se face moarte de om și am început să strig. Eram singură cu copiii. Au sărit rușii încartiruiți cu caii în vecini la urletele lor, și abea l-au scăpat pe cel ce băuse restul spirtului denaturat singur.

Știu eu ! Vor fi ei, poate, oameni blînzi cîtă vreme sunt treji, dar la beție Dumnezeu să te ferească de ei. Sunt adevărate fiare. Nici nu-ți vine să crezi că, pînă nu s-a pus gerul, aceiași oameni improvizau repede, serile, un cor, cîntau cîntece așa de sentimentale, de melancolice. Sunt cîntăreți mari !

Dac-aș avea spirt aș putea avea de la ei tot felul de alimente. Dar nu se găsește în tot orașul nici de leac.

Draga mea Laura ! Mă întrebi ce mai face fină-ta ? E o copilă albă și bună-bună ! Fuge toată ziua prin cameră și Niculăiță nu mai răzbește să-i facă jucării. Mă-nîncă tot felul, și e vecinic flămîndă. A început a ciripi vorbe pe care deocamdată numai ea și băieții le înțeleg. E sănătoasă și a crescut mare. Mulțumesc lui Dumnezeu,

de cînd am plecat la drum nu i-a durut niciodată cel puțin capul, pe nici unul. Se pare că-i o recompensă pentru celelalte greutăți prin cari trec și ei, sărăcuții, alături de noi.

Cred că m-am spovedit și m-am ușurat destul, egoistă ce sunt ! Simțeam însă mare nevoie să-ți spun, mai ales ție, micile mele necazuri.

Sunt foarte fericită că mamă-ta se întrămează cu fiecare zi. Nu aștept să se ostenească citindu-mi scrisoarea mea așa de lungă, să-i spui tu că o sărut și să întinerească pînă la nunta ta, să poată dansa ca o fată. E ade-vărat că tu-mi scrii că nunta voiți să o faceți după ce ne vom întoarce acasă. Eu în locul tău n-aș mai amîna atîta. Aș profita de împrejurarea că Ionică e complet restabilit acum, că va mai trece timp pînă la refacerea unității lui. Pe front, cu siguranță nu va mai ajunge pînă la primă-vară. Luptele s-au mai potolit și dacă gerul acesta va mai ținea mult vor înceta de tot. Pe-aici așa se vorbește. În asemenea împrejurări Ionică ar putea lua un concediu mai lung, ar sta la voi și ai avea și tu o mîngăiere după multele necazuri prin cari ai trecut. Desigur nu voiesc să te determin eu, îmi spun numai părerea. Aici sau acasă, de cununat noi vă cununăm. Soțul meu și cu mine am primit cu mare plăcere și însuflețire invitația ta.

Tu-mi scrii că vremile de azi nu-s potrivite pentru nuntă, că te-ai simți vinovată să te bucuri și să fii fericită în mijlocul atîtor suferințe. Dar, draga mea, căsătoria nu se reduce numai la fericire, din partea asta ai putea fi liniștită. Mă gîndesc însă la Ionică, dacă v-ați căsătorii, s-ar mai gîndi și la alte îndatoriri decît acelea de ostaș, și poate și-ar păzi mai cu grijă viața.

Să știi că scrisoarea asta nu însemnează că nu vă mai așteptăm. Vă vom aștepta și de azi încolo în fiecare zi. Mi-e foarte dor de tine, de mamă-ta, de doctorul. Vedeți și-l aduceți și pe dumnealui cu orice preț. Copiii încă s-ar bucura mult să vă vadă venind. Iar părintele ? El, mi se pare, că-i puțin chiar îndrăgostit de tine. Nu rîde ! Vorbește de multe ori de tine și totdeauna cu însuflețire. Vă îmbrățișăm pe toți și vă așteptăm.

A ta *Nastasia*.»

XXXVII

Ultimele unități în retragere, sau în refacere, se scurgeau încă spre Moldova de nord, care abea mai putea cuprinde atîta lume refugiată din restul țării. Orașele, satele, gemeau de mulțimea oamenilor : soldați români, armată rusească, refugiați, tineri și bătrîni. Spitalele erau arhipline nu numai de răniți, ci tot mai mult de bolnavi și degerați. Erau ticsite și coridoarele, deși se improvizară o mulțime de spitale nouă în clădirile publice, și chiar în case particulare mai mari. Medicii, surorile de caritate cu personalul Crucii Roșii, nu mai răzbeau.

O dată cu gerul mare se lăsă o jale grea asupra Moldovei. Începu să se ivească, și ici și colo, tifosul exantematic, boala nouă și primejdioasă care avea să secere, în cîteva luni, mai multe vieți poate decît însuși războiul.

Cu tot gerul, părintele Scurtu mergea în fiecare seară să citească comunicatul oficial. Avea acum un palton de iarnă, dintr-o stofă surie, cu ușoare linii albe, o stofă de lînă și bumbac, prin care crivățul, cînd bătea, pătrundea cu ușurință. Paltonul i-a fost adus de niște cunoscuți refugiați cari nu-l mai putuseră vedea în pele-rina lui. Era nou, și preotul se simțise foarte umilit și rușinat cînd i-l aduseseră. Dar cum ? Era el un cerșitor ? N-ar fi putut să-și facă rost de unul, dacă s-ar fi gîndit că are așa mare nevoie de el ?

Cunoscuții voiseră să-l convingă că el era dintre cei mai necăjiți, cu o familie așa de numeroasă, că ei au contribuit mîna de la mîna și nu au adus nici o jertfă, că, în sfîrșit, între ei erau unii cari au venit de-acasă cu parale frumoase, și că nu are pentru ce se simți un om miluit. Era o datorie a lor să ajute pe un refugiat ca și ei.

Multă vreme stătuse la îndoială, să-l primească sau nu. Dar cu toată umilirea și înfrîngerea ce simțise, înțelega că cunoscuții luaseră hotărîrea aceasta din dragoste, din simțul solidarității și nu cutezase, pînă la urmă, să-i refuze. Ar fi dorit însă să cunoască partea lor de contribuție, a fiecăruia, pentru a le restitui prețul paltonului, dacă nu acum, apoi cînd se vor întoarce acasă.

Însă ei nu voiseră să-i dea alte deslușiri, și preotul se hotărîse ca în schimb, cînd se va înapoia acasă, să îmbrace și el un om sărac.

Totuși, nu se putuse bucura de darul acela. Îi părea că toată lumea se uita după el, îmbrăcat în paltonul nou și îl arăta cu degetul. Încearca să scape de senzația aceasta spunîndu-și că de la refugiu, de cînd și-a isprăvit banii aduși de acasă, trăia ca și alții, din ajutorul dat de prefectură. Adevărat că mai cîștigase cîte ceva cu munca lui la avocatul Oprescu și acum la cooperativă, însă și aici era tot o bunăvoință a celor ce i-au dat de lucru, tot pe motivul că era lipsit de mijloacele existenței. Era tot o binefacere, tot un semn al dragostei. Totuși, pentru ajutorul de la prefectură nu s-a simțit nici umilit, nici rușinat. Îl primeau și alții, îl luau chiar și aceia cari i-au adus paltonul.

Da ! Ajutorul de la prefectură era altceva, era grija Țării față de ei, de refugiați. A primi de la Țară, nu era nici o rușine. Deși chiar Țara, era în mare și grea strîmtoare, își zicea el acum, gîndindu-se pentru întîia oară că ajutorul ce se dădea refugiaților era o greutate pentru Țară. Dacă nu ar fi ei, refugiații din Transilvania, și soldații, și refugiații din Muntenia ar putea avea mai bun adăpost, ar putea fi mai bine îngrijiți.

Începu să aibă, pentru întîia oară, de cînd a plecat de-acasă, muștrări de conștiință pentru că au mai sporit și ei greutatea Țării. De ce folos erau ei aici ? Cu ce puteau ajuta, în schimbul ocrotirii Țara ? Cu doctorul Preda era altceva. El și Laura lucrau în spital, de îndată ce s-au pripășit în țară. Cîțiva preoți fură așezați la parohii vacante în Moldova. Țăranii cei mai mulți își căutară de lucru la sate. Dar el, și alții ca el, cari veneau zilnic să citească comunicatele ? Cari, înainte de căderea iernii, stăteau cu ceasurile de vorbă în piață ?

Dăruirea paltonului îi deșteptă și-i subție o latură nouă a conștiinței, care-l înfrunta de zădărnicia prezenței lui în Moldova. Dar cum, prin ce ar putea ajunge și el folositor comunității naționale, pe spatele căreia începu să se simtă ca un parazit ?

După zile de zbucium îi veni în minte că ar putea aduce și el un folos : dacă nu cu lucrul, apoi cu rugă-

ciunea. Nu avea el darul preoției și nu era convins că biruința era în mîna lui Dumnezeu Atotputernicul? Ar putea să slujească sfinte liturgii pentru Țară, pentru neam, pentru ieșirea cu bine a armatei din iarna asta grozavă, pentru biruința ei la primăvară! Cum nu s-a gîndit la lucrul acesta pînă acum? Și, o dată cu gîndul acesta, îi mai veni unul: va putea sluji sfinte liturgii și pentru aceia cari i-au făcut rost de palton de iarnă!

Gîndul îl liniște, și după ce începuseră slujbele și rugăciunile, nu mai avu senzația că-l arată lumea cu degetul cînd merge pe stradă îmbrăcat în paltonul cel nou, și nu se mai gîndi că e un parazit pe trupul Țării.

Dacă ar fi mărturisit altora cum a ajuns iarăși la un echilibru sufletesc i s-ar fi răspuns, poate, că acestea sunt copilării și că el însuși a rămas tot un copil. Adevărul era însă că părintele Scurtu era un creștin credincios, care nu putea trăi cu o muștrare de conștiință în suflet, și care credea cu tărie în puterea rugăciunii.

Și-i părea că nici n-a înțeles pînă acum așa de adînc, nu a simțit atît de intensiv căldura, dulceața și puterea rugăciunii ca acum după ce începuse să facă slujbe pentru Țară și neam. Avea senzația că se înalță cu mult mai ușor spre Dumnezeu decît în slujbele obicinuite pentru parohia sa, pentru cutare creștin care-i dădea o taxă stabilită pentru a liturgisi pentru el. Acum nu-i plătea nimeni nimic. Acum slujea pentru biruința Țării, care-l ocrotea și pe el și pe familia lui. La altar se imaterializa acum cu mult mai ușor, sufletul lui se lărgea, devenea mai bogat, descoperea puteri nebănuite în el, și mai ales îl lumina și-l încălzea conștiința prezenței lui Dumnezeu.

Simțea că Dumnezeu vede și știe toate. Vede Țara strivită, vede pe dușmanul cotropitor, cunoaște strîmtoarea de moarte în care ajunsese Moldova, știa durerile tuturor, vedea spitalele ticsite, pe degenerații de pe drumuri, și știa că toate acestea Țara și neamul le îndură pentru că a cutezat să ridice sabia pentru dreptate, pentru dezrobirea fraților! Își spunea că această dezrobire era și voința Celui Preaînalt, îl simțea pe Dumnezeu aproape de cei ce au căzut bolnavi sau răniți pentru

dreptatea dumnezeiască, ce nu vrea ca un popor să mănînce pe altul.

Fu cuprins acum de o nouă exaltare, de una religioasă. În decursul slujbelor și a rugăciunilor i se părea că el se înțelege foarte bine cu Atotputernicul, că el aprobă tot pentru ce se ruga el.

Cînd ieșea pătruns de căldura interioară a rugăciunii în gerul de afară, o bună vreme nu mai simțea mușcătura lui, pînă înlemnea înaintea brutăriei, în rînd cu mulțimea. După biserică venea totdeauna să cumpere pîne. Multă vreme părea că nici nu știe de ce venise și aștepta acolo, pînă ce-l pătrundea frigul, și se trezea din reveria lui religioasă.

Într-o dimineață nu se trezi din reveria lui pînă cînd auzi glasul brutarului :

— Dumneata ce mai aștepți ? Nu mai este pîne.

— Nu mai este ?

Privi în jur și nu mai văzu nici un om. Brutarul, un evreu de vîrstă mijlocie, cu o barbă neagră tunsă scurt, cu o față brunetă și priviri melancolice, îl cunoștea de mult. Obicinuit, de-aici cumpăra pînea. Era brutăria cea mai apropiată de locuința lui.

— Dumneata stai totdeauna la coadă. Am auzit că ai copii mici, și-ți pun de obicei pînea la o parte. Dar acum nu te-am văzut.

Brutarul vorbea bine românește.

— Și nu mai aveți deloc pîne ?

— Azi, nu. Nu mai aveți acasă ?

— Nu mai avem !

— Uite ce este, treci dumneata pe din dos, pe poartă și vino înlăuntru. O să-ți dau una dintr-ale mele pentru azi.

Părintele Scurtu încunjură brutăria și află poarta. Pînea se vindea pe-o ușe care dădea în stradă, și se vindea cît era scoasă din cuptor. Pînă la îngheț lumea se mai frigea cu ea în mînă, dar acum le încălzea minile învinețite de frig.

Evreul îi dădu o pîne, îl privi atent și zise :

— Uite ce este ! Dumneata rămii mereu la coadă. Alții îți iau mereu înainte. M-am gîndit că dumneata să vii de-aici încolo pe poarta din dos, să nu te vadă lumea. Îți dau pînea și te duci acasă tot pe-aici.

— Ar fi o mare binefacere pentru mine, zise preotul. Și când să vin ?

— Vină la șapte. Nu-i totdeauna pâinea coaptă atunci, dar tot mai bine să aștepți în căldură, lângă cup-tor decît în stradă.

— Mulțumesc foarte mult, domnule Grimberg, pentru asemenea bunătate. N-am să te uit niciodată. E o adevă-rată tortură să aștepți pe frigul și îmbulzeala asta !

— Păi nu știu io ? Nu văd io ce-i aici ? Și poate o să fie și mai rău.

— Și mai rău ?

— Da ! Se împuținează făina din depozit, și transpor-turile sunt foarte grele. Dar pe dumneata, cu copii mici, nu te las eu fără pâine !

Acasă spuse Nastasiei întîmplarea.

— Om bun — zise ea. — Sunt între ei destui oameni buni. Iubesc îndeosebi copiii. Eu, cînd mă nimeream în vro prăvălie cu cea mai mică, toată lumea o mîngăia. Cred că unele lucruri le mai aflu și acum de cumpărat numai fiindcă mă știu că avem copii mici. Sunt oameni foarte miloși între ei. Tu n-ai știut pînă acum ?

Nu știuse. Poate nici n-a încercat să-i cunoască. [...]

De-aici încolo intra regulat la brutărie prin poarta de din dos. De multe ori pâinea era încă în cuptor cînd sosea el, alteori abea atunci era pusă la copt. Dar aștepta bu-curos la căldură în aroma de aluat frămîntat sau de pâine ce da în coacere. Scăpase de o grea corvoadă, și îi era foarte recunoscător brutarului Grimberg.

Într-o seară tîrziu de pe la sfîrșitul lui ianuarie le bătu cineva în ușe. Curtea cooperativei nu era niciodată încuiată.

Părintele Scurtu crepă ușa și-și vîrî capul. Copiii erau culcați. Afară era un frig cumplit.

— Cine-i ? — întrebă el în întuneric.

— Suntem trei soldați — răspunse un glas răgușit. — Vă rugăm să ne dați un adăpost peste noapte.

— Poftiți, intrați ! Numai nu știu unde ați putea dormi.

Se tîrîră, în mare silă, toți trei înlăuntru. Își mișcau cu foarte mare greutate picioarele. La lumina lampei fețele lor băteau în cenușiu. Erau aproape negre și uscate.

Îmbrăcați în mantale subțiri, plini de pete — una cu rotocoale de arsură — tirîndu-și bocancii înghețați pe podele, făcură cîțiva pași.

Nastasia se grăbi să le dea scaune. Nu aveau decît două. Al treilea șezu pe-o laviță mică. Se așezară în silă. Părea că-i dor toate oasele. Părea că ochii lor se mișcă cu greu în cap, ca și cînd ar fi de sticlă. Și privirile lor ce rătăceau prin cameră erau sticloase. Din vestmintele lor se răspîndi frig. Bocancii grei, umflați, tari ca piatra, păreau oarecum că nu se țin de trupul lor, cu picioare cu tot, ci că sunt niște corpuri străine. Din cînd în cînd cele trei trupuri din mantalele subțiri și murdare, se zguduiau, și capetele cu capele pleostite, se scuturau. Urechile păreau tot niște capele : și la culoare și la mărime. Gazdele se speriară cînd le văzură. Le dădea o înfățișare stranie, neomenească. Cei trei se uitau încet prin odaie, se cutremurau din cînd în cînd, și nu ziceau nimic. În cuptorul de tuci ardea focul. Prin ușa spartă se vedea flacăra și grămada de jar dinlăuntru. De la o vreme privirile soldaților se ațintiră pe ruptura din ușa cuptorului, și nu le mai ridicară de acolo.

— Veniți de departe ? — întrebă dup-o vreme părintele Scurtu, cu un ghem de gheață în suflet. Se temea că-s degerați întregi, cum le erau urechile.

— De departe zise unul. N-am aflat nici un loc la spital, nici la cazarme, nici un adăpost pînă acum.

— E lume peste lume — se auzi un alt glas, mai subțire.

Nu se putea ști care vorbise, căci buzele le erau strinse la toți trei. Părea că vorbesc cu gura închisă.

— Am încercat pe la case, dar porțile sunt încuiate. Aici era deschis.

— Aici e o cooperativă. Nu se încuie ușa peste noapte. Dar de unde veniți ?

— Ne-am rătăcit de unitatea noastră și acum o căutăm.

— De mult ?

— De vro două săptămîni.

— Pe gerul ăsta ?

— Trebuie s-o aflăm.

— Dar, dragii mei, trebuia să vă alipiți de prima pe care ați întâlnit-o în drum, la primul cantonament de care ați dat. V-ați fi aflat regimentul mai târziu.

— Nu se poate. Am fi dați dezertori.

— Trecem din sat în sat, din oraș în oraș și întrebăm. Știe Dumnezeu unde va fi ajuns. Pe cine întrebăm, nu ne poate da nici un răspuns.

Soldatii răspundeau cînd unul cînd altul, cu ochii țintă la flacără. Cu urechile lor umflate cît pălăriile, cu vorba lor înceată, istovită, parcă înghețaseră sufletele în gazde.

Nastasia se gîndi ce are de mîncare. Nu mai avea decît o jumătate de pîne și puțină brînză. Se sculă, umplu o oală cu apă și o puse pe jarul din sobă.

— O să vă fac niște ceai, să vă încălziți puțin. Păreți aproape înghețați.

— Nu, suntem numai osteniți și flămînzi. Cred că numai urechile și picioarele ne sunt înghețate.

— Urechile se și văd că-s înghețate — zise preotul. De ce nu vă desculțați? Aducem zăpadă să vă frecați picioarele cu ea. E bună la îngheț.

— Hm! De două săptămîni nu ne-am putut desculța. Ni s-au umflat picioarele în bocanci, și ei sînghețați mereu cumu-i tunul.

— În cazul acesta trebuie să-i tăiați cu cuțitul.

— Cum să-i tăiem? Ni-s dați între efecte și trebuie să-i arătăm la unitate. Și apoi, cum am merge mai departe? Cu ce?

— Ați cere alții de-aici, de la vrun regiment din oraș, de la magaziiile de-aici. Dar, ce vorbesc! Dumneavoastră va trebui să intrați dimineată în spital să vă vedeți de urechi și de picioare. Nu puteți merge în halul acesta mai departe.

— La spital am fost. Nu-i loc.

— Trebuie să fie! Trebuie să vă facă loc.

— Dar unde? Am văzut cu ochii noștri. Zac unul într-altul și pe ganguri pînă la scări. Ba vro cinci erau pe scări și nu mai puteau să se miște de acolo. Nici cu aceia nu știau ce să mai facă doctorii.

— O să vin eu cu dumneavoastră dimineată, trebuie să vă facă loc ! Dacă picioarele vă sunt degerate și așa nu puteți merge mai departe.

— Trebuie să ne aflăm unitatea !

— Veți afla-o mai târziu. Dar cum v-ați pierdut de ea ?

— Eram la Tabla-Buții, și ne-au schimbat cu un regiment de ruși. Eram în tranșee, și la schimbare a început să tragă artileria germană. Foc aspru și des. Noi eram între cei din urmă cari au ieșit din tranșee. Nu puteam ieși pînă nu ne luau rușii locul. Și ei nu prea se îmbulzeau să intre. Am ajuns singuri prin pădure și ne-am rătăcit. A trebuit să stăm ascunși dup-o stîncă pînă începuse să mijască de ziuă. Băteau mereu tunurile. Se pare că germanii se temeau de un atac, cu prilejul schimbului. Dimineata am văzut că ne-am rătăcit. Nu era țipenie de soldat prin pădure, nici urme pe zăpadă. Două zile ne-a trebuit pînă am ajuns într-un sat. Iarna, pe zăpadă, te rătăcești mai ușor ca vara.

Nastasia turnă ceaiul în cești și se apropie de ei. Se sperie de minile lor cînd le văzu de aproape. Erau înnegrite și uscate.

Soldații cuprinseseră cu mare silă ceștile în minile lor, cari păreau mai mult niște gheare de pasere, și începură a sorbi în tăcere. Nastasia le mai umplu și a doua, și a treia oară. Oala era mare. Le dote apoi ce mai găsi de mîncare.

— E puțin — zise ea strîmtoată. — Atîta mai avem și noi la casă.

— Nu sunteți de-aici ? — întrebă un soldat.

— Nu ! Suntem refugiați din Transilvania — răspunse preotul, cu glasul sugrumat. De-o vreme i se tot ridica în grumaz un nod. Era extraordinar de emoționat, și abea-și reținea plînsul.

— Refugiați ?

— Da.

— Din care parte ?

— Din părțile Sibiului.

— Noi am luptat în săcuime. Suntem moldoveni.

— Așadar veniți spre casă ?

— Satele noastre au rămas mai în jos. Suntem din părțile Bacăului.

— Și n-ați trecut pe-acasă ?

— Păi cum să trecem ? Aveam doar concediu ? De la cine să fi cerut ? Cine să ne fi dat ?

— De, altfel am fi trecut noi, bucuroși.

Mestecară multă vreme la jumătatea aceea de pinișoară împărțită în trei și la fărămiturile de brinză. Spuseseră că-s osteniți și flămânzi, dar Nastasia își spunea, văzîndu-i mîncînd, că-s numai epuizați de puteri.

— Adică ardeleni ! Și sunteți de mult aici ?

— Din toamnă. Ne-au adus de la Rîmnîcu-Vîlcea.

— Armatele noastre au ajuns pînă în satul dumneavoastră ?

— Da.

— Hei ! Dacă nu veneau nemții ăștia, n-ați mai fi luat dumneavoastră niciodată drumul pribegiei ! Azi am fi fost departe, la Tisa.

— Ori dacă n-ar fi avut așa scule ! Cu sculele lor ne-au bătut. Au o ploaie de mitraliere, și tancuri multe și aruncătoare de bombe ! ăștia știu că sunt înarmați !

— Să fi fost noi pe jumătate, nu mai treceau ei munții cîtu-i lumea și pămîntul. Dar cum să avem atîtea arme ? Noi suntem o țară mică, popor sărac !

— Se spune că o să ne aducă pînă la primăvară franțuzii. Cît de pe partea rușilor, sănătate bună ! S-au așteptat arme și de la ei, dar nu ne-au trimis nimic. Au dar nu ne dau. [...]

— E adevărat că pe unele locuri părăsesc tranșeele și lasă frontul descoperit ?

— Așa s-aude. N-au prea venit ei în Moldova să lupte. De altfel nici în Dobrogea n-a luptat decît o divizie sirbească. Parcă prin Galiția și Polonia luptă ? Mai mult se plimbă.

— Pe-aici au trecut multe trupe rusești în toamnă, tîrziu.

— Vor fi trecut. Dar pînă azi, afară de artileria lor, nu s-aude să ne fi dat vreun ajutor.

— Se tot vorbea că rabdă la ger, că sunt bine echipați și îmbrăcați. Sunt, au mantale groase, cizme strașnice, dar tot nu rabdă la ger ca noi.

— Și hrană au din belșug, toate bunătățile.

Se părea că numai după ce au isprăvit de mîncat au descoperit copiii în pat.

— Doi ? — întrebă unul arătînd cu privirea.

— Trei — răspunse Nastasia.

— Și ați luat lumea în cap cu copii mici ?

Se urniră toți trei cu greu din locurile lor și înălțară din capete să vadă mai bine copiii, și mai ales pe cel mai mic, fetița, care dormea la capul opus al patului.

Un zîmbet ușor, palid, le înflori pe buzele vinete.

— Săracii ! Avem și noi copii acasă ! Să ferească Dumnezeu să nu ajungă și ei pe drumuri !

— Cum să mai ajungă ? — zise altul, revenind încet la locurile lor. S-a isprăvit doar' cu retragerea. S-a ajuns la linia opririi. De-aici încolo nu mai este retragere.

— Poate nu vor mai ataca nici germanii cît va ținea iarna — zise părintele Scurtu.

— Mai dau ei atacuri locale, așa pentru a mai ieși din amorteala tranșeelor și a frigului, dar chiar dacă ar ataca la primăvară pe tot frontul, cu înaintarea lor s-a isprăvit. Noul front e mai scurt cu mult, avem aici și pe ruși acum. Lucrul de căpetenie este însă că pînă la primăvară ne vin și nouă sculele franțuzești, și că se refac unitățile. N-o să mai rupă ei fronturi de-acum !

Vorbeau cu glasul și mai scăzut de cînd văzură copiii. Părea că încep a moțai de somn.

— Poate ați vrea să vă culcați — zise Nastasia și noi vă ținem de vorbă.

— Da, ne-am odihni puțin.

— Cum vedeți, nu-i decît podeaua. Și nu avem nici așternuturi.

— Dar cum ? N-aveți o bucătărie undeva ? Cum să dormim aici cu dumneavoastră și cu copiii ? Nu se poate.

— Ba da, stingem lampa și dormiți cum veți putea.

— Nu, începu altul. În căldura din casă cine știe ce am mai păți. De-acum au început să mă doară toate oasele, și abea a ieșit gerul din noi.

Stăruiră toți trei.

— Bucătărie avem, în curte. Dar n-am mai făcut foc în ea de cînd s-a pus gerul. Și în zadar am face : nu ține

căldura. Răsufală pe subt uşe, prin fereşti, chiar prin crepăturile pereţilor de birne.

— Lemne aveţi ?

— Mai avem.

— Dacă-i așa te rugăm să ne duci la bucătărie și să ne arăți unde sunt lemnele. Va fi tocmai ce ne trebuie nouă : nici prea cald, nici prea frig.

— Am ajuns oameni gingași, părinte — zîmbi unul. Ne-am subțiat în război. Ne trebuie o anumită temperatură. Să nu fie cu supărare, pelița noastră a ajuns foarte simțitoare la căldură.

— Dar nici în bucătărie n-avem pat, n-avem acoperitoare — vorbi Nastasia, crezînd că pentru aceea nu vor să rămînă în cameră.

— Nu-i nimic. Numai să nu înceapă a ni se dezgheța bocancii și picioarele.

La stăruința lor părintele Scurtu îi duse la bucătărie, aprinseră lampa, aduse lemne, ațîță focul, mai aduse două brațe de butuci, le arată șopronul cu lemnele.

— Nu veți putea dormi aici, oameni buni ! — zise el la sfîrșit.

— Cît e ceasul părinte ?

— Opt.

— Numai opt ! O să tragem un pui de somn, n-aveți grije !

Focul începu să bubuie în cuptorul de fier.

— Dă căldură repede, dar tot așa se și risipește spuse preotul. Tot mai bine ar fi să veniți în casă.

— Păi nouă chiar așa o aerisire ne trebuie, părinte ! Vă mulțumim de bunătate și noapte bună !

— Noapte bună ! Dar să știți, dimineată veniți cu mine la spitalul militar ! Trebuie să vă facă loc. Și puneți mereu pe foc !

Cît ce-i lăsă singuri stînseră lampa de petrol. Părintele traversă repede curtea. Era un ger de-ți tăia răsufarea, și-ți lipea nările nasului. Era o noapte fără lună. Stele scăpărau departe pe bolta întunecată, cerul părea bătucit cu nestimate mari, ieșite atunci din atelier, proaspete, și în cari își reflecta lumina un soare nevăzut.

Părintele intră repede în cameră. Cum veni din aerul proaspăt simți mirosul greu din casă ce se răspîndise din straiile soldaților la căldură.

— Să nu lăsăm ușa puțin crăpată ? — întreabă el.

— Las-o ! Pentru copii. Au fumat aici și-i un fum pișcător.

Dar nu putură s-o țină mult întredeschisă. Se simțea cum crește valul de frig de la picioare tot mai sus.

După ce închise ușa, Nastasia luă lampa de pe masă și începu să cerceteze cu de-amănuntul. Își aduse aminte ce auzise vorbindu-se de tifosul exantematic, și se temu. Prin câte locuri nu vor fi trecut bieții de ei de două săptămîni.

— Ei, cum mai ești și tu ! — se supără părintele înțelegînd ce caută.

— Nu sunt nicicum, decît cum trebuie să fiu : prevăzătoare. Doar avem trei copii. Trebuie să grijim.

— Mai îngrijește și Dumnezeu de om !

Nastasia ridică din umeri și căută mai departe. Nu află nimic, nici pe scaune, nici pe covorașul țesut din zdrențe pe care-l cumpărase din piață. Totuși îl adună și-l puse afară înaintea ușii. Nu se putea vedea bine pe țesătura aceea.

Părintele Scurtu adormi tîrziu în noaptea aceea. Nu-și mai simți sufletul așa de greu din ziua sosirii în oraș, cînd căuta zadarnic după cvartir. Văzuse o mică fărîmă din oștirile României. Își aduse aminte și de convoaiele de pedestrași și de căruțele cari trecuseră în cap de iarnă pe drumul de la marginea orașului, scurgîndu-se spre miazănoapte. Și acelea erau numai frînturi, resturi de oștire. Soldați muți, cu obraji suri, căluți cu spinările încordate în arc, numai piele și oase, tunuri ce se împotmoleau în glodul semiînghețat al drumului, soldați ce se opinteau, împingînd cu umărul. Cum se va mai reface oștirea din asemenea fărîme ? Cum vor mai învia soldații aceștia, de jumătate înghețați ? Auzise și o discuție pe care o ascultase într-o bodegă unde intrase să cumpere brînză. Erau acolo mai mulți localnici cari condamnau în gura mare felul cum se făcea retragerea.

— Nu-i nimic organizat, ascultați-mă pe mine. Nu-i nici un plan sistematizat de retragere. S-a mai pomenit așa ceva ?

— S-au gîndit numai la ofensivă, nu și la defensivă ! N-au avut destule pilde în cei doi ani de război ? Rușii de cîte ori au înaintat și s-au retras, dar fără dezastrul de la noi. Toate Statele Majore trebuie să aibă din bună vreme planuri strategice și pentru una și pentru alta !

— Au, unde sunt conduse de primii militari ai țării. Dar la noi totul e întemeiat pe legături familiale, pe nepotism, pe legăturile de partid și pe ambiție și în armată, și la conducerea armatei. Acum își poate mînca Brătianu fripți pe toți comandanții !

— Cu retragerea asta s-au încurcat itele de nici dracul nu le mai poate descurca ! Nime nu mai știe unde-i regimentul lui ! Cînd ajunge într-o localitate care i s-a spus, nu-i mai acolo. Sunt aglomerări în cazarmе, în spitale, ca și la noi... iar într-alte locuri stau goale, sau aproape goale.

— Vor fi stat pîn-acum !

— Dar uneori și șoselele sunt atît de aglomerate încît să știe nemții le-ar fi o jucărie să prindă zăci de mii de oameni și de vehicule.

— Ce spuneam eu ? N-au un plan. N-au organizat nimic ! N-au prevăzut nimic ! Niște imbecili. În loc să fi dat din bună vreme toată puterea în mîna lui Averescu ! Avem și noi un om, ba și doi, pe el și pe Cristescu. În loc să le fi dat lor toată puterea și întreaga răspundere — și nu de azi, ci din vremea neutralității, dacă Brătianu știa că va intra în război — a cocoțat la conducere oameni nepricepuți. Pe Averescu îl schimbă de la o comandă la alta, dar tot prea tîrziu, cînd geniul lui nu mai poate ajuta la nimic.

— Ș-acum a mai izbucnit și exantematicul ăsta ! Boală grozavă, domnilor ! Rar scapă pe care l-a înțepat odată păduchele exantematic ! Ce organizație sanitară ne-ar trebui ? Mai mult decît una de model ! Și ce avem ? Nimic n-avem domnilor ! Treceți pe la spitale și vi se va ridica părul în cap de ce veți vedea !

— Tu ai fost ?

— Nu am fost, că nu pot suporta asemenea spectacole, dar mi-a povestit nevastă-mea, că ea e de alea, de la Crucea Roșie, vezi Doamne !

...Atunci nu-i ascultase mai departe. Îi venise rîndul, își cumpărase brînză și ieșise revoltat de ceea ce vorbeau domnii aceia. Criticau. Făceau opoziție. Nu se simțea nici o durere sinceră din cuvintele lor.

...Acum îi veniră în minte discuțiile lor gîndindu-se la muțenia celor trei soldați. Aceștia n-au criticat pe nimeni. Nu s-au plîns de frig, de foame, le părea rău de-un singur lucru : că n-au avut și ei sculele nemților. Ei aveau dreptul să se revolte de lipsa de organizare : de două săptămîni erau în căutarea unității lor, erau trimiși dintr-o localitate într-alta. Și nu cîrteau împotriva nimănui. Nu se gîndeau la datoria altora, se gîndeau numai la datoria lor. Puteau să li se cangreneze picioarele degerate în bocanci, ei nu cutezau să-i taie pentru a se putea desculța, ei răspundeau de efectele ce li s-au dat.

Ce oameni erau aceștia ? Și din ce neam erau aceia cari criticau și condamnau pe toată lumea ?

Din cînd în cînd se ridica într-un cot și privea la geam. Se lumina, prins în gheață cum era, cîteodată. Semn că în bucătărie mai ardea încă focul. Și se mai liniștea.

Se gîndi că poate soldații aveau dreptate. Poate nu le-ar fi făcut bine căldura prea mare din odaie, și că ei nu s-au retras în bucătărie numai pentru a nu-i incomoda pe ei și pe copii, deși la început crezuse așa.

Dimineața se grăbi să meargă cu ei la spital. Va merge după pîne mai tîrziu, brutarul o să i le pună de-o parte.

Dar în bucătărie nu mai găsi pe nimeni. Cuptorul era rece, dar înlăuntru, subț spuză, mai era încă jarul unei trupini.

Ieși în stradă, privi de-a lungul ei. Nu era nici o suflare omenească. Zăpada cînta strident, metalic, supt pașii lui prin curte. Era un fel de ceață în văzduh. Părea că înghețase chiar aerul.

— Au plecat ! — zise el deznădăjduit, văzînd privirea întrebătoare a preteșei.

— Soldații ?

— N-au așteptat să mă trezesc eu să-i duc la spital.

— Poate se vor fi dus singuri.

— Nu ! Au plecat mai departe să-și caute unitatea.
— De-aici ar fi putut merge și cu trenul.
— Ce tren ? Nu mai circulă decît rar cîte unul de po-
vară. Cu trenul ar fi înghețat de bună seamă pînă acum.
Dar, să văd ! Poate să fie și cum zici tu, să se fi duș sin-
guri la spital. Dar nu așa crede.

Fusese mai de multe ori la spital, după slujba ce o fă-
cea la biserică. Știa că-i aglomerație mare, mai ales de
cînd începuseră să vină și bolnavi, dar nu era lipsa de or-
ganizare de care se plînseseră domnii aceia la bodegă. Doc-
torii, doamnele, domnișoarele de la Crucea Roșie, făceau
tot ce le era posibil. Cunoștea pe mulți din personalul de
serviciu.

Întrebă despre cei trei soldați. Nu, în dimineața
aceasta încă nu venise nici un pacient nou. Aseară însă
au fost trei soldați, ei trebuiau să fie după descrierea pă-
rintelui. Nu, în dimineața asta n-au mai venit.

— Și pentru ce nu i-ați primit aseară ?

— N-aveau nici o hîrtie pentru spital, ei erau în cău-
tarea unității. Apoi nu mai aveam nici un loc liber.

— Dar erau cu urechile înghețate și poate și cu pi-
cioarele. Nu-și mai puteau desculța bocancii.

— Doamne, cîți sunt ca și ei, și nu mai este loc. E o
nenorocire !

XXXVIII

Într-o zi, pe la mijlocul lui februarie, sosi în oraș fa-
milia doctorului Preda, cu o sanie. Veniră toți trei, avînd
să se întoarcă încă în aceeași zi. Gerul mai slăbise, între
amiezi soarele chiar încălzea puțin, dar drumul de sanie
era tare ca osul și lumina vinețiu în bătaia soarelui. Ză-
pada era groasă pe cîmp. Rar se vedea cîte-o tufă și cî-
te-un vîrf de cocean de porumb. Pe alocuri nămeții se în-
șiruiau în valuri înalte de doi metri, decorate pe piept
cu vâlurile fine, ca de spumă ușoară, înghețată. Unde tre-
ceau și peste drum au fost tăiați cu tîrnăcoapele și cu lo-
pețile, și sania trecea ca printre ziduri albe, de zahăr.

Clinchetul clopoștelor de la grumazul cailor picura în văzduhul senin. Aerul tare, de zăpadă, îndulcit puțin de soare, era absorbit de cei trei călători ca un fel de băutură care la început îi amețise puțin, mai ales pe doctoriță. Era îmboldorosită, peste palton, cu o bundă blănită cu miel negru, împrumutată de la vechilul moșiei din comuna lângă care era spitalul. Laura era învăluită într-o pătură cafenie, nu i se vedeau decît ochii și vîrfurile nasului. Doctorul Preda îmbrăcase, peste palton, un cojoc păcurăresc.

Coșul saniei era plin de fîn înmiresmat. Cu picioarele înfășurate în țoale, stăteau în fîn, și totuși, de pe la jumătatea drumului începuseră să le fie frig. Străbătînd întinderile albe, pline de scînteie de argint ce jucau deasupra omătului, părea că-și uitaseră de unde vin, unde se duc. Pustietatea albă și liniștea ce stăpînea îi făcea aproape imateriali, ca și zborul întins al saniei trasă de doi cai buni, împrumutați cu sanie cu tot de la moșie.

Gîndul Laurei zbura departe, în vremea copilăriei, pe cînd tatăl său ținea încă doi cai pentru drumurile lui, vara cu căruța, iarna cu sania. Adeseori doctorul nu putea scăpa de ea și o lua în sanie, iarna, pînă la un sat vecin, la un bolnav, unde era chemat. O înfोfoleau într-o blană căptușită cu lup, și copila chiuia de bucurie și de plăcere, tot drumul.

Ce bine ar fi să se mai poată întoarce vremurile acelea ! Să nu fi crescut niciodată fată mare, să nu vină războiul, să fi rămas mereu acasă, lângă mamă-sa, copilă mică.

Schimbau rar cîte un cuvînt, risipiți în nemărginirea albă, ascultînd picuratul ireal al zurgălaielor. Doctorul Preda simțea uneori parcă atingerea blîndă a neființei, și o voluptate de a se risipi în ea. Să nu mai aibă nici un gînd, nici o grijă, să alunece așa cu sania pe zăpadă, tot mai ușor, tot mai imaterial, pînă nu și-ar fi dat seama unde a dispărut, și cine este.

Plecaseră toți trei cu sufletul greu de acasă. Pentru doctor lipsa de înzestrare a spitalului era un chin tot mai greu. Făcea rapoarte după rapoarte, cereri după cereri, la cari de cele mai multe ori nu primea nici un răspuns, iar cînd i se promitea ceva, rămînea cu promisiunea. Nu

avea medicamente, se împuținaseră de tot materialele de pansament, vată aproape nu mai avea. Era nevoie și de alte cîteva instrumente chirurgicale, și le cerea mereu în zadar. De curînd mai primise un aviz că bolnavii și răniții lui vor fi evacuați într-altă localitate, și că la spitalul lui vor fi aduși exantematici. Va fi schimbat în spital de boale contagioase, fiind potrivit pentru un asemenea scop, izolat cum era pe cîmp.

Avea bolnavi, avea răniți cari ar fi trebuit să fie de mult în picioare, dacă ar fi avut medicamentele necesare. Îi era greu și rușine să-i trimită netămăduiți. Oricare doctor își putea face părerea cea mai rea despre știința și priceperea lui, văzînd în ce stare staționară, și uneori înrăutățită erau bolnavii și răniții îngrijiți de el. Avizul venise, dar nici o altă dispoziție nu se luase, așa încît îi venea să creadă că avizul fusese dat numai pentru a scăpa de cererile și rapoartele lui.

Mai era întristat și pentru un alt lucru care o privea în primul rînd pe fată, pe Laura, și care o neliniștea adînc și pe doctoriță.

Un ofițer de rezervă, locotenent, profesor de meserie, convalescent acum după o boală îndelungată, se îndrăgostise greu de Laura. Era un băiat brunet, de vreo douăzeci și opt de ani, cu ochi mari, negri, visători, o fire melancolică. Boala îl slăbise și între cearșafurile albe, în pat, avea o față ca de sfînt bizantin. Laura îl îngrijise cu toată priceperea și delicateța, ca și pe alții, și nu bănuise ce ar putea să se întîmple. Vedea că ochii lui o căutau mereu, dar tot așa făceau și alții, cînd trecea prin sală, cu șorțul alb, cu fața fragedă și delicată, cu ochii blînzi, cu un surîs ușor pe buze.

Dar, de la o vreme, profesorul îi apuca ușor mîna și nu i-o mai lăsa. Se uita pierdut la ea, și în ochi îi tremurau unde de lacrimi. După ce putuse umbla prin sală și pe coridor, se apropia timid de ea, și încerca să-i vorbească. Emoția îl oprea însă să poată spună ceva deslușit.

Laura începea să înțăleagă și se tulburase adînc. Să-i spună că-i logodită? Dar nu vedea el inelul ei de logodnă pe deget? Nu cuteza să-l oprească să-i țină mîna.

Era așa de rugătoare privirea lui, încît o simțea pînă-n adîncul sufletului...

Pînă cînd într-o zi se trezi că-i cere mîna, așa dintr-o dată, fără nici o pregătire, cum se întîmplă uneori cu oamenii prea timizi.

Laura rămase înmărmurită.

— Sunt logodită, domnule profesor, cum puteți să-mi faceți o asemenea cerere? N-ați văzut inelul meu? — și ea ridică mîna stîngă cu verigheta de aur pe deget.

El înclină din cap, în semn c-a văzut.

— Cum vă iubesc eu, nu vă poate iubi nimeni altul pe pămînt, domnișoară Laura — răspunse tînărul abea șoptit.

— Cred că nu se cuvine să-mi vorbiți așa cînd știți că sunt logodită — zise fata și se depărtă brusc.

Spuse părinților, și doctorul îl rugă pe profesor să nu tulbure liniștea fetei. Era logodită și logodnicul ei era aici.

— Unde aici? — întrebă îngrozit profesorul. Aici în spital?

— Nu. E aici în țară, în Moldova. E un tînăr avocat de la noi din Ardeal, a fost ofițer în armata austriacă, a căzut în captivitate la ruși. De-acolo a scăpat, a trecut în România și a intrat în armată. A fost rănit, l-am îngrijit și noi într-un spital din Rîmnîcu-Vîlcea, și acum e la unitatea lui în refacere.

Profesorul își lăsă capul în piept.

— Iertați-mă! Rog și pe domnișoara să mă ierte!

— Se cunosc de cînd erau copii de școală, și-s logodiți de la începutul războiului mondial. Așa că înțelegi dumneata.

— Vă rog încă o dată să mă iertați că am îndrăznit. Și vă rog să-mi dați o foaie de plecare de la spital.

— Ar trebui să mai rămii cel puțin o săptămînă.

— Nu mai pot. Trebuie să mă fac nevăzut pînă de-seară.

Doctorul vorbi cu soția și cu Laura, și părerea tuturor fu că e mai bine să plece. Seara patul lui era gol. Dar de-atunci, și erau zece zile, Laura părea foarte schimbată. Era mereu îngîndurată, abătută, tresărea din bun senin, și nu mai putea mîncea aproape nimic.

— Se vede c-a impresionat-o adînc mărturisirea tî-nărului — zise doctorița.

— Nu înțăleg pentru ce. O mărturisire ca aceasta într-un spital unde sunt atîția tineri și o singură fată ! Ușor se ajunge la asemenea declarații. Cei suferinzi sunt mai susceptibili, mai impresionabili.

— Nu știu, o vād tulburată. Poate nu i-a fost indiferent nici ei. Uite ce este, dragul meu ! Dumnezeu știe cît va mai ținea războiul. Cum logodnicul ei e în țară, socot că lucrul cel mai bun ar fi să se căsătorească, să nu mai aștepte. Dacă spui că tinerii din spital sunt mai impresionabili, cred că nici o fată, chiar logodită, nu poate fi cu totul imună la vederea atîtor tineri. Îi trebuie și Laurei un reazim. Și acesta nu poate fi decît căsătoria cu Ionică. Pentru ce să o lăsăm în zbuciumul de acum ?

Doctorul fu însă hotărît împotriva căsătoriei, acum. La primăvară vor începe iar luptele, se pornise și epidemia aceea de tifos exantematic. Cine știe ce se mai poate întîmpla. Ce ? Să-și mai vadă fata și văduvă ?

Laura fu însă de părerea mamei sale, și fiindcă doctorul nu se dădea încă bătut, hotărîră să pornească toți trei să se consulte și cu familia preotului.

Pe Laura o mișcase adînc mărturisirea profesorului. Îi fusese simpatic de cînd îl văzuse într-un pat din spital. Îi plăcea să-l îngrijească. Nu avea nici cea mai mică îndoială că nu-l iubea decît pe Ionică, dar bolnavul acesta, Vasile Pîrvu, avea ceva deosebit, ceva misterios în priviri, în glas, care-i plăcea și o predispunea spre visare. Plecarea lui bruscă o neliniștise ca și declarația lui. Îi părea rău că plecase. Avea sentimentul că pierduse ceva de preț, o mîngîiere care radia mereu din ochii lui, din întreaga ființa lui. Poate sentimentul acesta întuneca sau vătăma întrucîtva dragostea ei pentru logodnic ? Nu credea, și totuși era mereu tulburată din cauză aceasta. Și starea aceasta sufletească poate contribuisse ca, în zborul saniei, să regrete că nu mai era iarăși o copilă mică, acasă la ei, lîngă mamă-sa.

Nastasia avizată de venirea lor, făcu de vreme foc în bucătărie. Nu putea pregăti un prînz mai cumsecade în cuptorul din cameră. Nu mai era nici gerul așa de mare.

Cînd sania intră în curtea cooperativei, era către amiază. Toată lumea alergă întru întîmpinarea lor. Nastasia cu Laura cea mică în brațe.

Fu o expansiune de îmbrățișări și sărutări. Era mișcat și doctorul. Laura își luă fina în brațe, și cele trei femei și copiii dădură buzna în bucătărie. Era destul de cald acum acolo.

Părintele Scurtu luă pe doctorul la braț și-l dusă în locuință.

— Am pregătit pe seama ta o surprindere, doctore.

— Vai de mine ! Mai există azi posibilități de surprindere ?

— Stai numai să vezi !

Îl pofti să șadă pe unul din cele două scaune, se duse apoi și deschise o fereastră, scoase de acolo o sticlă plină de un lichid auriu și un păhărel pentru rachiu, și le puse victorios pe masă.

— Rachiu ? — întrebă doctorul și ochii începură să-i sticlească veseli.

— Coniac !

— Coniac pe vremea asta ? Cum ai ajuns la el ?

— Am făcut pe dracu-n patru cînd am primit avizul vostru că veniți. În oraș nu se mai află nici bere, nici vin, nici rachiu, de la venirea rușilor.

— Știu că nu se poate găsi. Am trimis și eu de cîte ori a venit cineva pe la noi, să-mi aducă.

— Nu se vinde nicăiri !

— Ce să se vîndă ? Eu am nevoie la spital uneori de spirt pur, am cerut mereu în toate rapoartele. Nu-i și nu-i. Din novembre n-am mai pus pe limbă nici un strop de alcool.

— Păi, știam că-ți fac o bucurie.

Scoase din buzunar un briceag cu șurub și trase dopul.

— Cum ? Încă nu l-ai gustat ?

— Se cădea să-l gustăm amîndoi. Alcool n-am mai văzut nici eu de la venirea rușilor. E oprită vînzarea cu desăvîrșire.

— Dar dacă te-a înșelat cineva — zise cu teamă doctorul — și nu-i alcool ?

— Aș ! Imposibil ! Poftim ! Și-i dădu sticla destupată să-l miroase.

— Hm ! Hm ! Hm ! Mare minune !

Scurtu îi umplu păhărelul.

— Fă-mi plăcerea și gustă-l !

— Păi, pune-ți și ție ! Se cade să închinăm în preajma unui asemenea eveniment.

— Am numai ¹ un păhărel de rachiu. L-am aflat aici la locuință când ne-am mutat.

Doctorul Preda își muie buzele, sorbi un strop, îl trecu pe cerul gurii.

— E coniac veritabil ! De unde-l ai ? Mi-ai face un mare serviciu să-mi cîștigi și mie un kilogram.

— O să-l împărțim pe acesta frățeste. Altul nu-mi mai poate da brutarul meu.

— Brutarul nu crîșmarul ?

— Brutarul ! Am dat eu de un evreu, omul lui Dumnezeu, care-mi înlesnește și ajungerea mai ușor la pîne. El mi-a făcut rost și de coniac, cînd i-am spus pe cine așteptăm, și că nici tu nici eu n-am mai pus din toamnă nici un picur de alcool pe limbă. Dar bea-l, frate, nu vezi că eu aștept ca pe jar ?

— Adevărat, numai cît e păcat de moarte să-l bei dintr-o dată. Așa ceva nu se cade să fie tratat cu grabă.

Preotul își umplu apoi păhărelul pentru el, urmînd aceeași ceremonie ca și doctorul, care-l privea cu ochii luminoși.

— E o minune !

— E un coniac vechi ! De unde-l va avea jidovul ?

— Evreul, dragul meu ! Eu brutarului meu nu-i pot spune nici în gînd decît evreu. E unul dintre cei buni și miloși, de cari se vorbește la *Biblie*. E un fel de Avraam. De unde să-l aibă ? Am convingerea că ei nu duc lipsă de nimic. Au tot felul de provizii. Cei mai mulți le speculează, cînd pot. Pe subt mînă aud că se mai vinde și vin în butelii. Dar eu n-am ajuns niciodată la una.

Vorbînd, părintele Scurtu umplea mereu păhărelul, cînd pentru doctorul, cînd pentru el. Gustau încet, cu socoteală, ca pe ceva de mare preț. Numai după ce tre-

¹ În manuscris : N-am numai (n.ed.)

cură de cîte patru, începură să nu-l mai trateze cu atîta distincție. Pe nesimțite, începură a se încălzi, și buna lor dispoziție să crească.

— E curios — zise părintele — eu cum mă știi ca și tine de altfel și intelectualii din sat, dacă beam cîteodată, beam bere. Totuși de cînd nu se mai află nici un fel de băutură, n-am dorit niciodată berea, ci numai vin sau rachiu.

— Și eu, asemenea. Se pare că organismul știe ce-i trebuie. Dacă are nevoie de alcool, apoi nu se poate mulțumi cu apă chioară.

— Organismul nostru să aibă într-adevăr nevoie de alcool ?

— Are ! — întări doctorul cu convingere. — Există, subț diferite compoziții, de cînd există și omenirea. Dacă n-ar avea, nu l-ar fi inventat oamenii.

Ședeau unul în fața celuilalt, cu sticla și păhărelul între ei, și se bucurau ca doi copii. Băutura le vărsase o căldură plăcută în trup, îi ametise puțin, și ei erau tot mai bine dispuși, și vorbeau cu o însuflețire și cu o plăcere pe care n-o mai simțiseră de mult, de cînd acasă, în vremurile de pace, se aprindea cîte-o discuție între intelectualii din sat, lîngă un păhar de vin sau de bere.

Despre ce nu vorbiră ? Începură de la despărțirea din Rîmnic, aveau ce să-și spună. În epistolele ce le schimbaseră pînă acum ce-și putuseră spune ?

Cînd se opriră asupra iernii acesteia fără sfîrșit, părintele Scurtu se întunecă o leacă. Vorbi de greutatea aprovizionării, de Ionică ce venea înghețat cu laptele, îi veni pe limbă să-i spună și cum a ajuns la palton, dar se opri pîrîndu-i un lucru prea umilitor. Vorbiră despre retragere mai ales, despre mizeria și lipsurile ce împînzeau întreaga Moldovă, despre tifosul exantematic care se lățea tot mai tare. Vorbiră despre atitudinea evreilor, despre germanofilia lor, despre criticele aprinse și veninoase ce plouau asupra guvernului și a conducerii armatei.

— Nu știu cum, dragă doctore, dar tot mai mult am impresia, ba chiar convingerea, că sunt destui cetățeni aici cari nu pot fi români curați. Nu judecă, nu simt ca majoritatea. Dumnezeu să mă ierte, dar uneori cred că sunt unii cari se bucură de dezastrul României, numai pentru

a putea lovi în guvern. Și, apoi, o lipsă de demnitate ! Critică și în fața evreilor, prin prăvălii. De altfel așa-mi pare că cu evreii au ei ce au !

— Fac afaceri împreună !

— Despre asta nu știu. Dar îmi pare că chiar autoritățile îi tratează mai bine decât pe români, mai ales pe țărani. Închipuie-ți că înainte de îngheț, când era zloata mai mare, se simțise mare lipsă de lemne de foc în oraș. Pentru brutării, mai ales. Și trebuie să știi că toate brutăriile de-aici sunt evreiești, ca și măcelăriile, de altfel, e nemaipomenit !

— În toate orașele din Moldova, e așa. Eu am trecut prin vreo cinci. Tot negoțul e în mîna lor. [...]

— A luat județul dispoziții să se aducă lemne de la o depărtare de patruzeci de kilometri. Veneau șirele de care țărănești zile și nopți, pîn-aici, uzi și ei și boulenii slabi, plini de zloată, aproape înghețați. Descărcau lemnele în curțile brutăriilor, și li se plătea cîte cinci lei de car.

— Cu lemne cu tot, ori numai drumul ?

— Cu lemne. Nici un sfert din drum nu era plătit cu cinci lei. Țăranii luau banii, îi priveau și pe-o față și pe alta, și-i puneau bine. Nici un cuvînt de protest, nici un gest de revoltă. Carele veneau însoțite de jandarmi.

— De, jandarmul e factor esențial aici, am văzut și eu.

— Cînd s-a pus întîia zăpadă, de-un metru cel puțin — pe la noi n-am văzut în viața mea așa ceva — evreii nu-și mai putuseră deschide ușile prăvăliilor, așa era de înalt omătul pe trotuare. Era paralizată chiar orice circulație. În loc să pună evreii mîna să-și curețe zăpada fiecare înaintea prăvăliei, au fost aduși țărani din satele din împrejurimi, și au curățit-o ei, în vreme ce comercianții stăteau în ușa prăvăliilor și-i priveau cum lucrează. Se poate o umilire mai mare a românului chiar prin dispoziția autorităților ?

— Sunt legați prin interese, asta este, cei din fruntea administrației cu evreii. Se spune că fiecare mare proprietar își are evreul lui de afaceri. Vechilul, administratorul moșiei boierești de la noi încă are unul. Cu el trebuie să tratez tot ce privește alimentația spitalului. Pe-aici, se vede, că așa sunt învățați.

— Nu știu ! Eu nu pricep încă multe din ceea ce văd. Iată de-o pildă, o constatare pe care o fac zilnic pe piață și o poate face orîșicine : o femeie de la țară dacă aduce o găină, o vinde mai bucuros, la același preț, unui evreu decît mie sau altui român. De asemenea ouăle, brînză, laptele și orice aduce de vînzare. Îți vine să crezi că ține mai mult la străin decît la neamul lui. Și iată o altă realitate pe care de asemenea nu o înțeleg : țăranul român cîtă vreme e acasă îmbrăcat în hainele lui, cînd vine la oraș se ploconește la toată lumea. E mereu cu căciula în mînă. Îndată ce îmbracă haina ostășească, parcă-i alt om. Se poartă cu demnitate, e mîndru, hotărît, nu iese din dreptul lui. Cum e posibilă o asemenea schimbare și ce o determină ? Sunt multe lucruri pe-aici pe cari nu le poți pricepe așa dintr-o dată.

— Poate e nevoie să cunoaștem mai bine stările sociale între cari trăiesc. Vezi bine, din citit nu prea știu lucruri bune despre ele. Am discutat noi acasă asupra așa-numitei neoiobăgii în care trăiesc țăranii din România, unde [în] locul boierilor de odinioară, cari își administrau singuri moșiile, țăranii au ajuns pe mîna arîndașilor sau a vechililor. Parcă răscoala agrară din 1907 nu-i chiar așa departe.

— Dar ce legătură poate avea una cu alta ?

— E numai o încercare de explicare. Drepturile țăranului, pînă este acasă, nu sunt respectate nici de arîndaș, nici de vechil. Jandarmul de cele mai multe ori, e în slujba acestora — cel puțin așa se putea citi și în ziarele de la noi cu prilejul răscoalelor. Țăranul nedreptățit ajunge fricos și umilit. Cînd îmbracă haina ostășească ajunge și el un om, cineva cari însemnează ceva, care-și are dreptul și autoritatea lui.

— Poate să fie așa, vezi, la asta nu m-am gîndit ! Cu siguranță e așa cum spui, aداuse însuflețit părintele Scurtu. Sunt doi oameni deosebiți în țăranul de aici Am avut nenumărate ocaziuni să mă conving : cetățeanul și soldatul. Cetățeanul — nu plătește două parale —, soldatul — să-l săruți și să i te închini ! Și e același om ! Acesta e un lucru de o enormă importanță, după părerea mea, dragă doctore. De o importanță capitală pentru viitor.

— Pentru viitor ? Ce vrei să spui ?

— Dă-i țăranului de-aici toate drepturile cetățenești, respectează-i-le ; dă-i posibilitățile unui trai material omnesc ; redă-i demnitatea de om și va fi și în hainele lui de acasă insul superior care este soldatul. Iată reforma cea mare care va schimba după război România !

— Se și vorbește despre o reformă agrară.

— Reformă agrară, înproprietărirea țăranului, dar și o reformă morală a administrației. Să nu-l mai umilească pe țăran în fața evreului, punîndu-l să-i măture în ușa prăvăliei. Să știi că așa se poate explica și purtarea țăranului la țîrg, cînd vinde mai bucuros evreului decît creștinului. Nedreptățit mereu, nu mai are nici o demnitate cetățenească. Apoi vede și autoritățile în slujba evreului. Fie că e brutar, fie că e arendator de moșie, jandarmul ține partea evreului.

— Reforme, reforme ! De cîte reforme nu ar fi lipsă, Dumnezeuule sfinte ! Mă gîndesc și la necazurile mele cu spitalul ! Ce greoi aparat administrativ, ce lipsă de organizare, de metode rapide, cum s-ar cere azi mai ales. Nu-i lăsată omului nici o inițiativă. Pe răspunderea lui nimeni nu poate lua nici o măsură, nu poate introduce nici o reformă, a cărei necesitate se simte imediat. Orice lucru, orice dispoziție, cît de neînsemnată, trebuie să pornească de la centru. Stai cu mîinile legate și aștepți aprobarea de la centru care de obicei nu vine. Adică nu vine nici aprobare nici respingere, pentru că în majoritatea cazurilor nu primește nici un răspuns. Eu nu știu, a fost așa și în vreme de pace, ori numai acum în război, deși după convingerea mea, o bună administrație ar trebui să funcționeze mai punctual chiar în vreme de război. Reforme ! Desigur ar fi de dorit, dar întîi să vedem sfîrșitul războiului !

Vorbiră apoi multă vreme de eventualitățile din viitor. Se spunea, și era chiar adevărat, că sosiseră în Moldova ofițeri francezi, arme nouă din Franța și Anglia, o cantitate respectabilă de armament expediat de mult de către aliații din Apus prin Rusia, și pe care rușii îl reținuseră pînă acum, nu se știe din ce motive. Vorbiră de refacerea și completarea unităților, de noua instrucție în mînuirea armelor noi, făcută de către ofițerii francezi. Se

spunea că intrarea României în război a ușurat foarte mult frontul din apus, venind de acolo mai multe armate germane împotriva României.

— Ce va fi până la urmă nimeni nu poate ști — zise doctorul. — Probabil că germanii tot vor pierde războiul. Prea s-a ridicat toată lumea împotriva lor.

— Eu am rămas mereu optimist, doctore. Biruința e în mîna lui Dumnezeu, iar Dumnezeu e al dreptății nu al împilării.

Cînd închinară, tot cîte unul, pentru cea din urmă oară cu păhărelul, se simteau cam moleșiți și amețiți de coniac. Căldura plăcută de la început dispăru. Băutura scăzu binișor în sticlă.

— Vai de mine, mi-am și uitat de doamna și de Laura ! Sunt tot în bucătărie !

— Nu-i nimic ! Își vor avea și ele poveștile lor, n-ai frică.

— Trebuie să le invit să bea și dînsele un păhărel.

— Mai este vreme ! Stai încă puțin. Am să-ți spun o vorbă.

După ce se gîndi puțin, adause :

— Noi am venit azi toți trei nu numai pentru a vă vedea, ci și pentru a vă cere un sfat. Ne sunteți aici cei mai buni cunoscuți și prieteni.

Doctorul îi povesti întîmplarea care dusesese la diferendul între el și cele două femei. Părintele Scurtu îl ascultă cu foarte multă atențiune. Cînd isprăvi doctorul, spuse numaidecît :

— Sunt cu totul de părerea doamnei și a Laurei.

— Să se căsătorească acum ? Aici ? Între împrejurări ca cele de azi ?

— Și încă numaidecît ! Cît se poate de repede !

Doctorul rîse de însuflețirea lui.

— Nu-i nimic de rîs, dragul meu. Eu cred că cunosc destul de bine pe domnișoara Laura. O logodnă prelungită, cînd nu-i nici o piedică în căsătorie, nu-i consultăm nici între împrejurări normale. Domnișoara Laura are nevoie de-o mai mare intimitate cu Ionică. Nu are una orice. Dar o astfel de intimitate desăvîșită e mai de decît căsătoria. Laura e timidă de nevoie de sprijinul bărbatului pentru a nu

suferi pe urmele timidității. Cînd e vorba să întreprindă ceva ea, numai la răspunderea ei și pentru ea, e cutezătoare, ba aș spune că-i cu capul în mînă. Ca atunci cînd era gata să fugă cu noi în Țară, fără învoirea voastră. Dar cînd e vorba și de Ionică, e timidă. Îți aduci aminte de Rîmnic ? N-a ajuns neînțelegerea între ei pînă la a-i fi azvîrlit inelul în mijlocul camerei ? Și aceasta numai pentru că ea nu avusese curajul să-i spună logodnicului pentru ce nu ar fi dorit să părăsească atunci spitalul și să se întoarcă la unitate.

— Așadar mă părăsești și tu ! Rămas singur, e sigur că trebuie să mă dau bătut — zise vesel doctorul.

— E mai bine așa, crede-mă. Și acum, dă-mi voie să invit doamnele.

— Dar stai, frate, să vin și eu, să-ți văd bucătăria. Plecară amîndoi traversînd curtea.

— Nastasia cît a ținut gerul cel mare, a trebuit să fiarbă în casă.

— Unde ? N-aveți în odaie mașină de gătit.

— În cuptor, pe jarul și la focul din cuptor.

— Săraca femeie ! Cît se va fi chinuit !

— Da, e o ființă de neprețuit, doctore, pe cuvîntul meu. E de o îndemînare extraordinară. Închipuie-ți că a putut găti și la cuptorul din cameră ! N-aș fi crezut nicio dată. E o femeie de neprețuit. Fără ea, cine știe ce s-ar fi ales de copii și de mine. Și fără slujnică ! Ea face totul.

Vorbea cu însuflețire. Era și focul coniacului, dar și admirația față de soție care crescuse în proporții aproape catastrofale de la refugiu. Se simțea mereu pe lîngă ea ca a cincea roată la car.

Din bucătărie răzbătea larma convorbirii și risul vesel al celor trei femei. Se însuflețise și doctorița, și, după multă vreme, rîdea acum mai înfîi.

— A, bine că veniți — zise Nastasia. — Dumneavoastră ce părere aveți ? Ce rochie să poarte mireasa ? Cu șlep sau fără șlep ?

Înțeleseră că glumeau pe socoteala lipsurilor de azi cînd nici vorbă nu putea fi de o rochie de mireasă.

— Dar cum ? Dumneavoastră ați ajuns așa de departe ? Pînă la rochia de mireasă ? Parcă am venit numai să ne consultăm prietenii ! — vorbi înveselit doctorul.

— Consultul s-a isprăvit într-o minută, dragă doctore. Eu am fost de mult de părerea asta. Doar i-am și scris Laurei.

— Hm ! Văd eu că v-ați ridicat cu toții împotriva mea ! Părintele încă s-a pronunțat pentru căsătorie, și încă pentru una neîntârziată. Acum, poftim și mai răzbește cu cineva ! Cuvîntul viitoareii nănașe cred că e hotărîtor.

Laura sări la tatăl său și-l sărută pe amîndoi obrazii.

— E gata și prînzul — zise Nastasia. — De-acum numai noroc și sănătate să dea Dumnezeu.

— Ți-am spus eu că au ce vorbi aici — zise doctorul întorcîndu-se spre Scurtu ! — Te poți aștepta că aici s-au hotărît pînă acum toate lucrurile. Poate și ziua căsătoriei.

— Se-nțelege că s-a hotărît ! — răspunse veselă Nastasia. — Dar nu întrebați. Nu vă spunem nimic pînă la masă.

Doctorul Preda se miră mai tîrziu că nici în casă în fața preotului, nici în bucătărie înaintea femeilor, n-a mai făcut nici o rezistență, ba se învoise la căsătorie cu toată bucuria, ca și cînd ar fi fost aceasta părerea lui și mai înainte. Acum își zicea că alcoolul consumat era de vină, pentru că, îi ușurase sufletul, îi împrăștiase grijile, ba chiar îl însuflețise. Dar oare nu simte omul mai limpede adevărul chiar într-o asemenea dispoziție sufletească ? se întreba el mai tîrziu, mîngîindu-se. În definitiv, pentru ce s-ar mai fi opus ? Primejdia morții rămînea aceeași și dacă Ionică rămînea numai logodnic. Și Laura la fel ar avea de suferit și într-un caz și într-altul, dacă tînărul ar cădea pe front sau de tifos exantematic.

Ajunși cu toții în cameră, femeile se făcură că se scandalizează văzînd cît au băut bărbații din sticla de coniac. Le păruse lor că erau prea bine dispuși. Făcură haz, trebuind să bea și ele pe rînd din același păhărel.

— Nu-i nimic ! Între nași și fini toate sunt îngăduite — zicea Nastasia. Trebuiră să bea și ele cîte două păhărele. Doctoriței îi făcu bine alcoolul, dar, slăbită încă cum era, i se urcă numai decît la cap. Trebui să șadă pe un scaun.

Nastasia începu să aştearnă masa. Deodată se opri, îşi duse mina în şold, şi începu să rîdă înveselită.

— Mai dă-i un păhărel părinte — zise doctorul. Prea rîde frumos !

Nastasia avea într-adevăr un rîs frumos, clar, plin de căldură ca o cascadă. Toată lumea se înveselea, cînd erau în societate, ascultînd-o.

— Rîd pentru că la un lucru nu m-am gîndit pînă acum. Nu avem decît patru farfurii, patru cuţite, patru linguri şi furculiţe. Ce ne facem ?

— Ei, comedie ! Cum ne-am putut uita ! Aş fi cerut împrumut de la brutarul.

Trebuie să le spună şi celor două femei ce-i cu evreul brutar.

Se începu o gilceavă şi o larmă veselă. Cei doi bărbaţi, pînă una alta, mai subseră cîte două păhăruţe. Sticla ajunsese la jumătate.

Se hotărî că băieţii vor mîncă în aceeaşi farfurie, Nastasia şi Laura dintr-a doua, bărbaţii dintr-a treia, iar doctoriţa va avea singură una. Dar repede înţelesesă, în izbucniri de rîs, că nu avea destule linguri pentru supă. Gazdele şi băiatul cel mai mare vor aştepta pînă mîncă ceilalţi. Începură să se îmbie, fiecare voia să aştepte. Doctorul şi preotul se apropiară de fereastră unde era sticla cu coniac.

— Cred că noi suntem chemaţi să aşteptăm — zise doctorul, umplîndu-şi din nou un păhărel.

Veni apoi altă încurcătură. Nastasia pregătise pentru prînzul acesta trei feliuri de mîncare. Trebuiă să spele farfuriile după fiecare fel. Se certa cu Laura care să le spele.

Fu o petrecere care le însenină sufletul tuturoră şi îi făcu să uite pe-un răstimp că erau în refugiu, în vreme de război. Întîlnirea de-acum rămase ca un tablou luminos în amintirea lor multă vreme după-aceea...

Peste o săptămînă se făcu nunta în locuinţa doctorului de lingă spital, fiind de faţă aceeaşi ca şi la prînzul de acum. Ionică Vestemean primi un concediu de o lună pe care-l petrecu în familia doctorului.

XXXIX

După cununie doamna Preda luă ea locul Laurei în spital. Se înzdrăvenise, întinerise și devenise deodată foarte curajoasă și îndemînică.

La început doctorul se codise să facă schimbul.

— Tu știi că nici la spitalul din satul nostru nu ai fost bună decît la bucătărie, ca administratoare. Știi că nu-ți face bine să legi răni, să te învîrți în jurul bolnavilor. Nu vei putea suplini pe Laura.

— Ba voi putea, numai să vreau ! Parcă Laura nu-i fata mea ?

— E a ta, dar e mai curajoasă și mai îndemînică. Apoi, ea știe o mulțime de lucruri pe cari tu nu le știi. Va trebui să fiu mereu lîngă tine, și vezi că nu prea am vreme.

— Va fi de-ajuns să-mi arăți o dată. Așa cap slab mă crezi ?

Doctorul nu se mai opuse. Pe lîngă personalul puțin ce-l avea, era nevoie și de-o îngrijitoare mai scuturată. Cel puțin va supraveghea. Înțelese și el că Laura avea și ea dreptul la un concediu. Dacă nu va fi de o lună ca al lui Ionică, va fi de-o săptămîină, de două.

Se miră însă cînd văzu pe nevastă-sa punîndu-se cu atîta inimă pe lucru, și cît putea fi de îndemînică.

— M-ai înșelat, draga mea ! Dacă știam că semeni cu Laura, te luam eu de mult în spital. Vezi și tu ce personal slab avem. De-acum să știi că vei lucra aici alături de Laura.

— Ți-aș fi ajutat eu și pînă acum, dacă nu interve-nea boala mea.

— Dar nici prea zeloasă să nu fii. Știi prin ce ai trecut.

— O, acum nu mai am nimic ! Mă simt mai sănătoasă decît înainte. Uită-te și tu la mine !

— Da, e adevărat, ești bine, totuși nu te prea obosi.

— Să n-ai nici o grije. De cînd s-a măritat Laura, am întinerit și eu. Vezi tu, dragul meu, noi mamele nu suntem odihnite pînă nu ne vedem fetele măritate, așe-

zate. Trăim mereu ca subț o amenințare, pînă nu le vedem cu rosturile lor.

— Da, vă e frică să nu rămînă fete bătrîne !

— Și asta, n-ai pentru ce zîmbi. O femeie nu-i întreagă decît măritată, n-are nici un rost, dacă nu are o familie. Voi nu cunoașteți sentimentul acesta.

— Și acum, nu mai ești îngîndurată ?

— Nu, pentru că a nimerit un om bun, muncitor și cinstit. O partidă ca asta e păcat să se piardă. Se cunosc de mult, din copilărie. Ionică s-a mai arătat apoi și un bărbat curajos. Nu oricine intră voluntar în război. Cîți dintre prinsonierii ardeleni din Rusia au înfruntat primejdii pentru a veni în România ? E un caracter nobil. Eu sunt foarte fericită că s-a făcut căsătoria asta !

— Văd și știu !

— Și tu nu ești ? Parcă tu nu te-ai bucurat ?

— Desigur, îmi iubesc și eu fata. Totuși la un lucru nu te-ai gîndit nici tu, nici Laura.

— La care lucru ?

— Căsătorită, într-un caz de nenorocire, ar putea să rămînă într-o situație mult mai grea decît logodită.

— Pentru ce ?

— Doamne sfinte ! Dar e așa de ușor de priceput ! Poate rămînea cu un copil. Văduvă cu un copil se va remărita cu mult mai greu decît dacă rămînea numai logodită. Tu la asta nu te-ai gîndit deloc ?

— Nu m-am gîndit, pentru că rînduielile firii nu-i bine să le oprești cu temeri de ce se va putea întîmpla. Suntem, în orice stare, și între orice împrejurări, în mîna lui Dumnezeu, dragul meu. Pentru mine e de ajuns să-i știu căsătorit, să-i văd cum se iubesc, și să mă rog lui Dumnezeu să-i țină sănătoși și să-i apere de rele. Pentru ce ne-am tortura cu ce va fi mine ? Parcă poate ști cineva, în vremurile acestea groaznice ? E lucru cu mult mai înțelept să ne lăsăm în voia lui Dumnezeu.

— Da, ai dreptate, viitorul nu-l poate ști nimeni.

— Războiul poate să mai țină mult. Cade o mulțime de tineret pe toate fronturile. După război se vor mărita mai anevoie, biete fete.

— Te-ai gîndit și la asta ? — o întrebă doctorul zîmbind.

— Se-nțelege că m-am gîndit ! O mamă trebuie să se gîndească la toate eventualitățile.

— Fii liniștită, draga mea. Sunt mulțumit și eu de căsătorie și nu doresc decît să fie fericiți.

— Păi, tu nu-i vezi ? Sunt toată ziua ochi în ochi și mîină-n mîină ! Nu avea dreptul Laura la oleacă de concediu ? — zîmbi ea sfioasă.

— Ba avea — răspunse doctorul, mîngîind-o ușor cu mîna pe obraz. Dar să nu crezi că după ce-i va expira concediul, tu mai scapi din jug, numai să te țină Dumnezeu sănătoasă ! Așa că poți de pe acum să te ocupi puțin de costumul tău de soră de caritate.

— Dar n-am din ce ! N-avem un strop de pînză.

— O să fac eu rost.

Locuința doctorului, un pavilion drăguț în stil românesc era cam la vreo treizeci de metri de corpul spitalului. Avea curte și închizătoare separată. Avea patru camere mărișoare și o verandă. Tinerii căsătoriți se instalară în camera din fund care dădea cu fereștile spre comuna-tîrgușorul din apropiere. Pavilionul, ca și spitalul, erau clădite pe un delușor. Fusesse aici un crîng de pădure pe vremuri. Acum nu mai rămăseseră decît cîțiva stejari bătrîni, răzleți. În preajma locuinței medicului erau doi, de-o parte și de alta, și printre ei, din odaia din fund se vedea bine tîrgușorul jos în vale.

Era încă o nemărgenire albă de zăpadă cît bătea ochiul. După ușoara îndulcire a gerului din prima jumătate a lui februarie, în a doua jumătate se înăspri din nou, deși într-amiază soarele încălzea binișor.

În vremea asta Laura și Ionică făceau drumul pînă la comună și înapoi. El era îmbrăcat în costumul de locotenent, nu avea alte haine. Cu un cap era mai înalt decît Laura. Înainteau încet pe drumul lucît de sănii, mergeau la braț sau ținîndu-se de mîină. Aerul proaspăt le înviora repede obrajii tineri. Înfloreau trandafiri pe fețele lor, și ochii le străluceau. O pace, o blîndețe neînchipuită, se zugrăveau în ei. O împăcare cu ei, cu viața, cu toată lumea, le umplea inimile.

Ion Vestemean era restabilit de mult. Numai cît o monetă albă se mai cunoștea pe piele urma glontelui.

Cînd văzu mai întîi semnul, Laura îl pipăi ușor, apoi apăsă puțin.

— Nu te mai doare deloc ? — îl întrebă ea înfiorată. Îi pipăi acum cu sfială trupul. Vremea cît îl pansase nici nu se gîndise că-i el, că-i trupul lui. Îl atingea fără nici o emoție, ca și pe al celorlalți răniți, după ce se obicinuiseră încă din spitalul de la ei din sat.

— Nu mă mai doare, draga mea. A trecut de mult !

Laura își plecă capul, atinse locul rănii cu buzele. El o îmbrățișă.

— Un leac ca acesta tot nu-mi strică ! — oftă el.

— Știi, Ionică, nici nu ți-am spus încă, eu te-am visat rănit încă de cînd eram în Ardeal, poate chiar pe vremea cînd ai fost rănit. Așa-i că nu ți-am spus pîn-acum ?

— Nu mi-ai spus, însă știu de la părintele. Cînd m-a vizitat întîia oară în spitalul din Rîmnic l-am rugat să-mi povestească tot ce știa despre tine.

— Da. Nașului i-am spus. Eram încă în satul X. Părintele nimerise de cu seara și spunea că nu rămînc acolo, că trece în Țară. Eram sigură că visul nu mă minte. Pentru că... mai avusesem eu odată un vis care mi s-a împlinit.

— Ești bună la Dumnezeu, draga mea. Și nici visul acesta nu mi l-ai spus pînă acum ?

Laura clătină din cap, îi puse mîinile pe umăr și-l privi adînc în ochi. Apoi se aplecă și îi sărută.

— Nu ți l-am spus, pentru că pîn-acum nu eram sigură de împlinirea lui întreagă. Cînd ne-am logodit nu se împlinise decît de jumătate.

— Privea căsătoria noastră ?

— Da, iubitul ! A noastră, a mea și a ta !

— Și nu mi-l spui nici acum ?

Îi dezmierda ușor părul despletit.

— Acum ți-l pot spune ! Dar te rog să nu rîzi ! Nu este nimic de rîs.

El o sărută fericit pe gură.

— N-o să rîd. Știu că e un lucru grav.

— Să știi că e destul de grav ! Mă dusesem la rîu să mă scald. Știi tu unde ! Dar nu-mi adusesem haină de baie, n-am observat decît începînd să mă dezbrac. Ce era să fac ? Era foarte cald și-mi era lene să mă mai duc

pînă acasă. Locul, cum știi, e ferit, adumbrit de salcii și arini. Totuși m-am îmbrăcat iar, și am cercetat împrejurimile. Nu era țipenie de om. Am revenit la gîrla aceea și dezbrăcîndu-mă am intrat... am intrat goală în apă. Era limpede încît puteam număra pietricelele din fundul apei. Am început să ȝopăi și să mă corlesc ca o nebună. Apa era călduță și nu mă mai puteam sătura. De cîte ori nu am mai făcut eu baie în gîrla aceea ! Dar acum, ostenită, de cînd mă bălăceam în apă, într-un loc mi-a trecut de cap și am început să înghit la apă. Știi că n-am fost în stare să învăț a înota. Nu știu cum am făcut că am ieșit cu capul deasupra, și am început să ȝip. Dar știi cum ? Mă putea auzi mama de-acasă ! Deodată m-am trezit pe ȝărm, înfășurată într-un mare cearșaf alb, și lîngă mine erai tu !

— Nu mai spune !

— Erai tu, îmbrăcat, cu chipiul de student în cap. Eu tremuram toată... «Nu-i nimic, ai plecat de-acasă fără haină de baie — mi-ai zis tu. — Ți-am adus cearșaful acesta. Acum vezi și te zbicește, îmbracă-te și mergi acasă.» Și ai dispărut. Eu am rămas învelită în cearșaf, în soare, și am izbucnit în plîns. Cum m-a scos din apă ? Cum m-a învelit cu cearșaful ? Nu s-a uitat la mine ? Nu m-a văzut ? Se vede că am plîns mult și tare, căci m-a trezit mama. «Ce-i cu tine Laura ? Ce visezi ? Trezește-te !»

M-am deșteptat cu greu. Cum era năduf mare în noaptea aceea, eram acoperită numai cu un cearșaf alb.

— M-am dus la rîu fără haină de baie — am început eu să spun, dar atunci m-am trezit de tot.

— Nu-i mirare că visezi baie pe căldura asta — zise mama și se retrase în camera ei. Iată ce-am visat atunci, sfîrși ea uitîndu-se la el cu ochii umezi.

— Și... cum ai văzut tu în visul acesta căsătoria noastră ? — întrebă Ionică nedumerit, zîmbind.

— Doamne sfinte ! Eram atunci de șaptesprezece ani ! Mi-am zis numaidecît : cearșaful acela cu care mi-ai acoperit trupul gol și m-ai scăpat de rușine, trebuie să fie căsătoria. Era cu certitudine un simbol. Cine vede trupul gol al unei fete înainte de căsătorie ? Și tu

a trebuit să mi-l vezi când m-ai scos din apă și m-ai învălit cu cearșaful !

— Da, așa este ! Acum înțeleg — răspunse însuflețit Ionică.

— Înțelegi dar nu tot !

— Cum așa ?

— Bine ! eu am trăit visul acela din nou abea în prima noastră noapte de iubire, după cununie... Era tot un cearșaf alb care mă învăluia... Dar, nu știu cum, nu mai era pînza aceea, era sărutarea ta, erai însuți tu. Și... nu mi-a fost rușine, goală, de tine, aveam senzația că sunt acoperită. Mă învăluia dragostea ta. Înțelegi acum ? Și acum vezi că nu mi-i mai rușine de tine ?

— Pentru ce să-ți fie rușine ? Nu ești a mea ?

— Ba da, sunt a ta — răspunse Laura înlănțuindu-l cu brațele. Dar tu nu știi cît de rușinoasă am fost eu ! Îmi venea să mor când mă gîndeam că odată o să mă vezi dezbrăcată. Și acum, iată ce a făcut căsătoria din mine ! Parcă-s una cu tine. Și mă simt așa de ușoară, așa de fericită. Să știi că simțul pudicității m-a torturat mult în viață. M-a oprit să te cunosc cum aș fi vrut. M-a ținut puțin departe de tine. N-a fost... n-a fost intimitatea de acum ! Acum îmi pare că-ți văd nu numai trupul, și prin el și sufletul. Acum nu mi-i mai sfială de tine. Pot să-ți spun tot ce am pe suflet.

— Și pînă acum nu mi-ai spus ?

— N-am putut să-ți spun tot. Mi-era rușine. Cum ți-aș fi putut povesti și visul acesta mai devreme ? Cum aș fi putut să-ți spun că am intrat goală în apă și că tu m-ai învăluit în cearșaf, așa cum eram ? Puteam eu să vorbesc cu tine ca o... nerușinată ?

— Draga mea, ce copil mare ești tu !

— Nu mai sunt, căsătoria m-a schimbat. O să mai vorbim noi !

Mai vorbiră, într-adevăr, în zilele și săptămînile următoare. Erau mereu singuri. Pe părinți nu-i vedeau decît la masă !

Într-o zi, ținîndu-l de mîină, Laura vorbi :

— E nevoie să lămurim chestia aceea cu inelul. Încă n-am vorbit despre asta. Pentru ce l-ai scos din deget și l-ai aruncat în mijlocul camerei ?

— Tot n-ai uitat ?

— Asta e altă problemă. Chiar dacă aş fi uitat, e nevoie ca gestul să fie explicat.

— Nu pot suporta egoismele, şi credeam atunci că tu eşti egoistă. Că din motivul acesta vrei să mă reţii în spital.

— Nu te-ai gândit că te iubesc ? Că iubirea mă face să te reţin ?

— Şi eu te iubeam, şi totuşi simţeam că trebuie să plec, că sunt dator să plec. Se-înţelege că gestul acela brutal putea rămînea, a fost absurd şi pe urmă mi-a părut rău. Ai fi putut crede că renunţ chiar la iubirea ta.

— Aşa am şi crezut pînă n-am vorbit cu părintele.

— Eram nervos în grad mare. Eram surescitat. Ți-am mai spus eu doar !

— Mi-ai mai spus. Dar acum te întrebam pentru un alt motiv. Pentru aceea ți-am spus că încă n-am vorbit despre inel. Vreau anume să te întreb dacă ai mai repeta gestul de atunci ?

El o îmbrăţişă uşor şi o sărută pe obraz. Glasul ei tremura puţin. Era emoţionată.

— Nu l-aş mai repeta, se-nţelege. Dar pentru ce întrebi ?

Laura i se aşeză pe genunchi şi începu a-i şopti la ureche :

— S-ar putea întîmpla să te rog pentru ceva.

— Să mă rogi ? Dar poţi face ce vrei cu mine !

— Nu ! Nu pot face orice ! Sunt lucruri în care nu pot face orice. Ci numai să te rog.

— Ei bine, fie şi aşa.

— Iată rugămintea mea, Ionică dragă : să fii în viitor cu mult mai prevăzător decît în trecut. Să te grijeşti. Să nu ieşi anume în faţa primejdiei...

Din genele ei lungi începură să-i picure lacrimile pe grumazul tînrului.

— Dacă mai ajung pe front ?

— Da — răspunse ea abea şoptit.

— Îţi promit, draga mea ! E adevărat că în primele lupte nu am fost destul de cuminte. Puteam scăpa nerănit.

— Apoi vezi ! De-acum încolo ești cu totul al meu. Ni s-a împletit viața într-una singură. Dacă... dacă... ai muri tu, aș muri și eu ! — mai putu ea spune și o înecă plînsul. Un plîns furtunos, cu o descărcare năprasnică, ce părea că se adunase de mult în pieptul ei. Un plîns care-i rupea inima lui Ionică.

— Draga mea Laura ! Nu te gîndi la asta ! Nu va putea fi vorba de așa ceva. N-avea nici o grije !

Dar încercînd să o mîngîie și să o întărească pe ea, simți că-i îngheață sufletul : posibilitate de care amintise Laura, era dată, știa el bine ! Și pentru înii oară în viață se îngrozi de perspectiva morții. Pentru întâia oară simți întreagă în ființa lui ființa Laurei. O simți adînc, dureros, dar și într-un amețitor elan de fericire.

— Draga mea — vorbi el îmbrățișîndu-o și ștergîndu-i lacrimile — nu te teme de nimic. Eu sunt acum cu mult mai tare, cu mult mai puternic, mai înțelept, înainte de toate, mai bărbat ! M-ai făcut să nu mai fiu un copil nebunatic.

— Da, să nu mai fii — suspină ea, și printre genele ude i se întrevedeau ochii mari, înlăcrimați. — Eu m-am rugat și mă rog mereu pentru viața ta. De-acum vă trebui să mă rog și pentru a mea. Nu e una singură, de-acum, dragul meu ? Și-i așa de scurtă ! adause ea, izbucnind din nou în plîns.

— Scurtă ? — zise el înfiorat din nou.

— Scurtă, prea scurtă e viața omului în lume ! De cînd ne-am căsătorit aș dori să țină o vecinicie ! Și, o vecinicie de-ar ținea, nu m-aș sătura de ea ! Știi că noi încă n-am trăit ?

Se opri din plîns și-l privi adînc în ochi.

— Retrăiesc de la cununie tot ce a fost pînă acum între noi doi, de cînd te-am cunoscut, de cînd erai în gimnaz în clasa a șasea. Toate amintirile sunt luminoase și-mi mîngăie sufletul. Dar totul a fost o încîntare de copil, o adiere de vis, un surîs trecător al vieții, pînă la logodna noastră, cînd te-am simțit mai aproape de mine, mai al meu. A fost, îmi pare uneori, ca un joc de păsărele ciripitoare într-un pom. Totul a fost frumos, încîntător — și eu îți voi fi totdeauna recunoscătoare că m-ai cunoscut de cînd am fost mică — dar numai la suprafața

vieții. Viața o simt abea de la căsătoria noastră, și ea nu-i un joc. E ceva foarte serios, foarte adînc, foarte grav. Trăită nu mai poate fi decît împreună cu tine. Și... abea am început s-o trăim și te și duci !

— Dar, draga mea, mai am jumătate din concediu.

— Ce sunt două săptămîni ? Aș voi, să am putere, să țin zilele legate ! zîmbi Laura.

— N-ar fi rău, mi-ar plăcea și mie. Am lega una singură pe vecii vecilor, nu-i așa ?

— E chiar așa ! Nu ride ! Nu e nimic mai frumos în lume decît să trăiești așa mîna-n mîna, ochi în ochi cum suntem noi acum. Nu se vede, dar eu mă cufund mereu în tine și-mi spun în continuu : Este al meu, chiar al meu, numai al meu, Ionică asta tot !

— Dragă Laura, ai un suflet așa de frumos !

— Dumnezeu mi l-a dat, dar tu mi l-ai îmbogățit. Adică tot Dumnezeu, căci el mi te-a dat, el te-a scăpat de moarte.

— Rugăciunile și slujbele tale.

— Știi tu ceva, Ionică ? M-am obicinuit încă de acasă, din spitalul acela provizoriu, să văd bolnavi, să leg răni. Conștiința că mă apropiam de fiecare pentru a-i fi de ajutor, m-a făcut să nu fiu prea impresionată chiar de la început. Apoi, m-am obicinuit, am ajuns aproape nepăsătoare. Cred că am moștenit ceva de la tata și că puteam ajunge o bună doctoriță. Dar cînd am văzut rana ta, deși era aproape vindecată, era să ameteșc.

— Auzi-auzi !

— Dar o nouă rănire a ta n-aș mai putea-o suporta !

— Hoațo ! Aici ai voit să ajungi — rîse el.

— Nu, îți vorbesc foarte serios. Mi-ar părea o pîngărire a trupului acesta pe care-l iubesc, ceva împotriva firii. Și acum înțeleg că împietrirea mea — ca s-o numesc așa — înaintea rănilor altora, izvoră din faptul că afară de mila și compătimirea omenească, nu mai era nimic altceva.

— Ce să mai fie ?

— Iubirea !

— Păi, numai atît mai trebuia să-i iubești pe toți — rîse tînărul înveselit.

— Și totuși porunca spune să iubești pe de-aproapele tău ca însuși pe tine. Eu cred că asemenea iubire nu o poți avea decît pentru un singur de-aproape, pentru bărbatul tău.

— Foarte mulțumesc de iubirea de-aproapelui, în înțălesul acesta — răspunse el făcîndu-se indignat.

— Doamne sfinte, nu înțălegi ! Ca pe mine însămi, întreagă așa cum sunt, cu tot ce am, nu te pot iubi decît pe tine, pe soțul meu. Pe nici un alt bărbat nu l-aș putea iubi așa, iar pe o femeie cu atît mai puțin, cu toată porunca existentă. Uite, mi-i drag de ochii tăi, de părul tău, de mîna ta, de degetul tău, de respirarea ta. De cîte ori stau noaptea cînd tu dormi să te privesc, să te aud cum respiri. Ah, Doamne, abea am început să trăim și cît de adîncă, de bogată, de ineputabilă trebuie să fie viața asta ! În fiecare ceas mi se lărgește sufletul, sunt mult mai bogată decît înainte. Întrevăd un șir nesfîrșit de frumoșii, la cari încă n-am ajuns împreună, le pipăi numai, și știu că ele vor veni cită vreme vei fi al meu.

Tinărul o asculta mișcat. Vorbea despre stări sufletești pe cari le simțea el însuși, dar nu ar fi fost în stare să le descrie cum făcea Laura.

— Cîtă vreme voi fi al tău ! Ce vorbă e asta ? Sunt doar pentru totdeauna al tău !

— Așa crezi tu, dar să nu fii prea încrezut. Mai sunt fete și femei frumoase în lume. Vezi tu, încă nu te-am întrebat niciodată...

— Ce să mă întreb ? — făcu el îngrijorat, văzînd-o că se oprește.

— Vezi tu, după logodnă ai fost doi ani mereu departe de mine. În război prin Polonia. Se spune că polonezele acelea sunt foarte frumoase și foarte cochete. Apoi prin Rusia. Pe rusoaice le cam cunosc eu din romanele rusești. Primejdioase femei. Apoi în Țară ! Trebuie să admiți și tu că aici este o rasă de femei extraordinar de frumoase și elegante.

— Da, sunt. Însă ce vrei să spui ?

Laurei i se umplură ochii de lacrimi.

— Ți-e frică ? Parcă spuneai că nu mai ai de la cununie nici o sfială în fața mea !

— Da, nu mai am. De-aceea și cutez... Nu te-ai... nu te-ai îndrăgostit de nici o fată sau femeie de la logodna noastră ?

— A ! Iată pe soția mea geloasă de pe acum ! Nu, draga mea, fii liniștită ! Nu m-am îndrăgostit de nimeni. Nici n-am avut vreme pentru așa ceva.

— Dar pentru asta nu-i nevoie de vreme — vorbi cu sfială Laura.

— Aveam o cetate tare în care mă ascundeam de săgețile primejdioase ale ochilor frumoși. Era amintirea ta, Laura, era chipul tău, dragă. Apoi am fost mereu cu moartea în față pînă am trecut în Țară. Iar după ce am trecut, am intrat în armată, cu gîndul tot la războiul viitor.

— Adevărat ? N-ai așezat pe nici o fată mai presus de mine ?

O îmbrățișe, și rămase un restimp tăcut. Pusese pe cineva mai presus de ea, nu putea minți ! Dar dacă-i va spune, va înțelege Laura ? Nu era o femeie, dar era tot o ființă, pe care o simțise vie. Își simți sufletul mișcat, apoi îl cuprinse o flacără mistuitoare, cunoscută de mai de mult. Simțise apropierea acelei ființe nemateriale care-l adusese și din Rusia, care-l făcuse să intre în armată și care-l gonia din spitalul din Rîmnic cînd dușmanul năvălise peste munți.

Laura simți sinceritatea adîncă, aroma curată a îmbrățișării lui, și văzînd că nu răspunde, adause cu vocea înceată :

— M-am temut și de asta. Mi-a fost teamă că pentru o femeie ai aruncat atunci inelul.

Tînărul se desprinsese ușor din îmbrățișarea ei.

— Nu a fost o femeie. A fost altceva. Ți-aș spune, și nu știu dacă mă vei înțelege.

— Cum să nu te înțeleg ? Nu suntem noi acum o singură ființă ? Stai ! nu-mi spune ! Să vezi că am să ghilesc, și că te înțeleg. Dacă nu a fost femeie, n-a putut fi altceva decît datoria, glasul datoriei de a apăra iarăși Țara. Nu-i așa ?

— Așa este răspunse Ionică cu vocea adîncă, învoalată — Da... cum să-ți spun ? Nu era o voce, era parcă o ființă vie care mă chema... Știi tu, Laura, pentru noi

bărbații Țara, Patria, parcă se schimbă uneori într-o ființă vie.

Laura îi duse mîna pe după grumazi, și rămase multă vreme cu ochii închiși, nemișcată. Îl înțelegea. Îl înțelegea, și sufletul ei fu cuprins de un sentiment de adorare, dar în aceeași vreme și de spaimă... Simțea că bărbatul ei își va face între orice împrejurări datoria. Simțea totuși o mîndrie puternică : omul acesta era al ei, numai al ei !

— Știu ce este — zise ea cu glasul stîns. — Nu-i femeie și nu-mi pare rău. Mi-ai promis să fii însă cuminte, dragul meu.

Apoi după un lung restimp de tăcere :

— Știi, Ionică ! Știi că eu nu sunt chiar atît de nevinovată ca și tine ? M-am gîndit de mult să-ți spun, pentru că între noi doi nu mai poate fi de acum nici o taină.

— Și cum ? Nevasta mea are de-acum o taină ? Și încă una vinovată ? N-aș fi crezut.

Ei îi păru pe-o clipă că vorbește serios.

— Zic eu, așa, vinovată ! Exagerez uneori. Ascultă să vezi dacă sunt. Cineva m-a cerut în căsătorie.

Ținărul rîse. Crezu că glumește.

— Serios ! Un fost bolnav de-aici din spital.

— Cînd ?

— Înainte de căsătoria noastră cu vro trei săptămîni,

— Era frumos ?

— Era ! Un profesor de liceu, sublocotenent de rezervă. Nu a fost rănit, ci numai bolnav. Nici nu fusese încă pe front.

— S-a îndrăgostit de tine ?

— Așa se pare, dacă mi-a cerut mîna. Și nu numai mie, ci și tatei.

Ionică simți un curent rece prin trup.

— Așadar a fost lucru serios ! Pentru ce nu mi-ai spus pînă acum ?

— Așteptam o clipă potrivită.

— Și... tu te simți vinovată pentru că, poate, i-ai dat prilej să se îndrăgostească de tine ? Cu vorba, cu purtarea ?

— Nu pentru asta. Nu m-am purtat altfel cu el decît cu alții. Așa puteau să se îndrăgostească toți de mine.

— Dar, atunci, pentru ce te simți vinovată ?

— Când a plecat am simțit un regret, o părere de rău.

— S-a dus ? Nu mai este în spital ?

— A plecat încă în aceeași zi când și-a făcut cererea mie și tatii. S-a pregătit de drum îndată ce a auzit că sunt logodită sau mai exact când l-am refuzat. Pentru că inelul de logodnă mi l-a putut vedea mereu în deget.

— Și... pentru ce te simți vinovată ?

— Pentru regretul acela ! Să-l fi văzut cît era de nenorocit. Și acum îmi pare rău pentru durerea ce i-am cauzat-o, se-nțelege, fără nici o știre din partea mea. Mă crezi vinovată, nu-i așa ?

— Nu, draga mea, nu te cred. E o copilărie ! Cum ai fi tu vinovată pentru că un bolnav sau un rănit din spital se îndrăgostește de-o fată frumoasă ca tine ? Cred că nici nu vor fi rare asemenea cazuri, cu războiul acesta !

— Ei vezi, aici voiam să ajung ! Să nu fii prea încrezut în tine. Te-ai putea îndrăgosti și tu de o femeie. Sanda Bunesco ți-a plăcut ?

— Care Sanda ?

— Fata aceea cu ochii verzi din spitalul din Rîmnic ? Se învîrtea mult în jurul tău. Nu-ți spunea decît «eroul din Ardeal» la toată lumea. Cred că se îndrăgostise de tine.

Ionică rîse :

— Nu știu nimic, n-am observat nimic ! Dar abea acum îmi dau seama că am o soție geloasă.

— Credeam că pentru ea ai aruncat inelul.

— Bată-l pustia lui de inel ! Multe gînduri ți-ai mai făcut !

— Multe pentru că nu vreau să te împart cu nimeni, înțelesu-m-ai ? Se aplecă pe fața lui, îl atinse cu sîinii pe piept, uitîndu-se de aproape în ochi : «Cu nimeni ! M-ai înțeles ?»

Alteori vorbeau de viața lor de după război. Credeau cu tărie amîndoi că se vor reîntoarce acasă. Credeau în biruința finală a României. Nici nu-și puteau închipui să trăiască într-unul din orașele de aici. Trebuiau să revadă locurile prin cari au copilărit. Făceau planuri ce locuință își vor închiria, cum vor aranja-o.

Într-un rînd Ionică zise :

— Facem mereu planuri și poate în zadar. Ni le le-
găm pe toate de un singur oraș. Acela care-i mai aproape
de satele noastre, în care mi-am început eu cariera.

— E un lucru firesc, nu ?

— Dacă se face România mare cine știe dacă vom mai
rămînea acolo, ori ne vom muta în alt oraș.

— Nu-nțeleg, pentru ce să ne mutăm ?

— Dar, draga mea, atunci vom fi noi stăpîinii. Poate
va fi lipsă de noi în vro slujbă, în administrație, în jus-
țiție. Funcționarii unguri se vor duce în țara lor.

— Dar nici nu mă gîndesc la alt oraș, dragul meu,
Aici suntem aproape de casă, aproape de părinți. Dacă-i
vorba de vro slujbă la stat, vor fi și aici destule. Dar eu
nu te-aș vrea în slujbă oficială. Ești prea legat de birou,
lipsești prea mult de-acasă. Am văzut eu la tatăl meu !
De cîte ori era îngrijorată mama cînd întîrzia tata pe sate,
pe la bolnavi ! Ți-am spus că nu vreau să te împart cu
nimeni.

— Dar și ca avocat voi avea un birou, va trebui
să-mi văd de slujbă, voi lipsi destul de acasă.

— Numai cît biroul tău va fi în locuința noastră. Te
voi putea vedea de cîte ori voi voi, de cîte ori îmi va fi
dor de tine. Doamne sfinte ! Și presimt că îmi va fi dor
în toată clipa !

— Păi, așa, nu voi putea lucra nimic ! Și n-o să avem
parale — rîse el.

— Dă-le în foc de parale ! O să fim aproape de pă-
rinți. La Crăciun și la Paști vom merge acasă. O dată la
noi, o dată la voi, pe rînd, să nu se supere. Știi că eu cu-
nosc așa de puțin pe părinții tăi. N-am fost încă niciodată
la voi acasă. Și mi-a fost totdeauna așa de drag de ma-
mă-ta. Părintele Aron mă cam ținea în respect. Îl stimez
foarte mult.

— Dragă mea, de-acum nu-i mai spune «părintele
Aron,» nici «mamă-ta».

— Dar cum ?

— Mamă și tată și lor, ca și părinților tăi. Și eu ase-
menea. Vezi tu cît de tare ne-am legat prin căsătorie ?
Avem aceiași părinți, amîndoi. E o taină mare în datina
asta de-a numi pe părinții soțului de căsătorie «tata» și

«mama». Indiciu că am ajuns amîndoi un singur trup și suflet. Nu ți-ar plăcea să le zici așa ?

— Cum să nu-mi placă, numaidecît nu știu dacă voi îndrăzni.

— Vei îndrăzni, te vei obicinui. Lor o să le faci o mare plăcere.

— Să începi tu cu părinții mei !

— Am și început, n-ai băgat de seamă ?

— Nu, pînă acum.

— Pentru că pe tine nu te mai interesează deocamdată nimic, numai...

— Numai tu, dragul meu !

— Nici nu te-ai gîndit să-i mulțumești mamei că-ți ține locul în spital.

— Cărei mame ? — întrebă Laura, apoi izbucni în rîs aducîndu-și aminte de ce vorbiseră.

— Nu ! E adevărat. Dar ascultă, Ionică, peste vară vom merge în fiecare an cîte-o lună acasă, o dată la noi, o dată la voi.

— Vom merge să vedem și gîrla aceea cu visul tău !

— Da, vom merge. O să-ți arăt chiar locul unde m-am trezit înfășată în cearșaful cel alb, și tu alături. Nu ! Nici prin minte nu-mi trece să ne mutăm undeva departe de acasă.

Adeseori își uitau unde se află. Nu se mai gîndeau că în apropierea lor era spitalul cu vro sută de răniți și bolnavi. Adevărat că nu era nici un grav rănit între ei, nici un mutilat, și că cei mai mulți dintre ei erau bine dispuși văzîndu-se pe drumul însănătoșirii.

Dar chiar dacă ar fi fost bolnavi greu, tinerii căsătoriți ar fi uitat unde se află, adeseori, înfundați în vîrtejul iubirii lor. Uneori totuși, privind spitalul, deveneau mai tăcuți, mai gînditori, și se înfruntau pentru fericirea lor în apropierea unui locaș al suferinței. Fără să-și spună, erau momente cînd fiecare se acuza de egoismul în care căzuseră. Dar asemenea momente zburau repede. Aveau senzația că ce simțeau ei nu era egoism, ci o existență nouă care nu putea fi decît așa, că ei se supun unei rînduiri a firii, unei porunci ca și care mai dulce n-au simțit alta în viață.

Dar zilele de concediu treceau, și la amintirea termenului de despărțire îi lua înfiorări cu frig. Se gândiră să plece împreună în garnizoana lui Ionică. Cine știe cât va mai ține refacerea armatei. Instrucția cea nouă, cu armele nou sosite, abea se începuse. Se mai așteptau și ofițeri instructori francezi. Cei veniți pînă acum erau încă puțini.

Încă după prima însuflețire, la gândul plecării împreună, înțăleseră că era cu neputință. Unitatea lui Ionică în ce garnizoană era? Într-un sat sărac, cu case acoperite cu paie, arhipline de soldați. Nu era nici o posibilitate de aprovizionare pentru a ținea gospodărie proprie. Toată lumea mîncă de la cazan și la popota ofițerilor. Mai era apoi, mai ales, primejdia tifosului exantematic care se lățise și făcea ravagii mai ales între trupele cantonate la sate.

Apoi avu un cuvînt de spus și doctorul. Nu se putea lipsi pe mai multă vreme la spital de colaborarea Laurei, cu tot ajutorul dat de mamă-sa. Va fi mai bine ca, pînă rămîneau în refacere, Ionică să-și ceară dumineca concediu și să vină. Nu era prea departe localitatea în care era unitatea lui, iar gerul se va sfîrși odată, căci, după calendar, acuși se intra în primăvară.

Tinerii înțeleseseră că părerea părinților era cea mai bună, și, în ultimele zile, nu se mai despărțiră nici pentru un ceas. Laura îi dădea sfaturi igienice cum să se ferească de bolile molipsitoare, mai ales de tifosul exantematic.

De cînd forurile superioare înștiințaseră pe doctorul Preda că probabil spitalul va fi evacuat de răniți și bolnavi, pentru a face acolo un centru de izolare pentru exantematici, doctorul se informă cît putu de boala asta nouă și ce afla, comunica și Laurei, și, de cînd o suplinea în spital, și soției.

La trei zile după plecarea lui Ionică Vestemean, începu într-adevăr evacuarea spitalului, și fură aduși soldați bolnavi de tifos exantematic. Doi dintre ei muriră pe drum, alții sosiră greu bolnavi, cu febră mare, cu foarte puține speranțe că vor scăpa cu viață.

Doctorul Preda simți un fior de frig cînd îi văzu întinși în paturi, în locul celor evacuați. Dădu cele mai severe îndrumări și porunci personalului de serviciu.

I se spuse că toți bolnavii au fost deparazitați înainte de a fi trimiși aici. Dar, încă în prima zi, înțălese că deparazitarea, dacă s-a făcut, n-a putut fi decît foarte superficială. Și fu luat de gînduri întunecate.

XL

Într-o zi, pe la începutul lui martie, directorul cooperativei, un domn mărunțel, cărunț, cu o bărbuță de țap, după ce cercetă vreme îndelungată niște tablouri cu socoteli și încheieri, se întoarse către părintele Scurtu care lucra la o masă vecină.

— Ascultă, părinte Scurtu. Ai tot spus că ai dori să vezi Iașii. Avem aici niște încheieri cari ar trebui duse de urgență la centru. Cu poșta de azi, cine știe cînd ar ajunge. Cenzura asta îngreunează foarte mult corespondența. Apoi, poate se vor mai cere unele deslușiri verbale. Dumneata cunoști chestiunea. N-ai voi să te duci dumneata cu ele ? Se-nțelege că ți-aș da toate cheltuielile de drum și de hotel, și diurna cuvenită.

— Mă duc cu plăcere, domnule director.

Omulețul avu o strîmbătură și un surîs sarcastic.

— De plăcere nu poate fi vorba în condițiile în cari se poate face azi o călătorie la Iași. Acolo iarăși va fi greu să afli o cameră la hotel, greu cu alimentarea. Țin să te previn de toate acestea greutăți. Cred că știi că trenuri de persoane nu circulă deocamdată, ci numai de marfă. Au atașat două-trei vagoane de clasă.

— Cred că va fi greu, totuși dacă voiți mă duc. Țin așa de mult să cunosc capitala Moldovei.

— Bine. Vei face așa să poți pleca cu primul tren de dimineată. Noaptea e încă frig, și, se-nțelege, vagoanele nu sunt încălzite.

Dimineată, la gară, preotul află că, în decurs de două zile, nu vor circula decît trenuri cu trupe rusești, dar că, dacă vrea și are afaceri urgente, o să poată intra în vrun vagon.

Ce mișcări de trupe rusești puteau fi ? Începe prăbușirea cea mare rusească. Țarul fusese detronat, regimul Kerenski introdus. Se vorbea cînd de o pace separată a rușilor, cînd de o nouă mare ofensivă rusească. Între trupele rusești din Moldova începuseră simptomele descompunerii. Se vorbea că unele unități au părăsit tranșeele, nemaisupunîndu-se ofițerilor, că le-au tăiat insignele de ofițeri, și că vro cîțiva ar fi fost împușcați. O debandadă se putea observa și între soldații ruși din oraș, cari umblau, teleleu, în grupuri, pe străzi. Zvonuri umblau, de cîteva săptămîni, multe, dar nimeni nu știa mai de-aproape ce se întîmplă în armata rusească.

Părintele Scurtu văzu că deodată, într-o duminică, nu se mai văzu nici un picior de soldat rus în biserica catedrală, unde erau aduși mai înainte regulat, în grupuri și-n disciplină militară. Cînd se interesă ce poate fi cauza, auzi de revoluția din Rusia, de detronarea țarului. Dintre grupurile de soldați cari discutau aprinși și în grupuri pe stradă se auzeau mereu cuvintele : *respublica* și *svoboda*. Văzu că evreii din oraș se agită într-un mod deosebit.

Multă vreme nu voi să creadă în izbucnirea revoluției și în proclamarea republicii. Numai cu puțină vreme înainte fusese în vizită la Petersburg, la familia țarului, principele moștenitor al României. Lumea vorbise atunci insistent despre un proiect de căsătorie. Cînd la înapoiere i se luase un interviu referitor la impresiile cu cari venise din Rusia, principele a caracterizat Rusia cu cuvintele : «Este un infinit organizat».

Dar știrile apăruseră și în ziare și trebuise să creadă. Evenimentele erau, deci, istorice, și cu urmări neprevăzute pentru război, pentru acțiunea din viitor a armatei rusești din Moldova. Presa românească puneă nădejdi în regimul Kerenski, despre care se spunea în taină că a fost instalat cu concursul Angliei, pentru că țarul era sfătuit de camarilă să facă pace separată cu Germania.

Părintele Scurtu nu fu bucuros auzind că două zile nu circulă decît trenuri cu trupe rusești. Mergeau la Iași ? Se întorceau în Rusia ? Să fie descompunerea armatei atît de mare ? Dar, în sfîrșit, dacă-l vor lăsa să se urce, pentru ce nu s-ar folosi de prilej ?

Trupele în mișcare erau din cavalerie. Vagoanele erau pline de cai și de soldați. Fu lăsat să se urce într-un vagon. Își uitase să-și ia ceva de mâncare de acasă. Credea de altfel că pe la amiazi avea să sosească la Iași. Nu s-a interesat mai de-aproape de drum.

Călători însă toată ziua și toată noaptea următoare, sau, mai exact, stătu prin gări. Trenul avea opriri cari nu se mai sfârșeau. Soldații ruși nu dădeau nici un semn de impaciență. Părea, dimpotrivă, că știindu-se în drum, se simțeau la largul lor. Boscorodeau mereu în limba lor, mîncău fără nici o regulă, cînd unii cînd alții, și aveau mîncare din belșug. Fierbeau mereu la ceaiuri. Părintele Scurtu văzu pentru întâia oară zahărul rusesc, cubii aceia grei, tari, de o culoare verzuie, cu care mai tîrziu se începu o speculă mare. Avu noroc cu soldații ruși. De cîte ori beau ceai și mîncău îl îmbiau prietenoși și pe el. Mîncău, din strachine mari, orez fiert cu carne, aveau feliurite conserve, unt, pîne bună.

Soldații din trenul acesta păreau foarte liniștiți. Părea că nici nu auziseră de revoluția de acasă. Părintele Scurtu nu auzi în discuția lor nici o dată cuvîntul *respublica* sau *svoboda*. Soldații vorbeau potoliți, grijau de cai — niște cai pietroși și grași, să te tot uiți la ei — mîncău și fumau mahorcă. Îl îmbiară cu tutun și pe preot, dar el nu fuma. Era un tutun tăiat pătrățele mărunte parcă numai din cotoare. Făcea un fum pișcător.

Preotul își pierduse de mult răbdarea unei călătorii așa de neprevăzute, dar nu avea ce face. Dacă s-ar fi coborît, rămînea în vruna din gările din cari se urneau cu atîta întîrziere — cum îi venea să facă — ar fi rămas acolo, fără nici un alt mijloc de drum. Peste noapte fu destul de frig. Abea închise ochii, cuibărit pe un braț de fîn și acoperit de soldați cu un cojoc. Nici prin gînd nu-i trecu că într-o asemenea tovărășie era primejdie de... sămînța tifosului exantematic.

Era înțepenit în tot trupul, îl dureau toate încheieturile, zgribura de frig. Cînd ajunseră în gara Iașilor, un soldat mătăhălos îi ajută să coboare din vagon. Era încă de dimineată. O ceață deasă umplea străzile, se învăluia deasupra orașului. Pe străzi, pe trotuare ciorofleaca de zăpadă ce se topea peste zi, era înghețată încă, crîșnea

subt bocancii lui. Căci făcuse rost de o pereche de bocanci, încă de la începutul iernii, când ghetetele cu cari plecase de acasă căscaseră gura ca niște somni pe uscat, și denegaseră orice serviciu mai departe. Voise să vadă orașul, capitala Moldovei, și acum nu vedea la doi pași înaintea lui de negura deasă, umedă și rece. Vedea zidurile caselor pe lângă cari trecea. Erau toate stropite pînă sus de tină, lipită acolo poate încă din toamna trecută, ori numai din ciorofleaca drumului ce se dezgheța peste zi. Stropite așa, casele păreau părăsite, cu perdelele încă lăsate, păreau oarbe, încremenite, betege, acolo la marginea trotuarului.

Căută să se orienteze după adresa ce i-o dăduse directorul. Nu prea avea de la cine. Sergenți de stradă nu erau, trecători erau puțini la ora asta de dimineața.

După vrun ceas ajunse la destinație, după ce rătăci pe străzi fără puțința de a se încălzi. Acolo nu era decît un servitor care-i spuse că biroul nu se deschide pînă la zece.

O luă înapoi către strada principală să afle o lăptărie, o cafenea, să ia un lapte cald sau un ceai. În oboseala drumului și frigul de peste noapte intra acum negura aceasta rece, ca printr-un gard de nuielă. Începu să-l jeneze și un bocanc, la degete. Trebuia să șadă undeva, să se încălzească.

În colțul unei piețe se contura, din negură, o clădire cu două etaje. Era un hotel. La parter era restaurant și cafenea. Prin geamurile mari văzu cîțiva oameni la măsuțe rotunde, cu pahare cu ceai în față. Urcă scările unei terase largi, și intră în cafenea. Era destul de frig și acolo, și un aer îmbîcsit de miros greu de tutun. Șezu, îmbrăcat, la o măsuță și își ceru un ceai.

— Un ceai cu lămiie ! — repetă chelnărul, unul cu gîtul strîmb, care umbla aplecat în aceeași parte, ca și cînd ar voi să adune ceva de pe jos.

— Dacă s-ar putea, cu rom ! A intrat frigul în mine. Omul îl privi chiorîș.

— Rom n-am mai văzut de-un veac ! — zise el și-și căută de drum.

Bău ceaiul și încă unul. Se încălzise puțin, dar membrele îl dureau încă. Își zicea că n-are unde se grăbi

pînă la zece. Oraşul, în negura asta încă nu-l putea vedea. Va aştepta aici. O povară grea îi apăsa sufletul, şi o tristeţă pătrunzătoare, ca o altă ceaţă. Venise parcă printr-o ţară pustie. Cît vedea cu ochii întinderea nesfîrşită a zăpezii. Parcă nici n-a văzut sate. Unde va fi armata despre care se spunea că e în refacere ? N-a văzut decît pustiul. Şi oraşul acesta înecat în ceaţă, şi casele vechi stropite cu tină pînă sus. Şi străzile aproape goale ! Tot auzise că Iaşul e arhiplin de populaţie refugiată, că tot Bucureştiul s-a mutat aici. Aşa aspect are un oraş arhipopulat ? Sau, era prea de dimineată ?

O jale adîncă îl îneca. «Săraca ţară — îşi zicea — a prăpădit-o de tot iarna asta cumplită !» Se gîndi la armata în refacere, la retragerea trupelor în acest colţ de ţară, la spitalele stup, la bolile infecţioase, la tifosul acela exantematic despre care se vorbeau adevărate prăpăstii cîte victime a făcut. Şi el se gîndea încă la biruinţa finală a României !...

Se trezi din reveria lui cu o mîină pe umăr, şi de alături privindu-l aplecat puţin de spate un om de statură mijlocie, cu o frunte largă, cu părul lung, de poet, pieptănat înapoi, cu mustaţa retezată scurt.

— Doar nu-i fi dumneata, părinte Scurtule ?

Preotul văzu că-l cunoaşte şi el pe străin, dar nu-şi mai aducea aminte cine-i şi de unde-l cunoaşte.

— Ba da, eu sunt — răspunse el întrebător.

— Nu mă mai cunoşti.

— Şi chipul şi glasul mi-s cunoscute, dar să mă iertaţi, nu-mi aduc aminte de nume.

— Vasile Pleşa, părinte, ştii cel cu asigurările, care am fost şi pe la dumneata acasă, cînd erai încă preot în Brusturi.

— A, da ! Să mă iertaţi ! Nu v-am mai văzut de atîţia ani.

Omul îşi trase un scaun lîngă măsuţă şi ceru şi el familiar, un ceai de la chelnărul cel strîmb.

— Vine numaidecît, coane Vasile !

— Da' cum ai ajuns şi dumneata pe-aici, părinte Scurtule ? Nu te-am văzut pînă acum.

— Am sosit în dimineata asta.

— Refugiat, vezi bine, și dumneata ! Unde ai stat pînă acum ?

— Stau la Roman.

— La Roman. Hm ! Sunteți mulți și pe-acolo ?

— Nu prea mulți. Lumea s-a mai împrăștiat din toamnă pînă-acum.

— O duceți greu și dumneavoastră, nu-i așa ?

— Ca toată lumea ! Așa-s vremile !

— Da ! Așa sunt, oftă vecinul. «Nu sunt vremurile subt cîrma omului, ci bietul om subt vremuri.»

Ascultîndu-l vorbind preotul își aduse aminte mai deslușit de Pleșa. Da, îl cercetase odată în parohie, în Brusturi. Voia să înființeze o reuniune de asigurarea viteilor. Își mai aducea și acum aminte de argumentarea lui documentată și strînsă : ce necesară era pentru țărâniimea română o astfel de reuniune de asigurare. Îl convinsese cu desăvîrșire, și se obligase să facă propagandă în sat printre plugari. Era și Pleșa atunci numai în drum de propagandă. Dar planul reuniunii îl avea întreg în cap pînă la cele mai mici amănunte. După vizita aceea altele n-au mai urmat. Părintele cîștigase vro cincizeci de țărani gata să intre în reuniune cu taxele stabilite. Așteptase o săptămînă, o lună, să capete vrun aviz cum le-a fost vorba, dar nu mai primise nici o înștiințare. La întrebarea lui în scris, îi răspunsese că chestiunea e încă în stare de pregătire. Nu știa dacă s-a ales ceva de ea, dar prin ziare nu citise să se fi înființat. Își mai aduse aminte că omul scotea uneori și o gazetă economică și că publica articole de asemenea natură prin ziarele din Ardeal. Era un nume cunoscut ! Vezi bine, iată abea acum își amintea : trecuse în Țară încă din primul an de război, și făcuse propagandă, cu alți transilvăneni, în București, pentru intrarea României în acțiune.

— Mai ales iarna asta a fost groaznică — răspunse preotul la fraza istorică a lui Pleșa.

— Și iarna și retragerea, și exantematicul. Prea mult toate deodată ! — oftă vecinul. Încalte, dacă nu sunteți prea mulți refugiați la Roman, veți avea o locuință mai omenească decît cei de aici. Aici stau oamenii claie pe grămadă, în înțelesul strict al cuvîntului. Cu toate acestea, părinte dragă, eu sunt optimist.

— Ne silim cu toții să fim. Dintr-asta trăim.

— Nu pentru o iluzie, pentru o dorință legitimă a noastră, ci pentru că și în război ceea ce biruie sunt forțele economice. Vorba aceea : la război trebuiesc trei lucruri : bani, bani și iarăși bani ! Apoi, de care parte, în care tabără sunt banii, e limpede, nu-i așa ?

— Se-nțelege că la aliați. Dar nu se știe ce-o mai fi cu rușii ăștia.

— Chiar de s-ar prăbuși ei, aliații tot vor învinge. Bogățiile lumii sunt în mîna lor. Dar spune-mi, te rog, de cînd ești refugiat ? O dată cu retragerea armatei ? Mi se pare că mai pe urmă erai preot în jurul Sibiului ?

— Da, și o dată cu armata. Adică cu vro două săptămîni înainte de retragerea cea mare. Se retrăsese încă numai din comuna mea.

— Care comună ? Nu-mi aduc bine aminte.

Preotul îi spuse numele satului.

— Da, acolo se spune că au fost lupte grele — zise Pleșa posomorît. Apoi, ducîndu-și un deget la frunte : «Stai numai frate ! Nu dumneata ai scris un articol în *Viitorul* ?»

— Ba da.

— Apoi te felicit — zise vecinul strîngîndu-i mîna. — A fost bine venit. Într-adevăr s-au aflat cîțiva imbecili cari acuzau pe ardelenii de la graniță că le-au arătat nemților cărările prin munți. A fost un articol simțit și bine scris... Și cu ce treburi la Iași ? Poate vrei să te muți aici ?

— Nu, sunt sătul de mutări ! De altfel eu sunt cu toată familia în pibegie, cu soția și trei copii mici.

— Nu mai spune ! Vai, săracii de ei ! Sunt sănătoși ? Bine ?

— Pîn-acum, mulțumesc lui Dumnezeu.

— Nici să nu te gîndești să vă mutați aici. E o înghesuială ! Și n-ai mai găsi nu un cvartir, dar o singură cameră liberă să dai marea cu sarea. E o mizerie jalnică, părinte.

— Nici la vrun hotel nu se găsește ?

— Cameră ?

— Da !

— Din toamnă nu se mai află. Dar pentru ce întrebî ?

— Nu ştiu dacă voi isprăvi azi, şi va trebui să dorm undeva peste noapte.

Îi spuse cum a călătorit pîn-aici.

— Asta-i cea mai grea problemă de dezlegat, la Iaşi, părinte Scurtu. Nu se află nimic, zadarnic ai căuta la toate hotelurile. Nu-i decît o singură soluţie : să dormi, cum vei putea, la mine.

— Sunt foarte recunoscător.

Vecinul rise.

— Lasă, părinte, recunoştinţa, să vezi întîi ce-ţi pot oferi. Suntem cinci ardeleni într-o cameră, şi numai un pat. Trei dorm pe scaune. Numai un scaun pot să-ţi ofer şi dumnitale.

— Va fi bine şi aşa.

— Cel puţin mai bine ca-ntr-alt loc. Dar cu ce treburi ai venit ?

Preotul îi spuse.

Pleşa rise foarte satisfăcut.

— Vezi dumneata cum se-ntorc vremile ! Dumneata lucrezi la o cooperativă, în specialitatea mea cum s-ar spune, în vreme ce eu cînt în strană !

— Cum aşa ?

— Camera în care stăm e într-o clădire proprietate a unei biserici, şi popa n-are cu cine face slujba dimineaţa, toţi cîntăreţii i-s mobilizaţi. Şi, de, cum eu ştiu cîntările bisericesti îi ajut.

— Nu e rău ! — zîmbi Scurtu.

— Cum să fie rău ? Ne-a lăsat chiria la jumătate. Şi mai pică şi cîte-un corn de prescură. Aşadar, suntem înţeleşi, părinte Scurtule, dacă termini pînă deseară, vii şi dormi la mine.

— Dar nu ştiu unde.

— Asta-i un lucru complicat. O să vii acum cu mine să-ţi arăt. Cunoşti capitala Moldovei ?

— Încă n-am mai fost în Iaşi.

— Păi atunci, şi dacă isprăveşti azi cu hîrtoagele acelea, tot să nu pleci acasă. E un oraş care merită să-l vezi. Are monumente istorice, şi cine ştie cînd vei mai avea ocaziunea să le vezi !

— Am dorit mult să-l cunosc. Dar cu negura asta... Părintele se opri din vorbă. Privind geamul larg al cafelelei, nu mai văzu nici o negură. Era soare, cerul senin.

— S-a ridicat — zise Pleșa. — De când a început dezghețul așa se înnegurează în fiecare dimineață. Dar către zece ceasuri se ridică.

Scurtu privi speriat la ceas.

— Sunt zece ?

— Aproape.

— Hm ! Cum a trecut vremea ! Acum va trebui să mă duc la centrală. Cum să fac să știu unde locuiești ?

— Nu-i nici o grabă, părinte. Dacă ți s-a spus la zece, apoi către douăsprezece va fi numai timpul potrivit să te duci. Nu-i acum la oficii nici o regulă și disciplină. Vei veni mai întâi cu mine.

Ciocăni cu o monedă în pahar.

— Plata șefule !

— Numai decît, coane Vasile — și chelnerul cel strîmb se apropie de masă.

— Laolaltă ?

— Laolaltă !

— Te rog, domnule Pleșa, îmi plătesc eu ceaiul.

— Lasă, părinte, o dată ai venit și dumneata în capitala Moldovei !

— Dar am avut două ceaiuri !

— Foarte bine ! Ține șefule !

Se ridicară și ieșiră în stradă. După vro jumătate de ceas se trezi în fundul unei curți întunecoase, putrede. Vasile Pleșa bătu repetat într-o ușă de pe care se desprindea vopseaua în petece mari.

— Dar ce muma dracului, n-aude nimeni ?

— Haida-hai ! — se auzi într-un târziu un glas somnoros apropiindu-se de ușe.

— Am crezut că nu-i nimeni acasă — zise preotul.

— Aș ! Unde s-a pomenit așa ceva ? În fiecare ceas din zi și din noapte doarme cineva aici. La mine e un fel de *Hauptkwartier*, părinte.

Un tînăr de vro treizeci și cinci de ani, cu părul vîlvoi, numai în pantaloni și în cămașe, încălțat, îi în-tîmpină în ușe.

Era înlăuntru o priveliște interesantă. În două scaune cu brațe, un fel de fotolii jerpelite, dormeau doi inși cu capul în piept, cu gurile căscate. În pat, cu fața la perete, dormea al treilea, îmbrăcat complet. De lângă el se sculase cel ce deschisese ușa. Se lungi numaidecît în pat lângă ceilalți.

— Fiți-ar soacra a dracului, măi Lupule, da' încălțat te culci tu în pat? Și, uite numai, uite, ăsta cine-o mai fi, întrebă Pleșa apropiindu-se de pat și uitîndu-se la cel ce dormea cu fața la perete.

— Cine-i, măi Lupule, de unde l-ați mai adunat și pe ăsta? — strigă gazda.

— Psst! — făcu cel numit Lupu. — E avocatul Olariu. A picat cît ce-ai plecat tu la biserică, și l-am lăsat în locul tău.

— Păi bine, de ce dracu' nu s-a dezbrăcat? Și tu, cu bocancii în picioare. Distrugeți rufăria.

Preotul nu vedea decît o cuvertură veche, o saltea cu paie și o perină îngrozitoare.

— Da' ăștia doi nu s-au mai trezit? — întrebă el arătînd spre cei doi din fotolii. Apoi, explicîndu-i părintelui — au căzut amîndoi în puterea nopții. Nici nu știu încă cine sunt și de unde au venit. Cum vezi, părinte, mai este un fotoliu liber. Dacă nu pleci deseară, să bați numai în ușe. Aici se deschide la toată lumea, cunoscuți sau necunoscuți.

— Mă mir de unde-ți cunosc oamenii străini adresa? — zise părintele după ce ieșiră iar în stradă.

— Păi ți-am spus că la mine e un fel de *Hauptkwar-tier*. Toată lumea-l știe. Î-a mers vestea.

La o cotitură de stradă se despărțiră.

— Stai puțin, părinte Scurtule! Am uitat să-ți spun, strigă Pleșa după el. Unde mănînci de amiazi?

— Știu eu? Încă nu cunosc nici un restaurant sau crîșmă. Poate unde am luat ceaiul.

— Acolo să nu mergi că ți se servește aceeași fasole, dar de trei ori mai scump ca într-alt loc. Să vii la Gambrinus. E în fața statuii lui Cuza. Mîncăm mulți ardeleni acolo. Dacă s-ar întîmpla cumva să nu vii, să mă aștepți deseară, pe la șapte, tot acolo, pentru că la cină mergem împreună într-un loc să prăznuim un eveniment.

Părintele Scurtu îi mulțumi de îndrumări și porni în drumul lui. Trecuse de unsprezece. Ajuns la oficiul cooperativelor mai trebui să aștepte o jumătate de ceas pînă veni președintele cu care avea de lucru.

Omul frunzări repede dosarele aduse și nu-i ceru nici o explicare. Dictă unei funcționare o adresă de trei rînduri că s-au primit de la Roman dosarele cerute, și-i dăde adresa preotului.

— Altceva ? — întrebă Scurtu.

— Altceva nimic ! Stăm pe loc și noi, ntu mai avem nici o învîrteală.

— Atunci pot pleca ?

— Ce mai vorbă ! Se-nțelege că poți.

Afară se încălzise binișor. Era un senin înalt și parcă se simțea un miros de primăvară. Ajuns în Piața Unirii rămase uimit : gema literalmente de lume. Așa aglomerație nu văzuse nici în București. Și pe toate străzile cari duceau în piață.

Pe trotuare, pe pardoseala pieții ciorofleaca se dezghetase. Ghetele doamnelor se cufundau aproape întregi în cirul negru. Erau armate întregi de cucoane cari se plimbau prin tina aceea, luxos îmbrăcate, fardate, lăr-muitoare. Părea că te afli într-o cafenea uriașă, subț cerul liber. Erau și destui bărbați de toate vrîstele. Numai lumea îmbrăcată umilitor, soldați, ofițeri, se gră-beau, se vedea că merg într-o direcție anumită, că au un scop. Potopul celalalt omenesc se învîrtea în același spațiu. De unde va fi izvorît atîta lume ? se întreba preotul, aproape amețit, prins în mulțime.

Se gîndi că isprăvise și că se putea întoarce acasă. Pe-o clipă luă drumul gării să vadă dacă nu pornește vrun tren. Dar, la calea jumătate se resgîndi și o luă înapoi. Prea era ziua frumoasă ! Putea să cunoască orașul cu monumentele lui istorice.

Avu norocul să fie deschisă chiar la vremea aceea biserica Trei-Ierarhi, pe care o admiră vro jumătate de ceas pe dinafară. Încă nu mai văzuse așa juvaer de biserică ! Iar intrat o dată înlăuntru, nu-i mai venea să iasă. Nu-și putuse închipui să existe ceva așa de frumos. Pardoseala, pereții de marmoră, acustica : era o biserică vie, una care cînta singură la cea mai mică șoaptă.

Fu invitat să iasă de către paraclisier care-i spusese că trebuie să încuie fiind ora prînzului, și-l aștepta femeia cu masa. Alți trei vizitatori cari intraseră deodată cu el, plecaseră de mult.

Ora prînzului ? se întrebă Scurtu, uitîndu-se la ceas. Dar nu erau decît douăsprezece jumătate. Pleșa-i spusese să fie la Gambrinus către două.

Mai rămase să privească minunea pe dinafară după ce lăsă o monedă în palma paraclisierului. Mai văzu înainte de masă biserica catedrală a mitropoliei, reședința metropolitană. Dar gîndu-i era mereu la Trei-Ierarhi. Biserica catedrală era deschisă, o putu vizita și pe dinlăuntru. I se păru întrucîtva cunoscută, spațioasă și înaltă, cum era, ca bisericile apusene din orașele de la ei.

La intrarea în restaurantul și berăria Gambrinus se întîlni față în față cu Pleșa.

— Te căutam. Bine că te găsesc. Deseară nu mai pot trece pe aici să te iau. Am niște treburi urgente. Dar la șapte să fii la mine. Vei veni de acolo cu Lupu. L-am avizat. El știe unde. Ai sosit aici, mi se pare cam târziu. Nu vei mai afla loc.

— O să aștept.

— Dacă aștepti, n-o să mai găsești de mîncare. Mai bine caută la alt restaurant. Sunt tot pe partea asta, puțin mai înainte vro patru, și mai mici, și mai mari. Și acum, la revedere pe deseară, mă grăbesc.

Scurtu intră totuși. Poate va afla vrîun loc. Poate va da de vrîun cunoscut.

Era un furnicar de lume și aici. O mulțime de mese mici, una-ntr-alta, încît abea se strecurau băieții de serviciu printre ele — acoperite cu hîrtie. Aproape la toate mesele se mînca fasole pregătită în diferite felii și, mai rar, cartofi. Apoi ciorbe cari umpleau sala cu un miros acru de borș. Mulți mîncau cu linguri de lemn. Vro douăzeci, treizeci de inși așteptau în picioare să se facă liber vrîun loc.

La repezeală Scurtu nu descoperi nici o față cunoscută. Erau aproape numai bărbați. Sala vuia de larmă, de strigăte după chelneri.

Întrebă pe-un domn care stătea în picioare ca și el, ce crede, le va mai ajunge și lor de mâncare? Mireasma ciorbii îi trezi o foame de lup.

— Nu se știe niciodată. Cred că ăștia cari mănîncă acum sunt al treilea rînd de oaspeți.

— Cum așa?

— E mare îmbulzeală pretutindenea. Restaurantele Iașilor nu-s destule pentru atîta lume. Și nici nu s-au pregătit pentru invazia asta. Eu totuși o să aștept aici, poate să am noroc.

Părintele Scurtu ieși și trecu prin restaurantele din apropiere. Erau înțesate și acelea. Două din ele cu multă și elegantă lume feminină. Credea că acolo se vor servi și alte feliuri de mâncări. Dar văzu cu mirare, ba chiar cu un fel de groază cum și cele mai delicate cucoane înfulcau vesele, povestind și rîzînd cu vecinele, iahnia de fasole. N-ar fi crezut pentru nimic în lume că astfel de doămne s-ar putea hrăni cu o mâncare ca asta, și încă fără cel mai mic protest. Ba îl mai umflă și rîsul cînd văzu pe unele cu buzele înroșite tare, cu gura mică, si-lindu-se să înghită ciorba din linguri de lemn.

«— Uite, domnule — își zise el vesel — abea a început războiul și s-a ajuns la nivelarea socială!»

Avu noroc să se facă liber un loc la o masă din colț și șezu și el, minunîndu-se de ceea ce vedea. Se părea că toată lumea asta e refugiată — își zicea el — și la locuință n-au unde găti. Mănîncă cu toții la restaurant. Păi, față de ce vedea aici, Nastasia lui făcea un adevărat lux cu masa. Dar iarăși se întreba: cum puteau fi refugiate doamnele acestea așa de bine îmbrăcate? În orice caz, nu era o lume alegătoare, poate nici așa de subțire cum se vedea pe dinafară, ori, apoi, necazurile obicinuesc cu orice pe fiecare om.

Mîncă o ciorbă, o iahnie de fasole, și se grăbi să iasă să cutriere orașul. Începu să se poată orienta pe arterele principale. Pe o stradă văzu staționînd pe mai mulți și privind la o clădire de peste drum, o casă cu etaj, prin nimic deosebită de cele vecine. Se opri și el, și auzi vorbindu-se că aici locuiește maiestatea-sa regele Ferdinand. Era cu puțință? Sus la etaj, între ferești, văzu vro două sticle cu lapte sau cu smîntînă.

Dup-amiaza târziu, prin piața principală, avu prilejul să-l și vadă. Traversa piața însoțit de un ofițer, pe jos, prin ciorofleaca pe care o călca toată lumea. Era înalt, adus puțin de spate, încălțat cu cizme. Lumea se ferea pe două părți făcându-i cu respect loc să treacă. Privea cam în pământ, și fața lui, liniile expresiei erau aspre, austere, întunecate. Lui Scurtu îi păru că-i un simbol al suferinței. Al suferinței armatei, se gândi el, poate al Patriei. Rămase adânc emoționat locului și-l urmări pînă-l scăpă din vedere.

Nu peste mult văzu că mulțimea face loc unei mașini mici pe care o conducea un băiat de vro doisprezece-treisprezece ani. Auzea spunîndu-se din toate părțile : «E prințul Nicolae.»

Se plătise să rămînă în Iași și numai pentru acestea două evenimente. Un monarh care se amestecă cu mulțimea, care trece prin tina drumului, pedestru ca oricare om de rînd, însoțit de un singur ofițer — iată ce nu și-ar fi putut închipui niciodată ! Erau ciudățeniile sau adîncimi în viața aceasta din război a României, unice, își zicea el. Și cît de gravă era înfățișarea regelui ! Ce apariție luminoasă prințul cel mic în mașina lui ! Și cu cîtă venerațiune îi făceau loc maiestății-sale și cucoanele cele fardate și gălăgioase ! Și ce bucurie senină se vedea în ochii lor la trecerea mașinii prințului !

Erau lucruri cari dădeau de gîndit ! Văzută și numai superficial și încă-i păru deodată simpatică toată lumea asta, care îmblătea tina trotuarelor și a pieții fără nici o treabă.

Văzuse în după-amiaza aceea și celelalte monumente istorice ale capitalei Moldovei. De la statuia lui Cuza, biserica Cuțitul de Argint, Golia, pînă la clădirea ce părea destul de nouă, a Universității. Trecu și în Sărărie, dar se înapoie în grabă speriat și de glod și de puzderia evreilor. [...]

Seara află cu greu locuința lui Pleșa. Domnul numit Lupu, un candidat de avocat (avocat stagiari) refugiat, sau mai exact, unul dintre cei ce au trecut peste «Vama Cucului» pentru a scăpa de mobilizare, îl aștepta.

Porniră numaidecît prin orașul întunecat beznă. Mer-seră departe, prin suburbii, printre case mici, pe niște

străzi strîmte și încurcate. La un colț, Lupu se opri. Era o prăvălie evreiască, dar obloanele erau trase, fereștile întunecate. Lupu începu să bată într-un geam. Nu peste mult o porțiță din gardul de alături se deschise, și un băiețel slab, palid, cu perciuni lungi, îi pofti înlăuntru, și-i conduse într-o cameră care dădea cu geamurile în curte. Erau luminate, dar perdelele lăsate.

Înlăuntru erau șase bărbați, între cari Pleșa și un preot rotofei, cu obraji mari, cu nas acvilin, fără barbă, dar cu mustața groasă. Era un preot de pe Țara Oltului, pe care părintele Scurtu îl cunoscuse într-o adunare preoțească. Ceilalți patru erau doi notari, un avocat și un învățător, toți refugiați din Transilvania. Scurtu nu-i cunoscuse pînă acum.

Pe masă era un petec mare de slănină afumată, o farfurie mare cu brînză de burduf, o alta cu ceapă, și o pîne mare, rotundă, ardelenească. Mai erau două sticle cu vin auriu și de-o parte într-un unghet o damigeană de zece kilograme.

— Ei, băieți, bine că v-a adus Dumnezeu ! Dacă ați mai fi întîrziat un minut aș fi făcut scurtă-n gît, de cît am înghițit în sec — zise Pleșa.

Se umplură păharele și se gustă întîi vinul, cu o ceremonie deosebită. O vreme nu se auziră decît monosilabe de admirație. Preotul de pe Țara Oltului îi privi pe rînd cu niște ochi bulbucați, tot purtînd prin gură înghițitura de vin. Pe urmă, satisfăcut, îi dădu drumul, și întrebă :

— Ei, ce spuneți, copiii mei ?

În loc de orice răspuns Pleșa veni la el, se aplecă și-l sărută pe frunte.

— Ești un om rar, părinte Vlad, pe onoarea mea ! Cum ai descoperit în gaura asta de mahala un vin ca ăsta ?

— Secretul meu ! Vă place ? întrebă el satisfăcut. Dacă vă place «talpa» ! Dup-aceea să îmbucăm ceva, să vedem apoi gustul lui !

Părintele Scurtu își aduse aminte de expresia asta «talpa». La masa comună de la întrunirea aceea preoțească, părintele Vlad cînd voia să bea păhărelul «ex» cu vecinii, așa spunea : «talpa», cu înțelesul să se poată

ciocni păharele cu fundul, fără a se vărsa un strop de vin.

Mîncară apoi cu toții din bunătățile de pe masă, pentru cari felicitară pe Vasile Pleșa, care a făcut rost de ele. Nu descoperi nici el taina cum le-a aflat, pînă tîrziu cînd vinul înveseli pe toată lumea.

Părintele Vlad era un om de spirit vestit în toată Țara Oltului, ca și de iubitor de petrecanii cu prieteni. Avea o vorbă cu care se lăuda mereu la un pahar de vin : «Măi copii, io-s bun de băutură, dar și de biserică is dat dracului».

Cînd îl auzeau vorbind așa mai întîi unii se scandalizau și-i luau în nume de rău, dar mai tîrziu se convinseseră că respecta slujba lui, numai cît era cam slobod de gură la veselie.

— Măi copii, începu el mîncînd și bînd cu veselie, slănina asta aduce la gust și la dulceață cu una lîngă care ne-am petrecut odată în dulcele Crăciunului o săptămînă întreagă. Ce mai vremuri, mămulica mea !

— A fost de mult părinte Vlad ?

— E-hei, în vremile de aur ! Eram cleric în seminar și în vacanța de Crăciun ne-am pus la petrecanie cinci inși : eu, doi studenți în drept, unul în medicină, și un văr al meu, elev în clasa a opta. Am făcut prinsoare și legămînt să stîngem cîte-o ferie de vin la fiecare acasă. Locuiam în cinci sate vecine. Petrecania a început în casa noastră, că avea fie-iertatul taica un vin de țîța raiului. În al doilea sat ne-am entuziasmat puternic. Am adus trei țigani cu ceterile. Cînd să plecăm în al treilea, colegul nostru care ne era gazda, un student în drept, s-a urcat în pod și s-a coborît cu o slănină întreagă, afumată. Am îmbrăcat cu ea pe unul din ceterași, și așa am pornit mai departe. Cînd ne era foame ne apropiam cu bricegele de țigan și tăiam din slănină. O purta în spate, cu minile vîrîte prin locul picioarelor de dinainte ale porcului. Cînd treceam dintr-un sat într-altul se lua lumea după noi ca după urs. Țiganul să pice de ostenit nu alta. Era o slănină mare, grea. Așa se petrecea odată, măi copii !

Riseră lărmuitor și închinară în sănătatea părintelui Vlad.

— Vedeți că eu călcam de-atunci a popă, măi băieți ! Ce lume, Doamne ! Da' acum mi s-a acrit sufletul de-a-tîta iahnie de fasole. Cînd o să ajung acasă nu mai seamăn fasole decît cu o condiție : la fiecare cuib — un cîrnat în loc de par ! Zău, măi copii, eu vă spun o vorbă cu legămînt : de unit să ne unim, da' noi pe-aici nu mai venim !

Din damigeană vinul se turna mereu în cele două sticle, și voia bună creștea. Vasile Pleșa vorbi cu admirație de talentul extraordinar al părintelui Vlad de a descoperi un vin bun, cu toate că din toamnă nu se mai vindea nicăiri. Ce tortură a fost pe el cît a ținut iarna, să cutreiere prin ger toate înfundăturile Iașului. Era vînat ca pruna, dar nu se dădea bătut, și cel puțin, o dată pe săptămînă, tot se adunau la un pahar de vin !

— De-acum mi se pare c-am pus-o de mămăligă, oftă părintele. Și tare mă tem că o să vă părăsesc ! Mi-am pus de gînd să plec și eu în America.

Din ceea ce se vorbi la masă părintele Scurtu înțeleșese că există un plan serios ca vro doi frunțași dintre ardelenii cari agitaseră pentru intrarea României în război, să plece peste Rusia și Siberia în America, să facă propagandă printre românii ardeleni de acolo să se înroleze ca corp separat în armata americană. Era vorba să-i însoțească și vro trei-patru profesori tineri, cari erau și ziariști. Părintele Vlad se gîndea serios să se ducă cu ei.

— Nu te lăsăm, părinte Vlad — strigară în cor. — Cum te-ar răbda inima să ne părăsești, să-ți lași copiii orfani ?

— Cînd nu mai pot afla un strop de vin, ajung eu cel mai nenorocit dintre orfani. Să știți că dacă nu mai aflu nimic, plec cu Lucaci. Am și vorbit cu el, și mă primește de secretar.

Părintele Scurtu la început fu neplăcut impresionat de veselia lor. Nu se potrivea cu vremurile grele de acum. Dar încetul cu încetul, vinul îl încălzi și-l însenină și pe el. «Cine știe — își zicea — poate că oamenii nu pot trăi să nu-și mai aducă uneori aminte de petrecerile ardelenesti.»

Totuși, deși rămaseră în jurul mesei pînă după miezul nopții, nu se porni nici un cîntec cum obicinuiau arde-

lenii la un pahar de vin. Dimpotrivă începură discuții foarte serioase și însuflețite asupra viitorului : dizmembrarea certă a Monarhiei Austro-Ungare, România mare pînă la Tisa. Vorbeau că e pe cale să se organizeze în Rusia un corp de ardeleni dintre prinsonierii de război, că începuturile sunt și făcute în jurul Kievului, că au aprobarea și a guvernului rus și a celui român. Vorbeau că se face propagandă între tinerii ardeleni refugiați să între cu toții în armata română.

Cînd Pleșa, Lupu și părintele Scurtu ajunseră tîrziu la locuința cooperatorului-cîntăreț de biserică, bătură mult în ușe pînă să le deschidă. În lampă nu mai era un strop de petrol, în cameră era întuneric, și cei trei se împiedecară.

Pleșa aprinse un chibrit. Pe jos durmeau lungiți doi oaspeți, alți doi sforăiau în fotolii, iar în pat erau culcați, de-a latul vreo patru, cu picioarele atîrnînd peste margini.

— De cînd dorm ? — întrebă gazda pe cel ce le deschise.

— De-aseară, de pe la nouă.

— Dar cei din scaune ?

— Aștia au venit către miezul nopții.

— Și tu unde ai dormit ?

— În scaunul al treilea.

— Bun ! Acum **scaunul ăsta e al părintelui Scurtu**. Tu te vei lungi pe jos ca cei doi. Dar cine dracu' sunt ? Nu-mi aduc aminte să-i mai fi văzut — adause el tot aprinzînd la chibrite.

În vremea asta Lupu se apropie de pat și începu să-i zgîlțâie pe cei ce durmeau acolo.

— Dorm greu ! — zise el.

— Nu-i nimic, scoală-i, au dormit de-ajuns. Dacă-or mai vrea să se culce, mai este loc pe jos. Dacă-s somnuroși, vor adormi îndată. Pe cînd eu ! Ce gust mai am să mai stau undeva lîngă un pahar de vin ! Presimt că și în patul cel mai bun nu aş adormi pînă-n zori ! Dragă, vinul a fost ca o flacără ! Cum pustia l-a dibuit părintele Vlad ?

Scurtu se lăsă îmbrăcat cum era în fotoliul al treilea. În curînd geamurile murdare ale camerei începură

a vibra, să se sfarme, la horcăiturile dinlăuntru. Părintele Scurtu se frământă pînă tîrziu în scaunul lui. Mai tîrziu spunea că în noaptea aceea și-a putut face o idee de ce va fi în infern.

Dimineața se trezi mai degrabă ca toți și fiindcă nu știa cînd pleacă vrun tren către Roman, descuie ușa, ieși tiptil din cameră și o luă spre gară. Trebui să aștepte însă pînă către amiază. Nu-i păru mult, rumegînd mereu impresiile zilei de ieri.

XLI

Din cheltuielile de drum îi rămaseră trei sferturi. Voi să înapoieze banii directorului cooperativei.

— Fugi de-aci! Doar ai dat chitanță asupra lor, îi răspunse omul scandalizat.

De rest se bucură și el și Nastasia. De cînd au plecat de-acasă nu avuseseră nici într-o zi un număr pe deasupra cheltuielilor.

Scurtu se grăbi să se culce. Era rupt de oboseală.

— Stai! strigă Nastasia. Nu pune hainele în odaie. Lasă-le la ușe. Trebuie să le cauți, să nu fi adus din drum vro sămîntă de exantematic.

Părintele nu se gîndise o singură clipă la asta. Se-nțelege că ar fi putut aduce.

Se primeni și se întinse în pat, în vreme ce Nastasia afară luă pe rînd îmbrăcămintea lui la cercetare amănunțită. Nu găsi decît patru. Erau de rufe nu de cap, îi cunoscuseră numai decît. Pe albituri nu află nimic, ci numai pe gulerul vestei. Se vede că nu i-a prins de mult, nu apucaseră să pătrundă încă la cămașă. Totuși femeia se îngrozi. Luă îmbrăcămintea, o duse în bucătărie și o șterse bine cu petrol. Bucuros ar fi pus-o să stea afară cîteva zile, dar omul ei nu avea alte haine cu care să se îmbrace.

Îl convinse totuși, cînd se trezi, să rămînă în pat pînă deseară. Și așa n-ar putea merge nicăiri, cum hainele erau îmbibate de mirosul petrolului.

— Poate mai iasă vrulul la iveală de prin vrocusătură — zise ea.

— Dar nu-i scris nicăiri că trebuie să fie numaidecît exantematici.

— Se-nțelege că nu, dar paza bună trece primejdia rea.

O săptămână în șir Nastasia-i cercetă hainele în fiecare seară și dimineată. Nu mai află nimic. Neliniștea, îngrijorarea ei însă nu trecu de tot pînă se împlini termenul cît ținea — după cîte auzise — incubajia boalei. Pe urmă răsuflă ușurată.

Pe la începutul lui april se vorbi că va veni m.s. regele Ferdinand să treacă în revistă trupele din garnizoana Romanului. Părintele Scurtu nu se lăsă pînă nu află ziua hotărîtă, și locul unde se va face trecerea în revistă. Dorea să-l mai vadă o dată pe regele, dorea să vadă și trupele de aici, pentru că toată iarna nu prea știuse unde se țin. Nici nu cuteză din cauza gerului să umble prin oraș decît strictul necesar.

Ziua trecerii în revistă se nimeri posomorîtă, și foarte friguroasă. Bătea vîntul de la miazănoapte, șuiera sinistru prin arborii desfrunziți, pătrundea prin vestminte. Cerul era jos, nemișcat, sur, greu ca de plumb.

Ieșise de dimineată pe șesul de lîngă oraș, să nu piardă revista. Trupele se profilau neclintite, aliniate ca ziduri sure sub o pădure de baionete. Se apropie pînă putu vedea bine pe soldați. Erau bine echipați, de la bocanci pînă la coifurile întunecate din cap. Avu impresia că fețele lor erau de bronz, că șirurile drepte, nemișcate erau din statui, nu din oameni.

De unde au putut răsări atît potop de soldați ? Unde iernaseră ? Unde au fost instruiți ? Se gîndi iar că Moldova are multe taine. Și, în frigul ce-i pătrundea prin paltonul cu țesătura rarită — părul de deasupra se rosea în multe părți — simți că-l învăluie o căldură dulce. Ce feciori erau ! Ce armată ! Nu mai semănau întru nimic cu cei ce se retrăgeau în toamnă, în lungi convoaie tîritoare prin glodul drumurilor. Ori nu mai erau aceiași oameni ? Erau rezerve proaspete ? Dar nu puteau fi rezerve, își zicea el, se vedea că sunt bărbați căliți în meșteșugul armelor.

Poate s-a exagerat și cu bolile molipsitoare, cu tifosul exantematic, se gîdea părintele Scurtu. Oamenii sunt totdeauna gata și aplicați să facă din țințar armăsar. Poate nici pe departe n-au murit atîția cum vorbeau oamenii.

Un sunet de goarnă tăie văzduhul sur, și îndată, în zare departe, la capătul celălalt al coloanelor, se ivi un grup de călăreți. Muzica militară întonă de undeva *Imnul regal*. Coloanele luară poziția pentru onor. Era un tablou care-l cutremură pe Scurtu pînă în adîncurile sufletului, și în ochi i se iviră lacrimi. Acordurile Imnului părea că încălzeau aerul rece și curmă răsuflarea vîntului de nord. În urma grupului de călăreți se ridicau, clocotind urale. Grupul înainta și se vedea tot mai deslușit.

Lui Scurtu îi păru că stă prea aproape de coloanele încremenite, și se retrase cîțiva pași. Da! Acum se puteau distinge bine călăreții. În frunte, pe-un superb cal alb, înainta regele însuși, cu mîna la chapiu. Acordurile muzicii se ridicau mereu în văzduh, uralele nu mai conteneau. Pădurea neclintită de baionete albe priveau drept în cer. Statuile înviau pe-o clipă și iar încremeneau.

Îl putu văzu de aproape pe regele. Îi păru că fața-i mai mică, mai ascuțită, mai înăsprită decît la Iași. Mai înnegrită. Părea că ieșise din vînturi arzătoare de ger. Pe-o clipă îi păru părintelui că regelui i-e frig, și simți un jîngghi ascuțit în inimă. În emoția lui nu-și dădu seama ce face, și la trecerea regelui pe dinaintea lui, cu ochii mereu la trupă, preotul își închipui semnul crucii. Poate avu din nou senzația nedeslușită, ca și la Iași, că are în fața lui o icoană.

Revista a ținut mai mult de-o jumătate de ceas. Părintele plecă, ca dintr-altă lume, spre oraș. Era înghețat de frig. Mînile-i erau roșii, și își sufla mereu în degete. Își uitase că are buzunare la palton.

Înainta ca-ntr-o solemnitate adîncă. Privea uneori mirat în jur, să vadă ce s-a schimbat. Dar călca peste aceeași pajiște arsă, era același cer jos, greu și sur, tăiau aceleași fuioare de frig.

Solemnitatea nu era afară, ci în el. Simțise tăria armatei de piatră pe care o văzuse. Îi cînta încă în suflet goarna și acordurile *Imnului regal*. Vedea încă silueta regelui călare.

Erau unități din armata României, armata Țării. Și, ca ele, vor fi și altele, pretutindenea, pe pămîntul Moldovei. De unde au răsărit ? Nu e neamul nemuritor ? Ar putea să nu biruiască ?

Intră în casă vînat de frig, cu febră. Nastasia se grăbi să-i dea un ceai.

— Ești ca și copiii ! Trebuie să vezi tot ! Pentru ce ai mai ieșit pe vîntul acesta ?

Dar febra ținu și a doua, și a treia zi. Nastasia se alarmă : poate nu socotise ori nu știa bine cîtă vreme ține incubația tifosului ! Doamne ferește ! Va fi tifosul ?

Părintele protesta din toate puterile și nu se învoi să-i aducă nici un doctor. O să-i treacă, cu siguranță. Pe deasupra, nu avea nici bani pentru doctor.

A patra zi se sculă din pat. Nu mai avea nimic.

— Totuși te-ai putea îngriji mai bine ! — zise împăcată Nastasia. — Te-ai răcit la vizita aceea regală. Au mai fost și alții la priveliște, afară de tine ?

Nu văzuse, într-adevăr, decît patru-cinci oameni, zgărurînd pe cîmp, ca și el.

— A fost o paradă strict militară. Oamenii n-au știut.

— Tocmai de aceea ! Puteai rămînea și tu acasă.

Nastasia se și supăra și era totuși și mulțumită că bărbatul ei nu era copia oricărui alt bărbat. Cu instinctul ei de femeie, cu dragostea ei de soție pipăia adeseori izvoarele sensibilității lui. Nu erau sentimente de desprețuit. În adîncul sufletului, i se închina și ea lor. Dar nu erau acum timpurile pentru asemenea elanuri. Realitatea strîngea din toate părțile cu ghearele ei de fier. Ce s-ar alege de ea și de copii dacă, Doamne ferește, n-ar mai fi el !

O apucase groaza de cîte vorbeau oamenii despre bolile molipsitoare, și mai ales despre tifosul exantematic, și de cînd aflate pe hainele soțului său sămînțele acelea. Era mereu cu ochii în patru la cine intra în curte, în bucătărie, în odaia lor, cînd mergea după tîrguieli. Cu ochii mereu și după copii, și după bărbat. Iar de cînd îi

scrisesse Laura că în spitalul lor sunt acum exantematici, nu lăsa seara să nu cerceteze rufăria întregii familii.

Da, fina ei Laura, îi scrisesse foarte îngrijorată, și-i dădea și sfaturi cum să se apere. Molima nu se stînsese cu sosirea primăverii, ci parcă s-a încins și mai tare. Sate întregi erau contaminate, îi scria Laura. Ei, acolo la spital, țin o pază strașnică. Mamă-sa trece în revistă toate albiturile de pat și ale familiei, în fiecare seară. Au murit vro zece pîn-acum dintre bolnavii aduși la ei. Comuna vecină era și mai contaminată. Tatăl său făcea mereu rapoarte și cereri. Ar fi nevoie de un cazan de desfincterare radicală și pentru săteni. Nu-i trimitea nimic.

Părintele Scurtu însă nu prea aprecia alarmarea aceasta. Boale contagioase vor fi, vezi bine, căci în toate războaiele sunt. Dar era cu neputință să le fi căzut atîtea victime, cum se vorbea.

Nastasia îl lăsa să vorbească, dar preotul nu mai scăpa de mirosul de petrol din vestmintele lui.

O dată cu zilele calde de primăvară debandada din armata rusească din Moldova se agravase. Se părea că foarte puțină disciplină militară mai rămăsese în picioare. Tot mai dese cete de soldați rătăceau fără de nici un rost prin oraș, cu trenurile, dintr-o localitate într-alta.

Prin mai grădina publică — parcul orașului, gema de soldați, ziua-noaptea. Era o întrunire publică fără sfîrșit, cu un șir inepuizabil de oratori.

Iarba crescuse mare în grădină, arborii înfrunziseră toți. În mijlocul parcului era un spațiu întins liber, fără copaci. Puteau încape aici cîteva mii de oameni. Se ridicase acolo o tribună înaltă, largă, de pe care ziua-noaptea vorbea un tovarăș. Urișa mulțime din față asculta întins, unii cu interes mare, tăcuți, încordați, alții aprobînd sau protestînd zgomotos. Nici o cuvîntare, a nici unui orator improvizat, nu părea prea lungă, nu făcea lumea impacientă.

Uniformele nu mai aveau nici un semn distinctiv. Dar pe mutrele celor ce ascultau, ca și ale celor ce vorbeau, nu se vedea să fie dintre intelectuali. Erau niște fizionomii comune, grosolane, înăsprite de vînturi și de necazuri — marea majoritate a celor ce ascultau. Între

oratori apăreau mereu fizionomii semite cu obraji palizi, cu nasul subțire și lung în vînt. Aceștia vorbeau mai fluent și mai ales mai înflăcărat. [...] Mulțimea de soldați cari umpleau grădina publică nu puteau fi toți dintre cei cantonați în oraș. Trebuiau să fie mulți din cetele acelea rătăcitoare, cari băteau drumurile de la front la cadre și înapoi, în satele din apropierea frontului. Din cercul uriaș al ascultătorilor se desfăcea mereu cînd unul, cînd altul, și mergînd la o parte se trîntea în iarba verde. Durmeau cu sutele prin parc și cînd se săturau de somn, se ridicau și veneau să asculte în continuare, oricare orator se nimerea atunci. Pe mulți se vedea oboseala drumeților veniți de departe.

Părintele Scurtu venea adeseori în parc la priveliștea aceasta. Nu înțelegea nimic din ce vorbeau, doar cîteva cuvinte cu nume universal : burghezie (burjui), proletariat, republică, norod, tovarăș. [...]

În mulțime erau mulți cari deși ascultau întins se vedea că nu înțeleg nimic. Cu un gest de plictiseală se rupeau dintre rînduri și se trînteau în iarbă.

Se vorbea că acum se organizează comitetele de soldați, de la unitățile de pe front pînă la cadrele cantonate mai departe. Poate din acest motiv erau vorbirile acestea nesfîrșite. Uneori pe lîngă oratorul la rînd mai săreau doi-trei la tribună și începeau și ei să vorbească și să se agite.

Părintelui Scurtu îi părea rău că nu înțelege rusește, deși întrunirile acestea monstre ce țineau cu zilele și nopțile îi dădeau fiori neplăcuți. Începu să presimtă, ba chiar să pipăie că aici nu mai era vorba de nici o organizare nouă pentru reforma armatei rusești, cum credeau unii, cu scopul de a continua lupta cu mai mare avînt, ci o acțiune potrivnică războiului.

Toate semnele arătau că, îndată ce a căzut disciplina tradițională, autoritatea, masele aceste enorme de oameni arătau o mare plictiseală, ori poate chiar oboseală, de război.

Această realitate ce deschidea ochii tot mai categoric din atitudinea «moscalilor» îl îngrijora adînc pe preot. Dacă într-un moment dat, toată armata rusească din Moldova n-ar mai voi să lupte ? Dacă ar cere pace ?

Îi părea rău că nu pricepea rusește pentru a se documenta mai bine : care era nota principală a debandadei din armata rusă : dorința de pace, sau reformele sociale ?

Oratorii parcă ar stărui mai mult asupra celor din urmă. Dar întreaga atitudine a maselor vădea mai mult plictiseala de front, de război.

Într-o zi părintele Scurtu ședea în parc pe o bancă. Avea în mână un ziar cu harta frontului de luptă din răsarit. Harta Rusiei era întreagă pînă la Urali. Ziarele scriau despre o nouă ofensivă germană, și dădeau chiar numele cîtorva nouă localități luate de la ruși.

Cufundat în studierea hărții nici nu băgă de seamă că un soldat rus șezu pe aceeași bancă. Se apropie încet de el și aruncă ochii pe harta din ziar. Preotul trăsări cînd îl auzi întrebîndu-l într-o românească stricată :

— Ci nou, batiușca ? Ci scrie nou ?

— Știi românește ?

— Știi puțin.

— Ce să fie nou ? Vești rele. Au început germanii o nouă ofensivă. Înaintează în Rusia.

— Merg înainte ? Unde ? Pe unde ?

Părintele Scurtu îi arată. Soldatul — era un tip mai spalățel — știa citi. Descifra numele localităților ocupate acum, numele guberniei în care înaintau nemții.

— Oho ! Pînă la mini mai iesti !

— Ce este ?

— Noi departe tare de aici. Unde iesti Ural ?

Scurtu-i arată la marginea hărții, la răsărit munții Urali.

Soldatul puse degetul pe hartă la localitățile cucerite acum de germani și-l duse, trăgînd o linie peste Rusia, pînă la Urali. Apoi izbucni în rîs.

— De ce rîzi ? îl întrebă mirat Scurtu.

— Noi mai departe de Urali, Tobolski gubernia ! Departe, capăt pămîntului ! Și rîse iar. Pîn-acolo nu ajunge germanii !

— Nu, desigur ! — răspunse preotul — dar și aici unde au ajuns tot Rusia este.

— Rosia ! Rosia mare, iar io mai departe, Tobolski gubernia.

Întâmplarea asta îi dădu de gîndit părintelui Scurtu. Dacă armata rusească e compusă din oameni cu asemenea mentalitate, cărora le păsa numai de gubernia lor, cum nu s-ar fi săturat după aproape trei ani de război? Își spuse că motivul descompunerii armatei rusești, motivul principal, e tot satierea aceasta de război fără nici o țintă pentru masele mari.

[...]

Se vorbea în timpul din urmă și despre o nouă ofensivă rusească iminentă. Se spunea că va fi una în stil mare și ar avea ca menire să consolideze regimul Kerenski. Îi pomeni soldatului de alături, dar el nu știa nimic. Aici, între soldații ruși din Moldova, nu se știa nimic.

Se vorbea în zilele din urmă tot mai stăruitor și despre o ofensivă românească, concomitentă cu una rusească. Dar nimeni nu putea face nici o precizare, nici referitoare la timp, nici la locul unde ar începe.

E însă cert că prin mai se înstăpîni în opinia publică din Moldova un optimism destul de pronunțat. Criticile încetaseră în mare parte. Toată lumea vorbea de nouăle arme trimise de aliați, de numărul mare de ofițeri francezi cari erau în Moldova de cîteva luni ca instructori. Și, îndeosebi ceea ce ridică moralul publicului, era admirația acestor ofițeri pentru soldatul român care învățase să mînuiască armele cele mai moderne cu o precizare uimitoare, într-un timp foarte scurt.

Multă vreme avu apoi prilejul să vadă unele din unitățile armate după refacere, și vorbeau despre ținuta lor în termeni admirativi.

Se înstăpînea un optimism viguros în toate păturile sociale, iar partea cea mai mare a refugiaților ardeleni începură să se și gîndească cum se vor întoarce acasă.

Erau însă destui și de aceia cari se temeau ca această armată renăscută să nu se molipsească de descompunerea și debandada rusească. Părintele Scurtu nu știa ce măsuri se vor fi luat de către conducerea noastră militară întru preîntîmpinarea unei asemenea primejdii. Vedea însă că soldații noștri nu se amestecau niciodată cu rușii, și că acestora nu li se pune nici o piedecă de către autoritățile noastre la întrunirile ce le țineau, la libertinajul de pe

străzi. Părea că se poartă cu ei cu mânuși toată lumea. Trenurile încărcate cu ei circulau în toate părțile, parcă fără nici o țintă, fără nici un câpătii. Ori apoi erau mișcări de trupe despre care civilii nu aveau de unde ști.

Într-o zi părintele Scurtu trecea pe lângă parc. Era plin și acum de mulțimea tovarășilor. Vorbea un orator. Înaintea lui, înainte de intrarea în parc, venea față în față, un sergent-major român. Venea cu pas energic, părea îngândurat, nu se uita nici în dreapta nici în stînga.

Preotul îi dădu bună ziua, și omul se opri mirat.

— Ce spui dumneata, domnule sergent de ruși ăștia ?

Gradatul întoarse pe-o clipă capul spre parc.

— Vai de capul lor, părinte, răspunse soldatul. [...]

Salută și își văzu de drum.

Părintele Scurtu ajunsă la intrare și o luă pe cărare în parc. La tribună un lungan blond, cu barba roșcată, cu ochii vineți ascunși supt o frunte turtită, gesticula aprins și striga. Din cînd în cînd îl pornea tusea, încît părea că i se desface coșul pieptului.

Scurtu trecu mai departe. Își zicea că trebuia să fie un tuberculos. Aceia se entuziasmează pînă la epuizare. Făcu, fără să caute anume, o comparație între orator și sergentul român întîlnit pe stradă.

[...]

Din martie nu mai avusese nici un drum la Iași. Au-zise însă de la refugiații cari trecuseră prin capitala Moldovei că a sosit un grup de voluntari ardeleni din Rusia, de la corpul ce se înființase acolo, cîțiva ofițeri cari organizaseră și corpul, și că e vorba să vină pe rînd, în mai multe transporturi, cu toții în Moldova. Mai auzi de la ei că s-a înființat la Iași un fel de **Comitet Național**, care să suplinească aici pe cel rămas în Transilvania, și care să poată vorbi în numele Ardealului liber, a refugiaților și a voluntarilor din Moldova.

Și el și ceilalți refugiați începură să creadă iar în mai bine. Unii dintre tinerii veniți în toamnă din Ardeal, o dată cu retragerea armatei române, intraseră în primăvară în armată. Erau însă vro cîțiva cari nu voiseră să intre sub diferite pretexte ridicole. Cum erau și între refugiații mai în vîrstă unii cari nu se putuseră hotări nici pînă acum să renunțe la cetățenia austro-ungară.

Nu erau bine văzuți — cum era și firește — nici unii nici alții, și oamenii îi cam încunjurau. Mai ales acum de cînd crescuseră din nou nădejdlile, și se vorbea de-o nouă ofensivă română, și de venirea voluntarilor.

XLII

Într-o seară, pe la sfîrșitul lui mai, familia Scurtu cină mai tîrziu ca de obicei. Afară era un aer de-o răcoare domoală, mîngăietoare, aromat de verdeața grădinii. Luna plină răsărise abia, într-o ceață însîngerată, ca o uriașă pecetă arhaică de ceară roșie arămie, cu insignii tulburi. Cu cît se înălța din negurile fine ale răsăritului, discul ei se făcea tot mai clar, tot mai subțire, cu desenele dinlăuntru tot mai precise, tot mai pătruns de strălucirea argintului. Lumina ei discretă, blondă, umplea cu aer nou văzduhul și revărsarea ei mîngăia lucrurile lumii.

Copiii apucară să se înverșuneze la alergare prin curte, și, din ușa bucătăriei părinții îi priveau cu inima înduioșată. Copilița se ținea c-o mîină de rochia Nastasiei și urmărea și ea fuga lor.

De multă vreme, de cînd plecaseră de acasă, parcă nu mai avuseseră sufletul așa de ușurat ca în seara aceasta, și uneori se credeau cu ani în urmă, în curtea casei parohiale, într-o seară cu lună plină ca acum.

Iarna aspră rămăsese de mult la spatele lor ca un nor dens, greu. Cu gerul dispăruseră în mare parte și greutatea aprovizionării și chinul preutesei de a găti la soba din cameră. Bolile epidemice se vorbea că mai scăzuseră, ba că erau chiar spre stingere. Tot mai multe unități refăcute din armata română treceau pe străzile orașului, dimineața, la exercițiu, cu pasul de războinici, cîntînd marșuri naționale. Se vorbea stăruior de o apropiată ofensivă română și de una, în stil mare, rusească, undeva în Galiția răsăriteană sau Bucovina. Nădejdea unei apropiate întoarceri acasă creștea și în sufletul Nastasiei.

Din cînd în cînd adieri de boare aducea mireasma grădinii.

Din cînd în cînd copiii se opreau să răsufle, și cu ochii țintă la lună, strigau :

Lună-lună nouă
Taie pita-n două
Și ne dă și nouă
Și-un pahar de vin
Să ne veselim.

Erau versuri învățate, de mici, cu copiii cari ieșeau la porțițe în serile cu lună, și pe cari i le strigau tăcutei călătoare de pe cer, ori în ce fază ar fi fost : nouă, pătrar sau plină.

Cu greu îi hotărîră să vină la cină. Știau că după masa de seara trebuiau numaidecît să-și zică rugăciunile și să se culce.

Cina fu veselă. Avură la ceai caș și urdă proaspătă.

După ce adormiră copiii, Nastasia se apropie de geam și privi mult în noaptea albă. Părintele Scurtu se necăja să citească o gazetă la lumina coborîtă a lămpii.

— N-ai vrea să mai ieșim puțin în curte ? — auzi întrebarea femeii.

— Cum nu ! E o seară minunată, și apoi tot nu fac mare spor cu cetitul.

Stînse lampa și ieșiră amîndoi. Se plimbară un res-timp tăcuți în lungul și latul curții. Apoi bărbatul simți brațul ei strecurîndu-se ușor pe subt al lui.

— Vino în grădină, e un aer de învie morții !

Trecură prin porțița deschisă și o luară pe-o cărare.

Bărbatul simți că Nastasia începe să-i strîngă brațul, și că se razimă ușor de umărul lui.

— Dragă Vasile, oare mai putem nădăjdui ?

— Să mergem acasă ?

— Și asta.

— Dar încă ce ?

— Să mai trăim și noi ! Îmi pare că ne-am și uitat unul de altul cu cîte necazuri au dat peste noi ! Și... abea am început să trăim.

El simțea căldura dulce și curată a trupului ei strîns acum lîngă al lui, și-i duse ușor brațul pe după mijloc.

— Draga mea, cît de necăjită și muncită ești tu ! De multe ori mi-e greu și mi-e rușine.

— Prostii ! Parcă tu ești vinovat !

— Iată, nu pot cîștiga atît să-ți pot ținea o servitoare !

— Asta-i acum ! Nu pentru asta sunt eu neliniștită în seara aceasta.

Se strînse mai tare lîngă el.

— Te mai gîndești tu vrodată la mine ? Nu așa, la năcazuri, la mine înșămi ?

— Mă gîndesc, draga mea, dar mereu cu un fel de amar în suflet. Mă simt așa de vinovat față de tine. Așa de tînără și în vîrtejul acestor vremuri, cu copiii mici lîngă tine !

— Ai fi voit să rămîn acasă cu copiii ?

— Astă-iarnă m-am gîndit de multe ori.

— Îți spun eu că nu te mai gîndești la mine ! Dacă te-ai gîndi, nu ți-ar părea rău că am venit și noi, că suntem lîngă tine.

El simți un fior. De cîte ori Nastasia înțelesese greșit vorbele lui !

— Dar nu-mi pare rău, draga mea, pentru că sunteți aici, ci pentru greutățile prin care treceți, și tu și copiii. Bietul Ionică, n-a degerat cît a ținut iarna în fiecare dimineață ? Acasă, la părinții mei sau la părinții tăi, ați fi scăpat de mizeria asta. Mi-am spus așa de multe ori cît a ținut frigul, deși chiar atunci gîndul nesiguranței în care aș fi trăit fără de voi, și voi fără de mine, mă înspăimînta.

— Adevărat că te înspăimînta ?

El simți strînsoarea brațului ei.

— E firesc. N-aș fi avut liniște nici ziua, nici noaptea, și nu pot înțălege cum trăiesc aceia cari și-au lăsat soțiile cu copii acasă.

— N-ai fi avut liniște pentru copii ?

— Pentru ei și pentru tine, deopotrivă.

— Mereu mă pui în aceeași cumpănă cu ei, și asta nu de acum, ci de cînd am avut primul copil. Dacă n-ar fi copiii, și aș fi rămas eu singură acasă, ai fi fost tot atît de neliniștit ?

— Draga mea, tu iar pari că te îndoiești de dragostea mea ! — se neliniști bărbatul, și oprindu-se o îmbrățișe și o sărută, înfiorat.

— Mi-e așa de greu uneori să mai cred în dragostea ta, Vasile — șopti Nastasia, simțindu-și lacrimile în gene.

— Ți-a fost greu, totdeauna.

— Nu totdeauna ! Cîtă vreme am fost numai logodiți, cîtă vreme nu te-ai hirotonit, simțeam că ești numai al meu. Altfel, nu m-aș fi măritat cu tine.

— Totdeauna am fost numai al tău, de cînd te-am cunoscut.

— Nu ! N-ai mai fost, de multe ori, numai al meu. De cîte ori n-am fost eu geloasă pe slujba ta, pe biserică ! S-a pus mereu între mine și tine !

Scurtu o strînse lîngă el. Zîmbi.

— Dar asta e cu totul altceva, draga mea ! Cum să se pună slujba mea între tine și mine ? Sunt sentimente cu totul deosebite. Nu au nimic de împărțit unul cu celalalt.

— Așa crezi tu ! Nu ți-am spus încă niciodată. Nu știu ce mi-a venit acum să-ți spun. Tu ți-ai împărțit totdeauna gîndurile și simțemintele între mine și slujba ta, pe urmă între copii și mine. De cînd te-ai preoțit a fost mereu așa. Iar acum simt că un nou obstacol s-a pus între tine și mine. Poate de aceea ți-am amintit și de cel de demult.

— Un nou obstacol ? — se miră bărbatul.

— Da. Tu ești mereu cu gîndul la războiul acesta. Sunt sigură că nici într-o zi nu-l uiți.

Preotul începea să o înțaleagă.

— E adevărat, nu-l uit — zise el mirat — dar nici pe tine nu te uit.

— Dar trec, dragul meu, zile în șir în care nu vorbim decît lucruri convenționale, strictul necesar în legătură cu aprovizionarea, cu copiii, cu mizeriile. Știi cum cred eu că ești tu acum ?

— Cum să fiu ? — întrebă el nedumerit.

— Ca acasă, în parohie, cînd începea postul Paștilor, cînd stăteai cu ziua de cap în biserică și spovedeai ! ?

— Și cum eram atunci ? — întrebă înviorat și curios.

— Doamne sfinte, cum să fii ! Ca un străin în casa noastră. Tăceai mereu ca și acum, erai mereu preocupat de slujba ta. Știu eu, poate te preocupau lucrurile auzite la spovedirile acelea.

— Nu mi te-ai plîns niciodată.

— Nu, pentru că îmi era... frică de tine.

— Nu mai spune ! Frică de mine ! Tu care erai mereu așa de îndrăzneată, căreia nu-ți păsa de-un bărbat !

— Eram îndrăzneată cu alții cari îmi erau străini. Poate, într-un fel, mă răzbunam pe tine pentru că mă uitai mereu. Dacă aș fi fost în fiecare clipă sigură că mă iubești mult, poate aș fi fost mai cutezătoare și cu tine. Dar nefiind sigură, mă simțeam foarte neputincioasă în fața ta. Vezi tu, dragul meu, eu nu am nici o putere, nici un razim decît în iubirea ta. Fără ea nu mai sunt nimic. Tu cred că rămîi destul de tare și singur. Eu nu pot decît cu tine.

Bărbatul se opri și o privi adînc în ochi în lumina lunii ce-i bătea în față.

— Nu te uita așa la mine — protestă Nastasia.

Era cuvîntul ei de totdeauna cînd Vasile, în împrejurări asemănătoare din trecut, o privea cu întreg sentimentul lui puternic.

El avu un zîmbet dureros.

— Nu te supăra. Nu pot suporta — zise femeia.

— Aici e obstacolul dintre noi doi, dacă este unul, dragă Nastasia ! Te ferești de mărturisirea mea. Dacă nu te-ai ferit, nu te-ai fi îndoit niciodată de iubirea mea. Îmi poți citi sufletul în ochi, și tu... nu poți suporta !

— Pentru că... mă tem.

— Te temi !

— Mă tem de adevăr. Presimt de la întîia clipire cînd ți se umezesc ochii ce e în sufletul tău, și mă tem. Ar fi prea mare fericirea pentru mine să te cred cu desăvîrșire. Mi-e frică de ea ! Nu ți-am spus încă pînă acum, dar așa este.

— Hm ! Te învîrți într-un cerc vițios, draga mea. Ți-e frică să mă cunoști și să mă simți așa cum sunt, pe de-o parte, iar pe de alta te îndoiești. Așa nu poți avea siguranța în iubirea mea, trebuie să recunosc și eu. Trebuie să pui la o parte orice rezervă față de mine. Să fii așa

cum erai înainte de hirotonirea mea. Dacă spui că atunci simțeai că sunt întreg numai al tău. Desigur, sunt mai întâi al lui Dumnezeu, cum ești și tu de altfel, și toți oamenii. Dar tot Dumnezeu a lăsat între oameni legea iubirii, și încă a iubirii celei mai desăvârșite între bărbat și soție. Sfântul Pavel zice : «Așa să-și iubească bărbatul femeia ca și trupul său.»

— Sfântul Pavel ! Ah ! dragul meu, ce avem noi cu sfântul Pavel ? Lasă-l încolo, și dă-le pace și citatelor din *Scriptură* ! Vezi tu, Vasile, ce se pune mereu între noi doi ? Eu nu-s decît o femeie și pe bărbatul meu îl vreau numai om. Ce are să se amestece un citat din scripturi cînd e vorba de iubirea noastră ? Se razimă ea pe citate, pe sentințe din *Biblie* ? Eu cînd mă gîndesc la tine, nimic altceva nu mă preocupă, nici copiii, nici *Scriptura*, ci numai tu. Iată ce nu ți-am spus pînă acum !

— Se pare că multe nu mi-ai spus, draga mea, și rău ai făcut.

— Iubirea ta-i un fel de sentiment straniu, nu-i pur omenesc, ca al meu. Uneori m-am temut că nu-i decît un fel de iubire de de-aproapele, despre care vorbeai de-atîtea ori în biserică.

— Mă crezi cu mult mai departe de lume decît sunt, draga mea. Sunt și eu numai un om ca și tine. Slujba mea n-are nici un amestec între noi doi. După cît bag eu de seamă tu ai început să te temi că trăiesc mai mult în credința și convingerile mele religioase, decît pe pămînt. De-aceea spui că nu m-ai simțit mereu al tău după hirotonire.

— Dar nu-i adevărat ? — se însuflețește deodată Nastasia. — N-ai putea tu trăi mai departe și dacă n-aș fi eu ? N-ai avea pentru ce să trăiești ? În vreme ce eu, cînd n-ai mai fi tu, n-aș mai putea trăi.

Cuvintele din urmă le spuse cu glasul stins. Se opri pe cărare, își răzimă capul de umărul lui și începu să plîngă domol.

El își simți inima strînsă și-și duse brațul în jurul mijlocului ei. Iar nu puteau să se înțeleagă, ca de atîtea ori cînd Nastasia îi aducea acuze că n-o iubește cum îl iubea ea. Era convins de mult că dacă nevastă-sa și-ar fi deschis sufletul fără nici o prejudecată, ar fi

fost de mult sigură de iubirea lui. Dar ea fusese mereu geloasă de tot ceea ce făcea el și nu era în legătură directă cu ea. Pînă și de slujba lui preotească ! Adevărat că Nastasia nu-i spusese pînă acum, dar el o văzuse adeseori în viața lor comună, în căsnicia lor de unsprezece ani, înnourată și uneori chiar pornită spre ceartă din cauza activității sale profesionale, cînd nu avea vreme să se intereseze de ea. În asemenea cazuri nu-i zicea nimic, deși îi părea că era nedreaptă, unilaterală, fiindcă și ea era adeseori cuprinsă de grijile zilnice, preocupată de copii mai ales, și nu o acuza pentru asta pîrîndu-i un lucru firesc. S-a întrebat el [de] destule ori în viață : Să fie egoismul femeii în iubire mai mare ca al bărbatului ? Trecea însă ușor peste indispozițiile ei, pe cari le credea nejustificate, pentru că o iubea din tot sufletul. Se gîndea că, poate, într-adevăr iubirea femeii e mai egoistă și mai torturată de gelozie decît a bărbatului. Se întîmplase adeseori ca Nastasia să-i aducă acuze grele din motive pe cari numai tîrziu le descoperea, și cari erau fundamental nevinovate, ireale : se uita la o femeie frumoasă, stătea mai mult de vorbă cu alta, sau i se năzărea ei că vorbește pe un anumit ton chiar cu servitoarea din casă.

Nu s-a gîndit însă niciodată la ceea ce-i spusese Nastasia acum : că el ar avea puterea să trăiască și cînd ea n-ar mai fi, în vreme ce ea nu ar mai putea. Nu se gîndise că femeia își poate concentra toată viața mai adînc în iubire decît bărbatul.

O simțea răzimată de el, cu capul pe umărul lui și i se strîngea inima. Se gîndea, cu sufletul greu, la scene asemănătoare din trecut. Cum nu se schimbă oamenii ! își zicea el. Și după ani, și între împrejurări cu desăvîrșire schimbate, ei rămîn aceiași. Drumurile pe cari merg gîndurile și simțirea nu-și schimbă niciodată cursul. Pe un om nu-l poți schimba oricît ai trăi în cea mai mare intimitate cu el. De-o pildă o scenă ca aceasta ce rost putea avea între împrejurările de acum ? Altfel ar fi, dacă erau acum acasă, la rosturile lor !

Se simțea totdeauna dezarmat în mijlocul astor fel de scene, și neputința de-a o face pe Nastasia să-l înțeleagă îi întunecase multe zile din viață...

Iată și acum, ce-i putea spune? Plînsul ei potolit îi dezagrega parcă întreaga ființă, se simțea cum se risipește în neguri răci. Gîndul morții încă nu se pusese niciodată între ei doi, cu știrea lui. Fără de el, ea nu ar mai putea trăi, în vreme ce el ar fi destul de tare să trăiască mai departe — spusese ea. Așa să fie? Ce ar mai rămînea din el fără de ea? Poate un sloi de gheață! Ar mai însemna că trăiește? Presimțind pustiul ce ar urma, îl junghie o durere amară, întunecată. Îi simțea gustul în cerul gurii. Începu să o mîngăie pe păr.

— Draga mea, cum poți să te gîndești la moarte? întrebă cu vocea plină de vibrație adîncă. Cum poți crede că eu... cînd tu... dar nu mai putu continua, lacrimile începură să-i curgă liniștite, mute. Strînse lîngă sine pe Nastasia.

— Nu! Să nu mai vorbești de asta! O să trăim încă mulți ani amîndoi. Vom trăi încă. Ești așa de tînără și de fragedă ca pe vremea cînd erai fată mare.

Ea se uită acum pătrunsă, transfigurată, în ochii lui înlăcrimați. Cînd îl vedea așa de emoționat nu se mai îndoia de iubirea lui. Era singura dovadă care o liniștea deplin.

Îl privi mult în ochi, în bătaia lunii, apoi, deodată îi înlănțui grumazul cu brațele și începu să-l sărute cu patimă.

— Te rog să mă ierți, dragul meu! Iar te-am supărat. Sunt o femeie urîcioasă, eu! Nu! Nu protesta! Știu bine!

— Ești sufletul meu și nimic mai mult. Îmi cade greu îndoiala ta, dar nu mă supăr pe tine, ci pe mine. Că nu te pot încredința!

— Las'! Acum sunt iar liniștită. Poți tot lucra în același birou cu domnișoara aceea...

— Cu domnișoara Sanda?

— Da!

— Adică asta a fost? — zise el izbucnind într-un rîs luminos. — Ai fost geloasă pe ea?

Nastasia înclină din cap.

— Dar n-a venit decît de-o săptămînă!

— Poate să fie aici și numai de-o zi. E așa de frumoasă !

— E drăguță, e adevărat, dar nu-i nici pe departe frumoasă ca tine, draga mea.

— Și are o voce dulce, ademenitoare ! Și vorbește cu un accent plin de ispită.

— Toate moldovencele vorbesc la fel !

— Ți-ar fi plăcut să fiu și eu o moldoveancă ?

— Îmi placi așa cum ești, și nu doresc altceva decît să nu te mai îndoiești de dragostea mea. Asta mă face nefericit, scumpa mea. Și mă știu așa de nevinovat în fața ta ca un copil. Martor mi-e Dumnezeu.

— Și nu te-ai putea îndrăgosti de ea ? E tinăără, cred că nu are nici douăzeci de ani. Și părul acela blond, ca de Ileană-Cosînzeană !

— Nu ! Eu nu-s omul care să pot iubi mai multe femei, Nastasia — răspunse el cu gravitate.

— Te oprește legea ? Poruncile ? Preoția ?

— Toate acestea nu-l pot opri pe om, dacă nu are un stăpîn mai mare.

— Dumnezeu ?

— Nu, draga mea, pe sine însuși care iubește o femeie. În iubire nu te poți împărți. Aceasta e o simțire, o poruncă dinlăuntru, nu din afara omului.

— Da ! Așa simt eu !

— Și pentru ce nu ai crede că și eu ?

— Dragul meu, acum cred iar ! Dar m-am temut de domnișoara aceea. Va rămîne definitiv aici ?

— Nu ! Vro zece zile încă. Are niște lucrări speciale de făcut.

— E... cochetă ?

— Nu cred !

— O fată așa de drăguță trebuie să fie și cochetă.

— Poate cu alții. Cu tineri de vrîsta ei. Dar cu un preot ? Mă mir cum nu te-ai gîndit la asta ? Și cum nu te-ai gîndit și în alte împrejurări cînd ai dubitat în iubirea mea din pricina altor femei ? Vezi, Nastasia, tu ar trebui să ai un mare razim în preoția mea !

— Te apără ea ?

— Ce copilă ești ! Ți-am spus că iubirea nu se poate împărți. Dar n-ai avea pentru ce fi geloasă de nici o

femeie pe lume, pentru că față de un preot femeile au cu totul alte sentimente decît față de alt om. Te asigur că nici una nu-i ispitită să cocheteze cu un bărbos ca noi, cu atît mai puțin să se îndrăgostească de noi. Femeile păstrează o rezervă, o distanță față de preot. Doar tu știi că și ele, ca toată lumea, ne spun «părinte». Cum ar mai putea fi aici vorba de alte sentimente? Nu, femeile ne păstrează respect, și într-o măsură, se și tem de noi.

— Dar eu cum nu m-am temut și nu mă tem de tine, de apropierea ta?

— Draga mea, dar tu-mi ești soție. Tu m-ai cunoscut pînă eram elev de liceu și cleric. Noi ne-am apropiat unul de altul în mod firesc, omenește. Îți spun că adevărul acesta ți-ar putea fi de mare folos: femeile se apropie de un preot ca de un părinte. N-au nici o dorință, nici plăcere să cocheteze cu el, să-l cîștige. Cred că lucrul acesta li s-ar părea chiar împotriva firii.

Nastasia nu răspunse. Nu se gîndise încă niciodată la ceea ce-i spunea acum soțul său. Și, poate, era adevărat! Ea, cel puțin, n-a fost niciodată cochetă cu vrun coleg de-al bărbatului său, deși erau cîțiva tineri și frumoși între ei, deși altor bărbați a mai încercat ea să le fie plăcută, mai ales pentru a se răzbuna pe Vasile, cînd îi părea că nu se interesează de ea.

— Dac-ai ști tu cu ce fel de destăinuiri se apropie femeile de un preot, cu cîte necazuri și mizerii, ai înțelege că văd în noi numai un fel de doctor de la căre cer sfaturi, și că nu văd în noi bărbatul. N-ai experiat și tu așa ceva?

— Ba da, e adevărat, cît mă privește pe mine.

— Așa sunt și altele. Sufletul omenesc nu se deosebește prea mult de la un om la altul. Așa că ar trebui să fii cu desăvîrșire liniștită în ce privește primejdia femeilor pentru un preot. Cît le privește pe ele, și, mai mult, cît ne privește pe noi. Vezi tu, noi avem și o pavăză deosebită pe care nu o au alți bărbați.

— În preoție?

— Da!

— Dar nu sunt și preoți răi, ticăloși?

— Sunt, dar aceia sunt preoți numai cu numele.

— Poate ai dreptate, Vasile, nu m-am gîndit la lucrurile acestea pînă acum, nici tu nu mi le-ai pomenit. Totuși sunt foarte bucuroasă să aud că domnișoara aceea din birou e numai în trecere pe aici ! Și încă ceva !

— Ce mai este ?

— Aș fi dorit foarte mult ca tu să nu fii preot, să fii numai om ca oricare altul. Ai fi fost mereu numai al meu.

— Dar, draga mea, tu nu ai grijile tale de fiecare ceas ? Nu ai copii ? Poți să spui cu mîna pe inimă că nu te gîndești decît la mine ?

— Pot, fiindcă în tot ce fac, te am în sufletul meu pe tine. De-aici pornește și grija mea de copii, și de gospodărie. Și dacă mă plîng uneori în mine însămi pentru necazuri și lucrurile pe cari le fac, e numai pentru că ele mă îmbătrînesc, mă fac urîtă și nu-ți mai pot plăcea ție.

— Ceea ce este într-adevăr de mirat draga mea, e chiar faptul că deși prinsă toată ziua într-o muncă de salahor, tu rămii mereu fragedă și frumoasă. Ești chiar mai tînără, mai vînjoasă. Trupul ți-e mai pietros, deși și-a păstrat toate formele și dulceața.

Nastasia îi îmbrățișe grumazii.

— Vai, Doamne ! Pentru ce nu-mi vorbești tu tot așa ? Pentru ce nu mi-ai spus pînă acum ?

— Cînd să-ți fi spus ?

— Puteai să mă asiguri despre asta de cîte ori am fost împreună ! Cum m-am temut eu de cînd am plecat de-acasă, că îți voi mirosi a bucătărie ! Și nu-i aici nici o posibilitate să poți face o baie ca lumea !

— La cîte nu se mai gîndește o femeie !

Se plimbau mereu pe cărarea dintre merii din grădină, în bătaia lunii pline. Aerul parfumat începuse a se răci.

— Cum să nu mă gîndesc ? Nu-mi văd în toate zilele mîinile îngroșate de spălatul vaselor, a rufelor ? Iată singurul motiv pentru care regret că nu putem avea o servitoare. Dar înfățișarea, îmbrăcăminte ? Știi, Vasile, sunt fericită în zilele cînd nu treci pe la bucătărie și nu mă vezi în rochia aceea mohorîtă !

— Dar, draga mea, te luminează mereu șorțul tău vecinic alb. Uneori îmi pare că ești o elevă de la școala de menaj, și mă mir cum ai ajuns aici.

Ea începu din nou să-i strângă brațul și să se ali-pească de el.

— Ești tu un om bun, asta e !

— Și ești vecinic îmbujorată de lucru, de căldura focului. N-ai idee cât îți stă de bine așa ! Totuși, de-o servitoare ar trebui să facem rost, cu orice preț !

— Nu ! Nu mai vorbi acum de asta ! Știi, de cînd am început să mă tem mai tare ? De cînd a venit domnișoara asta. Ea are mîinile fine și albe, are unghiile lustruite. Cînd trece, lasă o dîră de parfum. De cînd am plecat de-acasă eu nu mai am nici săpun mai bun, dar încă parfum ! Orice ai spune, e mai plăcut ca un bărbat să simtă la apropierea unei femei o undă de parfum, decît de bucătărie !

— O fi și asta, nu zic ! Însă tu știi ce faci. Tu nu vii niciodată în odaie cu hainele de la bucătărie. Nu avem săpun fin, ai dreptate, căci și cel de rufe se află cu greu. Tu însăși ai neschimbat parfumul tău, și eu cred că-i cel mai scump din toate.

Ea se opri și-l privi mirată, și se opri.

— Ce parfum ?

— Al trupului tău, al ființei tale. Iată, de-o pildă...

Și el îi luă capul în palme și începu să o miroase pe după urechi.

— Miroși a flori de tei, a miere. Parfum de acesta nu se află în nici o drogherie, nici în vremuri bune, rise bărbatul. Și întreagă știi ce parfum ai ?

Ea nu răspunse nimic. Aștepta cu bătaile inimii sporite.

— De rezedă, adause el, știi că e floarea mea favorită.

Nastasia nu răspunse. Îi duse brațul pe după mijloc și porniră iar.

— A, dacă mi-ai vorbi tu mereu așa, începu ea într-un tîrziu, cu vocea sugrumată de emoție. Acum simt din nou că ești numai al meu !

Cînd ajunseră la portița grădinii femeia se răzîmă grea de trupul lui, și-l îndrumă spre casă.

— Să mergem la culcare. Va fi târziu, adause ea cu glasul stins. În prag îl mai privi o dată în ochi în lumina lunii, apoi deschise încet ușa să nu se trezească copiii...

În ziua următoare Scurtu nu putu lucra mai nimic în birou. Amintirea sării trecute îi stăruia în suflet ca și în trup. Oare nu avea dreptate Nastasia întrebându-l că vor mai ajunge ei să trăiască? Iată o seară ca aceea de ieri n-au mai trăit ei de multă vreme. Nu era aici însuși izvorul vieții? Pentru ce lăsa să i se umple sufletul cu mizeriile acestea trecătoare, cu războiul, cu îngrijorările lui pentru viitor? Nu erau toate zădărnicii și așa de departe de ceea ce-i putea da omului fericirea în viață? Pentru ce nu rămânea cu gândul vecinic la ea, vecinic în gândul ei? Pentru ce căuta fericirea în himere, în idealuri din afară, când Nastasia era vecinic lângă el cu sufletul ca și cu trupul? Ce se putea asemana cu înfrățirea și contopirea lor sufletească din orele de iubire?

Simți toată ziua mireasma rezedei, și gândurile-i fugeau mereu la soție. Nu exagerase nimic, nu fusese nici o vorbă galantă în tot ce-i spusese asară: avea parfum de rezedă, pe care îl simțise încă de când era elev în ultimii ani de liceu. Atunci pătrundea discret prin îmbrăcămintea ei subțire, când se plimbau amândoi prin grădina părinților ei...

Toate amintirile i se deșteptau. O văzu pe Nastasia de când o cunoscuse, la vrîsta de cincisprezece ani, o copilă abea. Urmaseră cîțiva ani nu de iubire, ci de intensă adorație. De multe ori nu cîteza să-i atingă nici o cută a rochiei, când se plimbau, ținîndu-se mereu la distanță. Îi părea o ființă de pe altă lume. Ce ani de visare încîntătoare!

Apoi a venit căsătoria și tot mai multe griji, cari păreau că-i îndepărtează unul de altul. Avea dreptate Nastasia: În viața lor nu se mai putuseră gîndi numai la ei, cel puțin el. Era slujba, erau greutățile traiului, erau copiii! Viața se complica mereu, și ei nu mai putuseră trăi numai în vis, numai pentru ei... Iar de când a început războiul sufletul lui fusese prins într-o vîltoare nouă... Pe nesimțite se simțise luat de sentimente nouă cari nu mai aveau nici o legătură cu ei doi. Era

ars mereu de suferințe, de zbuciumul, de nădejtile, de entuziasmul sau înfrîngerea ce se vedea în jurul său, și cari erau și ale lui. Da, simțise el și acasă, de cînd a intrat în viață, preocupări pentru colectivitatea din care făcea parte, în care se simțea înrădăcinat, însă nu în măsura de cînd a început războiul, și mai ales de la retragerea armatelor române din Transilvania.

Da! Nastasia avea dreptate! Cu trecerea anilor se pusese ceva între ei, întîi slujba lui, grija de copii, iar acum războiul. Pentru ce ar cheltui atîta energie spirituală cu el, cînd personal nu putea fi de nici un ajutor? Nu putea duce el țara la biruință. Se zbuciuma și ardea în deșert, și uita de soție. Și iată că întreg înțălesul vieții lui era aici, în unirea lor sufletească. Aici era și singura fericire. Și cît ar fi Nastasia de mulțumită dacă ei doi ar trăi mereu așa ca în seara trecută! Nu era zadarnic tot celălalt zbucium din viața lui? A avea pe cineva, a avea un suflet care e al tău, nu era de ajuns pentru a umplea o viață? A-l face fericit, nu era lucrul cel mai mare pe care-l poate săvîrși un bărbat în viață?

Cu amintirea sării trecute mereu vie, își propunea să se izoleze într-un cerc în care să nu fie decît el, Nastasia și copiii. Își zicea că nu-i decît un om, și încă unul de duzină, și poate e un semn de mîndrie că se lăsa răpit de probleme mai înalte. Odată, de mîntuirea sufletelor, acum, de mîntuirea țării. Cine era el să aibă pretenții atît de mari? N-a putut realiza, în definitiv, nici un ajutor spiritual pentru alții, și, acum, nici un ajutor pentru Țară. Dimpotrivă, Țara aducea o jertfă pentru el și pentru familia lui. Le dăduse un adăpost, le dădea un ajutor lunar. Pentru ce s-ar mai lăsa el răpit de sentimente peste puterile lui, neglijîndu-și soția?

Dar toate aceste obiecțiuni ce și le făcea rămîneau zadarnice. Era de ajuns să-i vină în minte realitatea, situația în care era țara și neamul, pentru a-și da seama că el era prins de vîltoarea lor fără de scăpare. Se simțea înrădăcinat în acest zbucium, care parcă nu pleca din afară, că se ridica din însăși adîncurile lui sufletești, și-i simțea gustul amar dar și îmbătător de dulce în aceeași vreme. Îi venea în minte chemarea goarnei, vedea coloanele în retragere, răniții din spitale, soldații negri de

frig din vremea iernii, căluții cu spinările încordate de la căruțele cu coviltire, vedea unitățile refăcute, trecînd pe străzi cu ținuta eroică, vedea pe regele la trecerea în revistă a trupelor, și sufletul i se umplea de valuri de căldură.

Ce legătură tainică putea fi între el, un biet refugiat, și toate realitățile acestea pentru ca, văzîndu-le cu amintirea, să simtă căldura aceea în inimă, care-i umezea fără voie ochii ? Cît era de mic și neînsemnat, era totuși un picur dintr-o viață mai înaltă, deasupra vieții pe care o simțea din comunitatea lui spirituală cu Nastasia ?

Nu ! Nu va putea să se elibereze mai mult din vîltoarea în care intrase ! Va trebui însă a lucra așa încît să nu uite, să nu se depărteze de viața sa intimă, să n-o mai neliniștească pe soție cu purtarea lui ! Va trebui să trăiască mereu și în mireasma aceea de rezedă, care plutea mai aproape de el, mai aproape de pămînt.

În ziua aceea nici nu luă cunoștință de prezența în birou a domnișoarei Sanda, nu auzi nici întrebările pe cari fata i le punea din cînd în cînd. Și, toată ziua, nu putu lucra mai nimic, cu gîndurile mereu risipite.

Părintele Scurtu avusese de altfel dreptate cînd o asigurase pe Nastasia că femeile nu cochetează cu preoții. Domnișoara Sanda se purta respectuos cu el și nu numai din motivul că era preot, ci și refugiat din Transilvania. Trebuisse să-i povestească drumul lui pînă aici, și rămăsese foarte mișcată, compătîmind copiii mici și pe Nastasia. Era o fată serioasă, cuviincioasă și harnică, deși era așa de drăguță.

Totuși cînd părintele Scurtu părăsi în seara acelei zile biroul, își luă și ea pălăria de plecare, îl întrebă în glumă :

— Nu te superi părinte dacă te-aș întreba ceva ?

— Nu, domnișoară ! Poftim !

— Azi n-ai putut lucra mai nimic, și toată ziua ai fost așa de schimbat.

Scurtu simți cum îi năvălește singele în obraji.

Fata rîse.

— Acum nu te mai întreb. Am răspunsul la întrebarea ce voiam să-ți pun.

— Ba da, domnișoară, poftim !

— Ești de multă vreme căsătorit dumneata ?

— Da ! De unsprezece ani trecuți. Dar pentru ce întrebi ?

— Pentru că azi ai avut înfățișarea unui om îndrăgostit. Nu e mirare, sunteți încă așa de tineri, și dumneata și doamna Nastasia. Am auzit numai vorbe bune despre traiul familial din Transilvania. Bine ar fi să fie și la noi așa !

— Și nu este ? — se bilbii preotul.

— Este când să nimerește ! Aș avea o rugămintă, părinte.

— Te rog, te rog !

— Sunt în preajma logodnei. Ai fi sfinția-ta așa de bun să-mi faci o liturgie pentru fericirea mea în căsătorie ?

— Cum nu, cu plăcere ! Dar pentru fericirea amîndorura, se-nțelege — zîmbi el.

Seara îi spuse Nastasiei dorința fetei, ca un argument la ce-i vorbise ieri despre felul cum se apropie femeile de un preot. Ea îl privi multă vreme gînditoare. Fericirea inunda din privirile ei.

— E o fată de treabă — șopti Nastasia.

XLIII

Către sfîrșitul lui iunie preuteasa primi o scrisoare alarmantă de la fină-sa, Laura. Mamă-sa, doctorița Preda, se îmbolnăvise din nou, și probabil mai grav decît în toamnă, cu prilejul evacuării. Se temeau să nu fie tifos exantematic, deși de vreo lună în spital nu mai fusese nici un caz nou de boală.

La trei zile după scrisoarea Laurei sosi alta, de la doctorul Preda, pentru părintele, în care doctorul îi anunța că, din nenorocire, era ceea ce se temuseră : apăruseră petele caracteristice.

«Sunt deznădăjduit, dragă părinte, îi scria doctorul. Biata nevastă-mea nu va putea birui boala. Organismul ei a rămas slăbit încă din toamna trecută. Și inima-i este

debilitată. Și, cum v-a scris Laura, de-o lună n-am mai avut nici un caz nou. Nenorocirea e că mai erau bolnavi proaspeți, în comună, și noi n-am știut. Doctorul de circumscripție a raportat că boala e stinsă cu desăvîrșire și în sat. De-acum, numai mila Domnului, alta nu mai pot spune. Și, sărmana de ea, de cît ajutor ne-a fost de la căsătoria Laurei. Cred că și noi, familia, am scăpat de infecție pînă acum numai mulțumită grijei sale, a curățeniei ce o ținea pretutindenea. Mă gîndesc cu groază că vom îngropa-o pe aici. La orice caz știința noastră nu-i mai poate ajuta. Vă scriu căci nu mai avem pe nimeni cunoscut prin apropiere. Dacă s-ar întîmpla... barem voi să puteți veni la înmormîntare.»

Pe ultima pagină era scrisul Laurei, chinuit pînă la nerecunoaștere.

«Dragă nașule, te rog din tot sufletul să slujești niște sfinte liturgii pentru mama. Numai Dumnezeu o mai poate scăpa.»

Vestea întristă adînc familia preotului. O și vedeau pe doctorița moartă și simțiră cum se face un pustiu în sufletul lor, în jurul lor. Părintele Scurtu se puse pe slujbe, în fiecare dimineată. Nastasia le scrisese încurajîndu-i pe doctorul și pe Laura, și anunțîndu-i că soțul ei se roagă și să aibă nădejde, pentru că el e un preot bun la Dumnezeu.

Așteptau însă înfrigați de spaimă să vină în fiecare zi vestea cea rea. Și, după zece zile le și veni, și trebuiră să se pregătească de înmormîntare.

O doamnă din vecini, soția unui profesor, care venea uneori pe la ei, pe care o simpatizau și copiii, rămase să grijască de ei. De cu seara se vor întoarce, de bună seamă.

Totuși băieții cînd văzură urcîndu-se într-o căruță de la țară pe amîndoi părinții, începură a plînge, și cu greu putură fi liniștiți.

Ion Vestemean le telegrafie la spital că vine și el la înmormîntare, dar în ziua următoare primiră altă telegramă de la el că împrejurări neprevăzute îl împiedecă. Laura era deznădăjduită : în venirea lui simțea singurul razim pentru a îndura nenorocirea. Ce-l împiedecase de

azi pe mine ? Cari erau împrejurările neprevăzute ? Doar nu va începe... ?

Nici nu cuteza să-și spună gîndul, se vorbea cu stăruință în zilele din urmă despre începerea apropiată a unei ofensive. Și românii și rușii, aceștia în Galiția, în aceeași vreme. Oricît îi era inima de zdrobită de moartea mamei sale, gîndul că poate ofensiva începe chiar acum, o înspăimîntă și mai mult.

Cînd sosiră preotul cu soția, Laura se aruncă în brațele lor, și izbucni în hohote de plîns. Doctorul își zbiea ochii cu batista.

— Bine că ați putut veni barem voi, le mulțumi el mișcat.

Nașii rămaseră speriați cînd îi văzură. Erau ca două umbre amîndoi. Doctorul era frînt de spate, îmbătrînit cu ani, Laura abea se mai ținea pe picioare.

— Am făcut tot ce omeneste era cu putință — zise doctorul. — Biata fată n-a mai închis ochii de zile întregi. Mă tem și de ea să nu pătească ceva.

— Dragă nașule, cît am sperat eu în liturgiile duminicale ! — se bocea Laura. — Eram sigură că Dumnezeu te va asculta, cum te-a mai ascultat și altă dată ! Dar totul a fost în zadar ! Săraca mamă ! Și iar izbucni în hohote.

— Ar fi trebuit o minune ca să scape, Laura — zise doctorul. Tu știi tot așa de bine ca și mine.

— O minune, eu credeam în minune ! Pentru ce n-a făcut Dumnezeu minunea ? Nu putea ?

— Poate n-am fost noi vrednici — răspunse preotul. — În rînduielile lui Dumnezeu nimeni nu poate pătrunde. Căci sfaturile lui de sfaturile noastre sunt departe ca cerul de pămînt — zice proorocul.

— Putea face minunea și fără să fim noi vrednici ! Pentru ea, pentru că a scăpat cu grija ei pe atîția de la moarte — strigă Laura desperată, cu ochii tulburi.

— Dragă fină ! Nu vorbi așa ! Ce suntem noi să tragem la răspundere pe Atotputernicul ? Fire de prav pe care le poartă vîntul ! Să nu-l supărăm cu durerea noastră. Avem încă și alte lucruri de sperat de la el. Nu te gîndești la Ionică ? Vrei să te desparți de Dumnezeu

și să-l lași pe Ionică fără ajutor ? Știi bine că el n-a scăpat încă de primejdie...

— Știi — strigă Laura sălbatic — dar nu-mi mai pasă de nimic, de nimeni, dacă mi-a luat sufletul meu, pe mama ! N-a fost de-ajuns că suntem de-un an pe drumuri ca vai de noi, că legăm răni de-atîta vreme și îngrijim bolnavi, a trebuit să ne ia și pe mama ? S-o îngropăm aici, într-un vîrf de deal, alături cu exantematicii pe cari i-a îngrijit ? Nu-mi mai pasă de nimeni ! Vreau să mor și eu acum !

Izbucni într-un plîns așa de furtunos încît se spriară cu toții, și doctorul se grăbi să o ia din brațele Nastasiei.

— Liniștea mea, draga mea, — zise el cu un glas înlăcrimat începînd să-i netezească părul. — Mamă-ta s-ar întrista dacă te-ar vedea și auzi. Mă ai încă pe mine, pe Ionică, mai ai pe nașii tăi.

— Ah ! Și cît m-am rugat lui Dumnezeu să o scape încă o dată ! — spuse Laura cu un glas răgușit.

O așezară pe un divan, și trecură în camera unde era așezată moarta într-un sicriu simplu de brad.

Ce liniștită era fața ei. și în ce linii pline de blîndețe i-a încremenit ! Erau tiparul transfigurat al liniilor obicinuite, pline de pace și bunătate, pe cari i le imprimase sufletul ei într-o viață de om.

Aici fu rîndul Nastasiei să izbucnească în plîns nepotolit. Își ștergeau mereu ochii și cei doi bărbați.

— Știi, la spitalul de acasă ea n-a voit să lucreze decît în bucătărie. Avea o inimă foarte miloasă, foarte sensibilă. Nici în Rîmnic, nici aici, la început. Pînă a suplini-o pe Laura după căsătorie. N-aș fi crezut nicio dată că va putea suporta tot ce a văzut și auzit aici. Se pare că boala grea din toamnă i-a schimbat structura sufletească. Ori, apoi, sensibilitatea cea mai mare poate uneori să dea omului puteri nebănuite. N-ai idee cît de erolc s-a purtat între nenorociții de aici, și n-a mai voit să se despartă de spital. Uneori îi spuneam : «Draga mea, vezi și te odihnește ! Ai putea chiar să nu-ți mai pui piciorul în spital. E acum aici Laura». Ea-mi răspundea mereu : «Nu mă tem de moarte. Fata e măritată, tu-ți cunoști meseria, puteți trăi și fără mine. Dar n-am să mor, nu-ți

fie frică. Mă știu păzi mai bine ca voi. Și cum să stau la o parte cînd aici e atîta suferință? Nu sunt și eu om?» Cînd îmi răspundea așa avea o privire stranie care-i rămăsese din prima ei boală. O privire sticloasă, ca de pe altă lume. Eu cred că boala din toamnă, cînd a fost în fața morții, i-a dat curajul acesta. Dar Dumnezeu știe!

Doctorul vorbea așa tot ștergîndu-și ochii cu batista. Apoi începu să vorbească din trecutul lor. Amintirile îl năpădiră. Fusese o femeie pe care n-o puteai cunoaște decît în intimitatea cea mai mare. Era tăcută, părea sfioasă și timidă, cam mizantropă, dar dacă te puteai coborî în sufletul ei descopereai o comoară neprețuită.

Pe un scaun era un epatrafir, cu un ceaslov, lăsate aici de preotul localității care venise să-i citească rugăciuni.

Părintele Scurtu puse epatrafirul după cap, deschise cartea și începu să-i cînte începutul prohodului. Întîi glasul i se îneca mereu, apoi căpătă siguranță. Cînta frumos, cînta încet troparele prohodului. Părea că de la o vreme intră toți trei într-o atmosferă familială, de acasă. Pe ușe intră încet și Laura, veni tiptil, ingenunche lîngă sicriu cu capul îngropat în palme. Nu mai plîngea.

— Bine că a mai liniștit-o Dumnezeu — șopti doctorul la urechea Nastasiei. — Mă temeam mereu să nu pățască și ea ceva. E însărcinată, sărăcuța de ea!

Nastasia avu o tresărire și privi la Laura ingenuncheată. Tînăra femeie nici nu mai suspina. Părea că încremenise acolo, lîngă sicriu.

Dar liniștirea doctorului ținu numai pînă veni parohul din micul orașel și începu slujba înmormîntării. Laura leșină în două rînduri înspăimîntîndu-l mai tare decît cu plînsul ei deznădăjduit.

Ar fi rămas, după înmormîntare bucuros mai multă vreme cu ei. Dar copiii erau singuri, se însera, și omul cu căruța nu mai putea aștepta. Așa au putut afla căruța cu care veniseră într-un sat vecin, și numai prin intervenția prefecturii.

— E rău că n-a putut veni și Ionică la înmormîntare — zise Scurtu la despărțire. — Era bine dacă putea sta cu Laura vro cîteva zile.

— A trebuit să intervină ceva urgent, între cele două telegrame — răspunse doctorul în șoaptă. — Mă tem să nu fi plecat pe front. Se vorbește mereu de începerea ofensivei de primăvară.

Nastasia, cu toate stăruințele căraușului, care deschidea mereu ușa, nu se ridica de pe divanul unde stăteau cu Laura alături, și-i vorbea mereu, insistent, în șoaptă. Îi spunea de grija ce trebuia să o aibă de ea însăși, în starea în care se afla. Copilul se resimte de dispoziția sufletească a mamei. Durerile, supărările prea grele, îl influențează în rău. Ea era responsabilă de-aici încolo pentru o nouă viață. Mai era apoi Ionică, soțul său. Trebuia să se gîndească la el, era datoare să trăiască pentru el. Căsătoria îi impunea îndatoriri de la cari nu putea lipsi. O știa, era o fată curajoasă, nu trebuia să se lase înfrîntă de durere. Va vedea ea cum va alina și va închide vremea care trece rana de acum. În sfîrșit ceea ce s-a întîmplat era o lege a vieții de care nu scapă nimeni. Cu supărarea prea grea ne stricăm nouă înșine, și nu ajutăm nimănui.

— Dar cum vrei să mai trăiesc fără mama ? — oftă Laura izbucnind din nou în plîns.

— Eu înțăleg acum că-ți pare imposibil. Nu opri plînsul, las' să curgă lacrimile cît vor voi. Așa se mai ușurează biata inimă omenească. Știi că am trecut și eu printr-o nenorocire asemănătoare, cînd mi-a murit tata, acum cinci ani. Rana se vindecă cu timpul, așa e legea vieții. Dacă vremea n-ar îngropa toate, n-am putea trăi.

— Nu poate îngropa nimic, las' Nastasio dragă, îmi cunosc eu inima !

Părintelui îi veni o idee :

— Ce-ar fi să vină Laura la noi pentru vro săptămînă-două ?

Doctorului i se luminară deodată privirile. Era îngrozit ce va face cu fata după ce vor pleca ei.

— Dacă vrea, foarte bucuros — zise Nastasia.

Laura începu să facă semne de protest disperate. Nu putea vorbi, o sugruma plînsul. Cînd se mai liniști, zise :

— Cum s-o las pe mama aici și eu să plec ? Și pe tata ? Săracul ! Cum să-l las singur ?

Și ea se smulse de pe divan și-l îmbrățișe plângînd pe tatăl său.

— Nu ! Nu plec nicăiri. Vă mulțumesc nașilor dragi de bunătate.

— Te-ai liniști mai ușor într-un mediu nou — zise preotul. — Ți-ar fi mai suportabile primele zile. Aici totul îți aduce aminte de mamă-ta.

Despărțirea le fu o tortură, dar nu o putură încunjura. Căraușul amenința să plece fără ei. Se înnopta și acasă copiii erau singuri.

Cînd îi văzu în căruță Laura păru că se trezește la viață. Se apropie cu pași siguri de ei și-l întrebă pe preot :

— Se vorbește și la oraș despre ofensivă ?

— Da — se grăbi să răspundă preuteasa.

— Începe peste cîteva zile — zise grav țaranul de pe capră.

— Despre ce se vorbește cu insistență de obicei se și întîmplă — vorbi și preotul. — De altfel ce așteaptă toată suflarea românească ? Toată Moldova e în frigurile așteptării.

Nastasia îl atinse ușor cu cotul.

— Va începe cu siguranță — continuă el — dar se spune pretutindenea că vor intra în foc rezerve cari n-au luptat încă, trupe care au fost instruite de ofițerii francezi.

— Astfel de rezerve nu mai are țara, părinte — spuse omul de pe capră. — Sunt unitățile pe cari le avem, cari ne-au mai rămas din război și boliștea asta blestemată, întregite poate cu recruți de acum.

Doctorul le mai mulțumi o dată că nu i-au lăsat singuri în durerea lor, țaranul struni călușeii și căruța porni.

Ajunseră tîrziu în oraș, caii nu erau spornici la drum cu trupul lor mărunt. Adeseori omul nu-i putea face să meargă decît la pas. Ieșiseră numai cu oasele și pielea din iarna grea, și trebuise să are cu ei și de primăvară — explica omul luîndu-le apărarea. Știuse el pentru ce se grăbea !

Acasă copilița plîngea în brațele vecinii, iar băieții ședeau înlemniți pe cele două scaune, privind speriați

prin geam. Încă n-au rămas niciodată singuri de cînd au plecat de acasă.

Laura cea mică trecu dintr-una din plîns în zîmbete cînd o văzu pe mamă-sa deschizînd uşa, iar băieţii săriră învioraţi de pe scaune.

— Au fost toţi trei copiii foarte buni şi cuminţi toată ziua — explica vecina, o femeie de vro cincizeci de ani, durdulie, cărunţă pe la tîmple, cu ochi albaştri înduioşaţi. — Numai cînd a început să se întunece au prins şi ei a se nelinişti. Sărăcuţii de ei ! Tot nu-i ca acasă ! Tot nu-i ca şi cu părinţii lîngă ei ! Ionică mi-a cetit din cărţile lui. Citeşte foarte bine. M-a întrebat cînd sunt examenele. Săracul de el, are gînduri şi griji de om mare de pe acum. L-aţi pregătit în particular ? Apoi alta ce puteţi face, căci nici o şcoală primară n-a funcţionat decît o lună, în toamnă. Liceul încalţe, nici nu s-a deschis. Toate clădirile le-au umplut soldaţii ruşi. Şi, baremi, de ne-ar fi fost de vrun ajutor !

— Examenele particulare, aşa mi s-a spus, vor fi în primele zile ale lui iulie — zise părintele. De, pe Ionică l-am pregătit cît m-am priceput — zise părintele Scurtu. Dar aflu că în clasa a patra primară se propune material cu mult prea greu pentru vîrsta elevilor, mai ales la aritmetică.

— Vor fi examene ca de război, părinte, dacă peste tot se vor mai ţine.

— Dar pentru ce nu s-ar ţine ?

— Învăţătorii sunt mobilizaţi aproape toţi şi azi s-a zvonit în oraş că mine pleacă trupele din garnizoana de aici. Se vorbeşte că începe ofensiva.

★

De ceea ce s-a tot vorbit toată primăvara, umplînd cu speranţe nouă sufletele, se întîmplă la unsprezece iulie. Oficial nu se află decît peste cîteva zile cînd se publică întîiul comunicat. Ofensiva românească începu la Mă-răşti sub comanda generalului Alexandru Averescu. Cînd se cunosc numele comandantului oştirei intrate în ofensivă, fu un mare freamăt de bucurie şi optimism în toată Moldova, printre băştinaşi ca şi printre refugiaţi. Lumea avea o încredere mare în persoana lui, cînd din primul

comunicat se văzuse că frontul dușman fusese frînt, și se publicară întîilele nume de localități dezrobite, părea c-a ieșit soarele din nor greu în toată țara. Lumea se îmbrățișa pe stradă cu lacrimi în ochi. Numele satelor dezrobite treceau din gură în gură, căpătără o importanță enormă, ca și cînd ar fi localitățile cele mai însemnate din România.

Începuse, concomitent, în Galiția de răsărit și ofensiva lui Kerenski, a regimului celui nou. Era o însuflețire, o agitație care amuți și birfelile din toamna trecută ale unora. Toată lumea dorea acum biruința, chiar și cu ajutorul rușilor. Conu' Dinu amuțise și el. Iarna grea și boalele infecțioase îngroziseră pe toată lumea.

Nastasia ar fi avut acum motive să se simtă iarăși uitată. Tot timpul liber părintele Scurtu era pe stradă după veștile cele bune. Dar preuteasa nu se mai gîndea acum la asta. Era încîntată și ea de știrile bune ce soseau de pe front. Îi creștea sufletul și ei cînd seara tîrziu bărbatul ei venea cu sacul plin de noutăți. Unele erau de-a dreptul cutremurătoare : acte de vitejie ale trupelor române. Le ascultau cu ochii aprinși și băieții.

Preuteasa nu se mai gîndea la ea și din motivul că domnișoara aceea plecase din birou, și pentru că o liniștiseră într-o măsură și lămuririle date de soțul său în legătură cu relațiile ce pot fi între un preot și o femeie. Dar, mai ales, nu se mai gîndea la ea pentru că prea o zguduise moartea doctoriței și durerea cea mare a Laurei. Simți că sunt în lume suferințe cu mult mai mari decît gîndul că soțul poate nu te iubește cum ai voi tu, mai ales cînd gîndul acesta nici nu era întemeiat, cum era cazul ei, cînd bănuiala se ridică numai din gelozie sau din prea mare mîndrie. Pentru că după moartea doctoriței, se gîndi și la asta : cu ce îndreptățire pretindea dînsa ca toate gîndurile și sentimentele soțului iubit să fie numai ale ei ? Nu cerea oare prea mult numai din cauza mîndriei ei, cînd se simțea jignită și numai presupunînd că bărbatul ei o uită uneori ? Cu ce drept cerea aceasta, cînd iată, nici un om nu atîrnă de celălalt, și pleacă din lume cînd i-a sosit sorocul, deși mii de legături de dragoste ar fi voit să-l rețină ? Ea știa ce însemnase și pentru doctorul și pentru Laura moarta lor, și totuși cînd i-a bătut

ceasul a trebuit să plece, și ei trebuie să trăiască mai departe. Mai putea ea susține — cu sinceritate — că dacă n-ar mai fi soțul ei, nici ea n-ar mai putea trăi ? Dar copiii ? Nu-i fixa ea Laurei o datorie pentru un copil care încă nici nu se născuse, și pentru care trebuia să trăiască ?

A, viața asta ! Era așa de largă, așa de complicată, așa de misterioasă, și-l lega pe om cu legi nezdruincate ! își zicea adeseori, de la moartea doctoriței. Abea într-un târziu își aduse aminte că astfel de reflexiuni mai făcuse și înainte cu câțiva ani, când murise tatăl său, ba și mai grele și mai întunecate decât acestea. Cum le uitase, cu scurgerea vremii și revenise la viața ei instinctuală, la sensibilitatea ei obicinuită ? La gelozie și la egoism ? Reflexiunile de atunci ca și cele de acum să fie trecătoare numai de la suprafața vieții ? Adâncurile firii noastre rămân neschimbate, așa cum ne-am născut ? Ar fi voit să fie așa, pentru că, iată, de la moartea doctoriței ea trăia mai liniștită, mai împăcată în ce privește sentimentele bărbatului față de sine. Și era bine să nu mai fie mereu torturată de gânduri și bănuieli cari se ridicau din pornirile firii sale, și încă fără nici un temei.

În acest restimp văzu mai limpede și în propriul suflet. Trebui să recunoască exagerarea ei când îi spusese bărbatului că gândul ei era vecinic la el, și că tot ce făcea pentru copii și gospodărie, se răzima pe dragostea ei. I se va fi părut așa, dar în realitate trebuia să vadă că iubirea ei pentru soțul său se eclipsa, rămânea undeva departe de multe ori, și pe planul întâi al vieții sale erau de multe ori grijile zilnice ale gospodăriei și copiii. De câte ori nu l-a judecat cu asprime pentru că era așa de neîndemînat în lupta vieții, în aprovizionarea cu cele necesare traiului zilnic !

Umilită trebuia să vadă că adeseori s-a bucurat mai mult când i-a adus un articol necesar la bucătărie, decât sărutînd-o, și că-l aprecia mai mult când putea aduce cele de lipsă traiului, decât făcîndu-i declarații de iubire.

Și, nu numai acum, de când sunt pe drumuri ! Totdeauna a fost așa. Totdeauna a fost gata să-l judece când dădea dovadă de lipsa lui de spirit practic în viață. Adevărat că nu era pornită în așa măsură să-l deprecieze ca

acum cînd nu aveau în casă ce le trebuia, totuși se supăra și mai demult și era zile întregi indispusă.

Da ! Nu se gîndise nici ea numai la el, cum îi declarase în seara aceea. Copiii și gospodăria o făceau adeseori să-l uite ziua întreagă. Trăia și ea o viață aparte de care-l acuza pe bărbat, punea și ea un obstacol între ea și el.

Totuși își dădea seama că nu mințea nici cînd avea sentimentul că trăiește numai pentru bărbat. În clipele cînd vorbea așa, aceasta era realitatea din sufletul său.

Impresia lăsată de moartea doctoriței îi adusese astfel de gînduri și frămîntări. Avea sentimentul, ca și după moartea tatălui său, că viața e cu mult mai largă decît să încapă într-o iubire dintre un bărbat și o femeie, că sunt probleme vitale pe cari nu le putem încunjura, că suntem atrași în adîncimi sau ridicați la înălțimi cari depășesc cadrele unei iubiri.

Iată chiar acum știrile favorabile despre noua ofensivă a armatei române ! Ce taină cuprindeau ele, ce forță misterioasă, care-i lumina și încălzea sufletul și i-l umplea de voie bună încît, spre mirarea lui Scurtu, începuse să cînte iar în bucătărie, cum avea obiceiul acasă ? Nu se ridica peste preocupările ei zilnice, peste legăturile spirituale dintre ea și bărbat ? Nu uita în astfel de clipe lumea întreagă, părăindu-i că-i imaterială și plutește într-un văzduh însoțit ? Era presimțirea, bucuria întoarcerii acasă ? Era bucuria ieșirii din întuneric ? Nu-și putea da seama, dar recunoștea că viața omului e cu mult mai vastă, decît să se gîndească mereu numai la sine însuși, că sunt bucurii cari coboară în suflet din valori superioare, nemateriale, și cari nu au nimic comun cu egoismul personal. După cum sunt și dureri, și suferințe, își zicea Nastasia, venindu-i în minte cît de adînc a simțit doliul general al retragerii armatei române, al înfrîngerii ei.

Așa că aștepta în fiecare seară, de cînd începuse ofensiva, cu mare nerăbdare întoarcerea bărbatului din oraș, cu veștile cele mai nouă. În afară de comunicatele oficiale și ziare, Scurtu se înapoia în fiecare seară cu o mulțime de informații de pe front. Toată lumea vorbea numai despre asta, și înfrigurarea optimistă creștea din zi în zi.

Erau deplasări de trupe, circulau curieri, și veștile bune sporeau mereu.

În unanimitatea aceasta de însuflețire și nădejde părintelui Scurtu îi săreau zilnic în ochi două excepții. Erau mai întâi evreii din oraș cari se neliniștiseră adînc, ca și cînd ar fi intrat într-un fel de panică, și erau apoi soldații ruși cari umpleau și acum, în grupuri, străzile, parcul, într-o nepăsare [...] care-l revolta pe preot.

Negustorii evrei începură iar să șoptească aprins prin colțuri de stradă, prin prăvălii, pe terasa singurei cafele din oraș, care era plină mereu de furnicarea lor, și numai de ei. Era ca pe vremea înfrîngerilor și a retragerilor din toamna trecută, numai cît acum nu se mai agitau de bucurie, ci de o îngrijorare adîncă, de-un fel de spaimă.

Pe unii îi putea vedea părintele Scurtu amestecați printre grupurile de soldați ruși, gesticulînd cu aprindere. Mai ales evreii tineri, pînă și copilandri palizi, cu perciuni lungi, negri. Spaima lor de trupele rusești, la trecerea prin Moldova, a trecut, s-a risipit cu totul, de cînd a început debandada în armata rusească din țară.

Părintelui Scurtu îi era mai greu să vadă nepăsarea soldaților ruși decît agitația evreilor. Pe aceasta o înțelesese încă din toamnă. Dar ce armată mai putea fi aceea care, în astfel de vremuri permite soldaților să rătăcească fără nici o țintă prin oraș? Începuse, doar, în Galiția, și ofensiva mult așteptată a lui Kerenski, și armata care începuse să se distrame după răsturnarea monarhiei, trebuia să dovedească acum că se solidarizase în jurul republicii dorită de toți, și să o apere.

Dar oamenii aceștia păreau că nu mai au cunoștință de ceea ce se petrecea pe fronturi. Ce tovarășie mai puteau să țină soldatului român în lupta începută? Sau doară numai unitățile din spatele frontului erau așa? se întreba scîrbit preotul. Auzi că țin și acum mereu întruniri...

După începerea ofensivei începură și refugiații să se miște din localitățile în cari se stabiliseră. Erau oameni din același sat sau din același ținut, cari la evacuarea în Moldova se împrăștiaseră și nu se mai întîlniseră. Acum simțiră nevoia să se vadă, să se sfătuiască în legătură cu apropiata lor întoarcere acasă. Întineriră cu toții și nu le

mai păsa de greutatea circulației : cu trenuri de marfă, cu căruțe, pe jos, începură să furnice prin Moldova.

Așa se întâmplă că într-o seară părintele Scurtu se întoarse acasă cu o noutate importantă.

— O altă veste și mai bună, am lăsat-o la urmă, Nastasio — zise părintele după ce-i povesti noutățile de pe front. — E vorba de fratele tău, de Liviu.

Preuteasa, deși fusese prevenită că-i veste bună, se albi ca peretele. De la plecarea de-acasă nu mai știa nimic de fratele său, Liviu Macrea, avocat de carieră și sublocotenent în armata austro-ungară de la începutul războiului.

— E bine, sănătos, și nu peste mult va veni și el în Moldova.

— Nu mai spune ! E cu putință ?

Și o năpădiră lacrimile.

— Trăiește ! E sănătos ! Doamne mulțumescu-ți, Sfințule și Bunule ! Oare mama știe ?

— Nu cred. Până la ea acasă n-a putut ajunge vestea.

— Dar unde e ?

— E încă în Rusia, lângă Kiev, la Darnița, unde s-au adunat voluntarii ardeleni din captivitatea rusească.

— Cine ți-a spus ?

— Notarul Pinte. Azi s-a înapoiat de la Iași, și acolo a întâlnit câțiva voluntari ardeleni cari au venit să facă pregătirile pentru aducerea celorlalți. Pinte a vorbit și cu doctorul Lascu, e voluntar și el.

Pe doctorul Lascu îl cunoștea și Nastasia.

— Și i-a spus el ? L-a văzut cu ochii lui ?

— Da. Au fost împreună în tabăra de la Darnița. E sigur.

— Așadar a fost făcut și el prizonier la ruși ca și finul Vestemean ! Așa se explică tăcerea lui de-o jumătate de an, înainte de plecarea noastră de acasă. A, ce bine ar fi s-o putem încunoștința pe mama !

— Da, însă nu avem cum ! Vezi tu că nici noi nu mai putem avea nici o știre de acasă.

— Și vine cu siguranță și el ?

— Vor veni cu toții în mai multe transporturi. Așa se vorbește. Cum au reînceput luptele, poate că vor sosi chiar foarte curînd.

— Doamne-Dumnezeule, mari sunt minunile tale ! Și ce-i spunea doctorul Lascu notarului ? N-a fost rănit ? Cum a căzut prinsonier ? N-a fost bolnav ?

— Amănunte nu știe. Destul că-i bine și sănătos. Desigur că nu a fost rănit dacă-i în tabără și el de cîteva săptămîni.

Nastasia sări de pe scaun, își sărută copiii pe rînd cu putere, apoi puse masa.

— O să vie baciul Liviu ! O să-l vedeți pe baciul Liviu, dragii mei.

Băieții își aminteau de «baciul Liviu». De cîte ori venea pe la ei le aducea bomboane și prăjituri, și făcea o mulțime de pozne jucîndu-se cu ei, și făcîndu-i să rîdă cu hohote. Le era tare drag «baciul Liviu». Se uitau la el cu capetele răsturnate pe spate, așa era de înalt. Și se mirau cum se putea îndoi așa de repede, din înălțimea aceea și-i putea prinde, săltîndu-i apoi pînă deasupra capului. Cînd erau mici de tot le părea că «baciul Liviu» îi ridică pînă la cer.

La masă părinții începură să vorbească despre «baciul Liviu.»

Era avocat de patru ani, și încă necăsătorit. Își pusese biroul pe roate bune, și mamă-sa, ca și Nastasia, stăruiseră mult să se însoare. Îi aflaseră ele o fată. Dar tînărul părea că nu avea de gînd. Era un om vesel, glumeț, căruia îi plăcea să trăiască în libertate. Nu voia să intre atît de tînăr în jug, spunea el mamei sale, la stăruințele ei. Mai spunea că voia să adune întîi «un strop de cheag» pentru că el nu avea să se căsătorească cu o fată avută, și voia să aibă «cu ce să o țină ca pe o doamnă». Căci soția lui trebuia să fie o doamnă «care să nu pună mîna pe nimic, ci să se gătească și să stea în fereastă». Vrea «s-o poarte pe palme, ca pe o păpușă». Mamă-sa se supăra, Nastasia rîdea cînd îl auzea vorbind așa. Bătrîna spunea că nu știe ce spune, că o astfel de soție l-ar ruina și poate i-ar mai pune și coarne. Cine a mai auzit ca o femeie să stea toată ziua în fereastă ? «Acum așa e legea doamnelor mari, răspundea el, și eu vreau ca iubita mea soțioară să fie o doamnă mare.»

Biroul îi mergea bine, se făcuse cunoscut în împrejurimi. Dar era cunoscut și după chefurile pe cari le făcea

uneori. Era un om văratic, căruia îi plăcea să trăiască. Mamă-sa se temea uneori că nu se va căsători niciodată.

Mobilizat de la începutul războiului, scria destul de des părinților. Cum se învîrtise, ce făcuse, ajunsese la aprovizionare. Le scria cîți boi și vaci a cumpărat, și se lăuda că dacă ține războiul mult o să părăsească advocatura și o să se apuce de negoț de vite. Se specializa acum în meseria asta nouă. Niciodată nu picura în scrisorile lui nici un strop de îngrijire, așa că cei de acasă nici nu credeau că și el este în război și în mijlocul primejdiilor.

Cei doi soți vorbiră mult în seara aceea despre el și încheiară cu hotărîrea că, îndată ce se va isprăvi războiul, va trebui să se căsătorească. Nu mai era liberă fata la care se gîndise Nastasia și cu mamă-sa — aceasta se măritase cu altul — dar știau ei alte fete bune și potrivite...

Nu trecură două săptămîni de la începerea ofensivei de la Mărăști, cînd într-o seară părintele Scurtu se întoarse îmbătrînit acasă.

— Ce este ? — întrebă Nastasia înspăimîntată.

— Rușii ăștia nu vreau să se bată.

— Parcă numai trupe românești au intrat în luptă la Mărăști ?

— Da, la noi. Dar în Galiția ofensiva lui Kerenski s-a prăbușit. Trupele rusești nu mai vor să lupte.

— Bine, dar asta e acolo, nu la noi !

— Acolo, însă cele două ofensive erau în legătură. Era un plan unitar. Au trebuit să oprească și ai noștri înaintarea !

— Nu mai spune !

— Se vorbea de vro două zile. Acum se spune și în comunicatul oficial. E o nenorocire ! Frontul lor din Galiția s-a prăbușit, și armatele lui Kerenski se retrag în debandadă. [...]

XLIV

De la mijlocul lunii august se răspîndi în oraș zvonul că refugiații ardeleni vor fi evacuați în Rusia. La șase

august începu marele atac al germanilor la Mărășești, sub conducerea generalului Mackensen, cunoscut atunci sub numele de «spărgător de fronturi». Era urmarea prăbușirii ofensivei rusești din Galiția, care a oprit și pe cea românească din regiunea Mărăști. Comunicatele vorbeau, din prima zi, despre lupte grele și foarte grele. Infanteria rusească aruncase armele și părăsise frontul în cele mai multe sectoare, la cele dintâi atacuri grele germane. Se vorbea că unele sectoare părăsite de ei au trebuit să le ocupe românii după marșuri forțate, și că adeseori în drum trebuiseră să-și facă loc printre masele rusești ce se retrăgeau, cu mitralierele.

Se încheștară lupte mari și grele, de zi și de noapte, și toată suflarea românească era încordată pînă la saturație. Armata română rezista cu mare vitejie. Luptele la baionetă erau zilnice. Și se puseră niște călduri îngrozitoare.

Refugiații, și între ei, părintele Scurtu, umblau amețiți pe străzile orașului. Deși încrederea era mare în rezistența frontului românesc, și comunicatele vorbeau de minuni de vitejie, schimbarea neașteptată, trecerea de la ofensiva biruitoare la defensivă pe moarte, pe viață, le surpase moralul. Și în cazul rezistenței biruitoare, altă ofensivă românească în anul acesta nu mai era de sperat. Și cine putea ști cît va rezista frontul, sub puternica presiune germană, care intenționa să ajungă la ocuparea Moldovei? În ruși nu se mai putea pune nici o nădejde. Singură artileria mai rămăsese pe front — se vorbea în oraș.

Zvonurile despre evacuarea pibegilor ardeleni în Rusia erau în legătură cu primejdia de inamic a germanilor și în Moldova. Ele ameteau de tot de cap pe refugiați. Să fie adevărat? Dar ce vor face în Rusia, cînd armatele ei se purtau de pe acum ca într-o țară dușmană, ca și cînd ar fi înțelese cu nemții? Trădarea lor răni adînc inimile oamenilor. Dezgustul față de acești soldați în debandadă, îi îmbolnăvea. Ce să facă în Rusia? Între astfel de oameni? Mai era Rusia o țară aliată României?

Însă ce vor face în caz că frontul va fi rupt și germanii vor ocupa și Moldova? Ei, și trupele aliate austro-ungare? Să cadă în mîna lor acum după ce au urcat un

lung calvar și cei mai mulți s-au lepădat și de cetățenia austro-ungară ? După ce au fugit de acasă de frica lor, acum să-i aștepte aici ? Căci se vorbea că evacuarea nu va fi obligatorie. Dar cine să cuteze să rămână ? Ar fi declarați trădători de patrie, mai ales dacă vor cădea pe mîna ungarilor. Și de unde puteau ști că nu vor veni în Moldova și trupe ungurești și jandarmi unguri ?

Ei ajunseră în cîteva zile mai mult umbră decît oameni. Nu răsărea în mintea nimănui ce ar fi mai bine de făcut. Parcă se timpiseră cu toții. Părintele Scurtu își simțea capul mare cît un ciubăr gol de orice gînd. Ceea ce-i ologise cu desăvîrșire nu era atît teama de necunoscutul din Rusia, cît groaza de a nu mai simți pămînt românesc subț ei. Pînă acum călcau pe teren solid. De-acum le părea că o să calce în gol. Și, în afară de sentimentul acesta, le prăbuși moralul întorsătura cea cumplită : cînd nu se mai temură și erau siguri că în curînd vor putea merge acasă, să simți din nou spaima apropiării dușmanului ! Să ajungi iar în situația fiarei rănite care se ascunde în zmircuri de teama vîntătorului ! Era nu numai tragic, îi părea lui Scurtu, ci și o groaznică ofensă a demnității de om, a tuturor credințelor lui.

Zvonurile fură confirmate către sfîrșitul lui august, cînd o dispoziție a guvernului fu adusă și la cunoștința refugiaților stabiliți în Roman, ca pretutindenea.

Fu o consternare și o jale generală. Luptele de la Mărășești continuau încă și armata română în apărare se umplea, cu fiecare zi, de glorie nouă. Pribegii își ziseră că dacă guvernul a luat o astfel de măsură, însemna că rezistența pînă la urmă nu era totuși sigură. Cu rațiunea înțelegeau că guvernul a luat o măsură cuminte, și a dat dovadă de o grijă părintească, luînd o asemenea dispoziție, și că ei trebuiau să-i fie recunoscători. Cu inima însă li se părea că este un lucru nefiresc, o brutalitate, să-i pună în situația de a părăsi și ultimul petec de pămînt liber românesc pe care se adăpostiseră.

Se începuse o luptă în sufletul fiecăruia și a fiecărei familii ce aveau de făcut. Cine voia putea rămîne în țară, dar, se-nțelege, fără ca guvernul să-și ia vreo responsabilitate de urmări.

Familia părintelui Scurtu intră și ea în atmosfera cea nouă de îngheț și spaimă. Nastasia se înnegri la obraz ca ținundra de supărare, și după o zi de gândire declară că nu mai merge mai departe, întâmplă-se ce se va întâmpla !

— Unde să mai mergem ? Nu-i de-ajuns că am venit cu copiii pînă aici, acum să plecăm în pustiul unei țări străine, între oameni de alt neam ? Ce se va alege de noi acolo ? Nu ! Nu mă mai mișc nicăiri de-aici !

— Singur n-am să plec, se-nțelege nici eu — zise părintele. — Și apoi, cine știe, poate toată teama e și rămîne zadarnică, și nemții nu vor rupe frontul la Mărășești, nu le va ajuta Dumnezeu să invadeze și Moldova. Ce nedreptate a vremilor și a istoriei, Dumnezeule-Doamne ! De-acasă am plecat de frica lor, aici tot așa, și cînd te gîndești că România și românii n-au avut nimic de împărțit cu germanii. Dreptatea cerea să fie aduși ungurii să se bată cu noi și în Transilvania, și aici !

— Eu nu mai vreau să știu de nimic. De pe partea mea prăbușască-se lumea, de-aici nu mai plec — repetă Nastasia.

— Dar, draga mea, înțelege că nu-i nici o silă. Cine vrea rămîne. Și eu sunt foarte mulțumit că vom fi printre cei cari nu pleacă.

— Să luăm iar toată casa în spate și să pornim, unde ? Nimeni nu știe ! Rusia e nemărgenită, poate ne-ar duce în fundul Siberiei.

Preotul agrava pe cît putea primejdia : și pentru el era moartea de-a părăsi Moldova.

— Și la asta ne putem aștepta din partea rușilor — adause el. — Guvernul nostru desigur nu-i va evacua pe oameni în Siberia, dar ce mai poate ajuta el dacă vom fi odată în Rusia ? Încă de pe acum nu se mai știe dacă țara asta ne este prietenă și aliată sau dușmană. Armata ei refuză să se mai lupte pe frontul românesc, lasă armele și fuge. Cine știe, poate guvernul fără să creadă, îi aruncă pe oameni în gura lupului.

În prima zi după publicarea deciziunii guvernului, ei hotărîră să rămînă în Moldova. Și mulți dintre pribegi hotărîră la fel.

Plecarea era hotărîită peste patru zile, atunci li se vor pune vagoane de marfă la dispoziție. Pînă după-amiaza

trebuiau să fie îmbarcați toți cari vor voi să plece, cu tot calabalicul. La Iași, unde va fi concentrarea tuturor evacuațiilor, se vor îmbarca în alte garnituri, cari îi vor duce pînă la locul de destinație, în Rusia.

N-au fost zile ci veacuri pentru cei mai mulți. Cei cari se hotărîseră de la început să plece, se și apucară de pachetat și le trecu vremea mai ușor. Cei hotărîți definitiv să rămînă, continuară — cu sufletul greu — să-și vadă de treburi. Dar se văzu îndată că marea majoritate nu se putea hotărî, și mulți nu putură lua o deciziune pînă nu văzură mai întîi pe unul sau pe altul pachetînd.

Cu fiecare zi creștea însă numărul acelor cari se hotărîră să plece. În ziua înainte de plecarea trenului începură a pacheta și cei cari părușeră mai hotărîți că vor rămînea în Moldova. Spaima se lățea, trecea dintr-unul într-altul, urmînd același drum pe care Scurtu îl cunoscuse de-acasă. Era desigur o contagiune, care nu-i mai lăsa pe oameni să se gîndească.

Se molipsi încă de a doua zi și Nastasia și Scurtu de spaima asta nouă. Se vorbea — cine știe cum porniră zvonurile acestea chiar acum — că în Bucovina și Galiția de cîte ori recucereau teritoriul invadat de ruși, armatele germane și austro-ungare spînzuraseră o mulțime de oameni localnici, cari «pactaseră cu inamicul». Cum vor fi cruțați refugiații români de-aici, cari nu numai că «pachetară, ci chiar fugiră de inamic»? Cari s-au făcut în toată forma trădători de țară? Ar fi luat guvernul român asemenea măsură, și-ar mai fi luat o nouă sarcină în spate, acum cînd era în joc viața și moartea Moldovei. dacă n-ar fi o primejdie reală pentru refugiați? Da, frontul rezista încă, dar nimeni nu putea ști pînă cînd. Altfel pentru ce ar fi plecat din Iași atîtea familii, parlamentari chiar, la Odessa și mai departe? Pentru ce s-ar face evacuări masive în Rusia de tot ce este prețios în țară?

Știrile și vorbele acestea începură să circule printre refugiați încă a doua zi după publicarea oficială a evacuării. Nimeni nu știu de unde au pornit deodată atîtea informații, bune toate să-i înspăimînte și să le forțeze hotărîrea de a se supune evacuării.

Părintele Scurtu auzea veștile nouă, vedea că tot mai mulți încep să pacheteze, dar nu spuse nimic acasă, Nastasiei și copiilor. Nu voia să influențeze prin nimic hotărîrea Nastasiei. Nu voia să-l poată învinovați vrodata că el a determinat plecarea.

Și, în realitate, deși tot mai înfricat de cîte auzea, lui îi părea mereu un lucru împotriva firii să mai părăsească și ultimul colț de libertate românească.

Dar știrile ajunseră pînă la Nastasia. Venea cînd una, cînd alta, dintre refugiatele cunoscute s-o întrebe că ei ce fac : pleacă ori rămîn ? Și zbuciumul începu din nou în sufletul ei. Mai ales știrea celor petrecute în Bucovina și Galiția, după reîntoarcerea armatelor austriece, o îngrozi. De ea, nu-i păsa. Pe o femeie cu copii mici, nu ar fi spînzurat-o nimeni, desigur, și în sfîrșit, chiar dacă n-ar mai fi ea, nu ar fi cine știe ce pagubă ! Copiii sunt mărișori, chiar și Laura nu mai are atîta nevoie de ea de-aici încolo. Pentru siguranța sa personală n-o dorea capul, nu s-ar gîndi în vecii vecilor să mai ia o dată lumea în cap. Dar ce va fi cu Vasile dacă rămîne aici, și intră dușmanii în Moldova ? El va ajunge, de bună seamă, în primejdie grea. Ar putea fi și el spînzurat ca atîția preoți ruteni din Galiția, cum vorbeau oamenii. Nu ! El nu putea rămîne aici la nici un caz ! Ce s-ar alege de ea și de copii fără el ?

O piatră grea, de moară i se așază pe suflet : trebuiau să plece și ei ca toată lumea ! Cine rămînea ? Cîțiva țărani, vro trei preoți bătrîni, un notar bolnav de aprindere de plămîni. Tot oameni de cari nu se vor împiedica cutropitorii ! Dar Vasile al ei era cunoscut de-acasă ca bun român, luase parte la luptele electorale, umblase cu armata română îndată după ocuparea satului, fusese cel dintîi care fugise de-acasă din satele din jur. Nu ! Vasile nu putea rămîne aici, și cu el trebuia să plece și ea cu copiii. Singură cu ei, ce ar putea face ?

Astfel, cu o zi înainte de plecarea trenului Nastasia îi arată că și-a schimbat hotărîrea.

— Tu ce zici ? — îl întrebă ea cu un glas lugubru.

— Eu tot cred să rămînem. Poate nu se rupe frontul. Să mai așteptăm.

— Dar dacă pleacă o dată trenul cu ei, noi într-un caz de primejdie, cu ce ne vom mai refugia? Ne va pune guvernul la dispoziție atunci vrun tren la îndemână?

— Nu, dar vom găsi o căruță, un car ceva!

— Să plecăm cu el în Rusia? Doamne, Vasile, tu rămii mereu neajutorat ca un copil.

— Nu pînă-n Rusia, desigur! Pînă la Iași, de-o pildă. Căci și dacă s-ar rupe frontul, dușmanul îmi închipui că nu va cutropi întreaga Moldovă în cîteva zile. Armata noastră nu-l va lăsa să înainteze ca într-un sat fără cîni.

— Și în asemenea caz tu crezi că vei afla o căruță să mergem pînă la Iași? Dar nu-ți aduci aminte la retragerea din toamna trecută? Și nu știi că la înmormîntarea doctoriței am aflat o căruță numai la intervenția prefecturii?

— Da, se poate să ai dreptate. În caz de nouă retragere va fi o învîlmășală și mai mare decît în anul trecut.

— Se vede că guvernul știe ce face. Și de la Rîmnic ne-a evacuat din bună vreme. Cei cari au venit mai tîrziu de prin Muntenia își blestemă și azi zilele, pentru că n-au plecat mai devreme. S-au pierdut copii de părinți și nu mai știu unii de alții nici azi. Trebuie să plecăm și noi, Vasile.

Ea îi spuse toate temerile cari o ucideau. Da! El ar fi în mare primejdie în caz de invazie dușmană în Moldova.

— Dar, bine, Nastasio, nu tu ai spus la început că nu te mai miști de-aici? Cum să plecăm din nou în lume cu copiii? Cum să părăsim țara?

Preuteasa începu să plîngă.

— Nu-mi mai zdrobi și tu sufletul, Vasile. M-am chinuit eu destul singură, ca pe jărat. E imposibilul ce trebuie să-l facem, și totuși nu avem încătrău. Gîndul că, rămînînd aici, te-am putea pierde, îmi dă curaj, îmi dă putere. Trebuie să plecăm!

Preotul nu mai răspunse. Întrevăzuse, presimțise el de la început că, în urma urmelor, tot aici erau să ajungă.

A doua zi dimineța începură să pacheteze, muți ca mormîntul. Părintele Scurtu ajutînd la pachetat se lega de-o ultimă speranță: pînă vor ajunge la Iași, pînă vor

pleca de-acolo — unde se spunea că vor rămînea o zi — poate se schimbă situația, poate se contramandează ordi-
nul de evacuare. Însăși faptul că se opreau o zi în Iași,
că nu plecau direct în Rusia, îi ușură într-o măsură dez-
nădejdea de-a părăsi pămîntul românesc.

Amîndoi, ca și ceilalți pibegi de altfel, aveau senti-
mentul precis că abia de-aici încolo vor ajunge cu ade-
vărat între străini, că vor rămîne atîrnați în văzduh,
între cer și pămînt.

Cei doi soți pachetînd avură o senzație asemănă-
toare — o și mărturisiră — cu aceea din drumul în țară,
cînd uitaseră noaptea în trenul de marfă jacheta Nasta-
siei. Și atunci li se păruse că pierderea aceea era mai
dureroasă, mai plină de deznădejde, decît tot ce lăsaseră
acasă. Că au rămas deodată săraci lipiți pămîntului și
atîrnînd în văzduh. Era ultima legătură cu casa lor. Iar
acuma pachetînd rupeau ultima legătură cu pămîntul
plin de adăpost al României. Dar se simțeau neasemănat
mai singuri și părăsiți decît atunci. Nu se mai mutau pe
pămînt românesc, între români. O gheară amară le strîn-
gea inima și o sete arzătoare le usca grumazii.

Către amiazi primiră o scrisoare de la Laura Veste-
mean, fina lor. O citiră amîndoi deodată. Li se păru stra-
niu și se simțiră vinovați că în toată vremea asta de
frămîntare nu s-au gîndit o singură dată la finii lor, la
doctorul. Ei ce vor face? Vor rămîne la spital?

Citiră amîndoi :

«Dragii noștri nași,

Așadar e adevărată știrea că pe refugiați îi evacuează
în Rusia ! Umbla zvonul de cîteva zile și pe la noi dar nu
l-am crezut. Azi însă au venit la spital să-și ia ziua bună
de la noi doi țărani din părțile Sibiului, cari lucrau la o
moșie de pe aici, și pe cari i-a îngrijit tata cu prilejul
îmbolnăvirii lor de exantematic. Așadar, ne-a fost dat să
ajungem și nenorocirea aceasta ? Vă întreb cu inima
strînsă : voi ce veți face ? Deși știu că nu aveți ce alege.
Nașul nu poate rămînea aici să pună mîna pe dumnealui
ungurii într-un caz nenorocit de invazie dușmană. Ne-am
gîndit și ne-am frămîntat în fel și chip cu tata, și am

înțeles că voi va trebui să plecați ! Și, după graba ce se pune în evacuarea aceasta, nu mai e nici o posibilitate să ne vedem, să ne luăm rămas bun. Voi nu puteți veni pe-aici, este evident, iar noi !...

Trebuie să plec, dragii mei, încă azi la Iași. Ar veni și tata, dar e cu neputință, nu are pe cine lăsa în loc nici pentru o zi, și ne sosesc mereu răniți noi. Se spune că au murit foarte mulți medici în combaterea epidemiilor din iarnă și primăvară, și tata nu a fost în stare să primească pînă azi nici un medic ajutor. Iar eu...

Mai bine nu v-aș mai spune, dar mă gîndesc că tot e mai bine să știți și voi. Trebuie să plec azi la Iași fiindcă am primit o telegramă de la un spital de-acolo. Ionică e rănit din nou. Telegrama spune că nu-i grav, că rana e la un picior, dar trebuie să-l văd numaidecît. Niciodată nu se poate ști — cunosc din experiență — ce complicații pot urma dintr-o rană la picior. O mică infecție și... Dar mă încred în bunul Dumnezeu că ne-a apărât pînă acum.

Iată, deci, că nu putem veni nici unul să ne luăm rămas bun de la voi. Căci, din nenorocire, noi va trebui să rămînem aici, orice s-ar mai întîmpla în viitor. E mai întîi mormîntul mamei, apoi noua rănire a soțului meu, angajamentul tatei, care e primit în cadrele medicilor mobilizați. Și apoi starea mea individuală. Sarcinei mele nu-i prea priiește lucrul în spital, între mirosuri de tot felul. Am mereu grețuri. Tata nici nu m-ar lăsa să mai pun piciorul în spital, dacă ar avea personal suficient și priceput. Dar nu are, și eu nu-l pot lăsa să cadă de oboseală. Sperez că grețurile acestea vor trece cu timpul.

Plîng toată ziua cînd mă gîndesc că porniți iar la drum, și încă unde ! Săracii copii ! Săraca mea nașe ! Te văd cum erai la Rîmnic cînd pachetai, și mi se strînge inima cînd știu că acum vei fi și mai întristată. Și, apoi, nu vom mai ști nimic unii de alții ! Cîtă vreme ? Ne vom mai revedea oare vreodată ?

Mă grăbesc să isprăvesc. Vrea să vă scrie și tata cîteva rînduri și omul care aduce scrisoarea este impacient. Vă sărut și vă îmbrățișez pe toți cu disperare, deși sunt adînc convinsă că Dumnezeu vă va purta de grije. Să vă

ajute și să vă păzească pe toate drumurile vieții cel Atotputernic. Și nu vă uitați de noi.

Laura»

Doctorul Preda nu scria decît cîteva rînduri, cu litere mari, chinuite, împrăștiate.

«Nu avem încătrău, trebuie să bem paharul pînă la fund. Așa ne-a fost scris. Dumnezeu să vă aibă în paza sa. Am veni și noi bucuroși, dar nu se poate. V-a arătat Laura de ce ! Să umblați în pace și să ne vedem cu bine ! Curaj și răbdare înainte de toate. Iar de la Dumnezeu : sănătate ! Pînă avem sănătate toate se pot întoarce spre bine.»

Cei doi soți citiră în fugă. Aveau încă mult de pachetat. Totuși hotărîră ca deseară să le scrie și ei și să lase scrisoarea la prefectură. Ocazional le va fi trimisă, cum le-a mai trimis și altele.

Lucrură multă vreme tăcuți la înjgheizarea unei lăzi de scînduri subțiri. Deodată Nastasia se opri.

— Ne-am pierdut capul de tot — zise ea. — Nu ne-am uitat numai de fini și de doctorul, ci și de frate-meu. Oare nu va fi sosit la Iași ?

— La Iași ? Ce să facă la Iași ?

— Parcă tu-mi spuneai că vor fi aduși de la Darnița acolo ?

— A, da ! Îmi și uitasem ! Poate că va fi sosit. Chiar bine că ne oprim o zi în capitala Moldovei. Mă voi interesa.

— Și dacă nu va fi venit încă ? Cum să plec eu fără să-l văd ?

— Să sperăm că a sosit.

— Oare n-am putea trece pe la el ? Ori să-i scriem, din Rusia, să vină pe la noi ?

— Dacă am cunoaște itinerarul ! Dar nu știe nimeni unde ne vor duce. Un lucru e sigur : noi va trebui să mergem cu transportul întreg. Dacă trenul nostru ar trece pe la Kiev, n-ar fi imposibil să-l întîlnim. Spun că Darnița aceea, unde e tabăra voluntarilor, e aproape de Kiev. Să vină el la noi ? Dar nu știm cum va fi cu poșta în Rusia. Nici adresa lui exactă nu o știm. Chiar bine că

ne oprim o zi la Iași. O să mă interesez de la voluntarii sosiți și de adresa lui.

— E groaznic să te gîndești ! El să vină și noi să plecăm, să nu-l întîlnim, după ce atîta vreme n-am mai știut de el nimic. Și pe viitor iar nu vom ști.

— Pentru ce ?

— Vor intra și voluntarii în luptă, desigur, pentru aceea vin ! Iar de urma noastră cine va mai putea da prin Rusia.

Nastasia începu să plîngă un plîns mut, continuînd cu pachetul.

Într-un tîrziu părintele Scurtu zise :

— Și a rămas și Ionică fără examen ! A fost tot amînat. Mai pe urmă mi s-a spus că se va ținea la toamnă. Hei ! La toamnă ! Unde vom fi noi !

— Da' lasă-l în foc de examen ! Vor mai fi zile și pentru el !

Puținii refugiați cari se hotărîră definitiv să rămînă, veniră cu toții la gară în ziua următoare, la plecarea trenului. Era fixată plecarea pe după-amiezi, dar se înnoptă de mult și trenul nu se urnea din loc.

Oamenii stăteau de vorbă întristați de moarte : și cei cari rămîneau, și cei cari își îmbarcaseră bagajele.

Fusese toată ziua o fierbînteală mare în văzduh, și noaptea se lăsase plină de năduf. Oamenii erau osteniți și se uitau, povestind, în pămînt, la ghetele lor albe de prav.

— Greșala noastră nu-i de-acum, e de cînd am plecat de-acasă. Proști am fost că ne-am părăsit vetrele, nu mi-oi ierta cîte zile voi mai trăi.

— Mintea românului cea din urmă ! Acum e tîrziu să ne cîinăm ! Vorba aceea : cum îți vei săra așa vei mîncă !

— Să fi rămas acasă ! Parcă ne-ar fi lăsat cineva să rămînem acasă ! Cine știe pe unde am fi închiși azi ?

— Păi chiar închiși ! N-ar fi fost mai bine ?

— Cine știe !

— Ne-ar fi bătut, ne-ar fi schingiuit, după felul lor !

— De spînzurat nu ne-ar fi spînzurat.

— Ce mai știi ! Pe trădătorii de patrie, și încă în război îi spînzură de obicei. Doar ați auzit ce-ău făcut prin Galiția și Bucovina.

— Poate vor mai fi și minciuni ! Acum unde mergem ? La dracu-n cînepă ! O să murim de foame pe acolo !

— Pînă am două brațe și sănătate în oase, nu mă tem ! Vom afla de lucru și pe-acolo.

— Măi, nu vă căinați mereu ca babele ! Va fi ce va vrea Dumnezeu. Vom vedea și noi lumă multă-mpărăție ! Ne-a fost sortit așa.

— Ba am fost proști că am plecat de-acasă ! Ne-am luat unul după altul, ca oile cari sar în fîntînă. Eu dacă nu-l vedeam plecînd pe nănașul, nu m-aș fi mișcat.

— E ușor să pui vina pe altul.

— După război mulți voinici să arată !

— De ce nu rămîi aici dacă-ți pare că facem din nou o prostie ? Nu te silește nimeni să pleci.

— Chiar așa ! Nu-i silește nimeni.

— Măi băieți, să știți voi că vecinic rămîne adevărată vorba : frica-i rușinoasă, dar e sănătoasă.

— Și nu mai plecăm odată !

— Las' să întîrzie ! Parcă avem vro treabă ? Poate întîrzie pentru că se va fi contramandat ordinul de plecare ! Cine știe, poate sunt vești mai bune de pe front.

— Dar tot bune au fost și cele de pînă acum !

— Da, altceva mă roade pe mine ! Noi suntem oameni în vîrstă, mulți sunt preoți, dar iată că vine și tineret bun de armată cu noi ! Pentru ce nu rămîn băieții aceștia aici să intre în armată ?

— Da, e jalnic ! Din Rusia unii vin voluntari, și alții pleacă de aici fugari. Multe feliuri de oameni a mai lăsat Dumnezeu în lumea asta !

— N-ar fi trebuit să-i lase guvernul să plece, dacă ei nu-și simt datoria !

— Cum s-o simtă ? Sunt dintre aceia cari n-au voit să renunțe nici la cetățenia austro-ungară.

— De voi e bine ! Plecați laolaltă, în vreme ce noi cari rămînem suntem o mină de oameni. Oare se va mai interesa cineva de noi ? Se spune că nu se vor mai da ajutoare de la prefectură celor rămași.

— Veniți și voi ! Încă nu-i târziu. Vă trece pe tablou notarul Precup și gata.

— Nu ! Eu unul nu pot, nici să mă taie : Pînă sunt pe pămînt românesc trăiesc ! Dacă ar fi să-l las, s-a isprăvit cu mine.

— Așa simt și alții și totuși vin !

— Vai de zilele noastre ! Nu mai știm cum plecăm ! Dacă am ști că rezistă frontul !

— De-am putea rămînea aici așa crede că toate prin cîte am trecut pînă acum sunt floare la ureche !

— Adevărat ! Toate le-am uita ca și cînd n-ar fi fost.

— Da, dacă a luat guvernul măsura asta înseamnă că primejdia invaziei nu-i trecută.

— Nu-n zadar se spune că au trimis lucrurile de preț ale țării în Rusia, și o mulțime de lume a plecat la Odessa și la Cherson.

Avură vreme să vorbească jos lîngă tren și să-și ia rămas bun. Nu porniră decît către miezul nopții.

Copiii părintelui Surtu durmeau, la vremea asta. Nastasia și părintele le înjghebară un pat pe niște bănci și pe cele două lăzi în cari își adunaseră lucrurile. Preotul stătu de vorbă jos, cu ceilalți pînă la plecarea trenului. Afară de copii nu cină nimeni nimic în seara aceea. Nici prin gînd nu le trecu mîncarea, pînă porni trenul.

Acum Nastasia desfăcu o traistă și-i puse înaintea părintelui ceva de mîncare. Dar nu îmbucă decît de două-trei ori : gura-i era plină de-un gust amar, ca de fiere...

Nu durmeau decît copiii, și totuși în vagoanele de poară era o tăcere ca la înmormîntare. Cei cari privegheau pe bănci, pe bagaje, păreau nește umbre sinistre. Trăgea curent în vagonul unde era familia părintelui. De la alcătuirea lăzilor îi mai rămăseseră în buzunar nește cuie. Luă o pătură să astupe cu ea fereastra. Neavînd cu ce bate cuiele, își scoase ceasul din buzunar, un ceas greu de argint, solid, și îl folosi în loc de ciocan. Nici prin gînd nu-i trecu că s-ar putea strica mașinăria ceasului.

— Vai de mine, Vasile, dar ce-ai făcut ? Ai bătut cuiele cu ceasul ? — se sperie femeia.

I-l luă din mînă, îl duse la ureche. Ceasul umbla.

— Noroc că nu l-ai stricat ! De unde ai mai fi luat tu acum un ceas ? Uite, s-a turtit, se văd urmele cuielor.

Preotul îl luă, se uită la el, și fără un cuvînt, după ce-l ascultă la ureche îl puse în buzunar.

— Ce să mai facem cu ceasul — se trezi el într-un tîrziu. — Am senzația că de-acum intrăm în vecinicie sau în nimica, ceea ce e tot atît.

Nastasia auzi cuvintele, deși fură spuse destul de încet, dar nu le pricepu și nu mai întreabă nimic.

La Iași nu ajunseră decît în seara zilei următoare. Trenul, la care erau atașate vagoanele cu refugiați, stătu mult prin gări. Uneori manevra, lăsa vagoane, lua altele. Dar nu se supăra nimeni de întîrziere : poate în restimp se contramanda măsura dată de guvern.

Nădejdea aceasta crescuse în sufletele pîbegilor cînd li se spuse că în Iași vor rămîne două zile în loc de una. Trenul lor opri în gara Socola. Mai erau acolo vagoane cu refugiați veniți din alte părți. Se întîlniră cunoscuții și începură a povesti fiecare prin ce au trecut de cînd nu s-au mai văzut. Alții pîlecară în oraș să cunoască Iașii.

Părintele Scurtu se duse și el de dimineată în oraș, să afle vrun voluntar, să vadă dacă n-a sosit cumva și cumnatul său avocatul Liviu Macrea.

Nu mai văzuse capitala Moldovei de la începutul dezghețului. Îi păru un oraș nou acum, cu mult mai frumos. Cea dintîie impresie cînd o apucă pe străzi fu aceasta : toate casele acestea parcă erau ale lui, și stăteau neclintite în pacea lor ! Îl priveau prietenoase, și parcă cu o nezguduită siguranță. Păreau nește simboluri ale încrederii, ba chiar ale veciniciei în ochii trecătorului care se pregătea să ia lumea în cap.

Și o durere sfîșietoare îi inundă sufletul : pentru ce pleca ? Iată aici nimic nu s-a clintit, totul respiră încredere și siguranță ! Puteau vorbi lucrurile moarte ? Avu sentimentul adînc că pot, și că-l îndemnau să nu plece nicăiri.

Tîrziu află un gardian care-i putu spune unde va găsi sediul biroului voluntarilor. Erau vro cinci ofițeri tineri cînd intră acolo. Nu cunoștea pe nici unul.

— Nu ! Advocatul Liviu Macrea încă n-a sosit. N-a sosit pînă acum nici un transport mai mare. Acum se organizează aducerea lor.

— Dar îl cunoașteți, e la Darnița și el ?

— Acolo ! Cum să nu-l cunoaștem.

— Și e bine, sănătos ?

— Ca tunul !

— N-a fost rănit ? N-a fost bolnav ? Cum a fost făcut prizonier ?

— Nici una, nici alta. E întreg, roșu și sănătos ca un măr domnesc ! Prizonier ? A fost încunjurat de cazaci cînd ieșia dintr-un sat cu o turmă de vite pentru armată. A fost la aprovizionare.

— Da, știu !

— A fost făcut prizonier cu vro șase soldați cari mîneau vitele, cu vite cu tot. Zice c-a fost un haz cînd a raportat comandantul cazacilor : «Un ofițer, șase oameni și patruzeci de boi !» L-au primit cu urale, l-au felicitat ! Nu, pentru el să nu aveți nici o grije. Sunteți rudenii ?

— Mi-e cumnat. Sora lui e soția mea.

— Așa ! Să vă trăiască ! E un om de aur, e tot o voie bună.

— Așa e felul lui.

— Stai la Iași, părinte ?

— Nu, am stat la Roman, și acum suntem în drum. Ne evacuează în Rusia.

— Din care regiune sunteți ? din Țara Oltului ?

— Nu, din jurul Sibiului.

— Da, și de pe-acolo au venit mulți refugiați. Am întilnit și am vorbit cu unii. Așa este, vă evacuează în Rusia acum. Au mai sosit și alții la Iași, de aici e plecarea. Să nu aveți nici o teamă : nu-i rău în Rusia. Viața e foarte ieftină încă, și se găsesc de toate.

— Mă mir. Cînd au venit rușii în toamnă în Moldova au golit toate magazinele.

— A, magazinele ! Dar eu vorbesc de alimente. Alimente sunt din belșug.

— Ce credeți, cînd vor sosi transporturile de voluntari ?

— Nu peste mult, pînă la începerea toamnei. O să-i spunem lui Macrea că v-ați interesat de el.

- Pleci singur părinte ?
- Nu, cu soția și trei copii.
- Trei copii ! Ați venit cu toții de-acasă ?
- Da.

— Cu copii va fi mai greu drumul. Călătoriile țin mult și trenurile sunt pline de soldați ruși.

— Mergem cu un tren al nostru.

— Care e locul de destinație ?

— Încă nu-l știm. Nu ni s-a spus nimic. Dar iată ce vă rog, dați-mi adresa cumnatului, căci nevastă-mea are să-i scrie. Mai umblă poșta în Rusia ?

— Cum să nu umble ?

Unul îi scrisese adresa pe o foaie de hîrtie și i-o întinse.

— De altfel o să vă întîlniți nu peste mult, vorbi cel mai în vrîstă dintre ei, care pînă acum nu se prea amestecase în conversație.

— Cum să ne întîlnim ? Dacă i-am scrie noi la adresa asta, ar putea veni să ne vadă ? I s-ar da concediu ?

— Vă veți întîlni aici în Moldova, părinte, căci nemții nu vor rupe frontul, vor fi bătuți și scoși din țară. Toată lumea s-a ridicat împotriva lor.

— Doamne sfinte ! Dacă ar fi așa, n-am mai merge noi nicăieri de-aici, se bucură preotul cu o licărire de lumină în ochi.

— Cred că e mai bine, totuși, să plecați. Aici sunt lip-suri grele și e îmbulzeală mare. Și e vorba să mai vină încă armată rusească în țară.

— Ce folos că vin și nu luptă !

— A, vor fi unități nouă cari încă n-au participat la război. Trupe proaspete, oameni cari sprijinesc regimul Kerensky.

— Să dea Dumnezeu. Pentru că cei de-aici nu mai plătesc nimic.

Părintele Vasile Scurtu le mulțumi și părăsi biroul. În gară trebui să-i povestească Nastasiei din fir în păr tot ce auzise despre fratele său. Cu toată întristarea grea, tot zîmbi cînd auzi cum a căzut prinsonier la ruși.

— Doamne, cum aș vrea să-l văd ! Cît ar fi de bine să poată veni pînă la noi.

— Numai să ajungem la destinație și să-i putem da adresa noastră, va veni cu siguranță. Nu-i om care să se încurce într-o țară străină.

— Nu, dragul de el ! A avut noroc pînă acum ! Parcă plec mai liniștită acum, Vasile ! Doamne, să vezi cită lume a venit din alte orașe ale Moldovei !

Începu să-i vorbească despre cunoștințele cu cari s-a întîlnit, și cari toți, ca și ei, sunt destul de jerpeliți în ce privește îmbrăcămintea.

Preotul o ascultă pînă la sfîrșit, vorbește cu băieții, apoi se duse iar în oraș. Aici și așa, nu era nimic de făcut pînă mîine după-amiazi la plecarea trenului. Voia să cunoască mai de aproape capitala Moldovei. Nici nu era propriu-zis dorința de-a cunoaște mai bine orașul, cît bucuria și plăcerea de a trece pe străzi și bulevarde, de a privi la fiecare casă. Avea mereu senzația că toate-i sunt prietene, și că prin faptul că rămîneau aici, neclintite la locul lor, îi întăreau și lui inima în pragul plecării în țara străină.

Era totuși un simțămînt nedeslușit care-l încerca deși nespus de binefăcător, și care-l făcu în ziua a doua, cînd se înapoie pentru ultima oară din oraș la gară, să pună mîna pe zidurile de la colțurile străzilor, ca și cînd ar fi voit să le mîngăie.

Două trenuri lungi, cu zeci de vagoane, îi păru lui Scurtu, porniră încărcate de refugiați, în după-amiaza aceea din gara Socola. Locomotivele abea le urniră și trăgeau greu. Duceau parcă nu numai bagajele sărăciei și trupurile oamenilor, ci și sufletele lor grele acum ca pietrele de moară.

Părintele Scurtu — lucru ce-i păru ciudat — părea că nu mai simțea acum nici o durere, că-i înlemniseră oarecum simțurile, se materializaseră ca niște coarde prin trup, și că-l doare trupul nu sufletul. Fără nici un gînd la ceea ce va fi văzut că trenul iese din gară și apucă pe cîmpii întinse. Avu o singură trăsărire : auzise ori cetise, că și oamenii cari mor nu se mai tem de nimic. Și apoi, brusc, îi veni în minte o întîmplare de ieri.

Ieșea din catedrala mitropoliei unde intrase să se roage pentru drumul lor, pentru înstrăinarea lor de țară, și se izbise de un preot în vrîstă, cu o mare barbă sură,

cu haina neagră, largă preotească pînă la pămînt. Îl salutase respectuos și bătrînul îl oprișe.

— Ești dintre refugiații transilvăneni și sfinția-ta ?

— Da, preacuvioase.

— Și plecați în Rusia acum ?

— Ce să facem ? E rînduiala stăpînirii.

— Ești singur sau cu familia ?

— Cu soția și trei copii.

— Rău faci că te duci în lume cu o familie așa de grea.

— Doamne, dar cum nu m-aș duce ! Parcă plec la spînzurătoare. Ne-am frămîntat în fel și chip. Dar mi-e frică să rămînem aici. Se spun grozăvii de ce-au făcut armatele austriace în Galiția după alungarea rușilor. Cu preoții mai ales. Îmi apăr capul, numai pentru că am o familie. Altfel nu m-aș mișca de aici.

— Dar într-un caz nenorocit cînd dușmanul ar ocupa și Moldova, cum crezi că te vor afla ungurii într-atîta lume ? Îți împrumutăm o haină preotească, te îmbraci cu ea și cîtu-i lumea nu te mai cunoaște nimeni.

— Se spune că-și au spionii lor pretutindenea, și că au un tablou cu toți cei refugiați, și cari au renunțat la cetățenia austriacă.

— Spioni ? Și aici la Iași ?

— Și aici, preacuvioșia ta ! [...]

— Hm ! Ai dreptate ! La asta nu m-am gîndit. [...] Poate tot e mai bine că plecați.

Pentru ce-i veni, fără nici un rost, întîmplarea aceasta în minte și pentru ce stăruia asupra ei acum, la părăsirea Iașilor și a pămîntului românesc ? Se gîndise înainte că nu-și va putea stăpîni plînsul. Și iată-l acum, cu sufletul uscat, stăruind asupra unei întîmplări care nu-i spunea nimic, și nu însemna nimic în viața lui...

XLV

Călătoria pînă la gara de destinație ținu aproape două săptămîni, cu nesfîrșite opriri prin gări. Uneori trenul

era tras pe-o linie moartă și rămînea acolo și o zi întreagă. Peisajul și atmosfera blîndă a Moldovei dintre Prut și Nistru învăluiră ca într-un giulgiu ușor, mîngăitor, sufletul rănit al evacuaților. [...] Stăteau grămadă în ușile vagoanelor de marfă, răzimați de bara de fier, și priveau tăcuți ținuturile întinse, șesurile și colinele dulci, piepșurile ce curgeau masive de la nord spre sud, pe coasta cărora se prelingea uneori calea ferată. În depărtări orizontul era cețos, o ceață grea ca de prav. Aproape, prin văzduhul senin, pluteau ușoare, destrămate, fire albe, scămoase, de funigiei.

Cîmpurile erau arse de secetă, recolta spicoaselor fusese de mult culeasă, și miriștile începeau a se înnegri. Lanurile de porumb își sunau încet frunzele de jumătate uscate. În lunci, jos, mai era cîte o fișie de verdeață.

Trenul mergea încet, pe alocuri te puteai coborî și să te ții pe urma lui. Călătorii încă nu văzuseră traverse de brad pînă acum, nici așezate pe terasamentul gol, fără umplutură între ele, cum se înșiruiau pe unele porțiuni de drum, aici.

Și peisagiul care năzuia parcă spre uniformitate, spre nivelare, fără păduri, fără înălțimi cari să atragă privirile, și mersul domol al trenului predispuinea spre visare, spre împrăștierea gîndurilor și a sentimentelor, ușurînd durerea călătorilor. Treceau pentru întia oară prin Basarabia. [...] Regiunile nu semănau nici cu cele de acasă, nici cu celea din Moldova de nord pe care le cunoscuseră de-un an. Pe cîmp se vedeau rar oameni. Drumuri parcă nici nu erau. Cîte-un nor de prav negru arăta pe undă trece cîte-o căruță.

Părintele Vasile Scurtu privea întinderile în rînd cu ceilalți și simțea o ușurare în suflet, o alinare a inimii. Dar nu i se înfiripa nici un gînd limpede. Simțea o moleșeală în tot trupul, un fel de somn care-i împăingenea vederea. Îi părea că fiecărui organ al trupului îi e somn. Era o destindere a încordării spirituale din ultimile zile, o liniștire care-l purta parcă între vis și viață. [...] Sufletul lui parcă nu mai putea primi nici o senzație nouă, și se complăcea în apatia ce-l cuprinsese: Uneori avea senzația că se odihnea, că ațipea treaz...

Păru că se deșteaptă la realitate numai la trecerea Nistrului. Marele rîu curgea măreț între malurile înalte. Îi dădu impresia de ceva împărătesc și solemn, de ceva puternic și de vecinicie. Nu mai avusese impresia aceasta la vederea unei ape decît cu ani înainte, cînd văzuse întîia și ultima oară Dunărea la Budapesta, cu prilejul unei călătorii într-o delegație a satului. Știa de pe hartă că curge de la nord spre sud, ținînd granița răsăriteană a Moldovei. [...] Își închipui depărtările din care vine, marea în care se vărsa, și nu-și mai putea lua ochii de la apele lui adînci, solemne. Cînd nu-l mai văzu închise ochii. Trecură abea acum în pustiu, în neființă... «în neagra străinătate».

Călătoreau de zile și nopți, și plictiseala nu-i mai tor-tura. Se schimbase într-un fel de toropeală cari anihilase de tot, și omul revenise la funcțiunile pur fiziologice : să mănînce, să bea, să doarmă. Unii zăcăreau prin culcu-șuri chinuite cu ziua de cap.

Nu auzeau decît limbă străină în toate gările pe unde se opreau. Nu puteau citi nici numele stațiilor scrise cu caractere rusești. Nu aveau o hartă de pe care să se poată orienta unde sunt. Știau atîta — o aflaseră la vro trei zile de la plecare — că de la nodul de căi ferate Razdel-naia au apucat nu către Kiev, ci spre nord-est, către Elisavetgrad — unde-o mai fi și asta ! Personalul de prin gări nu le dădea nici o atențiune. De altfel pretu-tindenea era plin de soldați. [...] Erau mereu grămadă la cazanele cu apă caldă din colțurile stațiilor, își făceau și beau ceai, ronțăind din bucățile de zahăr tare, verziu, pe care-l țineau în mină. Aproape toată lumea care for-fotea prin gări mîncă semințe, cu o dexteritate care-i uimi pe călători. Pe jos puteai aduna cojile cu piciorul.

Trenul trecea prin întinderi nesfîrșite. Mergea mereu pe loc șes, dar părintele Scurtu avea senzația că urcă mereu, că sunt pe un platou vast, ale cărui periferii se vor termina la atingerea cerului de pămînt. Dar prive-liștea, orizontul, rămîneau aceleași oricît ar fi înaintat trenul, platoul nu se mai termina. Sate, alte localități și așezări omenești nu întîlneau decît la distanțe enorme. Și chiar atunci, departe de gări, părăind așezate în nește căldări uriașe.

De la o vreme părea că refugiații s-au făcut una cu vagoanele lor, că locuiesc din veci aci, plini de funingine, nespălați, cu hainele târnosite, murdare, cu culcușurile bătucite. Ajunseseră să nu se mai cunoască unii pe alții după înfățișare. Mai ales femeile erau într-un hal ! Păreau toate îmbătrânite de o degradare rușinoasă. Se purtau umilite și tăcute în îmbrăcămîntea care nu mai avea nici o formă.

Nastasia lăcrima adeseori pe ascuns, și se uita speriată la soțul său, încercînd zadarnic să-i dea rochiei o înfățișare mai rînduită. Copiii tăceau mereu și priveau depărtările. De multe ori Scurtu se întreba la ce se puteau gîndi ei așa de întins. Dar, întrebați, ei răspundeau că nu se gîndeau la nimic.

Numai cînd, prin gări, tatăl lor se mai cobora să se dezmoștească, ori să aducă apă, se nelinișteau și dacă întîrzia începeau să plîngă și să strige după el. Nastasia nu-i putea liniști pînă nu-l vedeau întorcîndu-se.

Într-o gară, într-una singură, în tot drumul acesta nesfîrșit, se treziră cu o fată care le aducea o cană cu lapte cald și pîne albă. Era o dimineată însorită, și fata, cu darul ei pe o tavă, oprită în fața vagonului în care era familia Scurtu, păru o arătare de pe alt tărîm, cu îmbrăcăminte curată, cu fața albă, cu mîinile spălate. Arăta spre copii, și apoi, cu capul, sus spre etajul gării. Părintele ridică ochii și văzu într-o fereastră o femeie de vîrstă mijlocie, cu o față proaspătă, cu privirea albastră, cu capul gol, surizînd spre ei. Era desigur nevasta șefului de gară. O făcu atentă și pe Nastasia și amîndoi se înclinară înaintea ei, în semn de mulțumită. Era întîia atențiune de care se împărtășiseră de cînd plecaseră din Iași.

A douăsprezecea zi de la plecare erau încă în drum. Mîncare caldă în toată vremea asta nu avuseseră decît ceaiul. Proviziile luate de la Iași încă nu se isprăviseră. Dar oamenii mîncau tot mai în silă. Urîtul îi făcuse cenușii pe toți, urîtul și pustiul în care înaintau mereu. Toropeala începea să-i părăsească, și cînd dintr-un vagon, cînd dintr-altul, se auzeau glasuri nemulțumite și proteste.

— E o batjocură nemaipomenită !

— Nici vite să fim, nu ne-ar duce atît de încet.

— De vină sunt cei cari au aranjat. Trebuiau să se îngrijască de-un tren ca lumea.

— Și nu-i nimeni, domnule, care să intervîie pe la șefii de gări să ne dea drumul mai repede ! De-o pildă, de ce ne-am zăbovit aici de-o jumătate de zi ? Nu-i nici o aglomerare de trenuri pe linie !

— Guvernul s-a îngrijit cît a putut, dar ce folos, aici nu mai are nici o putere. Iar rușii ăștia sunt cu toții niște...

— Nu știu decît să umble prin gări și să mănînce sămînțe !

— Doamne ferește ! Am ajuns în pustietatea asta unde ne-or rămînea oasele. Cum ne vom mai întoarce noi de-aici ? Cine ne va mai pune un tren la dispoziție ?

— Am fost nește dobitoace că am plecat din țară ! Așa ne trebuie !

— Dacă nimeni dintre conducătorii caravanei nu se interesează de noi ! Se spune că deputatul în grija căruia suntem dați a venit cu un tren personal și că e de mult la Elisavetgrad !

— Dar ce ai fi voit ? Să vină și el în vagon de marfă ? Desigur că va fi sosit înaintea noastră, să ia măsurile necesare pentru încartiruire.

— Astea vor fi luate de mult ! Guvernul nu ne va fi trimis fără nici o pregătire, să trebuiască să fie făcute acum. Doar nu ne vor debarca în mijlocul cîmpului !

— Tăceți, măi oameni buni ! Va trebui să ajungem odată ! Doar nu ne-or duce la capătul pămîntului !

— Bou am fost că n-am rămas la Iași.

Răbdarea călătorilor începu să trosnească din toate încheieturile cînd, ajungînd la o gară în mijlocul cîmpului, auziră că au sosit la destinație. Niște preoți cari puteau citi cu chirilice, descifrară numele : Șestakovka.

Multă vreme nu îndrăzni nimeni să se coboare din vagoane.

— Parcă era vorba că mergem la Elisavetgrad.

— În regiunea aceea, nu chiar în oraș. Așa am auzit pe drum.

— Dar pe-aici nu se vede nici un sat, doar nu vom rămînea în cîmp !

Un slujbaş de la gară trecu de la un vagon la altul vorbind și făcîndu-le semne să coboare. Șeful știa cîteva vorbe nemțești, și așa putură afla că satul în care mergeau, Gruscaia, era în apropiere, la vro cinci kilometri.

Trecu vrun ceas pînă coborîră bagajele din vagoane. Erau murdare toate, înnegrite de funingine, de prav, păreau nește lepădături pe care nu se plătea să le mai duci. Totuși, nu rămăsese nici un fir de ață prin vagoane. Călătorii păreau o populație exotică, un fel de trib țigănesc murdari și cu bagajele în spate. Cuferele, lăzile, pachetele mai grele, fură încărcate în căruțe care așteptau în spatele gării. Cîțiva copii, între cari și ai părintelui Scurtu, fură suiți deasupra bagajelor. Nastasia mergea pe jos lîngă căruța în care-i erau copiii, ținîndu-se de-o loitră.

Era pe la ojină, dar soarele ardea încă în imensul senin. Drumul urca. Din tren, din mersul lui, nu putură desluși urcușuri în marile întinderi, dar acum vedea toată lumea că sunt pe povîrnișul îndulcit al unui urcuș. Era deal ? Dealul nu se vedea nicăiri.

Părintele Scurtu, cu alți doi preoți și un învățător mergeau împreună. Începură a se dezmorți, și pasul le devenea tot mai sprinten. Apucară binișor înaintea lungului șir de drumeți. Soarele se apropia de apus însîngerat la orizontul din depărtări ameteitoare. Se cobora mereu părăind că vrea să intre în pămînt, și că rotindu-și mereu ochiul de aramă înflăcărată, cercetează terenul, locul pe unde să intre.

Părintele Scurtu cu însoțitorii lui se treziră deodată pe-un fel de culme din care se vedea jos o căldare uriașă, și în ea, satul, un sat mare, nesfîrșit. Văzură că de-acolo, drumul începea să coboare, ușor, abea simțit.

Pe culme erau vro cinci-șase copii cu vitele la păscut. Erau băieți între doisprezece-patrusprezece ani, cu obrații arși de soare, cu șepci rusești pe cap — aceleași pe cari le-au văzut pretutindenea de cînd au intrat în Rusia — cu cămășuțe colorate, cu pantaloni de postav negru. Copiii lăsară vitele și se apropiară îndrăzneți de străini.

Călătorii nu știau în ce sat veneau. Cărăușii cari aduceu bagajele nu scoaseră un cuvînt, nu le dădură nici un ajutor la încărcat, ci așteptau lîngă cai cu priviri destul

de neprietenoașe. Părintele Scurtu apucă apoi înainte, cu ceilalți.

Privi la copii. După fizionomie, după port, nu puteau fi decît din aceeași populație rusească cenușie, fără trăsături caracteristice, pe care o văzuse prin gări. Totuși părintele Scurtu, întorcîndu-se spre însoțitorii lui, le șopti :

— Am să fac o probă. Am să-i întreb românește. Și, făcînd un pas spre copii :

— Măi băieți, ce sunteți voi ? — zise el.

Unul răspunse numaidecît în numele tuturor :

— *Moldoveni ca și tine, ce drac' să fim !*

Înlemniră cu toții.

— Nu-mi dai mie o pălărie, că ai două ? — întrebă altul din grup, pe unul din preoți care ținea într-o mînă două pălării.

— Ce să faci tu cu ea ?

— S-o port și eu, dacă ai două.

Un zîmbet larg răsări pe fața drumeților și inima le fu inundată de căldură. Români aici ? La depărtarea asta ? Și să vorbească așa de frumos românește ? Și, iată pășteau vitele la marginea satului, întocmai ca și copiii de la ei de acasă !

— Și satul care se vede e moldovenesc ? — întrebă învățătorul.

— D-apoi cum să fie ? Moldovenesc da ! Voi sunteți robotașii cari vin la noi ?

— Noi suntem !

Între timp sosiră pe multe și alți drumeți. Părintele Scurtu sugrumat de-o emoție care-i încălzea toată ființa, abea le putu spune ce-a pățit cu copiii.

— Da — zise unul — mergem într-un sat românesc. Și căraușii sunt români, dar s-au urnit greu la vorbă. Dar uite, frate, că de-aici se și vede satul. Mare sat !

Omul vorbea voios. Scurtu văzu luminate și fețele altora cari soseau pe culme : aflară cu toții că vor fi găzduiți într-un sat românesc.

Se opriră grupuri-grupuri pe culme, așteptînd carele care rămăseseră în urmă.

— Cum, mila Sfîntului, vor fi ajuns români pînă aici ? E o adevărată minune !

— Ei zic că-s moldoveni, nu rumâni. Căraușii spun că nu știu românește, ci numai moldovenește.

— Dar vorbesc mai frumos ca noi. Vorbesc ca românii din Moldova, ați băgat de seamă ?

— Da, în graiul acela dulce. Din Moldova vor fi venit, pesemne, pe aici.

— Căraușii n-au fost bucuroși de noi. Abea pe drum au început să vorbească. Spuneau că ei așteptau roboți, adică muncitori, așa li s-a spus de către autorități. Că vin roboți moldoveni să le ajute la munca câmpului. Când colo, s-au pomenit cu noi.

— Așa se pare că li s-a spus. Și copiii cu vitele ne-au întrebat dacă suntem roboți cari vin la ei. Se vede că li s-a spus anume așa pentru a-i hotărî să ne găzduiască.

— Țărani văd că abea sunt vro cincisprezece-douăzeci între noi. Dar puteau fi cît și noi de mulți, așa că despre o inducere în eroare voită nu poate fi vorba.

— Destul că oamenii nu par bucuroși de-ațiția nădrăgari.

— Păi bine, se spune că pentru locuința ce ne-o dau li se plătește, iar hrana ne vom cumpăra-o. Nu vom trăi de pe capul lor.

Așa și altfel vorbeau în grupurile ce se formară pe muchea de pe care se vedea satul. Alții intrară în vorbă cu copiii de la vite. Toată lumea se luminează, se însuflețește. Alții priveau cercetători satul din căldarea uriașă.

— Se vede că toate satele de pe-aici sunt ascunse ca și ăsta. De-aceea din tren n-am prea văzut așezări omenești.

— Și par să fie sate mari, nu ca la noi.

— Și ce pămînt ! Ce mai arături ! Se mărunțește ca în straturile din grădină. Am văzut și grîu răsărit.

Părintele Scurtu, după ce sosiră carele, se alătură Nastasiei.

— Minunea lui Dumnezeu ! Să dăm aici peste rumâni ! — ce zici ?

— Cel puțin ne vom putea înțelege cu ei, că prea prietenoși nu par a fi.

— Păi, este un motiv. Lor li s-a spus, se vede, că le vin muncitori cari să le ajute la lucrurile câmpului, în economie, și s-au trezit aproape numai cu domni.

— De-am ajunge odată la adăpost să ne putem spăla cumsecade ! Nu mai pot suferi jegul ăsta de pe mine. Mă simt ca într-o piele de broască rîioasă.

Băieții din vîrful carului, de deasupra bagajului, auziră și rîseră. Era întîia oară că-i auzeau rîzînd de cînd au plecat din Roman.

— Zău așa, măi copii, vorbi Nastasia înseninată, simțînd o furticare de viață în suflet la rîsul copiilor. Voi nu ați vrea să vă vedeți odată curați ?

— Ba da — răspunseră copiii — privindu-și mîinile innegrite.

— Grijiți acum mai bine de Laura. La vale merge căruța mai repede.

Copilița ședea între cei doi frați, mîzgălită și ea pe față, pe hăinuțe. Rîdeau și ochii ei albaștri de cicoare, ca două picături de cer.

Toată lumea porni pe drum la vale spre sat în înserarea care cobora răcoroasă.

XLVI

Trecuseră șase săptămîni de la venirea lor în Rusia. Părintele Scurtu cu familia locuia la o țarancă pe nume Salomia, care avea două fete. Bărbatul era în război de trei ani. Mai trăiau cu ele și tatăl bărbatului, un moșneag vîrtos, ca la șaptezeci de ani, cu fața roșie, cu barba albă tunsă scurt, care se învîrtea toată ziua, de colo pînă colo, prin curte și prin grădină, după trebi. Mai avea doi feciori mai mari, dintre cari unul era acasă, locuia la gospodăria lui, celălalt era de asemenea în război.

Gazda, Salomia, era o femeie uscățivă ca de treizeci de ani, cu o față smeadă, brunetă, cu ochii negri. Semăna leit cu o țarancă de la ei de-acasă, una Marina, care le adusese vrun an lapte cu luna. Se înseninară amîndoi cînd o văzură. Dar Salomia, ca toți sătenii de altfel, nu fusese prea bucuroasă de oaspeți, la început. Nu prea sta de vorbă cu ei, și îi încunjura cît putea.

Locuiau în odaia de către stradă, camera de paradă, de praznic, și poate din motivul acesta era cam împungătoare gazda. Primirea aceasta rece le micșoră la început bucuria de a se afla între români ! Și nu numai între români ! Ci într-un mediu gospodăresc care le era familiar și topea pustiul înstrăinării.

Casele din sat erau împărțite exact în felul caselor țărănești din regiunile cunoscute de ei în Transilvania. Odaia principală, cea mai spațioasă, era spre stradă. Lângă peretele dinspre mieznoapte era patul înalt, în care nu dormea nimeni, cu perinile puse frumos, în șir, una peste alta, pînă în grindă. Era acoperit, sub perini, cu țesături de lînă, cu covoare colorate și înflorite, patru-cinci, mai multe, puse unul peste altul și cari ajungeau pînă la podeaua casei, lipită cu pămînt și preserată cu nisip.

Cînd intrară aici Scurtu și Nastasia avură o tresărire și se uitară mirați unul la altul. Și fețele de perină, capetele întoarse spre cameră și covoarele, și măsurile de lînă de pe masa mare, erau țesute cu aceleași alesături, cu aceleași motive pe cari le cunoșteau din casele țărănești de-acasă. Lângă perete, mai către fereștrile ce dădeau în stradă, era «culmea» — ca și la ei, o rudă lungă peste cari erau puse și atîrnau ștergare cu alesături sobre, în culori mai puțin vii, decît a covoarelor și a fețelor de perină.

Pe lângă pereți erau lavițe albe de lemn, un fel de dulap îngust, lung cît peretele, jos de puteai ședea pe ele, cu acoperiș, și înlăuntru cu împărțituri pentru rufe și vestminte, întocmai ca într-o casă țărănească de la ei. Pe pereții din frunte aceleași icoane în stil răsăritean, dar cu o nuanță de desemn și pictură particulară, cum îi păru părintelui Scurtu de la prima privire. În colțul din stînga, al peretelui fruntar, icoana Sf. Nicolae, cu candela, cum au văzut și pe la ei mai ales în satele de munte. La ferești, perdele albe, din jul subțire. Pe jos, cînd intrară ei, nu se deosebeau în nisipul proaspăt cernut, decît urmele tălpilor desculțe ale femeii. Nici o urmă de copil.

Nou, nemaivăzut de ei într-o casă țărănească, nu erau decît cîteva rogojini întinse pe lavițe, și la intrare, la dreapta, un fel de adaus al camerei despre care la început

n-au știut ce să creadă, și care umplea tot colțul din dreapta pînă sus. Era cuptorul, căminul, cum aflară mai tîrziu, plan deasupra, cu o suprafață mare, unde se putea dormi, în cele două laturi ale unghiului cu pereți perpendiculari, cari, la înălțimea lavițelor, aveau o ieșitură plană, pe care se putea șede, un fel de margine lată, la înălțimea genunchelui.

În camera aceasta principală se intra prin tindă — o odăiță mai mică, cu vase de bucătărie, cu ciubare, cu o masă mică, scundă, aproape numai la înălțimea scăunelor cu trei picioare ce stăteau în jurul ei. Din tindă se ieșea în curte — singura intrare în casă — și se trecea în odaia de către curte, sau mai exact de către acareturile economice : grajd, șură, șoproane, cotețe. Pe cît era de bogat împodobită camera de către stradă, pe atît era aceasta de goală și săracă. Era și aici un cămin aproape tot așa de mare. Pe locul plan de deasupra lui se puteau vedea pături, așternuturi murdare, rupte. Era odaia de locuit și oaspeții își spuseră că la ei acasă și tinda și odaia de locuit erau mai bine aranjate și mai curate.

Dar ei stăteau în odaia de praznic, în «casa din nainte», cum îi spuneau țaranii de la ei, și aici erau mereu obsedați de sentimentul că sunt acasă.

Satul avea străzi exagerat de largi, mai ales cele principale. Auziră mai tîrziu că iarna cînd viscolea, o vecină pe care o apuca viscolul peste drum nu mai putea veni acasă decît peste două-trei zile. Între cele două rînduri de case, drumul nu avea un loc anumit, ci toată distanța era umblată și plină de urmele roților de pe vremea cînd fusese tină. Terenul era plin de troscotel, de buruieni, și de spini. Casele erau văruiite alb, aproape toate acoperite cu tinichea. Erau așezări de oameni înstăriți, cu curțile pline de clădiri economice.

După ce-l străbătu mai întîi în toate părțile, părintele Scurtu rămase adînc mirat și de mărimea lui și de bunăstarea pe care o vedea pretutindenea. Auzi la primărie că satul avea peste douăsprezece mii de locuitori, și toți moldoveni, afară de trei patru familii de ruși pripășite de curînd.

Satul era așezat în fundul unei căldări, cum auzi mai tîrziu că sunt aproape toate. În vecini era altă comună —

în vecini : la vro douăzeci și cinci de kilometri — cu populația înjumătățită : moldoveni și ruși sau ucrainieni, nu-i puteai deosebi — despre care auzi că are douăzeci de mii de locuitori.

Așezarea satelor era în legătură cu izvoarele de apă și cu posibilitatea de a aduna de pe mari întinderi costișe apa ploii și mai ales a zăpezilor, în lacuri mari, în niște feluri de iazuri primitive, despărțite prin valuri de pământ și gunoi, peste cari când treceai credeai că ești pe podul lui Păcală : tot o călcătură moale și una tare. Umplutura de gunoi, între iazuri, era elastică. Din apa conservată așa, se mîna și o moară din sat. Întreg bazinul din centrul satului era cuprins de aceste iazuri pe marginea cărora crescuseră sălcii. Era singura vegetație arbu-roasă din comună și din hotarul ei. Încolo, nici un copac, nici un pom roditor.

Nu era nici o moșie mare în hotarul satului. Oamenii aveau moșii mari, în suprafețe din Transilvania, cum socotiră refugiații, de la douăzeci de iugăre în sus. Unii cari cunoșteau toată țara și Banatul, spuneau că nicăieri n-au văzut țărani așa de înstăriți ca aici. Aveau cai mari, bine ținuți, boi grei, vaci șvitere, și unelte de lucrat pământul dintre cele mai nouă : mașini de semănat, de săpat, pluguri moderne.

Cînd refugiații se mirau de ce vedeau și-i întrebau pe oameni cum au ajuns la asemenea mașinării, ei arătau cu brațul spre miazănoapte și spuneau că acolo sunt sate germane, la ei au văzut asemenea unelte.

Cînd au ajuns străinii în sat era toiul pepenilor galbeni și mai ales verzi. Fiecare proprietar avea un cîmp întreg de pepeni. Făceau acum parte principală din hrana zilnică a sătenilor ; dădeau și la porci, puneau și la murat peste iarnă dintre cei mai mici, în butoaie desfundate, în căzi mari.

Dumineca se făcea tîrg pe un loc mai ridicat din mijlocul satului, unde erau și două mari clădiri de piatră, acoperite cu tinichea, părăsite acum. Oamenii spuneau că au fost cazarme de muscali înainte de vreme. Acum nu mai aveau uși și ferești, ci numai găurile oarbe. Cădea tencuiala de pe pereți, și viscoalele smulgeau cîte-un petec de tinichea din acoperiș.

La tîrg veneau o mulțime de căruțe cu pepeni, cu cereale, cu găini și tot felul de aripate, cu porci, cu brînză, cu lapte. Era de mirare cum se vindeau și cine le cumpărau, afară de refugiați, căci se părea că în sat nu erau oameni săraci. Cea mai multă marfă de vînzare era scoasă în tîrg chiar de către localnici. Lucrurile se vindeau, dovedă că tot erau, între atîtea mii, și oameni lipsiți, săraci.

Lelea Salomia, ca și alte gospodine din sat, făcea pîne proaspătă în fiecare dimineată, așa cum în Ardeal se făcea mămăliga. Făcea și lipii, un fel de plăcintă cu știr, cu bostan, cu fasole chiar. Pîne bună, pîne albă, dar care după ce se usca era foarte sfărîmicioasă. Părintele Scurtu văzu c-un fel de groază în troaca porcului de Crăciun, grîu ca jarul.

Salomia cu moșul și cu copilele mîncau și la prînz, dimineată, și la cină, seara, în tindă la măsuța cea scundă și rotundă. Nu le lipsea niciodată nici pepenele verde. Se închinau creștinește și cînd se puneau și cînd se sculau de la masă.

Refugiații mîncară cîteva zile de la o bucătărie comună, dar încercarea nu reuși, și rămase ca fiecare să-și vadă de masa lui.

Lucru nu fu ușor, pentru că în nici o casă nu era mașină de gătit. Localnicii își pregăteau toate mîncările, ciorbele ca și alte mîncări, chiar friptura, în cuptorul de copt pîne. Puneau oalele de pămînt cu materialul pregătit gata cu tot ce trebuia, și le așezau în cuptor după ce scoteau pînea. Nu le mai purta nici o grije, ci la timpul potrivit ce-l cunoșteau gospodinele, scoteau oalele cu mîncarea gata, fără a mai face foc nou în cuptor.

Nastasia nici nu crezu că s-ar putea face astfel mîncarea, nici nu cuteza să intre în odaia cu cuptorul, în camera de locuit a gazdelor. Intrînd într-un rînd văzu păduchi de rufe, și de-atunci se ferea ca de foc de vro atîngere cu odaia aceea și cu lucrurile din ea. De altfel în primele zile după sosirea lor, Salomia nici nu o invită să pregătească la ea.

Nu era mașină de gătit și nu erau nici lemne în tot satul. Localnicii își încălzeau cuptorul numai cu paie. Ceva trebuia însă făcut, și nevoia e totdeauna mare dascăl.

Părintele Scurtu aduse din cazarmele părăsite cîteva cărămizi desprinse din zid, și tablă de tinichea dintre cea smulsă de vînturi de pe acoperiș. Găsi în curte o groapă, puse cărămizile pe de lături și tinicheaua deasupra și mașina de gătit era gata. Numai lemne să fie, căci cu paie aici nu se putea face ispravă.

Porni atunci cu băieții în sălciișul ce încunjura iazurile și pe jos găsi destule crengi și crenguțe uscate. Aprinseră focul și copiii chiuiră de bucurie.

Cam fuma și te îneca, nu-i vorbă, dar din zi în zi mai meșterea la el, pînă cînd putu afla un curent potrivit. Vremea era mereu senină și Nastasia se trezi cu bucătăria în curte, în arșița soarelui. O pîrli soarele ca pe-o țigancă, dar vremea de șase săptămîni cît pregăti mîncarea în curte, fu mereu veselă și trupul i se întări ca piatra și întineri. Luaseră și ei obiceiul locului și făcură o adevărată cură de pepeni și harbuzi. Mîncau regulat la amiazi și la cină, și le mergea tuturor bine cu sănătatea. Aflau în sat lapte, ouă, foarte mult unt, pui, grăsimi, și uneori și carne de vită.

Gătejele de pe jos din sălciiș însă începură a se isprăvi. Se părea că nu le aduna singur părintele Scurtu ci și alții. Începu să doboare din sălcii crengi uscate, ceea ce, uneori, îi lua două-trei ceasuri pînă aduna pentru un foc.

Salomia văzu că străinii nu-i cereau nimic. Aveau așternuturile lor pe pat, perini, tot ce le trebuia afară de saltea. Preuteasa cumpără de la o femeie pînză groasă, din tort de cîlți, de care află mai ieftină, și croi o saltea așa de lungă și de largă încît să încapă pe ea cu toții. Cumpărare apoi paie de la un vecin și o umplură. Pat de durmit nu era în toată casa. Cel de gală, plin de covoare și de perini, avea numai scheletul extern al patului, ca și în Transilvania de altfel. Era mai mult un fel de stativ pe care se întindeau covoarele și se așezau perinile. Gazda și copiii trebuie că se culcau în odaia lor, sus pe cuptor, unde erau zdrențele de așternut, ori pe jos pe fața casei.

Ei așezară salteaua enormă lîngă cuptor, o învăliră cu cearșafuri, puseră perinele, plapumele, și pe deasupra covorul cel mare de păr pe care-l căpătaseră în Roman de

la coana Anica. Acoperea întreagă salteaua, și patul rămânea așternut așa peste zi.

Cînd sosiră, primele nopți părintele se lăudă că lui nu-i trebuie alt pat decît lavița de lîngă perete. Își zdrobi însă oasele pe lemnul gol cîteva nopți, și acum, pe saltea, se odihni întîi oară cumsecade.

Cînd mai văzu lelea Salomia că și de mîncare își fac singuri în curte, că nu le cer nimic, ca și cînd nici n-ar fi aici, că în camera din nainte toate lucrurile ei au rămas neatînse la locul lor, a început a se împrieteni cu străinii. Motivul acesta îl presupuneau cei doi soți, dar mai putea fi și altceva, și anume obicinuința localnicilor cu gîndul că stăpînirea i-a înșelat, și în satul lor nu veniseră robotași, cum li s-a spus. Pentru că la vro două săptămîni, părintele Scurtu observă o ușoară destindere între toți locuitorii. Poate-și vor fi zis de la o vreme: «În sfîrșit bejenarii ăștia nu-s vinovați de nimic. Iacă, niște oameni necăjiți pe care-i poartă vremurile cele rele.» Așa încerca părintele Scurtu să explice schimbarea ce-i păru că vede în atitudinea localnicilor.

Salomia, deci, și copilele, ca și bătrînul începură să stea mai mult de vorbă cu oaspeții, cu chiriașii lor. Părintele află în grabă că li se plătește chirie tuturor sătenilor cari primiseră refugiați.

O apropiere se înfiripă, îi părea părintelui Scurtu, și pentru că dumineca și în sărbători, refugiații veneau cu toții la biserică, și ascultau cucernici slujba din care, de altfel, nu înțelegeau o iotă, fiindcă se slujea în limba liturgică slavă. Nici localnicii nu o înțelegeau, nici chiar *Evangelia*, cum se convinsă încă la întîia liturghie părintele.

Slujeau doi inși, un preot mai în vîrstă și un diacon și după liturgie străinii ieșeau amețiți din biserică de frumusețea serviciului divin. Încă nu auzise asemenea glasuri la un preot. Cel mai în vîrstă era un bas puternic, profund. Vibrau geamurile cînd dădea drumul glasului. Diaconul era un bariton de-o infinită mlădiere. Nu era mirare că oamenii ascultau pătrunși slujba, deși nu înțelegeau nimic. Cum era însă același rit, aceeași liturgie ca și în biserica românească, străinii puteau urmări totuși diferitele părți ale slujbei, în succesiunea lor.

După întâia liturgie ascultată aici părintele Scurtu se simți foarte umilit: era cu mult superioară slujbei pe care o făcea el, și aceasta datorită celor doi preoți cu glasuri nemaipomenite, făcute parcă anume pentru cîntările bisericești răsăritene, precum și micului cor, o mînă de tineri, care dădea răspunsurile. Îi părea că numai acum pătrunde adîncimile misterioase ale cîntărilor bisericești, și că-i cresc aripi sufletului să se ridice la cele mai mari înălțimi.

— Mare e puterea frumuseții, Doamne, în tot ce au zidit mîinile tale! — oftă în sine părintele Scurtu cînd părăsi întâia oară biserica după asemenea serviciu. Multă vreme vocile armonioase ale preoților îi străbătură încă sufletul, pornind amețit spre locuință, cu copiii lîngă el.

Și comuniunea aceasta în cele sfinte va fi contribuit la apropierea localnicilor de străini.

Destul că Salomia stătea tot mai mult de vorbă cu chiriașii ei. Nu cunoștea, sau mai exact nu pricepea noțiunea *român*, deși știa că este armată rusească și în România, și bărbatul său îi scrisese că a petrecut iarna prin *Carpat*. Auzise de Basarabia și de Moldova, și știa că pe-acolo trăiesc tot moldoveni ca și ei. Nu auzise nicio dată de Transilvania ori de Ardeal. Dar cu cît vorbea mai mult cu străinii cu atît se convingea că sunt moldoveni ca și ei, deși erau ardeleni. Îi întreba despre *voina*, despre război. Cum au fugit ei de-acasă? A dat războiul peste ei? Au venit de departe? Au trecut ape multe? Pe la ei sunt «muscali», este țară? Că întîi a fost, dar acum nu mai este, și se spune că l-ar fi ucis, alții zic că trăiește și-i ascuns în niște munți, la o mănăstire pe care nu o știe nimeni, și în care este o icoană făcătoare de minuni, care nu lasă să se apropie dușmanii țarului de mănăstire. Bărbatul ei, al Nastasiei, era chiar *batiușca*, chiar părinte? Dacă era de ce nu se poartă îmbrăcat ca *batiușca* lor? Și de ce nu face slujbă la biserică? Cît vor sta ei aici și cum se vor întoarce acasă? Și ce vor face la iarnă fără cizme? Copiii de cîți ani erau? Știau ceti moldovenește? Aici la ei nu-i decît școală rusească, și dascălii nu știu moldovenește, copiii învață rusește. Copilele ei încă nu sunt de școală. Cît va mai ține războiul? Cînd se vor sătura odată oamenii de război?

Moșul vorbea mai rar cu Nastasia și cu părintele, dar el se împrietenii mai în grabă cu copiii, cari, de la o vreme, erau tot după el prin curte, prin șură, prin grădină.

Seara după ce se răcorea, copiii, și adeseori și părinții cu lelea Salomia, ieșeau la portiță. Era acolo o laviță lungă pe care ședeau și stăteau de vorbă. Nastasia își ținea mereu copiii mai departe de fetițele gazdei, acestea erau mereu cu minile în cap, și se scărpinau. Dumineca pe la portițe era plin de femei cari căutau în cap copiilor, sau una alteia, fără nici o jenare, ca și când ar fi fost o îndeletnicire firească. La Salomia nu văzură nici un fel de săpun, chiar rufele, după ce le ferbeau în leșie, le duceau la iaz și le băteau mereu, pe-o față și pe alta, cu maiul, fără a le săpuni.

Într-o seară, la portiță, veniră și copii și tineret din vecini. Toată lumea mîncă semințe de «răsărită», de floarea soarelui. Începură să facă glume. Ionică, băiatul cel mai mare al părintelui, le spuse o anecdotă de Speranță, cu țiganul și giștele. Anecdota fu ascultată fără respirație și făcu o impresie extraordinară. Grupului din jurul lui parcă nu-i venea să creadă și nu-și putea explica cum știe un copil așa ceva, și încă din cap, nu din carte.

— Mai spune ! Mai spune ! — începu să strige tineretul din toate părțile.

Ionică știa, pe de rost, vro zece anecdote de Speranță. Le mai spuse. Tineretul bătea din palme și rîdea să se prăpădească. Asculta întins și Salomia, și cîteva femei cari erau acolo, și rîdeau în rînd cu ceilalți. Moșul trăgea și el cu urechea și se apropia tot mai mult de băiat. Cu gura deschisă asculta, ochii îi sclipeau și toată fața plină de încrețituri îi rîdea.

Din seara aceea la portița Salomiei se aduna tot mai multă lume și Ionică trebuia să le spună mereu anecdotele ce le știa. După vro săptămînă se sătură să le repete mereu, și după ce mai spunea iar una-două, se îmbufna și nu mai voia. Atunci tineretul, fetele mai ales, începeau să-l determine dîndu-i semințe de floarea-soarelui. În cîte-o seară copilul își umplea pălăria.

Cum în decursul anului se pregătise pentru examenul din clasa a patra primară, tatăl său îi cumpărase și câteva manuale de școală, pe cari le adusese cu el. Între ele era un manual de limba română, în care, peste zi, copilul citea uneori. Moșul se apropia atunci de el, ședea lângă copil, și-l întreba :

— Ce spune acolo ?

Erau în manual câteva povești, znoave, bucăți istorice. Ionică trebui să i le citească în rînd pe toate, în vreme de câteva zile. Bătrînul asculta privind departe cu ochii lui fumurii, și nu se clintea de lângă băiat pînă nu isprăvea.

Într-o zi părintele Scurtu îi zise :

— Ei, moșule, copilul a citit tot ce era în carte. Acum te-am ruga să ne spui și dumneata o poveste.

— Un basmu ? — Întrebă moșul liniștit.

— Un basmu, da ! Trebuie să știi și dumneata.

— E-hei ! Am știut eu multe odată, da' acum le-am uitat.

— Nu se poate să le fi uitat pe toate !

După stăruință îndelungată și a părintelui și a copiilor, bătrînul începu povestea lui *Prîslea cel voinic și merele de aur*. Părea că o spune din colecția lui Ispirescu, din buche-n buche, după cum își amintea părintele.

Moșul povestea lin, ca ațipit, în dulcele grai moldovenesc, cu ochii fumurii pierduți în depărtări. Era cel mai curat grai românesc, nici un amestec de cuvinte străine, accentul firesc, expresii arhaice unele, și un dar de povestitor cum rar a mai întîlnit părintele. Vocea lină de la început se întărea la părțile dramatice, dialogurile erau povestite cu o artă care-l uimi adînc pe preot. Ascultîndu-l, învăluit în dulceața pronunției, părintele Scurtu se gîndea la minunea păstrării, în așa depărtări, a graiului unitar românesc. Să fi adus cîte-un român din cele mai depărtate regiuni ale teritoriului etnic, ar fi înțales ca și el de ușor, de firesc, basmul moșneagului.

Cînd isprăvi bătrînul, preotul își simți ochii umezi.

— Vezi moșule că știi ! Și încă ce basmu frumos ne-ai povestit.

— În tinerețe am știut eu mai multe. Da' acum, la bătrînețe, le-am uitat.

A treia duminică de la sosirea refugiaților, vro cîțiva preoți rugară pe preoții ruși din sat să-i lase pe ei să slujască o liturgie românește. Ei le dădură voie, și spre marea uimire a localnicilor slujba se făcu în limba lor. Fie surprindere, fie că n-au prea înțales, fie că preoții ce slujeau și cei doi-trei învățători cari dădeau răspunsurile, nu aveau nici pe departe vocile preoților ruși, slujba nu le prea plăcu locuitorilor din sat. Pentru duminica următoare se aleseră trei preoți — unul făcea pe diaconul — cei mai buni cîntăreți dintre refugiați, iar alții cu cîțiva învățători, înjghebară un cor. Se vorbiră înainte să citească ecteniile rar și răspicat, asemenea și *Evangelhia*. De data asta impresia asupra localnicilor fu covârșitoare.

Și apropierea deplină, încrederea în refugiați, nu mai avu nici o piedică. Merseră atît de departe încît după vro trei slujbe românești cerură preoților ruși să le slujească și ei moldovenește. Cuvioasele fețe se spăriară și de atunci n-au mai dat voie preoților români să slujască în biserică.

Părintele Scurtu, ca și ceilalți refugiați, se convinseră în grabă că întreg patrimoniul spiritual tradițional era neclintit între moldovenii de aici. Văzură datinile de la înmormîntări, de la cununii, de la botez. Erau toate aceleași, în linii mari cel puțin, pe cari le cunoșteau și ei de-acasă, iar unele particularități părintele Scurtu le cunoștea din colecția lui S. Florea-Marian.

Lelea Salomia începu să-și deschidă lavițele și să-i arate preutesei cusături vechi, ii, ștergare, învălitoare de cap cari acum nu se mai întrebuintau, din cel mai fin borangic, cu capete grele de alesături în fire de aur, tot motive vechi românești. Erau și ii și ștergare cu motivele cusăturilor în culori potolite, de-o mare noblețe, unele-i rămăseseră de la străbunică-sa. Pe cel mai frumos îl dăruie Nastasiei pentru amintire.

Nu aflase că vrun moldovean din sat ar ști rusește. Cei mai tineri foloseau unele cuvinte rusești pentru lucrurile ce le cumpărau din oraș, de la Elisavetgrad, și unele numărale, mai ales pentru zăcimi. Dar numai bărbați și femei sub patruzeci de ani, și o parte din tineret.

În comună erau vro cinci-șase prăvălii, ținute toate de evrei. [...] Între bărbați părintele Scurtu află câțiva cari păreau mai mult slavi. Erau albeneti la față, cu trăsături mai îndulcite, lipsite de agresivitatea tipică, de nuanța stării la pîndă. Erau doi cu ochi albaștri. Unul dintre ei era aproape vecin cu lelea Salomia, și care era un fel de slujbaş la gară, ori numai mobilizat acolo pe vremea războiului.

Într-o zi părintele Scurtu cunoscuse și un tip de sectar. După înfățișare nu părea să fie moldovean, nici nu era din sat, dar vorbea bine românește, ca și un localnic. Venea adeseori prin comună, cu un volum gros subsoară, legat în scoarțe negre. Cînd îl deschisese, părintele văzuse că era *Biblia, Testamentul vechi și Nou*, în ediție britanică pentru răspîndirea *Scripturii*.

Omul se legă de părintele lîngă o fîntînă, de unde Scurtu ducea în fiecare zi cu o găleată de tinichea, apă. Era o fîntînă cu roată, foarte adîncă și cu apă bună. Nu era prea departe de locuința lor.

Sectarul era un bătrînel de vro șasezeci de ani, cu barba sură tunsă ascuțit, cu mustața țepoasă, rătăcită. Începu să-i vorbească numaidecît despre apropiatul sfîrșit al lumii. Toate semnele îl prevesteau. Antihrist se arătase pe pămînt. Era împăratul Wilhelm. El a detronat pe țar. Războiul nu se va sfîrși decît după ce va fi ucisă atîta lume încît vor curge pe pămînt riuri de sînge în loc de apă. Riurile de sînge la o vreme se vor închea, vor putrezi și ciuma va ieși cu coasa-n spate să curețe viața ce va mai fi rămas la sfîrșitul războiului. Atunci se va arăta pe cer semnul Fiului lui Dumnezeu, și Judecătorul cel drept va veni să despartă oile de capre. Ei, refugiații, nu se vor mai întoarce niciodată acasă. Au fost aduși aici să fie mai aproape de locul judecății. Înainte de judecata din urmă în *Rosia* va fi slobozit să stăpînească balaurul cel mare, diavolul, carele va trage în frigare multă lume și boieri și burjui, și popi și călugări destui. Războiul e semnul apropierii sfîrșitului. Împărăție s-a sculat împotriva împărăției. Paseri de fier zboară prin văzduh. Vai celui ce nu se va pocăi ! Vai și străinilor cari au pribegit pe-aici, fugind de primejdia de-acasă. Prăpădul cel mare

va fi aici, în Rosia, unde fărădelegile s-au înmulțit mai tare ca pretutindenea.

Nimic nu e închipuire. Toate se cuprind în cartea sfântă, la *Apocalipsă*. Dacă el spune că-i preot, cum nu știe tălmăci *Scripturile* ?

Îi torăi pînă-l ameți de cap, gesticulînd, stropindu-l cu scuipat. Trebui să arunce apa din găleată, să scoată alta.

— Va fi cum va vrea Dumnezeu, dragul meu — zise Scurtu părăsindu-l. — Viitorul e în minile lui.

Omul nu se putu opri. Un restimp mai vorbi și gesticulă și după ce rămase singur la fîntină.

XLVII

Primele săptămîni trecură destul de ușor. Împrejurările nouă, locurile, oamenii, satul, nevoile vieții de toate zilele, umplură timpul părintelui Scurtu. Noua realitate îl reduse aproape numai la nevoile strict materiale și la observarea lucrurilor nouă. Cîtăva vreme nu se mai gîndi la război. Adunînd vreascuri pentru foc, doborînd zilnic de prin sălciiș crengi uscate, preocupat mereu de hrana zilnică a familiei, căzuse într-un fel de stare primitivă goală de orice preocupări mai înalte. Bucuria întîlnirii aici a unei ramure din neamul lui, observarea asemănărilor, însuflețirea ce-l cuprinse cînd auzi că localnicii au cerut să li se slujească moldovenește, erau singurele regiuni spirituale mai înalte în care s-a ridicat de cînd s-a pripășit în sat.

Dar cu trecerea vremii impresiile își pierdură din intensitate ; uscăturile ce le aducea pentru foc erau tot mai puține, acuși nu vor mai fi decît pe vîrfuri de unde nu le putea doborî. Noptile se răciră, începu să brumeze. Nastasia, chiar dacă ar avea lemne, în curînd nu va mai putea fierbe afară. De-o vreme de la miazănoapte trăgea mereu o adiere rece.

Gîndul că se apropia iarna și-i va apuca aici îl înspăimîntă. Și spaima aceasta îi învălui deodată sufletul

într-un pustiu îngrozitor. Și pustiul izvora parcă din împrejurarea că de săptămîni nu mai știa nimic ce-i în țară, în Moldova. Mai continuau luptele de la Mărășești ? Au putut rezista românii ? Au invadat nemții și Moldova ? A izbucnit cumva războiul și în altă parte ?

De săptămîni nici o veste, nici o știre de nicăiri ! Cum a putut el trăi pînă acum în izolarea aceasta cumplită ? Cum a putut ajunge un simplu animal care a alergat după mîncare, după pîne, după pepeni, după lemne de foc ? Ce rost avea traiul acesta cînd, rupt de comunitatea neamului, nu mai avea nici un preț nimic în lumea asta ? Ce folos că locuitorii de aici erau români ca și el ? Ce puteau ei face, cum le-ar fi putut ajuta ? Între ei, singurătatea și pustiul lui nu erau tot așa de mari ?

Începu să umble deodată un fel de furie după vești nouă. Simți că nu mai poate exista fără a ști ce se petrece în Moldova. Firul între el și neam se legă din nou, și-l tortura arzîndu-i sufletul.

Îi păru că e nefiresc și barbar să fie aruncați în pustietatea Rusiei și să nu se îngrijască nimeni să poată avea vești din țară. Cum au crezut cei cari i-au evacuat aici că pot trăi astfel ?

Nu erau ziare, nu erau comunicate, nu veneau alți călători din România, și pustiul înghețat creștea tot mai mult în jurul lui și în el. Și iarna nu mai putea fi de parte. Cum să-i apuce iarna aici ?

Toți refugiații erau, de altfel, îngrijorați că-i va apuca iarna pe aici. Începură a se demoraliza ca înainte de plecarea din Moldova. Zăcăreau pe la porțițe — soarele era încă peste zi destul de cald — sau se adunau în grupuri și vorbeau întristați greu.

Nastasia nici nu se putea gîndi să-i apuce iarna aici. Unde va mai pregăti de mîncare ? Nu era nici un fir de lemn în tot satul, cine știe dacă le-ar vinde cineva paie.

Într-o dimineață din săptămîna a șaptea de la sosire, părintele Scurtu zise soției :

— Nu mai pot amîna ! Trebuie să mă duc în Moldova să văd ce-i acolo. Și, dacă va fi cum am lăsat-o, să văd unde ne-am putea întoarce.

Vorbiră adeseori despre drumul acesta. Nastasia îi simțea necesitatea ca și el, dar se temea și să rămână singură cu copiii, și de viața bărbatului. Cine știe ce i s-ar putea întâmpla într-un drum așa de lung și de nesigur.

Ea nu răspunse, ci privea îngrijorată în pământ.

— Voi pleca mine, nu mai putem amîna, Nastasie.

— Și cît vei lipsi? — întrebă într-un tîrziu.

— Mă voi întoarce cît se poate de repede. Poate în trei patru zile să fiu înapoi.

— Ce vorbești copilării? Nouă ne-a trebuit aproape două săptămîni pînă aici.

— Voi merge cu un tren de persoane. M-am interesat la evreul din vecini, care lucrează la gară. El spune că cel puțin un tren personal circulă la zi către România. E adevărat că sunt toate arhipline cu soldați ruși, zice el, dar mă voi strecura cumva și eu. Un om singur tot trebuie să poată pătrunde în vrun vagon.

Nastasia începu să plîngă potolit.

— Doamne! Cînd se vor mai isprăvi toate acestea!

— Aici nu putem rămîne peste iarnă, cum spui și tu. Dar e nevoie să știm întîi ce-i în Moldova și dacă am putea afla acolo un adăpost. Hei! Dacă ar fi să ne putem întoarce la casa noastră! Dar noi n-avem nici un adăpost nici în Moldova, trebuie să apelez iar la bunăvoința cuiva. Iată ce e tragic în situația noastră!

— Să te duci cu ajutorul lui Dumnezeu — răspunse ea ștergîndu-și lacrimile. — Dar azi să vezi să-mi aduci uscături pentru mai multe zile. Copiii pe jos nu mai află.

Pînă seara cutreieră întreg sălciișul și doborî cîte crengi uscate mai putu. Unele erau foarte sus și nu le putea ajunge cu ruda cea mai lungă ce o putu avea. Le făcu grămăjoare, apoi, cu copiii, le aduse în curte. Poate erau destule pentru trei-patru zile.

În dimineața următoare părintele Scurtu se sculă vesel. Visase un vis pe care număidecît îl povesti Nastasiei.

— Să știi draga mea, că nu ne apucă iarna aici! Să știi că voi merge și mă voi înapoia cu bine — îi vorbi el însuflețit.

— Să dea Dumnezeu, dar de unde siguranța asta ?

— Uite ce-am visat — și tu știi că eu am avut și alte vise simbolice, cari, din nenorocire s-au și împlinit. Acesta este însă un vis bun, Nastasio !

— Ce-ai visat ? — îl întrebă ea cu un glas indulgent ca și când ar trece cu vederea slăbiciunea unui copil mare.

— Am visat un car tras de șapte vaci. Șase erau prinse câte două, iar una înaintea, cum se prinde calul înaintea vitelor. În car eram noi toți, cu bagajele, cu copiii. Să știi că asta însemnează că ne întoarcem cu siguranță în Țară. Ceea ce nu se poate ști înainte este numai dacă vacile închipuie zile, săptămîni sau luni.

— Dragul meu, bine ar fi să fie așa. Chiar șapte luni să fie. Tot am ști că nu ne-a împotmolit Dumnezeu pentru viața întreagă în pustietatea de aici !

— Dar cum, făcu speriat părintele, tu te-ai gîndit și la asta ? Că am putea rămînea pe-aici viața întreagă ?

— Da, m-am gîndit la toate.

— Dar e absurd, draga mea. Așa ceva e imposibil. Să știm că ne tîrim în coate și în genunchi, și tot nu vom rămînea pe pămînt străin ! Cum ți-a putut veni asemenea gînd ? Eu de asta nu m-am temut niciodată ! Fii liniștită, ne vom întoarce, și încă în curînd. Vacile din vis nici nu pot fi luni, ci sau zile sau săptămîni. Altfel ar însemna că ne apucă iarna aici, și asta nu se poate !

— Să dea Dumnezeu să fie precum spui.

— Așa este, căci visul e evident simbolic ca și cele de mai înainte. Ai văzut cum s-au împlinit ! A început românește și a continuat ungurește ! Statuia de piatră a șefiței care reprezenta forța brutală, nu ne-a scos și din Moldova ? Acum, bun e Dumnezeu, mi se pare că se întoarce roata ! O să vezi tu.

Dup-amiaza își luă pelerina cu care plecase din sat — era cald însă peste zi — ceva de mîncare și porni la gară. Pe la șase trecea un tren personal spre România, îi spusese evreul de la gară.

Nu fu pe la șase, ci la nouă seara. Se înnoptase dar nu era întuneric. De seceta îndelungată cerul părea oarecum purificat și strălucirea tare a stelelor, ca a unor

diamante cioplite proaspăt, umplea universul vast cu o semilumină blîndă. Aerul era destul de rece.

Încercă la vro cincisprezece vagoane să urce, dar scările erau pline, bătucite, pînă pe treapta din urmă, de bocanci și de cizme. În sfîrșit nimeri unul mai puțin aglomerat și pătrunse cu greu în coridor. Profitînd de semiîntunericul dinlăuntru se tot îmbulzi, pînă cînd după vru'n ceas, pătrunse într-un vagon și se lăsă pe un colț de bancă.

Erau numai soldați în întreg trenul, și, cum nu se vedea bine, iar pardesiul cel negru și-l adună sul, nu băgară, se vede de seamă că-i un civil între ei. Evreul de la gară îi spusese că pe civili nu-i lasă să se urce. Mulți erau somnoroși, moțăiau în picioare în înghesuiala coridorului, iar cei din compartiment dormeau.

Era un aer infect înlăuntru, un miros de haine murdare, de cizme, încît părintelui Scurtu îi venea rău. Erau vagoane mari, largi, cu locuri de dormit deasupra pe bănci de lemn. Pe jos era plin de coji și de sîmburi de harbuzi.

Fu mulțumit că ajunsese pîn-aici și era hotărît să îndure orice, numai să poată ajunge în Țară. Se întreba unde vor călători spre România atîția soldați, pentru că nu erau echipați pentru front, nu aveau arme cu ei. Vor veni în concediu din alte părți ale frontului fiind din regiunile acestea sud-vestice ale țării? Sau se plimbau așa fără nici un rost, luați de debandada ce o văzuse și în Moldova?

Nu știa dacă trenul va circula regulat și nu avu idee cît va ținea drumul pînă la Iași. Se tot strîmtori să cuprindă mai mult loc pe bancă, și pînă la urmă reuși, vecinii lui dormeau buștean.

Așadar, iată o leacă de curaj, își spunea el, și se văzu pornit la drum! Îl vor scoate dimineată din vagon, din tren? Nu se va lăsa așa de ușor să fie scos! Va vedea el! Deocamdată să vadă să doarmă să nu mai simtă respirînd duhoarea de-aici care-i tulbura deșerturile din el.

Se gîndi că au trecut aproape șapte săptămîni de cînd a plecat din Moldova. Nu însemna oare visul lui asta? Cele șapte vaci nu erau săptămîinile scurse? Nu lipseau decît patru zile, văzu el după ce-și încordă memo-

ria și făcu o socoteală. Nici nu se gândise pîn-acum. În asemenea caz, toată bucuria lui fusese zadarnică.

Dar se îmbărbătă numaidecît : în vis nu pleca singur, ci cu întreaga familie, cu bagaje. Era vorba de o mutare în toată forma, nu de o călătorie. Se liniști și voi să adoarmă. Dar somnul nu venea. Se gândi la vremea scursă de cînd a venit în Rusia și-i părea totul ireal. Părea că abea cu drumul acesta înnoadă existența lui de aceea în care a plecat din Moldova. Tot ce a fost între cele două drumuri îi părea că e o închipuire a lui... Un om care aduna găteje din sălcișul de pe marginea iazurilor... o femeie care fierbea în mijlocul curții pe o mașină făcută din cîteva cărămizi și o tablă de tinichea de pe acoperișul unei cazarme părăsite. Harbuzii despicăți în fiecare zi, cu miezul lor roșu, cărnos, chindisit în rînduri frumoase de simburii negri. Încolo nici un gând, nici o conștiință, nici o voință. Nici o știre din țară ! Numai în zilele din urmă simțise pustiul vieții lui... Și dintr-una, ce pustiul ! Cît Rusia de mare ! Da, fusese o spărtură, o întrerupere în existența lui. Căzuse într-o stare sufletească de primitivitate, asta era ! Iar acum începea să trăiască din nou, omenește, în drum spre Țară.

Tot vagonul răsuna de sforăiturile soldaților, și nu putu adormi decît tîrziu după miezul nopții.

Spre mirarea lui dimineata văzu că trenul nu mai era așa încărcat. La Razdelnaia garnitura o luă spre Odessa și el trebui să ia alt tren peste o jumătate de zi. După ce intră în Basarabia auzi că luptele de la Mărășești încetaseră pe la mijlocul lui septembrie, și că nemții nu au putut rupe frontul. Moldova a rămas deci liberă !

Ar fi îmbrățișat și sărutat pe bătrînul care-i spusese știrea. Era un om cu fața blindă, cu vorba moale, plină de cîntec. Inima-i bătea să-i curme respirația. De pe la mijlocul lui septembrie nu mai era nici o primejdie și acum era spre sfîrșitul lui octombrie ! Și ei, acolo de parte, nu auziseră nimic, nu știuseră nimic.

Era, după visul lui cu cele șapte vaci, al doilea semn bun că roata vremii începuse să se învîrtă în cealaltă parte. Dacă dușmanul n-a răzbit acum, nu va răzbi nici în viitor. Armata română se va întări, va fi tot mai bine

înzestrată. Materiale de la aliații din apus trebuiau să sosească mereu.

Ajunse în Iași destul de repede, a treia zi de la plecare. De la graniță pînă aici voi să se informeze amănunțit de la călători despre luptele pe cari le-a lăsat în toi cînd a plecat. Românii făcuseră minuni de vitejii, i se spunea din toate părțile. Totuși călătorii păreau îngînurați.

Unul îi spuse și motivul :

— Ce folos de vitejia românească dacă rușii nu mai vor să lupte ? Părăsesc pe capete frontul. Ai noștri nu mai răzlesc și nu mai ajung să le țină locul pretutindenea. Cine știe ce va mai fi. Probabil în toamna asta nu vor mai reîncepe nici germanii ofensiva. Se spune că au pierderi enorme și ei.

La gară în Iași cumpără toate ziarele care le află. Căută și ziare vechi, de cînd a părăsit Moldova pînă azi. Voia să cunoască amănunțit cum au decurs luptele. Oamenii cu care vorbise fuseseră cam scumpi la vorbă.

Dar nu află ziare nici din ziua trecută. Se treceau toate în fiecare zi și nici nu ajungeau, îi spuse chioșcarul.

Intrînd în oraș avu un puternic sentiment de siguranță. Îi venea să creadă că toate clădirile acestea ce se înșirau de amîndouă părțile străzilor îl așteptaseră pe el și-l salutau cu muțenia lor, prietenoasă totuși. Iar simți nevoia ca și la plecare, să pună mîna pe pereții din colțuri, să le simtă mîngăierea lor. Doamne sfinte ! Aici era Țara neclintită așa cum a lăsat-o, în vreme ce el se pierduse în pustiul acela din Rusia ! Ce nenorocire că a plecat !

După umblare și alergare de două zile află în sfîrșit un adăpost pentru iarnă. La Ministerul Instrucțiunii Publice i se dădură asigurări că va putea sta cu familia la Sculeni, la o tabără de cercetași, va avea o cameră de locuit, hrană pentru toți, și, în schimb, el va face lecții de educație morală și patriotică tineretului, și va fi între supraveghetorii lui.

— Noi îți vom rezerva un loc, numai să poți sfîșia-ta să te înapoezi din Rusia cu familia. Guvernul nu se poate îngriji special de aducerea sfințici-tale — îi

spuse directorul cu care vorbea. Iar de reîntoarcerea tuturor deocamdată nu poate fi vorba.

— Voi face tot posibilul să pot veni — răspunse gînditor preotul, amintindu-și îmbulzeala din tren. — Și acum, e adevărat, am pătruns cu multă greutate în tren.

— Ar trebui să te grăbești. Nu se știe ce se mai poate întîmpla cu rușii ăștia. Dar de-aici pleacă tot mai mulți cu trenurile. E o debandadă care nu poate ști nimeni unde va duce. Și cu siguranță cu cît vor trece zilele, trenurile vor fi tot mai încărcate.

Nu rămase decît două zile în capitala Moldovei. Preocupat de-un singur gînd, să-și poată aduce cît mai repede familia, uită să se intereseze la biroul voluntarilor dacă a sosit cumnatul său, fratele Nastasiei, în Țară. Cît ce se așezară în Gruscaia îi scriseră la adresa dată de-aici, dar nu primiră nici un răspuns. La plecare Nastasia-i legase de suflet să-l caute, să-l întîlnească. «Desigur va fi în Țară — îi spunea ea — de aceea nu ne-a răspuns nimic. Scrisoarea nu l-a mai aflat la Darnița aceea.»

Și el uitase! Își aduse aminte de el abea în drum, cînd trecu prin gara Chișinăului. Întîi se gîndi să coboare, să se întoarcă cu primul tren la Iași, dar se temu să nu întîrzie prea mult. Îl vor căuta la reîntoarcerea cu familia. Îi părea rău, se simțea responsabil înaintea soției, dar nu mai avea ce face, trebuia să se grăbească! Cine știe cînd va ajunge! Toată lumea-i spunea că de la Razdelnaia încolo, e o aglomerație îngrozitoare. Acum, din Iași își aflate loc, și tot într-un tren personal. Nu-l costa nimic tot drumul, cum nu l-a costat nici încoace. Nimeni nu întreba de bilet. Nici la gară nu se dădeau. Nu călătoreau decît militari, și se miră că lui nu-i cere nimeni nici o legitimație cel puțin.

La schimbarea trenului rămase într-o gară o jumătate de zi. După sosire nu-și mai putu da seama în ce gară anume, pentru că încă în două fusese dat jos din tren de către soldații ruși și așteptase cu ceasurile. Toate trenurile înspre centrul Rusiei veneau arhiîncărcate de soldați, și zadarnic încerca să pătrundă undeva. Părea că și soldații se schimbaseră, erau mai plini de larmă, mai agresivi, se certau în stații cu personalul, cu șefii de

gări, amenințau. Toate gările gemeau de ei, mai ales celea de la încrucișarea de linii. Și trenurile cari mergeau spre Elisavetgrad, cum îi spunea personalul din gări, deși soseau arhipline, erau luate cu asalt de soldații de jos.

Și acoperișurile vagoanelor, și între vagoane, și scările, pînă la cea din urmă treaptă, erau ciucur de oameni. Unde mai puteau pătrunde și cei de jos ?

Părintele Scurtu mergea amețit de la un vagon la altul și se uita cu groază ce lupte se dădeau pentru a se putea agăța cineva de tren.

Rămase o noapte și o zi în gara în care fu îmbrîncit ultima oară din tren de către soldați, spunîndu-i că civilii n-au ce căuta în tren. Intrase groaza în el că nu se va mai putea mișca de-aici în nici o parte. Și trenurile cari mergeau spre sud erau acum aproape tot așa de aglomerate. Dar el nu se putea gîndi să se întoarcă spre România. Cu orice preț trebuia să ajungă la familie.

O noapte și o zi încercă să pătrundă în toate trenurile cari mergeau spre nord, dar nu fu chip. Își și uitase să mai mănînce de două zile. Bea, din cînd în cînd, cîte un pahar de ceai din gară, fără zahăr, fără pîne. Nici nu se afla prin gări altceva de mîncare. Soldații cari așteptau aici devastaseră și zvîntaseră tot ce era de mîncare. Peronul, printre șini, era plin de coji de harbuji, și o muscărie îngrozitoare roia pretutindenea.

Căzu a doua noapte de cînd aștepta în gara aceea, cînd sosi un nou tren încărcat cu soldați. Se hotări să se agățe de el cu orice preț, și se apropie de el cu un fel de furie desperată. Dar oriunde punea piciorul, călca pe cineva. Încercă să se urce pe acoperiș, dar scările de fier cari duceau acolo erau bătucite și ele cu soldați. Oriunde se oprea, oriunde încerca să pună piciorul, era întîmpinat cu brîncituri.

Cînd, după vrun ceas, trenul se puse în mișcare, profitînd de neatenția soldaților se agăță pe treapta din urmă de la scara unui vagon, pe care mai era un soldat. Omul îl privi împungaciu, îi strigă ceva în limba lui, dar apoi se liniști. Trenul își accelerase mersul și se pare că soldatul nu cutezase să-l dea jos.

Se ținea cu minile de marginea de fier, dar nu-și putea păstra echilibrul. Era în spate cu pelerina cu care plecase de-acasă. Își trecu, cu mare greutate, brațele prin mînecărilor false, și cu o mînă se prinse pe la spațele soldatului, și de cealaltă margine de fier a scării. Acum se ținea strîns cu amîndouă.

Treapta dinaintea celeia pe care stăteau ei, ca și celelalte, ca și coridorul, erau așa de ticsite de oameni, încît dacă se mișca unul singur mișcarea se propaga în toată înghesuiala aceea, și părintele Scurtu se simțea tot de-atîtea ori apăsător, gata să lungească de pe treapta lui. Trebuia să se țină din toate puterile cu minile pentru a putea rezista presiunii.

Trenul zbura acum în plină viteză în noapte. Pelerina luată de curent, filia departe de el. Pe margini începuseră să se ivească acății, unde și unde. Pelerina îi mătură de cîteva ori. Ce s-ar întîmpla, se întreba cu groază părintele Scurtu, dacă s-ar agăța în vrun arbore de pe margine? L-ar trage după ea, desigur, și pe el, își zicea el.

Se gîndi în cîteva rînduri să o dezbrace și să o arunce, dar nu se îndură. Era singura haină mai bună ce o avea, cu care venise de-acasă. De la o vreme nu mai avea decît un singur gînd : să se țină bine cu minile. Aici i se concentrase întreaga viață, și era conștient despre aceasta, pentru că zîmbea sarcastic, un zîmbet rău și veninos, cînd își zicea : «Iată la ce se reduce viața unui om : să se țină strîns cu minile, să nu cadă de pe ultima treaptă a unei scări de vagon ! Superioară ființă, n-am ce spune ! O ființă care gîndea, visa, avea idealuri !»

După ceasuri de drum, minile începuseră a-i slăbi. Văsurile de presiune ce veneau din cuprinsul vagonului erau tot mai greu de suportat. Începu să-i fie frig. Gîndul că de-aici încolo ar putea cădea în orice clipă, ori l-ar putea trage pelerina agățată de vrun obstacol de pe lîngă tren, îl făcu să se simtă în fața morții. Ce moarte idioată ar mai fi — își zicea el — amintindu-și de elanurile sale spirituale în viață ! S-ar și plăti că a trăit și el în lumea asta ! Și parcă totuși gîndul morții nu-l înspăimînta. Nu avea nimic groaznic în el — pentru ce se va fi temînd

atîta oamenii de moarte ! Sau, în realitate, nici nu se temeau cînd o aveau în faţă ?

Da, cît îl priveşte pe el ! Dar îi veniră în minte soţia şi copiii, şi simţi că minile lui se încleştează cu desperare de cele două ruzi de fier. Gîndul i se ridică spre Cel Atotputernic şi-l ruga să-i dea puteri să se poată ţine bine...

Nu-şi mai aduse niciodată aminte prin ce minune s-a trezit în înghesuiala strîmtă de pe coridorul vagonului. Era acolo între soldaţi, la capătul coridorului, strivit, înăbuşit, ca şi ceilalţi. Îşi privea minile cari erau încîrligate şi acum, aşa cum întepeniseră pe fierul de care se ţinuseră, şi îl dureau. Aglomeraţia era aşa de mare încît nu avea loc să stea cu talpa pe podea, ci numai în vîrfurile picioarelor. Era un chin nou, o durere ascuţită, pătrunzătoare. Şi nu putea sta mult aşa : cădea cu greutatea trupului pe soldaţii înfipţi în el. Cînd se mai odihnea, se ridica iar pe vîrfurile picioarelor. Fără zidul dimprejur, ar fi căzut de mult pe podea. Dar nu putea de ceilalţi ! Şi-i părea că acelaşi lucru se petrece cu toţi cei de pe coridor.

Nu şi-a mai amintit niciodată dacă în poziţia asta a şi aţipit ori nu. Vag îşi mai aducea aminte că uneori, ca şi cînd şi-ar fi pierdut cunoştinţa, poate că îl luase somnul, poate că fusese chiar leşin. Dar acolo era în siguranţă. Nu mai putea cădea de pe treapta lui.

Se luminase de zi şi trenul alerga mereu. Rar se oprea pe la vreo staţie, şi puţin. Cu o nepăsare desăvîrşită se gîndea că poate au trecut de gara la care trebuia să coboare el. Numai după ce se luminează de ziuă, începură să i se mai lămurească gîndurile.

Începu să cuteze şi să întrebe, în dreapta, în stînga, spunînd acelaşi cuvînt : Şestakovca.

Se aflară vro doi soldaţi cari îi răspunseră :

— Niet ! Niet ! — şi arătară cu mîna înainte.

Pe la zece sosi şi fu mai mult tras şi împins de alţii decît coborî el. Dar, pe pămînt, se prăbuşi grămadă, şi se sculă cu mare greutate. Se trase cîne-cîneşte pînă la sala de aşteptare, şi se întinse pe-o bancă de lemn.

...Cînd se trezi, se însera. La început nu-şi putu da seama unde se află. Apoi începu să-şi aducă aminte. Ieşi pe peron şi se uită la numele gării. Da, era gara lui.

De la magazii văzu venind spre el evreul de la gară. Știa românește ca oricare moldovean din sat.

— Ai călătorit greu ! — zise el.

— Greu ! Îmbulzeală nemaipomenită.

— Nu te-am sculat, te-am lăsat să dormi. Am văzut io că erai mort de ostenit. Am zis că lucrul de căpetenie acum e să dormi.

— Sunt încă țeapăn tot ! Poate pînă-n sat să mă mai dezmort. Groaznic ce de soldați.

— Și vor fi tot mai mulți. Se pregătește ceva.

— Au părăsit fronturile. Nu mai vor să lupte. Ce alta s-ar mai putea pregăti. Poate pacea ?

— Nu, revoluția !

— Dar din primăvară sunt tot în revoluție.

— Se mișcă ceva la Petrograd ! Mai toți soldațiiăștia merg într-acolo ! E vorba că vine de-acum revoluția cea mare.

Ajuns în sat părintele Scurtu luă în ajutor pe Nastasia, și cercetă zilele — singur nu mai era în stare — să vadă pe ce vreme erau. Cînd a plecat, cîte zile erau de cînd a părăsit satul ? Așa află că era în ziua de cinci novembre. La șapte novembre izbucni într-adevăr revoluția lui Lenin și Troțki, dar ei nu aflară decît mai tîrziu, deși prin sat vorbeau unii că «la Petrograd au ucis pe toți burjuii hăi groși (grași)».

Scurtu și Nastasia erau preocupați acum însă numai de întoarcerea lor în țară, și de nenorocirea că pînă a fost el dus, Nastasia isprăvind gătejele adunate de el, și copiii nemaigăsind altele, trebuise să primească invitația lelei Salomia să facă mîncarea în cuptorul din odaia de locuit — și se umpluse, cu copii cu tot, de păduchi.

O află, la întoarcere, nenorocită, îmbătrînită, desperată, din cauza aceasta. A fost mereu cu ochii în patru, și totuși nenorocirea s-a întîmplat.

Nu putea începe nici o pachetare pînă nu se curățau întii de gadinile acestea. Lucrul cel dintîi trebuia să fie ca Nastasia și copiii să nu-și mai pună piciorul în odaia aceea. Părintele trebui să plece iar prin sălciiș și să facă eforturi mari pentru a mai putea doborî crengi uscate. Se folosea de scara gazdei, scara cea lungă pentru clăile de fîn.

Nastasia cînd auzi că au posibilitatea să se întoarcă, simți că-i cresc iar puterile, căci infecția aceea o demoralizase cu totul. Găsea insecte pînă și pe cămașa Laurei celei mici. Copiii se mai împrieteniseră și cu copilițele Salomie. Acum trebuiră să-i izoleze iar.

În cîteva zile reușiră, printr-o vînătoare comună de fiecare ceas, să se curețe. Părintele se duse la gară să vadă dacă mai sunt trenurile așa de aglomerate.

Mersese vro șase zile în șir, și se întorcea tot mai deprimat acasă. Era cu totul imposibil să răzbească o familie întreagă, în vrul vagon. Zadarnic aveau în Moldova un loc unde să se adăpostească ! Erau osîndiți să nu se poată mișca de aici.

Își mai căpătase ortaci de drum. Doi preoți Manu, tata și fiul, din jurul Sibiului, se hotărîră să se întoarcă și ei în Moldova. Cînd cel tînăr, cînd cel bătrîn, îl însoțeau pe Scurtu la gară.

Dar se convinseseră că nu era nici o posibilitate de-a călători cu trenul.

Într-o zi evreul de la gară îi întrebă :

— Văd că tot veniți la tren. Ați vrea să călătoriți ?

— Am vrea să ne întoarcem acasă, cu familiile.

— Cu tren de persoane nu se mai poate, vedeți și voi.

— Vedem și nu știm ce să facem.

— Ar fi un mijloc. Să plătiți un vagon de marfă, să vă așezați în el tot ce aveți și de mîncare pentru vro două săptămîni, și să plecați cu un tren de marfă.

— S-ar putea ?

— Așa cred că încă se poate. Umblă încă trenuri de marfă. Să vorbesc cu șeful ?

— Vorbește, și fă bine întreabă cît ar costa pînă la granița României.

Evreul se întoarse nu peste mult.

— Se poate — zise el vesel — și ar costa ceva peste nouă sute de ruble. Dar în el sînteți siguri. Vă închideți în el și nu se mai urcă nimeni.

— Ne vor îngheța copiii de frig noaptea, căci nopțile s-au răcit tare acum.

— Puteți pune o sobiță.

— Dar nu avem nici sobiță nici lemne — zise amărît părintele Scurtu.

— Vă aflu io, n-aveți grije. Atunci, să cerem vagonul ?

Cei doi preoți se sfătuiră ce bani aveau. Scurtu avea vro trei sute de ruble, restul îl vor pune tovarășii de drum.

— Să cereți vagonul.

— Dar trebuie plătit acum.

Cum nu aveau toți banii la ei veniră a doua zi și plătiră.

Începură pregătirile de plecare, pachetatul, adunarea proviziilor. Vorbiră cu un moldovean să le ducă bagajele la gară.

Dar cu o zi înainte de plecare cei doi preoți — tatăl și fiul — acesta din urmă era cu soția și doi copii mai mici ca ai lui Scurtu — fură avizați printr-un om trimis anume din Basarabia că erau invitați să meargă peste iarnă la ei, de cătră doi frați ardeleni de obîrșie, cari aveau într-un sat din Basarabia moșie mare, turme de oi, bogăție multă. Auziseră că sunt în Rusia, îi cunoșteau, căci erau și ei din părțile Săliștei, și-i invitau la ei dimpreună cu părintele Scurtu, deși pe acesta nu-l cunoșteau, dar auziseră că-i preot și el în jurul Sibiului.

Părintele Scurtu și Nastasia nu știau ce să facă. Vagonul era pentru toți, singuri nu aveau bani pentru unul separat. Cei doi preoți primiră cu bucurie invitarea. Ei nu aveau un loc anume în Moldova unde să se adăpostească, ci se hotărîseră să se reîntoarcă de groaza iernii și pentru că nu mai puteau îndura nici ei pustiul de aici. Scurtu se temea să nu-l supere pe omul cel bun din minister, care-i asigurase un loc de adăpost peste iarnă.

— Ce să se supere ! Nici să nu vă gîndiți la asta ! E o mizerie și o îmbulzeală și în Moldova. Pe cînd la proprietarii ăștia nu vom mai duce lipsă de nimic. Pe urmă din Basarabia poți merge mai ușor la Iași să spui cum s-au schimbat lucrurile.

— Dar cum să mergem cu o familie ca a noastră pe capul unor oameni necunoscuți ? E frumos din partea lui că ne-a invitat și pe noi, dar poate nu știu că avem și copii — zise Nastasia.

— Au aceia cu ce să țină sute de oameni, nu pe noi — zise preotul cel bătrîn. — Veniți fără nici o grijă. Eu îi cunosc pe amîndoi frații Marcu. Sunt oameni buhi, și vrednici. Și, apoi, poate li-i dor și lor de ardeleni din părțile noastre ! De cînd a început războiul, de trei ani și jumătate, n-au mai fost pe-acasă.

Înțeleseră și ei că ar fi mai bine să primească invitația, și se hotărîră. Nici nu aveau de ales, fiindcă singuri nu aveau bani pentru un vagon.

Omul care le aduse invitația le spuse care era gara cea mai apropiată de satul Ciorogani, unde era moșia. Era o gară cu nume nemțesc, și căreia i se mai spunea și Basarabscaia. Era cu totul într-altă direcție, spre sud, de la gara de graniță pentru care comandaseră vagonul.

Alergară, Scurtu și preotul cel tînăr, la gară să vadă dacă i se mai putea schimba destinația vagonului. Dacă nu s-ar fi putut, cu toată invitația, trebuiau să meargă în Moldova. Alți bani nu mai aveau.

Evreul vorbi cu șeful gării, și veni radios să le spună că se poate, și că nici nu mai trebuiau să plătească pe deasupra. Era aproape aceeași distanță. Le și arătă vagonul, pe o linie laterală. Sobița era pusă, și cîteva brațe de lemne uscate. Țeava era dusă prin fereastra vagonului.

Cei doi preoți erau mișcați de atîta bunătate.

— Cu ce vă suntem datori ? — întrebă Scurtu.

— Cu nimic. N-am dat de la mine nimic. Sobița asta era de mult aruncată prin magazie, iar lemnele — ce sunt ?

— Vă mulțumim din toată inima, domnule. Dumnezeu să vă răsplătească — zise Scurtu, gîndindu-se că suflete bune de oameni se pot afla între toate neamurile lumii.

— Mîne la patru după-amiazi trece un tren de marfă. Să fiți din bună vreme aici, să vă așezați în vagon.

— Vom fi !

Salomia, gazda părintelui Scurtu, de cînd începuseră să pacheteze, se ținea mereu în apropierea lor. Părea foarte neliniștită și mișcată. Uneori privea la copiii părintelui și își ștergea cîte-o lacrimă. Săraca ! Se gîndește

și ea la greutatea drumului pentru copii, își zicea Nastasia, văzînd-o așa mișcată.

Care le fu însă mirarea cînd, după ce puseră bagajele în car — ale celeilalte familii fuseseră încărcate mai înainte — văzură pe gazdă că se prinde cu mîna de loitra căruții și începe să plîngă cu hohote.

— Voi vă duceți! Voi vă duceți, și noi rămînem aici! Dacă-mi vine bărbatul din *voina* să știți că ne scu-lăm și noi și venim în Basarabia, la țară moldovenească.

Nu se lăsă de loitră pînă la gară.

Pe cei trei preoți ardeleni, pe soțiile lor, îi podidiră lacrimile. Părintele Scurtu simți o viltoare de căldură în suflet. Nu ar fi bănuir în veci ca Salomia să poată avea asemenea sentimente. Și, dacă i-ar fi spus cineva, nu ar fi crezut! Ea, care-i primise la început — ca și ceilalți localnici de altfel — cu atîta răceală! Cîteva săptămîni să fi fost destul pentru a deștepta simțul colectivității naționale?

— Să vă ajute Dumnezeu și să veniți, lele Salomie. Și vă mulțămim pentru toate! Dumnezeu să vă răsplă-tească.

Așa se despărțiră la gară de femeia care, plecînd, se tot întorcea și privea în urmă.

XLVIII

Locuința unuia dintre frații Marcu, acela care făcuse invitarea în numele amîndurora, era cam la trei-patru kilometri de satul Ciorogani — sat mare, curat moldovenesc. Celălalt frate locuia mai departe, în alt capăt al moșiei. Casele de locuit și acareturile economice, grajdurile, șoproanele, coșerele, un beci mare pentru brînzeturi, erau așezate pe un deal cu înclinări dulci, de unde se vedea bine satul în vale. Erau supraedificate, vechi, în stare rea, unele aproape în ruină. Proprietarii de acum moșteniseră toată averea de la o rudenie a lor; moș Dancu, un oier vestit pe vremuri, care se pripășise cu oile, venind din părțile Săliștei Sibiului în regiunile ace-

lea pe la mijlocul veacului al nouăsprezecelea. În vro două decenii își sporise la vro patru mii oile, apoi începuse să cumpere pământ, an după an, pînă ajunsese la vro trei mii de *desiatine*.

Folosise întîi pămîntul numai pentru pășunatul turmelor, apoi pe rînd, cu chibzuială, începuse să facă și agricultură, după ce cumpăraseră vite, unelte economice. Toți păcurarii lui erau ardeleni, și cînd se apucase de economie, adusese oameni tot de pe la ei, așa că la moșia lui se adunase o mică colonie de ardeleni, tradiție care fusese păstrată și de moștenitori.

Acareturile economice erau încă acelea pe care le improvisase bătrînul înainte cu cincizeci de ani. Oierul trăise peste optzeci de ani și rămăsese vestit în tot ținutul ca un om harnic, cuminte și darnic.

Nepoții lui încă nu apucaseră să clădească acareturi economice nouă, deși plănuiau mereu de cîțiva ani. Reparaturi radicale nu se plătea să facă, ci cîrpea an de an ceea ce era strict necesar. Numai casa de locuit era în stare mai bună. Bătrînul o clădisese mai tîrziu, după ce intrase vîrtos și în lucrarea pămîntului. Avea patru camere și separat bucătăria cu încă două.

Aici veniră să locuiască peste iarnă cele două familii preoțești.

Ion Marcu, gazda la care aveau să stea, trimise la gară în calea lor două căruțe cu cai buni. Dar în satul cu gara îi apucă o ploaie torențială care ținu patru ceasuri, și trebui să amîne plecarea pînă după-amiază. Era întîia ploaie de cînd plecaseră la sfîrșitul lui august din Moldova.

Călătorii priveau îngroziți prin ferestrele birtului la care trăsese peste noapte, pîraiele cu apă neagră și groasă ce treceau în valuri pe stradă. Localitatea era într-o vale între două dealuri ce curgeau dinspre miază-noapte spre miazăzi, și potopul ploii torențiale amenința să inundeze satul. Cine știe cît va trebui să mai aștepte și aici, se îngrijorau ei. Deși oamenii cari veniseră cu cele două căruțe îi asigurau că la un ceas, două după conținerea ploii vor putea pleca.

Acum, la capătul lungului drum, își pierduseră cu toții răbdarea. Zece zile au călătorit în vagonul lor, fără

nici o nădejde că vor mai ajunge vrodată la țintă. În vro cîteva gări, unde se vedea că era încrucișare de căi ferate, sau unde trenurile de povară la care era atașat vagonul lor apucase într-altă parte fuseseră dați pe cîte-o linie moartă și uitați acolo, cum li se părea lor. Nu cutezau să se coboare din vagonul a cărui ușe o țineau mereu închisă, și să se intereseze ce va fi cu ei, pentru că prin gări era o mare învălmășală, și adeseori răsunau focuri de armă. Era plin pretutindenea de soldați agitați la culme. Funcționari civili prin gări aproape nu se mai vedeau și multe locomotive erau conduse de soldați. Unele trenuri militare treceau prin gări fără a se mai opri. Pe peronuri, ori în apropierea garilor, se țineau mereu adunări de soldați și vorbirile nu se mai sfîrșeau.

Auziseră, pe la mijlocul drumului, că în Rusia a început revoluția, și că au luat puterea bolșevicii în frunte cu Lenin și Troțki. Se vorbea că puterea e în mîna soldaților și muncitorilor, a *sovietelor*, și că revoluția a luat un caracter extrem de sîngeros, împotriva claselor bogate, proprietari de pămînt ca și burghezi.

Călătorii se gîndeau cu groază ce se va întîmpla cu ei. Au plecat chiar în ceasul cel mai primejdios. În asemenea situație cine se va mai interesa ca vagonul lor să ajungă la destinație? Avuseseră noroc că ascultaseră pe evreul de la gară și își luaseră cu ei provizii destule, și că puteau face foc. Noaptea erau foarte răci, dar nu cutezau să aprindă focul în sobiță decît cînd erau în drum. În gări se temeau să nu-i descopere fumul.

Cînd ajunseseră în gara Basarabscia, nu puteau crede de bucurie că sunt la sfîrșitul drumului. Părintele Scurtu fusese de părerea că au trebuit să aibă o bună organizație căile ferate rusești dacă în răsturnarea de acum, cu funcționarii vechi aproape toți înlocuiți de soldați, un vagon a putut ajunge totuși la destinație. Mulțumiseră cu toții lui Dumnezeu, și începuseră să-și descarce bagajele. Începuseră să dea iarăși în viu, pentru că în decursul călătoriei semănaseră și ei mai mult cu bagajele lor. Numai copiii păreau încă ființe viețuitoare.

Noaptea petrecută într-o cameră a birtului, potopul din dimineața următoare, îi aduseseră la marginea răbdării. Erau epuizați de puteri și ajunseseră cu toții iras-

cibili în cel mai înalt grad. Erau gata să se certe pentru nimica toată.

Pe la amiază ploaia conținea, cerul se înseninează, și după vreo două ceasuri pleacă. Văile și pârâiele nu mai curgeau, dar străzile erau pline de un nămol negru care ajungea până la butucii roților.

Ajunseră la conac seara târziu, după un drum foarte greu, tot urcând culmi de dealuri și coborînd în văi pentru a urca din nou. Traversau pământul basarabean de la răsărit spre apus, și muchiile de dealuri curgeau toate în calea lor de la nord spre sud. Drum propriu-zis nici nu era, sau era pretutindenea pe unde mînau cărăușii. La deal împingeau cu toții la căruțe. Pământul negru era încă moale, și roțile pătrundeau adînc. Noroc de caii voieni, altfel ar fi rămas în drum peste noapte.

Cele două femei izbucneau în plîns, și după ele și copiii mai mărișori de cîte ori se poticneau caii. Nu era mai bine să fi mers la prima destinație, în Moldova? Pentru motivul acesta se certară cele două familii și în drumul cu căruțele, nu numai în birt.

Mai târziu părintele Scurtu se rușina și se simțea umilit că s-au putut certa pentru asemenea întrebare fără rost. Și își zicea că neputința omului e mare, și că în culmea neputințelor omul mai este și laș, și unul pune vina pe celălalt. Și se gîndea c-un fel de groază ce prăpastie era între sufletul omenesc plin de putere și credință, gata de elanurile dezinteresate cele mai înalte, și între sufletul secătuit de vlagă, în care intră deznădejdea, și care poate ajunge până la josnicie și la lașitate. De, ce putea face, se gîndea el, nu putea schimba el natura omenească! Dar experiența aceasta amară îi rămase mereu ca o contrapondere a mîndriei omenești, în clipele cînd i se părea că este un zău. Neputincios zău! Un zău de lut, își spunea el de multe ori mai târziu.

Primiți cu bucurie și prietenie, avînd adăpost și hrană, în cîteva zile se refăcuseră, și începuseră a se simți iarăși oameni. După ploaia aceea torențială, care cuprinsese mari regiuni, se pusese iarăși vreme frumoasă. Începu să încolțească firul verde al ierbii prin pajiștea arsă de secetă îndelungată, ca de brumă.

Pe lângă cei doi frați și soțiile lor cunoscuseră aici pe socrul lui Ion Marcu, un oier fruntaș dintr-un sat de pe la Săliște, Vasile Burniță, un drag de român voinic, în costumul frumos de-acasă, plin de ris și de voie bună. Cei doi frați se purtau îmbrăcați nemțește, ca și soțiile lor. Se părea că tot greul mării economii îl ducea cel mai mare, Ion Marcu. Vasile, care locuia la celălalt capăt al moșiei, părea nepăsător de toate și-i plăcea să ducă lume albă. Rudeniile se plîngeau de el pentru că ar fi îndrăgit prea mult vinul. El, cu soție-sa, veneau de altfel rar pe la fratele său.

Invitarea de a petrece iarna acolo venise din inițiativa lui Vasile Burniță, om umblat în lume, care cunoștea pe toți intelectualii români din satele din jurul Săliștei și a Sibiului. Și-l cunoșteau și ei ca deștept și bun român, care știe și jertfi pentru o cauză națională.

Cînd îl văzu aici și află că-i socrul lui Ion Marcu, Scurtu nu se mai miră că fusese și el invitat. Se cunoșteau de cînd venise preot în partea locului, și era socotit și el între «mărgineni». Au fost și la adunări naționale și culturale împreună, s-au cinstit la un pahar de vin și prin Sibiu, și prin Siliște. Pe preoții Manu îi cunoșteau de-acasă cei doi frați. Părintele Manu cel bătrîn era un om cu vază în tot jurul, om avut, de origine din satul în care și păstorea, ajutat de fiul său, a cărui soție, o brunetă cam melancolică, era tot dintr-o comună din jurul Săliștei.

Părintele Scurtu nu-i cunoscuse pînă acum. Dar cu Ion, cu gazda, se împrietenii repede. Era un bărbat ca la treizeci și cinci de ani, albenet, potolit în mișcări. Om cuminte și priceput care părea că nici nu se supără pe fratele său pentru că nu-i dădea prea mult ajutor la economie.

Pe vremea cînd ajunseseră refugiații aici, pe la mijlocul lui noiembrie, grîul era împlătit, cucuruzul cules — vro cinci coșare mari luminau arămiu printre lații de brad, în lumina soarelui. Pivnița — beciul — gema de caș, de brînză tilimea, de putine și burdufuri de brînză, de putine cu lapte acru de oaie, de unt topit. Era o bogăție de cîteva sute de mii de ruble numai în beciul acela. Erau și două buți cu vin.

Din ele Vasile Burniță aduse cîteva căni încă în seara sosirii oaspeților.

— Nu știți cît ne pare de bine că ați venit — începuseră să vorbească și să închine cu ei, cît ce se așezară la masă. — Suntem acum un colț de Ardeal aici la ginerele Ion. Vom avea ce povesti și ne vor trece mai ușor sările lungi de iarnă. Bine ați venit și să ne vedem cît mai curînd pe la casele noastre !

— Să te audă Dumnezeu — răspunseră cu toții închinînd.

— Numai de nu am fi prea mulți să vă facem strîmtorare — zise părintele Scurtu. — După cum vedeți am venit cu toată casa.

— Da' dumneata nu vezi ce-i aici la ginerele meu ? Păi nu că-i noapte acum, dar o să vedeți dimineată ! N-aveți nici o grijă ! Au de toate de la Dumnezeu.

— Avem, din darul lui, numai de s-ar pune odată pacea, vorbi gazda.

— Cum pacea ? — se repezi socrul. — Pacea, și noi să rămînem pe-aici ? Să ne ferească Dumnezeu ! Pacea cu dușmanii scoși din țară, cu Ardealul unit ! Pacea în România mare, numai de asta poate fi vorba.

— Așa am înțăles și eu, tată, dar să vină odată că vremurile sunt tot mai nesigure.

— Las' să se plîngă alții, nu voi cari faceți acum bani cu ferdela ! Las' să se plîngă creștinii ăștia cari umblă de-un an și jumătate cu casa-n spate, ca-n vremurile de demult. Sau chiar eu cari tot un pribeag se cheamă că sunt prin părțile acestea.

Vasile Burniță le povesti pribegia lui cu turmele de oi și cu păcurarii. Era cu stîna în munții sud-estici ai Transilvaniei cînd a început războiul României, și s-au tot retras dinaintea oștirilor dușmane pînă au trecut Prutul și au ajuns aici ! Ce pagubă a avut numai el știe ! A încetat cu mulsul oilor aproape cu o lună înainte de lege. Și cîte oi nu i s-au prăpădit ! În multe rînduri, cînd credeau că peste noapte puteau odihni, trebuiau să plece mai departe. Și, pe căldurile acelea îngrozitoare ! El și păcurarii lui să se plîngă de război, nu cei ce au rămas pe moșiile lor, ba au mai fost scutiți și de mobilizare, cum au fost cei doi frați, nepoții Dancului.

— Las' socrule, că ne-am avut și noi partea de ne-
caz și îngrijorări pînă a intrat România în război. Doi
ani, mereu am fost în primejdie să ne ducă cu oi cu tot
undeva prin fundul Rusiei ! De cîteva ori ne-au și por-
nit la drum, și iarăși ne-au întors. Dacă intra România
în război împotriva Rusiei, nu ne mai întilneam noi cît
e lumea.

— Hm, măi băiete, și domnilor și fraților ! În grea
cumpănă mai trăiește și neamul ăsta al nostru ! Acum
vouă vă e bine, și noi suntem pribegi ! De mergea Ro-
mânia cu neamțul, ajungeați voi pribegi. Nici Dumne-
zeu nu mai poate să ne facă la toți pe voie.

— Ba poate, — frate Vasile, — vorbi părintele Manu
cel bătrîn — să ne adune pe toți într-o singură țară, dacă
suntem același neam.

[...]

— Pentru ce nu ? El e atotputernic și vede în ce si-
tuație nenorcită e neamul nostru. Cum a căzut țarul, nu
poate cădea și Rusia ? Nu poate cădea și Țara Ungu-
rească ?

— Toate le poate, oftă Burniță sorbind paharul, da'
mă întreb eu dacă suntem vrednici de mila lui Dumne-
zeu ?

— Răutatea oamenilor și a împărățiilor vecine ne-au
rupt, nu rînduiala lui Dumnezeu, zise părintele Scurtu. [...] Numai să ajute Dumnezeu acum odată să biruie drep-
tatea ! Rușii ne-au fost aliați și la ce ne-au folosit ? N-au
fugit de pe front, nemaivoind să lupte ? Nu au trebuit
să-i suplinească bieții români ?

— Ba acum nu mai luptă chiar deloc, nici artileria,
de cînd generalul Scerbacev a cerut nemților armistițiu
— zise gînditor Burniță.

Părintele Scurtu sări ca ars de pe scaun.

— Cum ? Rușii au cerut armistițiu ? — întrebă el cu
fața schimbată.

— Păi, n-ați auzit ? N-ați știut nimic ?

— De unde să știm !

— Au cerut îndată după izbucnirea revoluției la Pe-
tersburg, de cînd a căzut Kerensky.

— Așadar de cînd suntem noi pe drum ?

— Da. Și nenorocirea e că România singură, într-un caz de nouă ofensivă germană, nu mai poate rezista. Rușii i-au luat și României armele din mână, răspunse Burniță. Deocamdată pe fronturi e liniște, dar nu se știe câtă vreme. Se vorbește că și armata română va trebui să ceară armistițiu.

Urmă o tăcere grea, apăsătoare.

— Poate pînă la primăvară n-or mai începe nici germanii să atace iar, dar țara e îngrijorată. Am fost săptămîna trecută pe la Huși, și bieții oameni sunt ca morți. Nu se știe ce va mai fi.

Văzînd tăcerea de mărte a pribegilor, nevasta lui Ion Marcu, fiica lui Burniță, începu a se tînguî.

— Puteai lăsa, tată, și dumneata vestea asta pe mai tîrziu. Le-ai stricat de tot inima oamenilor.

— E mai bine să știi adevărul decît să trăiești în nesiguranță, sau să nu știi nimic — oftă părintele Scurtu. — În Rusia lipsa asta de informații ne-a omorît ! Un lucru e hotărît : rușii nu ne-au fost de nici un ajutor, și bun e Dumnezeu, va ține România și singură piept, căci singură a ținut și pînă acum ! Războiul nu se va hotărî aici. Războiul se va decide pe frontul apusean. America abea a început, Anglia abea a ajuns la toată puterea armată. Nu-i de desperat. [...] Parcă abea acum încep să înțeleg pentru ce erau atîția moldoveni împotriva războiului alăturarea de mulțimile acestea imense de oameni !

— Să-i auzi acum pe moldoveni cum mai blestemă guvernul ! Cum îi spun că i-au proorocit nenorocirea ! Cu toate că eu cred că n-au dreptate. România nu putea alege alt drum.

— Desigur că nu, și eu cred că guvernul român nu s-a întemeiat atîta pe ruși, cît pe aliații din apus — zise părintele Manu cel tînăr.

— Ce folos însă — oftă preotul cel bătrîn — aliații sunt acolo unde sunt, șiăștia de-aici veți vedea că silesc și pe România să depună armele. Dacă nu mai luptă, armata română rămîne foarte mică față de dușmanul ce-i stă în față ! Cum vor mai salva-o aliații acum ?

— Dacă nu acum, la sfîrșitul războiului tot vor salva-o, se încăpățînară părintele Scurtu și colegul cel tînăr.

— Da, însă pînă atunci ce va fi ? Vor ocupa germanii și Moldova ? — întrebă gazda. — În cazul acesta ușor ar trece și în Basarabia. Ei pe ruși vor să-i bată în primul rînd, nu pe noi. Dar cine știe ce se mai poate întîmpla ! De cînd a pornit revoluția lui Lenin și Troțki, de cînd au venit la putere bolșevicii se vorbește tot mai mult între oameni, și mai ales între soldați, că Rusia a isprăvit războiul pe toate fronturile și va face pace cu germanii. De altfel soldații ruși curg pe toate drumurile către Rusia, ca și cînd pacea ar fi și făcută. Nici nu mai pot fi numiți soldați, ci niște cete rătăcitoare cari umplu țara.

— Da — întări Burniță — ei spun că-i pace și *svoboda*, și prin Moldova. De altfel am auzit la Huși și zvonul acesta că noul guvern rusesc ar fi încheiat armistițiu cu germanii pe toate fronturile.

— Nu ar fi imposibil. Cu o armată cum a ajuns a lor, nu se mai poate lupta. Am văzut eu încă pînă n-am plecat din Roman — zise Scurtu.

— Mai este și altceva — zise îngrijorat gazda. — Nu se știe încă ce vrea revoluția asta nouă, căci țar nu mai au să-l detroneze. Soldații și derbedeii de prin orașe însă vorbesc c-or tăia pe toți boierii și pe toți «burjuii», că le vor lua averile și vor împărți între ei moșiile. Am fost zilele acestea la Leova și m-am îngrozit de cîte se vorbesc. Cică prin Rusia s-ar fi și început împărțirea pămîntului.

— O să ne ia și turmele de oi, nu-i așa ? Las-o mai domol, dragul meu, că nu-i Necuratul așa de negru cum îl vopsesc — zise socrul. — Nu le-am adus eu din munții noștri pîn-aici să facă ăștia pastramă din ele !

— Să dea Dumnezeu să fie zvonuri, dar la Leova se vorbește mereu despre asta. Am întilnit și cîțiva proprietari cari sunt, cu toții, foarte îngrijați.

— Vor face prăpădul lor, dacă-s porniți spre asta, la ei acasă. [...]

— Ce spuneam eu ! — oftă socrul, care fără să vrea, se umplu și el de îngrijorare. — Ne-a pus Dumnezeu între două pietre de moară.

Rămaseră la masă pînă tîrziu, povestind și închinînd din pahare, cu toată îngrijorarea nouă ce-i cuprinsese. Oaspeții nu mai gustaseră vinul de la întrarea trupelor rusești în Moldova, toamna trecută. Femeile plecară mai devreme

să vadă de paturi și de culcatul copiilor, dar pe cei cinci bărbați îi apucară miezul nopții lângă paharele de vin, și la povești. De la situația proastă de acum trecură la peripețiile pribegiei, și fiecare avea sacul plin. Vinul le risipi cu vremea îngrijorarea, și optimismul îi luă în stăpînire. Franța, Anglia, America, ce nu puteau face cele trei țări chiar dacă rușii vor încheia pace !

Cu toată voia bună ce se puse, socrul gazdei trebui să rumege mereu un plan, pentru că înainte de a se scula de la masă zise :

— Pe oile noastre nu vor pune ei mîna, chiar revoluție să fie ! Nici pe ale voastre. M-am și gîndit pe unde să le trecem din bună vreme în Moldova.

— Să le dăm pe mîna nemților ? — întrebă ginerele.

— Le trecem în Moldova neocupată.

— Și dacă nemții vor ocupa toată Moldova ?

— Nu mai cobi și tu mereu ! Doar mai este și Dumnezeu deasupra.

Se duseră apoi și ei la culcare deși celor trei oaspeți le fugise somnul, și de vin, și de știrile nouă ce le auziseră.

Dar neliniștea și îngrijorarea din seara sosirii lor la frații Marcu se împrăștiară în zilele următoare. Vasile Burniță lipsea zile în șir, se ducea pe la turmele de oi. Le ținea și pe ale lui în apropierea oilor celor doi frați. Voia să supravegheze el totul, ca, într-un caz de primejdie, să le poată scăpa. Ginerile îi păru destul de neajutorat. Pășuni în împrejurimi erau destule, nu numai pe moșia celor doi frați. Rămăsese peste an foarte mult teren nelucrat, plin acum de iarbă uscată și de bălării, unele înalte să se piardă omul în ele. În drum de la gară pînă la conac, pribegii văzuseră cîmpuri întregi pline de buruieni uscate, în care văzuseră paseri mari, necunoscute lor. Căraușii le spusese că sunt dropii.

Unul din copiii părintelui Manu, de vro patru ani, cînd trecuseră pe lângă o pădure de ierburi și buruieni uscate zisese mirat :

— Mamă, uite vîntul !

Adia o boare de la apus și buruienile sunau sec.

— Unde vezi tu vîntul, dragul mamei ?

— Uite, se mișcă aici !

Oile aveau unde pășuna. Erau cîmpuri întregi, lanuri întregi lăsate în părașine. Și cînd venea de la oi la conac, Vasile Burniță nu mai avea de unde aduce știri nouă. Pe de altă parte ginerele său nu mai merse la orașelul din apropiere, vreo douăzeci și ceva de kilometri, chiar pe Prut — Leova. Așa că nici el nu mai aduse nici o veste un răstimp, și îngrijorarea oaspeților se risipi. Părea mai liniștit și gazda își vedea mai departe de lucrurile lui. De multe ori se întâlneau numai seara la cină.

Oaspeții nu se puteau plînge de nimic. Era din belșug de toate la conac. Nastasia se putea odihni și ea acum. Fata lui Burniță mai avea cu ea o rudenie, o femeie tînără, și amîndouă vedeau de bucătărie. Erau și servitoare la vasc, și slugi cari să taie lemne din grămadă. De cînd părăsise satul lor preuteasa n-a mai știut pînă acum ce-i odihna, ci numai alergătura și munca de fiecare zi.

Copiii începură să zburde pe pajiștea din nou inverzită, în jurul conacului, și pînă departe pe lunci și printre cocenii încă netăiați ai porumbiștilor. De la turmele de oi rămăsese în jurul conacului un măgar bătrîn cu care copiii se împrieteniră repede. Era un animal blînd și cuminte pe care îl încălecau pe rînd și-l purtau în toate părțile. Uneori cînd copiii se jucau într-altă parte numai ce se pomeneau cu măgărușul lîngă ei.

În toată ziua adunau ouăle din cuiburi și le duceau la bucătărie. Descoperiseră cuiburi despre care gazda nu știa nimic. Erau găini multe, de care parcă nu se îngrijea nimeni, căci aveau de mîncare pe lîngă girezile de paie unde scormoneau mereu. Își făcuseră cuiburile pretutindea, pînă și prin porumbiști, între buruienile uscate.

Părintele Scurtu nu se mai gîndea la examenul lui Ionică. Unde să-l dea? Copilul se juca cu ziua de cap cu ceilalți. Examen? Cine se mai gîndea acum la el?

În două săptămîni pribegii se refăcură. Odihna și hrana bună îi făcu mai optimiști. Încăpură destul de bine și cu durmitul. Sările, după ce culcau copiii, rămîneau la povești pînă tîrziu. A treia, a patra seară, se înfățișa de obicei și Vasile Burniță. El vorbea adeseori de oierul Dancu cel bătrîn. Îl cunoscuse. Fusesse pe-aici, și pe cînd trăia bătrînul, cu oile. Cum fusesse și prin Dobrogea. Cunoștea

multă lume-împărăție, pe mulți ardeleni cari se așezaseră prin Dobrogea și acum erau oameni avuți.

Într-o seară ginerele i se plînsese că nu mai știe ce să facă cu «cloșanii», cu șobolanii care se prăsiseră îngrozitor. Ieșeau peste zi în șir, fără nici o sfială, grași ca niște purceluși, să se adape din troaca din curte. Nu le era trică nici de cele vro cincisprezece mîțe cari trăiau pe lîngă casă.

— Trăia odată într-un sat vecin un om care le știa leacul — zise bătrînul. — Pe vremea lui moș Dancu i-a alungat de cîteva ori. Le descînta.

Ginerele rîse.

— Zadarnic rîzi. Odată am văzut cu ochii mei cum i-a dus — o puzderie — de-aici.

— Și cum îi descînta ?

— Avea el meșteșugul lui și, se vede, putere peste șobolani. Era un omuleț cu ochii împăinjenți, avea o vargă și o fluieră. Ne poruncise să se închidă toată lumea în casă, și pe ferești să nu se uite. Trebuiseră ținuți în casă și cîinii și mîțele. Sosise pe înserate, cu capul gol, c-o glugă în spate, cu fluierul după șerpar, cu varga lui în mînă. Era o nuia de alun. Făcuse un semn lui Moș Dancu, pe care numai el îl pricepuse, și trebuisse să intrăm cu toate vietățile în casă. «Cu ajutorul lui Dumnezeu i-om *dudui* (scoate) de aici,» auzii eu cînd îi spunea bătrînului. Nu știu ce farmece o fi făcut, numai fluierul i se auzea. Nu cînta din el, ci numai *țîrlîia* subțire, scurt și des. După vrun ceas îl văzuserăm că iese din curte și după el o puzderie de șobolani. Mergeau după om ca soldații, dar în rînduri late. El *țîrlîia* mereu din fluierul lui, și nu se uita niciodată înapoi să vadă dacă vin după el. Ce să-i vadă ? Știa că-l urmează, pentru că după cum fluiera scurt și des, ascuțit de subțire, așa chițcăiau și șobolanii în urma lui. A pierit cu ei în noapte, către apus. Unde i-o fi dus, nu s-a știut niciodată. Dimineața a venit omul și și-a dus juninca. Îl cinstise moș Dancu cu o junincă de trei ani pentru isprava asta. Ei, dac-ar mai trăi și acum, ar fi ușor. Îl chema Nichifor.

Vasile Burniță nu suferi nici o glumă în legătură cu povestirea lui. Așa a fost, a văzut cu ochii lui.

— Dar cum îți explici ? — întrebă părintele Manu cel bătrîn.

— Nicicum. Avea el meșteșugul și darul lui. Mai de mult mai trăiau oamenii cu deosebite puteri date de Dumnezeu. Moșul meu, fi' iertat, a avut între păcurari pe unul Bucur Tunsu, care vrăja lupul și ursul, încît nu se apropiau de oaie să i-o fi legat de brad în pădure. Cine știe ! Bătrînii știau multe ce nu se mai știu azi. Dacă ar trăi acum Nichifor, ți-ar face și ție un bine, adause întorcîndu-se spre ginere. Tu n-ai auzit vorbindu-se de el ?

— N-am auzit.

— Se vede că a murit de mult. Era bătrîn și cînd l-am cunoscut eu.

În unele sări cînd era și Burniță de față răscoleau amintiri de prin satele din jurul Săliștei, vorbeau de oameni cunoscuți, de relațiile lor familiale, de nunți, de înmormîntări și adeseori uitau cu toții unde se aflau și între ce împrejurări trăiau.

Părintele Scurtu se gîdea uneori, pornind și de la propria lui experiență, că omul nu suportă nici o tensiune prea mare vreme îndelungată. Bunăstarea, lipsa de griji de la conac, părea că-l făcuseră să uite războiul. De cînd trăia cu el în gînd ! Doi ani de neutralitate a României n-a fost ceas în zi în care să nu-l simtă aștepte. Iar de cînd a început n-a fost zi să nu-i simtă ghiarăle. Pesemne a ostenit și el, și odihna de-aici îl făcea indiferent.

Totuși se convinsese nu peste mult că era numai o amorțire trecătoare. Pe la sfîrșitul lui noiembrie Vasile Burniță vîndu la Chișinău o cantitate mai mare de brînză și de acolo se înapoie cu vești mari, cari înviară din nou pe pribegi. Era sigur că ceruse și România armistițiu de la germani, ba unii spuneau că e și iscălit. În capitala Basarabiei era frămîntare mare. [...]

Nu vorbise decît cu negustori și nu știa că la Chișinău erau, mai de mult, un număr de intelectuali ardeleni. Nu-i întîlnise. Dar negustorii știau toate. [...]

Nici Burniță nici oaspeții nu aveau idee ce putea fi aceea Republică sovietică, dar auzise că în Chișinău mai mari sunt acuma așa-numitele sfaturi sau soviete de soldați și muncitori.

Aduse știri îngrijorătoare și pentru el și pentru cei doi frați : revoluția cu jaful conacelor și împărțirea pământului, pornind din fundul Rusiei se tot apropia de granițele Basarabiei, ba, în câteva ținuturi, a și trecut granița. Revoluția încă se întemeia pe-un ucaz a lui Lenin și Troțki care dădea tot pământul proprietarilor mari, al boierilor, în mâna țăranilor să și-l împartă.

Din seara aceea gândurile și grijile celor de la conac se împărțiră. După trei zile Vasile Burniță nu se mai arată pe-acasă. Dispărură și vreo trei păcurari bătrâni, care mai meștereau prin beci. Nu mai fură văzuți nici cîinii de pe lîngă casă.

Ion Marcu, la îngrijorarea oaspeților, le spuse că so-crul său a început să mîne turmele de oi către Prut, către trecătoare. Cum se făcuse armistițiul și nu mai era primejdie de război, le putea trece în Moldova. Paza o luase pentru cazul că s-ar lăți revoluția pînă aici.

Pribeții se îngrijorară din nou. Cît ar fi fost de bine să fi mers ei la întîia destinație, să fi trecut în Moldova cu vagonul lor ! Acum, dacă va veni revoluția pînă aici, ce vor face ? Unde vor mai fugi ? Și cu ce ? Era aici decembrie, deși toamna se ținea încă senină și călduță.

Părintele Scurtu simți o surpătură mare în sufletul său.

Dacă România a cerut armistițiu și l-a chiar iscălit, s-a isprăvit și cu vro ofensivă nouă la primăvară ! S-a isprăvit și cu întoarcerea lor acasă. Ar însemna că România a recunoscut că a pierdut războiul. Vor mai putea aliații din apus să facă ceva pentru ea ? Nu vor părăsi-o chiar pentru că a ieșit din luptă ? Dar a ieșit ea de bună-voie ? Nu i-au luat arma din mîină rușii ?

Era mai mult mort decît viu, și tovarășii lui de pribe-gie asemenea. Cele două preutese se ascundeau prin un-ghețe și plîngeau. Gazdele erau tot mai speriate din zi în zi. Începură să umble vești despre aprinderea conacelor boierești în diferite regiuni. Și unele tot mai apropiate.

Frămîntat de gînduri, de speranță și deznădejde, pă-rintele Scurtu avu într-o noapte un nou vis simbolic.

Se făcea că era în piața Unirii din Iași, și că marea venea pînă la marginea pieții. Un chei cu zeci de trepte lungi de piatră cobora pînă la valurile mării. Cu alți oa-

meni privea de pe chei la mare, cînd deodată văzu un submarin german tras de un cal de aramă. Știa că e submarin și că e german, deși din apă nu se vedea decît calul de aramă. Un cal gras pepene, care înainta grăbit de la sud pe țărmul mării, și cînd a ajuns la chei, a dat să iasă pe uscat. A început să bată cu copitele de aramă pe scările de piatră, a bătut și a bătut, picioarele i se vedeau pînă la genunchi, dar nu a reușit să iasă din mare, să se urce nici pe prima treaptă. Atunci s-a lăsat din nou în apă, s-a întors, și a început o fugă nebună spre sud de unde a venit.

Vedenia, ca și în celelalte visuri simbolice, i se întipări adînc în memorie, încît nu o mai putu uita niciodată, și de cîte ori se gîndea la ea vedea tot atît de limpede calul de aramă.

Dimineața își povesti visul întîi Nastasiei, vorbi cu mare însuflețire, și trase concluzia :

— Să știi, draga mea, că cu tot armistițiu germanii nu vor ajunge să înfrîngă România. Submarinul german n-a putut ieși în piața Unirii din Iași, și a fugit pe mare la vale. Așa vor fugi odată și nemții din România.

Oricît de supărată și îngrijorată fusese Nastasia în zilele din urmă, totuși nu-și putu opri un zîmbet :

— Doamne, Vasile, tu vei muri copil ! Cum mai poți pune preț pe visurile tale ?

— Cum să nu pun ? Nu s-au izbîndit toate pînă acum ? Nu ți-am spus, după visul cu carul tras de cele șapte vaci, că vom pleca cu siguranță din Rusia ? Nu s-a adevărit ?

— S-a adevărit, da' era mai bine să trecem în Moldova.

— Vom trece, n-avea grije ! Încă nu s-au împlinit șapte săptămîni. Și vom merge și acasă, lăudat să fie Cel Atotputernic.

Povesti visul și tovarășilor de pribegie, cari, i le cunoșteau pe celelalte. Și le-a povestit mai de multe ori în Rusia.

— Doamne dă ! — răspunseră pribegii.

Dar îngrijorarea tuturor era așa de mare în dimineața aceea, încît nici oaspeții, nici gazdele, nu se putură opri asupra visului.

Au venit din zori doi țărani frunțași din sat din Ciorogani, și au vestit gazdele că proprietarul din vecini, de la

vro 30 de kilometri, a fost călcat de revoluționari azi-noapte, și că abea au mai putut fugi pentru a scăpa cu viață. Că au prădat tot și au dat foc tuturor acareturilor.

Ion Marcu prinse caii la căruță să meargă la Leova să vadă ce-i. Nevastă-sa nu voi să se despartă de el. Se sui și ea în căruță. Și porniră.

Pribeगी rămaseră înlemniți în curte privind pe urma lor. Se vor mai întoarce? Ce vor face ei rămași singuri, străini, în vârful dealului?

— Cum să nu se întoarcă? — vorbi preotul mai în vristă. — Doar n-au plecat numai cu hainele de pe ei!

— Parcă nu s-a întâmplat tot așa și cu noi? — zise părintele Scurtu.

— S-au dus numai să se informeze, să verifice vestea adusă de țărani.

Își uitară să mai mănînce. Bărbații începură să se plimbe ca niște umbre prin curte. Femeile plîngeau în casă. Iar să pacheteze? Și unde se vor mai duce?

Nădejdea tuturor era în întoarcerea gazdelor, deși nici unul nu-și dădea seama ce anume ar putea spera de la întoarcerea lor. Poate atît că primejdia încă nu era pe ei, dar, de-acum încolo, putea veni în orice clipă.

Căruța cu gazdele se întoarse pe la amiază. Caii erau numai spume. Cei doi soți erau palizi și muți. Căruța cu caii înhamăți rămase în curte, înaintea locuinței.

Femeia și bărbatul se repeziră în casă și începură a răvăși lucrurile, neștiind pe ce să pună mîna. Ion Marcu descuie o casă de fier și luă banii. Erau teancuri mari de bilete, pe cari le vîrî prin toate buzunările. Soția sa își luă pe umeri o năframă groasă de lînă. Dintr-o ladă în care răscoli mult, luă o piele de miel de astrahan și un val de pînză. Ieșiră din casă năucii și săriră în căruță.

— Dar stați, oameni buni, cum plecați așa — le strigă părintele Manu cel bătrîn. — Aveți căruța la îndemină, adunați lucrurile mai de preț, nu le lăsați aici. Luați din beci cîteva burdufuri de brînză cel puțin! Și nu v-ați luat haine de iarnă, paltoanele! Nu plecați așa ca de la o moară pustie. Veți avea lipsă și de îmbrăcăminte și de mîncare! Ascultați-ne pe noi, căci suntem oameni pățiți!

Dar cei doi soți îngroziți nu mai coborîră din căruță, și Ion ridică biciușca asupra cailor.

— Dar ce să facem noi cu ce lăsați aici ? — întrebă Scurtu — unde vă duceți ?

— Deocamdată la Leova. Adunați și dumneavoastră ce veți crede și aduceți acolo. Cred că ne vom întîlni în Leova — răspunse gazda, și poftindu-le amîndoi noroc și sănătate, căruța porni în galopul cailor.

XLIX

Pînă se dezmeticiră din mirarea și spaima lor trecu o vreme. Apoi băgară de seamă că afară de ei nu mai rămăsese la conac decît rudenia gazdei, tînăra femeie care ajuta la gospodărie, cu copilul ei, copil mic care abea începuse să umble în picioare. Slujnica, dispăruse. Nu se mai vedeau pe nicăiri nici cei doi oameni, slugi aici, care erau mereu pe lîngă casă de ajutor. Tăiau lemne, aduceau apă, grijau de vite, de porci. Femeia rudenie cu gazdele îi strigă în toate părțile, dar nu se mai arătară.

Nastasia ațîța focul în plită să pregătească ceva de mîncare. Nu erau lemne tăiate și părintele Scurtu se duse la grămada din curte, luă securea și începu să taie.

Se sfătuiră vreme îndelungată ce vor face. Era a doua zi după Sf. Nicolae. Se înnorase, pornise vîntul și primii fluturi de zăpadă rătăceau rari în văzduh. Copiii se adunară cu toții în bucătărie lîngă foc. Cei mai mari nici nu mișcau, ci priveau duși.

După sfat lung bărbații ajunseră la încheierea că nu aveau unde merge, trebuiau să rămînă aici. Ei nu sunt boieri, sunt niște bieți pribegi, rămași în mijlocul cîmpului. Ce are revoluția cu ei ? Stăpînii au fugit. Ei însă n-au pentru ce, și nici nu mai au unde, așa în pripă. În sat, cine i-ar primi ? Nu fuseseră niciodată în sat de cînd au venit aici, nu cunoșteau pe nimeni.

Dar femeile erau potrivnice să rămînă de capul lor acolo ! Cei cari vor veni să prade și să aprindă, vor ținea

seamă că ei sunt străini ? Și cum vor rămînea cu copiii aici să vadă grozăveniile ? Și ce folos că vor rămînea, dacă vor aprinde casa și tot ce-i aici, și vor prăda ? Unde să mai locuiască ? Ce să mai mănînce ?

Începu discuția aprinsă între ele și bărbați, în mijlocul curții, zgriburind de frig. Vîntul se întetea mereu. Părintele Manu cel bătrîn luă din cameră o blană de iarnă a gazdei și o îmbrăcă.

Pe la trei după-amiază văzură că intră în curte, pe poarta deschisă, cinci soldați călări, cu arma la umăr, cu revolvere la oblînc. Înaintea lor venea morarul Hanț, un german care avea la marginea moșiei o moară cu benzină. Era un om scurt, gros, burduf de grăsime, pe care refugiații îl cunoșteau de mai de mult, căci venea uneori sările la povești la conac și la un pahar de vin. Era o fire veselă și nepăsătoare. Îi mergea bine. Măcina pentru vro șapte sate din împrejurime.

Acum pășea greoi, cu capul frînt în piept, înaintea călăreților. Era palid și gura-i era larg deschisă. Soldații îl aduseseră ca interpret. Neamțul o rupea și pe românește și pe rusește.

Se opriră în mijlocul curții, în fața grupului de pribegi. Unul dintre soldați punea întrebări în rusește, și morarul le repeta românește.

— Care sunt boierii de aici ?

— Nu-i nici un boier — răspunse părintele Scurtu.

— Unde sunt ? Au fugit ?

— Fugit.

— De mult ?

— Pe la amiază.

— Unde s-au dus ?

— Nu știm.

— Cum nu știți ?

— Nu cunoaștem locurile. Noi suntem oameni străini pe-aici.

— Nu v-au spus ?

— Nu !

— Și voi cine sunteți ?

— Bejenari din război.

Soldații se priviră și rîseră.

— Și ăsta-i bejenar ? — și soldatul arată cu degetul spre părintele Manus cel bătrîn, îmbrăcat în blana aceea frumoasă și cu o căciulă de astrahan în cap.

— Voi sunteți *burjui* nu bejenari. Pînă deseară să o ștergeți de-aici. La noapte vin ai noștri să facă dreptate.

— Spune-le, domnule Hanț cine suntem, de cînd am venit aici — zise Scurtu.

— No, ie ! Ce să mai spui ? La ăștia tot e burjui. Și eu burjui ! Zic să las și io moara și să plec !

— Spune-le că nu avem unde merge, că suntem cu copii mici.

Neamțul le spuse.

— Zice că-i treaba voastră. Ei v-au dat de știre să nu rămîneți aici peste noapte, că aprind tot. Mi-e frică să nu aprindă și moara me ! Zice că și io-s burjui !

Cei cinci soldați întoarseră caii și plecară.

— Sunt încă oameni de treabă că au venit să ne spună înainte ! — zise Nastasia. — Trebuie să plecăm !

Acum înțăleseră cu toții că nu aveau ce mai alege, și se apucară să-și adune lucrurile. Vor merge deocamdată în sat.

Părintele Manus cel bătrîn ieși să aducă doi boi dintre cei ce pășteau prin apropierea casei, prin porumbiștile culese. În curte erau vreo cinci care goale. Rudenia gazdelor își adună și ea lucrurile, adună și pachetă pe-ale gazdelor și le puse pe toate într-o ladă lungă din casă, care abea putu fi urcată în car. În casa de fier, rămasă deschisă, mai fură găsite cîteva bilete de depuneri, ce reprezentau cîteva zeci de mii de ruble. Le luă și pe acelea.

Se înserase cînd plecară cu carul încărcat spre satul din vale. Luaseră și nește burdufuri cu brînză din beci. Rudenia gazdelor încuie tot și luă cheia cu ea. Vitele, porcii, găinile, odăile încărcate de mobilă și lucruri, pivnița ce cuprindea singură o avere, coșarele cu porumb, rămaseră toate în plata Domnului.

Pe înnoptate ajunseră în sat și carul intră în curtea unuia dintre țărani cari veniseră în zori să-i vestească. Rămase acolo încărcat cum era, copiii intrară cu mamele lor în casă, iar cei trei preoți porniră prin sat să-și afle un adăpost de noapte pentru familii.

Se făcu întunerec beznă, și înaintea lor le lumina drumul un băiețaș al țaranului la care trăsesse carul, cu un felinar de mină. Din cînd în cînd se auzeau împușcături în noapte.

— La cine să mergem? — întrebă copilul.

— Păi, noi știm! Poate la preotul satului.

— Haidați dar la popa — zise copilul luînd-o înainte pe o hudicioară.

Pe uliți umbla puțină lume. Dar aproape prin toate curțile se simțea mișcare. Cîinii lătrau întăritați în tot satul. Drumetilor li se părea că respiră un aer neliniștit, misterios, tulburător. Cîte-un om care se strecura pe lîngă ei părea o umbră care conspiră din întunerec. Le arunca în treacăt priviri sumbre, mute, uneori de după gardurile curților simțeau că îi pîndesc ochi, auzeau de după porțițe și tuse seacă, înfundată, li se părea că tuesc nevăzuți cu un anume înțeles.

Vîntul de la răsărit trăgea tot mai tare, și mîinile li se învinețiră de frig. Împușcăturile cînd erau mai dese, cînd se răreau. În unele curți înjugau vitele la car, și oamenii vorbeau cu ele cu glasuri stînsse.

— Aici șade! izbucni într-un tîrziu călăuza oprindu-se cu felinarul în fața unei porți înalte ce străjuia în gardul de scînduri ce mergea pînă departe.

Portița de lîngă poartă pentru cară era încuiată. În-lăuntru era liniște. Nici o mișcare în curte.

Părintele Scurtu începu să bată la portiță. Vro trei dulăi izvorîră în salturi din întunerec, lătrînd amarnic. Un om care ajungea cu capul peste gard se ivi lîngă portiță. Un glas aspru îi întrebă:

— Pe cine căutați?

Pribegii dădură bună seara. La salutul lor omul din curte mormăi ceva.

— Căutăm pe părintele, pe preotul satului.

— Da' cine sunteți și ce umblați acum noaptea?

— Suntem preoți și noi și l-am ruga să ne dea sălaș de noapte. Nu-i acasă?

— Ba-i acasă, dar sălaș nu cred că vă va putea da.

În hărmălaia cîinilor abea se puteau înțelege și trebuiau să strige. În vremea asta se mai arătară două capete cu căciuli deasupra gardului.

— Da' ce vreau ?

— Zice că-s popi și vreau să doarmă la părintele.

Un alt glas întreba acum din curte :

— De unde sunteți și ce căutați pe-aici ?

— Suntem preoți din Transilvania, fugiți de război. Am fost găzduiți la moșie. Stăpînii au fugit și ne-au lăsat în mijlocul cîmpului.

— De ! Vor fi fugit !

Apoi auziră în curte :

— Du-te mă Toadere și spune-i părintelui.

Capetele se retraseră în umbră de la gard, și străinii rămaseră să aștepte în uliță. Așteptară mult. În raza lanternei se vedeau jucînd tot mai deși fulgii albi de nea.

Într-un tîrziu auziră glasuri în curte cari mînau cîinii la o parte, și o cheie se învîrte în zarul porțiții. Apoi se auzi trăgîndu-se și un zăvor mai greu.

În curte nu erau trei, ci șase țărani voinici, cu căciunile înfundate în cap, în cojoace, cu furci de fier în mînă. Casa era adînc în curte, în ograda largă.

Fură duși printr-o tindă întunecată, copilul cu lanterna era înaintea, și intrară într-o cameră largă, spațioasă, cu mobilă puțină. Îi întîmpină un preot către șaptezeci de ani, cu fața întristată încadrată într-o barbă albă, stufoasă.

Străinii dădură binețe, se prezentară și fură poștiți să șadă pe o laviță albă de brad, după masă.

Bătrînul îi privea întristat, ascultînd povestea lor.

— Ne-a răscolit Dumnezeu în toată lumea pe noi, pe moldoveni — oftă el la sfîrșit. — Dumneavoastră v-ați luat lumea în cap tocmai din Ardeal, iar noi, cei de ici, cînd ne-am lua-o nici n-am mai avea unde ne duce. Am o fată la Odessa, la școli înalte. Nu mai știu nimic de ea de șase săptămîni. Am alta măritată pe la Bolgrad. Nu mai știu nici de ea nimic.

— Da, doamna preuteasă ?

— E moartă de zece ani. Am rămas singur cuc. Și acum au mai venit și vremurile astea ale lui Antihrist. Mai bine să nu mai fii pe lume.

— Vor trece și răutățile astea ! — zise Manu-tatăl.

— Or trece ori, mai bine, vor veni numai de-amu încolo ! Tare mă tem că numai de-amu vor veni cele mai rele. Acum, și gazdele dumneavoastră au trebuit să fugă !

— Se vede că au auzit la Leova că-i primejdia aproape. Soldații ne-au spus că în noaptea asta vin și vor să prade și să aprindă.

— Vor face-o, că au luat pe rînd toate moșiile și conacurile din jur. Pe unii proprietari pe cari i-au prins i-au mai și împușcat, pe alții i-au chinuit. Vremuri păgîne încep, frații mei, mai bine de nu le-aș fi apucat ! Iată și eu, un biet bătrîn, stau de trei nopți și trei zile cu pază. Ați văzut pe bărbații din curte. Sunt fini ai mei din cununie, și ei s-au legat să-mi apere viața și avutul ce biet mai am.

— Dar cum ? Ți s-ar putea întîmpla vrun rău ? — întrebă neliniștit Scurtu.

— Mi-au trimis vorbă că mă calcă și pe mine.

— Dar bine, dar aici e un sat de creștini, de moldoveni ! Ești părintele lor !

— Nu mai țin seama de nimic, nici ei ! [...]

Se opri o clipă, apoi, privind prin perete :

— Da' eu nu le-oi da de bunăvoie, că-s ale mele. Dacă le-or lua cu puterea, n-am ce face. Dar cei șase fini s-au legat să nu-i lase să-mi calce ograda. Acum poate să încerce în noaptea asta. Că dacă vor da năvală la conac, apoi vor încerca și la mine. Sunt socotit și eu între *burjui*, între oamenii bogați.

Străinii schimbară fețe, privinduse.

— Voiam să te rugăm să ne dai adăpost peste noapte. Suntem cu familiile, cu copii mici.

— Da-v-aș bucuros, că vedeți e larg destul aici. Celălalte odăi îs goale, de cînd mi-am măritat fata. Am dat tot ei, că mie ce-mi mai trebuiesc ? Dar de vin și asupra mea în noaptea asta, nu vă pot lua pe suflet.

Bătrînul se sculă, trecu încet într-o cameră vecină, cu un sfeșnic cu lumina aprinsă în mînă, și, lăsînd ușa deschisă, aduse brînză într-o farfurie, o jumătate de pîne, niște nuci.

— Pofțiți de-ți ospăta ceva, veți fi flămînzi ! — îi îmbie el cu vocea mereu sugrumată de tristețe.

Îmbucară de cîteva ori. Copilul călăuză, îmbiat de preot, începu să spargă nuci.

— Dacă-i așa, vedem că nu se poate — zise părintele Manu cel bătrîn. — Trebuie să ne căutăm alt cortel.

— Da' la voi, măi Ionică, de ce nu pot ?

— Nevestele cu copiii ni-s acolo.

— Da' zice mama că n-are unde-i culca, n-are așternuturi și nu-i poate pune pe pămîntul gol.

— De, n-o avea, vremuri grele ! Și a început chiar acum și frigul. Poate că s-a pune iarna.

— Oare la cine să mai întrebăm, părinte ? — zise copilul.

Bătrînul se gîndi și-i spuse vro trei nume.

Mulțumiră, își luară seara bună și ieșiră, petrecuți de aceeași paznici cari apărură din întuneric.

Călăuza porni iar înainte. După vreo jumătate de ceas, se întoarseră iar la gospodarul în curtea căruia intrase carul. Nu voi nimeni să-i primească. Toți erau îngrijorați pe unde au umblat, și păreau că stau la pîndă.

Se culcară cum putură jos pe fața casei, și, parcă fu ceva nefiresc, adormiră toți trei pînă ai număra la zece. Cînd veni gospodina cu ceva de mîncare să cîneze, ei sforăiau.

În noaptea aceea fu prădat și aprins nu numai conacul și acareturile fraților Marcu, ci încă trei din împrejurimi. Din Ciorogani puțini înși fuseseră la jaf acolo, ci la alte moșii din împrejurimi. La moșia bătrînului Dancu veniră jefuitori din alte sate.

Dimineța cei trei preoți porniră prin sat să afle locuință sau vrun car, vro căruță care să-i ducă pînă la Prut, la Leova, unde auziseră că este un pod. Și acolo ce vor face ? Cum vor trece granița ? Cel puțin poate se vor întîlni cu gazdele lor.

Se despărțiră. Părintele Scurtu căuta într-o parte de sat, tatăl cu fiul într-o altă parte. Cum nu aveau nici o haină preotească, lumea se uita chiorîș după ei. Uneori auzeau șoptind în urma lor : *burjuî*. Dar norocul lor, erau foarte puțini oameni pe stradă, și chiar în sat. Părea mai mult un sat pustiu.

Pe la amiază părintele Scurtu întîlni un om îmbrăcat într-un port care aducea cu cel din părțile Săliștei,

cu cioareci albi de pănură, cu cămașa curată frumos încrețită, cu vestă neagră și haină de postav. Avea și ceas de buzunar, cu un lanț de nichel.

Omul se opri mirat în drum cînd îl văzu, și se apropie de el.

— Căutați pe cineva ? Bună ziua ! Sunteți preot, dacă nu mă înșel ! — zise el cu fața luminoasă.

— Da, sunt preot și aș căuta un cvartir pînă aș afla o căruță sau un car, să mă ducă undeva.

— Acum nu veți afla nimic ! Toate carele și căruțele sunt duse după jaf pe la conacuri. Noaptea asta au fost prădate vro cinci moșii, începînd cu cea de la noi.

Părintele Scurtu îi spuse în cîteva cuvinte cine erau, și cum au trebuit să fugă de la conac.

— Știi ce părinte ? Să poftiți la mine pînă veți găsi un car. Mă țin și eu de biserică. Sunt cîntărețul ei.

— Ești ardelean dumneata ?

— Pentru ce ? Pentru hainele astea ? Nu, sunt de-aici din sat. Da' am văzut la mărginenii cari veneau pe la moșia lui Dancu, și mi-a plăcut. Cum zic, să poftiți pe la noi ! Acolo veți fi în siguranță, căci sunt un om sărac, și de la mine n-au ce lua !

Părintele îi mulțumi mișcat, și porni cu el să vadă casa. Era o căsuță mică, albă, pe o muche mai ridicată, cu două cămăruțe și o bucătărie de vară, numai cît un cuib. Străluceau toate de curate.

Îl întîmpină o femeie mărunțică, cu mișcări iuți, cu ochi luminoși albaștri. În camera din nainte mai erau două fete, una ca de treisprezece, alta ca de șasesprezece ani.

— Familia mea — zise cîntărețul bisericii.

Apoi îi spuse nevastei de ce e vorba.

— Vai de mine, da-i primim cu toată plăcerea. Nu-i vorba e cam strîmtoare, dar oamenii buni încap și-ntr-un loc mai strîmt — zise femeia.

— Numai o zi, două, pînă putem afla un car să ne ducă la Leova. Vrem să trecem Prutul în Moldova.

— Da' și pentru mai multe zile, căci doar creștini și moldoveni suntem cu toții — se grăbi gazda să răspundă.

Ochii celor două fete rîdeau luminoși albaștri ca și ai mamei lor¹. Aveau obraji albi, fini, părea că sunt nește domnișoare.

Părintele Scurtu află încă în aceeași seară că soția cîntărețului se trăgea dintr-o familie preotească, dintr-un sat vecin, iar strămoșul lui a fost preot chiar aici în sat.

Le puseră la dispoziție camera din nainte, mai mare, și fură încunjurați de o dragoste și bunăvoință care-i mișcă adînc.

Înțelese numaidecît că gazda era un om cu frumoase cunoștințe, încă înainte de a-i arăta mica lui bibliotecă vro șasezeci de cărțicele, între cari descoperi, spre uimirea lui, și calendare tipărite la Sibiu, și volume din biblioteca poporală a «Astrei» transilvănene.

— Da, pe la moș Dancu veneau mereu români transilvăneni din părțile Săliștei și a Sibiului. De la el am călindarele și cărțicelele.

Era un om care se interesa de tot ce putea afla din viața românească. Părintele Scurtu nu mai biruia să-i răspundă la întrebări, pînă după miezul nopții. Cîntărețul aduse vin, nevastă-sa făcu tocană de pui și plăcinte. În-tîlnirea aceasta fu schimbată într-o adevărată sărbătoare. Fata cea mai mare, Anisia, cîntă vro două balade bătrînești cu o voce fermecătoare. Melodia aducea puțin, era învăluită și tulburătoare, ca ale unor cîntece rusești pe cari le-a auzit de la soldați.

Părintele Scurtu trebui să-i povestească ce s-a mai petrecut prin Ardeal de cînd a izbucnit în 1914 războiul, de cînd n-au mai putut veni ardeleni pe la frații Marcu, cum s-au mai apărat de unguri, cum a început războiul României, cît de adînc au intrat trupele românești în Ardeal, cum s-au refugiat, pe unde au umblat, ce-au pătimit. Se interesă cu sete de toate.

Soția și cele două fete ascultau mișcate și adeseori lăcrimau. [...]

— De, omul e la jocul valurilor vieții, sau cel puțin așa ni se pare nouă. Pleci la drum și nu știi unde ajungi. Eu însă cred, părinte, că, pînă la sfîrșit, tot ajungi unde ești vrednic și unde voiește Dumnezeu. Iată că România

¹ În manuscris : sale (n. ed.)

a început războiul pentru a-i dezrobi pe frații din Ardeal... [...] Dar cine poate cunoaște viitorul? Dacă Dumnezeu ne va afla vrednici, poate să vină și eliberarea Transilvaniei. [...]

Cu cât îl asculta mai mult, părintelui Scurtu îi părea că suferea o iluzie. Cîntărețul acesta trebuia să fie un intelectual deghizat. Încă nu aflate, de cînd a părăsit Moldova, un român prin care să grăiască așa de limpede simțirea națională, și să fie atît de bine informat de situație. Sau era numai inteligența lui firească ce-i strălucea în față și în priviri, contactul cu ardelenii cari trăiau ori veneau pe la moșia lui Dancu și lectura lui? [...]

— M-am mirat într-adevăr și eu, cum au trebuit să fugă și frații Marcu dintr-o regiune curat românească. Nu erau bine văzuți de țărani?

— Hm! Dacă ar mai fi trăit bătrînul Dancu, poate nu era în primejdie. Era respectat în tot jurul. Sunt oameni buni și frații Marcu, mai ales Ion, dar n-au mai ținut legăturile cu țărănimea cum le-a întemeiat bătrînul. De altfel, știu eu! Nebunia asta generală, din Rusia, li s-a urcat și moldovenilor la cap. Flacăra răului trece prin inimile oamenilor ca prin vreascuri. Totuși se vorbește în sat că din Ciorogani numai foarte puțini, coadele satului, au mers să jefuiască la ei. Au venit oameni din satele mai depărtate.

— Ce se vorbește? Au prădat tot?

— O nenorocire și mai mare! Încăi, dacă ar fi prădat întîii! Dar cei sosiți întîii după ce au pus mîna pe ce au voit, au dat foc. Au dat foc beciului, coșarelor cu porumb, caselor. Numai în beci era o avere! Ei bine, s-au topit, au ars și s-au amestecat cu cenușe și burdufurile de brînză, și putinele cu unt. Coperișul aprins a căzut pe beci, au ars grinzile și tot jăraticul a căzut și a acoperit bunătățile dinlăuntru. Le-ai văzut?

— Da! Și încă ne simțeam cu păcat că la plecare am luat și noi cîte-un burduf de brînză.

— S-a ales nimic de tot ce a fost înlăuntru. Și coșarele cu porumb au ars, puțin s-a mai putut mîntui. Asta spun eu, e o nebulie mare acum pe lume [...]. Cînd Dumnezeu ia mintea oamenilor o face pentru a-i bate

nu pentru a-i scăpa de la perire. Închipuie-ți că au stricat și moara neamțului și i-au dat foc.

— A lui Hanț ?

— Da. Nu mai este alta decît la o depărtare de treizeci de kilometri, dacă va mai fi rămas și aceea. Acum cei cari au ars-o, unde vor mai măcina, căci toate satele din jur veneau aici la moară. Vor trebui să se întoarcă la morile de vînt dar și acelea vor trebui întîi reparate, căci nu mai sunt folosite de mulți ani. Iată cît e de mare nebunia. [...]

Femeile se culcaseră de mult și ei tot vorbeau încă lingă un pahar de vin.

— Mi-e și rușine ce s-a petrecut și la noi în sat. Oamenii auvîți au pornit și ei cu carele după jaf, ca și cei săraci cu sacul. Ai auzit în ia-seară cum mugesc vitele prin curți. Sunt tot vite străine, răpite de pe la moșii, de la proprietari. Mulțumesc lui Dumnezeu, sunt om sărac, dar nu s-a apropiat de mine nici gîndul păcatului. Pentru ce ne-am lăcomi la averea altuia ?

— Se temea și părintele. Nu știi, a pățit ceva ?

— Au mers niște prăpădiți și la sfinția-sa, dar i-au alungat paznicii, niște fini ai părintelui, oameni de omenie. Vezi că așa e orice nebunie cînd dă peste oameni ca o boală molipsitoare : se întinde ca pîrjolul.

A doua și a treia zi părintele Scurtu umblă zadarnic prin sat să afle vrun cărăuș. Nu aflară nici ceilalți doi preoți, cari își găsiseră și ei un adăpost. Rudenia doamnei Marcu nu avea de gînd să meargă mai departe. Rămînea cu tot ce-a mai putut salva de la conac, aici la românul la care a tras carul. Cîntărețul căută și el car, dar nu află.

În cele două zile cît a umblat zadarnic prin sat părintele Scurtu nu întîlni decît oameni întunecați, cu priviri încruntate, cari se uitau lung după el. Satul răsuna de mugetul vitelor străine, de nechezatul cailor. Pe uliți erau dîre lungi de grîu, de porumb, de fasole, de orz, cum se risipiseră din care ori din saci sparți. Părintelui Scurtu îi părea că respiră o atmosferă grea, apăsătoare. Unii țărani nici nu voiau să stea de vorbă cu el cînd îi întreba de cărăușie. De altfel în cele două zile carele se țeseau mereu pe ulițele satului. Unele încărcate cu jaf,

intrau, altele goale ieșeau. Oamenii cari mînau vitele erau toți tăcuți, cu fețele și privirile încruntate.

Ostenit de alergare, înfricat că nu va mai putea pleca din satul acesta, subț continuă priveliște a oamenilor încrundați, cari păreau că stau la pîndă, în posomorîrea văzduhului rece care cernea rar fire de zăpadă, la un moment dat preotului îi veni un gînd năstrușnic, care-l făcu să se oprească în drum : dar dacă tot ce vede e viața normală a omului, și toate preocupările superioare ale vieții nu sunt decît închipuiri cu cari ne mințim pe noi înșine ? Dacă ar fi ca unul dintre țărani aceștia, nu s-ar mai gîndi la cărăuș, la trecerea în Moldova, la ce va fi cu România, ci s-ar pune în rînd cu ei, s-ar face o apă și un pămînt cu ei și ar scăpa odată pentru totdeauna de deșarta frămîntare superioară omenească ?

Pe-o clipă avu senzația că aprobă în conștiință acest raționament și-și zise că nu va mai pleca nicăiri. Dar în clipa următoare se trezi și se înspăimîntă de gîndul lui. Să fie molipsirea nebuniei ce-i cuprinde pe toți, de care vorbise cîntărețul ?

Își făcu, în gînd, cruce și porni mai departe. «Un moment de slăbiciune și de descurajare» — își zise el.

În sfîrșit, a treia zi gazda îi aduse un cărăuș, și porniră, despărțindu-se cu greu de familia cîntărețului. Cele două zile petrecute aici rămaseră ca un ochi de senin și de lumină printre nori în amintirea celor doi soți.

Pe drum, după ce ieșiră din sat, omul care mîna caii se întoarse spre ei și zise :

— Acum, eu m-am hotărit să vă duc pînă la Leova, orice s-ar întîmpla.

— Dar ce-ar putea să se întîmple ? — întrebă Scurtu.

— M-au desmîntat mulți să nu plec.

— Dar, pentru ce ?

— Ce credeți dumneavoastră, pentru ce n-ați aflat încă nici un cărăuș pînă acum ?

— Păi, toate carele erau după cărat de pe la conace.

— Nu toate. Carul meu și caii nu s-au mișcat din curte. Mai sunt și alții cari n-au jefuit nimic. Dar oamenii se temeau să vă ducă.

— Și pentru ce ?

— Ieşise vorba că nu sunteţi bejenari, ci boieri cari aţi fugit de la moşie. Că sunteţi *burjui*. Şi acum răspunde cu capul oricine vrea să scape pe un burjui, cum le zic ei la boieri. Dar eu am văzut că sunteţi pribegi şi oameni necăjiţi. Eu am un frate peste Prut, în Moldova. Suntem din Moldova.

— Auzi minune ! Cîntăreţul nu mi-a pomenit despre asta.

— Nu, că nu voia să vă înspăimînte. Apoi eu tot nădăjduiesc de la Dumnezeu că vom ajunge în pace la Leova. Pe urmă acolo este pod peste apa Prutului.

Cei doi soţi îşi aruncară o privire. Îşi întoarseră şi copiii capul spre ei, îngrijoraţi.

— Vom merge în pace, bade Vasile, că mai este şi Dumnezeu deasupra ! — zise Scurtu. — Dar dumnitale îţi rămînem foarte mulţămitori.

— Păi oamenii trebuie să se ajute la necaz ! — răspunse românul. Îşi întoarse faţa spre cai şi-i struni.

Trecură, pînă la Leova, prin două sate. Vite străine mugeau şi aici prin curţi. Aceleaşi feţe încruntate la oameni, aceleaşi priviri lungi după ei, ca şi în Ciorogani.

Trecură şi printr-o pădure de stejar destul de pipernicită. Era presărată cu ţărani cari tăiau copacii nu de la tulpină, ci ca de la un metru deasupra. Cioturile triste umpleau pădurea. La trecerea căruţei fiecare se oprea din tăiat, şi, cu securea în mînă se uita crunt la călători. Părintele Scurtu simţi un fior de frig. Erau priviri rele, duşmănoase. Avusese dreptate cărauşul. Avu senzaţia că vede dulăi cari, stîrniţi de la osul ce-l rodeau, pun labele pe el şi se hîrîie la trecător, gata să sară, gata să muşte.

— I-aţi văzut ? Numai batjocoresc pădurea — zise cărauşul după ce ieşiră la larg, pe cîmp.

— Se grăbesc, taie cum le vine mai uşor.

— Dar s-au schimbat oamenii de nu-i mai cunoşti. Şi asta, aşa, la repezeală. Parcă a dat un vînt rău peste ei.

— E chiar aşa, bade Vasile. Un vînt rău — zise preotul.

Ajunseră cu bine, pe la amiază, în Leova și traseră la un han. Deodată părintele Scurtu tresări și își ridică capul. Pe stradă zări o patrulă de soldați români.

— Da, au trecut românii Prutul — îi zise hangiul pe care-l întrebă, un bulgar sau grec, nu știa, dar vorbea prost românește.

— Când ?

— Numai azi-noapte.

— Cu lupte ?

— A fost puțină pază la pod. Se spune că armata română a trecut și prin alte puncte.

Părintele Scurtu nu se liniști pînă nu întîlni un ofițer român de la care se informă. Da, trecuseră pentru a opri revoluția să treacă și în Moldova.

— Și noi vom putea trece în Moldova ?

— Da' cine sunteți dumneavoastră ?

Scurtu-i spuse.

— Cred că puteți, dar numai de mîine începînd. Să te interesezi dumneata la comenduirea pieții.

— Unde-i ?

— La primărie.

Părea că i-a luat cineva o piatră de moară de pe suflet ! Părea că s-a luminat deodată lumea întreagă. Se grăbi să-i spună Nastasiei.

Apoi începu să întrebe despre proprietarii de la Ciorogani. Auzise că a venit aici și al doilea frate Marcu.

Hangiul de-aici nu știa nimic. Îl îndrumară însă nește femeii la un fel de hotel, un han mai mare. Fuseseră aici amîndoi frații, dar Ion cu nevastă-sa plecaseră mai departe, o luaseră și pe cumnată, căci celalalt frate nu voise să plece mai departe.

— E încă aici ?

— Aici. Pentru ce ?

— Aș vrea să vorbesc cu el. Să-i dau nește vești.

— N-ai cui le da. E beat mort. Nu s-a mai trezit de cînd a venit aici. Puteți să-mi spuneți mie. Mai trece boierul Ion pe-aici.

Preotul îi spuse că s-au mai salvat unele lucruri de la conac, între cari și nește bilete de depunere, și că toate au rămas la rudenia lor, la Măriuța din Ciorogani.

A doua zi trecură podul peste Prut, păzit de soldați români. La capătul podului din Moldova părintele Scurtu se opri gînditor, cu mîna la frunte.

— Ce ai ? — îl întrebă Nastasia văzînd că nu mai pornește.

— Mare minune, Nastasio ! Azi sunt șapte săptămîni în cap de la visul meu.

— Care vis ?

— Cel din Rusia. Carul tras de șapte vaci. Iată ce a însemnat șapte săptămîni ! Sunt azi, cînd am pus piciorul pe pămîntul Moldovei, exact șapte săptămîni de la vis !

— O fi mai mult — se miră femeia.

— Nu-i mai mult, nici cu o zi. Hai să socotim. Se opriră acolo în capul podului și socotiră. Așa era ! Șapte săptămîni în cap !

— Să știi, draga mea, că tot așa se va împlini și cel cu submarinul german.

— Să dea Dumnezeu, Vasile ! Să mai ajungem odată și noi la casa noastră !

L

În loc să ajungă la Sculeni, la tabăra de cercetași, cu o săptămînă înainte de Crăciun, părintele Scurtu cu familia, se treziră în comuna Scobinți, lîngă Hîrlău, ca preot militar la corpul voluntarilor ardeleni.

După ce au trecut Prutul în Moldova, s-au adăpostit în comuna Bumbota de pe malul apei, la un țăran bătrîn — numai el și baba lui. Aveau în curte două clădiri mici. Într-una locuiau bătrînii, cealaltă, cu ordin de la primărie, o descuiară pentru pribegi, nu cu mare plăcere. Era o căsuță curată, cu toată mobila de lipsă înlăuntru. Părea nelocuită de ani. Și un frig rău, care pătrundea în oase ! Îi liniști pe bătrîni că o să grijască bine toate lucrurile, și că nu vor rămînea aici decît pînă va face rost să poată pleca la Iași.

Încă în ziua următoare plecă cu o căruță militară ce se ducea la Huși, și de-acolo luă trenul. Un tren de persoane, dar în ce stare nenorocită era ! Nu mai avea nici un geam, ci fereștile erau bătute cu scînduri. Neîncălzit, ticsit de soldați. Dar erau soldați români, și părintele Scurtu putu să-și afle un loc pe o bancă. După călătoria din Rusia, îi părea că merge acum cu un tren de plăcere. Numai cît era frig și cam îngheță pînă în capitala Moldovei.

Se duse de-a una la Ministerul Instrucției Publice să vadă dacă mai era liber locul de la Sculeni. Era liber încă. Dar cum va veni cu familia din Bumbota ? se interesează directorul cel binevoitor. Tren nu era decît de la Huși. Și cu biete trenuri de azi, pe frigul acesta ! Greu va fi !

— Am văzut și eu în drumul de acum. De la Huși vin. Dar trenurile sunt arhipline și neîncălzite. M-am gîndit că poate cu vrun camion militar ocazional.

— Stai, părinte, să vedem !

Directorul luă telefonul și ceru un oficiu militar. Sună îndelungat, îl tot treceau de la un număr la altul, pînă cînd, în sfîrșit, află adresa bună. Nu ! Nu erau camioane ! Dar chiar la Bumbota este staționat un tren militar. Trei căruțe o să aibă în curînd un drum la Iași — peste trei zile — și cu acelea ar putea veni părintele cu familia. Să treacă părintele pe la oficiul lor, să-i dea un bilet de voie către trenul militar.

— De-aici la Sculeni va fi mai ușor. Poate aflăm chiar un camion — zise bucuros directorul.

Cu biletul de voie în buzunar luă primul tren spre Huși, iar acolo avu norocul să întîlnească un căpitan pe care-l aștepta la gară o căruță militară, și care mergea chiar la Leova. Ofițerul îl luă bucuros cu el. Dar în Huși se opri la niște cunoscuți, și o luară la drum numai după ce căzu înserarea.

Căpitanul umbla întîia oară prin partea locului. Nu cunoștea drumul. O dată cu înserarea se pusese ceață mare, încît abia se vedea înaintea cailor. Pe capră era un soldat mustăcios, om în vrîstă, dintre glotași, care se lă-

uda că știe drumul. Cum nu l-ar ști cînd numai azi-noapte l-a făcut, venind după domnul căpitan ?

— Să vezi să-l știi, că eu nu-l cînesc — zise ofițerul. Era bine dispus, cam înfierbîntat de vin, căci la cînoscuții unde se opriră în Huși, trebuise să închine și de la botul calului. Nu-l lăsaseră doi tineri și o domnișoară, cari îl însoțiseră pînă la căruță.

Dealurile rotunde de deasupra Hușilor erau înecate în neguri. Și mereu veneau încrucișări de drumuri.

— Măi băiete, să vezi să nu rătăcim că te-a luat mama dracului ! — zicea din cînd în cînd căpitanul, în vreme ce îl descosea pe părintele Scurtu de pățaniile lui.

— N-aveți grije, don' căpitan ! Ce ? Sunt copil ?

Dar, după vrun ceas de drum, întîlniră un car cu boi. Căpitanul îl întrebă dacă au luat direcția cea bună.

— Da' de unde, domnule căpitan ! Trebuie să întoarceți pînă la încrucișare și pe urmă o luați la stînga.

— Vezi, boue ! Spuncai că știi drumul, se năpusti ofițerul. Întoarce, n-ai auzit ? Am făcut o jumătate de ceas de-ajaba.

— De negura asta, domnule căpitan ! — răspunse sfios omul.

— Negură, nenegură, o să-ți arăt eu cînd vom sosi. Vreai să ne porți toată noaptea peste cîmp, la plimbare ? De plimbare ne arde nouă acum ?

Mai trebuiă să întotarcă încă de două ori din drumul rătăcit și ofițerul, luat și de băutură peșemne, îl țigăni pe soldat ca la ușa cortului și-l încărcă de amenințări că ce pedeapsă îi va da el, numai să ajungă odată la destinație.

Părintele Scurtu se îngrozi de-atîta sudalmă, de furia căpitanului și-i era milă de soldat. Desigur noaptea și negura erau de vină.

Dar omul rămînea nepăsător pe capră și-și vedea de cai. În sfîrșit ajunseră într-un sat unde aveau să rămîna pînă dimineața și să hodinească și caii.

Care nu-i fu mirarea părintelui Scurtu cînd abea coborîți din căruță, căpitanul se apropie de soldat, crezu că îl va lua la bătaie, dar ofițerul începu să-l întrebe prietenos :

— Măi leat, da' mîncat-ai tu ceva azi ?

— Mîncat, azi-dimineață, don' căpitan, să trăiți !

— Și de-atunci nimic ?

Repede chemă pe gazdă și-i porunci să-i aducă omului de mîncare. Numai într-un tîrziu își aduse aminte că nici el nici preotul n-au mîncat. Și era către miezul nopții.

Soldatul mîncă la o mescioară, și părintele Scurtu, folosindu-se de ieșirea din cameră a căpitanului, zise soldatului :

— Credeam că te și mănîncă pe drum, și iată că pe dumneata te-a omenit întîi. _

Omul înălță nepăsător din umeri.

— Așa-s ofițerii noștri, părinte, răi de gură dar buni de inimă. Le cunoaștem noi felul lor ! Da' negura asta ! Și nu-s nici eu din părțile acestea. Am făcut întîia oară drumul cînd am venit încoa', și tot noaptea ! Altfel nu-l greșeam cu toată negura !

Din Bumbota plecară peste trei zile cu căruțele acelea militare. Se bucurară cu toții : era peste puțină să încălzească camera aceea cu jipi — singurul material de foc ce-l putuse afla Ionică prin sat. Coceni de porumb, ogrinții ce rămîneau din ieslea vitelor. Și cuptorul făcea un fum groaznic, încît trebuia să stea cu ușa mereu deschisă. Bătrînii se încuiaseră în locuința lor, nu voiseră să le dea nici un ajutor, nici să le aducă o cofă cu apă din Prut, care trecea pe lîngă grădina lor. Nastasia era cu ochii roșii de atîta fum.

Dar drumul cu căruțele ținu trei zile și fu nespus de greu ! Burnița mereu și era frig. Firele de telegraf de pe lîngă drum atîrnau îmbrăcate în promoroacă înghețată, ca nește funii groase și grele. Pădurile pe lîngă cari ducea drumul, stăteau cu crengile plecate gata să se rupă de greutatea zloatei ce înghețase pe ele. Drumul, urcușurile și coborișurile mai ales, prinseră un fel de pojghiță de gheață, și caii lunecau mereu, îmbrînceau în genunchi, se răsturnau pe coastă, încurcîndu-se în hamuri. Unora le căzuseră potcoavele de mult, la alții potcoavele erau tocite, și nu aveau în ce se răzima. Bieții căluți se opinteau, cu tuspătru picioarele adunate, cu spinările arcuite, slabi numai oasele, și trămurau, în vreme ce aburul se ridica mereu din osteneala lor.

— S-a isprăvit ! Nu mai merge așa — zise preotul cînd coborîră cu mare chin într-un sat și văzu o fierărie. Eu mă mir cum ați plecat la un drum ca ăsta cu caii nepotcoviți ! E păcat de Dumnezeu.

— Da' ce să fi făcut, dacă-i orden și potcoave nu avem ?

— Nu ați avut la tabără potcoave ?

— De mult !

— Trebuie să-i potcovim aici.

— Da' cine-i potcovește de-ajaba ?

— Vom plăti !

— Noi însă nu avem cu ce.

— Voi plăti eu. Du-te și întreabă dacă ni-i pot potcovi.

Un soldat se duse la făuriște și se întorse în grabă.

— E făuriștea boierului, nu a satului. Nu se poate numai dacă dă voie boierul. Locuiește aici în sat.

Opriră toate trei căruțele și preotul porni la boierul. Era o casă simplă, bătrîncască, foarte curată și foarte liniștită. Un domn blînd, de vro șasezeci de ani, cu o înfățișare plină de noblețe și bunătate, ascultă plîngerea și porunci unui servitor să meargă la covăcie să spună că dă voie să fie potcoviți caii de la toate trei căruțele.

— Părintele Scurtu se interesă de preț. Voia să vadă dacă avea atîția bani.

— Nu veți plăti nimic. Doar sunt ai țării, ai țării acesteia nenorocite !

Preotul mulțumi și-și luă rămas bun.

— Dar poștește și rămîi aici pînă vor potcovi caii. O să țină o vreme.

— Mulțumesc, dar trebuie să mă duc la copii, să nu se îngrijoreze de lipsa mea.

— Și cum ? Ești cu copii ?

— Cu soția și trei copii.

— Te rog să-i aduci și pe ei aici. Se vor mai încălzi pînă isprăvesc cu potcovitul. De cînd sunteți pe drum ?

— Asta-i a treia zi.

— Doamne sfinte ! A treia zi ! Poștește și-i adu pe toți aici.

Nastasia se codi mult. Cum să intre într-o casă de oameni în halul în care erau ? De ce a promis ? Ce mai

om și el ! Să nu se gîndească la atîta lucru ! Uite la ea, uite la copii ! Sunt cu toții ca de la ușa cortului.

— Draga mea, se pare om înțelegător și bun. Vino căci ne așteaptă.

Fură duși într-o cameră largă cu masa așternută pentru prînz. Era ceasul unu dup-amiază. Cînd văzu, Nastasiei îi veni să leșine. Cum să șadă ei la masă ? Să fi știut, n-ar fi venit în ruptul capului.

Dar împotriva temerilor ei, nu auziră decît vorbe bune, de compătimire și mîngîiere. Părea că nimeni nu vede în ce hal era ea, copiii, bărbatul. Pe lîngă domnul cu care vorbise Scurtu, mai era o doamnă bătrînă, îmbrăcată simplu într-o rochie neagră, și un bărbat ca la vro treizeci de ani. Aveau la masă jumări, tocăniță de pui și mămăliguță ca aurul. Încă n-au mîncat în viața lor așa mămăligă fină și bună !

— Adică sunt din Transilvania și vin din Rusia și Basarabia ! — se mira doamna. — Cu trei copii mici ! Ce canon ! Ce nenorocire ! Cîtă lume românească n-a fost pornită de la casele lor ! Ce vremuri cumplite de bejenie !

Stăpînul casei o privi îngăduitor.

— Dar, draga mea, vremurile le fac oamenii. Greu va răspunde în fața istoriei Brătianu ! Cînd putea să meargă la biruință sigură cu germanii, și azi să avem țara necotropită ! [...] Să nu fie cu supărare, părinte ! Avem cu toții idealul unirii Transilvaniei. Dar în actualul război șansele erau ale Germaniei, și Brătianu trebuia să vadă cum au văzut alții. [...]

— Dar România, după cîte știu, nici n-a declarat război Germaniei — îndrăzni părintele Scurtu. — România n-a avut nimic de împărțit cu Germania.

— Dar e tot atît, părinte. Rusia era dușmana ei și mergînd noi cu rușii trebuia să ne atace. Acum dacă se prăbușește Rusia, dacă se întoarce roata norocului, tot cu ajutorul Germaniei vom ieși din dezastru. Numai cît în cazul acesta Brătianu trebuie să plece și să-și aștepte sentința.

Nastasia răspundea cu cîte un cuvînt la întrebările doamnei. Cînd se simțea în ce hal se află, cu ce e îmbrăcată, o strîngea ceva de grumaz, și fiecare cuvînt era un

chin. Răsufila numai cînd doamna o asculta și ea, sau participa la conversație. Se mai adăugase la strîmtorarea ei împrejurarea că fetița începuse să se scarpine, și trebuia să-i ia mereu mînuța de pe unde umbla cu ea. Se gîndi înfiorată că iar se vor fi umplut de insecte, de la soldați, în căruțele acelea ! De cînd îi veni gîndul acesta stătea ca pe jar, și suspină ușurată cînd se sculară de la masă și putură pleca.

Mai tîrziu părintele Scurtu înțelesese că fuseseră în casa unui fost ministru conservator, și-i păru bine că a fost rezervat și nu și-a făcut mărturisirea lui politică, ea rămăsese, cu toate suferințele prin cari trecuse, neschimbată. «Nu ! — îi venea lui mereu să zică, la masă — Brătianu nu a greșit ! România nu putea merge decît pe drumul pe care a mers, cu prețul oricărui jertfe !»

Cînd ajunseră la căruțe caii era potcoviți și odihniți, și porniră numaidecît la drum, crescûți în ochii soldaților, cînd văzură la cine au fost invitați.

Ajunseră la Iași încă în aceeași seară, dormiră peste noapte la un preot cunoscut de la Rîmnîcu-Vîlcea, refugiat și el la Iași, iar dimineața următoare plecă la minister să vadă ce posibilitate avea pentru a merge la Sculeni.

Cel dintîi cunoscut pe care-l întîlni în drum fu Vasile Pleșa, ardeleanul cooperatist la care dormise cînd a fost la Iași.

— Uite-uite, ce mai noroc pe capul nostru ! Bună dimineața, părinte Scurtule ! Chiar avem lipsă de un preot, și nu întîlneam pe nici unul de-al nostru ! De unde vii ? Nu te-am mai văzut din primăvară la Iași.

— Vin din Rusia și Basarabia.

— Nu mai spune ! Ai fost și dumneata cu cei evacuați ?

— Da, și numai acum mă întorc. Sunt chiar în drum.

— Unde ?

— La Sculeni.

— Și ce să faci acolo ?

Preotul îi spuse.

— Lasă-l în pustie Sculeni. Dumneata să vii la noi la Corpul voluntarilor. Avem un preot și ne mai trebuie unul. Avem două regimente înființate pînă acum.

— Dar ce să fac eu acolo ?

— Cum, ce să faci ? Preot militar la un regiment. Ne și poruncise generalul să nu ne întoarcem în seara asta cu camionul fără un preot. Dumnezeu mi te-a scos în drum. Și, ce potriveală, frate ! Vii și dumneata din Rusia ca și noi. Cînd ai sosit în Iași ?

— Aseară.

— Și unde ai tras ? Nu puteai veni la mine ?

— Dar nu sunt singur, domnule Pleșa, sunt cu soția și cu copiii. La corp, pot veni cu familia ?

Pleșa se gîndi o clipă.

— Cum să nu poți ! Un cvartir îți trebuie și așa. O să aranjăm noi, n-avea nici o grije. Pe dup-amiazi să fii gata de plecare. Unde spui că ai tras ?

Îi spuse cum se chema biserica în curtea căreia locuia, într-o căsuță cu două camere, familia preotului de la Rimnic.

— Ei bine, așa pe la trei, venim cu camionul și vă luăm.

— Avem și bagaj, domnule Pleșa.

— Luăm și bagajul, se-nțelege. Este loc.

— Dar bine, preot militar, înseamnă un post oficial. E nevoie de o numire, cred.

— Vine și numirea, n-avea dumneata nici o grije.

Scurtu se gîndea : oare bine face să-și schimbe a doua oară drumul și destinația ? Prima oară a văzut că a greșit. Ar trebui să o întrebe întii și pe Nastasia.

Dar amintindu-și de ea îi veni numaidecît în minte fratele ei, avocatul Liviu Macrea.

— Spui, domnule Pleșa, că sunt constituite două regimente de ardeleni pînă acum ? Au venit toți din tabără, de la Darnița ?

— N-au sosit încă toți. Tot vine cîte-un transport.

— Dar nu știi unul Liviu Macrea n-a sosit ?

— Liviu Macrea ? Avocatul ? Cum nu ! E acolo cu ceilalți. Mi se pare e la Regimentul 2 — Turda. Chiar regimentul care n-are încă preot și la care te ducem pe dumneata. Dar de ce întrebi ? Îl cunoști ?

— Mi-e cumnat.

— Nu mai spune ! Apoi e minunat !

— A venit de mult ?

— Prin septembrie, mi se pare.

Scurtu era sigur acum că se va învoi și Nastasia.

— Bine, domnule Pleșa, dacă zici dumneata, să viu !

— O să fie bine. O să fim toți împreună. Așadar pe la trei să fiți gata !

— Am înțales.

— Și acum, unde mergi ?

— Trebuia să mă duc la minister să avizez că renunț la Sculeni, să nu mai rețină locul pentru mine.

— Du-te și renunță ! Dar crezi că ți-au reținut vrun loc ? Unde se poate reține acum un loc ?

— Mi-au promis încă înainte cu vro două luni.

Pleșa începu să rîdă.

— Cu două luni ! Dacă va fi fost vrun loc se va fi ocupat de o sută de ori pînă acum. Ce vrei, pe îmbulzeala asta. Și în cap de iarnă ?

Preotul nu-i mai spuse că s-a informat și numai cu cîteva zile înainte și că locul era liber încă.

— Totuși, trebuie să avizez.

— Da, du-te, du-te ! E cinstit și ardelenesc lucru să fie omul corect între toate împrejurările. Dar nu uita, să fiți la trei gata. Treccm pe-acolo cu camionul să vă luăm.

Se despărțiră la o încrucișare de străzi.

Directorul cel binevoitor din minister nu se supără.

— Poate să fie mai bine acolo, părinte.

— Am la Corp și un cumnat care a venit din Rusia, un frate al soției mele. Nu l-a mai văzut de la izbucnirea războiului, din 1914.

— Cu atît mai bine. Veți fi în familie, veți suporta mai ușor povara zilelor de azi.

Nastasia întineri cînd auzi vestea deși era disperată. Toată ziua cercetă hăinuțele copilei, ale Laurei, ale celorlalți doi. Și află pretutindenea insecte, deși nu prea multe. În frig, în căruță, se învăluiseră și în nește pături date de soldați. De-aici venise nenorocirea. Desigur va avea și ea și bărbatul său. Dar cum s-ar putea căuta aici ? Numai de n-ar fi pătruns și în bagaje !

Pe la trei după-amiazi veni camionul și-i luă. Afară de Vasile Pleșa mai erau vro șase ofițeri, toți băieți tineri.

Îl cunoșteau cu toții pe Liviu Macrea, și se bucurară că era cumnatul părintelui.

— Ce mai om ! Să tot trăiești cu el — zise unul dintre ofițeri.

— Da ! Un băiat vărativ ! Ce bucurie pe capul lui cînd vă va vedea ! Auzise că sunteți evacuați în Rusia.

— Da ? Știa că am venit în țară ?

— Știa și regreta mult că nu v-a apucat încă aici. Spunea că nu v-ar fi lăsat să plecați.

— Hm se vede că de ce-i este scris omului nu scapă — oftă părintele.

— Cum ? Dumneata ca preot crezi în soartă ? — se miră Vasile Pleșa. — Eu nu cred în soartă ! Eu cred că soarta și-o poate face fiecare om. Și om, și popor.

— Soartă, nu în înțăles păgîn, ci creștin, domnule Pleșa. Adică în rînduiala și purtarea de grije a lui Dumnezeu.

De cu seară se înseninase și se pusese un ger strașnic. Era în ziua de patrusprezece decembrie, [...]

Camionul mergea în satul unde era cantonat regimentul 2 — Turda, cu numele Scobinți, aproape de Hîrlău. Acolo locuia și avocatul locotenent Liviu Macrea.

Din vorbă în vorbă părintele Scurtu se trezi că le povestește și lor visurile lui simbolice, începînd cu șefa de la gară, schimbată în statuie uriașă, pînă la submarinul german. Nastasia se simțea jenată. Ce vor crede tinerii aceștia — numai Vasile Pleșa era un om mai în vîrstă — despre un preot care-și istorisește visurile ? Nu vor rîde de el ?

Dar văzu că nu rîd, ci-l ascultă cu toții cu un interes extraordinar. Se pare că omul trecut prin grele încercări și prin primejdii de moarte ajunge mai credul, mai copil ca alții, își zicea ea, văzînd interesul cu care-l ascultau pe soțul său. De altfel ceva trebuia să fie în visurile acestea, își zicea ea. Mai ales cel cu carul și cu cele șapte vaci, era de-o precizie într-adevăr uimitoare.

— Să știi părinte că se-plinește și cel cu submarinul german — zise la sfîrșit Vasile Pleșa. — Puterile din apus vor învinge și cu ele va învinge și România mare. Strașnice visuri, părinte, n-am ce zice !

Copiii, deși învăliți în pături, începură să scîncească de frig¹. Le înghețaseră picioarele.

— Numai puțin, numai un pic, dragii mei și ajungem, îi îmbuna Vasile Pleșa, zgriburind și el în uniforma militară, cu manta cam subțire. Dar ce ger s-a mai lăsat ! Să nu dea Dumnezeu să mai vină o iarnă ca cea din anul trecut, că praf s-alege din noi !

Ajunseră către miezul nopții, și familia lui Scurtu trase în casa unde locuia fratele Nastasiei.

Se dezghețară cu toții și de căldura din odaia largă și de bucuria revederii, și de vinul încălzit, pipărat și îndulcit, pe care-l pregăti numai decît fratele Nastasiei.

După ce cinară și se săturară de poveste, se puseră cu toții să purece mai întii vestmintele copiilor, apoi pe ale lor.

— Lăsați pe mine, că-s meșter al dracului în treaba asta ! — zicea cumnatul părintelui cu vocea serioasă. — De mine vă asigur că nu scapă unul, să fie virit și în cusătura cea mai ascunsă.

— Nu cred să fi ajuns încă la cusături Liviu, că-s numai de două-trei zile — spuse Nastasia zîmbind.

— Atîrnă de ce soi sunt. Eu i-am clasat în trei categorii. Întîia categorie...

Și Liviu începu să descrie toate trei categoriile cu niște amănunte ce-i făcură să se prăpădească de ris. Rideau și băieții din culcușurile lor.

— Nu te-ai schimbat, dragă Liviu, nu te-ai schimbat deloc — zise cu bucurie Nastasia. Ți-a dat Dumnezeu o fire bună.

— Dar ce credeți, de cînd îi studiez eu ? Din Galiția, la vro două luni abea de la începerea războiului. Aș putea să țin o disertație savantă despre ei, și din punctul de vedere al naționalității. Cei rutenești...

Și începu să-i descrie pe cei rutenești, pe cei polonezi, și stăruia mai mult asupra celor rusești, în vreme ce Nastasia rîdea cu lacrimi.

— Bată-te norocul să te bată. Tot tu ai rămas !

Vorbiră apoi despre nădejdlile viitorului și avocatul se dovedi a fi foarte optimist.

¹ În manuscris : fir (n. ed.).

— Am visat că am cumpărat o turmă de măgari, dragii mei, și eu cînd oi visa măgar totdeauna trebuie să am un cîștig, și anume de unde nici nu mă aștept. Acum, că visez animale, e ușor de înțeles, fiindcă, cum știți, eu am fost la aprovizionare, și am cumpărat prin Galiția multe vite. Dar măgari n-am cumpărat în viața mea. Și în vis, am ajuns să cumpăr deodată o turmă întreagă pentru armata română, căci visul l-am avut după ce am venit în România, în toamna asta. Dacă un măgar în vis mi-a adus totdeauna noroc, ce vor aduce o turmă armatei române? N-aveți nici o grijă! România va ajunge biruitoare pînă la sfîrșit.

Cei doi soți îl ascultară zîbind.

Advocatul se supără.

— Vă rog, e vorba de un lucru serios. Aici nu mai este nici o glumă.

— Dar și tu crezi în visuri, Liviu? — întrebă Nastasia.

— Visul cu măgar mi-a adus totdeauna cîștig, cum să nu cred? Și, apoi, în vremurile cele de azi cred că-s mai importante semnele ce-ți vin din necunoscut decît argumentele. Dar cine mai crede în visuri?

— Iată, cumnatul tău, deși e preot.

— Pentru că e preot de ce n-ar crede? Sunt și visuri trimise de Dumnezeu.

Părintele Scurtu și le povesti pe ale lui, și Liviu îl ascultă cu cea mai mare atenție.

— Vă rog, aici nu mai e vorba de simple visuri, ci de prevestiri reale în chip de simbol. Sunt extraordinare, pe onoarea mea! Trebuie că ești un om foarte bun la Dumnezeu, cumnate! Acum, în sfîrșit, nu mai regret nici eu nimic!

— Ce să regreti? — întrebă Nastasia.

— Că nu m-am însurat cu rusoaica! Trebuie să știți că era cît p-aci să-i aduc mamei o noră rusoaică, dar numai așa pe vedere, că pe urmă aveam de gînd să mă întorc cu ea iar în Rusia, la moșie.

— La ce moșie?

— La moșia fetei. Trebuie să știți că era fiica unui boier care trăia la țară. Se legase fata de mine lucru mare. Cine moare că ea moare dacă n-o i-au de nevastă!

Îl înduplecase și pe tatăl său. «Pravoslavnic?» — mă întrebase tatăl său. «Pravoslavnic» am răspuns eu și unde nu am început să-mi măsur la cruci ortodoxe! «Harașo! Harașo», zîmbi bătrînul și Sonia mi se agăță de grumazi în fața lui. Era putred de bogat, și numai o fată! Și cum eu mă obicuisem în război cu economia, cu vite multe, cu ținerea socotelilor, mă gîndeam că n-ar fi rău să mai țin și de coada vacii nu numai de a condeiiului ca pînă acum! Dar lucrul de căpetenie era că fata-mi plăcea tare. Era de vro douăzeci și doi de ani, fusese pe la universitate și era umanitaristă. Eu cred că era mai mult socială, dar i-aș fi scos eu ideile din cap, ajuns odată stăpîn pe moșie. Și de m-aș fi însurat cu ea, nu mai intram eu în România mare cîtu-i veacul. Bine că nu m-am însurat. Acum sunt sigur că se face.

— Ce? — întreabă Nastasia.

— România mare. Visul cu submarinul e categoric. Unde mai adaugi apoi măgarii mei.

Cei doi soți rîseră. Nu știau dacă Liviu le povestea o anecdotă sau spunea adevărul. Nu erau siguri nici dacă vîrbea serios de visuri sau nu.

— Și cum te înțelegeai cu fata aceea — întreabă soru-sa zîbind.

— Nemțește, draga mea, că știa nemțește ca o vieneză. Începuse întii cu mine franțuzește — auzise ea că toți românii știu franțuzește — dar eu m-am făcut niz-nai! Atunci a început nemțește. Eram într-un lagăr în satul lor, dar ni se da voie să facem plimbări. Așa am întîlnit-o! Era o fată delicioasă, vă asigur, și se îndrăgostise de mine lulea, ca o rusoaică. Cînd a venit *verbungul* era să se împuște, și am scăpat-o numai asigurînd-o că nu mă duc la Kiev decît să fac niște declarații, cu cîte capete de vite anume m-au luat prinsonier. Poate ați auzit cum am ajuns captiv.

— Auzit — rîse părintele. — Dar despre ce «*verbung*» vorbești?

— Păi domnii ăștia de la Corpul voluntarilor. Au pornit ca niște copoi prin toate taberele de prinsonieri să recruteze voluntari. Cum credeți că ar fi adunat altfel atîția? Și cînd mi-au pomenit de România mare, de participarea noastră la dezrobirea fraților, adică tot a noas-

tră, unde a început să mă furnice prin şira spinării ! Mai ales că între ei era şi avocatul Vezan, cu zece ani mai bătrîn ca mine — ştii tu, Nastasio, acela în biroul căruia am lucrat doi ani — şi-mi era ruşine să nu plec cu ei ! Patriotism, nu glumă ! Vă urmez, dragă şefule, dar pe mine să mă puneţi la aprovizionare. Cu puşca nu ştiu umbla, că tot după vite am fost cît am slujit în război pe Francisc Iosif. Aşa a trebuit să plec cu ei şi Sonia mea cu revolverul la tîmplă. Avea un revolveraş numai cît o jucărie.

— Adică aşa s-au recrutat voluntarii ?

— Aşa, unii. Alţii au rămas pe-acolo, şi pînă acum. Sonia mea poate se va fi măritat cu altul.

— Parcă spunea că şi-a pus revolverul la tîmplă — rise Nastasia.

— Da, însă n-a tras cînd i-am spus că iar mă întorc.

— Poate te aşteaptă încă şi acum ! — zîmbi preotul.

— Aş, nu ! Nu cred ! Nu cunoaşteţi rusoaicele. Sunt foarte răzbunătoare în dragoste. Şi trec de la un extrem la altul, de crezi că joacă pe funie ! Mi-a părut, vă asigur, mereu rău după ea pînă am auzit visul cumnatului. Acum s-a isprăvit. Tot nu puteam trăi eu în Rusia şi voi în România mare. Dar era, pe onoarea mea, o bucatică bună ! Era albă la peliţă ca laptele şi cînd săruta, te ameţea. Şi avea nişte ochi verzi cum n-am mai văzut.

— Ascultă, Liviu, vorbeşti serios ? — îl întrebă soru-sa.

— Foarte serios, vă dau cuvîntul.

— Păi, dacă ţi-a plăcut aşa de ea şi ei de tine, de ce n-ai luat-o ? Vindeai moşia, şi aduceai fata acasă. Parcă spunea că era singurul copil la părinţi. Îl aduceai şi pe tatăl său la sfîrşitul războiului.

Advocatul izbucni deodată în hohote de ris.

— S-o lăşăm încurcată ! Moşia acum se va fi dus pe apa sîmbetei, căci bolşevicii au luat toate averile ţăranilor. Poate nici bătrînul n-a scăpat, iar Sonia, de unde ştiu eu că nu va fi acum între aderentele lui Lenin ? Temperamentul rusesc, temperament nestabil, dragii mei, trece dintr-o exagerare într-alta !... Ei, dar acum să ne culcăm. Dimineată plec pe sate să cumpăr neşte vite pentru eroicul Corp al voluntarilor. Pîn-acum n-a descărcat

nici unul nici o armă, poate din greșeală, la exerciții. Tot sunt eu de mai mare folos ! Numai cît se găsesc greu vite de vînzare. Și ce mîrtoage ! Bine zicea părintele Vlad, săracul : «De unit să ne unim, da' nici pe-aici nu mai venim.»

— Cum ? L-ai cunoscut și tu ?

— Nu l-am apucat aici, din păcate. Plecase în America. Dar i-am auzit de veste. Ar fi de neprețuit cu simțul lui de-a descoperi vinul ascuns de evrei ! Tot adulfec și eu pe-aici prin Hîrlău, simt că trebuie să fie ascuns, și nu dă Dumnezeu să pot pune mîna pe el. Țsta pe care l-am băut încălzit și pipărat, e poșircă nu vin. Dar se prășește aici la Moldova vin vestit. Cînd voi pune mîna pe nește Cotnar, să știți că facem un chef să-i meargă vestea !

După ce se întinse pe-o blană de oaie, pe-o laviță, căscă și zise :

— Ei, drace, mi-am și uitat să vă spun ! Știți cine mai este aici de-ai noștri, din familie ?

— Mai este cineva ? — se miră Nastasia.

— Vărul nostru de-al treilea, Ionică Prodan, contabilul.

— Cum ? E aici și el ? Mai trăiește ? Doi ani cît am fost acasă, părinții lui n-au avut nici o veste de la el. Se spunea că s-ar fi înecat într-un rîu, în Galiția, cu mulți alții.

— De unde să mai fi avut vești de la el, cînd a fost luat prinsonier la întîia patrulare în care a fost trimis și el, abia de s-au întîlnit cu rușii ! A avut noroc, băiatul. Așa slăbuț și delicat cum era, n-ar fi putut duce războiul.

— Și unde e ?

— Aici, la Regimentul prim Alba Iulia.

— Ei, ce n-ar da mamă-sa, sāraca, să știe. E tot așa de timid și neajutorat ?

— A mai crescut, s-a mai îngrășat, dar tot neteflete a rămas. Lucrează la cancelarie. Dar să-l vedeți, cînd vine vorba de România mare se aprinde ca o flacără, și-i gata să se ia de piept cu toți cari se îndoiesc ! În felul lui e un băiat admirabil.

— Totdeauna a fost un senzitiv, un visător. Dar ascultă, Liviu, noi aici o să rămînem ? — întrebă Nastasia.

— Cum, aici ?

— Înțeleg în casa asta. Nu te incomodăm pe tine ?

— Nu, că aici s-a isprăvit cu viața romantică ! Nu-i vin, nu-s fete ! E o mizerie !

— Doamne, cum vorbești !

— Ca omul necăjit ! Încăpem, încăpem cu toții. O să faceți mine rînduială pe-aici. Să mai aducă bătrînii două paturi.

— Ce bătrîni ?

— Gazdele. Locuiesc în curte, într-o căsuță mai mică. Sunt oameni buni și de înțeles. Apoi eu, cum v-am spus, sunt mai mult pe drumuri după provizii.

Așa se instalară în Scobinți, cu vro săptămînă înaintea Crăciunului.

Generalul îl primi în audiență încă în ziua următoare pe părintele Scurtu, îi plăcu de el, ordonă să i se facă un costum militar.

— De-acum, să ne trăiești părinte locotenent Scurtu, și să ai grije de Regimentul Turda. Lucru principal e să ții moralul ridicat al trupei. [...]

— Dar n-am nici odăjdii, nici cărți liturgice.

— N-a adus domnul Pleșa de la Iași, de la mitropolie ?

— Nu știu să fi adus.

— A uitat, căci este cam uituc dumnealui. Dar nu face nimic. Pe Crăciun vei avea odăjdii, și cărți, și tot ce trebuiește pentru slujbă.

— Mi se va face și vro numire oficială ?

— E ca și făcută. Într-o zi, două vei avea patalamaua. Va trebui să ții cuvîntări soldaților. Ești bun orator ?

— Nu mă-ncurc ! Va vedea domnul general.

— Pleșa mi-a spus că ești un bun vorbitor.

Preotul se gîndi și își aduse aminte că într-adevăr pe vremea cînd Pleșa umbla să organizeze cooperativa aceea de vite, s-a nimerit o dată în biserică chiar cînd predica el.

— Mă voi sili să nu-l dau de minciună, domnule general.

Cu trei zile înainte de Crăciun îi aduseră de la Iași odăjdii și tot ce trebuia pentru slujbă. Aflase și trei-pa-

tru soldați ardeleni cari știau cîntările bisericești și aveau voce frumoasă. Făcu probe cu ei, și văzu că iasă bine.

Liturgia în ziua de Crăciun avea să se facă afară, pe cîmp, la marginea satului. În bisericuța locală nu putea fi vorba să încapă două regimente. Avea să slujească împreună cu celălalt preot militar, părintele Gîrdea.

Luînd contact cu el îi spuse că are trei-patru cîntăreți buni.

— Ce cîntăreți ? Are să cînte corul la slujba de Crăciun.

— Dar, cum, este cor ?

— Și încă ce mai cor ! O să-l auzi încă în seara de ajun. S-a pregătit cu colinde de pe la noi. E un cor strășnic.

— Cine-l conduce ? Vrun învățător dintre voluntari ?

— Nu, părinte Scurtu. E chiar un meșter de coruri, un compozitor, venit și el cu prinsonierii din Rusia. Nici eu nu l-am cunoscut pînă acum. E meșter mare. E unul care a studiat conservatorul de muzică din Viena și Praga.

— Nu mai spune !

— Da, am avut mare noroc cu el ! A înjghebat numai decît un cor, și nu-i nimic mai însuflețitor decît concertele pe cari le dă înaintea regimentelor. Îl cheamă Mîndru.

În seara de ajun auzi într-adevăr corul lui Mîndru. Începînd cu generalul trecu pe la toți ofițerii cu colinda.

În odaie nu dormea decît copilița, cînd începu corul în curte deși era tîrziu. Îl așteptau. Liviu Macrea, făcu ce făcu, și aduse acasă trei damigene de cîte zece litri de vin bun. Cu părintele, mai cu Nastasia și cei doi băieți, să fi băut pînă acum vro două kilograme. Restul aștepta pe coriști.

Fu un ceas de adîncă și caldă înduioșare. Și ochii lui Liviu erau umezi, iar Nastasia plîngea în toată legea, ascultînd colindele evocatoare de vatra familială. Părintele Scurtu înghițea mereu un nod rebel ce i se tot urca în grumazi. Cînta frumos, pătrunzător, corul soldaților, și între ei destui ofițeri. După o urare improvizată în care se pomenea mereu de România mare, coriștii dădură

buzna în casă. Lăsară pe urmă să vină aici, avizați de Macrea ce-i aștepta.

Liviu fu în toată verva în noaptea aceea. Corul cînta în restimpuri și cîntări lumești de prin Ardeal. Cîntară, singuratici, doine. Se trezi și fetița și se uita cu ochi rîzători la oameni.

— Grijiți să nu răgușiți, să mă faceți mine de rușine ! — îi făcea atent dirigintele pe cei ce se înfierbîntaseră la doine.

Nu-l făcură de rușine ! Slujba fu măreață, sub cerul liber. Asistară și toți creștinii din sat.

La urmă după cuvîntare, generalul se apropie de părintele Scurtu și-i strînse mîna :

— Mi-a plăcut. Cuvintele sfinției-tale ard !

LI

Trecură săptămîinile și lunile într-o atmosferă sufletească în care de cîteva ori fulgeră, dar de cele mai multe ori era îmbîcsită de nori grei, de mari îngrijorări.

[...]

La începutul lui februarie se schimbă guvernul. Brătianu demisionă, și-i luă locul generalul Averescu. Între voluntari fu o clipă de entuziasm. Crezură că pentru continuarea sau reînceperea luptei — căci era armistițiu — a venit anume în fruntea țării generalul cel mai destoinic și a cărui popularitate era foarte mare în armată.

Se vorbise stăruitor în vremea din urmă despre «triumghiul morții» despre o ultimă rezistență pe care armata română ar mai încerca-o, retrăgîndu-se într-un colț al Moldovei, și la Corp se credea că din motivul acesta ar fi venit în fruntea țării generalul Averescu. Mai tîrziu se vorbi însă că Brătianu ar fi fost pentru «triumghiul morții», iar alții spuneau că nu s-a luat niciodată în serios în combinație un asemenea plan, care ar fi fost absurd.

În loc de știrile așteptate despre ruperea armistițiului, veniră altele despre tratative de pace separată care ar fi și început.

La 19 martie guvernul se schimbă din nou, și veni la putere Marghiloman, care rămăsese în teritoriul ocupat, cu germanofilii. În sfârșit, la 7 mai se iscăli pacea separată, cu pierderea munților, a Dobrogei.

Zile negre erau de mult în tabăra voluntarilor, dar acum se schimbă în cimitir.

În toate cele patru prime luni ale anului soldații din Corp ieșeau regulat în fiecare dimineață la exerciții, în frunte cu ofițerii comandanți de unități. Văzduhul era străbătut toată ziua de cîntecul goarnelor. Ocupația zilnică, ca și destoinicia ofițerilor, cari puneau la cale jocuri de prin Ardeal în timpul liber, cu ceterași, ca și vorbirile pline mereu de speranțe pe cari le ținea părintele Scurtu și celălalt preot militar, cu toate evenimentele grele de pînă la pace, mai ținură sufletul în oameni.

[...]

Tot în acest restimp Liviu Macrea ajunsese la sfârșitul adulmecărilor lui. Descoperi în pivnița unui negustor evreu din Hîrlău, îngropate în nisipul pivniței cîteva sute de butelii cu vin înfundat, Cotnar vechi de douăzeci și cinci de ani. Potrivit unei ordonanțe existente a guvernului, confiscă vinul, și plăti proprietarului cinci lei de butelie. Tot cu atîta fură vîndute apoi ofițerilor de la Corp.

Atunci gustă și părintele Scurtu pentru întâia oară vinul cel vestit de Cotnari, iar cumnatul său nu-și ținu cuvîntul. Nu făcură nici un chef, ci puse cîteva butelii de-o parte.

— Din elixirul acesta al vieții nu va strica să avem cîte-o picătură, să ne mai scoale în picioare. Mi se pare, dragă cumnate, că nu ne mai ajută nimic, nici măgarii mei, nici submarinul tău ! — îi spuse Liviu Macrea ofînd, în vreme ce pune la un loc ferit buteliile.

Fulgerile de lumină și căldură fură puține în cele patru prime luni ale anului 1918, cînd, la începutul lui mai se făcu pacea separată.

Acum peste tabără părea că-și întinse moartea aripile. Trei zile unitățile nu mai ieșiră la exerciții. Soldații zăcăreau ca bolnavi pe pajiștea ce înverzea. Ofițerii îmbătrîniseră cu ani.

Se vorbea că s-ar proiecta să treacă prin Rusia pentru a ajunge în Franța. Dar cum ? Cu ce ? Se spunea că pe

jos, cu trenul de aprovizionare după ei. Dar bieții căluți erau numai niște arătări de spaimă. Ieșiseră schelete din iarnă. Prin Rusia ? Pînă unde ? Pînă la Petersburg ! Era absurd ! [...]

După trei zile de înlemnire și boală, un ofițer de rezervă de pe Țara Oltului — căpitan acum — un om voinic și plin de viață, se înfățișă înaintea taberei cu doi ceterași lîngă el, porunci să cînte brîul iar el începu să joace. Era un jucător vestit. Frămînta pămîntul, chindîsea cu pașii, făcea ponturile jocului, și începură să răsunе chiuiturile.

— Sculați, măi voinici ! Nu mă veți lăsa să joc singur ! — striga el din cînd în cînd.

Oamenii, trîntiți la pămînt, începură să ridice capețele, să se uite la jucător, și primele zîmbete, primele înșenînări începură să se ivească pe fețele și în ochii soldaților. Apoi, cîte unul, începură să se ridice, să se alăture la căpitan, să danseze brîul alături de el.

În mai puțin de-un ceas toată tabăra fu în picioare, și dansul nu mai conținea pînă la amiază.

— Așa măi ficiori — le striga căpitanul !

Pînă sunt viu să trăiesc

Că de-oi muri putrezesc

Ziceți măi !

Curgeau sudorile și de pe el și de pe muzicanți. Se adunară și ofițeri să vadă minunea, învierea taberei. Unii intrau și ei în joc.

— Așa măi băieți, că doar nu noi l-am omorît pe Franz-cataramă !

Așa-i spunea căpitanul fostului împărat Francisc Iosif.

Cînd se rupse din joc la o parte, era learcă de apă întreaga uniformă.

— Bravo, Ștefane dragă ! Minunea asta numai un oltean a putut s-o săvîrșească.

Căpitanul Ștefan Boerescu își simți brațul strîns.

— Să vii cu mine să-ți dau două butelii de vin. Știu că nu mai ai.

Era avocatul Liviu Macrea.

— Vin de-a jidovului ? Mai ai ? Dacă-i așa, stai să mai joc o sirbă.

Și el se repezi între jucători.

Din ziua aceea au început iar exercițiile trupei. Dar nu ținură decît vro două săptămîni. Se sunase demobilizarea. Corpul voluntarilor trebuia nu numai demobilizat, ci și desființat. Era între condițiile păcii separate.

— Deocamdată am pus-o de mămăligă, dragă cumnate — zise, pentru întîia oară abătut și trist, Liviu Măcrea. — Ce aveți de gînd să faceți ?

— Știu eu, poate mergem iar la Roman, unde am mai stat.

— Pe noi e vorba să ne împartă pe la unitățile cari mai rămîn sub arme. De-aici trebuie să ne cărăbănim și noi. A dracului șefița !

— Ce șefiță ?

— Ceca din primul tău vis. Forța ! Ai văzut ce face forța ? Acum să mai sperăm că tot forța va pune pe fugă și submarinul tău. Că a voit să iasă în piața Unirii, e lîmpede !

— Da' cu Ionică Prodan ce va fi ?

— Ce va fi cu toată lumea ! Nu s-a prăpădi nici el. Va fi dat în vrun birou la vro unitate rămasă mobilizată.

— Și cum amar vom mai pleca noi și de-aici ?

— La Roman ?

— Cred că la Roman. Într-alte părți nu știu ce este.

— De pe partea plecării să n-aveți grije. Vă dăm căruțe de-aici. Tu, ca și noi, contezi încă în cadrele ofițerilor. Nici să nu lepezi uniforma și chipiul. Vei răzbate mai ușor așa. Și să te prezinți la comenduirea pieții din Roman. Să-ți dea cvartir. Ai dreptul și la alimente. Tot este ceva !

— Căruță cu cai de-aici de la Corp ?

— Se-nțelege !

— Dar căluții ăștia nu vor putea face drumul pînă la Roman !

— Așa crezi tu ? Da' nu-ți aduci aminte de calul răp-ciugos din fundul grajdului ? S-a scuturat o dată după ce l-a hrănit Făt-Frumos cu jar, și ce mai Ducipal s-a ales din el !

— Fără glumă, cumnate, caii ăștia vor cădea pe drum! Pînă la Roman nu-i cît de-aici la Hîrlău.

— O să-ți dăm vro doi-trei și de rezervă. Îi veți lega la șireglă. Cu voi, cu bagaje, cu lăzile ce aveți nici nu vi-i de ajuns o căruță, vă trebuie două.

La începutul lui iunie familia părintelui Scurtu ajunsese iar la Roman, nu chiar în oraș, pentru că nu fu chip să afle o locuință, ci în satul vecin, despărțit de Roman numai de podul de pe Moldova. Aici avea rechiziționată o cameră și o bucătărie comenduirea pieții, la un grec pe nume Zavati.

Cumnatul lui Scurtu nu glumise: le dăduse doi cai de rezervă, și le prinsese bine pentru că într-adevăr pe drum unul dintre cei prinși la ham căzuse, și nu fusese chip să-l mai poată scula soldații, de pe lîngă cele două căruțe, în picioare. Trebuiseră să-l lase la marginea drumului, după ce dresaseră cuvenitul proces-verbal iscălit și de părintele în calitate de preot militar, confesor al regimentul Turda. O noapte durmiseră într-un sat, a doua o petrecuseră în drum, cu cîteva popasuri. Copiii durmiseră bine învăluiți în pături, mai ațipise și Nastasia, dar părintele Scurtu nu închisese un ochi. Stătuse cucuiat în vîrfurile unei căruțe filosofînd toată noaptea. Nu-l trezeau din reveria lui tristă decît farurile automobilelor cari veneau din față. Drumul de țară era drept ca o linie pe șoseaua Roman-Iași și farurile se vedeau de departe. Cu cît se apropiau cu atît orbeau mai neîndurat pe oameni și pe animale. Multă vreme după ce treceau pe lîngă ei, părintele Scurtu se simțea ca și rănit în golurile din el și-i venea să vomiteze. De cîte ori s-a mai întîlnit în viață cu mașini cu farurile aprinse ce-i veneau noaptea în față, simțea senzația de rănire, de batjocură ce i se întipărise în drumul acesta.

De la comenduirea pieții îi însoțise un plutonier pînă la gazdă. Locuința era rechiziționată de mai înainte pentru un căpitan, care primise însă altă însărcinare, într-altă parte. De-o săptămînă grecul umbla pe la toate autoritățile să-și elibereze camera, dar nu-i reușise. Era armata cantonată și în comună. Plutonierul îi însoțise pentru că Zavati jurase mai pe urmă în biroul comendurii că se va pune în prag, și nu vor trece decît peste trupul lui

mort. Se temeau să nu facă bătrînul scandal, și chiar cu o față bisericească.

Aflară porțița încuiată, poarta zăvorîtă, și pe gazdă nicăiri. Plutonierul trimise doi soldați să-l caute din fundul pămîntului pe grec. Sosiră tîrziu cu el, din oraș, unde se refugiase la o rudenie. Acolo stătea cu ziua de cap de cînd cu rechiziția, să nu fie aflat acasă.

Cînd văzu cele două căruțe cu bagaje și cu familia părintelui, bătrînul își duse minile în păr și începu să se vaiete. Nu descuie o dată cu capul, mai bine mort ! În casa lui, într-o odaie, unde să încapă atîta lume ? Cine-a mai văzut ca în vreme de război să umble ofițerii cu nevasta și copiii după el ? O să-i strice toată mobila. Mobila rămasă de la răposata, pe care le-a grijit ca pe ochii din cap ! Sunt ca nouă, pentru că ei n-au avut copii să le zgîrie, să le strice ! Și unde să pună atîtea lăzi și calabalic ? N-au unde ! N-au și n-au ! El nu va deschide poarta, nici porțița ! Și așa spuseseră că rechiziționează pentru un căpitan, și acum venea un locotenent.

— Dar ce te privește asta pe dumneata ? E ordinul comendurii v-ar putea fi rușine. Uite stă părintele cu copiii în drum, și vin de trei zile !

— Părintele ? Ce părinte ? — se holbă bătrînul.

— Domnul locotenent e confesor militar, nu vezi ? Nu ți-e frică de bătaia lui Dumnezeu să mai faci atîta gură ?

— Popă ? Dar ce am eu și casa mea c-un popă ? N-am nici o nevoie de popi ! Ducă-se pe pustii !

Și începu să stupească în lături.

Plutonierul făcu semn soldaților. Aceia săriră peste gard, traseră zăvorul, deschiseră poarta și luară caii de hăț să tragă în curte.

Vîjul cel bătrîn zvîcni ca un arc și se întinse jos de-a lungul porții.

— Treceți dacă voiți și faceți moarte de om — începu el să țipe ascuțit, ca într-un acces de isterie.

Plutonierul sări la el, îl prinse de-un picior, și-l trase din drumul cailor. Se adunaseră oameni ca la comedie. Femeile își făceau cruce.

— Parcă-i apucat, Doamne ferește !

— Păi nici un domn ofițer n-a putut locui la lifta asta de cînd avem cantonament în sat, domnule plutonier — zise un moșneag privind cu dezgust la bătrînul ce se zvîrcolea în țărînă.

— Nu-i în toate mințile ? — întrebă plutonierul.

— Ba-i un viclean și un zgîrcit de cred că n-are pereche în lume. Are minte, dar nu-i bună. Nici un ofițer încartiruit aici n-a putut sta mai mult de trei-patru zile. Așa va păți și părintele.

Fu altă comedie apoi pînă scoaseră cheia de la odaie și bucătărie din mîinile bătrînului.

Părintele Scurtu își ieșise din fire.

— Ești nebun dumneata sau îndrăcit ? Dacă ești îndrăcit să știi că eu am slujbe pentru alungarea Necura-tului.

— Cum să-l alungi că-i el gol, părinte — rîse același moșneag.

În cameră era un aer greu, stătut. Mirosea parcă a mort. Nastasia deschise numaidecît fereștile, dar bătrînul sări să le închidă.

— Intră muștele și pătează mobila. La mine nu s-a pomenit să stea fereștile deschise.

Dar părintele i se puse în drum și-l repezi.

— Să te astîmperi că dau cu dumneata de pămînt, oricît aș fi popă ! Da' ce, ești nebun ? Nu vezi ce aer e aici ? Te otrăvește.

Zavati se retrase într-un colț al coridorului de lemn și șezu pe-un scaun șchiop, cu gura larg deschisă, ca un pește pe uscat.

Urmărea de aproape fiecare mișcare a soldaților cari descărcau bagajele părintelui. Erau multe. Cum plecaseră numai cu ce aveau în spate de-acasă, hărnicia Nastasiei adunase de toate cîte sunt necesare la o gospodărie cu copii. Aveau cîteva lăzi destul de mari pline. Aveau și doi saci cu făină, unul cu mălai, altul de grîu. Erau saltelele de pat, perini, țeale, pături, unele pe cari le căra-seră cu ei încă de la plecarea din Rîmnice. Cînd le văzu pe toate puse în mijlocul curții gazda începu să țipe :

— Unde veți pune toate astea ? Unde ? Da' ce, casa mea e magazie ? Acolo să le lăsați, în mijlocul curții.

La ordinul părintelui, soldații începură să ducă lucrurile, unele în cameră, altele în bucătărie, dar cele mai multe rămaseră în coridor. Camera era ticsită de-o mobilă veche, mucegăită, bucătăria nu era decît o chichi-neată.

— Lăsați-le deocamdată așa băieți. Vom vedea noi pe unde le vom așeza. Vedeți și mîncăți și voi și hrăniți caii. De cu seară va trebui să plecați înapoi, după ce se vor fi odihnit bine caii. Văd că gazda are fîn.

Cît ce auzi așa, Zavati se repezi în grădină, avea acolo o claie de fîn și se răzîmă cu spatele de ea, ca un zăvod înveninat la pază. Dar cei trei soldați cari veniseră cu căruțele îl răsturnară de-o parte și începură să smulgă fîn. N-aveau în căruțe nici o mînă, n-aveau cu ce hrăni caii.

Bătrînul sări de jos și se repezi cu ghiaarele la ei. Țipa în gura mare :

— Săriți ! Tilharii !

Unul dintre soldați trebui să-l răstignească la pămînt, în vreme ce ceilalți doi smulgeau.

Părintele Scurtu alergă în grădină.

— Dar ce-i aici ?

— Iată boala asta de bătrîn nu vrea să ne dea fîn ! Morții lui de grec parșiv !

— Plătesc finul, domnule Zavati, astîmpără-te — zise părintele.

— Nu vreau plată, nu vreau bani. E finul meu ! Numai al meu !

— Dar știu că-l vei mînca dumneata — zise unul dintre soldați.

— Nu vînd fîn acum ! De ce-l țin eu ? De ce m-am luptat și l-am ținut ca-n dinți pînă acum ? Prețul finului crește pe zi ce trece.

Părintele Scurtu auzi mai tîrziu de la vecini că într-adevăr armata a voit să i-l rechiziționeze mai de multe ori, dar că soldații veniți cu carele s-au speriat de zgîrcenia lui și s-au întors cu carele goale.

Erau oameni mai blînzi din Moldova. Dar cei trei soldați erau ardeleni de la Corp și nu se lăsară înduplecați de protestele bătrînului.

Cutremurat de scîrbă părintele Scurtu văzu că, întins la pămînt, Zavati plîngea, un plîns subțire, fără vlagă, ca de copil mic.

— Cît să-ți plătesc, omule ? — îl întrebă el după ce soldații plecară cu finul, și gazda, cu grebla în mînă, cu lacrimile în ochi, netezea claia de unde au smuls soldații. Uneori netezea și cu palma, ca și cînd ar fi voit să mîngîie și să aline pe un rănit.

Zavati lătră spre el.

— Cum poți plăti ? Cu ce poți plăti ? Nici cu zece mii de lei.

— Spune cît vrei ?

— Zece mii de lei !

— Dumneata trebuie că ești nebun ! Zece mii nu face claia întregă.

— Zece mii, nici un gologan mai puțin.

— Bine ! Am vrut să-ți dau o sută de lei, să-ți astup gura. Acum nu-ți voi mai da nimic. Vor face prețul cei de la comenduirea pieții.

Dar bătrînul parcă nu-l mai auzea. Grebla și mîngăia laturile clăii de unde au smuls soldații, și se învîrtea mereu în jurul ei, o privea din toate părțile. Părea că examinează să vadă dacă se mai cunoaște tare de unde au smuls. Se duse într-un șopron, aduse de-acolo nește ogrinji și începu să-i îndese, subt palele de fin, unde se mai vedea încă locul gol.

Părintele Scurtu îl lăsă scîrbit în grădină, și veni să ajute Nastasiei la despachetat. Multe lucruri trebuiră să rămîna pe coridor.

Locuința avea două camere și bucătăria era aceea cît un cuib. Din coridor se intra și în odaia bătrînului și în cea rechiziționată. Toată noaptea îl auzirăm gemînd și blestemînd.

Dimineța — copiii încă nici nu se sculasera — Zavati se strecură ca o umbră în odaia lor.

— Ce vrei ? — întrebă încet preotul. — Nu vezi că copiii dorm încă ?

Vîjul bătrîn, încovoiat de spate, într-un halat de noapte spălăcit, ros și murdar, făcea o impresie stranie. Părea un schelet de lemn înfășurat în zdreanța aceea. Cum era cu capul gol, chelia palidă îi făcea căpățîna mai

lungă. Era o chelie completă, ca un nap, și lucea ușor ca de lemn vechi lustruit. Obrajii lungureți îi erau căzuți înlăuntru, plini de pîrăiașe adînci. Era complet ras, dar cotoarele albe înțepau din toate părțile. Cu gura larg deschisă, nu i se vedea înlăuntru decît un singur dinte negru în falca de sus.

— Ce cauți ? îl întrebă iar Scurtu.

Dar gazda, care părea o ciuhă bună de pus între grîne să sperie passerile, se apropie de masă, trase un puiuc, și începu să caute între hîrtille de acolo.

— Ce cauți ?

Gazda îl privi încremenit.

— Nu-s !

— Ce nu-s ?

— Banii !

— Ce bani omule ?

— Am uitat aseară să-mi iau banii din masă. Erau cincizeci de lei de argint într-o cutioară. Cutia-i aici dar banii nicăiri.

— Vrei să spui că i-am furat noi ?

— Vor fi umblat copiii, că am uitat puiucul des-cuiat.

Părintele îl tîrî afară, nici pe coridor, ci în curte.

— Om blestemat ! Cum poți să arunci o asemenea bănuială murdară ?

— Nu-i bănuială. Acum cinci zile am îngropat-o pe răposată nevastă-mea, și banii fuseseră ai ei. Ea i-a adu-nat, ea i-a grijit. Acolo în masă. N-am vrut să mă ating de ei, nici să-i mut de la locul lor, să nu creadă sufletul ei că m-am lăcomit.

— Și crezi că i-am luat noi ?

— Știu că nu va fi venit sufletul ei să-i ducă !

— Ascultă, domnule Zavati, dumneata ești în toate mințile ? Cum poți bănuî că i-am furat noi ?

— Să zicem că nu bănuiesc nimic. Dar banii erau acolo în cutiuța lor, albi și noi pînă la unul, cincizeci de lei de argint în cap. Îi număram în toată ziua că-mi adu-ceau aminte de răposata. Ce mai femeie creștină, Dum-nezeule, și cît am trăit de bine laolaltă ! Patruzeci de ani în cap.

— Și acum, ce vrei ?

— Să-mi dați, părinte, banii, că de nu mă spînzur aici în fața dumnitale. Și să-mi dai monedă de argint, că argint curat au fost leiî adunați de biata nevastă-mea.

Pînă acum vorbi cu o liniște care-l îngheță pe preot. Dar spunînd vorbele din urmă, rămase cu gura larg deschisă. Dintele negru, stricat și acela, mai mult un colț, rînja. În ochi i se ivi o flacără.

— Cine ar crede că un om ca dumneata a lăsat pu-iucul descuiat ?

— Puteam să-l las, căci ușa odăii era mereu încuiată, și cheia la mine.

— Adică ne faci hoți, pe noi sau pe copii ?

Lui Scurtu îi năvăli tot sîngele în față. Ridică mîna și plesni.

— Om spurcat ! Nu ți-e frică de bătaia lui Dumnezeu ?

Zavati începu să urle subțire, răgușit. Nastasia zvicni din cameră. Se adunară femeii din vecini.

— Dar ce l-a apucat iar ? — întrebă o vecină.

— Auziți nerușinare și păgînatate ! Zice că acum cinci zile și-a îngropat nevasta și că de la ea i-au rămas cincizeci de lei de argint într-o cutiuță, în masa de la noi din odaie, că a uitat masa descuiată și i-am luat noi sau copiii banii.

Femeile, vro șase, începură să rîdă și să se crucească.

— Și-a îngropat nevasta acum cinci zile ? Da' a trecut anul la Rusalii de cînd a pus-o și pe asta în mormînt ! Ce vorbește păgînul ! A mai pus două, înaintea ei. Ce ? I-a lăsat ea cincizeci de lei de argint ? Da' văzut-a femeia para chioară cît a trăit ? Nu știm noi ? Nu i-am pus de la noi în mîna moartei și banul de vamă, căci păgînul n-a vrut să dea ? Cît o să-l mai rabde Dumnezeu ? Ăsta-i dracu' gol părinte, s-a îmbrăcat în piele de om ! Ce-a mai chinuit și pe răposata din urmă, și pe celelalte două ! Au putut intra de-a una în rai, că și-au făcut canonul.

Gazda le lăasă să vorbească. Trecu în odaia lui, și nu peste mult ieși îmbrăcat, în curte și zise :

— Mă duc să te pîrăsc, și pentru furt și pentru bătaie ! Așa ceva nu s-a mai pomenit să-l bați pe om în casa lui, după ce l-ai jefuit.

— Du-te tot învîrtindu-te! — strigă Scurtu în urmă lui.

Nu se înapoie pînă seara. Scurtu-l încunjură să mai dea față cu el. Era nenorocit că-l scosese din sărite pînă-ntr-atît ca să-l pălmuiască. Dar numai arătarea lui de ciuhă îl răscolea cu venin. Era limpede că se purta așa pentru a-l alunga din casă. Ar fi plecat, încă azi, și el și Nastasia, dar nu aveau unde. De mîine va porni în oraș să-și caute o locuință, oricum va fi.

Dimineața își află lăzile din coridor desfăcute — acoperișul era desfăcut din cuie, cum scosese unele lucruri necesare — și toate lucrurile împrăștiate prin curte. Noroc că era vreme bună, și vestmintele nu erau decît umede de rouă. Le adunară, le puseră la loc. Nastasia tot socotea să vadă dacă lipsește ceva. Lipseau o pereche de bocanci militari și căciula părintelui.

— Nu-i de stat aici, dragul meu! — oftă preuteasa.

— Las' că scot eu lucrurile de la bătrîn!

Zavati se sculă tîrziu în dimineața aceea. Cînd să învîrtă cheia în ușe, Scurtu îi dădu un brînci și intră în odaia bătrînului. Bocancii și căciula erau sub pat. Le luă și dădu să iasă, cînd gazda se repezi să i le ia.

— Sunt ale mele! Sunt ale mele! — începu el să tipe cu glasul lui subțire.

Pe căciulă era o insignă de confesor militar. I-o arătă.

— Sunt ale mele! Sunt ale mele! Săriți! Hoții!

Scurtu trînti ușa după el și-l lăsă în odaie să zbiere cît îi va plăcea.

— Asta e diavol nu e om, draga mea! Nu mai putem rămînea aici. Mi-e frică să nu-i dau odată cu ceva în cap.

Încă în ziua aceea află în Roman o locuință. Erau trei camere goale dintr-o clădire neterminată încă. Proprietarul, pentru o chirie bună, i-o dădu. Avea de gînd s-o termine în vara asta, dar nu aflase materialul necesar. Camerele nici nu erau încă podite, fereștile și ușile date numai cu culoarea de bază. Nu era nici sămînță de mobilă. Dar plită pentru fiert era.

Nu-i spuse gazdei nimic.

Pe la miezul nopții se treziră în țipetele bătrînului.

— Săriți, oameni buni ! Foc ! Arde ! Mi-au dat foc casei !

— Te trezești că-i chiar nebun și și-a aprins casa — zise înfiorat părintele, sărind din pat și năvălind în curte. Nastasia trezi copiii și ieșiră cu toții afară.

Nu se vedea nici o flacără, nici fum, nicăiri.

Scurtu puse mîna în pieptul bătrînului.

— Taci, spurcatule, nu mai striga ! Nu vezi că nu arde nicăiri ?

— Ha ? Ce spui ? Nu arde ? Se vede că am visat.

— Vei arde dumneata pe cealaltă lume, să n-ai nici o îndoială.

— Am vrut aseară să pui foc și am adormit cu gîndul ăsta.

— Du-te și te culcă liniștit. Mîne plecăm de aici.

Bătrînul izbucni deodată într-un plîns subțire, ca un hîrîit, și se repezi la preot să-i sărute mînilor.

— Fugi, nenorocitul ! Du-te și te culcă.

— Plecați ? Adică chiar plecați ? Sfîntă Maică Precistă, mulțumescu-ți !

Mergea de-a-ndăratelea tot apropiindu-se de ușa odăii, și mulțumea mereu tuturor sfinților.

Dimineața veni o căruță militară cu soldați și începură să încarce bagajele.

Nastasia era cu atențiunea încordată. Număra și socotea toate lucrurile. Din vasele de bucătărie îi lipsea o oală de supă, o cratiță și o lopățică de fier. Cînd va fi pus bătrînul mîna pe ele ? Aseară erau încă toate la locul lor. Bucătăria fusese încuiată.

Zavati stătea în coridor și urmărea de-aproape încercatul.

Scurtu veni la el.

— Domnule Zavati, ne lipsesc de ieri pînă azi o oală, o cratiță și o lopățică de fier. Dă-mi-le, căci suntem grăbiți, și rămii cu păcatele dumitale.

Gazda începu să se jure îngrozitor că nu-s la el. La un semn al părintelui soldații pătrunseră în odaia gazdei și aflară numaidecît lucrurile.

— Sunt ale mele ! Răposata le-a cumpărat ! Oala asta și cratița sunt cumpărate la Widman, lopățica ne-a fă-

cut-o covaciul la comandă ! Așa să-mi ajute Dumnezeu și Maica Precista !

— Așa îți vor și ajuta, păgîn ce ești ! — zise părintele.

Apoi, după ce încărcară tot, căruța porni. Cei doi soți și copiii mergeau în urma ei. În uliță ieșiră vecinii.

— Așa-i că v-a scos și pe dumneavoastră ? — întrebă o vecină.

— Cu diavolul cine poate sta într-o casă ? — răspunse alta.

— Iacă ! Așa a scăpat mereu de rechiziție, ticălosul de grec ! — vorbi un bătrîn, privind în urma căruței militare.

Copiii mergeau veseli în urma carului. Nastasia întinerise. Părintele Scurtu simțea ca și cînd i-ar cădea de pe trup o piele uscată de broască.

LII

Încă de la Scobinți, îndată după Crăciun, Nastasia înștiințase pe fina lor, pe Laura Vestemean, la spitalul unde lăsaseră, la plecarea în Rusia, familia doctorului Preda, despre reîntoarcerea lor în Moldova, și-i trimisese noua lor adresă de la Corpul voluntarilor. De-atunci, nașa și fina erau în corespondență. Așa aflară nașii că finul lor, avocatul Vestemean, se vindecase și din noua rană la picior, dar că șchiopăta puțin. Doctorii spuneau că cu timpul va dispăre și șchiopătarea.

«Chiar dacă ar rămînea așa — îi scria Laura — nu va fi nici un necaz, nici o supărare. Va purta și el o pecetă din lupta pentru România mare. Îmi pare chiar că Ionică e o leacă mîndru de șchiopatul lui. De semnele celor două răniri de pe mîneca tunicii, încalte știu că-i chiar fălos. Își poartă brațul oarecum ostentativ. Doamne, și bărbații ăștia ne acuză pe noi, pe femei de vanitate ! Ori, poate, nu-s decît niște copii ?» îi scria Laura în prima epistolă.

Apoi, chiar la sfîrșit :

«Să vă pregătiți de botez, scumpii mei nași. Ionică ar vrea să fie băiat, iar eu fată ! Dar despre asta mai multe într-o viitoare scrisoare». Și mai era și un P.S. : «Ionică lucrează acum într-un birou militar la Iași.»

Dintr-altă scrisoare Nastasia află că evenimentul era așteptat pe la sfîrșitul lui aprilie sau la începutul lui mai.

«Să vezi, draga mea, cum m-am schimbat. Nu m-ai recunoaște. Dar mulțumesc lui Dumnezeu, că sarcina mi-a fost destul de ușoară pînă acum. Tata mă pune în fiecare zi să fac plimbări lungi. Îi mai ajut, totuși, și în spital. S-a împutinat, de altfel lucrul. Nu mai avem decît cincizeci de bolnavi. Răniți nu mai avem decît zece reconvașenți. Am citit cu tata descrierea lungului vostru calvar. Doamne, cîte mai poate omul îndura ! V-am compătimit și am plîns ! Și bietul tata își ferea mereu ochii. A slăbit și a îmbătrînit. Am sentimentul că el suportă mai greu decît mine moartea sărmaneii mele mame, și mă simt vinovată. Îl mîngîi cît pot. Dar nu se poate împăca cu moartea mamei aici. Și e hotărît să-i ducă rămășițele acasă după război. După război ! Care va fi sfîrșitul ? Cine mai poate ști ? Ionică vrea să se arate optimist și acum. Dar dacă-i vorba că urmarea armistițiului va fi pacea separată, ce nădejdi mai putem avea ? Tata pomenește de multe ori de visurile nașului „A început românește, zice el, și a continuat ungurește“. De la moartea mamei tata-mi pare tot mai credincios. Își spune dimineața și seara rugăciunile, ceea ce nu l-am văzut făcînd niciodată mai înainte.»

La scrisoarea asta pe care o citi și părintele Scurtu, ca și pe cea dintîi, de altfel, el se grăbi să-i scrie o epistolă lungă doctorului. Îi descrie aici pe larg visurile din urmă : carul cu șapte vaci și submarinul german, și cum s-a împlinit exact cel dintîi.

«Eu sunt sigur că se va împlini și cel din urmă cînd îi va veni sorocul. Vom mai vedea încă pe dușmani fugînd din țară.» Adăuga el la urmă : «Dumnezeu pune la încercări pe om. Suntem în mîinile lui ca argintul în topitoare. Dar la urmă în tîpsie se alege lamura de preț. Și din topitoarea istoriei trebuie să se aleagă, pînă la urmă, dreptatea. Acum chiar, două lucruri sunt, unul

care mă întristează și altul care mă bucură: Mă doare sufletul că n-a apucat și doctorița să vadă ziua cea mare. Și sunt fericit totuși că în locul ei va vedea un alt membru al familiei, viitorul fiu. Nu cumva să-l boteze alții. Să mă avizezi telegrafic despre naștere.»

Pe la începutul lui mai, încă la Scobinți, primiră telegrama. Și mama și copilul sănătoși tun.

Cu mutarea lor de la Hîrlău și cu necazurile peste cari trecuseră pînă se cuibăriseră în noul adăpost din Roman, corespondența se întrerupsese. Acum fu din nou reluată. Hotărîră botezul la Sf. Ilie. Advocatul Vestemean ținea morțiș să-i pună numele Ilie, îi scria Laura Nastasiei.

«Închipuie-ți, Ilie! Și eu voiam să-l botezăm Ion și Vasile, numele tatălui și al nașului. Dar Ionică stăruie pe lângă Ilie! Știi ce spune? Că-i sfîntul trăsnetelor, după credința poporală românească, și vrea ca numele copilului său să fie simbolic, să prevestească trăsnetele ce vor cădea pe capul dușmanilor. Apoi, nu-i copil? Nu-i un vanitos? Și să știi că vorbește foarte serios.»

Se învoiră să-i fie numele prim Ilie, al doilea Ion și al treilea Vasile, să fie împăcată toată lumea.

Cu o săptămînă înainte de Sîntilie părintele Scurtu primi o telegramă:

«În drum spre altă unitate, simbătă cu acceleratul de seara, trecem cu Prodan prin Roman, și ne oprim la voi pentru duminică. Liviu.»

Se bucurară mult. De cînd au plecat de la Scobinți nu i-au mai întîlnit.

— Bine face Liviu că se îngrijește de Prodan — zise Nastasia. — Văd că-l duce cu el.

— Liviu are inimă bună — răspunse Scurtu.

Se gîndi că ar fi bine să poată face rost pentru duminică de vro două-trei kilograme de vin. Nastasia îi va face plăcinte de cari îi plăceau lui Liviu. Avea făină. Ba și pîne va face, căci aceea care o primeau acum de la armată, numai pîne nu mai era.

Dar nici vin, nici altă băutură nu putură afla nicăiri pînă simbătă seara. Scurtu se duse la gară să-i aștepte la tren. În ziua aceea se năpustise o furtună groaznică peste oraș, și poate peste toată Moldova de nord. Un

uragan cu tunete și trăsnete care ținu patru ceasuri după-amiază. Se întunecase încît în casă trebui aprinsă lumina.

Așteptă o jumătate de ceas, un ceas, două. Trenul nu mai sosea. Trenurile circulau neregulat, totuși o întîrziere de două ceasuri îl neliniști.

Întrebînd pe șeful gării, acela îi spuse că trebuia să sosească. De la Pașcani a pornit aproape regulat. Mai așteptă o jumătate de ceas, și întrebă din nou.

— Poate nu mai sosește pînă dimineață.

— Cum ? Vrun accident ?

— Nu ! spuse șeful privind într-altă parte. Dar cu vremile astea, se mai întîmplă. Sunt blocate gările din față. Așteptați pe cineva ?

— Da, nește rudenii. Doi ofițeri.

— La tot cazul pînă dimineață nu cred să sosească.

Părintele Scurtu se grăbi acasă. Era îngrijorat și el, dar își închipuia cît de neliniștită va fi Nastasia.

După furtuna de peste zi aerul era curat, răcoros. Zile în șir fusese năduf mare, încît și peste noapte rămînea o cloceală în văzduh. Acum, să te tot plimbi.

Dar lui Scurtu nu-i era de plimbare. Neliniștea i se înfipse în suflet, și orice argumente aducea, nu o mai putu alunga.

Nastasia ieșise la porțiță. Nu mai avea răbdare să aștepte în casă.

— Cum ? Singur ? — îi strigă ea de departe.

— Singur. N-a sosit trenul.

— Pînă la vremea asta ?

— Șeful spune că probabil nu va sosi pînă dimineață. Sunt blocate gările cu trenuri. Se pare că demobilizarea asta încă nu s-a terminat.

— Numai să ferească Dumnezeu de mai rău.

Mîncările erau de mult trase de-o parte. Copiii voiau să aștepte și ei pe oaspeți, mai ales pe Liviu, dar Nastasia văzînd că picură de somn, le dădu de cină, și acum dormeau.

Cinară și ei așa mai mult de mîntuială pentru că întîrzierea aceasta le strică inima. Să nu se fi întîmplat ceva !

Dormiră neliniștit și dis de dimineață părintele Scurtu luă drumul gării. Văzu cu surprindere că cu cât se apropia de gară cu atât se scurgea mai multă lume într-acolo. Tot lume multă, îngrijorată.

Totuși, trecînd printre ei, putu auzi unele vorbe.

— Spun că-s șaptezeci de morți.

— Va fi exagerare cum se vorbește cu astfel de pri-lejuri.

— La spital au dus patruzeci pînă acum. Asta e sigur.

— Păi, n-ar fi mai mulți morți decît răniți.

Grăbeau spre gară femei de la mahalale, doamne din oraș, bărbați, cu spaima în față, cu gurile căscate.

— S-a întîmplat vro nenorocire ? — întrebă cu gheața în sîn părintele Scurtu, alăturîndu-se unui domn mai în vîrstă.

— N-ați auzit nimic ?

— Nu ! Aseară am așteptat acceleratul vro trei ceasuri. Spunea șeful că sunt blocate liniile și probabil nu va veni pînă dimineața.

— Așteptați și dumneavoastră pe cineva ?

— Da. Doi ofițeri, rudenii.

— A fost o ciocnire pe la Mircești. Așa se spune. Așteptam și eu un nepot cu acceleratul de aseară.

— Sunt morți ?

— Se spune că a fost o nenorocire mare. Se vorbește de zeci de morți.

— Doamne sfinte !

— Și că ar fi fost aduși azi-noapte la gară, dimpreună cu răniții. Nepotul meu, sublocotenent, venea din Bulgaria.

— Din Bulgaria ?

— Da. Știi că se face schimb de prinsonieri. Erau să sosească mulți cu trenul de aseară.

În gară, lume multă se frămînta de colo pînă colo. Încă nu descuiaseră magazia cea mare unde fuseseră așezați morții. Șeful cerea mereu o legătură cu Iași, și nu o căpăta. Și cînd o avea, nu i se răspundea.

— Nu pot, domnii mei să deschid, pînă nu primesc un aviz. Trebuie să iasă la fața locului întîi o comisie. Nu ! Nu ! Nu-i încă nici unul identificat. Nu se știe nici

un nume. Dar sunt aproape toți ofițeri și soldați. Atîta se poate ști.

Comisia nu ieși la gară decît pe la nouă. Scurtu se repezi acasă să-i spună Nastasiei, să nu se sperie. Încă nu se știa cine sunt morții. Desigur vestea se va fi răs-pîndit în oraș, și va fi auzit-o și ea.

Da, auzise ! Și o află șezînd frîntă pe un scaun, cu minile în poală. Era îmbătrînită cu ani. Cînd îl văzu zvicni de pe scaun :

— Sunt și ei ? Ce este ?

— Încă nu se știe nimic. Nu se cunoaște nici un nume. Trebuie să iasă mai întîi o comisie să vadă morții.

— Dar între răniți ? Nu-s între răniți ?

Scurtu își duse mîna la frunte.

— N-am trecut încă pe la spital.

— Du-te repede, și vino și-mi spune.

Spitalul nu era departe. Era mulțime de lume și acolo, intra și ieșea. Dar cei mai mulți se grămădeau să citească un tablou afișat la intrare. Era tabloul cu răniții din accident. Pe ei îi identificaseră.

Era o listă lungă.

La început preotul nu putu citi nimic. Rîndurile de pe tablou îi jucau înaintea ochilor. Încet-încet se liniș-tiră, dar acum începură să joace literele. Pe urmă se fixară și ele.

Trecu o dată, de două, de trei ori cu ochii pe tablou : ochii-i fugeau mai repede pe rînduri în jos decît să poată ceti complet numele. Căută întîi numai numele cunos-cute. Cînd i se păru că nu le află, putu citi, rînd de rînd, fiecare nume de pe tablou. Erau peste patruzeci și, afară de doi, tot ofițeri și soldați.

Numele cunoscute nu erau.

Părintele plecă mai liniștit să-i spună soției rezultatul, și numai la izbucnirea ei în plîns, își dădu seama că era mai bine să-i fi aflat pe tablou.

— Mai speram că vor fi numai răniți ! gemu ea.

Lui Scurtu îi trecu un gînd luminos prin cap.

— Tot așa e posibil să nu fie nici între morți. Poate n-au plecat cu trenul acela.

Femeia își lăsă capul în piept.

Scurtu se întoarse din nou la gară. Deși alerga, aproape îi trebui vro jumătate de ceas. Stăteau departe.

Comisia încă nu ieșise la fața locului, dar șeful gării fu autorizat să deschidă magazia, să poată intra cei ce se interesau. Poate vor fi identificați morții mai ușor așa. Adevărul era că încă la patru noaptea a fost la fața locului o comisie mixtă, militară și civilă, pînă fuseseră descărcate cadavrele și așezate în magazie, în două rînduri. În comisie fuseseră și medici și reprezentanții autorităților. Fuseseră cercetați de aproape fiecare. Dar cercetarea ținuse puțin. Cadavrele erau țăpene. Nu mai putea fi vorba de vro greșală, nici de vrun ajutor. Comisia așteptată acum era numai pentru identificarea morților. Se crezuse că e mai bine să afișeze întii la gară tabloul cu numele morților, pentru a nu fi lăsați decît cei interesați să intre în magazie. Dar publicul nu mai avu răbdare, și așa fu deschisă magazia cea mare.

Morții zăceau pe spate, în rînduri de cîte patru, de amîndouă părțile magaziei. Prin mijloc era cărare largă. Era un tablou care-i învie lui Scurtu rădăcinile părului. Stăteau întinși pe spate, cei mai mulți cu ochii întredeschiși. Părea că-și mai păstrează o geană de lumină, de viață. Dar nu erau decît dungi sticloase, goale, încremenite, ca niște tivituri tulburi, cari te făceau atent la fețele împietrite în liniște. Erau și cîteva capete cari, cu ochii complet închiși, păreau că s-au schimbat în măști fine de gips palid.

Dar puține capete erau întregi. Unele aveau numai urme de vîntăi, altele erau turtite, altele purtau peceti de sînge încheșat. Urmele dîrelor de sînge ce se va fi scurs printre dinții strînși se mai cunoșteau la unii, cari vor fi avut numai grave leziuni interne.

Ochii celor ce intraseră în magazie nu vedeau, nu urmăreau decît capetele morților. Încolo, trupurile, în cenușiul uniformelor, părea că nu mai existau. Cele mai multe erau uniforme învechite, murdare : erau prinso-nierii cari veneau din Bulgaria.

O vreme fu o liniște de cimitir. Bărbați, femei mai ales, treceau pe cărarea din mijloc, privind cu atențiunea încordată în dreapta și stînga. Întiul drum pe cărare îl făcea fiecare destul de repede, apoi tot mai încet, exa-

minind cu tot mai mare atențiune morții. Începură apoi a trece printre rînduri și a li se uita de aproape fiecărui în față. Toată lumea voia să se înșele. Trecea unul și de zece ori pe dinaintea unei fețe cunoscute care-l săgeta de la înția privire, pînă se hotăra să rămînă nemîșcat lingă ea.

Așa începură într-un tîrziu vaielele, gemetele, țipelele.

Erau șase localnici între morți, tot ofițeri și soldați veniți din Bulgaria.

Nu erau șaptezeci cum se zvonise. Erau numai patruzeci și doi. Se spunea că mai sunt, într-alt loc, resturile de la trei cadavre, dar pe urmă se adevăra că nu mai erau alții.

Părintele Scurtu urmă același drum ca și ceilalți. Îi trebui vreme multă pînă se opri în fața unui cadavru. Era sublocotenentul Ionică Prodan, rudenia Nastasiei. Îl văzuse mai pe urmă la plecarea de la Corp, altfel nu l-ar fi recunoscut. Capul îi era turtit și fața neagră.

Pe cumnatul său nu-l află nicăieri. După ce se îndreptă că asupra lui Prodan nu se mai putea înșela, fiindcă pe-un deget purta încă inelul pe care i-l admirase, un inel de aur cu o mare piatră verde — moștenire din familie — dat de mamă-sa la plecarea în război, părintele Scurtu mai luă o dată pe rînd fiecare cadavru și le examină de aproape.

Nu era !

Se hotărî s-o aducă și pe Nastasia, nu cumva să se înșele, totuși. Pe cînd se întoarse cu ea, magazia era încuiată, dar șeful lăsă să le-o deschidă cînd auzi că femeia încă nu văzuse pe mortul lor dînlăntu.

-- Numai să fii tare ! E aici un spectacol doamnă ! — zise șeful.

Nastasia intră cu sufletul împietrit de groaza prin care trecuse pînă acum. Îl recunoscu și ea pe Prodan. Dar Liviu nu era între ei ! Nu era ! Nu era ! E sigur că nu-i printre morți.

Se opri în fața lui Ionică Prodan, se lăsă în genunchi și, mută, începuse să-i mîngîie mîna cu inelul.

— Săracul ! Cîtu-i de strivit ! Săraca mamă-sa !
Și izbucni în plîns nepotolît.

Scurtu o hotări cu greu să părăsească magazia.

— Săracii ! Cit sunt de mutilați !

Și iar izbucni în plîns după ce se ridică în picioare și-i văzu întinși pe spate, cu fețele galbene spre cer, fiecare păstrînd muțenie vecinică asupra felului cum au murit. Numai semnele de pe capetele și fețele lor protestau greu împotriva existenței — îi părea părintelui Scurtu.

Nu era între ei Liviu ! Nu era ! Dar ce s-a putut întîmpla ? Împreună au trebuit să plece de la Iași !

Trebui s-o ducă la spital, să vadă cu ochii ei tabloul afișat. Apoi trebui să vadă cu ochii pe rănii. Se vorbea că doi dintre ei au și murit.

Nu era nici aici ! Ce s-a putut întîmpla ? Unde va fi ? Mai trăiește oare ?

În curtea spitalului se opriră lîngă un grup. Vorbeau despre nenorocire.

— N-a fost o ciocnire de trenuri propriu-zisă !

— Dar ce ?

— Acceleratul s-a ciocnit cu trei vagoane încărcate cu fasole, cari au fost pornite de viscol din gara Mircești pe pantă la vale. Acolo este o pantă iute.

— Cum să ducă viscolul nește vagoane ?

— Se vede că n-au fost frîmate, sau nu de-ajuns de frîmate. Ș-apoi ăsta a fost viscol ? A fost un uragan cum nu s-a mai pomenit prin părțile locului. A dezrădăcinat copaci seculari.

— Săracii oameni ! Cei mai mulți se întorceau din captivitatea bulgărească ! Te gîndești că au scăpat din lupte [...] și cînd să ajungă acasă, se prăpădesc într-un accident stupid !

— De, cum îi e scris omului !

— Vai de părinții lor cari îi așteptau acasă !

— Vai, da ! De cîți nu va fi vai, cînd se va cunoaște cîți au perit în lupte, în degerături și în exantematic !

Ajunși acasă — era vremea prînzului — nu putură gusta nimic. Aveau mîncarea pregătită cu care-i așteptaseră aseară. Nu se puteau nici cum liniști : ce se întîmplase cu Liviu ?

De bietul Prodan le părea rău, vezi bine, și pentru el și pentru mamă-sa. Rudenie îndepărtată, trăind și într-altă parte a Transilvaniei, nu-l văzuseră de multe ori,

nu intrase în viața lor. Era tragic, desigur, și pentru el, și pentru ceilalți loviți de destinul orb, dar acum îi neli-niștea și-i înspăimînta mai mult totuși împrejurarea că nu știau ce s-a ales de Liviu.

Morții, se dădu ordin, să nu fie ridicați din magazie, nici cei localnici. Li se va face o înmormîntare militară, comună, într-o singură zi. Erau și ei, săracii, eroi ai Patriei, eroi ai datoriei. Așa că de înmormîntarea lui Ionică nu aveau să poarte ei grijă. Dar ce-i cu Liviu ?

Nu puteau să ceară de nicăiri vro informație. Poate că unii au fost striviți în așa măsură încît nu i-au mai putut aduce de la Mircești la Roman. Îi vor fi îngropat, ori îi vor îngropa acolo. Să fie Liviu între ei ? La gară se afișase acum tabloul cu numele tuturor morților, dar Liviu nu era între ei.

Pe la două ceasuri dup-amiazi la stăruințele lui Scurtu, șeful îi spuse că la trei pleacă o locomotivă cu două vagoane de muncitori pînă la Mircești, să lucreze la restabilirea liniei, fiindcă cei ce erau în lucru nu erau de-ajuns. Ar putea merge cu ea să se intereseze și la fața locului. Dar — spunea el — tabloul e complet, așa știa. Sunt și numele celor ce n-au mai fost aduși aici.

Părintele alergă spre casă să-i spună Nastasiei. Cînd ajunsese înaintea porții era un automobil militar, și din el se cobora... cumnatul său !

El plecase la gară împreună cu Ionică Prodan, dar pe drum se întîlnise cu Vasile Pleșa. I se plînsese că venea la soru-sa și nu putea duce nici un kilogram de vin. A căutat în tot orașul, n-a fost chip să găsească o singură butelie, povestea el în casă, înaintea celor ce-l priveau ca pe o minune.

— O butelie de vin ! S-ar cădea să duci ! Știi, cînd ai descoperit cotnarul în pivnița jidovului din Hîrlău, mi-ai făcut și tu o parte mai bună. S-ar cădea să mă revanșez, zisese Pleșa, și un zîmbet îi fluturase pe buze.

— Mai ai vin de-acela ?

— Nu ! Din acela nu ! Dar am altul destul de bun. Îți pot da o damigeană de cinci litri. Vino la mine.

— Unde ? La tine ?

— Păi unde crezi că mai poți afla vin ?

— E timpul înaintat. Mi-e frică să nu scap trenul.

— Parcă pleacă regulat trenurile ? Și, pe urmă, mai sunt trenuri. Pentru o damigeană face să-l și scapi.

— Nu aş vrea, am răspuns eu. Le-am telegrafiat. Pe deseară ne aşteaptă. Vino repede.

Întîi era să vină și Prodan cu noi, dar s-a răzgîndit. Spunea că-i mai bine să fie cel puțin el mai devreme la gară să ocupe loc în tren. Am mers repede cu Pleșa — dar stă departe al dracului — am luat damigeana și am plecat, cu ea în mîină, spre gară. Domnule, mi-am zis, tot nu se cade să meargă pe stradă un ofițer cu damigeana în mîină ! Demobilizare — demobilizare, rezervist — rezervist, dar se cheamă că eram tot în uniformă. Am lăsat damigeana într-o prăvălie și am început să alerg după o trăsură. Sunt de neaflat ! Și cu Ionică plecasem pe jos. În sfîrșit aflu, sar în ea, trec pe la prăvălie, iau damigeana, dă jidanul bici calului, aleargă ! Cînd am ajuns în gară trenul plecase de zece minute, cu nenorocitul de Ionică cu tot.

— Ai scăpat ca prin minune — se miră Nastasia.

— Am scăpat mulțumită lui Pleșa, și damigenei acesteia — răspunse arătînd spre sticla pusă lângă perete. Poate mi-a purtat de grije tata Noe cel bătrîn ! La cite chefuri i-am mai cîntat eu cîntecul !

— Doamne, Liviu, cum poți... — începu cu reproș Nastasia.

— Păi, cred că nu-i nici un sacrilegiu, draga mea. Eu constat un fapt. De altfel, poate că scăpam și dacă prindeam trenul. Numai trei vagoane s-au sfărîmat. Poate nu mă urcam chiar în acelea trei. Poate scăpa și Ionică ! Dar acum, ce mai este de făcut ? Ohiar nimic. Îi îngroapă armata, nu ?

— Da. Se fac funeralii militare.

— Săracii ! Mă gîndesc nu numai la bietul Prodan, ci mai ales la cei ce veneau din captivitatea bulgărească — oftă Liviu. — Zadarnic, frate, cumu-i scris omului !

Înmormîntarea se hotări pentru ziua următoare. Telegrafiară doctorului Preda. Veni fără Laura, dar, în schimb, veni din Iași finul Vestemean.

Patruzeci și două de sicrie albe, din scînduri de brad nevopsite. Patruzeci și două de cruci. Sobor de preoți. Toată armata din garnizoană în paradă. Goarna, mar-

șuri funebre. Salva de arme. Cuvîntări. Un plîns și o jelanie nemaivăzută...

— Doctore dragă, ați putea amîna botezul cu două săptămîni ? — întrebă Nastasia la despărțire.

— Să vedem ce spune și ginerele. El ține mult să fie la Sf. Ilie.

Nu ! Vestemean nu se învoia ! Și pentru ce să amîne ? Nașii erau în doliu ? Dar nu era toată Moldova, națiunea întreagă în doliu ? Ce mai poate însemna un doliu particular în cel general ? Lumea să nu se mai încreștineze din acest motiv ? Așa argumentă avocatul Vestemean, apoi adause :

— Dragă nașe, las să meargă lucrurile pe făgașul lor. În tot ce se întîmplă este o hotărîre mai înaltă.

Așa, botezară pe copil în ziua de Sf. Ilie. Liviu Măcrea ținu să fie și el prezent, și se angajă să ducă o damigeană de vin, ceea ce-i și reuși. Și, încă una de zece kilograme !

LIII

Trecură săptămînilor, lunile. Pacea separată încă nu fusese ratificată de Parlament. Guvernul Marghiloman continua cu demobilizarea armatei, impusă de condițiile păcii. Operațiunile de demobilizare se desfășurau încet. Trenurile erau puține și într-o stare jalnică. Locomotivele erau multe deteriorate. De cînd fusese pierdut petrolul de pe Valea Prahovei, se alimentau cu cărbuni și lemne, tot mai mult cu lemne.

[...]

Noile alegeri dădură un Parlament cu majorități conservatoare, de nuanță germanofilă. Veninul politicii interne începu să se strecoare din nou în pătura conducătoare. Era vorba de punerea sub acuză a fostului guvern Brătianu. Ziarele apăreau sub o cenzură controlată de germani. Treceau acum în Moldova ziarul germanofil ce apăruseră la București după ocuparea Capitalei. [...]

Acuzele plouau și în presă și în convorbirile particulare împotriva «autorilor războiului».

În jalea și deprimarea grea care se lăsase ca un nor întunecat peste toată țara, părintele Scurtu nu mai putea să citească ziarele. Răfuiala de acum, cu țara sfîșiată, cu trei sferturi din trupul ei sub călcii dușman încă, cu toate rănile deschise, îi părea un lucru împotriva firii, ceva monstruos. Dar nu se putea feri să nu audă criticele și invecitivele din conversațiile particulare.

Cînd nu mai putu răbda, își luă hîrtie și condai și își mărturisi toată durerea și indignarea într-un articol care apărură în *Neamul românesc*, ziarul lui N. Iorga. În toată vremea războiului gazeta aceasta a vărsat duh românesc și nădejde în cetitori, mai mult decît oricare altă publicație. Numai pe acesta îl mai citea părintele Scurtu de cînd venise peste țară noua nenorocire. Își intitulase articolul: *Nu sunt și nu pot fi români!* adică aceia cari își vărsau revolta, sîngerînd și mai mult țara. Era convins acum că ceea ce auzise și cetise de atîtea ori că în pătura conducătoare a României sunt o mulțime de elemente etnice străine, încă neasimilate, era adevărat. Căci un român adevărat nu putea să nu simtă monstruoșitatea unei asemenea atitudini între împrejurări așa de tragice pentru neam.

El nu-și putea închipui pe atunci că patima politică poate face asemenea ravagii, chiar între români.

De prin septembrie începură să-și facă provizii pentru iarnă și se angaje la un liceu particular cu trei clase, să propună limba germană. Purta încă uniforma de preot militar.

Zilele treceau ca de plumb, iar nopțile se schimbaseră pentru el într-un coșmar. Ce va face într-un caz că nu se vor mai putea întoarce niciodată acasă? Respingea, cu cîte argumente putea aduce — uneori se agăța și de visul lui cu submarinul — o asemenea eventualitate, dar ea se întorcea mereu, ca un sfredel ce se învîrtea în adîncurile din el. Gînduri și îngrijorări grele îl țineau treaz pînă tîrziu.

Era foarte anevoioasă și aprovizionarea pentru iarnă. Nastasia cumpărase din vară pui cari acum erau mărișori, vro douăzeci. Doi cocoșei începură să cînte și puicuțele să cîrăie prin septembrie. Le asculta bucuros, parcă răs-pîndeau un aer de tinerețe, de nădejde prin ograda largă.

Erau singuri în casă, singuri și în curte. De cînd au plecat de-acasă încă nu se simțiseră așa de liberi, de nestînjeniți ca aici. Proprietarul locuia departe, pe altă stradă. Purta un nume istoric românesc : Tăutu. Nu venea niciodată să vadă ce mai este cu casa. Îi păruse bine că era cine s-o îngrijască — o casă neterminată. Peste iarnă îi furaseră vro cîteva ferești.

De două-trei ori părintele Scurtu mai văzu pe Zavati pe străzile orașului. Îl încunjură de departe. Totuși senzația de scîrbă îl făcea să se guduie.

Nastasia se înfundase în gospodărie pînă-n grumazi. Cîteva săptămîni după înmormîntarea lui Ionică Prodan merse regulat la cimitir să-i pună o floare pe mormînt. Apoi, cu ploile și tina de toamnă, nu se mai duse. Compătimea și o văicărea însă pe maică-sa, de cîte ori își aducea aminte de vărul acela îndepărtat.

Ținea cu orice preț să cumpere un porc să-l îngrășe pentru Crăciun, un măscuraș de cîteva luni cel puțin. Voia provizii cît mai multe. Cine știe ce se mai putea întîmpla ?

Uneori Scurtu zîmbea.

— Cum vom duce acasă toate astea ? Și încă și un porc de Crăciun ? Cum vom duce găinile și mascurul ? În vagon cu noi ?

— Ei, parcă tu mai crezi că vom merge în curînd acasă !

Nu mai credea, într-adevăr, cel puțin în iarna asta, nu ! Zilele, deși tot mai scurte, treceau greu. Ardeleni refugiați mai rămăseseră puțin în oraș. Puteai să-i numeri pe degete.

Cei doi preoți Manu, tatăl și fiul, cu care veniseră din Rusia, auzi că au ajuns numiți la parohii, nu știa bine în care regiune. Alții își găsiseră alte ocupații prin diferite localități. După demobilizare cu toții încercaseră să-și afle un loc, să iasă din provizorat, pentru că nu mai putea fi vorba de-o întoarcere grabnică. Țăranii cîți veniseră cu ei, dispăruseră cu toții din oraș. Despre cei mai mulți, evăcuați o dată cu ei în Rusia, Scurtu nu mai știa nimic.

Vremea trecea greu. Ziare nu mai citea decît *Neamul românesc* ; cu cunoscuți din oraș nu se întâlnea, îngrozit

de criticele ce nu mai conteneau în legătură cu «cei ce au provocat dezastrul României și v-au pus și pe dumneavoastră pe drumuri!»

Pe drumuri! Era gata să le bată încă ani întregi numai să știe că la sfârșit va răsări soarele.

Întorsătura ce o luară lucrurile îl făcea să nu mai poată, argumenta rațional. România a început lupta pentru Transilvania [...]. În cei doi ani de neutralitate cât a fantazat 'acasă, nu și-a putut închipui niciodată că războiul ar putea aduce o unire a tuturor țărilor românești. Și, nu se putea gândi nici acum! Ar fi fost o adevărată minune.

Nu era, își zicea el, un dezastru nici în situația de acum. Dacă nu ar fi rănile păcii separate, România ar putea chiar jubila: Moldova se reîntregise cu vechiul ei pământ [...]. Era un eveniment istoric și o creștere importantă a românismului pentru luptele viitoare. Când dușmanii cu care te-ai luptat îți recunosc această unire, iar aliații ți-au recunoscut provinciile românești de la vestul Carpaților, însemna că idealul românesc a făcut un pas uriaș în istorie, chiar când ținuturile din urmă ar fi să rămână încă robite, în caz de biruință definitivă germană.

Pentru ce nu se gîndeau cîrcotașii și toți cei plini de venin politic la acest adevăr pe care el, un preot de la țară, îl vedea și îl simțea? se întreba adeseori. Acest pas nu s-ar fi făcut fără intrarea României în război. Iar dacă ar fi intrat alături de Puterile Centrale, nu ni s-ar fi recunoscut niciodată dreptul asupra Transilvaniei de către Marile Puteri din apus... Iată el, dacă n-ar fi pierderile din vechiul teritoriu al României, parcă s-ar împăca cu gândul de-a nu se mai întoarce niciodată acasă, mulțumit cu ce au putut da împrejurările războiului...

S-ar fi împăcat? Își spunea așa de multe ori, încercînd să respingă dihonია sufletească pe care o observa la atîta lume! Dar nu se putea convinge. Gîndul că românii din Ardeal ar rămînea mai departe la bunul plac al unei monarhii, și mai ales al Ungariei biruitoare, îl înspăimînta. Știa ce i-ar aștepta în asemenea caz nenorocit. Politica de deznaționalizare ar reîncepe cu o furie necunoscută încă...

De aceea, în coasurile grele de îndoială, revenea mereu la convingerile sale de-acasă, din vremea neutralității României. Dreptatea, pînă la sfîrșit, tot va trebui să învingă ! Omenirea își are legile evoluției sale care trebuie să meargă spre perfecționare, spre triumful valorilor spirituale, fără de care nu există propășire.

Nu ! Nu era nici acum de convingerea acelui fruntaș ardelean care spusese, în fața lui și a doctorului Preda, cu prilejul întîlnirii la restaurant, în orașul din apropierea satului lor, în vremea neutralității României, că, în caz de biruință a Puterilor Centrale, românii ardeleni vor trebui să înceapă o luptă nouă pentru care trebuiau să se organizeze de pe atunci ! Îi veneau uneori în minte vorbele lui, dar nu le aproba nici acum. Aceasta nu mai putea fi un program de viață la sfîrșitul acestui război. Orice organizare va fi insuficientă în fața forței formidabile pe care vor dezlănțui-o țările biruitoare ! Ele nu puteau, nu trebuiau să rămînă biruitoare ! Românii au luptat de-a-juns pentru păstrarea ființei lor naționale, acum trebuie să urmeze o altă epocă : aceea a trăirii pentru ei, a dezvoltării proprii. Altfel cum ar mai ținea pas cu lumea, cînd o ramură așa de însemnată a neamului ar fi osîndită să mai ducă, veacuri întregi, numai o luptă de rezistență, de irosire a forțelor, nu de creație ?

Așa și altfel se frămînta părintele Scurtu în singurătatea lui, pentru că acum trăia aproape izolat.

Dar frămîntările se potențară pe la începutul lui noiembrie cînd se molipsi de o gripă infecțioasă, și cîteva zile temperatura îi fu mereu ridicată.

Cînd nimeni nu se aștepta la o schimbare radicală în mersul războiului în toamnă și în iarna viitoare, se răs-pîndi deodată știrea că frontul din Balcani a fost rupt, că trupele aliate din peninsula înaintează spre Dunăre, și că România va mobiliza din nou.

Părintele Scurtu nu mai putu fi ținut acasă. Trebuia să plece la Iași, să vadă ce-i cu mobilizarea, să ia contact cu ofițerii de la Corpul voluntarilor, să vadă unde se va face concentrarea Corpului.

— Înțelege, omule, că nu poți merge ! Ai treizeci și nouă de grade. Ninge, trenurile circulă greu ! Interesea-

ză-te la comenduirea pieții ! Vor ști ei ce-i de făcut ! —
~~se~~ silea Nastasia să-l convingă.

Dar văzu cu spaimă că nu are cu cine vorbi.

— Ce boală va mai fi și asta ? Nu mă doare nimic, nici capul cel puțin. Febră ! Dar febra poate proveni și din neliniștea în care trăim ! Trebuie să mă duc ! Contez ca preot militar în cadrele Corpului — zicea el.

Pe urmă luă termometrul, se măsură, febra scăzuse.

— Ei, vezi ? Cît ce a început submarinul să fugă spre sud, mi-a trecut febra ! Ți-am spus eu că vine numai din înfrigurarea în care am trăit. Acum s-a isprăvit cu ea. România mobilizează a doua oară, Nastasia ! Asta înseamnă că am trecut peste întreg calvarul, și noi, și neamul întreg. Lăudat să fie Atotputernicul !

Preuteasa nu-l putu reține. Plecă la Iași.

A doua mobilizare nu fu ordonată decît a doua zi după sosirea lui, la 16 noiembrie. Nu mai avea cu cine vorbi, ardelenii lui de la Corp, pe cari îi mai întâlnea la birou, păreau ieșiți din minți. Nu mai înțelegeau ce le spunea el. Vorbeau cu toții deodată, gesticulau, strigau, cîntau. Țineau cuvîntări. Fu cuprins și el de entuziasmul tuturor, și se trezi că începe și el să țină o cuvîntare. Își și uitase pentru ce venise la Iași.

Mare-i fu mirarea cînd, isprăvind de vorbit, simți că Vasile Pleșa îl prinde de braț, îi ia mîna și-i pipăie pulsul. Apoi se uită la el îngîdurat, ba chiar încruntat.

— Cînd ai venit la Iași, părinte Scurtule ? — îl întrebă el.

Omul avu o clipă de ezitare : nu știa, ieri, sau alaltăieri.

— Cred că ieri !

— Și unde ai dormit ?

Altă clipă de ezitare.

— Nicăiri. Am stat în cafeneaua aceea unde m-am întîlnit mai întîi cu dumneata.

— Rău ai făcut ! N-ai putut veni la mine ? Ori ți-ai uitat adresa ?

— Nu mi-am uitat-o !

— Trebuie să vii acum numaidecît la mine, să te pui în pat. Văd că nu ți-e bine. Ai puls mare. A, nu-ți fie frică ! Nu mai e îmbulzeală acum la mine ! Băieții s-au

răspîndit ca pui de potîrniche. Unii vor fi și trecut peste munți.

— Cu Corpul ?

— Nu. S-au dus, ca iscoade înainte, fiecare prin regiunile pe cari le cunosc. Nu mai fi îngrijorat. Corpul nu se mai mobilizează separat. Dacă va fi nevoie de dumneata, vei fi avizat. Tot la Roman stai ?

— Tot.

— Acum să vii cu mine. Am pus mîna pe două sticle de rom. Nu-mi pasă dacă pe una vei bea-o dumneata, numai să scapi de gripa asta.

— Ce gripă ?

— Te-ai molipsit și dumneata de gripa asta spaniolă, cum i se zice. E ceea ce noi numeam pe vremuri «influență». Grasează în toată Europa și a ajuns și în Moldova.

— Dar nu mă doare nimic, domnule Pleșa.

— Nu-i vorba de asta. Trebuie să stai la mine, în pat, cel puțin trei zile, și să bei rom. Boala nu s-arată la început cît e de grea, dar face complicații a' dracului ! Ai făcut rău că ai venit pe vremea asta la Iași. Te avizam noi dacă era ceva. Ori nu suntem comandă ?

Pe străzi lumea înota în zăpadă. Căzuse multă, și mai ningeă încă. Pleșa porni cu părintele Scurtu, îl duse la el și-l puse în pat. Destupă o sticlă cu rom, luă un păhăruț, și după ce bău el unul mai întîi, i le puse pe scaun lîngă pat.

— Să nu-l cruți. E un leac strașnic împotriva gripei.

Umblase ieri toată ziua prin ciorofleaca zăpezii ruptă și călcată de mulțimea trecătorilor. Cu ghetete ude stătuse toată noaptea în cafenea, și nu-i fusese frig. Dar acum, sub plapumă, începură să-l scuture frigurile.

Bău un păhărel, două, trei, patru...

Apoi nu-și mai dădu seama de nimic pînă dimineața.

— Te simți mai bine ? — îl întrebă Pleșa, cu ochii la pîndă.

— Cred că da.

— Să nu te miști din pat. Și nu uita romul.

Trei zile — așa îi spusese Pleșa — a fost mai mult înconștient decît conștient. Pe urmă febra începu să scadă. Dar nici rom în sticlă nu mai era.

— Nu face nimic — zise Pleșa — destupăm și pe a doua. Căci, din întâmplare, tot mai am trei de rezervă. Una-ți voi da-o dumnitale cînd te vei întoarce la Roman.

— Dar mă întorc azi.

— Nu ! Încă nu se poate. Vei mai rămînea două zile.

Mai rămase două zile în camera lui Pleșa, deși părăsise patul. Febra scăzuse de tot. Uneori îl săgeta și i se făcea gol în cap, alteori își simțea fruntea foarte grea. Și-l încerca un leșin din adîncuri. Se apropia mereu de sticlă și bea cîte-un păhărel. Pînă ținea gustul băuturii era bine, dar după aceea i se umplea gura de un gust sălcIU, grețos.

— Poate vine din stomac — își zise el. Nu putea mîncea mai nimic, și simțea foamea în deșerturi. Mîncarea asta nu avea nici un gust. Trebuia să se întoarcă acasă, la mîncări pregătite de Nastasia ! Acelea erau mîncări ! Se lăcomea după ele.

A treia zi mai putu fi oprit, dar în a patra, Vasile Pleșa nu-l mai putu reține.

— Faci rău părinte că pleci. Mai ai puțină febră. Drumul e greu.

Își luă sticla promisă, o vîrî în buzunarul mantiei militare, ceru să fie imediat avizat dacă va fi nevoie de el, mulțumi și plecă.

Ningea cu fulgi mari, lînoși și deși, tot văzduhul era tulbure de ei, încît părintelui Scurtu îi venea ameteala cînd privea pe sus, și vedea nesfîrșitul roi alb, potolit, le-neș, care împînzise mohorît cerul Moldovei. Cînd fu să iasă din gara Romanului se trezi în fața lui cu niște nameți pînă la piept. O singură dîră bătătorită văzu înainte și apucă pe ea. Înota din greu și începu să transpire.

Dar frămîntarea aceea de zăpadă nu ducea spre casă. De altfel, știa el ? Acoperită de zăpadă toată regiunea, îi părea nouă, necunoscută. Se trezi la o tabără militară la marginea orașului, niște barăci, cît bătea ochiul, ridicate încă în toamna primului an de război. Acum, abea se mai vedeau din zăpadă, îi păru părintelui Scurtu și își zise că desigur s-a rătăcit. Poate a coborît la altă gară, nu la Roman.

Gîndul ăsta îl înfipse locului. Își scoase batista din buzunar și începu să-și șteargă sudoarea.

Dar oriunde ar fi, se făceau pregătiri de plecare. Soldații forfoteau prin zăpada înaltă. Căruțe de tren militar, unele încărcate, altele goale încă, așteptau în zăpada ce cădea molcom, necurmat, peste ele. La unele erau și înhămați caii, căluții aceia slabi, triști, pe care-i cunoștea el așa de bine. Moțăiau cu capetele plecate, în coame — straturi de zăpadă ușoară. Pe finul din unele căruțe omă-tul crescuse de-o palmă. Nu se auzea nici o larmă, nici un zgomot. Oamenii vorbeau încet. Parcă totul era absorbit de curgerea necurmată a fluturilor leneși de nea.

Părintele Scurtu știa bine că sunt pregătiri pentru trecerea în Transilvania. «Săracii ! Oare vor răzbi căluții prin prăpădul ăsta alb ? Dar feciorii ?» Părea că-s negri-vineți la obraz ca în iarna retragerii.

Nu-și putu da seama cât a rămas acolo să privească. Îi părea că visează : ninge mereu și în mijlocul tăcerii și a ninsorii, unitățile armatei române se pregătesc să treacă a doua oară granița. O dulce căldură îi inundă inima, și ochii i se umeziră.

Un soldat trecu pe lângă el.

— Să trăiți ! Căutați pe cineva ?

Iar nu mai știu unde se află.

— Nu caut pe nimeni... Ba da, ! Caut pe doctorul Preda.

— Doctorul Preda ? Nu avem domn doctor cu numele acesta. Poate doctorul Bărbulescu ?

— Nu ! Lasă asta ! Când plecați ?

— Unii au plecat înainte. Tot pleacă de patru zile.

— Da ! Mi-ar trebui și mie o căruță, să-mi iau nevasta și copiii.

Soldatul nu-l cunoștea. Vedea că-i preot militar.

— Să poftiți să vorbiți cu domnul colonel.

— Nu acum. Să se topească întâi zăpada — zise părin-tele. Se întoarse și porni pe bătătura de zăpadă înapoi.

Soldatul privi o vreme în urma lui, apoi, înălțînd din umeri, își văzu de drum.

Scurtu ajunsese din nou la gară. Trecu prin sala de aș-teptare. Era goală și plină de frig. Ieși pe peron și începu să se plimbe. Măsură peronul pustiu, înaintea căruia omă-tul se înălța ca un perete. Șinile nu se mai vedeau, ci nu-mai nește dîre adînci și drepte.

Se plimbă privind nemărginirea albă, pînă se trezi că-1 apucă cineva de braț. Era șeful gării care coborî atunci de la etaj, din locuința sa.

— Așteptați vreun tren ? — îl întrebă. — Nu mai e nici un tren pînă după-amiazi la cinci.

— Tren ? Nu. Am sosit de la Iași.

— Atunci căutați pe cineva ? Aveți ceva la gară ?

— Nu, nu ! — vorbi părintele și porni spre ieșire.

O luă pe bulevard prin zăpadă pînă la genunchi. Ajunse tîrziu acasă transpirat, epuizat. Era foarte palid și ochii îi sticleau.

— Ei, făcutu-ți-ai de cap ? N-ai vrut să mă ascuți. Acum să te pui numaidecît în pat. Va trebui să chem un doctor.

— Ce doctor ? Nu mai vorbi prostii. N-am nimic. Dar am ostenit prin zăpadă. N-ai idee ce drum e, de la gară pîn-aici.

Nastasia îi făcu un ceai fierbinte și-i aduse ceva de mîncare. Bău ceaiul gînditor, sorbind rar, dar de mîncare nu se atinse.

— Nu mi-e foame — răspunse el la stăruințele soției. — Am un gust sălcu în gură care-mi taie pofta de mîncare.

Deodată își aduse aminte de sticla cu rom. Se sculă de la masă, și clătînîndu-se se apropie de manta și o scoase din buzunar.

— Ce-i în sticlă ? Rom ?

— Da.

— Atunci să-ți mai fac un ceai să-l bei cu rom.

— Nu. Îl voi bea gol. Dă-mi un păhărel.

Îi aduse păhărelul, îl umplu și-l întinse Nastasiei.

— Gustă-l și tu !

— Da' eu n-am nimic. Bea-l tu.

— Eu am băut destul.

— Femeia crezu că vorbește într-aiurea. Ochii îi sticleau tare. Îl cunoștea de pe ochi cînd avea temperatură mare.

— Cum să bei, și sticla încă nu-i destupată !

— Am băut la Vasile Pleșa. De la el e și romul.

Nastasia luă și bău păhărelul.

— E foarte bun — zise ea.

— Da, e suveran împotriva gripei spaniole, așa spune Pleșa.

— Așadar a văzut și el că nu ți-e bine ?

— Dar vezi și tu că n-am nimic. Oleacă de oboseală. Cum oi bea câteva păhărele de rom, cum îmi va trece. Mă mir cum mi-am uitat de sticlă.

Începu să-și toarne în păhărel și bău pînă la cinci, pînă ce Nastasia îi luă sticla dinainte.

— O să te mai și îmbeți acum ! Vino și te pune în pat. Doamne, bărbații ăștia ! Sunt ca niște copii ! Nu răzbești niciodată cu ei. Da-n calte, ce-ai aflat ? Intră armata în Ardeal ?

— Intră. Au și intrat unele unități.

— Doamne Sfinte ! M-am gîndit mereu cum vor trece prin zăpada asta ! Și la munte va fi și mai mare !

— Trec, n-ai grije !

— Și Corpul va fi mobilizat ?

— Separat nu, așa mi-a spus Pleșa. Dacă va fi nevoie de mine, o să mă avizeze telegrafic.

— Ei, iaca ! Nu ți-am spus eu că nu-i nevoie să te duci la Iași ?

— Da' n-am nimic, Nastasio, pentru ce mă îmboldorești așa ? — întrebă părintele văzînd cîte pături pune pe el în pat.

Dar peste două ceasuri începu să vorbească într-aiurea. Nastasia, speriată, se duse după doctor. Nu află decît un medic evreu, și veni cu el.

— E spaniolă, cu siguranță — zise doctorul după ce îl cercetă. — Sunt multe cazuri în oraș și în toată Moldova. Are un organism puternic, va birui boala. Toate organele nobile îi sunt sănătoase. Totuși, complicațiile nu sunt excluse. Ar fi bine să poți face rost de niște alcool. E foarte bun la gripa asta. Și, să nu mai iasă pe-afară cită vreme ține temperatura. Uite, are treizeci și nouă și jumătate.

De vremea de patru săptămîni cît ținu febra, părintele nu-și mai aduse pe urmă aminte decît ca niște episoade din vis. Zăcarea îmbrăcat, cu ziua de cap, pe pat. Nu voia să stea în pat, nu-l durea nimic. Ci era mereu amețit, și uneori spunea cuvinte fără nici un rost. Uita repede ce-i vorbea Nastasia. Ea umbla prin oraș să-i mai afle rom ori

rachiu, orice fel de alcool, dar nu putuse găsi nimic. Atunci îi telegrafiază lui frate-său Liviu Macrea, veni [el] însuși și-i aduse trei sticle cu drojdie tare. Scurtu își aducea pe urmă aminte că l-a văzut pe cumnatul său prin casă. Își mai aducea aminte cum stătea îmbrăcat, trîntit pe pat, și cum se scula, din cînd în cînd, și își puna cîte-un păhărel de băutură.

Nu luă cunoștință de nici un eveniment care se petrecu între timp. Era pe la mijlocul lui decembrie cînd scăpă de febră și capul începu să i se limpezească. În vremea asta se decretase la Alba Iulia Unirea Transilvaniei și a celorlalte regiuni românești cu România. Germanii evacuasera țara. Mulți dintre refugiați porniseră spre casă.

Nastasia începu să-i spună tot ce s-a petrecut în vremea asta.

— Vezi, tu spui și acum că n-ai fost bolnav, dar de cîte ori am vorbit în casă cu notarul Urdea, cu părintele Simu despre toate aceste mari evenimente, și tu nu-ți mai aduci aminte de nimic. Stăteai pe pat, părea că ascuți.

— Într-adevăr, nu-mi aduc aminte. Au fost pe la noi notarul Urdea și părintele Simu ?

— De cîte ori. Veneau să vadă ce mai faci. Au mai venit și alții. Cred că nu-ți aduci aminte nici de doctor !

— De Preda ?

— Nu ! El n-a putut veni. A prins oleacă de gripă și biata Laura, fina noastră. Dar mi-a scris și el că alcoolul e bun. Ți-a adus Liviu.

— De Liviu îmi aduc aminte.

— Poate că-ți aduci, căci v-ați apucat de băut și ați golit o jumătate de litră de drojdie. Acum bine că a dat Dumnezeu și ai scăpat. Era și vremea, căci era primejdie să ne apuce și Crăciunul ăsta pe aici. De-acum să ne apucăm pentru cea din urmă pachetare. Tu nu va trebui să faci nimic. Ești încă așa de slab !

— Slab ? Ți se pare ! Și spui că toate minunile acestea s-au petrecut, oftă el cu tristețe. Ce păcat că n-am știut ! Mă repezeam și eu la Alba Iulia !

Rămase, din gripă, cu niște junghiuri în partea stîngă a spatelui, pe care le simți ani întregi.

La întoarcere, învagonați iar, cu alte trei familii de ardeleni din părțile Sibiului într-un vagon de povară cu

tot calabalîcul ce adunaseră în refugiu — făcură încunjurare, peste Iași, Brăila, Ploiești, Brașov, Făgăraș. Cu vreo trei zile înaintea lor plecase și familia doctorului.

Cu două zile înainte de Crăciun ajunseră acasă.

LIV

A doua zi de Crăciun fură cu toții invitații directorului Ion Giurca. Sluga școlii, Nicodim, nu avu parte de Ajun. Ajutat de trei femei scoaseră în curte băncile dintr-o sală de cursuri, din cea mai mare, măturară, prăvuiră, frecară podelele, spoiră ușor pereții pe jos, unde erau mai murdari, aduseră mese, scaune.

Directorul se ivea tot mereu în prag și-i zorea, răstindu-se la Nicodim. Omul răspundea, dar Giurca, deși își puneă palma după ureche, nu auzea ce zice, și striga mai tare la el. Surzise aproape de tot în cei doi ani și jumătate de temniță. Îi căzuseră și dinții, nu mai avea decât doi colți, așa că și vorba i se schimbă de tot. Unii spuneau că l-au bătut mai de multe ori în închisoare, și în urma bătăilor purta infirmitățile de acum. Se vorbea că n-a încetat să blesteme tot neamul unguresc cîtă vreme a fost închis, mai ales după ocuparea Bucureștilor. Pentru purtarea lui, pentru că asmuța mereu pe închiși politici cari erau cu el, fusese condamnat la zece ani de temniță grea și izolat de ceilalți încă în toamna anului 1916. El însă n-a vorbit niciodată de suferințele lui. Nu recunoștea decât condamnarea la zece ani.

Deși scăpase din temniță încă la sfîrșitul lui octombrie și venise acasă, nu se putuse întrema deloc. Era acum un om bătrîn, cu fața încrețită și uscată, adus de spate. Umbra cam crăcămât și nu mai avea pasul sigur. Sumetia, independența lui de odată, nu mai licărea decât din cînd în cînd în ochii lui. Se simțea și acum să fie autoritar, tot muștrulînd pe Nicodim că nu face bine, că curăță de mîntuială, dar sluga, știind că nu-l mai aude, îi răspundea obraznic. Era disperat că în ziua de Ajunul Crăciunului nu putea fi și el la casa lui, ca tot omul.

Doamna Giurca decoră pereții sălii cu covoare de ale ei. Steagul tricolor era de mai bine de-o lună pe școală. În sală pe perețele din frunte erau două mici litografii, destul de nereușite, cu regele Ferdinand și regina Maria. Le adusese directorul de la Sibiu, câte-o pereche pentru fiecare sală de curs, pentru cancelarie și pentru locuința lui. Litografiile din sala asta ce devenea festivă, erau încadrate în tricolor, și fișii late de roșu-galben-vînat decorau și ceilalți pereți.

Dar nu era un strop de verdeață. Zadarnic îi tot porunci directorul lui Nicodim să ia securea să meargă în pădure și să aducă cîtiva brăduleți.

— Unde să mă duc, dom' director ? Dumneata crezi că de brazi dai cu nasul cît ce intri în pădure ? Trebuie să urc departe ! Și doar n-am mîncat ceapa-ciorii, să mă apuce colindatul sus la munte !

— Ce zice ? Ce spune ? — întreba directorul, întorcîndu-se spre femei, cu palma la ureche, cu gura larg deschisă. I se vedeau rînjind cei doi colți în pustietatea neagră.

Femeile răspundeeu ceva, știau că și așa nu le aude. Se grăbeau să isprăvească. Erau femei sărace, se bucuraseră să cîștige un ban de sărbători, dar tot trebuiau să fie și ele acasă mai devreme într-o zi ca asta.

Doamna Giurca mulcomi puțin pe soțul său, aducînd în sală toate oalele cu mușcăți pe care le avea, ba puse pe Nicodim să scoată din pivniță — unde-l pusese peste iarnă — un ciubăraș în care era un oleandru, și-l puse sub portretele regelui și al reginei.

Aduseră mesele de pe cele patru catedre din sălile de curs, mai aduseră două de la ei, vro trei din vecini. Aveau să fie vro douăzeci de persoane la masă. Cînd aduseră din vecini ultima masă de brad, doamna Giurca strigă în urechea soțului său :

— Sunt destule !

Dar el număra mereu scaunele, și le pune tot mai larg.

— Să mai aducă una ! Nu-s destule. Las-să fie loc, să fie larg !

De cînd se înapoiase din temniță nu mai putea suferi nici o strîmtoare. Pe nevastă-sa o pusese să ducă jumătate din mobila din locuința lor, în podul școlii.

Doamna Giurca întinse de-acum măsurile. Era frumos.

— Crezi că se face o nuntă ! — zise ea satisfăcută.

Bărbatul nu înțelegea și ar fi voit să știe pentru ce zîmbește.

Îi strigă la ureche.

— D-apoi, nu-i nuntă ? Ba-i nuntă, draga mea, și încă mare ! — zise el stîlcind cuvintele. Ar fi fost nenorocit să se audă. Dar nu se auzea.

În prima zi de Crăciun intră de multe ori să vadă sala. Se oprea în fața portretelor așa de spălăcite, nesuccese, ale regelui și reginei, și ochii i se umpleau de lacrimi.

Chibzuiseră bine cu cei doi colegi, cu Vasile Stoica și cu Leon Marele. Nu se puteau întruni nici la doctorul, nici la preot, nici la notar. Locuințele lor erau încă vraște. Părintele Scurtu află două camere de la locuința parohială complet goale. Mobila mare care mai rămăsese, era adunată în celelalte două, cu ușile pecetluite de către autorități. Se publicase vînzarea lor pentru o dată de la sfîrșitul lui octombrie, dar nu mai apucase să se țină licitația. Monarhia se prăbușise între timp. Părintele Scurtu avu satisfacția să rupă el sigiliile de ceară roșie aplicate pe uși. Mobila mare stătea neatinsă, plină de prav și de pustiu.

Tot așa era la doctorul și la notarul. Acesta întors din drum la retragerea armatei române, fiindcă nu mai putuse răzbate mai departe cu copiii mici, fusese internat îndată într-un lagăr prin Ungaria, de unde se înapoiase și el numai înainte cu vro lună. Cei doi învățători se întorseseră acasă și mai tîrziu, o dată cu debandada ce intrase în armată. E adevărat că soțiile lor rămăseseră acasă, dar nu aveau cameră destul de mare, ca și directorul de altfel, în care să încapă atîta lume.

Așa că cele trei puteri didactice — învățătoarea plecase din sat încă în toamna anului 1916 și nimeni nu mai știa unde se află, în sat fusese în restimpul acesta un învățător bătrîn — cei trei dascăli cu soțiile lor se hotărîră să facă prînzul la școală, a doua zi de Crăciun.

Aveau să contribuie cu toții cu carne de porc afumată pentru varză, cu găini pentru supă, să cumpere împreună vinul. După vin se duse în ajun Leon Marele la Sibiu. Știa el aici o pivniță vestită la un sas, numai de ar mai avea ! Avu norocul să afle, și aduse un vin foarte bun.

Directorul se împotrivi întâi să cumpere de la sas. Auzise cum s-au purtat vecinii cu românii din partea locului după ce s-au retras armatele românești. Nici în tramvaie nu i-au mai lăsat să se urce o vreme oarecare, și-i scoteau de prin prăvălii, dar când gustă vinul adus de Leon Marele, plescăi din limbă și figura lui distrusă se însenină.

Soțiile celor doi învățători aduseră partea lor și rămaseră să-i ajute doamnei Giurca la pregătitul mâncărilor.

În ziua întâie de Crăciun fură cu toții la biserică. Părintele Scurtu sluji cu greu, sugrumat mereu de emoții. Directorul cîntă jalnic în strană. Nu mai era glasul lui. Suna a oală spartă. Foștii refugiați se gîndeau că tot a fost mai bine de cei cari își luaseră lumea în cap. Ce-a mai rămas din bietul director ? O sperietoare.

În vremea cît a fost dus părintele Scurtu, vlădicia îl suplinise cum putuse în parohie. Se perindaseră vro trei preoți însărcinați cu administrarea interimară. Scurtu rămase foarte mișcat cînd văzu că parohia lui nu a fost umplută definitiv. Se va prezenta în audiență episcopului și-i va mulțumi.

Încă în prima zi de Crăciun îndată după liturgie, fu chemat la doi bolnavi în capul satului din sus, sub munte. Cînd să ajungă, văzu sub streășina unei case crucea veche, înnegrită încît nu i se mai deosebiau creștăturile, pe care o știa aici de cînd venise preot în comună. Oamenii spuneau că mai de mult, în bătrîni, pe locul acesta fusese cimitir, și crucea a rămas de-atunci.

Preotul se opri o clipă, se descoperi, își închipui semnul izbăvirii, stăpînit de o senzație stranie. Lucrurile trăiesc mai mult ca oamenii, își zise el înfiorat. Și nu le pasă de nimic. Stau liniștite la locul lor. Nimeni nu le urnește. Și nu-i mai ieșea din cap cum a putut rămînea crucea aceasta în același loc, în vreme ce el parcă făcuse încunjurul pămîntului ! Ce nimic mai este și omul subț soare ! Ce nimic sînt anii în vecinicie !

A doua zi după biserică se adunară la școală. Erau acolo părintele Scurtu cu preuteasa și cei trei copii — Lăurica era mărișoară și uimea cu ochii ei luminoși albaștri ; era doctorul Preda cu fata și cu ginerele, avocatul Ion Vestemean. Aduseră cu ei și băiețașul, pe Ilie, de vro jumătate de an acum, și care semăna leit cu mamă-sa, cu Laura ; Vestemean mai șchiopăta puțin și acum, deși spunea că bastonul îi folosește numai de paradă. Era notarul Danciu cu soția și cei doi copii mărișori. Danciu era îmbătrânit, și între sprâncene i se adâncise o cută abia vizibilă înainte de internare. Erau cei doi învățători cu soțiile lor, directorul și doamna Giurca.

Zadarnic se împotrivi doamna Giurca să șadă la masă în rînd cu ceilalți, spunînd că trebuie să supravegheze în bucătărie. Directorul fu neînduplecat.

— Au cine servi, au cine împărți. Azi e o zi mare — spunea el.

Aveau, nu-i vorbă. Directorul adusese două țărance, meștere de mese, trei fete care ieșiseră din școală de subț mîna lui, și doi feciorași. Erau toți cinci ca niște flori, îmbrăcați de praznic în frumoasele costume ale satului, și încinși toți cu brăcii tricolore. Directorul mai puse pe nevastă-sa să pregătească pentru fiecare oaspe o mică insignă tricoloră, și o puse fiecăruia în piept, cu mîna lui, cu o solemnitate care mișcă pe toți, înainte de a se așeza la masă.

Un loc rămase liber, pe la mijlocul lungii mese, era rezervat lui Liviu Macrea, fratele Nastasiei, care le promisese să petreacă a doua zi de Crăciun cu ei, dar care încă nu sosise. Era pe undeva prin județul Alba, cu o unitate. Era împiedecat desigur, dacă nu sosise pînă acum.

Se înșirară la masă și părintele Scurtu spuse rugăciunea. Toți erau înduioșați. Laurei îi venea în minte mamă-sa — numai ea lipsea — și ochii i se umplură de lacrimi.

Cei doi feciorași începură să toarne rachiu de drojdie în păhăruțe, fetele veneau cu supa de găină, o supă de tăieței tăiați subțire, galbeni și fini, cum numai doamna Giurca știa face.

Multă vreme masa decurse în liniște. Vecinii, vecinele, vorbeau încet, își puneau rar câte-o întrebare. Părea că stăruie între ei un aer străin. Ca și când fiecare s-ar fi întors din drumurile lui, îmbibat de ceva nou, misterios. Directorul trăia numai din ochi. Nu auzea nimic. Iar ochii i se umezeau mereu.

Tîrziu, după varza cu sarmale, după ce băură cîteva pămărele din vinul adus de Leon Marele, se sparse gheața. Și atunci începu să vorbească deodată tare toată lumea.

Directorul, cu palma după ureche, asculta cu gura larg deschisă, arătîndu-și colții sinistri. Nu înțelegea mai nimic. Dar nu părea supărat pentru atîta lucru. Îi învăluia pe toți într-o privire aprinsă, care se încălzea pe măsură ce golea paharele.

La friptura de pui, ciocăni cu cuțitul în farfurie, și se ridică. Larma conversației nu încetase încă, nu-l observară toți că s-a ridicat de pe scaun, cînd și începu a vorbi.

Se văzu de la primele cuvinte că era o vorbire pregătită mai dinainte, învățată pe de rost, cum avea obiceiul pentru ocaziunile festive. Erau cuvinte alese, fraza literar construită, dar pronunția era stîlcită de gingii goli, de cei doi colți.

Vorbi despre calvarul și răstignirea românismului înainte de înviere. Ochii îi scînteiau, brațele începură să i se agite în gesturi nestăpînite, dar nu mai era stăpîn pe voce, nu o mai putea dirija. Cînd striga prea tare, cînd șoptea cuvintele. Vorbi de răsăritul românesc. Un răsărit vecinic : de-acum nu va mai fi niciodată noapte, nici durere, nici suspinare, ci numai viață fără de sfîrșit. Vorbi de armata dezrobitoare, și aici i se înecă pentru mai multă vreme glasul, și capul îi căzu în piept, în mijlocul unei tăceri solemne. Aminti de Adunarea de la Alba Iulia, unde a fost de față, și unde au fost surpate temelile Ungariei pe vecii-vecilor. Se încurcă într-un citat latinesc pe care-l reconstrui cu mare greutate, dar nu se lăsă pînă nu-l spuse corect : «*Tantae malis erat romanam condere gentem*». Salută cu entuziasm pe pribegi, și rugă pe Dumnezeu să-i dea odihnă vecinică celei ce lipsea dintre ei : doctorița. Salută pe ginerele doctorului, pe «eroul avocat Vestemean, de două ori rănit

pentru dezrobirea noastră». Nu uită nici de copiii cari au fost părtași la crucea părinților. Și mai la urmă, după ce tăcu un restimp, voi să glorifice pe rege, pe regină, Patria, dar nu mai putu spune decît doar numele, și izbucni în plîns.

Se făcu o tăcere de mormînt pînă cînd Leon Marele, cu paharul în mîna care-i tremura, nu se ridică de la locul lui, ducîndu-se și ciocnind cu directorul, și sărutîndu-l pe amîndoi obrazii.

Apoi se opri lîngă directorul, și, foarte mișcat, cu paharul în mînă, zise :

— Domnilor și doamnelor, să bem paharul în sănătatea directorului, în sănătatea proorocului. El a suferit mai mult decît toți de la «barbarii de tirani».

Și după ce bău paharul, rămase mereu acolo și începu : *Deșteaptă-te române*.

Cîntară cu toții. Și fetele și feciorașii de serviciu. Cînd ajunseră la «preoți cu crucea-n frunte», Giurca se ridică de pe scaun, și începu să dea tactul ca pe vremuri.

Fu cea mai frumoasă cuvîntare a directorului dintre cîte spusese în viață la ocaziuni festive. Și frumusețea ei făcu pe fiecare să simtă și mai tare cît de distrus s-a întors Giurca din temniță.

Durerea lor crescă cînd, peste vro jumătate de ceas, încălzit de vin, Giurca începu să cînte singur imnul *La arme*. Nu-l putea ajuta nimeni, fiindcă nu cunoșteau imnul. Glasul lui hodorogit, de oală spartă, rănea inimile tuturor cari știau ce voce minunată avusese odată. Soția începu să-i facă semne să isprăvească, dar el nu o văzu, ori nu înțelese semnele, și cîntă imnul pînă la sfîrșit.

Între ultimele acorduri ale imnului, la poartă se opri o mașină și îndată năvăli în casă Liviu Macrea.

— Ce-i asta ? Ce instrument muzical discordat aveți pe-aici ? — întrebă el plimbîndu-și ochii luminoși pe la toată lumea.

Directorul nu-l auzi. Nastasia-i șopti repede ceva fratelui său.

— Ce spui ? Ăsta e Giurca ? Directorul școlii ? Nu mai spune ! Vai, săracul ! Dar nu mai e decît o epavă a lui !

Directorul se grăbi să-l îmbrățișeze. Se cunoșteau de mult din Sibiu. Au făcut câteva chefuri împreună pînă-n zori.

— Bine c-ai venit ! Credeam că nu mai vii. Și tocmai începuserăm cîntările ! Da' pe mine, mi se pare, nu mai mă prea ajută glasul.

Și repede dădu poruncă feciorașilor să vină cu rachiu la noul sosit.

— Dumneavoastră veți fi ajuns la cîntec. Nici nu-i mirare. Sunt ceasurile trei. Dar eu să mănînc întii. Am o foame de lup ! Mai aveți varză cu sarmale ?

— Avem, cum să nu avem, și supă și friptură.

— Numai varză, să pot mîncea mai multă. Nu cumva ai și mămăligă rece ?

— Mămăligă rece ? — se miră doamna Giurca.

— Păi, e nemaipomenită cu varză de Crăciun !

— N-am, dar pot face !

— Fă-o și las-o să se răcească pe descără. Ori credeți că scăpați așa de ușor de noi ? Eu nu mă mișc de-aici pînă mîne la amiazi. Dar ce-i ? Ați făcut aici o decorație ca la nuntă ? Frumos, n-am ce zice. Da' pînă una alta, pînă vine varza, să vedem ce vin aveți.

Leon Marele se grăbi să-l servească.

— Hm ! Bun vin ! Nu fi supărat directore : o să-ți ajut eu la cîntat numaidecît !

Ochii lui Giurca rîdeau spre el, dar nu răspunse.

— Aude greu — îi spuse Nastasia care ședea lîngă el.

— Ba-i chiar surd după cît îmi pare mie. Săracul om ! Temnița, nu ?

— Așa se spune.

— Și dinții ?

— Se spune că l-ar fi bătut în temniță tot peste gură.

— Barbarii !

CUPRINS

Prefață			V
Nota editorului			XIII
VREMURI ȘI OAMENI			
Partea I			1
Partea II			339
Partea III			431

Lector : CONSTANTIN MOHANU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar : 17.03.1988.
Coli ed. : 43. Coli tipar : 46,5.

Tiparul executat sub comanda
nr. 658 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București.
Republica Socialistă România

